જરૂરી સૂચના

લડાઈ દરમિયાન અને લડાઈ પછીનાં વરસોમાં બીજી બધી બાબતોમાં બન્યું છે, તેમ પુસ્તક-પ્રકાશનમાં પણ સોંઘવારી ચાર-પાંચ ગણી વધી ગઈ છે. અને મોંઘા દામ ખર્ચતા પણ જોઈતી વસ્તુઓ મળતી નથી. કાગળો ઉપર સરકારી નિયંત્રણ છે, એટલે ખલાસ થતાં પુસ્તકો ફરીથી જલદી છાપી શકાતાં નથી અને કોઈ છાપી શકાય તો તેનું પડતર ઘણું મોંઘું આવે છે. આમ જૂનાં પુસ્તકોનું સ્થાન ઘણા મોંઘા પડતરનાં નવાં પ્રકાશનો લે છે. બીજી બાજુ મોઘવારીના પ્રમાણમાં પુસ્તકની કિંમત વધુ રાખી શકાતી નથી. પરિણામે બે પાસાં સરખાં કરવામાં મુશ્કેલી આવે એ સ્વાભાવિક છે

અગાઉ છપાયેલાં આ પુસ્તકો પણ નવાં જ બાંધીને તૈયાર કરવા પડે છે અને તેમાં મજૂરી, પૂઠા, છીંટ, સરેશ, સોંદો, દોરા વગેરેમાં થતો ખર્ચ અગાઉ કરતાં ચારથી છગણો વધારે થાય છે; એટલે આદર્શ દૃષ્ટાંતમાળા ભા. ૧ લાનું મૂલ્ય વધારીને તા. ૧૫-૨-૪૯થી રૂા ૨-૮-૦ રાખવું પડ્યું છે

મુંબઈ
તા ૧૫-૨-'૪૯

સસ્તું સાહિત્ય મુદ્રણાલય ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓ વતી
મનુ સૂબેદાર (પ્રમુખ)

आदर्श दृष्टांतमाळा

भाग पहेलो

(આદર્શભૂત ૩૯૫ દૃષ્ટાન્તોનો સંગ્રહ)

स्वर्गस्थ पंडित शिवप्रसाद दलपतराम
અનુવાદક તથા પ્રયોજક

सस्तु साहित्य वर्धक कार्यालय तरफथी
संपादक अने प्रकाशक–भिक्षु अखंडानंद
સ્થળ. અમદાવાદ અને મુંબઈ-૨

આવૃત્તિ બીજી, પૃષ્ઠ ૪૩૨, પ્રત ૫૫૦૦, સંવત ૧૯૯૬
મૂલ્ય રૂપિયો ૧, માર્ગવ્યય અલગ

અમદાવાદ "સસ્તુ સાહિત્ય મુદ્રણાલય"મા
ભિક્ષુ–અખંડાનંદના પ્રબંધથી મુદ્રિત

प्रकाशकनुं निवेदन

આ ગ્રંથની આ બીજી આવૃત્તિ હોઇ તેની ૫૫૦૦ પ્રત છપાઇ છે.

પહેલી આવૃત્તિ સવત ૧૯૮૧મા "વિવિધ ગ્રથમાળા" દ્વારા ઇંચ ૫॥×૮॥ના કદના ૩૩૬ પૃષ્ઠોમા છપાઇ હતી. જ્યારે આ આવૃત્તિ તેની પુનરાવૃત્તિરૂપે છપાયલી હોઇ એથી નાના (૫×૭॥ના) કદનાં પૃષ્ઠ ૪૩૨ મા પ્રસિદ્ધ થાય છે.

આગલી આવૃત્તિમા દૃષ્ટાતનો ક્રમાક ૨૭૪ તથા ૨૭૫ બેવડાઇ જવાથી કુલ દૃષ્ટાતોનો અક ૩૯૩નો આવ્યો હતો; આ આવૃત્તિમાં તે ભૂલ સુધારી લેવાયાથી ક્રમાક ૩૯૫ થયો છે.

ચાલુ યુરોપીય લડાઇને લીધે–(૧) બોર્ડ તથા બધામણીના સામાનભાવે વધેલા છે, (૨) પૂરા થતા પ્રકરણોના અતે થોડી છૂટ મૂકાયાથી અને કદના થયેલા ફેરફારથી પૃષ્ઠ સખ્યામા પ્રમાણ કરતા થોડા વધુ પૃષ્ઠો વધી ગયા છે, મુખ્યત્ત્વે આ બે કારણોને લીધે મૂલ્યમા બે આનાનો વધારો કરીને રૂપિયો સવા રાખવુ પડ્યુ છે. જો કે કાગળો વગેરેની મોંઘવારી ચાલુ છે, પરતુ તે જૂના ભાવે મળેલા હોવાથી તેના અગેનો મૂલ્યમાં વધારો થયો નથી

શુદ્ધિપત્ર પાન ૩૨ ઊપર છપાયુ છે તે પ્રમાણે ગ્રથ સુધારીને વાચવો ઘટે.

આ પછીના પૃષ્ઠોમા આગલી આવૃત્તિનુ નિવેદન, પ્રયોજકની પ્રસ્તાવના અને તે પછી "જાણુવા જેવી બાબતો" એ મથાળા નીચે કેટલાક મનન કરવા જેવા લેખો આમા નવેસરથી અપાયા છે. તે તરફ વાચકબધુઓનુ ધ્યાન ખેચી, **हरिः ॐ तत्सत्**

જ્યેષ્ઠ શુક્લ ૧૫,
સવત ૧૯૯૬

અવગુણસાગર
—ભિક્ષુ અખંડાનંદ

પહેલી આવૃત્તિનું નિવેદન

× × × દૃષ્ટાંત કલ્પિત, ખરાં બનેલા, તેમજ મિશ્રિત પ્રકારના પણ હોય છે, પરંતુ ખરા મનુષ્યો અને ખરા બનાવોનાં દૃષ્ટાંતોની અસર ઘણી વધારે થાય છે. એવાં દૃષ્ટાંતો માણસને યાદ પણ વધુ રહી જાય છે અને વાતચીતમા તેનો ઉપયોગ બહુ છૂટથી તેમજ લાગણી-પૂર્વક કરવામાં આવે છે. આ પુસ્તકમાના લગભગ બધાં દૃષ્ટાંતો આવાજ પ્રકારના છે અને તે હિંદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી, અંત્યજ ઇત્યાદિ સર્વ કોમોને લગતા તેમજ હિંદ, જાપાન, અરબ, ઇરાન, યુરોપ, અમેરિકા, ઇજિપ્ત વગેરે અનેક દેશોને લગતા છે.

આ દૃષ્ટાંતો સેકડો જીવનવૃત્તાંત અને ઇતિહાસને લગતા પુસ્તકોના મંથનનું પરિણામ છે. માણસને જે કાર્યનો શોખ હોય છે, તે કાર્ય કરવામા તેને પરિશ્રમ પણ આનંદનોજ અનુભવ આપે છે. ભાઈ શિવપ્રસાદનો આ પુસ્તકને લગતો પરિશ્રમ પણ એવાજ પ્રકારનો છે. વળી એ શ્રમ તેમણે એક પવિત્ર બ્રાહ્મણની રીતે–એટલે કે પૂર્ણ નિષ્કામ ભાવથી ઉઠાવ્યો છે આવી નિષ્કામતાનું માહાત્મ્ય ફળના હેતુવાળી કૃપણ દૃષ્ટિ નજ સમજી શકે; પરંતુ ધર્મદૃષ્ટિએ તો તે ઉત્તમ પ્રકારનુ કાર્યકૌશલ્યજ છે. લૌકિક બદલા માટે કાર્ય કરનાર કરતા પ્રભુપ્રીત્યર્થે કાર્ય કરનારો પ્રભુપ્રીતિના પેટામા જે કાંઇ મેળવે છે, તે જોતા ભાઈ શિવપ્રસાદનો તેમની નિષ્કામતા માટે આભાર માનવાને બદલે યોગદૃષ્ટિના "કર્મકૌશલ્ય" માટે તેમને મુબારકબાદીજ આપીશું

વારંવાર નજર સામે રાખીને ચિંતવવા તથા મેળવવા યોગ્ય ઉચ્ચ વસ્તુ અથવા સ્થિતિને આદર્શ વસ્તુસ્થિતિ કહે છે

કોઇ સમજીને તો કોઈ વગર સમજ્યે; પરંતુ સર્વ માનવો પોતપોતાની મતિગતિ પ્રમાણેની ઉત્તમ વસ્તુ અથવા સ્થિતિને ઇચ્છીજ રહ્યાં છે અને તેને માટે યત્ન પણ કરી રહ્યાં છે.

ખરેખરી—એટલે કે સર્વોત્તમ, શાશ્વત અને અનુપમ આનંદમયી વસ્તુ અથવા સ્થિતિ તો મોક્ષનેજ કહે છે; પરંતુ તેને તેવી સમજીને ઇચ્છી શકે તથા મેળવવા મથે એવા માનવો તો વિરલજ હોય છે. બાકી તો મોટે ભાગે બીજી તેની આ તરફની વસ્તુ–સ્થિતિઓનેજ સર્વોત્તમ સમજી તેનેજ ઇચ્છનારા વધારે હોય છે, પરંતુ તેવી લૌકિક વસ્તુસ્થિતિઓ મેળવવા માટે પણ માણસને પોતાની આંતરિક યોગ્યતા તો વધારવાની જરૂર રહે છેજ. એ યોગ્યતા દૈવી અને આસુરી, એમ બે પ્રકારની કહેલી છે. દૈવીનો ઉપાસક દિવસાનુદિવસ મન, વાણી અને કર્મથી પવિત્ર–ઉન્નત થતો ચાલે છે અને તેના પરિણામે તેનો આદર્શ પણ ઉત્તમ થતો ચાલી છેવટે તે ગતિરૂપ મોક્ષપદને પણ ઇચ્છવા–મેળવવાને શક્તિમાન થાય છે અને આસુરીવાળાને તો (ભલે કદાચ તત્કાળમા તે થોડી કે ઘણી ભૌતિક વસ્તુ–સ્થિતિ મેળવી લે તોપણ છેવટે તો) અધોગતિ, દુખ અને વિનાશજ અનુભવવા પડે છે.

ભગવતી ભગવદ્‌ગીતા દૈવી સંપત્તિના અથવા સદ્‌ગુણોના નામ આ પ્રમાણે કથે છેઃ—નિર્ભયતા, અંતઃકરણની (મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકારની) શુદ્ધિ, જ્ઞાન અને યોગમા વિશેષ સ્થિતિ, દાન, દમ, યજ્ઞ, સ્વાધ્યાય, તપ, સરળતા, અહિંસા, સત્ય, અક્રોધ, ત્યાગ, શાંતિ, ચાડી ન કરવી, ભૂતદયા, અલોલુપતા, નમ્રતા, લજ્જા, એકનિષ્ઠતા, તેજસ્વિતા, ક્ષમા, ધૈર્ય, સ્વચ્છતા, અદ્રોહ અને નિર્માનતા એ પછી આસુરી સંપત્તિ અથવા અવગુણોના નામ આ પ્રમાણે કહ્યા છે દંભ, ગર્વ, માનીપણું, ક્રોધ, કઠોર ભાષણ અને અજ્ઞાન

ઉપલા સદ્‌ગુણો કાંઇ માત્ર મોક્ષાર્થીને માટેજ જરૂરના છે એવુ નથી. કોઈ પણ-વ્યક્તિ અથવા પ્રજાની પાર્થિવ સંપત્તિ વધવા–ઘટવામા પણ એ દૈવી અને આસુરી આંતરિક સંપત્તિઓનો વધારો–ઘટાડોજ મૂળ કારણરૂપે હોય છે ભારતવર્ષમા જ્યારે સર્વોપરી જાહોજલાલી હતી, ત્યારે એ દૈવી સંપત્તિના પ્રતાપેજ હતી અને તેનો ઘટાડો થતો ચાલીને અવદશા પેઠી, તથા તે વધતી ચાલીને હાલની સ્થિતિએ પહોચી; તેનુ કારણુ પણ એ દૈવી સંપત્તિનો ઘટાડો અને

આસુરી સંપત્તિનો વધારોજ હતો અને છે. આમ હોવાથી અત્યારે આરોગ્ય, ધન, અન્ન, વિદ્યા, અધિકાર વગેરે બાબતોમા આપણો દેશ જે અવદશા અને પરતંત્રતા ભોગવી રહ્યો છે, તેમાથી છૂટવા માટે સર્વથી વધારે જરૂર એ દૈવી સંપત્તિનીજ છે. શુભ સાહિત્ય પણ એ આવશ્યકતાની પૂર્તિ માટે એક અગત્યનું અંગ હોવાથી તેનો જેટલો પણ પ્રચાર અને ઉપયોગ થાય તેટલો સારો છે.

એ દૈવી સપત્તિ અથવા સદ્‌ગુણ સપત્તિ અનેક પ્રસિદ્ધ–અપ્રસિદ્ધ માણસોમા જુદા જુદા ગુણ–સ્વભાવરૂપે એવી તો સરસ ખીલેલી હોય છે અને અમુક પ્રસગો ઉપર તે એવી તો ઉત્તમ રીતે બહાર પડીને અમલમા આવેલી હોય છે કે તે જાણવાથી માનવજીવન ઉપર કોઇ અનેરીજ અસર થાય છે. આ પુસ્તક એવા અસામાન્ય, અસરકારક, મનોરજક અને ઉપદેશપ્રદ લગભગ ચારસો પ્રસંગ–દષ્ટાંત રજૂ કરે છે

વાચક ! તુ ગમે તે કોટિનો હઇશ, તોપણ એમાથી પાચપચીસ દાખલાદષ્ટાંત તો તને ગમીજ જવાના. (પાચપચીસ તો શુ પણ અસાધારણ કોટિના કોઇ એકાદ દષ્ટાતનો આદર્શ સાધ્ય કરવાથી પણ માણસ દેવતુલ્ય બની રહે છે) એ ગમી ગયેલા દષ્ટાતોને જેમ વધારે તારી દષ્ટિસન્મુખ રાખીશ અને જેમ પણ તેનુ વધારે ચિતન અને અનુસરણ કરીશ, તેમ તારામા પણ તે ગુણો જરૂર ખીલતા જશે અને તારી મતિગતિના પ્રમાણમા તુ પણ વહેલોમોડો એવો ઉત્તમ ગુણસપત્તિવાળો બની શકીશ, કે જેથી બીજા અનેકો માટે દષ્ટાતરૂપ થઇ રહીશ. તારો આત્મા એમ અધિકાધિક ઉન્નત થતો ચાલી તે પરાકાષ્ઠારૂપ સચ્ચિદાનદ પદને સત્વર પ્રાપ્ત થાય અને પામે એવા ભાવપૂર્વક ॐ तत्सत्

ધનતેરસ સ ૧૯૮૧
અમદાવાદ } ભિક્ષુ–અખંડાનંદ

प्रयोजकनी प्रस्तावना

આપણા સતાનોને નીતિનું શિક્ષણ આપવાની આવશ્યકતા હવે સ્વીકારાઇ ચૂકી છે અને બાળકોને માટે લખાતા પુસ્તકોમા નીતિને પોષણ મળે એવા પાઠો વધવા માડ્યા છે. × × ×

× × × ×

પ્રસ્તુત ગ્રથનો પાયો 'સદાલાપ' ગ્રથ છે ખરો, પરંતુ એમાંના કેટલાક ઓછાં ઉપયોગી દૃષ્ટાતો છોડી દેવામાં આવ્યા છે અને એ અનુવાદનો આરભ કર્યા પછીથી તે ગ્રથ છાપવા અપાતાં સુધીમા મારા વાંચવામા આવેલા જીવનચરિત્ર, ઇતિહાસ આદિના ગ્રથો અને વર્તમાનપત્રો તથા પ્રત્યક્ષ અનુભવમા જે બોધજનક પ્રસગો જોવામા આવ્યા તે આ ગ્રંથમાં નોધતો ગયો છુ અભિલાપ એવો છે કે, ગુજરાતને ચરણે એક સહસ્ર દૃષ્ટાત રજૂ કરુ. સફળતા પ્રભુના હાથમાં છે.

વાચકો જોઇ શકશે કે, આ ગ્રથમા વર્ણવેલા પ્રસગો કલ્પિત નહિ, પરતુ ઐતિહાસિક છે. એમાનાં ઘણાખરા દૃષ્ટાન્તો મહાન પુરુષોનાં જીવનચરિત્રોમાં નોધાઇ ચૂકયા છે, પરતુ એવા અનેક ગ્રથો વાચવાની અનુકૂળતા બધાને પ્રાપ્ત થતી નથી, તેથી આ ગ્રથ એક રીતે અનેક ચરિત્રોના દોહનરૂપ થઇ પડશે વળી સામાન્ય કોટિના મનુષ્યોના જીવનમાં પણ કોઇ કોઇ એવી ઘટનાઓ જોવામા આવે છે કે, જેને જનસમાજ આગળ મૂકવાથી મનુષ્યોને લાભ થવાનો સભવ હોય છે જેથી સામાન્ય મનુષ્યોના જીવનના છૂટાછવાયા બોધપ્રદ પ્રસગો પણ આ ગ્રથમા નોધવામા આવ્યા છે.

આ દૃષ્ટાતોને વિષયવાર ગોઠવવાનુ બન્યુ નથી આવાં પુસ્તકો આદિથી અત સુધી એકે સપાટે વાચી જવાના નથી, પણ ધીમે ધીમે વાચતાં જવાના છે. સસારમા લોકરુચિ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની હોય છે, એટલે બધા દૃષ્ટાતો દરેક વાચકને ગમશેજ, એવી આશા રાખવી મિથ્યા અને અવાસ્તવિક છે. એવી સ્થિતિમાં ઉત્તમ માર્ગ એ છે કે

પ્રથમ વાચન વખતે પોતાને રુચે એવાં દૃષ્ટાંતો ઉપર પસંદગીનું અને ન રુચે તેના ઉપર ચોકડીનુ નિશાન કરવું અને પોતાને રુચતા વિષયોનું વાચન અવકાશે પુનઃ પુનઃ કરવું. અનેક વાર વાચીને વિચાર્યાથીજ આ દૃષ્ટાતોમા રહેલો બોધ દૃઢતાથી હૃદયમાં ઠમી જશે અને વાચકોની ભાવી ઉન્નતિમા સહાયક થશે. હમેશા નિયમિત સમયે કે અવકાશના સમયે કુટુંબના બાળકો તથા સ્ત્રીઓને એકઠાં કરીને ઘરતો વડીલ દરરોજ આમાના બે ત્રણ દૃષ્ટાતો વાંચી એ સંબધી વિવેચન કરે તો થોડા પરિશ્રમથી સર્વને ઘણો સારો લાભ થાય. ગુજરાત વ્યાપારપ્રધાન દેશ છે, એટલે લોકોને અવકાશનો ઘણો અભાવ રહે છે એવા લોકો રેલગાડીમા, ટ્રામમા, મોટરમા કે ઘોડાગાડીમાં જતી વખતે આ ગ્રથને સાથે રાખી પોતાને મળતા બેચાર મિનિટ જેટલા સમયનો પણ સદુપયોગ કરવા ધારશે તો એમને આ ગ્રંથમાથી વાચવા અને વિચારવાનુ ઘણું મળશે.

શિક્ષકો, વ્યાખ્યાનદાતાઓ અને કથાકારો પણ પોતાના પરોપકારી કાર્યમા આ ગ્રંથની સહાયતા લઈ શકશે. તેમણે પોતાના વિષયને લગતા દૃષ્ટાતોનો ક્રમ નોધી લેવાની તસ્દી લેવી પડશે.

આ ગ્રંથ લોકાદરને પ્રાપ્ત થશે તો એના બીજા ભાગ સહૃદય વાચકોના કરકમળમા શીઘ્ર સમર્પણ કરી કૃતાર્થ થઇશ.* અતમા જે જે લેખકોની રચનામાંથી આ દૃષ્ટાન્તો એકઠાં કરવામા આવ્યા છે, તે સર્વનો ખરા અતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું.

કોટા–રાજપૂતાના
શરદપૂર્ણિમા, વિ સ ૧૯૮૧ } **શિવપ્રસાદ દલપતરામ પંડિત**

---

* તેમણે લખેલા બીજાં દૃષ્ટાતોના ભાગ બીજાની પુનરાવૃત્તિ છપાય છે. એમ કુલ ૮૦૫ દૃષ્ટાતો પ્રસિદ્ધ થયાં છે દુઃખની વાત છે કે હાલ તેઓ હયાત નથી; નહિ તો હજી પણ આવા વધુ ગ્રથોનો લાભ તેઓ જનતાને આપી શક્યા હોત. —**ભિક્ષુ અખંડાનંદ**

जाणवा जेवी बाबतो

दाननी किंमत

બંધુઓ ! જેઓને ઘેર રાક્ષસી એંજિનો કામ કરતા હોય, હજારો મજૂરો જેઓને ધન કમાઇ આપવા માટે મહેનત કરતા હોય અને જે શ્રીમતોને પૈસાદાર બનાવવા માટે ઘણાએ વિદ્વાનોની બુદ્ધિ ખરચાઇ ગઇ હોય, તેવા માણસો ઘણો પૈસો મેળવી લે અને તેના પ્રમાણમા રૂપિયે આનો–અર્ધો આનો ખર્ચી ઉદાર ગૃહસ્થમા ખપ્યા કરે એ જુદી વાત છે અને જે ગરીબ ખેડૂત પોતાની જાતમહેનતથી જમીન ખેડી ખેડીને કમાણી કરતો હોય તે જુદી વાત છે જે ખેડૂત પોતાના લોહીનુ પાણી કરી કરીને, પરસેવો ઉતારી ઉતારીને, પોતાની કોદાળી ને કોશના જોરથી થોડુંઘણુ ધન બચાવતો હોય તે જુદી વાત છે અને જે ગરાસિયાઓને ઘેર બેઠા બેઠા મોટી વાર્ષિક ઉપજ આવ્યા કરતી હોય ને તેમાથી ઉદાર થયા કરતા હોય એ જુદી વાત છે વળી જે ખેડૂત કોરા લૂગડા વિના, ઘાસની તાપણી ઉપર શિયાળાની કડકડતી ટાઢ વેઠી વેઠીને કમાણી કરતો હોય, જે ખેડૂત ઉનાળાના તડકામા ખરે બપોરે બળી ગયો હોય અને જે ખેડૂત ચોમાસાનો બધો વરસાદ પોતાના માથા ઉપર લઇને ભીજાતા ભીજાતા કામ કરતો હોય અને વરસાદમા ભીજાયલા કપડા પોતાના શરીરની ગરમીથીજ સૂકવી નાખતો હોય, તે ખેડૂતની કમાણીના પૈસા એ કાંઇક જુદી વાત છે અને વેપારની ઊથલપાથલથી, બજારના રગ બદલાવાથી કે એકાદો સટ્ટો કરી નાખવાથી કોઈ વેપારીને તડાકો પડી જાય ને પૈસા મળી જાય એ જુદી વાત છે

માટે રજવાડાના પૈસા, વેપારીઓના પૈસા કે કારખાનાના માલિકોના પૈસા કરતાં ખેડૂતોના પૈસા કાઇક ખાસ જુદીજ જાતના હોય છે કારણ કે એ ખરી મહેનતના પૈસા હોય છે અને બહુ મહેનતે બહુજ થોડા પૈસા મળેલા હોય છે, એટલે એવા પૈસાનુ જે દાન થાય તે દાનની કિંમત ઈશ્વરની હજૂરમા ઘણી વધારે છે

બીજુ એ પણ જોવાનુ છે કે, શહેરના જે જે મોટા લોકો મોટા મોટા દાનો કરે છે એમા ઘણી વખત તેઓનો ઘણી જાતનો સ્વાર્થ હોય છે જેમકે એવા કેટલાક કામો આસપાસના દબાણને લીધે થાય છે, કેટલાક દાનો કોઇકને સારુ લગાડવા માટે થાય છે; કેટલાક દાનો પોતાની આબરૂને ખાતર પોતાની ઇચ્છા ઉપરાત કરવાં પડે છે, કેટલાક દાનો નામ મેળવવાને માટે કરવા પડે છે, કેટલાક દાનો ખિતાબ મેળવવા સારુ થાય છે અને કેટલાક દાનો બાપા વીલમા લખી ગયા હોય ને ટ્રસ્ટીઓ દબાણ કરતા હોય તેને લીધે થાય છે ને તે બધુ પણ રૂપિયામા એક આના જેટલુજ હોય છે.

પણ ખેડૂતો પોતાના અતરના ઉમળકાથી ગરીબ અજાણ્યા ભિખારીઓને કે સાધુસતને જે દાન આપે છે, તેમા ઉપર જણાવ્યા જેવી બાબતો ક્યારેકજ હોય છે અને કદી એવી બાબતો હોય તો તે બહુજ ઓછી હોય છે. માટે એ દૃષ્ટિએ જોતા પણ ગરીબ ગામડિયાઓના દાનની મહત્તા વધી જાય છે.

દેશોન્નતિનાં મૂળ

રાતદિવસ ખરેખરી મહેનત કરવા છતાં, માથાનો પરસેવો પગ સુધી ઉતારવા છતાં અને કગાલિયતમા પડ્યા રહેવા છતા, પણ આપણા ગામડિયાઓ આપણી સેવા બજાવી રહ્યા છે અને તેમ છતાં તેમનાં દુખોની સામે કોઇ બહુ જોતું નથી, તેની ખૂબીઓ કોઇ તપાસતું નથી, પણ જિંદગીની મુસ્કેલીઓનો તથા જેની ખામીઓનો મોટા લોકોને જરાએ ખ્યાલ પણ નથી, તેવા લોકોના જીવનચરિત્રો હવે આપણા દેશના આગેવાનોએ જાણવા જોઇએ અને એવા કરોડો માણસોનાં જીવનો સુધરી શકે તેમજ ઉચ્ચ થઇ શકે તેવા ઉપાયો કરવા જોઇએ. જ્યાસુધી આપણા કરોડો બધુઓના જીવનમા રસ પુરાય નહિ તથા ઉચ્ચતા આવે નહિ ત્યાસુધી ભારતનો ઉદ્ધાર થવાનો નથી.

યાદ રાખજો કે, દેશના માત્ર થોડાક લોકો બહુજ આગળ વધી જાય અને ગામડાના કરોડો લોકો તદ્દન જગલી સ્થિતિમા પડ્યા રહે, તેથી કાંઇ દેશની આબાદી થઇ શકવાની નથી.

ઢોંગી લોકો અને સાચા હીરા

અત્યારે આપણા દેશમા ઘણાએ એવા ડોળઘાલુ માણસો છે, કે જેઓને કોઇ પણ જાતનું કાઇ પણ ખરેખરુ કામ કરતાં આવડતું નથી અને તેમ છતા જાહેરખબરોના પ્રતાપથી મારતેમિયા થઇને ફરે છે, ત્યારે ખરેખરા કુદરતી વિદ્યા ધરાવનારા માણસોનું કોઇ નામનિશાન પણ જાણતું નથી, ને તેનો કોઇ ભાવ પણ પૂછતુ નથી. તેમજ પોતાનો ભાવ પુછાવા માટે તેને દરકાર ન હોય છતા પણ હીરા જેવા હીરાઓને અધારી ખાણોમાંથી ખેચીને આપણે બહાર લાવવા જોઇએ અને લોકોને બતાવવુ જોઇએ કે, આપણા દેશની અદર આવા રત્નો પડેલા છે અને તેઓની કદર થવાની હવે જરૂર છે.

છેલ્લા પચાસ વરસની અંદર આવા આવા અનેક હીરાઓ આપણા દેશમાથી ગુમ થઇ ગયેલા છે અને દિનપ્રતિદિન ગુમ થતા જાય છે, એટલુજ નહિ પણ એવા તારાઓ કે જેનો અસ્ત થયા પછી હજારો વરસ સુધી પાછો ઉદય થઇ શકતો નથી, એવા તારાઓ અસ્ત પામતા જાય છે માટે તેમના અસ્ત પામતા પહેલા તેમની રોશનીનો અને તેમના ગુણોનો આપણને કાઇક પણ લાભ મળી જાય ને તેઓનો કાઇક વારસો મળી જાય એવા ઉપાયો કરવાની ખાસ જરૂર છે

બંધુઓ! શક્તિશાળી જંગલી ગામડિયણો આપણા દેશમાં હતી ને હજી પણ કોઇ કોઇ ઠેકાણે થોડી થોડી શક્તિવાળી બાઇઓ હાલમા હયાત છે. પણ અફસોસની વાત એ છે કે, એ લોકો ગરીબ છે, માટે આપણા ધ્યાનમા આવતા નથી, એ લોકો ગામડિયા છે માટે આપણને ગમતા નથી, એ લોકો અજ્ઞાન છે, માટે તેઓમા શું માલ હોય, એમ સમજી આપણે તેઓની તરફ બેદરકારી રાખીએ છીએ, પણ યાદ રાખજો કે, આવી જાતની બેદરકારી રાખવી એ આપણી એક પ્રકારની બહુ મોટી ભૂલ છે.

આપણા દેશની અદર એવી દવાઓ પણ છે, કે જે દવાઓ

બીજુ એ પણ જોવાનુ છે કે, શહેરના જે જે મોટા લોકો મોટાં મોટા દાનો કરે છે એમા ઘણી વખત તેઓનો ઘણી જાતનો સ્વાર્થ હોય છે જેમકે એવા કેટલાક કામો આસપાસના દબાણને લીધે થાય છે, કેટલાક દાનો કોઇકને સારુ લગાડવા માટે થાય છે; કેટલાક દાનો પોતાની આબરૂને ખાતર પોતાની ઇચ્છા ઉપરાત કરવા પડે છે, કેટલાક દાનો નામ મેળવવાને માટે કરવા પડે છે, કેટલાક દાનો ખિતાબ મેળવવા સારુ થાય છે અને કેટલાક દાનો બાપા વીલમા લખી ગયા હોય ને ટ્રસ્ટીઓ દબાણ કરતા હોય તેને લીધે થાય છે ને તે બધુ પણ રૂપિયામા એક આના જેટલુજ હોય છે.

પણ ખેડૂતો પોતાના અંતરના ઉમળકાથી ગરીબ અજાણ્યા ભિખારીઓને કે સાધુસતને જે દાન આપે છે, તેમા ઉપર જણાવ્યા જેવી બાબતો ક્યારેકજ હોય છે અને કદી એવી બાબતો હોય તો તે બહુજ ઓછી હોય છે. માટે એ દૃષ્ટિએ જોતાં પણ ગરીબ ગામડિયાઓના દાનની મહત્તા વધી જાય છે.

देशोन्नतिनां मूळ

રાતદિવસ ખરેખરી મહેનત કરવા છતાં, માથાનો પરસેવો પગ સુધી ઉતારવા છતા અને કંગાલિયતમા પડ્યા રહેવા છતા, પણ આપણા ગામડિયાઓ આપણી સેવા બજાવી રહ્યા છે અને તેમ છતાં તેમના દુખોની સામે કોઇ બહુ જોતુ નથી, તેની ખૂબીઓ કોઇ તપાસતુ નથી, પણ જિંદગીની મુશ્કેલીઓનો તથા જેની ખામીઓનો મોટા લોકોને જરાએ ખ્યાલ પણ નથી, તેવા લોકોના જીવનચરિત્રો હવે આપણા દેશના આગેવાનોએ જાણવા જોઇએ અને એવા કરોડો માણસોના જીવનો સુધરી શકે તેમજ ઉચ્ચ થઇ શકે તેવા ઉપાયો કરવા જોઇએ. જ્યાસુધી આપણા કરોડો બંધુઓના જીવનમાં રસ પુરાય નહિ તથા ઉચ્ચતા આવે નહિ ત્યાસુધી ભારતનો ઉદ્ધાર થવાનો નથી.

યાદ રાખજો કે, દેશના માત્ર થોડાક લોકો બહુજ આગળ વધી જાય અને ગામડાના કરોડો લોકો તદ્દન જંગલી સ્થિતિમા પડ્યા રહે, તેથી કાંઇ દેશની આબાદી થઇ શકવાની નથી.

ढोंगी लोको अने साचा हीरा

અત્યારે આપણા દેશમા ઘણાએ એવા ડોળઘાલુ માણુસો છે, કે જેઓને કોઇ પણ જાતનુ કાઇ પણ ખરેખરુ કામ કરતાં આવડતું નથી અને તેમ છતાં જાહેરખબરોના પ્રતાપથી મારતેમિયા થઇને ફરે છે, ત્યારે ખરેખરા કુદરતી વિદ્યા ધરાવનારા માણસોનુ કોઇ નામનિશાન પણ જાણુતુ નથી, ને તેનો કોઇ ભાવ પણ પૂછતુ નથી. તેમજ પોતાનો ભાવ પુછાવા માટે તેને દરકાર ન હોય છતા પણ હીરા જેવા હીરાઓને અધારી ખાણોમાથી ખેચીને આપણે બહાર લાવવા જોઇએ અને લોકોને બતાવવુ જોઇએ કે, આપણા દેશની અદર· આવા રત્નો પડેલાં છે અને તેઓની કદર થવાની હવે જરૂર છે

છેલ્લા પચાસ વરસની અંદર આવા આવા અનેક હીરાઓ આપણા દેશમાથી ગુમ થઇ ગયેલા છે અને દિનપ્રતિદિન ગુમ થતા જાય છે, એટલુજ નહિ પણ એવા તારાઓ કે જેનો અસ્ત થયા પછી હજારો વરસ સુધી પાછો ઉદય થઇ શકતો નથી, એવા તારાઓ અસ્ત પામતા જાય છે માટે તેમના અસ્ત પામતા પહેલા તેમની રોશનીનો અને તેમના ગુણોનો આપણુને કાઇક પણ લાભ મળી જાય ને તેઓનો કાઇક વારસો મળી જાય એવા ઉપાયો કરવાની ખાસ જરૂર છે

બધુઓ ! શક્તિશાળી જંગલી ગામડિયણો આપણા દેશમાં હતી ને હજી પણ કોઇ કોઇ ઠેકાણે થોડી થોડી શક્તિવાળી બાઇઓ હાલમાં હયાત છે. પણ અફસોસની વાત એ છે કે, એ લોકો ગરીબ છે, માટે આપણા ધ્યાનમા આવતા નથી, એ લોકો ગામડિયા છે માટે આપણુને ગમતા નથી, એ લોકો અજ્ઞાન છે, માટે તેઓમા શું માલ હોય, એમ સમજી આપણે તેઓની તરફ બેદરકારી રાખીએ છીએ, પણ યાદ રાખજો કે, આવી જાતની બેદરકારી રાખવી એ આપણી એક પ્રકારની બહુ મોટી ભૂલ છે.

આપણા દેશની અંદર એવી દવાઓ પણ છે, કે જે દવાઓ

માણસોનાં અંતરચક્ષુ ખોલી દે છે, અગર આપણા દેશમા એવા માણસો પણ છે, કે જેઓની ઉપર શ્રદ્ધા રાખવાથી કે જેઓના આશીર્વાદથી માણસોની અંદર રહેલી ગુપ્ત મહાન શક્તિઓ પણ ખીલી શકે છે માટે આવી અદ્દભુત શક્તિવાળા માણસોને તથા એવી ચમત્કારિક દવાઓને શોધવાની પણ આપણે કોશિશ કરવી જોઇએ.

કેટલાક માણસો માત્ર એટલુજ જાણીને સંતોષ પામે છે કે, આ માણસમા આવી શક્તિ છે અને તેવા માણસો આવી વાતોને ઢોંગ સમજ્યા કરે છે અને કાંઇ પણ તપાસ કર્યા વિના કહ્યા કરે છે કે, "એવુ એવુ માની લેવાની લોકોને ટેવ પડી ગયેલી હોય છે."

હવે વિચાર કરો કે, આપણા ગામડાની કોળણ બિહામણા દેખાવની, જાડી, કાળી અને કરચલીવાળી, ડૂગળી ને રોટલો ખાવાવાળી છતાં અદ્દભુત શક્તિવાળી એકાદ વીરબાઇને કોઇ ઓળખતું નથી. પણ વીરબાઇથી સોમા ભાગનુ પણ જે બાઇ ન જાણતી હોય તેવી બાઇઓની છબીઓ આપણે આપણા ઘરમાં રાખીએ છીએ ને તેઓના જીવનો વાંચી વાચીને અજબ થઇએ છીએ મેડમ બ્લાવટસ્કી કે મેરી એડી જેવી યુરોપ–અમેરિકાની બાઇઓથી આપણે અજબ થયા કરીએ છીએ. કારણ કે તેઓને જમાનાની ફેશન પ્રમાણે કામ કરતા આવડતું હતુ અને આપણી વીરબાઇમાં ઘણીજ મહાન શક્તિ છતા પણ કોઇ ઓળખતુંએ નથી ને તેનો કોઇ ભાવ પણ પૂછતુ નથી. કારણ કે તે ગામડિયણ છે એટલે તેને જમાનાની ફેશન પ્રમાણે કામ કરતા આવડતુ નથી. એથી તેની શક્તિઓ બહુ થોડાજ ગામડાના માણસોને કામ લાગે છે અને તેના કરતાં ઘણીજ ઓછી શક્તિવાળી મડમો કે જેઓને જમાનાની ફેશન પ્રમાણે કામ લેતા આવડે છે તેઓ આખા જગતમાં વખણાયા કરે છે અને ઘણા માણસો ઉપર અસર કરે છે.

ગરીબાઈમાં પણ–

અતિશય ગરીબાઇની વચ્ચે પણ ગામડાંઓના ઘણા માણસો બહુ પરમાર્થી હોય છે. જાડા અને ફાટ્યા–તૂટ્યાં તથા મેલા લૂગડાની અંદર પણ અતિશય શૂરવીરતા હોય છે, કઢંગા દેખાવના, ખડબચડા સ્વભાવના અને મહામહેનતુ લોકોની અંદર પણ ઊભરાઇ જતો પ્રેમ જોવામા આવે છે અને કેટલાક કામો જે સારામાં સારા ડૉકટરોથી પણ એકલાથી થઈ શકતા નથી તેવાં કામો એવા ગામડિયા તદ્દન મફત અને બહુજ સહેલાઇથી કરી આપે છે.

ત્યાગ વિષે

જેનાં અનેક જન્મના પુણ્ય ઉદય થયાં હોય તેને ત્યાગ કરવાનું સૂઝે છે, જેના જગતના મોહ છૂટી ગયા હોય તેને ત્યાગ કરવાનું સૂઝે છે; જેને વિષયોનો કંટાળો લાગતો હોય તે માણસથી ત્યાગ બની શકે છે; જગતમા સુખદુખના ધક્કાથી જે માણસો હારી ગયા હોય અને નિરાશ થઇ ગયા હોય તેઓથી ત્યાગ બની શકે છે; જે માણસો પોતાની ટૂંક વખતની હયાત જિંદગી કરતાં પરલોકના જીવનની બહુજ વધારે મોટી કિંમત સમજી શકતા હોય તે માણસો ત્યાગ કરી શકે છે, દુનિયાદારીનાં વિષયોના સુખો કરતાં આત્માના આનંદનુ સુખ અલૌકિક છે, એમ જેને વિશ્વાસ બેસી ગયો હોય અગર એ વાતની ખાતરી થઇ ગઇ હોય તે માણસો ત્યાગ કરી શકે છે અને જે સજ્જનો ત્યાગીઓની સોબતમા રહેતા હોય તથા જેઓ કાંઇક ખાસ વધારે ઊડાં તત્ત્વો સમજેલા હોય તેવા માણસો ત્યાગ કરી શકે છે અને તેઓનો ત્યાગ નભે છે તથા ફળદાયક થાય છે. પણ એ સિવાય દેખાદેખીને લીધે જે ત્યાગ કરવામા આવે, રિવાજોની ખાતર જે ત્યાગ કરવામાં આવે, ફરજ પડવાને લીધે જે ત્યાગ કરવામા આવે, લાચારીને લીધે જે ત્યાગ કરવામાં આવે, મૂર્ખાઇને

લીધે આવેશમા આવી જઇને જે ત્યાગ કરવામા આવે અને મનમાં અનેક જાતની વાસનાઓ ભરી રાખીને બહારથી થોડીક વસ્તુઓનો જે ત્યાગ કરવામા આવે તે ત્યાગની કાંઈ બહુ કિંમત નથી.

एरणनी चोरी अने सोयनुं दान

ઘણા શેઠિયાઓ ઘણી જાતના ધર્મો કરે છે અને પોતાને ઘેર ભાગવતની કથા બેસાડી પૈસાદાર બ્યાસને બે–ચાર હજાર કે હજાર-પાચસો રૂપિયા સાત દિવસમા આપી દે છે અગર કરાવી આપે છે, પણ રત્ના ભગત જેવા ગરીબ અને નિસ્પૃહી ભગતોનો કોઈ ભાવ પણ પૂછતું નથી, તેના છોકરાઓ રોટલા વિના ટળવળે છે અને તેમાં કારણ એટલુ જ કે, રત્નો ભગત બ્રાહ્મણ નથી કે બાવો બની ગયેલો નથી, પણ તે તો ખેડૂતવર્ગનો માણસ છે; એટલે તે જાહેર રીતે કોઈની પાસે માગી શકતો નથી અને લોકોમા કદરદાની નથી એટલે હજારો માણસોને આનદથી તરબોળ કરનાર ભગતને પણ તગી ભોગવવી પડે છે ને ગરીબાઇની ગુલામગીરીમા રહેવું પડે છે.

ઈશુખ્રિસ્તે એમ કહેલું છે કે, "સોયના નાકામાથી કદાચ આખું ઊંટ ચાલ્યુ જાય એ વાત બનવા જોગ છે, પણ શ્રીમંતો શ્રીમત રહીને સ્વર્ગમાં જાય છે એ કદી પણ બનવાનું નથી."

× × × ×

મોટા શહેરોમાં મોટા વેપારીઓ જ્યારે મિલોમાં ગોટાળા કરે છે, બેંકોમા ગોટાળા કરે છે અને પોતાને ઘેર પોતાને ભરોસે મૂકેલા બીજાઓના રૂપિયા ઉપર મોટરો દોડાવે છે, મોજ કરે છે અને મોટા લોકોની યાદગીરીના ફડોમાં હજારો રૂપિયા ભરી આપે છે એ બધુ તેઓ પારકે પૈસે કરે છે

पारकी मदद

બીજાઓની મદદ લેવાની ટેવ પડવાથી આપણો આત્મા ઢીલો પડતો જાય છે, બીજાઓની મદદ લેવાની ટેવ પડવાથી માનસિક બળ ઘટતુ જાય છે, બીજાઓની મદદની વાટ જોઇ રહેવાથી હાથમાં આવેલી ઘણી તકો ચાલી જાય છે, બીજાઓની મદદની આશાએ રહેવાથી પોતાની શક્તિઓ સંકુચિત થતી જાય છે, બીજાઓની મદદનો આધાર રાખવાથી પ્રભુ તરફનો વિશ્વાસ ઓછો થઇ જાય છે અને પ્રભુની સામે જોવાને બદલે માણસોની તથા વસ્તુઓની સામે જોવાનુ શીખી, વારવાર બીજાઓની મદદ લેવાથી જે કામ બહુજ સહેલાઇથી થઇ શકે તેવા હોય તેમા પણ મદદ માગવાનું મન થઇ જાય છે. બીજાઓની મદદ માગ્યા કરવાથી પોતાનુ સ્થાન ગુમાવી બેસાય છે, બીજાઓની મદદની આશાએ પડયું રહેવાથી ઘણી વખત નિરાશ થવું પડે છે અને બીજાઓની મદદના આધારે રહેવાથી એ એક દુર્ગુણને લીધે તેમાથી બીજી ઘણી જાતના દુર્ગુણો આવતા જાય છે

આત્માની ઉન્નતિ કરવાને ખાતર બીજાઓની મદદ લેવી પડે તો તેવી મદદ લેવામા કાઇ અડચણ નથી. પણ જે મદદ લેવાથી આત્મિક બળ ઢીલુ પડી જાય, તેવી મદદ લેવી એ તો એક જાતનું દેખીતું પાપ છે. મતલબ કે, પોતાના ખાનગી સ્વાર્થને ખાતર કોઇની મદદ લેવી જોઇએ નહિ, પોતાના મોજશોખને ખાતર કોઇની મદદ લેવી જોઇએ નહિ અને પોતાની શક્તિઓ ખીલતી અટકે તેવી રીતની કોઇની મદદ લેવી જોઇએ નહિ. પણ આત્માની ઉન્નતિ થતી હોય, આત્મિક બળ વધતુ હોય અને બીજા અનેક લોકોને ફાયદો કરી શકાતો હોય તેવી જાતની મદદ લેવામાં કાઇ નુકસાન નથી.

મદદની જરૂર ન હોય તેવા માણસો પણ જો મદદ લેવા માડે તો જેને મદદની જરૂર હોય તેવા લોકો મદદ વિનાના રહી જાય છે.

ગામડિયાઓની બહાદુરી

સુરા જમાદારને મારવા માટે અને તેનું ગામ લૂંટવા માટે માથાં મૂકેલા બહારવટિયાઓ ખડે પગે તૈયાર થઇ રહ્યા હતા; એટલુંજ નહિ પણ એ માટે તેઓએ ઘણીયે યુક્તિઓ કરી હતી અને ઘણાં જોખમો ખેડ્યાં હતા. પણ એ બધી ઝીણી ઝીણી વાતો વર્ણવવાની કાંઇ જરૂર નથી ટૂંકામાં એટલુંજ કે, એ સુરા જમાદારની હિંમતથી અને તેની બહાદુરીથી આખા ગામનો બચાવ થયો. જો એ ગામમાં એ વખતે સુરો જમાદાર ન હોત, તો એ ગામને બહારવટિયાઓ લૂટી ગયા વિના રહેત નહિ. કારણ કે એ ગામ સમૃદ્ધિવાળુ હતું અને તેમા સારા સારા માણસો રહેતા હતા. એટલે એ ગામ ઉપર બહારવટિયાઓનો બહુ મોટો ડોળો હતો. પણ સુરા જમાદારની બહાદુરીથી એ ગામ બચી ગયુ. આવી રીતે આ એકજ માણસના પરાક્રમથી આખુ ગામ બહારવટિયાઓના હાથમા બચી જાય, એ વાત શું નોધી રાખવા જેવી નથી ?

ગામડિયાઓની તંદુરસ્તી

સાદુ અને ઉદ્યોગી જીવન ગાળવાથી કેટલુ બધું નીરોગી શરીર રહી શકે છે અને શરીર અંદરથી નીરોગી હોય તો બહારથી આવી પડેલા કેટલા બધા ભયંકર વ્યાધિઓને પણ તે રોકી શકે છે, એ વાત જાણવા જેવી છે. અને તેમાથી એમ શીખવાનું મન થાય છે કે, એવું નીરોગીપણું આપણુને મળે તો કેવું સારુ ? બીજુ તેમાથી એમ પણ સમજાય છે કે, જો આપણે પણ બહુ મસાલા વગરના સાદા ખોરાક વાપરીએ, ચોખ્ખી તાજી છાશ તથા ઘરઘરાઉ દૂધનો છૂટથી ઉપયોગ કરી શકીએ, તાજી હવામાં રહી શકીએ, માનસિક પ્રપંચોને દૂર કરી શકીએ અને થોડી થોડી ટાઢ ખમવાનો તથા પ્રસંગોપાત્ત તડકો ખમવાની ટેવ પાડી શકીએ અને હમેશાં ઉદ્યોગી

જીવન ગાળી શકીએ તો આપણી તંદુરસ્તી પણ સારી રહે એમાં કાંઇ શક નથી. માટે ગામડિયાઓની તંદુરસ્તીના પ્રકરણમાથી આપણે આપણી તંદુરસ્તી સુધારવાની કૂંચી જાણી લેવી જોઇએ અને તેઓ શહેરોના કેટલાક દુર્ગુણોમા પડતા જાય છે અને પોતાની સ્વાદિષ્ટ તાજી છાશને બદલે બેસ્વાદ સોડા-વૉટર પીતા શીખતા જાય છે તથા દૂધના વાડકાને બદલે અજ્ઞાન ગામડિયાઓ હલકી જાતનો ખરાબ વાસવાળો મલિન દારૂ પીવાનુ શીખતા જાય છે તેમને, એ દુર્ગુણમાંથી બચાવી લેવાની કોશિષ કરવી જોઇએ એ બધુ થઇ શકે અને ગામડિયાઓ એવી રીતે પોતાની કુદરતી તંદુરસ્તીને બગાડતા અટકે તે સારુ ગામડિયાઓની તંદુરસ્તીની વાતો જાણવી જોઇએ અને તેનો લાભ લેવો જોઇએ.

ગામડાંઓમાં પણ ઠગ ભગતો હોય છે

ગામડાઓમાં કોઇ કોઈ ભગત જેવા જણાતા દગાઓ કરીને પોતાની કીર્તિ વધારી દે છે અને તેમાંથી ગામડાઓના પ્રમાણમા પોતે મોજશોખ પણ ભોગવ્યા કરે છે. મતલબ કે, શહેરોમા ત્યાની મોટી સમૃદ્ધિના પ્રમાણમાં મોટા ગોટાળા હોય છે અને ગામડાઓમા તેઓની ગરીબાઈના પ્રમાણમા નાના નાના ગોટાળા હોય છે પણ તેમ છતા એટલું યાદ રાખવુ જોઇએ કે, શહેરોમા સોનેરી ટોળીવાળા માણસો ઘણા હોય છે અને ગામડાંઓમા એવા માણસો કોઇકજ હોય છે.

ગામડાના લોકોના ઘણાએ સદ્દગુણો આપણે જોયા છે. તેની સાથે તે ભોળા લોકોને છેતરનારા ઠગ ભગતો હોય તેની વાતો પણ આપણે જાણી શકીએ તો સારુ. ભોળા ગામડિયાઓને કેવી રીતે ઠગી શકાય છે અને ભગતોને 'નામે પણ કેટલી બધી પોલ ચાલે છે તે સમજી શકાય તે સારુ આ વાત કહેલી છે

अनुक्रमणिका

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧૭૦	ફેશન ઉપર અંકુશ—બર્માની સ્ત્રીઓનો ઠરાવ ...	૧૯૯
૧૭૧	વ્યવસ્થાની આવશ્યકતા—ફિલાડેલ્ફિયાનો એક યુવક ..	૧૯૯
૧૭૨	ગરીબ પ્રજા વિષે અજ્ઞાનતા—એક ઉમરાવજાદી .	૨૦૦
૧૭૩	એક રશિયન સેનાપતિનો ઉદ્યમ	૨૦૧
૧૭૪	પ્રોફેસર હેન્રીનો એકાગ્રચિત્તે પ્રયત્ન	૨૦૧
૧૭૫	એક સૈનિકની અમર યશની શય્યા	૨૦૨
૧૭૬	એક લોકનાયક ડોરન ફોર્ડ	૨૦૫
૧૭૭	ઉન્નતિની કૂચી—જોન હંટર	૨૦૬
૧૭૮	હેલ વિડિયસની સત્યનિષ્ઠા	૨૦૬
૧૭૯	એક વિદ્યાર્થીનું નિયમિતપણું	૨૦૭
૧૮૦	દયાવૃત્તિ—અમેરિકાનો પ્રમુખ	૨૦૮
૧૮૧	ખરી સ્વદેશભક્તિ—સ્વતંત્રતાની ચા	૨૦૯
૧૮૨	સત્યપરાયણ મનુષ્યનું બળ શામાં	૨૧૦
૧૮૩	એક અંગ્રેજ કેપ્ટનની કર્તવ્યપરાયણતા	૨૧૧
૧૮૪	એક સૈનિકની નિષ્કામ સેવા	૨૧૨
૧૮૫	કર્તવ્યનિમગ્નતા	૨૧૨
૧૮૬	સર વિલિયમ નેપિયરનું વચનપાલન	૨૧૪
૧૮૭	કપટીનો ઉદ્ધાર—ગદાધર ભટ્ટ	૨૧૫
૧૮૮	એક દીવાનની કૃતજ્ઞતા અને વિશ્વાસપાત્રતા	૨૧૬
૧૮૯	કૃતઘ્નીની કદર—લુકમાન હકીમનો શેઠ	૨૧૮
૧૯૦	ક્રોધનું દમન—મહાત્મા હુસેન	૨૧૯
૧૯૧	મુક્તિ અને જનસેવા—સ્વામી વિરજાનંદ અને વિવેકાનંદ	૨૨૦
૧૯૨	દેશસેવા એજ ધર્મ છે—સ્વામી વિવેકાનંદ	૨૨૧
૧૯૩	માતાઓને શિક્ષણની જરૂર—નેપોલિયન અને મડમ કેમ્પેન	૨૨૨
૧૯૪	ખિતાબ મળ્યાથી સજ્જનતા નથી મળી જતી .	૨૨૨
૧૯૫	મહાપુરુષનો વિનોદ—સંત જોન	૨૨૩
૧૯૬	નિદ્રા કેવી હોવી જોઈએ—ડયૂક ઓફ વેલિંગ્ટન ..	૨૨૪
૧૯૭	રશિયન પ્રજાનો જાતીયત્યાગ	૨૨૪
૧૯૮	ઠગાઈના પ્રચારથી હાનિ—એક આરબ અને ચોર ...	૨૨૫

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૭	૧૫	નિર્દોષીને	નિર્દોષને
૩૫	૨૦	સારુ	સારુ
૪૩	૨	માણુણો	માણુસો
૫૫	૧૮	**सर्व धर्मान्**	**सर्वधर्मान्**
૭૨	૨૧	બક્ષીસ	બક્ષિસ
૭૫	૫	મૃત્યું	મૃત્યુ
૮૮	૨૫	અપણું	અર્પણુ
૧૧૪	૬	વિષ્ણુસહસ્ત્ર	વિષ્ણુસહસ્ર
૧૧૭	૧૯	ચોરે	ચોર
૧૩૧	૧૯	દ્દદ યુદ્ધ	દ્વંદ્વયુદ્ધ
૧૫૭	૧૪	પત્નીને	પત્નીએ
૧૬૫	૩	**यत्रे... सर्ण**	**यत्र सर्प**
૧૬૬	૨૧	આશ્રર્ય	આશ્ચર્ય
૨૨૨	૨૦	શરુ	શરૂ
૨૩૧	૨૩	જાજરુ	જાજરૂ
૨૩૯	૭	શરમી દો	શરમિંદો
૨૩૯	૨૨	ડિફ્રેન્શિયલ	ડિફ્રેન્શિયસ
૨૯૨	૧૧	કુતરું	કૂતરુ
૨૯૭	૧૩	વિદ્યાથીએ	વિદ્યાર્થીએ
૩૩૮	૩	શ્રહરિના	શ્રીહરિના
૩૩૮	૧૦	જાતો	જોતો
૩૪૨	૬	ઊપર	ઉપર
૩૫૧	૬	**सहस्र शीर्षा**	**सहस्रशीर्षा**
૩૯૬	૨૧	અતિાથસત્કાર	અતિથિસત્કાર

श्री

आदर्श दृष्टांतमाळा

भाग पहेलो

१—गुरु तेगबहादुरनुं धर्मने माटे वलिदान

શિર દિયા પર શિષ ના દિયા

બાદશાહ ઔરંગઝેબના સમયમા ધર્માંધતાને લીધે હિંદુઓ ઉપર અત્યાચાર શરૂ થયો અને સાધુપુરુષોની હત્યા થવા માંડી, ત્યારથી મોગલ બાદશાહીની પડતી ઝપાટાબંધ શરૂ થઇ. ઔરંગઝેબ પછી બહાદુરશાહ ગાદીએ આવ્યો અને તેના પછીના મોગલ બાદશાહો તદ્દન નિસ્તેજ થઈ ગયા.

શીખગ્રંથો ઉપરથી જણાય છે કે, બાદશાહ ઔરંગઝેબે જોયુ કે, દુકાળના વખતમા ગરીબ હિંદુઓમાથી કેટલાકને અન્ન આપીને મુસલમાન મુલ્લાંઓ સહેલાઇથી વટલાવી શકે એમ છે, સુકાળના વર્ષોમા એટલી સહેલાઈથી મોટી સંખ્યામા લોકો મુસલમાન થશે નહિ અને મુસલમાન થયા વગર મનુષ્યને મુક્તિ

મળતી નથી, એવો દૃઢ વિશ્વાસ હોવાથી એણે કેટલાક પ્રાંતોમાં કૃત્રિમ ઉપાયોથી દુકાળના જેવી સ્થિતિ ઊભી કરીને તથા બીજા પ્રકારના અત્યાચાર કરીને હિંદુઓને મુસલમાન કરવા માંડ્યા.

વટલાવવાના એ કાર્યનો આરંભ પ્રથમ કાશ્મીરમાં થયો. બે લાખ મોગલ સૈનિકોએ આખા પ્રાંતમા ઘૂસી જઈને દરેક ખેતર ઉપર શસ્ત્રધારી મુસલમાન સિપાઈનો પહેરો બેસાડ્યો અને હુકમ આપ્યો કે, "જે મુસલમાન થશે, તેજ અનાજ કાપી લઈ જઈ શકશે અને જે હિંદુ રહેશે, તેનું અનાજ સરકારી ભંડારમા જમા થશે તથા તેઓ ભૂખે મરશે."

ઈશ્વરના પ્રતિનિધિ તરીકે પ્રાપ્ત થયેલા રાજધર્મને ઔરંગઝેબે આ પ્રમાણે તિલાંજલિ આપી. સત્તા આગળ શાણપણ ચાલતું નથી. કાશ્મીરમાં અસંખ્ય હિંદુઓએ જીવ બચાવવા ખાતર મુસલમાનધર્મ સ્વીકાર્યો ત્યાર પછી ઔરંગઝેબે એકે એકે બીજા પ્રદેશો ઉપર પણ એવો જુલમ કરવા માડ્યો, એટલે પંજાબીઓ ઘણા ભયભીત થયા. કાશ્મીરી અને પંજાબી બ્રાહ્મણો શીખગુરુ તેગબહાદુરના ચરણમાં જઈને પડ્યા અને વિનતિ કરી કે, "અમારા ધર્મનુ રક્ષણ કરો." ગુરુએ કહ્યું કે, "તમે લોકો બાદશાહ ઔરંગઝેબ પાસે જાઓ અને કહો કે, અમારા યજમાનો મુસલમાન નહિ થાય, ત્યાસુધી અમે મુસલમાન થઈને શું ખાઈશું? માટે પહેલા ક્ષત્રિયોને મુસલમાન કરો અને બધા ક્ષત્રિયોમા સૌથી પહેલુ મારુ નામ દઈને કહેજો કે, તેગબહાદુર મુસલમાન થશે, તો એના દેખાદેખી બીજા અસંખ્ય હિંદુઓ તમારા ધર્મમાં આવશે" બ્રાહ્મણોએ દિલ્હી જઈને ગુરુની સૂચના પ્રમાણે બાદશાહને વિનતિ કરી. બાદશાહે ગુરુને દિલ્હીમા આવવાનુ આમંત્રણ મોકલ્યુ. ગુરુ તેગબહાદુર તરતજ દિલ્હી જવા નીકળ્યા. શિષ્યોએ કહ્યું "અમારો ત્યાગ કરીને જશો નહિ. ત્યાં ગયા પછી

આપ પાછા આવશો નહિ." ગુરુએ ગંભીરતાપૂર્વક ઉત્તર આપ્યો: "હું એ જાણીનેજ જાઉ છું. ગુરુ નાનકના ×વચનોનું સ્મરણ કરો કે, 'સાત સાધુઓની હત્યા નહિ થાય, ત્યાસુધી આ દેશના ઉદ્ધારનો કાંઇ ઉપાય નથી.' તમે લોકો મને સાધુ ગણો છો, એટલા માટે હુંજ સૌથી પ્રથમ મારુ બલિદાન આપવા જાઉ છું. એમ આરંભ કર્યાથીજ એકે એકે સાત બલિદાનો પૂર્ણ થશે અને દેશનો ઉદ્ધાર થશે કહો, હવે એવા કામમા વિલબ કરવો એ વાજબી છે?"

ઔરગઝેબ બાદશાહે ગુરુને મુસલમાન થવાને સારુ ઘણીએ લાલચો બતાવી, પણ કાઇ વળ્યુ નહિ, ત્યારે કહ્યુ કે, "તમે કાઈ ચમત્કાર બતાવો, નહિ તો તમારા મોમાં ગોમાસ ખોસી દેવામાં આવશે."

ગુરુએ કહ્યુ · "ચમત્કાર બતાવવા એ તો જાદુગરનુ કામ છે, ઇશ્વરભક્તનુ કામ નથી. જુઓને, આ આખુ બ્રહ્માડ કેવું અલૌકિક ચમત્કારી છે! તેમ છતાં પણ જો આપની હઠ મને મારી નાખવાની હોય, તો ભલે મારા ગળામા તલવાર ખોસી દો."

આ પછી દિલ્હીના મોટા ચોકમાં તલવારના ઝટકાથી તેમનું મસ્તક જુદું કરવામાં આવ્યુ. એ સમયે ગુરુ તેગબહાદુરે પોતાના ગળામાં એક કાગળનો ટુકડો બાંધ્યો હતો. એમા લખ્યુ હતું કે, "શિર દિયા પર શિષ ના દિયા" અર્થાત્ માથુ આપ્યું પણ ગુરુએ શિષ–ધર્મ ન આપ્યો.

આ પ્રમાણે ધર્મની ખાતર ભારતવર્ષના એક ધર્મવીર મહાત્માનું બલિદાન અપાયું. ઔરગઝેબે તો ધાર્યું હતું કે, સરિયામ

× મોગલ બાદશાહીના સ્થાપક બાબરના સમયમા ગુરુ નાનક થઇ ગયા તેમણે એવુ ભવિષ્ય ભાખેલુ શીખગ્રથોમા જણાવ્યુ છે કે, તેમણે બાબરને ભવિષ્ય કહેલુ કે, "તારી સાત પેઢી સુધી રાજ્ય ચાલશે ને પછી સાત સાધુઓની હત્યા થશે, એટલે બાદશાહી પડી ભાગશે"

રસ્તામાં બધાના દેખતા આવા મહાન પુરુષને વધ કર્યાથી અનેક હિંદુ અને શીખલોકો ડરી જઇને મુસલમાન થશે, પણ પરિણામ એથી ઊલટુંજ આવ્યું. ગુરુ તેગબહાદુરના ઉદાહરણથી લોકોમા સ્વધર્મને જુસ્સો ઘણોજ વધી ગયો

૨–એક શીખ ગાડીવાળાની ગુરુભક્તિ

જ્યારે બાદશાહ ઔરંગઝેબની આજ્ઞાથી ગુરુ તેગબહાદુરનું શિર દિલ્હી શહેરમા કાપી નાખવામા આવ્યું, ત્યારે એવો હુકમ આપવામા આવ્યો હતો કે, એમના શબને કોઈ પણ પ્રકારે 'સંસ્કાર કરવા દેવામા આવશે નહિ. રાજમાર્ગમા જ્યાં આગળ તેને કાપી નાખવામા આવ્યું હતું, ત્યાંજ પડીને સડ્યા કરશે! ગુરુ ગોવિંદસિંહ એ વખતે સોળ વર્ષના બાળક હતા. એ પિતાના અંત્યેષ્ટિસંસ્કાર કરવા સારુ પંજાબથી દિલ્હી જતા હતા, એવામાં એક શીખ ગાડીવાળો અને તેના પુત્ર સાથે તેમનો મેળાપ થયો. એ લોકોનો ઘણો આગ્રહ જોઇને ગોવિંદસિંહે એ કાર્ય એમનેજ સોંપ્યું. એમણે શીખલોકોના એકમાત્ર આધાર, ગુરુના બાળકપુત્ર ગોવિંદસિંહને અનેક સંકટોથી ભરેલા દિલ્હી નગરમા જવા દીધા નહિ અને બહાર નિર્ભય સ્થાનમા રાખીને, પોતે નગરમા જઇને તપાસ કરી તો જણાયું કે, પહેરાવાળાઓ ગુરુ તેગબહાદુરના સડવા માંડેલા શબની માથુ ફાટી જાય એવી દુર્ગંધને લીધે દૂર બેઠા બેઠા ઝોકાં ખાઇ રહ્યા હતા. વસ્ત્રથી ઢાંકેલુ શબ ચાર રસ્તાની વચમા પડી રહ્યુ છે પિતાપુત્રે ગુપચુપ ગુરુના શબની પાસે જઇને શબ ઉપાડી લઇ જતી વખતે નક્કી કર્યું કે, “આપણા બેમાંથી એક જણે પોતાના પ્રાણ ખોવાની જરૂર છે; કેમકે આ શબની જગ્યાએ બીજા કોઇનું શબ ઢાંકીને નહિ મૂકીએ, તો પહે-

રાવાળાઓને જાગતાંવારજ એનો પત્તો લાગી જશે અને તેઓ ચારે તરફ તપાસ કરવા સારુ દોડશે, તો આપણે તરતજ પકડાઇ જઇશું અને ગુરુજીના શબની ફરીથી દુર્દશા થશે.” પુત્રે કહ્યું: “પિતાજી! મને મરવા દો.” પિતાએ કહ્યુ: “તારું શરીર સબળ છે. ગુરુજીનો દેહ ઊંચકી જવાને તુ વધારે યોગ્ય છે. વળી નવા ગુરુના તાબામા રહીને ધર્મને સારુ યુદ્ધ કરવાનો વખત આવશે, ત્યારે પણ તું યુવાન હોવાથી વધારે કામ લાગીશ; માટે મનેજ મરવા દે.” એમ કહીને એ ગાડીવાળાએ પોતાના પેટમાં શાતિથી એક છરો ભોકી દઇને આત્મવિસર્જન કર્યું. પુત્રે લોહીથી ખરડાયેલા એ દેહને ગુરુના દેહને ઠેકાણે મૂકીને તેના ઉપર પહેલાની પેઠેજ ચાદર ઢાકી દીધી અને ગુરુના દેહને ઊંચકીને તે ચાલતો થયો!

સાચા મહાપુરુષના સંસર્ગથી પ્રજાના અભ્યુદયકાળમાં આખી પ્રજા મહાન થવા માડે છે અને તેનામા ઊંચા પ્રકારનો આત્મત્યાગ–ઉદય પામે છે.

૩–ગુરુ પણ આનું નામ અને શિષ્ય પણ આનું નામ

આધુનિક શીખગુરુ રામસિંહે ઉપદેશ આપ્યો છે કે, “સત્યજ એકમાત્ર ધર્મ છે સત્યને વળગી રહેવાથી બધા કામ સધાય છે એજ મુક્તિનો એકલો ઉપાય છે.” ગુરુ રામસિંહે પોતાના સરળ ઉપદેશથી અનેક સામાન્ય લોકોને સદાચારી અને ઈશ્વરથી ડરનારા બનાવ્યા હતા.

એમના વખતમાં એક દિવસ અબાલાના કસાઇઓ સાથે હિંદુઓને ટટો ઊભો થયો. કસાઇઓ એકઠા થઇને વાજતેગાજતે કેટલીક ગાયોને વેચાતી લઇને વધ કરવા સારુ જતા હતા. રસ્તા-

દેવા, એ પણ વિશ્વાસઘાતકતા હોવાથી એક પ્રકારનુ અસત્યાચરણ છે. જો એ લોકો મારા શિષ્યો હોત, તો એમને પણ સમજાવત કે, રાજ્યની શિક્ષા ભોગવીને કરેલા પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરો, ગુરુ હત્યા કરતા વધારે મોટું પાપ બીજું કોઇ નથી."

ગુરુની આજ્ઞા માનીને શિષ્ય સરકારી અમલદાર પાસે ગયો અને તેની આગળ પોતાનો અપરાધ કબૂલ કર્યો; પરંતુ ગમે તેટલુ સમજાવવા છતાએ તેણે પોતાના સાથીઓનાં નામ દીધા નહિ. છેવટે તેને ફાંસી દેવામા આવી.

આ પ્રમાણે ગુરુ રામસિંહના ઉપદેશથી કુકાસિંહે નીડરપણે સ્વેચ્છાથી સત્ય વાત જણાવી દઇને પોતાના અન્યાયી આચરણનું પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું.

૪-ગુરુ ગોવિંદસિંહે લીધેલો પિતૃહત્યાનો બદલો

ગુરુ તેગબહાદુરના મૃત્યુસમયે તેમના પુત્ર ગોવિંદસિંહની વય પંદર વર્ષની હતી પિતૃહત્યાનો બદલો લેવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને તેમણે ઘણાં વર્ષ સુધી કોટકાગડા નયનાદેવીના મંદિરમાં તપસ્યા કરી હતી. એ બદલો કેવા પ્રકારે લેવો, તે સંબધમા એમણે જે વિચાર કર્યો હતો, તે એમના જેવા મહાપુરુષને છાજતો હતો.

તેમણે વિચાર કર્યો કે, "જે જલ્લાદે મારા ગુરુ અને પિતાશ્રીને માર્યા છે, તેને શા સારુ મારવો? એ તો નીચ જાતિનો અને બીજાના હુકમનો તાબેદાર હતો ત્યારે શુ હું અન્યાયી હુકમ આપનાર બાદશાહને મારીશ? એ તો થોડા સમયમાં કાળને વશ થઇને પોતાની મેળેજ મરશે. ત્યારે કરવુ શુ? ફરીથી કોઇ હિંદુ પિતાની આવી દશા ન થાય એવુંજ કાંઇ કરવું જોઇએ; ફરીથી કોઇ હિંદુનું અપમાન કરવાનુ તથા પશુની માફક એનું બલિદાન આપવાનું

સાહસ કોઇ પણ અભિમાની મોગલને ન થાય, એવો કાંઇ ઉપાય તો કરવોજ જોઇએ. હિંદુઓની યુદ્ધ કરવાની શક્તિ જાગૃત થાય તથા બધી વર્ણોમાંથી પસંદ કરેલી એક સિંહ જેવા પરાક્રમવાળી સેના તૈયાર થાય એવું કરવું જોઇએ, કે જેથી કરીને દુરાત્મા ઔરંગઝેબનું રાજ્ય ઢીલું પડી જાય બદલો લેવાનો ખરો રસ્તો એજ છે."

ઉપર મુજબનો નિર્ણય કરીને તથા તેજ કામ પાછળ મંડીને ગુરુ ગોવિંદસિંહે ભારતમાંથી દુષ્ટોનો સંતાપ ઓછો કર્યો હતો. હિંદુઓ ઉપર ધર્મને નામે ચાલતો ઉપદ્રવ બંધ કરાવ્યો હતો. ઔરંગઝેબે પ્રજાપાલનનો ધર્મ છોડી દઇને કાશીમાં વિશ્વનાથનાં અને વેણીમાધવનાં મંદિર તોડી નાખ્યાં હતાં. સાધુમહાત્મા તેગબહાદુરને નિમંત્રણથી દિલ્હી બોલાવીને વગરકારણે તેમની હત્યા કરી હતી. તેના પોતાના પિતા, ભાઈ, પુત્ર અને મુસલમાન ફકીર સર્મદશાહ પણ તેના હાથથી બચ્યા નહોતા. એ વિલાસી અને અસંયમી નહોતો, પણ એના બધા દોષોનું મૂળ કારણ એની ધર્માંધતા હતી. "ઉપનિષદોનો અનુવાદ કરનાર મોટોભાઇ દારા બાદશાહ થશે, તો મુસલમાનધર્મનો પ્રચાર બંધ થશે, હું તેમ થવા દઇશ નહિ. હું ઇસ્લામના ખરા ધર્મનો પ્રચાર કરીશ અને એના પ્રચારના માર્ગમાંના કાંટાઓ કાઢી નાખવામા જરા પણ પાછી પાની નહિ કરું," એવો એના મનનો ભાવ હતો, પરંતુ તેણે એ બાબતનો વિચાર ન કર્યો કે, હિંદુઓ તથા અન્ય ધર્મીઓ જો ઈશ્વરના ક્રોધને પાત્ર છે, તો પછી તેઓ જીવે છેજ કેવી રીતે? તેણે વિચાર્યું નહિ કે, હું મુસલમાન છું, એવુ મોઢે કહેવાથીજ ખરા મુસલમાન થવાતુ નથી જે સંયમી છે, દીનતાસંપન્ન અને સર્વ કર્તવ્યપાલનકારી ભક્ત છે, તેજ મુસલમાન છે. જે ઇશ્વરે આપેલી શક્તિનો દુરુપયોગ કરીને બીજાઓને દુઃખ દે છે, તેજ ખરેખરો દુષ્ટ છે. ઔરંગઝેબ બાદશાહે ધર્મના બહારનાં સ્વરૂપો

ઉપરજ દૃષ્ટિ નાખી હતી. જે સારો છે તેજ ખરો મુસલમાન છે, તેજ ખરો ખ્રિસ્તી છે, તેજ ખરો હિંદુ છે અર્થાત્ તેજ ખરો ઈશ્વર-ભક્ત અને વિશ્વપાલકની અનંત સૃષ્ટિ ઉપર પ્રીતિ રાખનારો છે. એ સનાતન સત્ય એ પોતાની ધર્માંધતાને લીધે સમજી શક્યો નહોતો.

પિતૃહત્યાના દુઃખથી પીડિત થયેલા ગુરુ ગોવિંદસિંહે જે રીતે બદલો લેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી, તેથી તેમના અસાધારણ પવિત્ર ભાવનું રક્ષણ થયું. તેમણે ભગવદ્–સ્મરણથી મનનો શોક મનમાં શમાવીને તે ખરા માર્ગનુંજ અવલંબન કર્યું હતું.

આખરે જ્યારે ઔરંગઝેબ બાદશાહ બહુજ થાકી જઈને હિંદુપ્રજાને કચડી નાખવાની નીતિમા ઢીલો પડ્યો, ત્યારે તેનેજ હાથે પિતૃહીન અને પુત્રહીન થયેલા હોવા છતા પણ ગુરુ ગોવિંદસિંહે તેમની સાથે સંધિ કરી હતી એ મહાપુરુષના મનમાં વ્યક્તિગત દ્વેષ જરા પણ નહોતો. પિતાનો બદલો લેવા ખાતર ગુપ્તહત્યાનો તેમણે કદી પણ આશ્રય લીધો નહોતો.

ગુરુ ગોવિંદસિંહના મનનો આ ઉચ્ચ ભાવ નહિ સમજી શકયાથી કેટલાક લોકો તેમને ઔરંગઝેબ જેવા હિંદુવિદ્વેષી બાદશાહ સાથે સંધિ કરવા માટે ઠપકો દે છે, તે ભૂલ છે

૫–महाराजा युधिष्ठिरनी परीक्षा

મહારાજા યુધિષ્ઠિર પોતાના જીવનમાં ઘણી વાર ધર્મની અઘરી કસોટીમાં મુકાયા હતા, પરંતુ સર્વ ધર્મ ઉપરજ આધાર રાખીને ચાલવાનો અભ્યાસ હોવાથી તેઓ એવા વિષમ સંકટના પ્રસંગોમા પણ ધર્મનેજ વળગીને ચાલ્યા હતા અને બધી વિપત્તિઓમાંથી બચી ગયા હતા.

વનવાસના સમયમાં પાણી ભરી લાવવા જતી વખતે યક્ષના

પ્રશ્નનો ઉત્તર નહિ આપી શકાયાથી એમના ચારે ભાઇઓ–ભીમ, અર્જુન, નકુલ અને સહદેવ મૃતપ્રાય થઈને પડયા હતા અને યુધિષ્ઠિરે છેવટે એ બધા પ્રશ્નોના સંતોષકારક ઉત્તર આપીને યક્ષને પ્રસન્ન કર્યો તથા તેના બદલામાં પોતાના એક ભાઇને જિવાડવાનો અધિકાર મેળવ્યો હતો. એ વખતે પોતાના ખરા ભક્ત તથા સૌથી વધારે શક્તિસંપન્ન ભાઈ અર્જુનને જીવતો કરવાની સ્વાભાવિક ઇચ્છાને બદલે તેમણે એજ માગ્યું કે, મારા સાવકા ભાઇ નકુલને સજીવન કરો. એ ધર્મપરાયણતાથી ખુશ થઇને યક્ષરૂપી ધર્મે તેમના ચારે ભાઈઓને સજીવન કર્યા હતા. ધાર્મિક માણસનું રક્ષણ ધર્મજ કરે છે, એ વાત સાંસારિક વિષયોમાં હમેશાં પ્રત્યક્ષ દીઠામાં નથી આવતી, તોપણ એ તદ્દન ખરી છે, મહાસત્ય છે.

પાંડવોએ જ્યારે સ્વર્ગમાં જવાની યાત્રા કરવા માંડી, ત્યારે તેમની સાથે હસ્તિનાપુરથી એક કૂતરો પણ સાથે આવ્યો હતો. પત્ની અને ભાઇઓ પર્વત ઉપર ચડતાં ચડતાં માર્ગમાંજ થાકી થાકીને પડી ગયા અને યુધિષ્ઠિર એકલાજ સ્વર્ગના દ્વારમાં પહોંચ્યા. એ વખતે પણ કૂતરો તેમનો સાથી હતો. બ્રાહ્મણનો વેશ ધારણ કરીને ઇન્દ્રે કહ્યું કે, “યુધિષ્ઠિર ! આ અપવિત્ર શ્વાનનો ત્યાગ કરીને આવો, તો તમને સ્વર્ગરાજ્યમાં પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર છે, નહિ તો નહિ” યુધિષ્ઠિરે કહ્યું કે, “મહારાજ ! એ કૂતરાને સાથે લીધા વગર હું સ્વર્ગમાં નહિ આવું.” ત્યારે ઇન્દ્રે કટાક્ષ કરીને કહ્યું કે, “તારી પત્ની અને ભાઇઓનો તો તે ત્યાગ કર્યો, તો હવે આ નીચ પ્રાણી સારુ શા માટે આટલી કાળજી રાખે છે ?” યુધિષ્ઠિરે ઉત્તર આપ્યો કે, “મહારાજ ! સ્ત્રી અને ભાઇઓનો મે જીવતાં પરિત્યાગ કર્યો નથી તેઓ તો મરણ પામ્યા. મરેલાં સંબંધીઓની પાસે બેસી રહેવું એ તો મોહનું કાર્ય છે, પરંતુ જીવતો સાથી ગમે તેટલો નીચ હોય, તોપણ તેનો ત્યાગ

કરવો એ ગેરવાજબી છે, મારાથી એ બની શકશે નહિ. આ કૂતરો વનવાસમાં પણ અમને બહુ ભક્તિથી વળગી રહ્યો હતો અને હવે મારી સાથે અહીં સુધી આવ્યો છે, તો હુ એનો ત્યાગ કેવી રીતે કરુ ?” કૂતરા જેવા પ્રાણીની ખાતર સ્વર્ગમાં પ્રવેશ કરવાના અધિકારનો ત્યાગ કરવાને યુધિષ્ઠિરને તત્પર થયેલા જોઇ ઇન્દ્રે પ્રસન્નતાપૂર્વક તેમને કૂતરાની સાથે રથમાં બેસાડીને સ્વર્ગમા પ્રવેશ કરાવ્યો.

૬—युधिष्ठिरनो एकसंपीनो गुण

એકસપીથી કાર્ય કરવાના સબધમાં ભારતવર્ષના મહારાજા યુધિષ્ઠિરનો ઉપદેશ આજકાલ યુરોપવાસીઓ જેવી રીતે અમલમાં લાવે છે, તેવી રીતે આપણે લાવતા નથી. એ લોકોમાં ધર્મ, રાજનીતિ અને આર્થિક સ્થિતિને અગે અનેક પ્રકારના એકબીજાથી વિરુદ્ધ અભિપ્રાય ધરાવતા વર્ગો છે; પરતુ જ્યારે બહારના શત્રુ સાથે કામ પડે છે, ત્યારે તેઓ સઘળા એકસપી થઈ જાય છે. હાલમા ચાલતા મહાયુદ્ધમા પણ આપણે એજ વૃત્તિ જોઈએ છે.

જ્યારે પાંડવોને વનમાં મોકલીને પોતાનો વૈભવ દેખાડવા સારુ દુર્યોધન સૈન્ય અને સામતો સહિત ઉજાણી કરવા ગયો, ત્યારે તેના સૈનિકોએ ચિત્રરથ ગધર્વના બાગમા પ્રવેશ કરીને કાંઇક નુકસાન કર્યું, એટલે ગધર્વે ગુસ્સે થઇને કૌરવો ઉપર ચડાઈ કરી તથા યુદ્ધમા બધાને હરાવીને દુર્યોધનને કેદ પકડ્યો. પાંડવોને એ સમાચાર મળ્યા, ત્યારે ભીમ વગેરે ભાઇઓ પ્રસન્ન થઇને કહેવા લાગ્યા “બહુ સારુ થયુ, કરે તેવુ પામે અને વાવે તેવુ લણે.” યુધિષ્ઠિરે એથી નારાજ થઇને અર્જુનને આજ્ઞા આપી કે, “તું હમણા ને હમણાં જઇને દુર્યોધન ભાઇને છોડાવી લાવ જ્યારે આપણે માહોમાહે લડીએ ત્યારે તો આપણે પાંચ ભાઇઓ એક

તરફ અને એ સો ભાઇઓ બીજી તરફ; પણ જ્યારે કોઇ ત્રીજા પક્ષ સાથે લડીએ, ત્યારે આપણે એક સો ને પાંચ ભાઇઓએ એક તરફ થઈ જવુ જોઇએ. સામા પક્ષવાળો આપણામાંથી કોઇનો પણ વાળ વાંકો કરે, તો એમા આપણા બધાનુ અપમાન અને નુકસાન છે.”

ઉદાર સ્વભાવના, દૂરદેશ અને ધર્મપરાયણ વડા ભાઇનો ઉપદેશ સાંભળીને અર્જુન તરતજ શસ્ત્ર સહિત દુર્યોધનને છોડાવવા સારુ ઊપડી ગયો અને ગંધર્વોની સાથે યુદ્ધ કરીને તેને છોડાવ્યો.

૭–महान संयमी हजरत अलीसाहेब

મહાપુરુષ મહંમદ પયગંબર સાહેબના પ્રિય શિષ્ય અને જમાઇ મહાવીર હજરત અલીસાહેબ, ઇસ્લામધર્મમાં સૌથી ઊંચા અધિકારીઓને માટે ગૂઢ યોગસાધના તથા સૂફીમતના પ્રવર્તક છે. એક દિવસ કોઈ એક યુદ્ધમા કર્તવ્યપરાયણતાપૂર્વક ઘણા સમય સુધી લડીને તેમણે પોતાના શત્રુને જમીનદોસ્ત કર્યો. એ પછી તેની છાતી ઉપર ચડી બેસીને તેનો શિરચ્છેદ કરવાની તૈયારીમા તેઓ હતા, એવામા એ માણસ અલી તરફ તિરસ્કાર અને પોતાના મૃત્યુ બાબત તદ્દન બેપરવાઇ બતાવવા સારુ એમના મો ઉપર થૂક્યો. મહાવીર અલી એ વખતે શત્રુને છોડી દઇને તથા તલવાર નીચે મૂકીને વેગળા ઊભા રહ્યા. શત્રુ આ બનાવ જોઇને ઘણો વિસ્મય પામી ગયો. તે શરીર ઉપરથી ધૂળ ખંખેરતો ઊભો થયો અને આવી વર્તણુકનું કારણ હજરત અલીસાહેબને પૂછવા લાગ્યો. મહાત્મા અલીએ જવાબ આપ્યો· “સત્યધર્મની ખાતર હુ યુદ્ધ કરતો હતો, એમાં તારો પ્રાણ જાય કે મારો જાય તેની મને કાંઇ પરવા નહોતી; પરંતુ આ યુદ્ધમા વ્યક્તિગત દ્વેષ મને જરા પણ નહોતો. તે મારા મોં ઉપર થૂક નાખ્યુ તે ક્ષણે એકાએક મારા

કે, ચોર અને ધાડપાડુઓ પણ તેમના ઉપર વિશ્વાસ રાખતાં સં-કોચાતા નહિ. એક દિવસ એ નૌકામા બેસીને કલકત્તાથી રાણા ઘાટ જઈ રહ્યા હતા, એવામાં કેટલાક ધાડપાડુઓએ આવીને તેમના ઉપર હુમલો કર્યો; પરંતુ નૌકામા ધાર્યા પ્રમાણે ધન નહિ મળી આવ્યાથી તેમાંના કેટલાક કૃષ્ણપાન્તીને મારવા લાગ્યા. ત્યારે તેમણે કહ્યું કે, "તમે મારી હવેલીમાં આવજો. તમને રાજી કરીશ, હમણાં પાછા ચાલ્યા જાઓ." ધાડપાડુઓ તેમની વાત ઉપર વિશ્વાસ રાખીને ચાલ્યા ગયા અને બીજે દિવસે એમની હવેલીમા પહોંચ્યા. બીજો કોઈ હોત તો તેમને પકડીને સજા કરાવત; પરંતુ કૃષ્ણપાન્તીએ તો આફતના વખતમાં તેમને જેટલુ ધન આપવાનો વિચાર કર્યો હતો, તેટલુ ધન આપીને વિદાય કર્યા.

(૨)

એક દિવસ કૃષ્ણપાન્તીએ એક બ્રાહ્મણને વચન આપ્યુ હતું કે, "હું તને એકગામ લઇ આપીશ." જ્યારે ગામ લઈ આપ-વાનો વખત આવ્યો, ત્યારે એમના પુત્રોએ કહ્યું: "બાપુ! આ ગામમા ઘણો લાભ છે એ તો આપણેજ રાખવું જોઇએ. આવું સારું ગામ બીજાને આપી દેવાય નહિ." એ ઉપરથી એમણે ગુસ્સે થઇને કહ્યું. "પણ મેં એને આપવાનું વચન આપ્યું છે તે?" એમ કહીને પુત્રોની સ્વાર્થી સલાહ ઉપર જરા પણ ધ્યાન ન આપતાં તેમણે એ ગામ તે બ્રાહ્મણને આપ્યું.

(૩)

એક દિવસ એક માણસે તેમની સાથે મીઠું ખરીદવાનો સોદો કર્યો હતો અને બાના પેટે થોડાક રૂપિયા મૂકી ગયો હતો, પણ બાકીના રૂપિયાનો યોગ નહિ આવવાથી એ માણસ મીઠું તોળા-વવા કે બાનાના રૂપિયા પાછા લેવા સારુ આવ્યો નહિ. થોડા દિવસ પછી મીઠાનો ભાવ અતિશય વધી ગયો, એટલે કૃષ્ણપા-

ન્તીએ બધું મીઠું વેચી નાખ્યું, પરતુ એ માણસે જેટલું મીઠું ખરીદવાનો સોદો કરીને બાનું આપ્યુ હતું, તે બધા મીઠાનો ખર્ચ કાઢતાં રહેલો નફો તેને નામે જમા માંડ્યો અને ઘણે દિવસે એ મળી આવ્યો, ત્યારે તેના નફાના પૈસા તેને સોંપી દીધા

(૪)

એક અંગ્રેજ વેપારીએ કૃષ્ણપાન્તી પાસેથી એક વખત ચોખાનો સોદો કર્યો હતો એ વખતે ચોખાનો બજાર ઘણો મંદીમાં હતો. ત્યાર પછી થોડાક મહિનામાં ચોખાનું મૂલ્ય ત્રણગણું વધી ગયુ. સોદો ખાલી મોંનો હતો અને કેટલો માલ તે બરાબર નક્કી થયેલું નહોતું, તેમજ તે વિષે કોઈ જાતનું લખાણ થયું નહોતું, પણ કૃષ્ણપાન્તીએ તે સાહેબને બોલાવીને આગલે દરે બધા ચોખા તોળાવી આપ્યા. કૃષ્ણપાન્તીના ગોદામમાંથી ચોખા, સાહેબના વહાણમાં ચડવા લાગ્યા. થોડાક કોથળા ચડાવવામા આવ્યા, એટલે સાહેબે બીજા કોથળા વહાણમા ભરવાની પોતાના નોકરોને મના કરી અને કહ્યું કે, “ આવા ધર્માત્મા પુરુષની સત્યનિષ્ઠાનો વધારે લાભ લેવો નહિ, નહિ તો વહાણ ડૂબી જશે. ”

૧૦—ગુરુ નાનક અને એકાગ્રચિત્તે પ્રાર્થના

સુલતાનપુરના નવાબે એક દિવસ ગુરુ નાનકને બોલાવીને કહ્યું કે, “તમે મુસલમાનધર્મની ઘણી મોટી વાતો કરો છો, તો આજે મારી સાથે નમાજ પઢો.” ગુરુજીએ એમ કરવાનુ કબૂલ કર્યું, પરંતુ જ્યારે નવાબ નમાજ પઢવા લાગ્યો, ત્યારે નાનક એક તરફ ઊભા રહ્યા. જ્યારે એમને પૂછ્યુ કે, “ તમે શા સારુ નમાજ ન પઢ્યા ? ” ત્યારે તેમણે તરતજ ઉત્તર આપ્યો કે, “ હુ તમારી સાથે નમાજ કેવી રીતે પઢી શકું ? તમે કાબૂલમા ઘોડા ખરીદવા

ફરતા હતા અને નમાજ પઢાવનારા કાજીના મનમા એવી ચિંતા હતી કે, મારો વાછડો કાંઈ કૂવામાં ન પડી જાય." નવાબ અને કાજી, ગુરુ નાનકના આ સ્પષ્ટ વચનો સાંભળીને ચૂપ થઇ ગયા.

ખરી વાત છે કે, ઈશ્વરની ઉપાસના કરતી વખતે સંસારનાં કાર્યોમાં ચિત્ત રાખવાથી કાઇ લાભ મળતો નથી. ઉપાસના એકાગ્રચિત્તેજ થવી જોઇએ.

૧૧-ઈશ્વરની સર્વવ્યાપકતા (ગુરુ નાનક)

ગુરુ નાનક એક વખત મક્કા શરીફની યાત્રાએ ગયા હતા. ત્યાં આગળ પોતે કાબાની તરફ પગ કરીને સૂઈ ગયા. કાજીએ એથી ગુસ્સે થઇને ઘણો ઠપકો દીધો, કેમકે એમના ધર્મ પ્રમાણે કાબા તરફ પગ કરવા એ નિષિદ્ધ કર્મ હતું. નાનકે કાજીને પૂછ્યું કે, "કાજી સાહેબ! આપ મારા ઉપર શા સારુ આટલા બધા ગુસ્સે થાઓ છો? મે આપનો શો અપરાધ કર્યો છે?" કાજીએ કહ્યુ "તું ખુદાના ઘરની તરફ પગ કરીને સૂઈ રહ્યો છે અને વળી પૂછે છે કે, મારો શો અપરાધ છે?" ગુરુ નાનકે કહ્યુ . "માફ કરો સાહેબ! આપ મારા પગ એ દિશામા રાખી આપો કે જે દિશામા આપના ધારવા પ્રમાણે ખુદાનું ઘર ન હોય!" કાજીએ તેમના જ્ઞાનથી છક થઇને શિર ઝુકાવ્યુ

ઈશ્વરનો વાસ સર્વત્ર છે, પરતુ જે સર્વત્ર તેનો અનુભવ કરે છે, તેજ મહાપુરુષ છે

૧૨–ઠાકુર દેવેન્દ્રનાથનું પિતૃઋણ

કવિસમ્રાટ સર રવીન્દ્રનાથ ઠાકુરના દાદા દ્વારકાનાથ ઠાકુર કલકત્તાના પ્રસિદ્ધ વેપારી અને જમીનદાર હતા તેઓ મરણ પામ્યા ત્યારે તેમની પાછળ લાખો રૂપિયાનું દેવું મૂકેલું હતું, પરંતુ એ ઘણા વ્યવહારકુશળ મનુષ્ય હતા. એમણે પોતાની વંશપરંપરાની મિલકત બાબત એક જુદો દસ્તાવેજ કરીને તેનું ટ્રસ્ટ કર્યું હતું, એટલે અંગ્રેજી કાયદા પ્રમાણે લેણદારોનો અધિકાર તેના ઉપર પહોચે એમ નહોતુ. એમની પેઢીના મેનેજરે એક દિવસ લેણદારોની સભા મેળવીને તેમની આગળ હિસાબ રજૂ કર્યો કે, અમારી પેઢીનું દેવું એક કરોડ રૂપિયાનું અને લેણું સિત્તેર લાખ રૂપિયાનુ છે, એટલે ત્રીસ લાખ રૂપિયાનો ટોટો છે. પેઢીના માલિકો પોતાની સઘળી મિલકત વેચી દઇને પણ ખોટ પૂરવા તૈયાર છે આ પેઢીનું લેણુ, મિલકત તથા તેમની જમીનદારીના હક એ બધુ તમે પોતાને હસ્તક લઇને પોતપોતાનું લેણું વસૂલ કરો; પણ એક ટ્રસ્ટની મિલકત છે, જેના ઉપર તમારો દાવો ચાલી શકશે નહિ!" મેનેજર એક અગ્રેજ હતો. તેણે તો આ પ્રમાણે કહ્યું, પરંતુ દેવેન્દ્રનાથ તો હિંદુ હતા અગ્રેજીના વિદ્વાન હોવા છતાં પણ હિંદુધર્મના સસ્કાર એમના મનમાંથી ગયા નહોતા. એ જાણતા હતા કે, ભારતવર્ષની પ્રાચીન સ્મૃતિઓનો કાયદો તો એ છે કે, બાપ કોઈ મિલકત વારસામા આપી ગયા હોય કે ન હોય, તોપણ પિતાનું બધુ ઋણ પુત્રે ચૂકવવું જોઇએ દેવેન્દ્રનાથે તરતજ લેણદારો સમક્ષ જાહેર કર્યું કે, "જો કે ગોર્ડન સાહેબે આપને ભય બતાવ્યો છે કે, અમારી ટ્રસ્ટ મિલકતને કોઇ હાથ લગાડી શકશે નહિ અને એ કાયદેસર ઠીક પણ છે, છતા પણ અમે એ ટ્રસ્ટનો

ભંગ કરીને આપ સર્વેનુ કરજ ચૂકવવા ખાતર એ રકમ આપી દેવા તૈયાર છીએ. પિતૃઋણમાંથી જે પ્રકારે એકદમ મુક્ત થઈ શકાય એવોજ માર્ગ અમે લઈશું." લેણદારો તેમનાં આ વચનો સાભળીને સ્તબ્ધ થઈ ગયા. દેવેન્દ્રનાથની વય એ સમયે કેવળ ત્રીસ વર્ષની હતી. આવા યુવાન પુરુષ પાસેથી આવી નિઃસ્વાર્થ સૂચના થતી જોઈને ઘણા લેણદારોની આંખોમાંથી આંસુ ખરવા લાગ્યા. મહાવૈભવમા ઊછરેલા આ છોકરાઓ કાલે હાથે કરીને ગરીબ ભિખારી થઈ જશે, એ વિચારથી તેઓ ખિન્ન થઇ ગયા, તેમનાં હૃદય પીગળી ગયા, તેમણે પણ એમની બધી મિલકત હરાજ ન કરતા, એ મિલકતને પોતાના કબજામા લઇને તેની વ્યવસ્થાનો ભાર થોડા દિવસો પછી દેવેન્દ્રનાથ તથા એમના બધુઓને સોંપ્યો તથા એમના કુટુંબના ભરણપોષણ સારુ વરસ દહાડે અઢી હજાર રૂપિયા બાંધી આપ્યા. એ પેઢીની વ્યવસ્થા એમણે ઘણી ઉત્તમ રીતે કરી તથા પોતે અતિશય કરકસરથી ઘરસ સાર ચલાવીને પિતાજીનું દેવુ પાઇએ પાઇ ચૂકવી આપ્યું; એટલે સુધી કે એમના પિતાએ પોતાની હયાતીમાં કોઇએક ધર્માદા દવાખાનામાં એક લાખ રૂપિયા આપવાનુ વચન આપ્યું હતું, પણ રૂપિયા આપી શક્યા નહોતા. દેવેન્દ્રનાથને જ્યારે એ વાતની ખબર પડી, ત્યારે એમણે જમીનદારીનો ઉત્તમ રીતે વહીવટ કરવાથી, ખરા પરસેવાના જે લાખ રૂપિયા બચ્યા હતા, તે પણ પિતાજીનું વચન રાખવા ખાતર એ ધર્માદા દવાખાનામાં આપી દીધા આ પ્રમાણે શ્રદ્ધાપૂર્વક પિતૃઋણ ચૂકવી આપવું એજ એક પ્રકારનું સાચુ શ્રાદ્ધ છે. પિતાની સઘળી ઇચ્છાઓ પૂરી કરવાને સારુ જે મનુષ્ય પ્રયત્ન નથી કરતો, તે પોતાની નામના ખાતર શ્રાદ્ધ કે સવત્સરીને દિવસે ગમે તેટલા બ્રાહ્મણો જમાડે, તો તેથી ખરુ શ્રાદ્ધ થતું નથી. અધ્યાત્મવિદ્યા પ્રાપ્ત કર્યાથી તથા ઉપર જણાવેલી રીતે સદ્‌ગુણોને ખીલ-

વ્યાથી દેવેન્દ્રનાથ ઠાકુર, મહર્ષિ દેવેન્દ્રનાથ ઠાકુરના નામથી સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ થયા. પૂર્વજોમા શ્રદ્ધા હોવાથી દેવેન્દ્રનાથ બ્રાહ્મસમાજી હોવા છતાં પણ પોતાને હિંદુઓથી ભિન્ન ગણુતા નહોતા, તેઓ પોતાને ‘બ્રાહ્મ પદ્ધતિના હિંદુ’ કહેતા. ભારતના સનાતન વૈદિક ધર્મનો અભ્યાસ ચાલુ રાખવા સારુ આદિ બ્રાહ્મસમાજના આગેવાન તરીકે તેમણે બંગાળામાં ગીતા અને ઉપનિષદોની આલોચનાનો પુષ્કળ પ્રચાર કર્યો હતો. તેમના બધા પુત્રો વિદ્વાન, સમર્થ સ્વદેશભક્ત અને સદાચારી નીકળ્યા છે, તેમનો યશ નિર્મળ છે, તેમણે જનની ભારતભૂમિનું મુખ ઊજળું કર્યું છે.

૧૩–મહત્ત્વાકાંક્ષી બંગાળી વિદ્યાર્થીઓ

બાલ્યાવસ્થાથીજ ઊંચી અને સારી અભિલાષાઓ રાખવી જોઇએ. જેવો સંકલ્પ હોય છે, તેવીજ સિદ્ધિ મળે છે કલકત્તાની હિંદુ કૉલેજમા ભૂદેવ મુખોપાધ્યાય, માઇકેલ મધુસૂદન દત્ત અને અબ્દુલ લતીફ્ખાં નામના, પાછળથી પ્રસિદ્ધિમા આવેલા ત્રણુ મહાપુરુષો ભણુતા હતા અને એ ત્રણે જણુ વચ્ચે ગાઢી દોસ્તી હતી. એક દિવસ એમનામા પ્રશ્ન ઊભો થયો કે, મોટા થયા પછી એમનામાંનો દરેક જણુ શુ થવા માગે છે? એ વખતે અબ્દુલ લતીફ કે જે ભવિષ્યમાં નવાબ અબ્દુલ લતીફ્ખાં સી આઇ. ઇ. અને ભોપાલરાજ્યના દીવાન તથા ભારતસરકારના વિશેષ પ્રીતિપાત્ર થવા ભાગ્યશાળી નીવડચા, તેમણે કહ્યુ કે, “મારો અભિલાષ તો કોઇ મોટા અમલદાર થવાનો છે.” જે બાળક પાછળથી મેઘનાદવધ કાવ્ય અને કૃષ્ણુકુમારીનાટકનો રચનાર તથા બંગાળી ભાષાનો એક મુખ્ય અમર કવિ થવાને ભાગ્યશાળી થયો, તેણે–માઇકેલ મધુસૂદન દત્તે કહ્યુ કે, “ભાઇ! આપણે તો એક

અચ્છા કવિ થવાના." ભૂદેવ મુખોપાધ્યાય જેમણે પાછળથી 'પારિવારિક, સામાજિક અને આચારપ્રબંધ' રચીને ભારતવાસીઓને સારુ વર્તમાનકાળનાં કર્તવ્યો સ્પષ્ટ રીતે બતાવ્યા તથા સનાતનધર્મના ઊંચા પ્રકારના શિક્ષણ સારુ પોતાની કમાઇનો મોટો ભાગ 'વિશ્વનાથ ફંડ' સ્થાપવામા ખર્ચ્યો તથા પોતાના પવિત્ર સ્વદેશભક્ત જીવનથી આર્યોની કર્તવ્યનિષ્ઠા સહિત યુરોપવાસીઓની સ્વદેશભક્તિના શુભ સમેલનનો આદર્શ બતાવ્યો. તેણે કહ્યું કે, "મારી ઇચ્છા તો એટલીજ છે કે, 'દેશસેવાના કોઇ પણ કાર્યમાં હું કાઇક કરી શકુ.'"

ખરેખર ઈશ્વરે ત્રણે વિદ્યાર્થીઓની અભિલાષા ઉત્તરાવસ્થામાં પૂર્ણ કરી.

१४–मेवाडनो आदर्श पुरोहित

'પુરોધા' શબ્દ ઉપરથી પુરોહિત શબ્દની ઉત્પત્તિ થઇ છે. એ મંત્રોચ્ચારણમાં સૌથી આગળ રહે છે. બંગાળી ભાષામા પુરોહિત શબ્દ સંબંધે વિચિત્ર કહેવત પ્રચલિત છે કે, 'જે કરે પરનું હિત, તેને કહીએ પુરોહિત' વ્યુત્પત્તિશાસ્ત્ર પ્રમાણે આ અર્થ ખોટો હોવા છતા પણ ભાવની બાબતમા ઠીક બંધબેસતો છે. જે વસ્તુ ન્યાયપુરઃસર અને ધર્મને અનુકૂળ હોય, તે યજમાનને વ્યવહારમાં કરવા દેવી તથા ક્ષુદ્ર સ્વાર્થને ભૂલી જઇને યજમાનનો પરલોક સુધરે, એવું શિક્ષણ વાતવાતમાં હરઘડીએ આપવું, એ પુરોહિતનુ કામ છે ઝટપટ યજમાનને ત્યાં જઇ બે છાંટા નાખાવી આવી દક્ષિણા લઇ ઘેર આવતા રહેવામાં પુરોહિતના કર્તવ્યનુ પાલન થતુ નથી. પુરોહિતને જોતાજ યજમાનના મનમા ફાળ ન પડવી જોઇએ કે, "આ લાલચુ પંડ્યા ક્યાથી આવ્યા? વળી કોણ

જાણે કેટલીએ દક્ષિણા પડાવશે!" પુરોહિતે તો ધર્મશાસ્ત્રનો તથા કર્મકાંડનો પૂરો અભ્યાસ કરવો જોઇએ અને યજમાનના કુટુંબને પોતાના સંતાન સમાન ગણીને તેમના ક્ષેમને માટે સદા તત્પર રહેવું જોઇએ.

મેવાડના મહાપરાક્રમી મહારાણા પ્રતાપસિંહ યુવાવસ્થામાં એક દિવસ પોતાના નાના ભાઇ શક્તસિંહની સાથે શિકાર ખેલવા ગયા હતા. ત્યાં એક નિશાનની બાબતમાં બે બંધુઓ વચ્ચે કજિયો ઊભો થયો. બન્ને કહેવા લાગ્યા કે, "મારાજ બાણે નિશાન ભેદ્યુ છે." આ સબંધમાં ઘણી વાર સુધી વાદવિવાદ ચાલ્યો; પણ કાંઈ નિર્ણય થયો નહિ, ત્યારે પ્રતાપસિંહે ભવાં ચડાવીને નાના ભાઇના સામું જોયું અને હાથમાંનો ભાલો ઉઠાવીને ગભીર વાણીથી કહ્યું: "આવ, હવે કોના બાણથી નિશાન ભેદાયું છે, તેનો નિર્ણય બરોબર રીતે થઈ શકશે." શક્તસિંહને લેશ પણ ભય ઉત્પન્ન થયો નહિ, તેને જરા પણ કંપ થયો નહિ. તેણે નીડરતાપૂર્વક મોટા ભાઇને ઉત્તર આપ્યો: "ઠીક, જોઈ લઇશ, આવી જાઓ." તત્કાળ ઉભય બંધુઓ ભાલા ઉછાળવા લાગ્યા વીરોની પ્રથા મુજબ શક્તસિંહે મોટાભાઇના ચરણને નમસ્કાર કરીને પોતાના મસ્તક ઉપર તેમની ધૂળ ચડાવી. પ્રતાપસિંહે પણ તેને આશીર્વાદ દીધો. પછી તેમણે પોતપોતાના ભાલા ઉઠાવીને એકબીજા ઉપર હુમલો કર્યો. ત્યાં આગળ ઊભેલા બધા લોકો, સિસોદિયા કુળનો નાશ પાસે આવેલો જોઇને વજ્રાઘાત થયો હોય એમ સ્તબ્ધ થઇ ગયા. આગળ વધીને બન્નેને રોકવાની હિંમત કોઇની ચાલી નહિ. એવામાંજ "મહારાજ! આ શું કરો છો? આ શું કરો છો? શાંત થાઓ," કહેતો કહેતો એક માણસ આગળ આવ્યો એ મેવાડનો રાજપુરોહિત હતો. તેણે વચમાં પડીને બન્ને ભાઇઓનો કલહ પતાવવાને ઘણોએ યત્ન કર્યો, પરંતુ એની વિનતિ ઉપર બેમાંથી કોઇએ ધ્યાન

આપ્યું નહિ પુરોહિત હવે બીજો કાંઈ ઉપાય નહિ સૂઝવાથી ઊંડો નિઃશ્વાસ નાખીને બોલ્યો· "મારા પ્રતિપાલક રાણાવંશનું મત્યાનાશ વળવાનો અને જનની જન્મભૂમિના શત્રુઓને રાજી થવાનો આ સમય આવ્યો જણાય છે. મારી આટલી બધી શિખામણ તથા વિનતિ ઉપર જરા પણ ધ્યાન ન આપતા તમે દ્વન્દ્વયુદ્ધ કરવા તૈયાર થયા છો. મારું કહ્યું માનતા નથી અને મારા દેહમાં જીવ છે, ત્યાસુધી તો આ આંખો એ હૃદયવિદારક દૃશ્ય જોઈ શકનાર નથી; માટે હવે મારે માટે મૃત્યુ સિવાય બીજો કાંઇ ઉપાય નથી." એમ કહીને એ પવિત્ર પુરોહિત પોતાની છાતીમાં કટાર ખોસી દઈને બન્ને ભાઇઓની વચમાં શબ થઇને પડયો. તેમની સમક્ષજ બ્રહ્મહત્યા થઇ. પુરોહિતના પવિત્ર રુધિરથી ઉભય રાજકુમારના ચરિત્રને કલંક લાગ્યું. તેમના કપાળે બ્રહ્મહત્યાનું મહાપાતક ચોંટયું. હવે એ બન્ને ભાઈઓનો ક્રોધ શમી ગયો. તેમની આખ ઊઘડી. અમારીજ ભૂલ અને અજ્ઞાનતાથી આ પવિત્ર બ્રાહ્મણ માર્યો ગયો, એમ જાણી બન્ને જણુ શસ્ત્ર ફેંકી દઈને સ્તબ્ધ થઇને ઊભા. પ્રતાપસિંહે શક્તસિંહને મેવાડનો ત્યાગ કરીને ચાલ્યા જવાની આજ્ઞા કરી. તેજસ્વી શક્તસિંહે મોટાભાઇની આજ્ઞા માથે ચડાવીને તેમના ચરણુમા શિર નમાવી તત્કાળ મેવાડનું રાજ્ય છોડીને દિલ્હી તરફ પ્રયાણુ કર્યું પ્રતાપસિંહે વિધિઅનુસાર એ બ્રાહ્મણુની અંત્યેષ્ટિક્રિયા કરી અને તેના પુત્રને વંશપરંપરા એક જાગીર પ્રદાન કરી. એ શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણે પોતાના રાજાના પરમ હિતની ખાતર જે સ્થળે આત્મોત્સર્ગ કર્યો હતો, તે સ્થળે એક સ્મારકસ્તંભ બાંધવામાં આવ્યો. એ સ્થંભ હજી સુધી મેવાડપ્રવાસીઓને એ અપૂર્વ ભૂદેવના અદ્‌ભુત આત્મભોગનો પ્રત્યક્ષ પરિચય આપે છે

१५–बीजानी तृप्तिमां पोतानी तृप्ति

કલકત્તાના એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણ વિશ્વનાથ તર્કભૂષણ એક વખત સખ્ત તાવથી પીડાતા હતા. જે વૈદરાજનો ઇલાજ ચાલતો હતો, તેણે કહ્યું હતું કે, " દર્દીને પાણીનું એક ટીપું પણ ન પાશો." વિશ્વનાથને તરસ ઘણીજ તીવ્ર લાગી હતી અને શરીરને ખાતર વૈદની આજ્ઞા પાળવી એ પણ જરૂરનું હતુ. એમણે એજ વખતે ઘરનાં માણસોને કહ્યુ કે, " બે બ્રાહ્મણોને મારી સામે બેસાડીને શરબત, લીલા નારિયેળનું પાણી તથા તરબૂચનું પાણી પિવરાવો " એમ કરવામાં આવ્યુ એટલે એ પવિત્ર બ્રાહ્મણની તરસ છીપી ગઈ. બ્રાહ્મણોને જમાડીને પિતૃઓને તૃપ્ત કરવાનો નાનપણથીજ એમને અભ્યાસ હતો. ઘટ ઘટમા એકજ નારાયણ વ્યાપી રહ્યા છે, એ ઉપદેશ સ્પષ્ટપણે તેમના હૃદય ઉપર ઠસી ગયો હતો; એટલે બીજાઓને તૃપ્ત કર્યાથી પોતેજ તૃપ્તિ અનુભવી

१६–एक कारीगरनी व्यवस्था

કોઇએક કારીગરને તેના શેઠે પૂછ્યુ કે, " તુ તારી આવકને કેવી રીતે ખર્ચે છે?" કારીગરે જવાબ આપ્યો· " અડધી આવક ખર્ચી નાખુ છુ, ચોથાભાગની ઉધાર આપુ છુ અને ચોથા ભાગની દેવામા ભરુ છું, એટલે કે અડધી આવક ખાવાપીવામાં તથા કપડાંલત્તા વગેરેમાં વપરાય છે, પા ભાગની આવક છોકરાઓને ભણાવવા ગણાવવામા ખર્ચુ છુ અને પા ભાગની આવક બચી તે મારાં માબાપને મોકલુ છુ

માતપિતાના ઉપકારોનો બદલો વાળવો એ પ્રત્યેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે.

૧૭–ભૂદેવ મુખોપાધ્યાય અને ભારતનું ગૌરવ

ભૂદેવ મુખોપાધ્યાય બંગાળાના એક પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન હતા અને વિદ્યા, આપબળ, ખંત અને પ્રમાણિકતાના ગુણોને લીધે ઘણી ગરીબ સ્થિતિમાંથી વધીને કેળવણી ખાતામાં ઘણે મોટે દરજ્જે પહોંચી શક્યા હતા. તેમના બચપણના સમયમાં બંગાળાના કેળવાયલા લોકોની શ્રદ્ધા, સંસ્કૃતભાષા અને હિંદુધર્મના આચાર-વિચાર ઉપરથી ઓછી થવા માંડી હતી. જે દિવસે ભૂદેવ બાબુ હિંદુ કૉલેજમાં દાખલ થયા, તેજ દિવસે તેમના શિક્ષક રામચંદ્ર મિત્રે ભૂગોળ ભણાવતા ભણાવતાં કહ્યું "છોકરાઓ! પૃથ્વી નારંગી જેવી ગોળ છે; પરંતુ ભૂદેવ! તારા બાપ એ વાત માનશે નહિ." પિતૃભક્ત ભૂદેવે ઘેર જતા વારજ પિતાને પૂછ્યું: "બાપાજી! પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે?" તેમના પિતા વિશ્વનાથ તર્કભૂષણ હિંદુધર્મનાં બધા શાસ્ત્રોના સારા વિદ્વાન હતા. એમણે કહ્યું "બેટા! એમાં તે શું પૂછ્યું? પૃથ્વીનો આકાર ગોળ છે." એમ કહીને એમણે 'ગોળાધ્યાય' નામનું જૂનું સંસ્કૃત પુસ્તક આણીને તેમાંથી એક શ્લોક વાંચીને સમજાવ્યો. એ શ્લોકમાં પૃથ્વી ગોળ હોવાની બાબતમાં સાફ લખેલું હતું. ભૂદેવે બીજે દિવસે નિશાળે જઇને શિક્ષક રામચંદ્રને ગોળાધ્યાયનો એ શ્લોક બતાવ્યો, ત્યારે એમણે કહ્યું કે, "કાલે મારી ભૂલ થઇ હતી. તારા પિતા તો જે ખરો સિદ્ધાંત છે તેનેજ માને છે, પણ બીજા ઘણા બ્રાહ્મણો એનાથી અજાણ્યા છે."

ભૂદેવ બાબુને એવી ટેવ હતી કે, અંગ્રેજી ભણતી વખતે કોઈ નવો સિદ્ધાંત શીખવામાં આવે અથવા તો અંગ્રેજી કવિની કવિતામાં કોઈ ઉચ્ચ ભાવ જણાઇ આવે, તો ઘેર જઇને પિતાને પૂછે કે, "આપણી સંસ્કૃત ભાષામાં આવો સિદ્ધાંત કે આવો ભાવ, તેને મળતી આવતી અથવા તેથી વધારે સારી રીતે વર્ણવેલો છે કે

નહિ?" એમના પિતા સંસ્કૃત સાહિત્યના ખજાનામાંથી એવી કોઇ ને કોઈ વાત શોધી કાઢતા એટલે ભૂદેવની સ્વધર્મ ઉપરની ભક્તિમાં વધારો થતો. આપણો દેશ જૂના કાળમા ઘણી સારી દશામાં હતો અને ઘણીખરી વિદ્યાઓના મૂળતત્ત્વો આપણા પ્રાચીન સાહિત્યમાં છે. એ તત્ત્વોને શોધી કાઢવાની તથા અંગ્રેજી ભણતી વખતે પાશ્ચાત્ય વિચારોથી અંજાઈ નહિ જતા, આપણા દેશના ગૌરવની વાતોનો વિચાર તથા સ્મરણ કરવાની જરૂર છે.

૧૮–एक विद्यार्थीनी आदर्श सहृदयता

કલકત્તાની કોઇ એક નિશાળમાં બે સારા વિદ્યાર્થીઓ ભણતા હતા. દરેક પરીક્ષામા એમનો પહેલો અને બીજો નંબર આવતો. પરીક્ષાની અગાઉ એમાંના એક વિદ્યાર્થીની માતા માંદી પડી. તે કારણને લીધે એ છોકરાથી બે મહિના સુધી નિશાળે જવાયું નહિ. મા ગુજરી ગયા પછી તેણે નિશાળે જઇને ભણવા માંડ્યું એ વર્ષની પરીક્ષામાં બધાને ખાતરી હતી કે, આ વખતે એનો પહેલો નંબર નહિ આવે અને જેનો હમેશા બીજો નંબર આવતો, તે આ વખતે પહેલો આવશે, પરંતુ પરીક્ષાનું પરિણામ જણાયું, ત્યારે એજ છોકરો કે જેની મા ગુજરી ગઇ હતી અને જેના અભ્યાસમાં અડચણ આવી હતી, તેજ પહેલો આવ્યો હતો અને પેલા બીજા છોકરાનો બીજો નંબર આવ્યો. એ જોઇને શિક્ષકને ઘણી નવાઇ લાગી. તેણે બન્ને છોકરાઓના જવાબપત્ર ફરીથી બારીકીથી તપાસ્યા તો જણાયું કે, બીજા વિદ્યાર્થીએ દરેક પ્રશ્નના ઉત્તરમાં થોડો થોડો જવાબ બાકી રાખ્યો હતો, પરંતુ એ સવાલો એટલા સહેલા હતા કે, એને ન આવડતા હોય એ સંભવેજ નહિ. શિક્ષકે એટલા સારુ એ વિદ્યાર્થીને એકાંતમા બોલાવીને કારણ પૂછ્યું;

ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે, "એ છોકરો મારા કરતાં ઘણો વધારે હોશિયાર છે. એની મા માંદી પડી ને મરી ગઇ તેને લીધે તેના અભ્યાસમાં વિઘ્ન આવ્યુ અને મને પ્રથમ નંબર મળવા વારો આવ્યોઃ પણ મને એ વાજબી ન લાગ્યું, આ વખતે પણ એજ પ્રથમ આવે એ ઇરાદાથી મે જાણીજોઇને થોડાક જવાબ અધૂરા રાખ્યા છે. મારે તો મા છે, એ બિચારાને મા નથી. તમે આ વાત ખાનગી રાખજો. આપે નાહક આટલી બધી તપાસ શું કામ કરી?" શિક્ષકને આ વિદ્યાર્થીની દયા તથા ઉદારતા જોઇને અતિશય સંતોષ થયો. તેમણે કહ્યું: "સૌથી મોટી પરીક્ષા, જે મહત્ત્વની પરીક્ષા છે, તેમાં તું સૌથી પહેલે નબરે આવ્યો છે. નિશાળની પરીક્ષા તો એની સરખામણીમા કાંઇજ વિસાતમા નથી."

१९-एक ग्रेज्युएट अने उन्नतिनो खरो उपाय

અમેરિકા ખડના કોઇ એક પ્રસિદ્ધ વિશ્વવિદ્યાલયમા પાસ થઇને ઉપાધિ મેળવવા ભાગ્યશાળી થયેલો એક ગ્રેજ્યુએટ યુવક નિર્ધનતાને લીધે ઘણું કષ્ટ ભોગવતો હતો.

નોકરીની શોધમા તે એક દિવસ એક વેપારીની ઓફિસમા ગયો. વેપારીએ તેની વિનતિ સાભળ્યા પછી કહ્યું "તમારે લાયક જગ્યા મારે ત્યા નથી." તે યુવકે કહ્યુ: "સાહેબ! મને ગમે તેવી નોકરી આપો." વેપારી બોલ્યો· "શરૂઆતમાં તો બધાજ ઉમેદવારો એમ કહે છે કે, ગમે તે કામ આપો; પરંતુ કામ સોપવામા આવે છે, ત્યારે તેઓ સંતોષકારક રીતે કરતા નથી." યુવક બોલ્યો "પહેલાં મારા વિચાર પણ એવાજ હતા કે, અમુક કામ તો મારાથી થાય અને અમુક કામ તો હલકું ગણાય, પરંતુ હવે પાસે રાતી પાઈ પણ નથી, એટલે નિશ્ચય કર્યો છે કે,

જે કામ મળશે તે કરીશ. ભગવાને મારે સારુ એજ કામ નિર્માણ કર્યું છે, એમ હું માનીશ" વેપારીએ વિચાર્યું કે, આ બધી ખોટી બડાશ છે. પાસ થયેલા ગ્રેજ્યુએટના વિચારો આવા હોયજ નહિ, છતા યુવકની પરીક્ષા લેવા સારુ તેણે કહ્યું: "ઓફિસમાં આવવાના રસ્તાની મરામત થઈ રહી છે અને મજૂરો રસ્તો ખોદી રહ્યા છે. તમે પણ એમની સાથે રસ્તો ખોદવાનું કામ કરશો તો ચાર આના રોજ મળશે." યુવક બોલ્યો: "સાહેબ! એ કામ પણ હું ખુશીની સાથે કરીશ." વેપારીએ દરવાનને હુકમ આપ્યો કે, "આ માણસને ઓજાર આપીને કામે લગાડો." યુવકને કામ કરવા સારુ રસ્તાનો અમુક ભાગ બતાવવામા આવ્યો; એટલે તેણે કોદાળી, પાવડા તથા હાથ વડે રસ્તો ખોદીને સાફસૂફ કરવા માડ્યો અને રસ્તાને કૂટીટીપીને ઘણો સાફ અને એક સરખો બનાવ્યો. વેપારીએ ઓફિસમાંથી પાછા ફરતી વખતે જોયું કે, બીજા મજૂરો કરતાં એ ભણેલા મજૂરનુ કામ ઘણુ મજબૂત અને સફાઈદાર થયુ હતું. તેણે એને શાબાશી આપી તથા બીજે દિવસે તેને મજૂરોનો મુકાદમ બનાવીને આઠ આના રોજ કરી આપ્યો. મુકાદમનું કામ કરતી વખતે પણ એણે બીજા મજૂરો ઉપર સારી દેખરેખ રાખી, એટલુજ નહિ પણ એમની ભૂલ પડતી ત્યાં જાતે કામ કરીને સુધારી આપતો એવું કર્યાથી એ સડક ઘણીજ સારી બની ગઇ. વેપારીએ તેથી ખુશ થઇને તેને બીજાં કામો સોપવા માડ્યા. એ બધા કામ તેણે પ્રમાણિકપણે અને સતોષકારક રીતે કર્યાં, તેથી તેના પગારમાં ધીમે ધીમે વધારો થવા લાગ્યો. છેવટે વેપારીએ તેને પોતાનો ભાગીદાર તેમજ મુખ્ય વ્યવસ્થાપક બનાવ્યો. આ પ્રમાણે એક ચાર આનાનો મજૂર વખત જતાં મોટી દુકાનનો ભાગીદાર અને મેનેજર બન્યો

જે કામ આપણને સોપવામા આવે, તે કામ ગમે તેટલું હલ-

કું જણાતું હોય; તોપણ ભગવાનનું સોંપેલું ગણીને તનમનથી એમા લાગ્યા રહેવું અને તેને સંપૂર્ણ રીતે પાર પાડવામાં કદી પણ પાછી પાની કરવી નહિ.

૨૦-હાઇલેન્ડર બાળકનું કુલાભિમાન

ઇંગ્લૅંડના રાજા બીજા જેમ્સનો પૌત્ર પ્રિન્સ ચાર્લ્સ ધી પ્રિટેન્ડર ક્લોડનના યુદ્ધમા પ્રથમ જ્યોર્જના સેનાપતિને હાથે હાર ખાઇને પ્રાણ બચાવવા સારુ સ્કૉટલૅંડના પહાડી પ્રદેશમા ભટકયા કરતો હતો. એને મારી નાખીને એનુ માથુ રજૂ કરનારને સાડા ચાર લાખ રૂપિયાનું ઇનામ આપવાનુ જાહેરનામુ નીકળ્યું હતું. એ સમયમા રાજાના લશ્કરના એક કેપ્ટને એક હાઇલેન્ડર બાળકને પૂછ્યું કે, "તે પ્રિન્સ ચાર્લ્સને આ રસ્તે જોયો છે?" બાર વર્ષના બાળકે ઉત્તર આપ્યો કે, "બેશક, મેં એને જોયો છે, પણ એ કયે રસ્તે ગયો છે તથા મે એને કયી વખત જોયો છે, એ વાત હુ કદાપિ કહેવાનો નથી." કેપ્ટને બાળકને મ્યાન સાથેની તલવાર જોરભેર મારી અને કહ્યુ: "હવે તો તારે કહેવુંજ પડશે." બાળકે ઘાથી ચીસ પાડી ખરી, પરતુ જણાવ્યું કે "આપનો માર સખ્ત લાગવાથી મે બૂમ પાડી છે, બાકી હુ એક 'મેક્ફર્સન' વંશનો બાળક છું. વિશ્વાસઘાત કરીને આફતમા આવેલા રાજાને શત્રુના હાથમાં સપડાવવામાં મદદ કરવી, એ મારાથી કદી બની શકે નહિ" કેપ્ટન બાળકની સાચી વાત તથા હિમતથી એટલો બધો પ્રસન્ન થયો કે, તેણે તેને એક ચાંદીનો ક્રૉસ (ખ્રિસ્તીધર્મનું એક ચિહ્ન) ઇનામ તરીકે આપ્યો. એ ક્રૉસને આજ પણ મેક્ફર્સન કુટુંબના લોકો માન તથા કાળજીપૂર્વક સાચવી રાખે છે.

૨૧–ઇટલીની રાણીનું સૌજન્ય

એક વખત ઇટલીની આગલા સમયની રાણી માર્ગરેટ આલ્પ્સ પર્વત ઉપર ચડી રહી હતી. રસ્તામા વંટોળિયો શરૂ થયો અને બરફ પણ પડવા લાગ્યો. આલ્પાઇન કલબના એક નાના સરખા બંગલામાં જઇને રાણી અને તેમના નોકરોએ આશ્રય લીધો. બીજા પણ કેટલાક મુસાફરોએ એ બંગલામા આશ્રય લીધો હતો. રાણીના પધારતા વારજ એ લોકો બંગલો ખાલી કરીને બહાર જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. રાણીએ તેમને કહ્યુ "આ આફત આપણા બધા ઉપર આવી છે. આવી આફતના વખતમાં તમે બધા મારા દેશમા તેમજ આ બંગલામા મારા મહેમાન છો. આપણને બધાને બેસવા જેટલી જગ્યા નહિ મળે તો ઊભા રહીશું; પણ રહીશુ બધા એક સાથેજ ઈશ્વરે જેને મોટો હોદ્દો તથા માન-મરતબો આપ્યો છે, તેણે વખત આવ્યે એટલાજ મોટા પ્રમાણમાં સજ્જનતા બતાવવી જોઇએ."

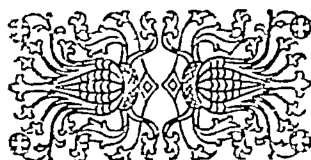
રાણીની આ વર્તણૂક આપણા લોકો ધ્યાનમાં રાખે,તો રેલવેમા, મેળાઓમા તથા બીજી ઘણી જગ્યાએ જે ધક્કામુક્કી થાય છે, તે થવા વારો આવે નહિ. "બેસવા જેટલી જગ્યા નહિ મળે, તો ઊભા રહીશું." એવો વિચાર કેટલા થોડા લોકો લાવે છે? દુખિયારા માણસો, સ્રીઓ, વૃદ્ધ સ્રીપુરુષો અને બાળકોની સગવડ ખાતર પોતે અડચણ ન વેઠે, એ માણસ તો અસભ્ય ગણાય. જે કોઇ બીજા-ઓને ખાતર એવી રીતે અગવડ વેઠે છે, તેજ ખરો સદ્ગૃહસ્થ ગ-ણાય છે. દરેક અજાણ્યા માણસ તરફ બંધુભાવ રાખવો એ આપણી ફરજ છે

૨૨—બિસ્માર્કની ચીરૂટ અને સહાનુભૂતિનું સુખ

કોનિગ્રાટ્ઝના યુદ્ધમાં પ્રશિયાએ ઑસ્ટ્રિયાના લશ્કરને હરાવ્યું હતું. તે યુદ્ધને દિવસે આખો દહાડો કામ કરીને થાકી ગયેલા પ્રશિયાના પ્રધાન પ્રિન્સ બિસ્માર્કે એક ચીરૂટ પોતાના ગજવામાં સાચવી રાખી હતી. એવી આશાથી કે, "કોઇ એકાંત જગ્યાએ વિસામો મળશે ત્યાં આગળ આ ચીરૂટ પીને થાક ઉતારીશ." તે રણભૂમિમાં એક જર્મન સૈનિક ઘાયલ થઇને પડ્યો હતો. તેના હાથપગ કપાઇ ગયા હતા, તેનાં આતુર નેત્રો જોઇને બિસ્માર્કનું ધ્યાન તે તરફ ગયું. તે પોતાના ઘોડા ઉપરથી નીચે ઊતર્યો અને એ દુઃખી સિપાઇને કાંઇ મદદ આપવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો. ગજવામાં રૂપાનાણું તથા સોનાનાણું પૂરતા પ્રમાણમાં હતું; પણ મરણકાંઠે પડેલા માણસને ધન શા ખપમાં આવે? એવામાં એને પોતાના ગજવામાંની ચીરૂટ સાંભરી આવી. તરતજ એ ચીરૂટ સળગાવીને એ ઘાયલ માણસના મોં આગળ ધરી. એ ચીરૂટ પીતાંની સાથેજ એ દુઃખથી પીડાતા સૈનિકના મુખ ઉપર જે આનંદની રેખા આવી તથા ઉપકારની લાગણીથી તેની આંખમાં જે બે અશ્રુબિંદુ આવ્યાં, તેનું વર્ણન કરતાં જર્મનીની આધુનિક ઉન્નતિના મૂળસ્વરૂપ પ્રિન્સ બિસ્માર્ક કહેતા હતા કે, "એ દિવસની ચીરૂટ કે જે મેં કદી પીધી નહિ, તેમાં મેં જે આનંદ ભોગવ્યો, તેવો આનંદ મને બીજી કોઇ ચીરૂટ પીધાથી ઊપજ્યો નથી."

२३–महाराणी विक्टोरियानी सहृदयता

એક દિવસ મહારાણી વિકટોરિયા ચાર ઘોડાની ગાડીમાં બેસીને બહાર હવા ખાવા નીકળ્યાં હતાં. આગળપાછળ તેમના અંગરક્ષક સવારો ઘોડા દોડાવતા જઈ રહ્યા હતા, એટલામા શબ મૂકવાની એક નાની પેટી હાથમા પકડીને એક ગરીબ માણસ પોતાની પત્ની તથા કન્યા સાથે મરી ગયેલા બાળકને દાટવા સારુ કબરસ્તાન ભણી જતો હતો. મોટા માણસોની મૈયતમાં તો ઘણા લોકો સામેલ હોય, પણ આ ગરીબ બાળકને ભૂમિદાહ દેવાને તેનાં માતાપિતા અને બહેન સિવાય બીજુ કોઇજ નહોતું. મહારાણીએ ધાર્યું હોત, તો એ લોકોને એક તરફ ખસી જવાનું કહીને પોતે બગીને આગળ દોડાવી શકત; પરંતુ એમ કરવું તેમને યોગ્ય લાગ્યું નહિ. તેમણે પોતાના અંગરક્ષકોને હુકમ આપ્યો કે, “જ્યાસુધી આ લોકો ધોરી રસ્તા ઉપર ચાલે, ત્યાંસુધી તમારે પણ શોકની રીત પ્રમાણે ઘણાજ ધીરા ધીરા તેમની પાછળ પાછળ ચાલવું.” તરતજ એ આજ્ઞાનો અમલ થયો એ ગરીબ લોકોએ કબરસ્તાનની ગલીમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યારે મહારાણીના અંગરક્ષકોએ મોટી સડક ઉપર પહેલાંની માફક ઘોડા દોડાવવા માડ્યા જે લોકોએ મહારાણીની આ સજ્જનતાની વાત સાંભળી, તે બધાના જીવને ઘણોજ આનંદ થયો. મહારાણીના મનમાં ગરીબમા ગરીબ પ્રજાને માટે ઘણીજ લાગણી હતી, એ ગુણને લીધે એ ઘણા પૂજાય છે.

૨૪-दश वर्षना बाळकनुं अविचलित आज्ञापालन

નેપોલિયન બોનાપાર્ટ ફ્રાન્સનું કોન્સલપદ ગ્રહણ કર્યાં પછી ઇટલીવિજયી ત્રીસ હજાર ઉત્તમ સૈનિકો સાથે મિસર દેશમાં ઊતરી પડયો. એણે એવી કલ્પના કરી હતી કે, મિસરમાથી સિરિયા, મેસોપોટેમિયા, ઇરાન અને કંદહાર વગેરે જીતીને બીજા સિકંદરની પેઠે ભારતવર્ષમાં પ્રવેશ કરીશ અને અગ્રેજોને ત્યાથી કાઢી મૂકીને ફ્રાન્સના તાબામાં એક મહારાજ્યની સ્થાપના કરીશ. મિસરમાથી તેણે મોકલેલા સંદેશાથી ઉત્સાહિત થઇને ટીપુ સુલતાને અંગ્રેજસરકાર સાથે કલહ ઊભો કર્યો અને તેમાં તે માર્યો ગયો. એ વખતે અંગ્રેજ કાફલાની મદદથી મહાસેનાપતિ નેલ્સને ફ્રાન્સના કાફલા ઉપર હુમલો કરીને તેને હરાવ્યો અને એશિયામા મહારાજ્ય સ્થાપવાની નેપોલિયનની આશા ધૂળમાં મળી ગઇ. એ યુદ્ધને નાઇલ નદીનું યુદ્ધ કહે છે એ યુદ્ધમાં ફ્રેન્ચ લોકોના ઓરિએન્ટ નામના વહાણના કપ્તાને કેસાબિયાન્કા નામના પોતાના દશ વર્ષના પુત્રને સઢની આગળ ઊભો રાખીને પોતે યુદ્ધના બીજા કામમા ગૂથાયો હતો. અંગ્રેજોની તોપોના ગોળાના વરસાદથી એ વહાણમા આગ લાગી અને સેંકડો ફ્રેંચયોદ્ધાઓ તથા ખલાસીઓ એ યુદ્ધના કપ્તાન સાથે માર્યા ગયા. જ્યારે ફ્રેન્ચ નાવિકો ઉતારુઓને બચાવનારી નાની હોડીઓ નીચે ઉતારીને સળગતા વહાણનો ત્યાગ કરવા લાગ્યા, ત્યારે તેમણે કેસાબિયાન્કાને ઘણુ સમજાવ્યો કે, "તું અમારી સાથે આ હોડીમાં ઊતરીને તારો પ્રાણ બચાવ." પરંતુ બાળકે કહ્યું કે, "મારા પિતાજીએ મને આ સ્થાને ઊભા રહેવાની આજ્ઞા આપી છે જ્યાંસુધી અહીથી ખસવાની એ પોતે રજા નહિ આપે, ત્યાંસુધી હુ હઠવાનો નથી" બાળકે પિતાને ઘણી બૂમો પાડી કે, "પિતાજી! આપ કયા છો? મને

આજ્ઞા આપો કે, હું અહીંયાથી ખસું કે અહીંજ ઊભો રહું?" પરંતુ એનો પિતા તો દુશ્મનોના ગોળાથી મરણ પામ્યો હતો, એટલે કોણ જવાબ દે?

ખલાસીઓએ એ બાળકને વારંવાર સમજાવ્યું કે, "તારા પિતા મરણ પામ્યા છે, તું અમારી શિખામણ માનીને આ સ્થાન છોડીને અમારી સાથે હોડીમા આવ." પણ બાળક એકનો બે થયો નહિ. તેણે પોતાને બતાવવામાં આવેલુ સ્થાન છોડયું નહિ. આખરે એ વહાણના જે ભાગમા દારૂગોળો ભરી રાખ્યો હતો, તે ભાગમા આગ લાગવાથી તે વીર બાળકના દેહ સાથે આખું વહાણ સળગીને નાશ પામ્યું. મિસિસ હેમન્સ નામની અંગ્રેજ કવયિત્રીએ એ ઘટનાનું વર્ણન કરતા બરોબરજ લખ્યું છે કે:

"એ વહાણમાં જે કાંઇ નાશ પામ્યુ, તે સર્વમા એ બાળકનું અંત:કરણ શ્રેષ્ઠ હતું."

૨૫—एक जर्मन खेडूतनी सत्यनिष्ठा

જર્મનીમાં આગળના કોઇએક યુદ્ધમા એક સેનાપતિ પોતાની ફોજમાંથી થોડાક સવારોને લઇને ઘોડાના ખોરાક સારુ ઘાસ તથા ચંદી એકઠી કરવા નીકળ્યો હતો. સેનાપતિએ એક ખેડૂતને પકડીને કહ્યું: "આ ગામમા સારો પાક કયા ખેતરમા છે તે બતાવ." ખેડૂત લાચાર થઇને રસ્તો બતાવવા સારુ આગળ ચાલ્યો. એક જંગલ પાર કર્યા પછી એક સારું ખેતર આવ્યું. સેનાપતિની દાનત એજ ખેતર કાપવાની થઇ, પરંતુ પેલો ખેડૂત બોલ્યો. "સાહેબ! હજી આગળ ચાલો" દૂર ગયા પછી તેણે એક ખેતર બતાવ્યુ. સવારોએ તેમાથી ચણા કાપી લીધા અને ઘોડા ઉપર લાદીને છાવણી તરફ ચાલ્યા વગરકારણે આટલો બધો લાંબો માર્ગ કાપવો

પડ્યો, તેથી ચિડાઇ જઇને સેનાપતિએ પેલા ખેડૂતને કહ્યું: "આના કરતાં તો અમે જે ખેતર સૌથી પહેલુ જોયુ હતું, તેની ફસલ ઘણી સારી હતી. શા સારુ અમને આટલો બધો લાબો ફેરો ખવરાવ્યો ?" ખેડૂતે જવાબ આપ્યો: "સાહેબ ! આપને ટાપુ પડ્યું, એ ખરી વાત છે; પણ હું જાણતો હતો કે, આપ કાઇ આ ચણાના પૈસા આપવાના નથી, તો પછી હું નાહક બીજા કોઇને શા સારુ નુકસાનમા ઉતારું ? આ ખેતર મારું છે. નુકસાન હુજ ખમી લઇશ."

२६—एक प्रसिद्ध उस्तादनुं सौजन्य

વિયેના નગરમા એક આધળો વૃદ્ધ ભિખારી સડક ઉપર બેસીને સારંગી વગાડતો હતો. તેની ટોપી છતી પડી હતી. દયાળુ લોકો જતાંઆવતા તેમા એકાદ પૈસો નાખી જતા. એક દિવસ સાજ પડી ગઇ, પણ એ બિચારા આંધળાને એક પાઈ પણ મળી નહિ. ઘણોજ નિરાશ થઇને તે પોતાની સારંગી બજાવી રહ્યો હતો. એક સદ્ગૃહસ્થ એ રસ્તે થઇને જતો હતો. તેને એ ભિખારીની દશા જોઇને ઘણી દયા આવી, તેથી તે એની પાસે બેસીને કહેવા લાગ્યો: "ભાઈ! તું થાકી ગયો છે. મને તારી સારંગી વગાડવા આપ. હું થોડી વાર વગાડી જોઉં. જોઇએ, કોઇ ભિક્ષા આપે છે કે નહિ" એ નવા આવનાર સદ્ગૃહસ્થે સારંગીનો સૂર બાંધીને વગાડવાનુ શરૂ કર્યું, ત્યારે આંધળા ભિખારીના કાનમાં અમૃતનો વરસાદ વરસી રહ્યો હોય એવું લાગવા માડ્યુ. સંગીતની મીઠાશથી તેનુ દુ:ખ-દારિદ્રય દૂર થઇ ગયું. રસ્તે જનારા લોકોની પણ એ મધુર સંગીત સાભળવા સારુ ભીડ જામવા લાગી એ આંધળા ભિખારીની ટોપી થોડા સમયમાં સોના અને ચાંદીના સિક્કાઓથી ભરાઇ ગઇ. એ બધું ધન ભિખારીને સોંપીને પેલો સદ્ગૃહસ્થ ચાલ્યો ગયો. એ સદ્ગૃહસ્થ કોણ હતો ? એ વિયેના નગરનો સૌથી ઉત્તમ તથા

આખા યુરોપમાં પ્રસિદ્ધ થયેલો સારંગીનો ઉસ્તાદ હતો. ગરીબ ભિખારીના ઉપર દયા ઊપજવાથી તેના ભલાની ખાતર તેણે એ પ્રમાણે રસ્તા વચ્ચે બેસીને પોતાનો હુન્નર લોકોને બતાવ્યો હતો. એની પોતાની સ્થિતિ પણ એટલી સારી હતી કે, ધાર્યું હોત તો એકાદ સોના મહોર તે જાતેજ ભિખારીને દાન કરી શકત, પણ તેથી એનું સૌજન્ય આ પ્રમાણે પ્રકટ થાત નહિ.

આપણાં શહેરોમા દુકાળ, રેલ, આગ વગેરે આફતના સમયમા ગરીબ નિરાધારોને મદદ આપવા સારુ સારા ઘરનાં સ્ત્રીપુરુષો ગાયનના જલસા, નાટકો આદિ કરે છે, તેમા પણ આવાજ સૌજન્યનો કાઇક અ શ જણાઇ આવે છે, પરંતુ એવાં કામો ખરા હૃદયની લાગણીથી થવાં જોઇએ, લોકોમા વખાણ થવા સારુ નહિ.

૨૭--નેપોલિયનનું વચનપાલન

નેપોલિયન બોનાપાર્ટ જ્યારે બ્રિયેનની લશ્કરી નિશાળમાં ભણતો હતો, ત્યારે દરરોજ એક ફળ વેચનારી પાસેથી ફળ ખરીદીને તે ખાતો. ઘેરથી પૈસા આવતા, ત્યારે તેનો હિસાબ તે ચૂકવી દેતો, પણ ફળ ઉપર અધિક રુચિ હોવાથી ફરીથી ઉધાર લેતો. નિશાળનો અભ્યાસ પૂરો કરીને ઘેર પાછા જવાનો વખત આવ્યો, ત્યારે પણ એ ફળવાળીને થોડા પૈસા આપવાના બાકી હતા. નેપોલિયને તેને કહ્યું. “હમણાં મારી પાસે સવડ નથી પાછો કોઇ દિવસ આવીને તને પૈસા આપી જઇશ” ફળવાળીએ કહ્યુ: “ભાઈ! તને ફળ વેચીને હુ ખૂબ કમાઇ છુ તારા જેવો ઘરાક બીજો કોઈ નહોતો, માટે થોડા પૈસા સારુ અહીં આવવાની તસ્દી લઇશ નહિ.”

ઘણા વર્ષ વીતી ગયા. હવે નેપોલિયન સાધારણ વિદ્યાર્થી મટીને ફ્રાન્સ દેશનો રાજા બન્યો હતો. એક દિવસ રાજા તરીકે

તે એજ નિશાળની મુલાકાત લેવા સારુ ગયો. તેના માનમાં આખો દિવસ પુષ્કળ ધામધૂમ થઈ. સંધ્યાકાળે બાદશાહ નેપોલિયન એ ફળ વેચનારીને ઘેર ગયા અને તેની પાસેથી સારાં સારા ફળ વેચાતા લઇને નાનપણમા ખાતા હતા, તેવીજ રીતે ખાંવા લાગ્યા. પછી તેમણે એ ડોશીને પૂછ્યુ· "માજી! આજ તમારા ગામમાં બાદશાહ પધાર્યા છે?" ડોશીએ કહ્યું: "હા, ભાઇ! એ નાના હતા, ત્યારે આજ નિશાળમા ભણતા અને મારી દુકાનેથી ખૂબ ફળ લેતા." બાદશાહે પૂછ્યું "પણ પૈસા આપતા કે નહિ?" ડોશીએ જવાબ આપ્યો: "પૈસા તો કદીએ બાકી રાખતા નહિ" નેપોલિયને કહ્યું· "એ હવે બાદશાહ બન્યા છે, એટલે તમે ખુશામત કરો છો? હજુ પણ તમારુ એમના ઉપર થોડાક આનાનું લેણુ નીકળે છે અને એમણે એ ચૂકવ્યું નથી" ડોશી હવે અવાજ તથા હાવભાવ ઉપરથી નેપોલિયનને ઓળખી ગઈ અને તેણે તેમને માનપૂર્વક નમન કર્યું. નેપોલિયને એ ડોશીને કેટલાક હજાર રૂપિયા આપ્યા, તેની છોકરીઓના લગ્નનું ખર્ચ આપ્યુ તથા તેના એક પુત્રના શિક્ષણનો બદોબસ્ત કર્યો.

૨૯—आदर्श श्रोता रूपगोस्वामी

બંગાળામાં રૂપગોસ્વામી નામના એક પ્રખ્યાત વૈષ્ણવ પંડિત અને કવિ થઇ ગયા છે. એ શ્રીચૈતન્ય મહાપ્રભુના શિષ્ય હતા અને શિષ્ય તરીકે એમની ઘણી ખ્યાતિ છે સંસ્કૃતભાષામા એમનું અગાધ પાંડિત્ય હતું. ઈ૦ સ૦ ૧૪૮૯ માં તેમનો જન્મ થયો હતો અને ઈ૦ સ૦ ૧૫૫૮ મા તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો હતો.

બાલ્યાવસ્થાથીજ શ્રીકૃષ્ણ ઉપર તેમની ભક્તિ હતી. ઘણાં શાસ્ત્રોમા પ્રવીણતા મેળવીને તેમણે લાંબા વખત સુધી ગૌડરાજ્ય-

ના સુલતાન અલ્લાઉદ્દીન શાહના વજીરનું કામ કર્યું હતુ સુલતાન તેમના કામથી ઘણો પ્રસન્ન હતો અને દરરોજ તેમનો માનમરતબો વધારતો હતો.

એક દિવસ એવું બન્યું કે, પરોઢિયામા વહેલા ઊઠીને રૂપગોસ્વામી નવાબના હુકમ મુજબ તેમના દરબારમાં જઈ રહ્યા હતા. એ વખતે વરસાદ મુસળધાર પડી રહ્યો હતો. રસ્તામાં એક ગરીબ માણસના ઘરમાં પતિપત્ની વચ્ચે ચાલી રહેલી વાત તેમને કાને પડી. દરિદ્ર પત્ની સ્વામીને ભિક્ષા માગવા સારુ બહાર જવાને વિનતિ કરી રહી હતી, કેમકે ઘરમા કાંઈ પણ અનાજ નહોતું. વૃદ્ધ ભિક્ષુક બોલ્યો· "હજુ તો વહાણું વાવાની વાર છે અને વરસાદ પણ મુસળધાર વરસી રહ્યો છે. આવા વખતમા ગુલામ કે પારકાની નોકરી કરનાર માણસ સિવાય બીજું કોઇ બહાર જાય? કૂતરા અને શિયાળવાં પણ આવે વખતે બહાર નીકળે નહિ, તો હું શા ભોગે બહાર જાઉં?" એ ભિક્ષુકના વચન સાંભળીને રૂપગોસ્વામીને ચૈતન્ય પ્રાપ્ત થયું. નોકરી ગમે તેટલી ઊંચા દરજ્જાની હોય, તોપણ એમા કેટલી બધી પરાધીનતા સમાયલી છે, તેનુ એમને ભાન થયુ અને જરાક ઊંડો વિચાર કરતાં તરતજ સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. એ મનમાં વિચારવા લાગ્યા. "સામાન્ય ધન અને રાજ્યવૈભવના લોભથી હું મનુષ્ય થઇને પશુ કરતાં પણ અધમ જીવન ગાળુ છું મને ધિક્કાર છે અનંત જીવનનો વિચાર છોડી દઇને મે આ લોકની સાહેબીમાંજ ચિત્તને પરોવી રાખ્યુ છે અહા! હુ કેવો મૂર્ખ! આ પરાધીન જીવનનો એકદમ ત્યાગ કરીને મારે આત્મચિંત્વનમાંજ બાકીનુ જીવન ગાળવું જોઇએ" એવા વિચાર કરીને એ સીધા નવાબના દરબારમાં ગયા અને પોતાની નોકરીનું રાજીનામું આપીને ચૈતન્યસપ્રદાયના સાધુ બન્યા અને નીલગિરિમા શ્રીચૈતન્યપ્રભુ પાસે ઉપદેશ લઈને તેમની

આજ્ઞાથી વૃંદાવન ગયા. વૃંદાવનમાં એમણે શ્યામકુંડ અને રાધાકુંડ નામના બે જળાશય ખોદાવ્યાં છે.

૨૧-એક કન્યાના વચનથી ચેતી ગયેલા લાલા બાબુ

મથુરાની યાત્રાએ અમારા અનેક વાચકબંધુઓ અને ભગિનીઓ ગયાં હશે. મથુરાની પાસે વૃંદાવનમાં તેમણે લાલા બાબુનું ભવ્ય મંદિર અવશ્ય જોયું હશે. એ લાલા બાબુ કોણ હતા તથા એમને આત્મબોધ થઈ વૈરાગ્ય કેવી રીતે પ્રાપ્ત થયો, એ કથા જાણવાલાયક છે.

ઇતિહાસના વાચનારાઓને વૉરન હેસ્ટીંગ્સના જમણા હાથરૂપ ગંગાગોવિંદસિંહનું નામ અવશ્ય જાણીતું હશે. લાલા બાબુ એ ગંગાગોવિંદસિંહના પૌત્ર થાય. એમનું મૂળ નામ કૃષ્ણચંદ્રસિંહ હતું. ગંગાગોવિંદસિંહે રૈયતને લૂંટવામાં બાકી રાખી નહોતી, એટલે ધનવૈભવનો ઠાઠ એમને ત્યાં કેટલો બધો હશે, તેની કલ્પના વાચકો કરી શકશે. લાલા બાબુને પણ સરકારમાં ઉડિસ્યા (ઓરિસા-ઓઢિયા) ના દીવાનની મોટી પદવી આપવામાં આવી હતી અને તે મોજશોખમાં દિવસ નિર્ગમન કરતા હતા. એક દિવસ એવું બન્યું કે, લાલા બાબુ પોતાની જમીનદારીનું કામ તપાસી આવીને ઘેર જતા હતા, ત્યારે રસ્તામા એમણે એક ગૃહસ્થની કન્યાને એના પિતા સાથે વાતચીત કરતાં સાંભળી. કન્યાએ કહ્યુ: " બાબા ! રાત તો પડી ગઇ. હજી સુધી દીવો નથી કર્યો ? ચાલો, હું દીવો સળગાવી લઉં." કન્યાનાં એ વચનો સાંભળીને લાલા બાબુના હૃદયમાં અપૂર્વ જાગૃતિ ઉત્પન્ન થઈ. એ વિચારવા લાગ્યા કે, " ખરી વાત કહી; મારી યુવાવસ્થા ઊતરી મારા જીવનની પણ સાંજ પડવા આવી, પણ મેં મારા હૃદયમાં

હજુ સુધી જ્ઞાનરૂપી દીવો પ્રકટાવ્યો નથી. મારે પણ ભવસાગરમાથી તરવુ છે. હજુ સુધી મેં એને માટે કાંઈ તૈયારી કરી નથી.” એવા વિચારથી ભરયુવાનીમાં ત્રીસ વર્ષની વયે સંસારનો ત્યાગ કરીને એ વૃંદાવન જઈ રહ્યા અને પચીસ લાખ રૂપિયાના ખર્ચે એક ભવ્ય મંદિર બંધાવ્યું તથા તેની સાથે એક અન્નક્ષેત્રની સ્થાપના કરી. એના નિર્વાહ માટે માસિક બે હજાર રૂપિયાની આવકવાળી જમીનદારી જુદી કાઢવામા આવી છે પોતાની બધી મિલકત પરોપકારના કાર્યોમા અર્પણ કરીને પોતે માધુકરી માગીને જીવનનિર્વાહ કરતા. એક સાધારણ બનાવ ઉપરથી તેમનામાં કેવુ ચૈતન્ય આવ્યું અને તે કેવા ધર્મિષ્ઠ, નિરહંકારી તથા વિનયી બન્યા એ આપણે સર્વેએ વિચારવા યોગ્ય છે. પવિત્ર હૃદયના માણસોને માટે તો ‘તેજીને ટકોરો’ની પેઠે ગમે તેનું એકાદ વાક્ય પણ બહુ થઈ પડે છે અને ‘ગધેડો ડફણાનોજ અધિકારી હોય છે’ તેમ સંસારાસક્ત માણસોને સેંકડો વાર અને સેંકડો ઠેકાણેથી શ્રવણ કરવા છતાં યોગ્ય અસર થતી નથી.

૩૦—મનરૂપી ભૂતને વશ કરવાની રીત

એક માણસના ઘરનુ કામકાજ સારી રીતે થતુ નહોતું, તેથી તે એક સાધુ પાસે ગયો અને ઘણી સેવાથી તેમને પ્રસન્ન કરીને પોતાનું દુઃખ નિવેદન કર્યું. સાધુએ તેના ઉપર પ્રસન્ન થઇને કહ્યુઃ “મે આ ભૂતને વશ કર્યું છે, તે તું લઇ જા. એની મદદથી તારા ઘરનુ બધું કામકાજ સારી પેઠે થઇ જશે.” એ ગૃહસ્થે ઘેર જઇને એ ભૂતની પાસે બધું કામ લેવા માડ્યુ. ભૂત, પોતાને જે કામ સોપવામાં આવે, તે ઝડપથી કરી દેતુ, પરંતુ એણે કહ્યુ કે, “તમે મને નવરું પડવા દેશો, તો હું તમારી બોચી પકડીને મારી ના-

ખીશ." એક દિવસ ઘરનું બધુ કામકાજ પૂરું થયુ; એટલે ભૂત બોલ્યુ: "લાવો, બીજું કામ લાવો; નહિ તો તમને મારી નાખું છું." ગૃહસ્થે ભય પામીને કહ્યુ: "ચાલ, હમણા મારી સાથે ચાલ, એજ તારુ કામ છે." એમ કહીને ભૂતને પાછું આપી દેવાના ઇરાદાથી તે એને લઇને સાધુની પાસે ગયો અને કહ્યું· "મહારાજ! આ બલા મને કયા સોપી? એ તો જરા નવરું પડે છે, તો કહે છે કે, મને કામ આપો, નહિ તો તમને બોચી પકડીને મારી નાખીશ." સાધુએ હસીને કહ્યુ "બેટા! કામકાજની કયાં ખોટ છે? તારા ઘરનુ કામકાજ થઇ રહે, એટલે આડોશીપાડોશીનું કામ કરવા સારુ એને મોકલ, એ પણ કરી ચૂકે એટલે નગરવાસીઓના ઘરનુ કામ કરાવ, એમનું કામ થઇ રહે એટલે દેશવાસીઓનું કામ કરાવ, ભૂતની મદદથી થાક ઘણો ઓછો લાગશે. જ્યારે કાંઇ પણ કામ ન રહે, ત્યારે ભોંયમાં એક વાસ દાટીને ભૂતને કહેવું કે, એના ઉપર ચડઊતર કર હમણાં એજ તારું કામ છે."

ગૃહસ્થે સાધુની સલાહ પ્રમાણે કર્યું, એટલે એના પોતાનાં તેમજ બીજા બધાના કામ એને લીધે પાર પડ્યાં અને એની ઘણી ખ્યાતિ થઇ.

પ્રિય વાચકો! એ ભૂત તે બીજું કોઇ નહિ, પણ આપણું મન છે મન દઇને જે કામ કરવામા આવે છે, તે સારું અને જલદી થાય છે. એમા થાક પણ ઓછો લાગે છે, પણ મનને નવરું બેસાડી રાખવુ એ સલાહભરેલુ નથી કામ ન મળે તો મન આપણને ખરાબ રસ્તે લઇ જાય છે, આપણી અવનતિ કરે છે અને આપણને બોચી પકડીને મારી નાખે છે, અર્થાત્ આપણો સંપૂર્ણ વિનાશ કરે છે. 'નવરો બેઠો નખ્ખોદ વાળે,' 'આળસુ માણસનું મન એ સેતાનનુ કારખાનું છે' વગેરે જુદા જુદા દેશોની કહેવતો મનના એ ભૂત જેવા સ્વભાવનું પ્રતિપાદન કરે છે. ઘણી વખત દીઠા

મા આવ્યું છે કે, સારા માણસો રજા કે પેન્શન લઈને ઘેર બેસે છે, ત્યારે બીજો કાંઈ કામધંધો નહિ સૂઝવાથી આડોશીપાડોશી કે ન્યાતજાત સાથે કજિયા કરવામાં વખત ગાળે છે. સારા કામમાં ચિત્તને પરોવ્યાથી ખરાબ કામમા ચિત્ત ચોટતુ જ નથી. મનરૂપી ભૂતને સારા કામમા નહિ લગાડવાથી આપણા દેશના કેટલાએ ધનવાનો નાચતમાશા, વ્યભિચાર, જુગાર, મદ્યપાન તથા અનેક પ્રકારના અનાચારમાં સમય ગાળે છે ખરું જોતાં મન એમની ખોચી ઉપર ચડીને એમનો નાશ કરી રહ્યુ હોય છે. એ લોકો જો દેશની સેવા કરવામા અને દેશકલ્યાણના કાર્યો કરવામા પોતાના ચિત્તને પરોવે, તો તેમની આટલી અધોગતિ થાય નહિ રાત્રે કે દહાડે જ્યારે પણ મનને આરામ મળે, ત્યારે મનરૂપી ભૂતને દેશ-સેવાના ઇષ્ટમ ત્રની સિદ્ધિમા લગાડવુ જોઈએ એમ કર્યાથી ખરો કર્મયોગ સધાશે અને માનવજન્મ સાર્થક થશે.

૩૧—મહાત્મા મારુફની અતિથિસેવા

એક દિવસ સધ્યાકાળે મહાત્મા મારુફના ઘરમા એક અજા-ણ્યા માણસે આવીને આશ્રય લીધો. એ રાતેજ અતિથિ માંદો થઇ જવાથી મહાત્મા મારુફે યથાસાધ્ય તેની સેવાશુશ્રૂષા કરવા માંડી. રોગની ચીસોથી તથા તેની ઇચ્છાઓ પૂરી પાડવા આડે બે રાત સુધી તેને વિસામો ખાવાનો વખત મળ્યો નહિ ત્રીજી રાતે અતિ-થિને જરા વળતી દશા થયેલી જોઇને તેણે શયન કર્યું, પણ થોડી-ક જ વારમાં રોગી ચીસ પાડીને જાગી ઊઠ્યો એટલે એમની ઊંઘ ઊડી ગઇ રોગી અતિથિ કહેતો હતો કે, "ભગવાને મને એવા માણ-સના ઘરમા ક્યાંથી આણ્યો કે, મારો કોઇ ભાવજ પૂછતુ નથી?" મહાત્મા મારુફની સાધ્વી પત્નીએ પતિનો હાથ પકડી રાખીને

કહ્યું: "હવે એ નગુણિયાની ચાકરી કરીને શરીરને ઘસી નાખવા જવું નથી. અહીંયાં કરતાં વધારે ચાકરી કરનાર હોય ત્યાં જઈને એને મરવા દો." મારુફે હસીને ઉત્તર આપ્યો: "એ બિચારો રોગની પીડાથી આકળાઇ ગયો છે, માટે એવું બોલે છે. એટલા માટે શું તારે પણ આકળા થવું જોઈએ ? જેની પ્રીતિની અભિલાષામાં તું અને હુ આ આતિથ્યધર્મનુ પાલન કરી રહ્યાં છીએ, તે ભગવાન તો આપણા ઉપર ચિડાયા નથી ને ? તેમણે તો આપણાં શરીરને તંદુરસ્ત રાખીને પોતાની અપૂર્વ કરુણા દર્શાવી છે ને !" આથી એમની પત્નીના મનનો ભાવ પણ શુદ્ધ થઈ ગયો. પછી બન્ને જણાંએ પુષ્કળ કાળજીપૂર્વક અતિથિની માવજત કરીને તેને સાજો કર્યો પછી બીજે જવા દીધો

૩૨–बगदादनो आदर्श न्यायाधीश काजी

બગદાદના એક ખલીફાએ પોતાનો રાજમહેલ વધારવા ખાતર પાસેની એક ડોશીની જમીન લેવાનો હુકમ આપ્યો. ડોશીએ રૂપિયા લઇને જમીન વેચવાની નાખુશી બતાવી. રાજ્યના અમલદારોએ ડોશીની જમીન પરાણે પડાવી લીધી; એટલે તેણે ત્યાના ન્યાયપરાયણ કાજીની આગળ જઇને ખલીફાની વિરુદ્ધ ફરિયાદ નોધાવી કાજી એક મોટો કોથળો અને કોદાળી લઈને ખલીફાની પાસે ગયો અને કહ્યુ કે, "આ ડોશીએ આપની વિરુદ્ધ ફરિયાદ નોધાવી છે, એટલા માટે એ જમીનમાંથી માટી ખોદીને આ કોથળામા ભરવાની મને રજા આપો." કાજીની આવી નવા પ્રકારની ઇન્સાફ કરવાની યુક્તિ જોઇને આશ્ચર્યપૂર્વક ખલીફાએ તેમ કરવાની રજા આપી કોથળો માટીથી ભરવામા આવ્યો, એટલે કાજી બોલ્યો. "આ કોથળાને ઊંચકવામા આપ જરા હાથ

અડકાડીને મદદ આપો." કૌતુકની ખાતર ખલીફાએ ન્યાયાધીશ કાજીના કહ્યા પ્રમાણે કર્યું, પણ કોથળો ઊંચો ન કરી શકાયાથી બોલી ઊઠ્યો: "ઘણો ભારે છે." કાજીએ કહ્યું: "પરાણે પડાવી લીધેલી જમીનનો આ એક નાનો ભાગ પણ દુનિયાના કાજીની સમક્ષ આપ ઉપાડી શકતા નથી, તો પછી આખા જગતના કાજી–ખુદાતાલાની સમક્ષ ક્યામત (છેવટના ફેસલાનો દિવસ) ને દહાડે એ આખી જમીનનો ભાર કેવી રીતે ઊંચકશો?" ખલીફાએ શરમાઇ જઇને તરતજ ડોશીની જમીન એને પાછી સોંપી દીધી.

૨૩–રાજા ચૌદમા લૂઇનું ધૈર્ય

એક દિવસ ફ્રાન્સના રાજા ચૌદમા લૂઇને તેના એક પ્રધાને કહ્યુ: "મહારાજ! બ્રસેલ્સ નગરના લોકોએ આપને ન દેવાય એવી ગાળો દીધી તથા વાજતેગાજતે બહાર નીકળીને આપનું પૂતળું કરીને બાળી મૂક્યું, માટે એ દુષ્ટ નાગરિકોમાંથી છસાત આગેવાનોને કેદ પકડીને બેસ્ટિલના કેદખાનામા પૂરવાની તથા એ નગરના રક્ષણ સારુ થોડા સમય સુધી એમનાજ ખર્ચે એક વધારાનું લશ્કર રાખવાની મજૂરી આપો એ શહેરના લોકોની ઉદ્ધતાઇ તથા રાજદ્રોહ વધારે વાર સાંખી શકાય એમ નથી."

રાજાએ મંત્રીને પૂછ્યુ "એ લોકોએ રાજ્યના કર તો બરાબર ભર્યા છે કે નહિ? કાઇ બાકી તો નથી નીકળતી?" મત્રીએ જણાવ્યું કે, "કર તો એ લોકો વખતસર ભરે છે. એમના ઉપર આપણું કાઇ લેણું નીકળતુ નથી" રાજાએ ઉત્તર આપ્યો "એ લોકોને જરા સખ્ત વેરો ભરવો પડે છે એ પણ એમણે વખતસર ચૂકવી આપ્યો, તો પછી મનનો ગુસ્સો ઠાલવવા સારુ મારુ પૂતળુ બનાવીને તે સળગાવી મૂકીને બે ઘડી આનદ કરે તેમાં રાજદ્રોહ શી બાબતનો?"

३४–दानधर्म अने महात्मा इब्राहीम

મહાત્મા ઇબ્રાહીમ અતિથિસેવા કર્યા વગર કદી ભોજન કરતા નહોતા. એક દિવસ કોઇ અતિથિ ઘેર નહિ આવ્યાથી પોતેજ કોઇ દરિદ્ર મનુષ્યની તપાસમાં બહાર નીકળી પડયા. રસ્તામાં એક વૃદ્ધ તથા સુકાઇને હાડપિંજર થઇ ગયેલો દરિદ્ર મનુષ્ય મળી આવતાં તેને નિમંત્રણ આપીને પોતાને ઘેર તેડી લાવ્યા તથા આદરપૂર્વક ભોજન કરવા બેસાડયો; પરંતુ અતિથિએ ભોજનના આરંભમા ઈશ્વરની બંદગી ન કરી, એટલે તેમણે તેનું કારણ પૂછ્યું. અતિથિએ ઉત્તર દીધો કે, “હુ અગ્નિપૂજક છું. તમારા ધર્મનો કે તમારી જાતનો નથી.” એ ઉપરથી ઇબ્રાહીમે ગુસ્સે થઇને તેને કાફિર કહીને કાઢી મૂકયો અને ખાવાનુ ખાવાને ઠેકાણે રહ્યું. એ દિવસે ઉપાસના કરતી વખતે તેમના હૃદયમાં દૈવીવાણી થઇ કે, “હે ઇબ્રાહીમ ! જેને હું સ્નેહપૂર્વક સો વર્ષથી અન્ન આપતો રહ્યો છુ, તેને તુ એક દિવસ પણ અન્ન પીરસી શકયો નહિ અને ઊલટો તે એનો આટલો બધો તિરસ્કાર કર્યો. એ અગ્નિને નમસ્કાર કરે છે એ વાત સાચી છે; પરંતુ એથી કરીને મેં સરજેલા મનુષ્યને અન્નદાન આપતાં તે સંકોચ શા સારુ આણ્યો ?”

३५–एक राणीनां साचां हीरामोती

સ્વીડન દેશના રાજાની બહેન રાજકુમારી યુજિનીએ પોતાના હીરામોતીના અલંકાર વેચી દઇને એક ધર્માદા દવાખાનું બંધાવ્યુ હતું. રોગીઓની સેવાચાકરી કરવા એ પરોપકારી રાણી જાતે ત્યાં આગળ દરરોજ જતી. એક દિવસ એક રોગી તેની દયાથી મુગ્ધ થઇને ગળગળો થઇને રોઇ પડયો. રાજકુમારીને એથી ઘણો સ-

તોષ થયો અને તે બોલી ઊઠી· "મારાં હીરામોતીને આજે હું ફરીથી જોવા પામી છું."

આ રાજકુમારીના દાખલાનુ અનુકરણ આપણા દેશના લખપતિ અને કરોડપતિઓનાં ઘરની સ્ત્રીઓએ કરવુ ઘટે છે. દાગીનાઓનો ઉપયોગ પરોપકારમાં કરવાથી જે અદ્ભુત આનદ પ્રાપ્ત થાય છે, તેની સરખામણીમા પોતાના અ ગ ઉપર અલંકાર ધારણ કરવાથી ઊપજતો હર્ષ કાંઇજ ગણતરીમાં નથી.

૩૬--મહાત્મા હાતિમની આદર્શ સાધુતા

યમનદેશનો એક રાજા પોતાના દાનશીલ સ્વભાવને માટે ઘણો પ્રખ્યાત હતો કોઇએ તેની આગળ સર્વસદ્ગુણસપન્ન હાતિમના ગુણોની પ્રશંસા કરી; એટલે તેને ઘણી અદેખાઇ ઊપજી. પોતાનો યશ સૌથી વધારે રહે, એટલા સારુ તેણે પોતાના એક વિશ્વાસુ નોકરને આજ્ઞા આપી કે, "તુ છાનોમાનો જઇને હાતિમનું માથું કાપી આવ" એ નોકર ત્યાથી ચાલીને હાતિમના ગામમા થાકયો પાકયો સધ્યાકાળે પહોચ્યો ત્યા આગળ એક શાત વિનયી યુવક તેને સામો મળ્યો અને એને પરદેશી સમજીને પોતાને ઘેર લઇ ગયો તથા યત્નપૂર્વક તેનો આદરસત્કાર કર્યો. બેએક દિવસ એ પ્રમાણે રાતદિવસ સાથે રહ્યા પછી પેલો યમનદેશના રાજાનો નોકર ત્યાથી જવા લાગ્યો, ત્યારે પેલા યુવકે કહ્યુ. "ઉતાવળ શી છે? હજુ બેચાર દિવસ તો રહો." પેલા નોકરે કહ્યુ "મારાથી થોભાય એમ નથી, મે મારે માથે એક આવશ્યક ગુપ્ત કાર્ય લીધુ છે, માટે કાલ સવારે તો મારે જવુ જ જોઇએ" યુવકે કહ્યુ "આપને એવું તે શું કામ છે? મને જણાવો, હુ પણ મારાથી બનશે તેટલી મદદ આપીશ." બે દિવસ સાથે રહેવાથી સ્નેહ તો થઇ ગયો હતો,

કાંઇક વિશ્વાસ પણ બેઠો હતો, એટલે તેણે કહ્યું: "હું અહીંયાં હાતિમનું શિર છેદવા સારુ બાદશાહની આજ્ઞાથી આવ્યો છું. તમે મને એ કાર્યમા મદદ આપશો, તો તમને પણ સારું ઇનામ મળશે." યુવકે કહ્યું, "અહો! એજ કામ છે ને? હું પોતેજ હાતિમ છું. તમે જરા પણ આનાકાની કર્યા વગર મારું શિર છેદી નાખીને ચાલ્યા જાઓ. આ પાછલે બારણેથી નીકળીને પૂર્વદિશાને માર્ગે હમણાં ને હમણા ચાલ્યા જશો, તો મારા નોકરોને કે ગામના લોકોને કાંઇ ખબર નહિ પડે. બધા એમજ જાણશે કે, હું તો આ ઘરમાં ઊંઘી ગયો છું. તમને નિર્વિઘ્ને જતા રહેવા માટે પુષ્કળ સમય મળશે અને તમારું કામ સફળ થશે, વાર લગાડશો તો નાસતાં અડચણ પડશે.

હાતિમના ગુણોની આવી મહત્તા જોઇને એ નોકર તો મુગ્ધજ થઈ ગયો અને તેને પગે પડીને હજારો વાર ક્ષમા માગીને પોતાને દેશ ચાલ્યો ગયો.

૩૭–સુલતાન મુજફરશાહની ક્ષમા

ગુજરાતનો બાદશાહ મુજફ્ફરશાહ એક દિવસ પ્રાતઃકાળની નમાજ પઢતા પહેલાં સ્નાન કરવા બેઠો હતો. હમામખાનાના નોકરો તેના ઉપર પાણી રેડતા હતા. સુલતાને પોતાનું શરીર ચોળી પોતાના માથા ઉપર પાણી રેડવાનુ નોકરને ફરમાવ્યું દૈવયોગે અંધારી રાત્રે ગરમ પાણીના દેગડામા ઊંદર પડ્યો હતો અને તેમાં તે ઊકળ્યો હતો તથા તેનું માસ, હાડકાં તથા આંતરડા છૂટાં પડીને પાણીમાં પ્રસરી ગયાં હતાં. હમામખાનાના નોકરોને આ વાતની ખબર નહોતી. તેમાંથી પાણી ભરીને તેઓએ સુલતાનના હાથમાં આપ્યું. સુલતાને તે પાણી પોતાના માથા

ઉપર રેડચ્યુ અને ઊંદરનાં આતરડા તથા માસ અને ચામડી સુલતાનના મો તથા શરીર ઉપર પડચા. સુલતાન ગભરાટમાં ઊછળ્યો અને હોજમાં કૂદી પડચો અને પોતાને હાથે માથુ, મો તથા શરીર સાફ કરી બહાર આવી નમાજમાં નિમગ્ન થયો. નમાજ સમાપ્ત થયા પછી તેણે હમામખાનાના નોકરોને બોલાવ્યા. તેઓના તો હોશજ ઊડી ગયા હતા. તેમણે જીવવાની આશા છોડી દીધી હતી અને સુલતાન પાસે હાજર થયા. સુલતાને પૂછ્યુ: "કેટલા માણસો આ નોકરી પર નીમવામાં આવ્યા છે?" તેઓએ કહ્યુ "એક સો માણસ." સુલતાને કહ્યુ: "તો શું સો માણસો એક માણસની તહેનાત ઉઠાવી શકતા નથી? હું જાતે ઘરડો છું, માટે તમને માફી બક્ષુ છુ, પણ મારા પુત્રો જુવાન છે, તો તમે તેમની નોકરી કેવી રીતે ઉઠાવી શકશો? અને તમારી જિંદગી કેવી રીતે બચાવશો? ઓ કમનસીબ આદમીઓ! હવેથી ફરી આવી ગફલત કરશો નહિ, જેથી કરી મારે ફરી તમને શિખામણ આપી મારો વખત ગુમાવવો પડે નહિ." નીચેની ઉક્તિ કેટલી સરસ છે

"કુસ્તીબાજીમાં જે માણસ બીજા પુરુષને હરાવે છે, તે ખરો પહેલવાન છે, પણ ખરો વીર તો એ છે, કે જે ગુસ્સાને વખતે પોતાના મિજાજને દબાવી શકે છે." (મીરાત-ઇ-સિકંદરી)

૩૮—ક્ષમા

સુલતાન મુજફ્ફર દરરોજ કુરાનનું એક પ્રકરણ 'નસખ' અક્ષરમા લખતો અને જ્યારે આખું કુરાન લખાઇ રહેતું, ત્યારે તેને વકફ તરીકે મક્કા અગર મદીના મોકલતો, કે જેથી જેની મરજીમાં આવે તે વાચી શકે એક દિવસ તે લખવામા મશગૂલ

થયો હતો અને પાનું ઘણીજ સારી રીતે લખાયું હતું, તેથી પોતે ઘણોજ ખુશ થયો અને કહ્યું: "આ પાનું મે ઘણીજ સારી રીતે લખ્યું છે." તે પાનું ફેરવવાનો વિચાર કરતો હતો, એટલામાં લતીફ-ઉલ-મુલ્ક સોઢા, કે જે તલવાર લઇ સુલતાનની પાછળ ઊભો હતો, તેના હાથમાંથી અફીણના કેફથી તલવાર પડી ગઇ અને કેટલીક જગ્યા ઉપર ડાઘ પડયા. હજૂરિયાઓએ તેને ધક્કો મારી સુલતાન આગળથી કાઢી મૂકયો. સુલતાન કાંઈ પણ બોલ્યો નહિ, પણ ચપ્પુ લઇ જે જગ્યાએ ડાઘા-પડયા હતા, ત્યાંથી તે કાઢી નાખ્યા અને તેના પર સફેતો ઘસી ફરીથી લખવું શરુ કર્યું જ્યારે તે ફકરો પૂરો કર્યો, ત્યારે કલમદાનમા મૂકીને કહ્યું કે, "લતીફ-ઉલ-મુલ્ક કંદા ક્યાં છે?"

તેની તરફથી એક શેખજીએ સિફારસ કરીને કહ્યું: "હઝરત સલામત! તે બહાર બેઠો છે અને બેહદ રડે છે. કહે છે કે, મારાથી મોટી ભૂલ થઈ છે, તેટલા માટે મારો હાથ કાપી નાખવો ઘટે છે યા તો મને હાથીના પગ નીચે કચરાવી નાખવો જોઇએ." સુલતાને કહ્યું: "હુ શુ કામ તેનો હાથ કાપી નાખું? જે આવી ગફલત કરે છે, તેનો હાથ આપોઆપ કપાઈ જશે; પણ તેને કહેજે કે, મારા આગળ ફરીથી મોઢું બતાવે નહિ" મલિક શેખજીએ કહ્યું. "ગરદન કાપવા કરતા પણ આ વધારે ખરાબ છે. ત્યાર પછી તે બિચારાને આ દુનિયામા જવાની બીજી કઈ જગ્યા છે?" સુલતાને કહ્યુ "ત્યારે તેને તમે કહેજો કે, "ફરીથી ગોળી ખાય નહિ, યા તો કેફી ચીજને અડકે નહિ" મલિક શેખજીએ કહ્યું: "હઝરત! હવે તે ફરીથી એવું કામ કરશે નહિ અને હમણાં તે પશ્ચાત્તાપ કરે છે." આખરે મલિક શેખજીએ તેને મજલિસમાં બોલાવ્યો તે આવી સુલતાનને પગે પડયો. સુલતાને તેને માફી બક્ષી અને તે પાછો તલવાર બાંધી પહેલાંની માફક સુલ-

તાનની પાછળ ઊભો રહ્યો.

"ખૂરુ કરનારને સખત સજા કરવી ઘણી સહેલી છે. જો તું ખરો મર્દ હોય, તો તારી સાથે જે બુરાઇ કરે છે અને ખરાબ રીતે વર્તે છે, તેની સાથે સારી રીતે વર્ત." (મિરાત–ઇ–સિકંદરી)

૩૯-યક્ષના ચાર પ્રશ્ન–કરશે તેવું પામશે

ક્યા ખૂબ સૌદા નકદ હૈ, ઈસ હાથ દે, ઉસ હાથ લે

મહારાજાધિરાજ વિક્રમાદિત્યની રાજસભામા એક યક્ષે જઇને ચાર પ્રશ્નો કર્યા (૧) હમણા છે અને હવે પછી પણ રહેશે તે શાથી? (૨) હમણા છે, પણ હવે પછી નહિ રહે તે શાથી? (૩) હમણા નથી પણ પછી થશે તે શાથી? (૪) હમણા પણ નથી અને પછી પણ નહિ હોય તે શાથી? આ ચાર પ્રશ્નોના ખુલાસા ઉદાહરણ સાથે આપો" એ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવાનો ભાર કવિ કાલિદાસ ઉપર આવી પડ્યો. કાલિદાસે યક્ષને કહ્યુ "આપ ત્રણ દિવસ પછી અહી આવીને આ ચારે પ્રશ્નોના ઉત્તર લઇ જજો" ત્રણ દિવસ પછી યક્ષ આવ્યો, એટલે કાલિદાસે ગુપ્તવેષ ધારણ કરવાની પૂરતી સામગ્રી સાથે લઇને એક દૂરની નગરી તરફ પ્રયાણ કર્યું ત્યા આગળ બન્ને જણાએ ગુપ્ત વેષે એક ધર્માત્મા શેઠિયાના ઘરમા પ્રવેશ કર્યો કાલિદાસે એ શેઠને પૂછ્યુ· "શેઠ સાહેબ! મારી આપને એક વિનતિ છે. મારે આપની પાસે બીજો કોઇ પણ જાતનો અતિથિસત્કાર જોઇતો નથી મારી એ પ્રાર્થના પૂર્ણ કર્યાથી આપને થોડાક ધનક્ષય, કાંઇક શારીરિક કષ્ટ અને કાઇક અપમાન સહન કરવું પડશે, પરંતુ કોઇ પણ જાતનુ પાપકર્મ કરવુ પડશે નહિ." શેઠિયાએ તેમની વાત સાંભળીને નિશ્ચિંત મને જવાબ આપ્યો કે, "હું તમારી પ્રાર્થના પૂર્ણ કરીશ, જે

હોય તે બોલો." ત્યારે કાલિદાસ બોલ્યા : "એક સો રૂપિયા અમુક જગ્યાએ તળાવની મરામત કરાવવામાં ખર્ચવા પડશે અને અત્યાર સુધી તમે એ બાબતની તપાસ નથી કરી, એ અપરાધમાં બસો જોડાનો માર ખાવો પડશે." એ શેઠિયાએ જરા પણ દિલગીર થયા વગર અતિથિની ઇચ્છા પૂર્ણ થવા દીધી અને એમને ઘણા આદરપૂર્વક વિદાય કર્યા. કાલિદાસે બહાર આવીને યક્ષને કહ્યું : "આ માણુસ પાસે સુખશાંતિ અને સમૃદ્ધિ હમણા પણ છે અને ધર્માચરણ ચાલુ હોવાને લીધે હવે પછી પણ એ બધું એની પાસે રહેશે." ત્યાર પછી એક બીજા ધનાઢ્ય મનુષ્યની હવેલીમાં કાલિદાસે ગરીબ ભિક્ષુકના વેષમા અને યક્ષે સદ્ગૃહસ્થના વેષમા પ્રવેશ કર્યો. ભિક્ષા માગતાવારજ પેલા ધનિકે કહ્યું : "હું હરામખોરોનુ પોષણ કરતો નથી મારા બાપદાદા તરફથી જે કાંઇ વારસામાં મળ્યુ છે તથા મારી પોતાની મહેનતથી એ દ્રવ્યમા મેં જે વધારો કર્યો છે, તેનો ઉપયોગ મારા પોતાના ખાનપાન તથા વસ્ત્રાભૂષણમાજ મારે કરવો જોઇએ. તને એમાંથી કોડી પણ શા સારુ આપુ ? તું નવરો બેઠો એ ખાઇ જઇશ. હું કોઇની પાસે એક પાઇ પણ માગવા ગયો નથી અને કોઇને એક પાઈ પણ આપી શકવાનો નથી." ત્યાર પછી સદ્ગૃહસ્થના વેષધારી યક્ષને કાલિદાસે પહેલેથી શિખવી મૂકયુ હતું, તે પ્રમાણે એક મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર તથા પાઠશાળાની સ્થાપનાની ટીપમા મદદ કરવા સારુ એ ધનિકને પ્રાર્થના કરી, એટલે એ બોલી ઊઠ્યો : "તમારી એ બધી ગડબડ રહેવા દો. હું કાઇ એવા પુણ્યદાનમાં સમજતો નથી. મારી કમાઈ હુંજ ભોગવીશ. આપનું ડહાપણ મારી આગળ ચાલશે નહિ. તમે એટલા બધા ધાર્મિક અને દેશહિતૈષી છો, તો જાતેજ કમાઇને એ બધું શા સારુ નથી કરાવતા ? મે તો કોઇ પુણ્યના ભાગીદાર થવા સારુ તમારી આગળ એક વાર પણ પ્રાર્થના કરી નથી." કાલિ-

દાસે એના ઘરમાંથી બહાર આવીને કહ્યું : "આની પાસે હમણાં છે, પણ હવે પછી નહિ રહે." ત્યાર પછી બન્ને જણા ભિક્ષુકનો વેષ ધારણ કરીને કોઈએક દરિદ્ર માણસને ઘેર ગયા અને કહ્યું કે, "ભાઈસાહેબ! અમે ભૂખે મરીએ છીએ." થોડોક સાથવો લઈને એ ગરીબ માણસ એ વખતે ખાવા બેઠો હતો તેણે તરતજ કહ્યું : "લો ભાઈ! આ ચપટી સાથવો ખાઈને પાણી પીઓ. એથી તમારો થાક ઊતરી જશે મારી પાસે આ સાથવા સિવાય બીજું કાંઈ નથી. પણ એમા શું? આવો આપણે ત્રણે જણા એનાજ ત્રણ કોળિયા ખાઈશું, એટલે આજ તો આપણા ત્રણેના પ્રાણ બચશે, કાલને સારુ કાંઈ બીજી વ્યવસ્થા કરી લઈશુ" કાલિદાસે બહાર આવીને યક્ષને કહ્યું ' આ માણસ પાસે ધનવૈભવ હમણાં નથી, પણ હવે પછી થશે." ત્યાંથી નીકળીને બન્ને જણા સારા માણસનો વેષ ધારણ કરીને એક ભિક્ષુકની પાસે ગયા અને તેના દુઃખ ઉપર દયા આણીને રોકડા રૂપિયા તથા પૈસા મળીને સો રૂપિયા આપ્યા થોડી વાર પછી ભિક્ષુકનો વેષ ધારણ કરીને એની પાસે જઈને કહ્યુ કે, "અમને એક એક પૈસો આપો એનું ચવાણુ લઈને ભૂખ હોલવીશું" થોડી વાર અગાઉજ મળેલા સો રૂપિયા કપડામાં ઢાંકી દઈને એ ભિખારી બોલ્યો: "મારી પાસે કાંઈ નથી. મને તો દયા ખાઈને કોઈ એક ફૂટી બદામ તો આપતું નથી ચાલ્યા જાઓ, અહીંયા તે શુ મરવા આવ્યા છો?" કાલિદાસે કહ્યું: "આની પાસે હમણાં પણ નથી અને હવે પછી પણ નહિ હોય."

પોતાના ચારે પ્રશ્નોના ખરા જવાબ મળ્યાથી સતુષ્ટ થઈને યક્ષ ચાલ્યો ગયો.

૪૦—भगवाननो पगार एक लक्ष

પંઢરપુર શહેરમાં દામોદર પંત નામનો એક પરમ હરિભક્ત વૈષ્ણવ રહેતો હતો. એ ત્યાના રાજાને ત્યા મામલતદારનુ કામ કરતો હતો. દેશમાં એક વખત ઘોર દુકાળ પડ્યો. જમીનનું મહેસૂલ વસૂલ થયુ નહિ અને પુષ્કળ રકમ ખેડૂતોને નામે બાકી નીકળવા લાગી પેલી તરફ રાજાની તરફથી નાણાંને માટે તગાદા ઉપર તગાદા થવા માડ્યા. દામોદર પંતે પોતાનાં ઘરબાર વેચી દઈને થોડાક રૂપિયા રાજ્યના ખજાનામાં મોકલી આપ્યા. એ વખતે પણ એમના મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે, "બધા ખેડૂતોનુ મહેસૂલ ચૂકવી દેવા જેટલી સપત્તિ મારી પાસે હોત, તો જરૂર એ બધી મિલકત વેચી દઈને હું એમનુ ભરણું ભરત. ગરીબ ખેડૂતોને પીડા આપવાનુ કામ મારાથી કદી નહિ બની શકે. તેના આવા પરોપકારી વિચારથી વિઠોબા (મહારાષ્ટ્ર દેશમા વિષ્ણુની મૂર્તિ વિઠોબા નામથી પૂજાય છે) ઘણા પ્રસન્ન થયા અને પોતે માડ જાતિના એક હવાલદારનો વેષ લઈને દામોદર પંતના ઈલાકાની બાકી રહેલી જમાબધી જે હજારો રૂપિયાની હતી, તે લઈને રાજાના ખજાનામા જમા કરાવી. રાજાએ સંતુષ્ટ થઈને પૂછ્યું: "આવા ખરાબ સવતમા બધુ મહેસૂલ ચૂકતે કોણે આપ્યુ?" વિઠોબાએ ઉત્તર આપ્યો "મેં આપ્યુ મામલતદારથી આટલું બધું નાણું વસૂલ ન થઈ શક્યુ." રાજાએ પૂછ્યું: "તમારો પગાર શો છે?" સિપાઈ વેષધારી વિઠોબાએ ઉત્તર આપ્યો: "એક લક્ષ." રાજાએ મનમા વિચાર કર્યો કે, એનો પગાર એક લાખ કોડી અર્થાત્ વરસ દહાડે સવાએકત્રીસ રૂપિયા હશે આવા હોશિયાર સિપાઈને માટે એટલો પગાર કાઈ વધારે ન ગણાય, એમ ધારીને એ બોલ્યો. "હુ તને બે લાખ કે ચાર લાખ જે તું માગીશ, તે આ-

પીશ અને આખો ઇલાકો તને સોંપીશ. તું હવે મારી પાસેજ રહે." વિઠોબા બોલ્યા "એક લક્ષ વગર મારાથી આ કામ કદાપિ પાર પડી શકે નહિ." નીચ જાતિનો આ સિપાઈ એવો મૂઢ અને બબૂચક છે કે, હિસાબમાં નહિ સમજવાથી બેચાર લક્ષને બદલે એકજ લક્ષ માગે છે, એમ ધારી તે રાજા ઘણું હસ્યો.

એ સિપાઇ ચાલ્યા ગયા પછી એના જેવાજ આકારના અને એના જેવાજ વેષવાળા એક સિપાઇએ આવીને એ મામલતદારના તરફથી ઘણા થોડા રૂપિયા જમા કરાવ્યા અને હાથ જોડીને કહ્યું કે, "મહારાજ! દુકાળને લીધે ગરીબ ખેડૂતોની પાસેથી મહેસૂલ વસૂલ થઇ શકે એમ નથી. એ લોકો ભૂખે મરી રહ્યા છે, તો એમની પાસેથી પાઇ પણ કેવી રીતે મગાય? માટે મામલતદાર સાહેબે પોતાના ઘરબાર વેચીને આ નાણા મોકલ્યાં છે." હવે રાજા અને કારભારીઓ સમજ્યા કે, ભગવાન પોતે આવીને ભક્તના તરફથી રૂપિયા ભરી ગયા છે અને સિપાઇના વેષમાં 'એક લક્ષ' રાખવાનો જે ઉપદેશ આપી ગયા છે, તેની મતલબ એજ છે કે, જે એમણે ગીતામાં અર્જુનને કહ્યું છે

सर्व धर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज।

એક માત્ર તેમના ઉપરજ લક્ષ રાખવાથી દામોદર પત તેમને પામ્યા છે.

૪૧–મૈથિલી પંડિતનું બ્રહ્મતેજ

બ્રાહ્મણ રાજા પેશ્વાના વખતમાં દર વર્ષે શ્રાવણ માસમાં પૂના નગરમા બ્રાહ્મણોની એક મોટી સભા ભરાતી હતી. અનેક પડિતો, શાસ્ત્રીઓ તથા મહામહોપાધ્યાયો એ સભામા શાસ્ત્રચર્ચા કરવા સારુ હાજર થતા એ વાદવિવાદમા જે પડિત સર્વ શાસ્ત્રને જાણનાર સાબિત થતો, તેને પેશ્વાસરકાર તરફથી સવાલાખ રૂપિ-

ચાનું ઇનામ વિદાય વખતે આપવામાં આવતું અને પેશ્વા પોતે એમની પાલખીને પોતાની ખાંધ ઉપર ઊંચકીને ત્રણ ડગલાં ચાલતા તેમજ એમ કર્યાથી પોતાને મોટું માન મળ્યું છે, પોતાનું અહોભાગ્ય છે એમ માનતા. રઘુનાથરાવ પેશ્વા પણ પૂર્વજોની આ પદ્ધતિનું પાલન કરતો આવ્યો હતો; પરંતુ એના હૃદયમાં બ્રાહ્મણો તરફ તેમના જેટલી શ્રદ્ધા અને ભક્તિ નહોતી. એના રાજ્યમાં એક મૈથિલી બ્રાહ્મણે પંડિતોની સભામાં વિજય મેળવ્યો; પરંતુ પેશ્વા એ બ્રાહ્મણની રીતભાતથી અસંતુષ્ટ થઇને બોલી ઊઠ્યા. "આ પંડિત વિદ્વાન છે. પરંતુ એનામાં વિનય ઓછો છે; માટે એને એક રૂપિયો ઓછો આપવામાં આવશે." એ સાંભળીને એ બ્રાહ્મણ પંડિત બોલી ઊઠ્યો: "લાખ રૂપિયા મળ્યા પછી એ બધા રૂપિયા અહીંયા ફેંકીને ચાલ્યો જવા હું તૈયાર છું; પરંતુ મારો વાંક કાઢીને નક્કી કરવામાં આવેલા વિદાયના ઇનામમાંથી એક રૂપિયો પણ ઓછો કરવામાં આવે, તેને હું અપમાનસૂચક ગણું છું અને એવી વિદાય લેવાને હું તૈયાર નથી. હું પૈસાને ખાતર નહિ; પરંતુ સન્માનને ખાતર આટલે દૂર આવ્યો હતો. સન્માનમાં જરા પણ ત્રુટિ થશે, તો હું રાજી થઇશ નહિ." પેશ્વા બોલ્યા: "પંડિતજી! મારા મુખમાંથી વચન નીકળી ગયું, એટલે એ હુકમ બદલી શકાય નહિ. આપ એક રૂપિયો ઓછોજ સ્વીકારો. આટલા બધા રૂપિયા આપનારો આપને કોણ મળનાર છે?" પંડિતજીએ ઉત્તર આપ્યો "મહારાજ! બીજા બ્રાહ્મણોની સલાહ પૂછીને તેમની અનુમતિથી એક વખત આપેલો હુકમ રદ કરવાથી આપને કોઇ પણ પ્રકારનો દોષ લાગશે નહિ. વળી મહારાજ! આપે આ શું ફરમાવ્યું? નવ્વાણુ હજાર નવસોને નવ્વાણું રૂપિયા આપવાની શક્તિ ધરાવે એવા ધનવાન શેઠિયાઓ, રાજાઓ તથા જાગીરદારો આજ-કાલ ભારતવર્ષમાં થોડા છે એ વાત ખરી, પરંતુ એટલા બધા

વિપુલ ધનનો અસ્વીકાર કરી શકે એવા દરિદ્ર મનુષ્યો એથી પણ થોડા નથી!" પેશ્વાએ પોતાનો હુકમ બદલ્યો નહિ. બ્રાહ્મણે પણ તેની પાસેથી કાંઇ પણ દાન લીધું નહિ આ પ્રમાણે આવેલી વિપુલ લક્ષ્મીને લાત મારીને ચિરદરિદ્રતા સેવવાનું તે બ્રાહ્મણે પસંદ કર્યું, પણ આત્મસન્માનમા જરા પણ ઊણપ આવે એ તેનાથી સહન થયુ નહિ.

૪૨–કર્તવ્યપાલન–સ્વામી ભાસ્કરાનંદનો ઉપદેશ

પરમહંસ પરિવ્રાજક શ્રીમદ્ ભાસ્કરાનંદ સ્વામીજીને ભિન્ન ભિન્ન સમયે, કાશ્મીરના મહારાજા અને દરભગાના મહારાજા સ્વર્ગસ્થ લક્ષ્મીશ્વરસિંહે અનુક્રમે એક હજાર મહોરો અને છ હજાર રૂપિયા ભેટ કર્યા હતા સ્વામીજી મહોરો અને રૂપિયાનો ઢગલો કરીને તેના ઉપર બેઠા. પછી હાથમા લઇને પીઠ પાછળ તેને ફેંકી દીધા અને પોતાના સ્વાભાવિક મધુર હાસ્યપૂર્વક બોલ્યા. "આ બધું ધન લઈ જાઓ. મારે તો એક લંગોટી પણ નથી કે, જેની અંદર બેચાર મહોર બાધી રાખુ"

ભેટ આપેલા રૂપિયા પાછા લેતા મહારાજાઓને ઘણું ઓછું આવ્યું હતું; પરંતુ સ્વામીજીની આજ્ઞા તેમને મસ્તક નમાવીને પાળવીજ પડી એ રૂપિયા પાછળથી આનંદબાગની બહાર ગરીબોને વહેંચી દેવામા આવ્યા હતા ખરુ પુછાવો તો એ રાજાઓની ભૂલ હતી કે, કૌપિનત્યાગી સંન્યાસીને ધન આપવા ગયા. કાશ્મીરના મહારાજાએ હાથ જોડીને સ્વામીજીને વિનતિ કરી કે, "આપ મને કાંઇ આજ્ઞા આપો કે, તેનુ પાલન કરીને હુ જીવન સાર્થક કરુ.' સ્વામીજી બોલ્યા "રાજા તરીકે તારું જે કર્તવ્ય છે તેનુ પાલન કરજે, પ્રજાનાં બધી જાતના દુઃખ દૂર કરવાનો

પ્રયત્ન કરજે, એના કરતાં વધારે પવિત્ર અને પ્રિય કર્મ તારે માટે બીજું કાંઇજ નથી." જો પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાના કર્તવ્યને કાળજી-પૂર્વક ભગવાનનું સ્મરણ કરીને કર્યા કરે, તો પૃથ્વીમા બધે શાંતિ વ્યાપી રહે અને વિશ્વનાથ પણ તૃપ્ત થાય.

૪૩--સાધુ દર્શનનું ફળ--દ્રૌપદીની ધર્મનિષ્ઠા

ભારતસમ્રાટ મહારાજા યુધિષ્ઠિરે જ્યારે અશ્વમેધ યજ્ઞ કર્યો હતો, ત્યારે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે યજ્ઞસ્થળમા એક ઘંટ લટકાવ્યો હતો અને એવી ગોઠવણ કરી હતી કે, યજ્ઞ પૂરો થતાંવારજ ઘંટ પોતાની મેળે વાગવા લાગશે. યજ્ઞની પૂર્ણાહુતિ થઈ ગઈ; પરંતુ ઘંટ વાગ્યો નહિ. બધા એકબીજાના મો સામું જોવા લાગ્યા યજ્ઞેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ બોલી ઊઠ્યા: " જુઓ તો ખરા, આટલામા કોઈ ભૂખ્યું તો નથી રહ્યું ?" તપાસ કરતાં જણાયું કે, નજદીકમાં એક સાધુ નિમંત્રણ મળ્યા છતાં પણ ભોજન લેવા આવ્યો નહોતો. ભીમને તેને તેડી લાવવા સારુ મોકલવામાં આવ્યો. સાધુએ કહ્યું: " અશ્વમેધ યજ્ઞનું ફળ મને અર્પણ નહિ કરો, ત્યાંસુધી હું જમવાનો નથી." શ્રીકૃષ્ણ એ વખતે જરા ખસી ગયા. પાંડવોએ સગાંસંબંધી અને બંધુબાંધવોની હત્યાના પાપનું નિવારણ કરવા સારુ આટલો મોટો યજ્ઞ કર્યો હતો, એટલે તેઓ એનું ફળ બીજાને આપી દેવા આનાકાની કરવા લાગ્યા. બધાને ગભરાયલા જોઇને દ્રૌપદીએ કહ્યું:" તમે બધા અમૂંઝણમા શા સારુ પડ્યા છો ? હું જાતે જઇને સાધુને મનાવી લાવું છું." ખરેખર, થયું પણ એમજ. તરતજ દ્રૌપદી સાધુને તેડી લાવી. તેને જમાડવામાં આવ્યો, એટલે યજ્ઞ સમાપ્ત થયાની ખબર આપનારો ઘંટ પોતાની મેળે વાગી ઊઠ્યો. દ્રૌપદીને પણ સાધુએ અશ્વમેધનું ફળ આપવા સંબંધી વાત કહી હતી.

દ્રૌપદીએ તેને ઉત્તર આપ્યો હતો કે, " એક અશ્વમેધ તો શું પણ હજાર અશ્વમેધનું ફળ હું આપને અર્પણ કરું છું. સાધુના દર્શન કરવા ગયાથી ડગલે ડગલે અશ્વમેધનું ફળ મળે છે. હું સાધુને તેડવા સારુ હજાર કરતા પણ વધારે ડગલાં આવી છુ; માટે મને હજાર અશ્વમેધનું ફળ મળ્યું છે. " આ ઉત્તરમાં રહેલી દ્રૌપદીની ભક્તિ તથા સમયસૂચકતાથી પ્રસન્ન થઇને સાધુ તેમની સાથે સાથે ભોજન કરવા સારુ આવ્યો હતો.

૪૪–જપનો મહિમા અને મહેતરનો વૈરાગ્ય

" यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि "

એક રાજાના મહેલમા એક મહેતરાણી નોકર હતી. એક દિવસ તેનુ શરીર ઠીક નહિ હોવાથી તેણે પોતાના પતિ મહેતરને કહ્યુ: " આજ મારે બદલે તમેજ બૈરીનાં લૂગડાં પહેરીને મહેલની સફાઇ કરી આવજો. ઘૂમટો કાઢીને જશો એટલે કોઇ પકડી શકશે નહિ. આજ મારાથી જવાય એમ નથી અને ગંદકી વધી પડશે, તો બૂમાબૂમ થઇ પડશે. " મહેતરે એજ પ્રમાણે કર્યું; પરંતુ મહેલમાં રાણીનાં દર્શન થવાથી તેને મૂર્છા આવવાની તૈયારી થઇ હતી મહેતરે ઘેર આવીને મહેતરાણીને બધી વાતચીત કહી અને જણાવ્યુ કે, " રાણીને એક વાર ફરીથી નિહાળવાને મારું મન ઝખે છે " મહેતરાણીએ કહ્યુ: " એમાં તે શી મોટી વાત છે ? હુ રાણીજીને અરજ ગુજારીશ, એટલે એ જરૂર તમને દર્શન આપશે." મહેતરાણીએ રાણીસાહેબ પાસે જઇને એ બાબત વિનતિ કરી રાણીને પ્રથમ તો ઘણોજ ગુસ્સો ચડયો, પરંતુ મહેતરાણીની ઘણી આજીજી સાંભળીને તેના હૃદયમા દયા ઊપજી તેણે કહ્યુ " હું એને દર્શન દઇશ, પરંતુ એ પુરુષ હોવાથી મારા મહેલમાં તો કદી આવીજ

ન શકે. તું એને કહેજે કે, સાધુનો વેષ ધારણ કરીને રાજધાનીથી ઘણે છેટે જઇને બેસે. હું રાજાજીની આજ્ઞા લઇને દાસીઓ સાથે મ્યાનામા બેસીને જઇશ અને પ્રકટરૂપે તેને દર્શન દઇશ." મહેતરાણીએ ઘેર જઇને પતિને એ વાત કહી. મહેતરે તેની સૂચના પ્રમાણે સાધુનો વેષ ધારણ કર્યો. પેલી તરફ રાણીજીએ રાજાને વિનતિ કરી કે, "ગામણહાર કોઇ સારા સાધુ પધાર્યા છે, તેમનાં દર્શન કરવાની મારી અભિલાષા છે." રાજાએ પોતાના દૂત મોકલીને થોડા દિવસ સુધી તપાસ કરાવી અને પછીથી એક દિવસ તેના દર્શને જવાની રાણીને રજા આપી. મ્યાનામાં બેસીને દાસદાસીઓ સહિત મોટા ઠાઠપૂર્વક રાણી સાધુનાં દર્શન કરવા ગઈ. મહેતરાણી પણ સાથે ગઇ. આંખ મીંચીને મૌન ધારણ કરીને ધ્યાનનિમગ્ન થયેલા સાધુમહારાજને જોઇને ઘણાના મનમાં ભક્તિભાવ પેદા થયો. સાધુદર્શન કર્યા પછી બધાં આમતેમ ફરવા લાગ્યા, એટલે રાણી અને મહેતરાણી સાધુની પાસે ગયાં. મહેતરાણીએ કહ્યું: "જે રાણીજીનાં દર્શન કરવાની તમને મરજી હતી, તે રાણીજીને લઇને હું તમારી સ્ત્રી અહીયાં આવી છુ." મહેતરે જવાબ આપ્યો· "તું એની એ મહેતરાણી છે અને તારી સાથે મહારાણીજી છે એ વાત ખરી, પણ ઈશ્વરકૃપાથી હું હવે પહેલાનો મહેતર રહ્યો નથી. આજ લાગલાગટ પદર દિવસ થયા રાતદિવસ દુર્ગામાતાના નામનો જપ કર્યાથી મારા મનનો મેલ કપાઇ ગયો છે. માતાજીની પવિત્ર મૂર્તિજ મારા હૃદય આગળ રાતદિવસ રમી રહી છે. તે ઉપરાત બીજું કાંઈ નિહાળવાની મને લાલસા નથી." મહેતરે ફરીથી આખ ઉઘાડીજ નહિ. એને ખરેખર સિદ્ધભાવ પ્રાપ્ત થયો.

૪૫—ઉપદેશક સંયમી હોય તોજ સંયમનો ઉપદેશ લાગે

એક બ્રાહ્મણ પોતાના આઠ વર્ષના પુત્રને એક સાધુની આગળ લઇ જઇને કહેવા લાગ્યો "મહારાજ ! મારો આ છોકરો દરરોજ ચાર પૈસાનો ગોળ ખાય છે અને એટલો ગોળ નથી આપતા, તો કકાસ કરે છે એનો કાંઈ ઉપાય બતાવો" સાધુએ ઉત્તર આપ્યો. "એક પખવાડિયું વીત્યા પછી છોકરાને લઇને પાછો મારી પાસે આવજે" બ્રાહ્મણ પંદર દિવસ પછી પાછો પુત્ર સહિત સાધુની સેવામાં હાજર થયો. સાધુએ બાળકનો હાથ પકડીને મધુર સ્વરે કહ્યું: "બેટા ! હવે ગોળ ખાઇશ નહિ અને કજિયો પણ કરીશ નહિ." ત્યાર પછી પીઠ ઠોકીને તથા લાડથી તેની સાથે વાતચીત કરી તે સાધુએ તેને રજા આપી બાળકે એજ દિવસથી ગોળ ખાવાનું તેમજ કંકાસ કરવાનું છોડી દીધું."

દસબાર દિવસ પછી બ્રાહ્મણે સાધુની પાસે જઇને એ આશ્ચર્યકારક ફેરફારના સમાચાર કહ્યા અને આગ્રહપૂર્વક પૂછયું કે, "આપે એક વાર ઉપદેશ આપ્યાથીજ આટલો બધો ફેરફાર થઈ ગયો, તો પછી પહેલેજ દિવસે એ ઉપદેશ નહિ આપતા પંદર દિવસ પછી આપવાનું શા સારુ કહ્યુ ? એનું રહસ્ય શુ છે ? તે જણાવીને મારી જિજ્ઞાસાને તૃપ્ત કરો. આપને તો વચનસિદ્ધિ છે." સાધુએ હસીને જવાબ આપ્યો "ભાઈ ! જે માણસ પોતે સંયમ પાળી શકતો નથી, તેના ઉપદેશમાં બળ રહેતુ નથી. હું ગોળને સારુ રડતો નહોતો, પણ ભોજનની સાથે થોડો થોડો ગોળ દરરોજ ખાતો હતો. એ ટેવ છોડી દેવાથી મનમા કેટલી આકાક્ષા થાય છે, તે મેં જાતે એક પખવાડિયા સુધી પરીક્ષા કરીને જોયું અને જ્યારે મારો અભ્યાસ દૃઢ થયો, ત્યારે મે ધાર્યું કે, તમારા પુત્રને દૃઢ

ભાવથી સંપૂર્ણ ગોળ ખાવાનું છોડી દેવાનો ઉપદેશ આપવાનો હવે હું અધિકારી બન્યો છું." બ્રાહ્મણ પણ આ વાત સાંભળીને લજવાઇ ગયો અને તેણે ગોળ ખાવો છોડી દીધો. દૃઢ સાધના, સંયમ અને ત્યાગ એ ત્રણે વાના મળે છે, ત્યારે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

૪૬–परोणागत

હિંદુશાસ્ત્રમા અતિથિનો ઘણો મહિમા ગાયો છે. શ્રાદ્ધકર્મ સમાપ્ત થયા પછી હિંદુ ગૃહસ્થ પોતાના પૂર્વજોને પ્રાર્થના કરે છે કે, अतिथि च लभेमहि–"મને અતિથિ મળજો."

કોઇએક હિંદુ ગૃહસ્થને એક મુસલમાન સાથે સારી દોસ્તી હતી. એક દિવસ ઉનાળામાં એ મુસલમાન મિત્ર તેને ઘેર મળવા સારુ ગયો થોડી વાર પછી એને તરસ લાગી અને ચાકરને ઠંડું પાણી લાવવા સારુ કહ્યું, પરંતુ એક ક્ષણ પછી તેણે સાંભળ્યું કે, ચાકર ઘોડાવાળાને કહી રહ્યો છેઃ "અલ્યા, તારો લોટો માજીને પાણી લાવજે." આટલા શબ્દો કાને પડતા વારજ એ મુસલમાન ગૃહસ્થની તરસ છીપી ગઈ અને કાંઇ બહાનું કાઢીને એ તરતજ ત્યાથી ઊઠીને પોતાને ઘેર ગયા, પરંતુ એ બે જણા વચ્ચે સાચી દોસ્તી હતી તથા એ મુસલમાન ગૃહસ્થ ખરેખર ઊંચા મનના હતા, તેમણે પોતાના મિત્રના હિત સારુ એક વખત વાતચીતમાં જણાવ્યું કે, "સારા હિંદુના ઘરમાં થોડાક કોરા હુક્કા અને થોડાક માટીના પ્યાલા રાખી મૂકવા જોઇએ. એમ ધારો કે, કોઈ નૈષ્ઠિક બ્રાહ્મણ તમારે ઘેર આવે અને એને કોઇનો પીધેલો હુક્કો તથા વાપરેલાં વાસણ ન ખપતા હોય, તો તમારે એવા પવિત્ર અતિથિના સત્કારને સારુ કોરા હુક્કા અને માટીના પ્યાલા હમેશાં તૈયાર રાખવા જોઇએ." હિંદુ ગૃહસ્થને એ વાત વાજબી લાગી

અને એજ વખતે એમણે બે કોરા હુક્કા તથા આઠ પ્યાલા લાવી મૂકવાનો ચાકરને હુકમ આપ્યો. બેએક દિવસ પછી એ મુસલમાન ગૃહસ્થે તરસનું બહાનું કાઢીને એ હિંદુ મિત્રને ત્યા પાણી પીવા માગ્યું તથા જણાવ્યું કે, "ભાઇ! તમે અમારે ઘેર ધાતુના વાસણમાં જળ પીતા નથી, માટે અમને પણ તમારે તમારા વાપરેલા વાસણમા જળ આપવુ જોઇએ નહિ. નૈષ્ઠિક બ્રાહ્મણને સારુ તમે જે આઠ કોરા પ્યાલા મંગાવ્યા છે, તેમાંજ મારે સારુ પાણી મગાવો, કારણ કે માણુસ જુદા ધર્મનો હોવા છતા પણ અતિથિ હોય, તો સૌથી ઊંચા દરજ્જાના માણસ તરીકે આદરસત્કાર પામવાનો અધિકારી છે" હવે એ હિંદુ ગૃહસ્થને સાંભરી આવ્યું કે, શા કારણથી થોડાક દિવસ ઉપર એ મિત્ર જળ માગીને તરતજ ચાલ્યા ગયા હતા. માટીના પ્યાલામાં જળ આવ્યા પછી પોતાનો સદેહ દૂર કરવા સારુ તેમણે એ મુસલમાન મિત્રને પૂછ્યું. "કેમ ભાઈ! એ દિવસે પુષ્કળ ગરમી પડતી હતી, તોપણ તમે પાણી પીધા વગર મારે ઘેરથી ચાલ્યા ગયા હતા અને આજે માટીના પ્યાલાની વ્યવસ્થા થયા પછી વરસાદ હોવા છતા તમે પાણી માગ્યું એનું શુ કારણ?" મુસલમાન ગૃહસ્થ હસતે મુખે બોલ્યા "ભાઇ! એ દિવસે કદાચ તમારે કાને નોકરના શબ્દો નહિ પડ્યા હોય અથવા પડ્યા હશે, તો તમારુ ધ્યાન નહિ ખેચાયું હોય. એ દિવસે એણે મારે સારુ ઘોડાવાળાનો લોટો મગાવ્યો હતો, એટલેજ મારી તૃષ્ણાનું નિવારણ થઈ ગયુ હતુ! હવે તમારે ત્યા મારુ માન સચવાય એવી અલાયદી ગોઠવણ થઇ છે, એટલે મને ફરીથી તરસ લાગી આવી." હિદુ ગૃહસ્થે લજ્જા અને આનદથી અશ્રુપૂર્ણ નેત્રે તે બંધુના હાથ પકડીને કહ્યુ· "ભાઇ! તમે મારા ખરા હિતેષી છો. તમે મારો દોષ માફ કર્યો, એટલુજ નહિ પરતુ મને સૂચના કરીને યોગ્ય વ્યવસ્થા કરતા શીખવ્યુ એ આપની મોટાઈ છે.

આત્મસન્માનની લાગણી દરેક જ્ઞાતિ અને ધર્મના મનુષ્યોમાં અગાઉ કરતા ઘણી તીવ્ર થઈ છે; માટે પરન્યાતનો કે પરધર્મી સ્નેહી આપણે ઘેર અતિથિ તરીકે આવે, ત્યારે આભડછેટને બહાને તેનું કોઈ રીતે મન દુભવવાનો કે અપમાન થવાનો પ્રસંગ ન આવે એ વાત ઘરના સ્ત્રીપુરુષોએ ખાસ લક્ષમાં રાખવી જોઇએ.

૪૭-औरंगझेब अने फकीर अर्मद

કાબૂલમા હજુ પણ કાયદો છે કે, જે મુસલમાન નમાજ ન પઢે, તેને સજા થાય છે. ઔરંગઝેબ બાદશાહે પણ નમાજ ન પઢનાર મુસલમાનને સજા કરવાની વ્યવસ્થા કરી હતી. એક દિવસ બાદશાહને કાને ખબર પહોચી કે, ફકીર અર્મદ નમાજ પઢતો નથી. તરતજ બાદશાહે તેને પકડી મંગાવ્યો અને હુકમ આપ્યો કે, “મારી સાથે જુમ્મામસ્જિદમાં નમાજ પઢવા સારુ ચાલ. ફકીર બાદશાહની આજ્ઞા માનીને સાથે ગયો. બાદશાહની પાસેજ તેને ઊભા રહેવુંપડયુ. નમાજ શરૂ કરતાં પહેલાં પેશનમાજ (નમાજ ભણાવનાર પુરોહિત) સાહેબે ‘અલ્લા’ શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યો, એટલે પેલો ફકીર બોલી ઊઠયો કે, “તારો અલ્લા તારા પગની નીચે છે” અને એવું કહીને એ ત્યાથી અગિયારા ગણી ગયો. નમાજ પૂરી થયા પછી બાદશાહે ઘણા ગુસ્સે થઇને તેને પકડી મંગાવ્યો અને ઇસ્લામધર્મનુ અપમાન કરવાના ગુનાથી તેને દેહાતદંડ ફરમાવ્યો. ફકીર બોલ્યો : “બાદશાહ! મે સાચી વાત કહી હતી. તમારા પેશનમાજને બોલાવીને પૂછી જુઓ” બાદશાહે ગર્જનાપૂર્વક હુકમ આપ્યાથી એજ વખતે અને એજ સ્થાને એ બિચારા ફકીરનો શિરચ્છેદ થયો. એમ કહેવાય છે કે, ત્યારથી પોતાના મૃત્યુ સમય સુધી ઔરંગઝેબ બાદશાહ દિલ્હીમા વાસ કરી શક્યો નહોતો.

પેશનમાજે એજ રાત્રે સ્વપ્ન જોયું કે, એક ઉજ્જ્વલ દેહધારી દેવદૂત તેના બિછાના આગળ ઊભો રહીને કરુણ સ્વરે કહી રહ્યો છે કે, “તેં સાચી વાત કહી દઇને સાધુનો પ્રાણ કેમ બચાવ્યો નહિ? જે વખતે તારા મોમાંથી અલ્લાનો પવિત્ર શબ્દ નીકળતો હતો, તે વખતે તારા મનમાં શા વિચારો રમ્યા કરતા હતા? તેં બાદશાહને તે કેમ જણાવ્યુ નહિ અને જે ઠેકાણે તું ઊભો હતો તે જગ્યાનો પથ્થર ઉખેડીને શા સારુ જોયુ નહિ કે, એ ફકીરની વાત સાચી હતી કે ખોટી? જે ફકીર અલ્લા સિવાય બીજા કશાને ઓળખતો નહોતો, જેના પ્રત્યેક શ્વાસોચ્છ્વાસમા અલ્લા શબ્દ નીકળતો, જે રાતદિવસ અલ્લાનોજ વિચાર કરતો, તેનો કપટી માણસોદ્વારા વધ કરાવ્યો!”

આ સ્વપ્ન જોઇને પેશનમાજ બેબાકળો થઇને જાગી ઊઠયો અને એક કોદાળી તથા ફાનસ હાથમાં લઇને એકલો જુમ્મામસ્જિદમા ગયો અને જે પથ્થર ઉપર ઊભો રહીને પોતે નમાજ પઢાવી રહ્યો હતો, તેને ઊખેડયો. જુએ છે તો એક નાના ઘડામા કેટલીક સોનામહોરો ભરેલી છે! ફકીર પોતાને ધમકાવીને ચાલી ગયો, એ વખતે પોતાના મનમા શા વિચાર આવી રહ્યા હતા, તે હવે તેને સાંભરી આવ્યા નમાજ પઢાવતી વખતે તેના મુખમાથી અલ્લા શબ્દ નીકળતો હતો, પણ મનમા એવો વિચાર ચાલતો હતો કે, ઘર આગળ છોકરી મોટી થઇ છે. તેના લગ્ન સારુ કાંઇ જોગવાઈ કરવાની છે. એ સાધુએ કેવી સાચી વાત કહી દીધી કે જે પૈસાની તું ફિકર કરે છે, તે તારા પગ નીચે દાટેલા છે. આવી અલૌકિક શક્તિવાળા પવિત્ર સાધુની હત્યા પોતાના પાપે થઇ, એ વિચારથી પેશનમાજના હૃદયને ઘણો ઊંડો ઘા લાગ્યો તે ઘેર પાછો ફર્યો નહિ અને ફકીર બનીને તેણે ઇશ્વરનું ચિંત્વન કરવામાં મન પરોવ્યું.

૪૮-પાંચ શીખોનાં બલિદાન

ગુરુ ગોવિંદસિંહે એક વખત પોતાના શિષ્યોમાં એવી ખબર ફેલાવી કે, " મારા ઉપર નયનાદેવી પ્રસન્ન થયાં છે અને મેં એમની પાસેથી વરદાન પ્રાપ્ત કર્યું છે." આ વાતથી એમના શિષ્યો ઘણા પ્રસન્ન થયા, પરંતુ એ શિષ્યો પોતાને ખાતર કેટલે સુધી સ્વાર્થ-ત્યાગ કરવા તૈયાર છે, તે જાણવાની ઇચ્છા થયાથી એમણે ઠેકાણે ઠેકાણે આજ્ઞાપત્ર મોકલી આપ્યા કે, " સંવત ૧૭૫૫ની ચૈત્રી પૂર્ણિમાને દિવસે આનંદપુરમાં એક મહોત્સવ થશે, તે પ્રસંગે બધાએ અવશ્ય પધારવું."

ગુરુ સાહેબનું આજ્ઞાપત્ર મળતાં દૂર દૂરથી આવીને શિષ્ય-વર્ગ એકઠો થવા લાગ્યો. નક્કી કરેલે દિવસે ગુરુ સાહેબે એક તંબૂ ઊભો કરાવ્યો, પુષ્પ, તોરણ અને ચંદરવા બંધાવ્યા, એક વિશાળ સભામંડપ રચ્યો અને તેની પાછળ એક બીજો તંબૂ ઊભો કરાવ્યો જેના દ્વાર ઉપર એક પડદો નાખવામાં આવ્યો હતો. તે તંબૂના અંદરના ભાગમાંથી છેક સભાગૃહ સુધી એક પાકી મોરી બંધાવી હતી અને કોઇ જાણે નહિ એમ પાંચ બકરા ત્યાં આગળ ગુપ્ત રીતે બંધાવી રાખ્યા હતાં.

જ્યારે દરબાર ભરાયો, મોટા મોટા માનમરતબાવાળા અને ધનવાન શિષ્યો જેમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર અને અંત્યજ-જાતિ સુધીના લોકો ઉપસ્થિત થયા અને પોતપોતાના સ્થાન ઉપર બેસી ગયા, ત્યારે ગુરુ સભાગૃહમાં પધાર્યા. બધા ઊભા થયા અને ' સત્યશ્રી અકાલ પુરુષકી જય ' ' વાહ ગુરુકી ફતેહ ' એ શબ્દોથી ગુરુ સાહેબનો જયજયકાર ગજાવી મૂક્યો. ગુરુ સાહેબે બધા શિષ્યોને સંબોધીને કહ્યું: " ભાઇઓ ! સત્યશ્રી

અકાલ પુરુષના મહિમાથી અને આપ લોકોના પુણ્યબળથી શ્રીનયનાદેવીને પ્રસન્ન કરવા મેં જે યજ્ઞ આરંભ્યો હતો, તે પૂર્ણ થયો છે, પરંતુ ધર્મના સંરક્ષણ અને દેશના ભાવી કલ્યાણને માટે દેવીએ મારી પાસે કાઇક ભેટ માગી છે, તે ધરાવ્યા સિવાય તે પૂર્ણ તૃપ્ત થશે નહિ એ ભેટ આપવી મારી શક્તિની બહાર છે અને તેથીજ આપ લોકોને અહીં આવવાની તકલીફ આપી છે. મને ખાતરી છે કે, આપ મને એ કાર્યમાં સહાય આપશોજ ”

હાજર રહેલા શિષ્યોએ એકેઅવાજે કહ્યું: “ ગુરુ સાહેબની જે આજ્ઞા થશે, તેનું પાલન કરવા અમે તૈયાર છીએ.”

ગુરુ સાહેબે ફરીથી ભાષણ શરૂ કર્યું: “ મારી દૃઢ આસ્થા છે કે, આપ લોકો પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન અવશ્ય કરશોજ. હવે તે ભેટનુ વૃત્તાંત લક્ષપૂર્વક સાભળો. દેવીજી મારી પાસે પાંચ શિષ્યોનુ બલિદાન માગે છે, તો આપનામાં એવા કોઈ ગુરુના સાચા ભક્ત અને ધર્મને માટે પ્રાણુ અર્પણુ કરનારા છે કે જે ધર્મ અને દેશના કલ્યાણુને માટે ભવાનીને ભોગ ધરાવવા પોતાના મસ્તક અર્પણુ કરે ? ”

એટલું કહી તેમણે મ્યાનમાથી તલવાર ખેચી. આ દૃશ્ય જોઇને ઘણાના હોશજ ઊડી ગયા, પણ લાહોરનિવાસી ભાઇ દયાસિંહ નામનો ક્ષત્રિયવીર હાથ જોડીને ઊભો થયો. બધાની નજર તેના તરફજ ચોંટી હતી તેણે કહ્યુ “ગુરુ મહારાજ ! આપની કૃપાથી એકવાર તો શું પણ દશ વાર મસ્તક આપવાને તૈયાર છું.” એટલુ કહી તે આગળ વધ્યો

ગુરુ સાહેબ તેને પોતાની સાથે તબૂની અદર લઇ ગયા અને ત્યાં જે પાચ બકરા બાંધેલા હતાં, તેમાંના એકનું માથું કાપી નાખ્યુ. રક્તધારા મોરીમાથી વહેતી વહેતી સભામંડપમા જઇ પહોંચી અને ગુરુ સાહેબ તે શિષ્યને અદર બેસાડીને લોહીથી

ખરડાયલી નાગી તલવાર હાથમા લઇ સભામંડપમાં આવી ઊભા અને બીજા બલિદાનને માટે માગણી કરી. આ વખતે ધર્મસિંહ જાટ, હિંમતસિંહ ભોઇ, મોકમસિંહ રંગરેજ અને સાહેબસિંહ હજામ એમ ચાર જણાએ એકે એકે બલિદાન આપવાની ઇચ્છા જણાવી. ગુરુજીએ, એમને એકે એકે અંદર લઇ જઇને એક એક નવા બકરાનું માથું કાપીને લોહીની નીકો વહેવરાવી. ત્યાર પછી એ પાચે જણાને સ્નાન કરાવીને તથા એકસરખાં કીમતી વસ્ત્ર પહેરાવીને અને ઢાલતલવાર બધાવીને બહાર આણ્યા. આશ્ચર્ય-ચકિત થયેલા શિષ્યવર્ગ આગળ તેમણે આ ભેદ ખુલ્લો કર્યો તથા એ પાંચ શિષ્યોને સબોધીને કહ્યુ· " તમારું જીવન આજથી માતાજીને અર્પણ કરવામાં આવ્યુ. આજથી તમે માતાજીના થઇ ચૂકયા. દેવીના કાર્યમાં, દુષ્ટોને દમવામા અને ધર્મનું રક્ષણ કરવામા તમારે રાતદિવસ લાગ્યા રહેવું જોઇએ. તમને પાંચે જણાને મારા એક એક હજાર સૈનિકોના સેનાપતિ બનાવવામાં આવે છે "

આત્મોત્સર્ગ એજ ખરેખરો નરબલિ છે. પશુની માફક ગમે તેને પકડીને બલિદાન આપવું એ બલિદાન નહિ પણ નરહત્યા છે. ધર્મને ખાતર આવા પ્રકારે અપાયલા બલિદાનજ સારા નરબ-લિ છે. આ પાચ મહાત્માઓએ મનને જરા પણ ચંચળ થવા દીધા વગર સ્વદેશ, સ્વધર્મ અને ગુરુની આજ્ઞાના પાલન ખાતર પોતાના પ્રાણ અર્પણ કર્યા હતા. એ પાંચે જણાઓ ગુરુની તર ફથી પોતાના સૈન્ય સહિત શત્રુઓ સાથે ઘણી વીરતાપૂર્વક લડયા હતા અને રણભૂમિમાંજ મરણ પામ્યા હતા

તેમના ઉદાહરણથી અનેક પુરુષોએ શીખધર્મની દીક્ષા લઇને દેશસેવામાં પોતાનાં જીવન અર્પણ કર્યાં હતાં.

૪૯—एक बंगाळी मुनसफनुं सत्य अने अस्तेय

બંગાળામા નીલમાધવ બંદોપાધ્યાય નામના એક મુનસફ હતા. તેમને, પોતાની જિંદગીનો વીમો ઉતરાવ્યા પછી છ મહિનાની અંદર મધુપ્રમેહનો રોગ જણાયો. વીમો ઉતરાવતી વખતે ડોકટરોએ એમના શરીરની ખાસ તપાસ કરીને એમને નીરોગી ઠરાવ્યા હતા; પરંતુ રોગનો સૂત્રપાત અવશ્ય વીમો ઉતરાવતા પહેલાથી થઈ ચૂક્યો હતો, એટલે એ સમયે પોતાને નીરોગી ગણાવવા માટે પોતાને દોષી ગણીને એમણે વીમાકંપનીના વ્યવસ્થાપકોને લખ્યુ કે, "વીમાકંપનીએ મારા મૃત્યુ પછી વીમાના રૂપિયા ચૂકવવાની જરૂર નથી."

કેટલાકો આ કાર્યને દોઢડાહ્યાપણું અથવા તો રોગની અવસ્થામા થયેલા ચિત્તવિકારનુ પરિણામ કહેશે, પણ આર્યશાસ્ત્રો અસ્તેય (ચોરી નહિ કરવી) અને ગમે તેટલા જોખમે પણ સત્ય બોલવું, એ બાબતનો ઉપદેશ એટલી બધી સાવધાનતાપૂર્વક આપીને આપણા પૂર્વજોના ચરિત્રને દૃઢ બનાવી ગયા છે કે, એની અસર હજુયે કોઇ કોઇ હિંદુઓમા સંપૂર્ણરૂપે દીઠામા આવે છે.

૫૦—स्वदेशने खातर शोकदमन

ઈ૦ સ૦ ૧૮૭૪માં પ્રસિદ્ધ દેશભક્ત સાધુચરિત આનંદમોહન બસુ વિલાયતથી બેરિસ્ટર થઇને પાછા આવ્યા. તેજ અરસામા અથવા તો થોડુંક આગળપાછળ જગવિખ્યાત વક્તા સુરેન્દ્રનાથ બદોપાધ્યાય સરકારી નોકરીમાથી મુક્ત થઇ દેશસેવાનું વ્રત લઇને કલકત્તામાં આવી વસ્યા. બેરિસ્ટર મનોમોહન ઘોષને ત્યા એ બધા દેશભક્તોની બેઠક જામતી. એમણે વિચાર્યું કે, દેશ-

ની રાજનૈતિક અવસ્થા સુધારવા, લોકોનાં સંકટો સરકારની સંમુખ રજૂ કરવા તથા દેશજનોને તેમની ખરી સ્થિતિનું ભાન કરાવવા સારુ એક સભાની આવશ્યકતા છે. એટલા સારુ ભારતસભાના નામની એક સભા સ્થાપવાનો નિશ્ચય થયો. ઇ૦ સ૦ ૧૮૭૬ મા એટલે કે આપણી કોંગ્રેસના જન્મથી નવ વર્ષ પૂર્વે એ સભાની સ્થાપના થઈ જે દિવસે એ સભાનું વાસ્તુ હતું અર્થાત્ એની સ્થાપનાનો પ્રથમ દિવસ હતો, તેજ દિવસે સુરેન્દ્રનાથ બાબુના પુત્રનું અકાળમૃત્યુ નીપજ્યુ. એ વખતે તે એમને એકનો એક પુત્ર હતો. સભામાં એકઠા થયેલા અસંખ્ય લોકો પ્રજાના આ નેતા ઉપર આવી પડેલી આપત્તિથી શોક કરવા લાગ્યા અને એમનું ઓજસ્વી ભાષણ સાભળ્યા વગર આજે પાછા જવું પડશે જાણી નિરાશ થવા લાગ્યા, પણ એમની એ નિરાશા વધુ વખત ટકી નહિ. થોડા સમયમા જુએ છે તો સભાના નક્કી કરેલા સમયે સુરેન્દ્ર બાબુ ત્યાં પધાર્યા છે. પુત્રવિયોગ જેવા, પાષાણહૃદયને પણ પીગળાવી નાખનાર સંતાપને એમણે પોતાના હૃદયમાંજ છુપાવી દીધો અને મુખ ઉપર સ્વદેશસેવાનો ઉત્સાહ ઝળકાવી રાખ્યો. એ દૃશ્ય જોઇને બધા શ્રોતાઓ સ્તંભિત થઇ ગયા. પ્રજાનાં દુઃખનું વર્ણન કરતાં ક્ષોભ અને દુઃખ સાથે એમણે એ દિવસે એવુ સરળ વ્યાખ્યાન આપ્યું કે, સભાસ્થળ જાણે વિદ્યુતચકિત થઈ ગયુ. ધન્ય છે સુરેન્દ્ર બાબુને ! અંગત સુખદુઃખ, રાગદ્વેષ અને મોહમાયાનો ત્યાગ કરીને અનન્ય ભાવથી દેશસેવા કરનારા મહાપુરુષોજ આપણી ભક્તિને પાત્ર છે.

૫૧-कृष्णदास पालनो बंधुभाव

કૃષ્ણદાસ પાલ બંગાળાના મહાપુરુષ હતા. ભાષણો, લેખો ને દેશહિતૈષી સભાઓની સ્થાપનાદ્વારા તેમણે દેશનું ઘણું હિત કર્યું

હતું, એ સરકારની ધારાસભાના સભાસદ પણ હતા જ્યારે એ પોતાના જૂના રોગથી મૃત્યુશય્યામા પડ્યા હતા, ત્યારે એમના એક સ્નેહીએ કહ્યું: "આપે બધી દવાઓ અજમાવી જોઇ એક વાર ડૉકટર મહેન્દ્રલાલ સરકારની ઉત્તમ હોમિયોપથી દવા કરી જુઓ ને!" કૃષ્ણદાસ પાલે ઉત્તર આપ્યો કે, "આ રોગ મને લાંબા વખતથી છે અને એ એટલો બધો વધી ગયો છે કે, આ મંદવાડમાંથી હવે કોઇ પણ પ્રકારે બચી શકાય તેમ નથી. મહેન્દ્ર બાબુ મારા પરમ ઇષ્ટમિત્ર છે. આવો ખરાબ કેસ તેમના હાથમાં સોંપીને નાહક એક મિત્રના અપયશનું કારણ બનીશ નહિ."

૫૨–નિઃસ્પૃહ બ્રાહ્મણની કુશળતા

ત્રિપુરા રાજ્યના કોઇએક મહારાજા એક સમયે કેટલાક કારણોને લીધે દેવામાં ડૂબી ગયા હતા. એમના ગુરુ એક ગૃહસ્થાશ્રમી બ્રાહ્મણ હતા. સહકુટુંબ રાજમહેલમાજ એક સ્થળે તેઓ રહેતા હતા પોતે કાઇ પણ ધન એકઠું કરતા નહિ. મહેલમાથી સીધું આવતું તેનાથીજ ભરણપોષણ કરતા. બધાને વિપત્તિના સમયમાં મિત્રની માફક મદદ કરતા. રાજ્યમાં બધા એમના પ્રત્યે ભક્તિ રાખતા. મહારાજા દરરોજ એક સુવર્ણમુદ્રા દક્ષિણામા આપીને તેમને પ્રણામ કરતા એ સુવર્ણમુદ્રા રાજગુરુ તરફથી ગરીબોને વહેંચી દેવામા આવતી એક દિવસ પોતાના ઉપર ચડી ગયેલા ઋણનો વિચાર કરતા મહારાજાએ ગુરુદેવને પ્રણામ કર્યા, ત્યારે એમનુ મુખ ઊતરી ગયેલું હતુ. ગુરુદેવે મહારાજાને કહ્યું "આજે મારે કોઈ નવી જાતની દક્ષિણા જોઇએ છે" ભક્તિભાજન નિર્લિપ્ત ગુરુદેવને ન અપાય એવું કશુએ નથી, એવું વિચારીને મહારાજા બોલ્યા "બધુ આપનુ જ છે, જે માગશો તે આપીશ." ગુરુ

બોલ્યા: "તારું સર્વસ્વ મને આપી દે અને મારો પ્રસાદ ખાઇને તું રાજમહેલમાં રહે; પરંતુ આ દાનની વાત કોઇની પણ આગળ કરીશ નહિ. કેવળ એટલુંજ કરજે કે, પોતાની આવક તથા ખર્ચની બાબતમા કોઈ હુકમ તું તારી ઇચ્છાનુસાર જારી કરીશ નહિ. બધી બાબતમાં મારી આજ્ઞાનુસાર ચાલવું પડશે. તારું દેવું ચૂકવવાની વ્યવસ્થા હું કરીશ." દેવાની ચિંતામા ગરકાવ થઇને દુઃખી થયેલા મહારાજાએ એ બધું સ્વીકાર કર્યું, તેથી એમના હૃદયનો ભાર કઇક ઓછો થયો અને શાતિ વળી. એ પછી ગુરુદેવ રાજમહેલના સદર દરવાજા આગળ જઇને બેઠા અને બધા અમલદારોને પોતાની પાસે બોલાવીને આવી વિપત્તિના સમયમા સ્વામીને મદદ કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો. ગામના આગેવાન લોકોને બોલાવીને મહારાજાનુ કરજ પતાવવા સારુ થોડુંક ઉઘરાણું કરવાને કહ્યુ. અત્યાચારી અમલદારો તો એમની ધાકથી તરતજ ઠેકાણે આવી ગયા. પ્રપચી અને ચોર નોકરો રાજીનામુ આપીને ચાલ્યા ગયા. ગેરવાજબી ખર્ચ બધું બંધ કર્યું. પ્રજાના અભાવો જાણવાનો પ્રયત્ન કર્યાથી તથા તેમની ફરિયાદોનો યોગ્ય ન્યાય આપવાથી રાજ્યમાં શાતિ અને ઉન્નતિ થઈ આવક પણ વધી. એવી રીતે થોડાકજ સમયમાં બધું કરજ પાઇએ પાઇ ચૂકવી આપવામાં આવ્યુ. ત્યાર પછી ગુરુદેવે એક ભિલિપત્ર ઉપર આખા રાજ્યની સંપત્તિનુ બક્ષીસપત્ર લખીને આશીર્વાદસ્વરૂપ રાજાને આપી દીધું. મહારાજાએ કહ્યું: "ગુરુજીને આપેલી સંપત્તિ મારાથી પાછી લેવાય નહિ." ગુરુદેવે કહ્યુ: "મારો પ્રસાદ ગ્રહણ કરવામા આનાકાની કરીશ નહિ. ધર્મમાર્ગમા રહીને ફરીથી પોતાને હાથે રાજકાર્ય ચલાવજે."

રાજાના ઉપલા દાનની અને રાજ્ય તેમને પાછુ મળ્યાની વાર્તા કોઇને પણ કહેવાની મના ગુરુએ કરેલી, તે છતાં પણ તેનું

રહસ્ય ધીમે ધીમે ઘણાઓના જાણ્યામાં આવ્યું. એવા પરહિત-વ્રતધારી, સયમી, શક્તિપૂર્ણ અને બ્રહ્મતેજસપન્ન ગુરુઓના આવિર્ભાવથીજ હિંદુસમાજ ફરીથી ઉન્નતિ કરી શકશે.

૫૩–ધાર્મિક શિક્ષણ વિનાના કૉલેજના શિક્ષણનું પરિણામ

રાજા રામમોહન રાય ધર્મવિહીન શિક્ષણ તરફ ભયની દૃષ્ટિથી જોતા હતા. એક દિવસ કલકત્તાની હિંદુ કૉલેજ (જેમા ધાર્મિક શિક્ષણનો પ્રબધ નહોતો)ની સ્થાપના થયા પછી કોઇએ તેમને આવીને કહ્યું કે, "દીવાનજી! અમુક માણસ અગાઉ અનેક દેવ-દેવીઓને ઇશ્વર માનનારો હતો, ત્યાર પછી એ પ્રકૃતિમા ઇશ્વરનો આવિર્ભાવ જોનારો અને અવતાર આદિમાં ન માનનારો બન્યો અને હવે તે નાસ્તિક બન્યો છે." રામમોહન રાયે હસીને કહ્યુ "મને એમ લાગે છે કે, છેવટે એ પશુ બનશે."

૫૪--સત્સંગનો મહિમા

પ્રાચીન સંસ્કૃતગ્રથોમા કહ્યુ છે કે, સાધુપુરુષનો સગ ઘડી-ભર થાય, તોપણ (ખરા અધિકારીને માટે) એ ભવસાગરમા તર-વાની નૌકારૂપ બને છે, તે વાત ખરી છે. એક ગામમાં એક વાણિયો હાટમાંથી થોડીક ચીજો ખરીદવા સારુ ગયો હતો. એ ગામડામાં એણે નાણાં ધીર્યાં હતાં, તેની ઉઘરાણી પણ કરવાની હતી ખાતે-દારને ત્યા જઇને ખબર કાઢી, તો એ કથા સાભળવા ગયો હતો વાણિયો ત્યાં પહોંચ્યો અને ભક્તોની ઠઠ જામી હતી, તેની પાછળ જઇ બેસીને મને કે કમને કથા સાંભળવાની તેને ફરજ પડી. એ

વખતે રાત્રિ ઘણી વીતી ગઈ હતી અને દોઢ ગાઉ મજલ કાપવાની હતી. વાણિયાને એક મજૂરની જરૂર પડી. તેણે કહ્યું: “ આ મારી ગાસડી ઊંચકીને કોઈ મારી સાથે આવશે? હું તેને મજૂરી આપીશ.” ભાગવત સાંભળનારાઓમાંથી કોઈ મજૂર મળી આવ્યો નહિ. એક મેલા અને ફાટ્યાંતૂટ્યાં વસ્ત્ર પહેરેલો એક માણુસ ખૂણામા બેઠો હતો. તેને વ્યાસે કહ્યું: “ તમે એની પોટલી લઈ જાઓ, મજૂરી મળશે.” મલિન વેષધારી કોઇ પણ પ્રકારની ઉદાસીનતાના ચિહ્ન વગરનો એ મહાપુરુષ મનમાં વિચારવા લાગ્યો: “ બીજાનું કામ કરી છૂટવું એ તો મારી ફરજ છે અને તેમાંએ મહારાજે તો મને હરિકથા સંભળાવી છે, એટલે એમનું વચન પણ માનવું જોઇએ. બીજા ગૃહસ્થો તો મહારાજને ભેટ પણ મૂકે છે. મારાથી તો કાઇજ મુકાયું નથી.” એવું વિચારીને તેણે કહ્યું “ મહારાજ ! હું પણ એજ તરફ થઇને જવાનો છું. મજૂરી આપવાની કાંઈ જરૂર નથી.” મહાત્મા પોટલું ઊંચકીને વાણિયાની સાથે ચાલવા લાગ્યા. વાણિયો મનમાં ઘણો ખુશ થયો કે, આ પણ ઠીક ઘાટ બન્યો એને રસ્તા ભેગો રસ્તો છે, એટલે ઝાઝી મજૂરી નહિ આપવી પડે, તોપણ ઉપર ઉપરથી બોલ્યો: “ ના, ના, એમ તે ચાલે, મજૂરી તો લેવી પડશે.” સાથે જનારો મહાપુરુષ મજૂર વણિકના કઠણ કાળજામા ધનલોભ સિવાય બીજો કોઇ ભાવ નથી, એ જાણીને ઘણોજ દિલગીર થયો. હવે એણે ધીમે ધીમે એ શઠ વાણિયાને ધર્મનો ઉપદેશ દેવા માંડ્યો: “એક કલાક પણ સાધુસંગમા ગાળ્યો હોય, તો યમરાજ એક હજાર કલાક સુધી સ્વર્ગવાસ કરવા દે છે, માટે બની શકે તેટલો સાધુસંગ કરો ” ઘણા આગ્રહપૂર્વક એ મહાપુરુષ એની એ વાત ફરી ફરીને કહેવા લાગ્યો, એટલે વાણિયાનું મન પીગળ્યુ એણે મનમા ધાર્યું કે, વખત આવ્યે સત્કર્મ અને સાધુસંગ બન્ને વાનાં કરીશ, પરંતુ મહાપુરુષ એનું

પોટલુ પહોંચાડીને મજૂરી માગ્યા વગરજ પાછો ફર્યો, ત્યારે પૈસા બચવાથી વાણિયાના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ.

ત્યાર પછી ઘણે વર્ષે કોઈ પણ પ્રકારનો સાધુસંગ કે સત્કર્મ કર્યા વગરજ એ વાણિયાનું મૃત્યુ થયું. આખો જન્મારો વ્યાજ ખાધું તથા લોકોને સોદા આપવામાં, ભાવમા તથા તોલમા છેતરવું એ વગર બીજું કામ એણે કર્યું નહોતું અને દોલત ઘણી વધી ગઇ હતી. મૃત્યુ પછી યમરાજે તેને કહ્યું. "પેલા મજૂર સાથે તે એક કલાક સાધુસંગ કર્યો છે, તેના બદલામા તને એક હજાર કલાક સુધી સ્વર્ગવાસ કરવા દેવામાં આવશે ત્યાર પછી જમના માર પડશે." વાણિયાને હવે એ મહાપુરુષે વારંવાર આપેલો ઉપદેશ સાભરી આવ્યો. હવે દયા ઉપજાવે એવા સ્વરે મહાપુરુષના દર્શનની ઇચ્છાથી બોલી ઉઠ્યો· "હજાર કલાક સ્વર્ગવાસ કરવાને બદલે મને એક કલાક પુણ્યમય લોકમાં સાધુઓના સંગમા રહેવા દો." પોતાનીજ ઇચ્છાથી જેણે તેનું પોટલુ ઊચકીને તેના કલ્યાણને સારુ એટલી બધી કાળજી રાખી હતી, તેને એક વાર મળીને પછી યમરાજનો માર સહન કરીશ. એ ઇચ્છા એના મનમાં પ્રબળ હતી. યમરાજે એની વિનતિ સ્વીકારીને એજ પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરી. વણિક ત્યા જઇને જુએ છે, તો એ મજૂર મહાપુરુષ તથા બીજા કેટલાક ઊજળાં દિવ્ય શરીરવાળા મહાત્માઓ બ્રહ્મચિંતનમા અને હરિકથામાં નિમગ્ન છે. એમની સાથે રહેવાથી તથા કથા સાંભળવાથી ધીમે ધીમે એનામાં પણ સારાખોટાનો વિવેક ઉત્પન્ન થયો. સંસારના અનિત્ય પદાર્થો ઉપર વૈરાગ્ય ઊપજ્યો અને જ્ઞાનલાભની ઇચ્છા ઘણીજ પ્રબળ થઈ. ત્યાં સાધુસંગને લીધે શમ, દમ, તિતિક્ષા, ઉપરતિ, શ્રદ્ધા અને સમાધાનરૂપી સાધનોની સંપત્તિ તેને પ્રાપ્ત થઇ અને મોક્ષની ઇચ્છા પણ ઉત્પન્ન થઇ અનન્ય ચિત્તે એમાં ને એમાંજ એ પ્રવૃત્ત રહ્યો, એટલે યમરાજની પાસે પાછા ફરવાનુ પણ

એને સાંભર્યું નહિ. નિર્મળ ચિત્તના સાધુઓ જે જ્યોતિર્મય શુભ્ર આત્માનો શરીરની અંદર સાક્ષાત્કાર કરે છે, તેને એ વણિક તપ, સત્યનિષ્ઠા, બ્રહ્મચર્ય અને જ્ઞાનદ્વારા પ્રાપ્ત કરી શક્યો.

આ પ્રમાણે પુણ્યલોકમા એ વણિકે બ્રહ્મવેત્તા થઇને મુક્તિ મેળવી. યમદૂતો એ પુણ્યલોકમાં પ્રવેશ કરી શકતા નથી; એક કલાક પછી દૂતો તેને બહાર લાવવા ગયા, ત્યારે યમરાજેજ ના કહી. જે સ્થાને સાધુસંગ, હરિકથા, વેદાન્તચર્ચા અને પરબ્રહ્મનુ ચિંતન થયા કરે છે, તે સ્થાનમા ખરેખરો પસ્તાવો કરનારા લોકો આશ્રય લે, તો યમદૂતોને તેમના ઉપર હુમલો કરવાનો કાંઇજ હક નથી.

૫૫-પ્રાચીનકાળનો આદર્શ વિદ્યાર્થી ઉદ્દાલક

પૂર્વકાળમા વિદ્યાર્થીઓ ઋષિઓને ઘેર ભણવા સારુ રહેતા હતા. તેમને જ્યારે પરીક્ષા લીધાથી ખાતરી થતી કે, અમુક શિષ્યનો શાસ્ત્ર અને ગુરુવાક્ય ઉપર પૂરો વિશ્વાસ બેઠો છે તથા શાસ્ત્રનું રહસ્ય જાણવા સારુ તેને ઘણી ઉત્કંઠા થઇ રહી છે, ત્યારે તેઓ તેની યોગ્યતા મુજબ શાસ્ત્રોનુ રહસ્ય શીખવતા. તેઓ તપના બળથી વિશુદ્ધ અંતઃકરણના હતા અને યોગ્ય શિષ્યને એવા પ્રેમથી ભણાવતા કે, થોડા પ્રયત્નથી શિષ્યને એવી અઘરી વિદ્યાઓનું જ્ઞાન થઇ જતું.

આયોદ ધૌમ્ય નામના એક ઋષિ હતા. એમણે પંચાલ દેશના આરુણી નામના શિષ્યને એક દિવસ હુકમ કર્યો કે, "ખેતરમા જઈને ક્યારાઓમાથી પાણી નીકળી ન જાય એવી એક પાળ બાંધી આવીને ઘેર પાછા આવો." ગુરુની આજ્ઞા માથે ચડાવીને આરુણી તરતજ ખેતરમા ગયો, પણ ઘણી મહેનત કર્યા છતાં પણ પાણી

રોકાય એવી પાળ બાંધી શક્યો નહિ; પરંતુ ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન કરવું જરૂરનું સમજતો હતો; એટલે બીજો કોઈ ઉપાય નહિ સૂઝવાથી જયાથી પાણી નીકળી જતું હતું, ત્યા આગળ પોતેજ આડો સૂઇ જઇને પાણીને રોકયું રાત પડી પણ આરુણી ઘેર ન ગયો, ત્યારે ઋષિ બીજા વિદ્યાર્થીઓને લઇને ખેતરમાં ગયા. ત્યાં આગળ પણ આરુણીને દીઠો નહિ, એટલે મોટે સાદે બૂમ પાડી· "બેટા આરુણિ! અહીંયા આવ" આ પ્રમાણે ગુરુજીને પ્રેમપૂર્વક બોલાવતા સાભળીને આરુણી ત્યાથી ઊઠીને દોડતો દોડતો આવ્યો અને ગુરુજીને પ્રણામ કરીને બોલ્યો. "મહારાજ! ખેતરમાથી પાણી બહાર નીકળી જતું હતું, તેને ખાળવાનો બીજો ઉપાય નહિ જડવાથી મેં મારા સ્થૂળદેહનેજ ત્યા આગળ આડો નાખ્યો. હવે શું કરું તેની આજ્ઞા આપો." આરુણીના આ આચરણથી પ્રસન્ન થઇને ધૌમ્ય ઋષિ બોલ્યા "બેટા! તું હમણા કયારાની પાળમાથી ઊઠીને આવ્યો છે, માટે તારુ નામ ઉદ્દાલક તરીકે આજથી પ્રસિદ્ધ થશે અને તે સરળ હૃદયથી મારી આજ્ઞાનું પાલન કર્યું છે, માટે તારું કલ્યાણ થશે વેદવેદાંગ વગેરે વિદ્યાઓ તને સહેલાઈથી આવડી જશે " ગુરુજીની પ્રીતિ તથા પોતાની શક્તિના બળથી ઉદ્દાલક આગળ જતા મહાતપસ્વી ઋષિ તરીકે પ્રખ્યાત થયો.

૫૬–પ્રાચીનકાળનો આદર્શ વિદ્યાર્થી ઉપમન્યુ

આચોદ ધૌમ્યના બીજા એક શિષ્યનુ નામ ઉપમન્યુ હતું. ગુરુએ તેને ગાયો ચારવાનું કામ સોપ્યું હતું એ વખતમાં ગુરુઓ વિદ્યાર્થી પાસેથી ફી તો લેતાજ નહોતા શિષ્યો પણ ગુરુના ઘરનુ બધું કામકાજ વારાફરતી કરવામા માન સમજતા હતા. ઉપમન્યુ પણ દરરોજ ગાયો ચરાવીને સાંજે ઘેર આવીને ગુરુજીને પગે

લાગીને ઊભો રહેતો. ગુરુ એને કાંઇ ખાવાનું આપતા નહિ, પરંતુ એમ છતાંએ ઉપમન્યુ દરરોજ હૃષ્ટપુષ્ટ થતો જતો હતો, તેથી એક દિવસે ગુરુજીએ પૂછ્યુંઃ "બેટા! તું તો હૃષ્ટપુષ્ટ જણાય છે! તું ખાય છે શું?" શિષ્યે ઉત્તર આપ્યોઃ "હું ભિક્ષા માગી લાવીને સાંજે થોડુંક ખાઇ લઉં છું."

ગુરુએ કહ્યું· "મારી રજા વગર તારે ભિક્ષા પણ માગવી જોઇએ નહિ અને રજાથી માગવામાં પણ જે કાંઇ મળે, તે તો ગુરુને અર્પણ કરવાનો શાસ્ત્રનો નિયમ છે, માટે તારે આજથી એ પ્રમાણે ચાલવું" શિષ્ય ઉપમન્યુએ તે પ્રમાણે ચાલવાનું કબૂલ કર્યું અને બીજા દિવસથી જે કાંઇ ભિક્ષા મળે તે ગુરુજીને અર્પણ કરવા માંડી, પરંતુ ગુરુદેવ એને એમાંથી કાંઇ પણ આપતા નહિ. આવી સ્થિતિમાં પણ શિષ્યનું શરીર લેવાઇ ગયું નહિ, ત્યારે એમણે ફરીથી એનું કારણ પૂછ્યું. શિષ્યે ઉત્તર આપ્યો કે, "એક વારની ભિક્ષા આપને આપી દઉં છું અને બીજા ટંકે જે ભિક્ષા મળે છે તે હું ખાઉં છું." ગુરુજી બોલ્યાઃ "તું એ તો ઘણુંજ ગેરવાજબી કામ કરે છે. એથી તો તું બીજા વિદ્યાર્થીના પેટ ઉપર પગ મૂકે છે. ગૃહસ્થાશ્રમીઓ કેટલી વાર ભિક્ષા આપે? માટે શાસ્ત્રમાં એવું કહ્યું છે કે, ભિક્ષા માગવી તો પોતાના એક વખતના ભોજન પૂરતીજ માગવી. ભિક્ષા માગવાનો શોખ ઘણો વધી પડે, તો લોભિયા થવાય અને ધર્મભ્રષ્ટ થવા વારો આવે." ગુરુના વાક્યથી ઉપમન્યુએ બીજી વાર ભિક્ષા માગવાનું માંડી વાળ્યું; એમ છતાં પણ એનું શરીર પહેલાંના જેવુંજ પુષ્ટ જોઇને ધૌમ્ય ઋષિએ પૂછ્યુંઃ "હવે તું શું ખાય છે?" શિષ્યે ઉત્તર આપ્યો. "ભૂખ ખમાતી નથી, એટલે વાછરડાઓને પીતાં વધેલું ગાયોનું દૂધ હું પી જાઉં છું." ગુરુ બોલ્યા "મારી રજા વગર ગાયોનું દૂધ પીવું એ પણ અયોગ્ય છે." ત્યારથી બિચારા શિષ્યે એ પ્રમાણે દૂધ પીવાનું

પણ છોડી દીધું. ત્યાર પછી પણ શિષ્યનું શરીર કાંઇ ખાસ લેવાઇ ગયું નહિ. ત્યારે ગુરુએ પૂછ્યું: " અલ્યા, હવે તુ શું ખાઇને જીવે છે ? " શિષ્યે ઉત્તર આપ્યોઃ " વાછરડાઓ દૂધ પીતા પીતાં ફીણુ પાછું કાઢે છે, એ ફીણુ પીને જીવું છું. " ગુરુએ કહ્યુ. " એ પણ અન્યાય છે, કેમકે તારા ઉપર સ્નેહ હોવાથી વાછરડાઓ વધારે ફીણુ કાઢતા હશે, તેથી એમને નુકસાન થાય. " એ પ્રમાણે બધી જાતના આહાર ગુરુએ બંધ કર્યાથી એક દિવસ શિષ્યે ભૂખથી પીડાઇને બીજુ કાંઇ સાધન ન જડવાથી આકડાના પાંદડા ખાઇ લીધાં ! એ ખાવાથી તેની આંખોનું તેજ ઓછુ થઇ ગયું અને આમતેમ ભટકાતા ભટકાતા એ એક કૂવામા પડી ગયો. રાત્રે ઉપમન્યુને ઘરમા નહિ જોતા ગુરુજી બીજા શિષ્યોને કહેવા લાગ્યાઃ

" હજી સુધી ઉપમન્યુ ઘેર આવ્યો નહિ, તેથી મને ઘણી ચિંતા થાય છે મે એને બધી જાતના આહાર કરવાની મના કરી છે, માટે મને લાગે છે કે, એ આજે મારાથી રિસાઇને નહિ આવ્યો હોય. ચાલો, આપણે બધા જઇને એને શોધી લાવીએ " ગુરુજી શિષ્યોને સાથે લઇને અરણ્યમાં ગયા અને મોટે સાદે " ઉપમન્યુ ક્યા છે ? ઉપમન્યુ ક્યા છે ? " કરી બૂમો પાડવા લાગ્યા. ગુરુનો સ્વર ઓળખીને ઉપમન્યુ બોલી ઊઠ્યો " મહારાજ ! હું કૂવામા પડી ગયો છુ અને ઊઠવાની શક્તિ રહી નથી. " ગુરુએ પૂછ્યુ· " તું કૂવામા કેવી રીતે પડ્યો ? " ઉપમન્યુએ ઉત્તર આપ્યો· " મારાથી ભૂખ વેઠાઈ નહિ, ત્યારે આકડાના પાંદડા ખાધાં, એટલે આંધળો થઇને ચાલતા ચાલતા આ કૂવામાં પડ્યો " ગુરુએ કહ્યું· " તુ દેવતાઓના વૈદ અશ્વિનીકુમારોની સ્તુતિ કર, તેથી તું ફરીથી દેખતો થઇશ " ઉપમન્યુ ગુરુની સલાહ પ્રમાણે એ દેવ વૈદ્યોની સ્તુતિ કરવા લાગ્યો, એટલે તેઓ પધાર્યા અને કહેવા લાગ્યા· " અમે તારા ઉપર ઘણા પ્રસન્ન થયા છીએ, માટે આ ઔષધ

આપીએ છીએ, તે ખાવાથી તારો અભિલાષ સિદ્ધ થશે.” એના જવાબમા ઉપમન્યુએ કહ્યું: “મહારાજ! આપની આજ્ઞા અવશ્ય માથે ચડાવવી જોઇએ, પણ ગુરુજી રજા ન આપે ત્યાંસુધી મારાથી તમારું ઓસડ પણ ખવાય નહિ.” અશ્વિનીકુમારોએ કહ્યું· “અગાઉ તારા ગુરુએ અમારી સ્તુતિ કરી હતી, ત્યારે અમે પ્રસન્ન થઇને તેમને પણ એ દવા આપી હતી. તેમણે તો ગુરુને જણાવ્યા વગરજ એનુ સેવન કર્યું હતું. તુ પણ એજ પ્રમાણે કર.” ઉપ-મન્યુ બોલ્યો: “મહારાજ, હું આપને હાથ જોડીને કહું છું કે, મારાથી તો ગુરુજીની આજ્ઞા મળ્યા વગર આ ઔષધિ નહિ ખવાય.” અશ્વિનીકુમારોએ કહ્યુ· “ઉપમન્યુ! તારી અસાધારણ ભક્તિ જોઇને અમે અતિશય પ્રસન્ન થયા છીએ અને વરદાન આપીએ છીએ કે, તારી બન્ને આંખો સાજી થઈ જશે; એટલુંજ નહિ પણ તારુ સર્વ પ્રકારે કલ્યાણ થશે.” એ પ્રમાણે અશ્વિનીકુમારોની કૃપાથી આંખોનું તેજ ફરીથી પ્રાપ્ત કરીને ઉપમન્યુ ગુરુની પાસે ગયો. ગુરુએ અત્યંત પ્રસન્ન થઇ જઈને કહ્યું: “બેટા! તને વેદ અને બધાં શાસ્ત્રો ઘણા સારા આવડશે. ભણાવવાના કામમા પણ તું ઘણોજ નિપુણ નીવડીશ.” આ પ્રમાણે ગુરુને સંતોષ્યાથી ઉપમન્યુ ઘણી જાતની વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી શકયો હતો.

૫૭-सुलतान अहमदशाहनो निष्पक्षपाती न्याय

અમદાવાદ શહેર વસાવનાર સુલતાન અહમદશાહ ઘણો ન્યાયી રાજા હતો. એવું કહેવામાં આવે છે કે, એક વખત એના જમાઇએ જુવાનીના અને બાદશાહના સગપણના અભિમાનના તોરમાં એક નિર્દોષ માણસનુ ખૂન કર્યું. સુલતાને એને પકડીને કાજી પાસે મોકલ્યો. કાજીએ મરનારના વારસને બસો ઊંટ અપાવી રાજી કરી

સુલતાન પાસે મોકલાવ્યો. સુલતાને કહ્યુ કે, " મરનારનો વારસ માલથી રાજી થયો છે, પણ મને તે કબૂલ નથી; કારણુ કે આથી મારી મહેરબાની ભોગવનારાઓ પોતાની સત્તા વાપરી આ પ્રમાણે નિર્દોષ માણસનું ખૂન કરવાને આચકો ખાશે નહિ. આવા કામમાં તો આરોપીને બીજો દંડ ન કરતા દેહાંતદંડજ થવો જોઇએ." એમ કહીને ભરબજારમાં તેને શૂળી ઉપર ચડાવી તેને એક દિવસ તે ઉપર રાખ્યો અને બીજે દિવસે તેને નીચે ઉતારવાનો તથા દાટવાનો હુકમ આપ્યો.

બાદશાહના આવા નિષ્પક્ષપાત ન્યાયથી પ્રજા ઉપર ઘણી સારી અસર થઇ અને એના રાજ્યમાં ત્યાર પછી કોઇ પણ અમલદારે કે સગાસંબધીએ બાદશાહની લાગવગના તોરમાં નિરપરાધી મનુષ્યનું ખૂન કર્યું નહિ. શિરાઝના પ્રસિદ્ધ કવિરાજ શેખસાદીએ આવા પ્રકારના રાજાઓને ઉદ્દેશીને લખ્યુ છે કે, " રાજાઓનાં મસ્તક અને મહાપુરુષોના મુગટરૂપ રાજા પોતાના ન્યાયથી દુનિયાને માનવંત કરે છે. અરે રાજા! તારા ન્યાયી સમયમાં દુનિયામાં કોઈ પણ મનુષ્યની ફરિયાદ નથી."(મિરાત–ઇ–સિકંદરીમાંથી)

૫૮–વાસુદેવ પંડિતની સ્વદેશભક્તિ અને સ્મરણશક્તિ

મૈથિલી પંડિત મહામહોપાધ્યાય ગંગેશ ઉપાધ્યાયે, મહર્ષિ ગૌતમે રચેલા ન્યાયદર્શનની ઉપર ચિંતામણિ નામની અસાધારણુ ટીકા ચાર ભાગમાં તૈયાર કરી છે. ત્યાર પછી મુરારિ મિશ્ર, વાચસ્પતિ મિશ્ર, પક્ષધર મિશ્ર વગેરે મૈથિલી પંડિતોએ ન્યાયશાસ્ત્રના ઉત્તમ ગ્રંથો રચ્યા. એક વખત એવો હતો કે, જ્યારે ન્યાય ભણુવા સારુ મિથિલા દેશમાં ગયા સિવાય બીજો કાંઇ ઉપાય

નહોતો. મૈથિલી પંડિતો એ ન્યાયદર્શનનાં પુસ્તકો બીજે ક્યાંય લઇ જવા દેતા નહિ.

નવદ્વીપ (નદિયા)ના વાસુદેવ સાર્વભૌમ પચીસત્રીસ વર્ષની વય સુધી પોતાનાજ ગામમા વિદ્યાભ્યાસ કરીને મિથિલામા ન્યાયશાસ્ત્ર ભણવા સારુ ગયા એમની એકજ દૃઢ ઇચ્છા હતી કે, એ વિદ્યાને હું મારા પ્રાતમા આણું. મૈથિલી પડિતોની વિરુદ્ધતાને લીધે ન્યાયશાસ્ત્રના એ પુસ્તકોની નકલ કરવી અસંભવિત જણાઇ. એટલે તેમણે ચિંતામણિના ચારે ભાગ ગોખીને મોએ કર્યા. કુસુમાજલિના શ્લોકો મોએ કર્યા પછી અને ટીકાનો ભાગ મોએ કરતા પહેલા એમના ઉદ્દેશની લોકોમા ખબર પડી ગઇ, એટલે એમનુ એ કાર્ય સંપૂર્ણ થયુ નહિ. તેમના શિક્ષક પક્ષધર મિશ્રે તેમને સાર્વભૌમની ઉપાધિ આપીને અભ્યાસ બધ કરાવી દીધો, એટલે વાસુદેવ કાશીધામમા વેદાતદર્શનનો અભ્યાસ કરીને દેશમા પાછા ફર્યા અને નવદ્વીપમાં ન્યાયશાસ્ત્રની પહેલી નિશાળ ઉઘાડી પોતાનાજ પ્રયત્નથી ઘણું કષ્ટ વેઠીને બીજે સ્થાનેથી પોતાના ગામમા વિદ્યા આણવાને લીધે વાસુદેવને ઘણો ધન્યવાદ મળ્યો. બંગભૂમિનું મુખ ઉજ્જ્વલ કરનાર પ્રખ્યાત નૈયાયિક રઘુનાથશિરોમણિ અને શ્રીમત્ ચૈતન્ય મહાપ્રભુ એમનાજ શિષ્ય હતા.

વાસુદેવ પંડિતનો દાખલો લઇને હાલના સમયમા આપણા યુવકોએ દેશવિદેશમાં જઇને ઘણું કષ્ટ વેઠીને પણ કળાકૌશલ્ય શીખી આવી તેનો લાભ પોતાના દેશને આપવો જોઇએ

૫૯-હજરત અલી સાહેબની ક્ષમા અને ઉદારતા

મહાત્મા અલી સાહેબ જ્યારે મુસલમાનોના ખલીફા હતા, ત્યારે એક દિવસે નમાજ પઢીને તેઓ ધર્મોપદેશ આપતા હતા તે વખતે

એક આરબે તેમને પુષ્કળ ગાળો દીધી અને કહ્યું કે, "તારે આ ખલીફનું પદ છોડી દેવું જોઇએ." હજરત અલી હજરત મહમદ સાહેબના પ્રિય જમાઇ થતા હતા, એટલે એમનું આ પ્રમાણે અપમાન થયેલું જોઇને એમના ભક્તોને ઘણુ લાગી આવ્યું અને તેઓ એ આરબ ઉપર ઘણા ઉશ્કેરાઇ ગયા. ઉપદેશ પૂરો થયા પછી મહાત્મા અલી જરા પણ ગુસ્સે ન થતા ગળગળા સ્વરે બોલ્યા: "એ માણસને પૂછી જુઓ કે, એને કોઇ પ્રિય સબંધીનો વિયોગ થયો છે, માથે દેવું થયુ છે કે પેટ ભરીને ખાવાનુ નથી મળ્યુ?" પૂછી જોવાથી જણાયુ કે, એને માથે ઘણું દેવું થયું છે અને એ કરજ પતાવી નહિ શકાયાથી શાહુકારે તેને કેદ કર્યો હતો મહાત્મા અલીએ પોતાને ઘેરથી રૂપિયા મગાવીને તેનું કરજ ચૂકવી દીધું. ત્યારથી એ માણસ આખી જિદગી સુધી એમનો ઓશિગણુ અને પરમ ભક્ત તથા શિષ્ય બનીને રહ્યો. મહાત્મા અલીએ એ વખતે કહ્યું હતું કે, "સાધારણ પ્રજા જ્યારે કોઇ મોટા માણસનુ, તેના દરજ્જાનો ખ્યાલ ભૂલી જઇને અપમાન કરવા તૈયાર થાય, ત્યારે સમજવુ જોઇએ કે, એના હૃદયમા કોઈ ઊંડી વેદના છે અને તે વેદના મટાડવાનો ઉપાય કરવો જોઇએ. એ વખતે એના ઉપર ગુસ્સે થવાથી આગેવાન તરીકેના આપણા ધર્મનુ પાલન થતુ નથી"

બધા દેશમા અને બધા સમયમા, કુટુબમા, જમીનદારીમા, કચેરીમા, કારખાનાઓમા કે રાજ્યમા ઊચા દરજ્જાના અમલદારોએ આ ઉપદેશ ધ્યાનમા રાખવો ઘટે છે.

૬૦–एक साचा संन्यासी अने सिकंदर शाह

પજાબ ઉપર વિજય મેળવીને મેસેડોનિયાનો રાજા સુપ્રસિદ્ધ એલેક્ઝાડર ઉર્ફે સિકદર જે વખતે ફુલાઈ જઇને ઉલ્લાસ કરી

રહ્યો હતો, તે વખતે એક હિંદુ સંન્યાસીના વખાણ તેના સાંભળવામાં આવ્યાં. બાદશાહ ગુણગ્રાહી હતો, તેને એ સંન્યાસીના દર્શન કરવાની ઇચ્છા થઈ. સિકંદર બાદશાહના અમલદારોએ એ સાધુની પાસે જઇને સિકંદરના દિગ્વિજયનું વૃત્તાંત કહી સંભળાવીને કહ્યું કે, "આપ એ વિજયી પુરુષને મળવા સારુ પધારો." એ સાધુએ ઉત્તર આપ્યો કે, "તમે પહેલા જઇને તમારા રાજાને પૂછી આવો કે, એમણે પોતાના ઉપર જય મેળવ્યો છે કે નહિ? જો જય મેળવ્યો હશે, તો હુ અવશ્ય તેમને મળવા સારું આવીશ." સાધુના ઉત્તરથી આશ્ચર્ય પામીને સિકંદર બાદશાહ જાતેજ તેને મળવા સારુ તેની ઝૂપડીમાં ગયો અને વિનતિ કરી કે, "આપની જે કાંઇ ઇચ્છા હોય તે હું પૂરી કરવા તૈયાર છું"

ખરા સાધુપુરુષો માણસનુ મન જોઇનેજ વાત કરે છે અને મળવા આવનાર માણસના સૌથી અધિક હિતની જે વાત હોય છે તેજ છેડે છે. આ પ્રસંગે હિંદુ સંન્યાસીએ સિકંદર બાદશાહને કહ્યું: "જે તું આપી શકતો નથી, તે લઇશ નહિ." દિગ્વિજયી સિકંદરની સમજમાં આ વાત ન ઉતરી કે, એવી તે કઇ વસ્તુ છે, કે જે હું આપી શકતો નથી, પણ બીજા પાસેથી ખૂંચવી લઉ છું?" સાધુએ તેના મનની અમૂઝણ જાણી લઇને કહ્યું: "તું પ્રાણ આપી શકતો નથી, માટે બીજા કોઇનો પ્રાણ લેતો નહિ. વળી સૂર્યનો તડકો તુ મને આપી શકવાનો નથી, માટે નકામો અહીયા ઊભો રહીને છાયા કરીને મારો તડકો લઈ લઇશ નહિ, અર્થાત્ પહેલી વાત એ કે, મનુષ્ય બીજાઓને મારી નાખે છે, એમાં કાંઇ બહાદુરી નથી; માટે હવેથી એ પ્રમાણે કરીશ નહિ અને બીજું એ કે તારે માટે સૌથી વધારે અગત્યનો જે ઉપદેશ હતો, તે મે તને સંભળાવી દીધો, હવે તારે રસ્તે ચાલ્યો જા."

ગ્રીક પંડિત ડાઇઓજિનિસે પણ સિકંદરને છાયા કરીને ઊભા

રહેવાની મના કરીને પોતાની નિઃસ્પૃહતા દર્શાવી આપી હતી; પણ આ હિંદુ સંન્યાસીએ તો બેપરવાઈ બતાવ્યા ઉપરાંત બાદશાહની ભૂલ સુધારીને તેને સત્યના માર્ગ ઉપર આણવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો.

૬૧-જીવનચરિત્રો કેવી રીતે લખાવાં જોઇએ

પંડિત ગુરુદત્ત વિદ્યાર્થી પંજાબમાં એક જાણીતા મહાપુરુષ થઇ ગયા છે. એમ. એ ની પરીક્ષામાં એ સૌથી પહેલે નંબરે પાસ થયા હતા. તેઓ સાયન્સ (વિજ્ઞાન) મા ઘણા પ્રવીણ હતા. આર્યસમાજના સંબંધમા આવ્યાથી ઇશ્વર અને વેદ ઉપર તેમને પૂર્ણ શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઇ હતી. આપણા દેશના તેમજ યુરોપના જે જે વિદ્વાનોએ વેદના ભૂલભરેલા અર્થ કર્યા છે, તેમનુ એમણે સપ્રમાણ ખંડન કર્યું છે તથા વેદની પરિભાષા વિષે નિબંધો લખીને વેદ એ સર્વ વિદ્યાઓનું મૂળ છે, તે વાત સાબિત કરી છે. આર્યસમાજના સ્થાપક સ્વામીશ્રી દયાનંદજી માટે એમને અપૂર્વ ભક્તિ હતી. એક વખત વાતચીતના પ્રસગમાં એમના એક મિત્રે એમને પૂછ્યુ. "પંડિતજી! સ્વામીજી મહાયોગી હતા, એ સંબંધમા આપને ઘણી વાતોની ખબર છે, તો પછી આપ એમનું એક જીવનચરિત્ર કેમ નથી લખતા?" પંડિતજીએ ઘણીજ ગંભીરતાપૂર્વક ઉત્તર આપ્યો. "હા, સ્વામીજીનુ જીવનચરિત્ર લખવાનો તો હુ યત્ન કરી રહ્યો છું. થોડોક આરંભ પણ કરી દીધો છે." પેલા મિત્રે આતુરતાપૂર્વક પૂછ્યું: "એ જીવનચરિત્ર ક્યારે છપાઇને બહાર પડશે?" ગુરુદત્તજીએ કહ્યુ "તમે એમ સમજ્યા લાગો છો કે, હું કાગળ ઉપર સ્વામીજીનુ જીવનચરિત્ર લખી રહ્યો છું. ના, ના, તમે ભૂલ ખાઓ છો. મારા વિચાર પ્રમાણે તો સ્વામી દયાનંદનું જીવનચરિત્ર મનુષ્યના જીવનમાં લખાવુ જોઇએ. હું તો

એમના જીવનને મારા જીવનમા ઉતારવાનો યત્ન કરી રહ્યો છું.”

વાત તદ્દન સાચી છે. મહાપુરુષોનુ જીવનચરિત્ર તો એમના સમાગમમાં આવનાર તથા બીજી રીતે ખાસ યોગ્યતા ધરાવનાર ગણ્યાગાઠયા વિદ્વાનોજ લખી શકે; પરંતુ તેમના સદ્ગુણોનું અનુકરણ કરવાનું, તેમના મહાન જીવનને બની શકે તેટલા અંશમાં આપણા દરરોજના આચારવિચારમા ઉતારવાનું તો દરેક માણુસથી બની શકે એમ છે. ખરેખર, મહાન પુરુષોના ચરિત્રો આપણા જીવનપટ ઉપર લખાવાં જોઇએ

૬૨–બ્રાહ્મણનું મુખ્ય લક્ષણ ક્ષમા–વિશ્વામિત્ર અને વસિષ્ઠ

વિશ્વામિત્ર ઋષિએ ઘણા દિવસ તપસ્યા કરીને બ્રાહ્મણ બન્યા પછી વસિષ્ઠ મુનિની પાસે જઇને નમસ્કાર કર્યા. તેમણે “જય હો” કહીને આશીર્વાદ આપ્યો, એટલે વિશ્વામિત્ર બ્રહ્માની પાસે જઇને કહેવા લાગ્યાઃ “ મહારાજ ! આપે તો મને બ્રાહ્મણ બનાવ્યો, પરંતુ વસિષ્ઠે મને બ્રાહ્મણ ગણીને નમસ્કાર કર્યા નહિ.” બ્રહ્મા બોલ્યાઃ “ તું તપોબળથી બ્રાહ્મણ બન્યો છે, એટલે વસિષ્ઠ જરૂર તને માન આપશે.” વિશ્વામિત્રે ફરીથી જઇને નમસ્કાર કર્યા, એટલે આ વખતે પણ વસિષ્ઠે “ જય હો ” એવો આશીર્વાદ આપ્યો. વિશ્વામિત્રે ફરીથી બ્રહ્માની પાસે જઇને ફરિયાદ કરી, ત્યારે તેમણે કહ્યુ કે, “ જા, એક વાર ફરીથી એમની પાસે જા અને આ વખતે તને એ બ્રાહ્મણ ગણીને સામા નમસ્કાર નહિ કરે, તો વસિષ્ઠના મસ્તક ઉપર વજ્રનો ઘા પડશે.” આ વખતે વિશ્વામિત્ર વસિષ્ઠની પાસે ગયા, પરંતુ એમના મનમા વિચાર આવ્યો કે, પહેલાની માફક કદાચ વસિષ્ઠજી નમસ્કાર નહિ કરે, તો બ્રહ્માના કહ્યા પ્રમાણે એમના ઉપર વજ્રનો ઘા થશે અને એથી મને નાહક બ્રહ્મહત્યાનુ પાપ લાગશે.

એવું વિચારીને એ વસિષ્ઠને નમસ્કાર કર્યા વગરજ પાછા ફર્યા. એમને પાછા ફરતા જોઇને વસિષ્ઠ બોલી ઊઠ્યા: "હે બ્રાહ્મણ! અહીંયા આવો! આવો! નમસ્કાર!" વિશ્વામિત્રે આશ્ચર્ય પામી જઇને પૂછ્યું: "મહારાજ! હું બબ્બે વાર આપની પાસે આવીને નમસ્કાર કરી ગયો, ત્યારે તો આપે મને વળતા નમસ્કાર કર્યા નહિ અને હવે મને પાછો બોલાવીને નમસ્કાર કરો છો, તેનું શું કારણ?" વસિષ્ઠે ઉત્તર આપ્યો: "બ્રાહ્મણનો મોટામાં મોટો ગુણ ક્ષમા છે, તે તમારામા હમણા આવ્યો છે. હવે તમે ખરેખરા બ્રાહ્મણ બન્યા છો; એટલે મેં આપને ખાસ બોલાવીને નમસ્કાર કર્યા."

૬૩–कर्मना लेख पर मेख मारनार फकीर

યહૂદી લોકોમા એવી એક કથા છે કે, એક ભક્તિવાન કુંભારદંપતીને પુત્ર ન હોવાથી રાત દિવસ ઘણાં દુઃખી અને ચિંતાતુર રહેતાં હતાં. તેમણે પુત્રને સારુ હજરત મુસાની પુષ્કળ બંદગી કરવા માંડી. હજરત મુસાએ ભગવાનને એ ભક્તદંપતીની યાચના પૂરી કરવા સંબંધે પ્રશ્ન કર્યો. ત્યારે ભગવાને ઉત્તર આપ્યો કે, "એમના કર્મનાં બંધન એવા છે કે, એમને પુત્ર થવાનો સંભવ નથી." હજરત મુસાએ એ સમાચાર કુંભારદંપતીને જણાવ્યા. તેઓને એથી ઘણોજ ખેદ થયો, પરંતુ હવે કાંઇ આશા ન હોવાથી તેઓ સત્કર્મમા મનને પરોવીને જીવનયાત્રા ચલાવવા લાગ્યાં.

થોડા દિવસ પછી એક દિગંબર ફકીર તેમના ઘર આગળથી જતા જતા બોલ્યો કે, "મને જે કોઇ જેટલા છાણા આપશે, તેને તેટલા છોકરા થશે." કુંભારની સ્ત્રી તરતજ છાણાં લઈને બહાર આવી. કુંભાર બોલી ઊઠ્યો: "અલિ! તું તે ગાંડી થઇ છે કે શું? ભગવાનના વચન ઉપર પણ તને તો ભરોંસો નથી! મોટો ફકીર

ન દીઠો હોય તો ! જે માણુસ પુત્ર આપવાને સમર્થ છે તેને છાણાં નહિ જડતાં હોય ?” પરંતુ કુંભારણે તો તેની વાત ઉપર કાન દીધા વગર એ નાગા ફકીરને પગે લાગીને છાણા આપવા માંડયાં. પાંચ છાણાં મૂક્યાં એટલે ફકીરે કહ્યુ “ બસ ! હવે નહિ જોઇએ. તારે પાચ છોકરા થશે.” ત્યાર પછી ખરેખર ધીમે ધીમે કુંભારણુને પેટે પાંચ પુત્રો જન્મ્યા.

હજરત મુસાએ આશ્ચર્ય પામીને ભગવાનની પ્રાર્થના કરતી વખતે આ બનાવનો ઉલ્લેખ કર્યો અને કહ્યું કે, “હુ જૂઠો ઠર્યો, લોકો હવે મારા વચન ઉપર વિશ્વાસ મૂકશે નહિ.” એ સમયે આકાશવાણી થઇ કે, “ અમુક સ્થાનમા અમુક દિવસે જઇને જોજે કે, ત્યા આગળ શુ બને છે ! ત્યા આગળ એક મોટો મેળો ભરાય છે.” હજરત મુસાએ એ દિવસે તેજ જગ્યાએ જઇને જોયું, તો એક જણ ત્રાજવાં, કાટલા અને છરો લઇને બોલી રહ્યો છે. “ ભગવાનને નામે અડધો શેર માસ પોતાની છાતીમાંથી કાપી આપે એવો કોઇ માનો પૂત છે ? મારે ઘણીજ જરૂર છે.” પરંતુ એની વાત ઉપર કોઇ ધ્યાન આપતું નથી; છેવટે એક નાગા ફકીરે ત્યા જઇને કહ્યું “ અડધો શેર માંસ શા માટે ? ભગવાનને ખાતર હું તને મારું આખું શરીર અર્પણુ કરુ છું.” એમ કહીને પોતાની છાતીમાં છરો મારીને ફકીરે પ્રાણુત્યાગ કર્યો. રૂવાડાં ઊભા થાય એવો બનાવ નજરે જોઇને હજરત મુસા વિસ્મય પામ્યા તથા ભગવાનની આગળ એ ઘટનાનુ રહસ્ય સમજાવવાની પ્રાર્થના કરી, ત્યારે આકાશવાણી થઇ કે, “ આ ફકીરના આશીર્વાદથી કુંભારણુના કર્મબધન છેદાઈ ગયા છે અને તેને પુત્ર થયા છે. જે માણુસે ભગવાનને સર્વસ્વ અપર્ણ કરી દીધું છે, તેને માટે અસાધ્ય કાંઇજ નથી. એવો માણુસ લલાટના લેખને પણુ બદલવા સમર્થ છે ”

૬૪-ભગવાનને ભજવાનું ઘડપણમાં તો મોટા સુલતાનથી પણ નથી બની શકતું

આપણામાં કહેવત છે કે, 'સુખે સાભરે સોની અને દુઃખે સાંભરે રામ.' સુખવૈભવ અને ઉન્નતિના સમયમાં મનુષ્યને પરલોકના વિચાર ભાગ્યેજ આવે છે પાપકર્મનો પશ્ચાત્તાપ કવચિતજ થાય છે અને ઈશ્વરની આ આખી સૃષ્ટિ તેઓના મોજશોખના કોડ પૂરા પાડવા સારુજ રચાઇ હોય એમ તેઓ માને છે. એથી ઊલટું સસ્કારીજનો મોટામાં મોટો અધિકાર પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ પરમાત્મા અને જનસમાજ પ્રત્યેનુ કર્તવ્ય વીસરતા નથી. તેઓ પોતાના દોષોનું બારીકીથી અવલોકન કરે છે અને તેને માટે પશ્ચાત્તાપ કરે છે.

ગુજરાતનો સુલતાન મહમદ બેગડો એવા મનુષ્યોમાનો એક હતો. તેના વખતમાં ગુજરાતની રૈયત ઘણી સુખી હતી. એમ કહેવાય છે કે, પોતાની જિંદગીના ઊતરતા ભાગમાં સુલતાન મહમદ ઘણો વખત પરમેશ્વરની સ્તુતિ અને ધ્યાનમા ગાળતો અને ઘણી વાર અશ્રુપાત કરતો એક દિવસ મલિક સારંગ ઉર્ફે કિવામઉલ્-મુલ્ક, જેણે અમદાવાદ શહેરની બહાર સારંગપુર વસાવ્યુ છે, તેણે કહ્યુ કે, "સુલતાનને આટલો બધો વૈભવ અને બાદશાહી પ્રાપ્ત થયેલી છતા અશ્રુપાત કરી રુદન કરવાનું શું કારણુ છે?" સુલતાને કહ્યું 'અરે મૂઢ! હુ તને શુ કહુ? મારા મુરબ્બી હજરત શાહઆલમ કહેતા હતા કે, મહમદ આખરે જ્ઞાની થશે. હું ગમે તેટલો પ્રયાસ કરું છુ, તોપણ એ યોગ્યતા મારામા નથી આવતી. મારી જિંદગી દિનપ્રતિદિન ઓછી થતી જાય છે અને દિલમાં દિલગીરી રહે છે. અફસોસ કે, જ્યારે શક્તિ હતી ત્યારે

ઇશ્વરને ઓળખવા ઇચ્છયું નહિ, તેથી ઓળખી શક્યો નહિ અને હવે ઘડપણમા ઇચ્છા થઇ, ત્યારે ઓળખવાની શક્તિ ન રહી, તેથી ઓળખી શકતો નથી."

ત્યાર પછી તેણે એ આત્મગ્લાનિ દૂર કરવાને સારુ પોતાના સમયના મહાજ્ઞાની પ્રસિદ્ધ શેખ સિરાજુદ્દિનનો સમાગમ કર્યો અને તેમના શિક્ષણ અને આશીર્વાદથી તેની ઉદાસી અને દિલગીરી જતી રહી. (મિરાત-ઇ--સિકંદરી)

૬૫--नारदजीनी दूधनी वाडकी

એક દિવસ મહર્ષિ નારદે જગન્માતા અન્નપૂર્ણાદેવીની પાસે જઇને પૂછ્યુ: "મા! મારા કરતાં વધારે મોટો ભક્ત તમારે બીજો કોઇ છે?" અન્નપૂર્ણાએ ઉત્તર આપ્યો "નારદ! તું રાત-દિવસ ભજન ગાતો ગાતો ફર્યા કરે છે અને બીજી કોઈ જાતની ચિંતા રાખતો નથી, માટે તું પણ મારો એક મુખ્ય ભક્ત છે." નારદે કુતૂહલ પામીને પૂછ્યુ· "મા! મારા જેવા તમારે બીજા ભક્તો છે તે કયાં રહે છે?" દેવીએ કહ્યુ: "અમુક ગામમાં અમુક ગૃહસ્થ રહે છે તે મારો ભક્ત છે." નારદ ત્યાં પહોંચ્યા અને છાના-માના તે ગૃહસ્થની બધી દિનચર્યા કેટલાએ દિવસ સુધી બારી-કીથી જોઈ, પાછા ફરીને તેમણે દેવીને કહ્યું: "મા! એ માણસ બીજા ગૃહસ્થાશ્રમીઓના પ્રમાણમા ખરાબ નથી, પણ એને કાંઇ ભક્ત ન કહેવાય. ઘરસંસારનુ કામકાજ તો બધાને કરવુ પડે છે, પણ એ તો એમા રચ્યોપચ્યો રહે છે ઘરને અદરથી તથા બહા-રથી સાફ રાખવુ, ઘરના નોકરચાકરોને પણ કુટુબના માણસ પેઠે ખાવાનું મળે છે કે નહિ તેની ફિકર રાખવી, મદદ માગવા આવનારને યથાશક્તિ મદદ આપવી, આડોશીપાડોશીના ટંટા

મટાડવા, ગાય, ભેંસ વગેરે ઢોરને સાચવવા, અતિથિસત્કારમાં નિમગ્ન રહેવું, ગામના લોકો સાથે મળીને તળાવ તથા વાવ ખોદાવવા, ઘાટ તૂટી ગયા હોય તો એની મરામત કરાવવી, ગરીબ લોકોને કામે લગાડવા, નિશાળના છોકરાઓને મદદ કરવી અને બધી વર્ણના માણસો સાથે ભાઇચારો રાખવામાં એનો બધો વખત ચાલ્યો જાય છે, પણ તમારુ ભજન કરવાનું તો નામજ નહિ ! સૂઇ જતી વખતે પણ એને એજ ફિકર રહે છે કે, આજે અમુક કામ મારાથી બરાબર ન થયુ, ફલાણા કામમાં બે પૈસા વધારે ખરચાયા, વગેરે એની જ જાળ જોઇને તો માજી ! મને હસવું આવ્યું. એ તો પૂર્ણ સંસારી છે, માટીની એકાદ કૂલડી ફૂટી જાય છે તોપણ એને લાગણી થઈ આવે છે, ફક્ત સવારના પહોરમા ઊઠતાંવાર એક વાર ‘મા !’ શબ્દ બોલીને તમારુ સ્મરણ કરે છે બસ, એથી વધારે લેવાદેવા એને તમારી સાથે કાઈ નથી.”

દેવી હસતે ચહેરે બોલ્યા: “બેટા નારદ ! તુ ઘણે દૂરથી આવ્યો છે, જરા પાસેના ઓરડામા દૂધનો વાડકો પડ્યો છે, તે લઇ આવીને મારી સામે બેસીને પી જા, પછી નિરાતે આપણે બધી વાતચીત કરીશુ ” માતાજીએ આટલો બધો આદર કર્યાથી નારદ મલકાતા મલકાતા પાસેના ઓરડામા ગયા અને હાથ ધોઇને ઘણી કાળજીપૂર્વક એ દૂધનો વાડકો ઉપાડ્યો રખે દૂધ ઢોળાઇ જાય, એ બીકથી પુષ્કળ કાળજીપૂર્વક ધીમે ધીમે પગ ઉપાડતા ઉપાડતા એ માતાની પાસે પહોચ્યા અને તેમની સામે બેસીને પરમ આનંદપૂર્વક એ સ્વાદિષ્ટ દૂધ ગટગટાવી ગયા. ત્યાર પછી વાડકો માજીને સાફ કરી ઠેકાણાસર મૂકી આવીને પોતે માજીની સમુખ આવીને બેઠા અને તેમની સ્નેહપૂર્ણ દૃષ્ટિથી પરમ શાતિ અને આનંદ ભોગવવા લાગ્યા. દેવીએ સ્મિતવદને પૂછ્યું: “નારદ ! દૂધ લાવતી વખતે તે મને કેટલી વાર સંભારી હતી ?” નારદ બોલ્યા “મા ! રખે

આપનો પ્રસાદ છલકાઈ જાય, એ બીકથી મારું બધું ધ્યાન વાડકીના કાના ઉપર હતુ બીજી કોઇ બાબતનો વિચારજ મને નહોતો આવ્યો." દેવીએ કહ્યું: "નારદ ! તું મારું ભજન કરતો કરતો આડોઅવળો ચાલીને દૂધ ઢોળતો ઢોળતો આવ્યો હોત, તો તે સારું દેખાત કે ?" નારદે કહ્યુ: "માજી ! એવું કામ તે મારાથી કેમ થાય ? એટલા બધા ભક્તિહીન થવું એ શું મારે માટે સંભવિત હતું ? એવું કરું તો મારા જેવો અકૃતજ્ઞ અને પાપી બીજો કોણ ગણાત ?" દેવીએ કહ્યુ: "નારદ ! પેલો ગૃહસ્થ પણ ઘરસંસારની બધી વસ્તુને મારો પ્રસાદજ ગણે છે, મારા ઉપર ધ્યાન રાખીને મારી પૂજા કરી રહ્યો છે, એજ ભાવથી સંસારનાં બધા કામકાજ એ કરે છે. દૂધ છલકાઈ જતાં તારા મનમાં જેવી લાગણી થાત, એવીજ લાગણી એને વ્યવહારમા નજીવું કામ બગડતા પણ થાય છે; કેમકે એ બધુ કામ મારે ખાતર છે, એમ એ માને છે. હું એનું કામ અને એના મનના સઘળા વિચાર બારીકીથી નીરખી રહી છું, એ વાતનો તને સારી પેઠે અનુભવ છે. તુ જેવી રીતે મારા સામે આનંદપૂર્ણ દૃષ્ટિ રાખીને દૂધ પી ગયો, તેવી રીતે એ પણ મને સર્વદા સ્પષ્ટ રીતે પોતાની સંમુખ દેખીને માતાની પાસે બાળક માફી માગે તેમ કોઈ નજીવી ભૂલ પણ થઇ જાય તો કહે છે કે, "મા ! મારી અસાવધાનતાને લીધે આ ફૂલડી તૂટી ગઈ છે, મને માફ કરો."

૬૬–राज्यनुं धन ए राजानी मिलकत नहि पण प्रजानी अनामत छे

હિંદુધર્મ પ્રમાણે રાજાઓ શાંતિનું રક્ષણ કરવાના બદલામા પ્રજા પાસેથી તેમની આવકનો છઠ્ઠો ભાગ લઇ શકતા. શાંતિના

રક્ષણ સારુ વગર ખર્ચે દીવાની–ફોજદારી મુકદ્દમામા, ન્યાય આપવામાં તથા હાથી, ઘોડા, રથ, અસ્ત્ર વગેરે યુદ્ધની સામગ્રી એકઠી કરવામાં તથા યુદ્ધને સારુ ધનસંગ્રહ કરવામાં એ કરનો ઉપયોગ થતો. એ ઉપરાંત બીજી કોઇ જાતના વેરા રાજ્ય તરફથી નાખવામા આવતા નહિ રાજાને જુદી કાઢી આપેલી જમીનમાંથીજ પોતાનું ખાનગી ખર્ચ ચલાવવું પડતું. પ્રજાએ આપેલા કરમાંથી એ એક કોડી પણ પોતાના મોજશોખ માટે ખર્ચ કરી શકે નહિ. અમાત્ય, ધર્માધિકારી અને બીજા અમલદારોને પણ નોકરીના બદલામા જાગીર કાઢી આપવામા આવતી. નેપાલમાં આજ પણ અનેક અમલદારોને નોકરીના બદલામા જમીનજ આપવામા આવે છે.

એમ કહેવાય છે કે, મહારાજા હરિશ્ચદ્રના સમયમાં રાજ્યમાં કેટલા માણસો વસે છે, એ જાણવા સારુ પ્રધાને દરેક ગામમા હુકમ મોકલાવ્યો કે, ગામમાં જેટલાં માણસ હોય તેટલા માથાં દીઠ એક કોડી લઈને સરકારમા મોકલી આપવી. એ કોડીઓનો ઢગલો થયાથી તેને ગણીને રાજ્યમા કેટલા માણસ છે, તેની ગણતરી કરવાનો તેનો વિચાર હતો. ભારતવર્ષનુ એ પહેલુ વસ્તીપત્રક ગણી શકાય મહારાજા હરિશ્ચદ્રના દીઠામા જ્યારે એ કોડીઓનો ઢગલો આવ્યો અને સવાલ કરતા જણાયું કે, રાજ્યમાંથી માથાદીઠ એક કોડી ઉઘરાવેલી, તેનો આ ઢગલો છે; ત્યારે એમને ઘણીજ દિલગીરી થઈ અને ઉદાસ ચહેરે તેમણે મત્રીને કહ્યું કેઃ

" તમે મને આવો અન્યાયી કર લેનારો અને પતિત શા સારુ બનાવ્યો ? હવે હું શુ કરુ ? ઘેરેઘેર આ કોડીઓ પાછી મોકલવાનો વિચાર કરું, તોપણ અમલદારો એ પ્રમાણે ઘેરઘેર ફરીને કોડીઓ પાછી આપી આવે એવો સંભવ નથી કોડીની કાંઈ ઝાઝી વિસાત નથી, એમ જાણીને કા તો એને ફેંકી દેશે, કે કાં તો પોતેજ રાખી લેશે " આ પ્રમાણે ધર્માત્મા ભૂપતિનાં અશ્રુબિંદુ કોડીઓ-

ના ઢગલા ઉપર પડતાવારજ દેવતાઓની કૃપાથી એ ઢગલો ગળી જઈને પાણીમા બદલાઈ ગયો. મહારાજ હરિશ્ચંદ્રના પુત્ર રોહિતાશ્વના નામ ઉપરથી વસેલા 'રોઢાસ ગઢ' ગામમા 'કોડિયારિખોનુ ઝરણું' એ કોડીના ઢગલામાથી બદલાઇ જઇને થયેલી જળધારાની વાર્તાનું સ્મરણ કરાવે છે.

૬૭-राज्यनुं धन ए अनामत

દિલ્હીના પઠાણવંશના બાદશાહ નઝિરુદ્દીનનો આદર્શ ઘણો ઊંચો હતો. એ પોતાને હાથે ટોપીઓ સીવીને તેના વેચાણમાથી આવેલા પૈસાથી પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો અને રાજ્યના ખજાનામાથી એક પૈસો પણ લેતો નહિ.

૬૮-बाबु कृष्णपान्तीनी सादाई

તદ્દન ગરીબ અવસ્થામાથી અતિશય મોટી પદવીએ ચડયાથી ઘણા લોકો અહંકારી થઇ જાય છે; પણ કૃષ્ણુપાન્તી જે એક વખત પાન વેચીને મહામહેનતે ગુજરાન ચલાવતા હતા, તે ધનવૈભવને શિખરે પહોંચ્યા પછી પણ ઘણુંજ સાદુ જીવન ગાળતા હતા. તદ્દન સાદા કપડા પહેરતા, સાધારણ પથારીમા સૂઇ રહેતા, સાદુ ભોજન કરતા, અનાજ વગેરે ચીજોની વાનગી પોતાના ખેસને છેડે બાધીને ફરતા અને પોતાના કામને સારુ વારેઘડીએ નોકરચાકરને બોલાવતા નહિ એક દિવસ કરવડો હાથમાં લઇને એ બહારજતા હતા, ત્યારે એમના ભાઇએ કરવડો ઊંચકવા સારુ નોકરને મોકલ્યો, પણ કૃષ્ણુપાન્તી એથી નારાજ થયા હતા.

એમનો પોશાક તથા રીતભાત એટલાં બધા સાદા હતાં કે,

એ આવા મોટા દરજ્જાના ધનવાન છે, એવું કોઈ જાણેજ નહિ. એક દિવસ એવા વેષમાં પોતે ગંગાતીરે ઊભા હતા. ત્યાં આગળ ઘણા મછવાઓ બાંધેલા હતા. વેપારીઓ અને ખલાસીઓ આમ-તેમ ફરતા હતા, તેમાના એક વેપારીને એમણે પૂછ્યું. "કેટલો માલ છે? શો ભાવ છે?" વેપારીએ મશ્કરી કરવા સારુ માલ હતો, તેના કરતાં પણ થોડો બતાવ્યો અને ભાવ પણ પાંચ રૂપિયાને બદલે બે રૂપિયા મણનો કહ્યો. કૃષ્ણપાન્તી તરતજ હાથમા બાનાના રૂપિયા મૂકીને ઝટ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. વેપારીએ તેમને કોઇ ગાંડો માણસ સમજીને બાનાના રૂપિયા લઇ લીધા હતા, પણ જ્યારે ખબર પડી કે, એ તો મોટા જાગીરદાર અને વેપારી કૃષ્ણપાન્તી બાબુ છે, ત્યારે એ ગભરાઇને કંપતો કંપતો એમની હવેલીમા ગયો અને એમની પાસે જઈ લમણે હાથ મૂકીને રોવા લાગ્યો. કૃષ્ણપાન્તીએ હસતે ચહેરે તેના બાનાના રૂપિયા પાછા લઇ લીધા.

६९–बाबु कृष्णपान्तीनी कृतज्ञता

બાબુ કૃષ્ણપાન્તી મોટા ધનવાન હોવાથી કૃષ્ણનગરના રાજાઓ પણ એમની પાસેથી ધન ઉધાર લેતા સરકારમા પણ તેમનું સારુ માન હતુ એ સમયના ગવર્નર જનરલ સાથે એમને સારો પરિચય હતો તેમના સંબંધમા એક દંતકથા એવી છે કે, કૃષ્ણપાન્તીને તેમની માતાએ ધંધો કરવા સારુ એક અડધો રૂપિયો આપેલો, તેમાથી તેમણે પોતાની બુદ્ધિવડે આટલી બધી મોટી સંપત્તિ પેદા કરી હતી પુણ્યદાનમા પોતાના ધનનો ઘણોખરો ઉપયોગ કરીને પુષ્કળ યશ મેળવીને ઈ૦ સ૦ ૧૮૦૮માં તેમણે દેહત્યાગ કર્યો હતો.

એમના સત્ય વ્યવહારના દાખલા આગળ આપ્યા છે અહી

એમની કૃતજ્ઞતાની વાત કરીશું

બાલ્યકાળમાં એ જ્યારે પોતાના ભાઇ શંભુચંદ્રને લઇને ગાંના-પુર ગામમાં હાટ માંડવા સારુ જતા, ત્યારે ત્યાનો એક ગરીબ બ્રાહ્મણ તેમના ઉપર ઘણો સ્નેહ રાખતો હતો અને કદી કદી પોતાને ઘેર લઇ જઈ ચવાણું કે ટાઢો ભાત જે કાંઇ પોતાને ત્યા હોય તે ખવરાવતો. એ બે ભાઈઓ પણ આખા દિવસના થાક પછી એ ભોજન કરીને પરમ સંતુષ્ટ થતા. ઘણા વર્ષો પછી કૃષ્ણપાન્તી પુષ્કળ ધન સંપાદન કરીને શેઠ કૃષ્ણચંદ્ર પાલ ચૌધરી શ [illegible] ની હવેલીના દીવાનખાનામા બેઠા હતા, ત્યાં એક બ્ર[illegible] સામે આવીને ઊભો. તેના ચહેરા ઉપરથી પોતે [illegible] એને કાઇક દુઃખ છે. તેને સમજાવીને પૂછતા જણા[illegible] બ્રાહ્મણની દેવોત્તર જ[illegible] ા કારભારીએ જ[illegible] પાન્તીએ બ્રાહ્મણનું ન[illegible] તાનુ નામ ત[illegible] લખી લીધું અને પ[illegible] સાથે લઇને બ્રાહ્મણને સાથે લઇને [illegible] ાહેબ જાતે એ જોઇને બધા કાર[illegible] ાર વગેરે કૃષ્ણપાન્તીએ અશ્રુપૂર્ણ [illegible] શંભુચં[illegible] કહ્યુ: "શંભુ! પેલું ચ[illegible] છેકજ ધિક્કાર છે તને!" એ[illegible] ાલ્યા રતાં શંભુચંદ્રને જણાયું [illegible] ાાં [illegible]ણના ઘરમા જઇને તેઓ વ[illegible] હતા, તેજ બ્રાહ્મણનો આ મ[illegible] ણવામા આવતા તરતજ તે[illegible] અપાવી દીધી.

૭૦–एक अंग्रेज अमलदारनो आत्मत्याग

ઇ. સ ૧૮૫૭ ના બળવા વખતે મેરઠ શહેરમાંથી વિદ્રોહી સિપાઇઓનુ લશ્કર દિલ્હી શહેરમા પ્રવેશ કરવા માંડ્યું, ત્યારે અગ્રેજ અમલદારો બૈરાંછોકરાઓને લઇને ઘોડેસવાર થઇને શહેરના એક બીજા દરવાજેથી બહાર નીકળી જતા હતા. અડધોએક માઇલ ગયા પછી લેફ્ટેનન્ટ વિલોબીના મનમાં વિચાર આવ્યો કે, “ અમે આ શું કર્યું ? દિલ્હીનું તોપખાનું તો એમ ને એમ મૂકતા આવ્યા. એ બળવાખોરોના હાથમા આવશે, તો તેઓ તોપ અને દારૂગોળાની મદદથી સરકારની સાથે વધારે જોરથી યુદ્ધ કરી શકશે. એમને અમે યુદ્ધવિદ્યાનુ શિક્ષણ તો આપેલું છે. આ લડાઈમા આખરે અમારો જય થશે એ તો ખરું, પણ દિલ્હીના તોપખાનાની સગવડ મળી જવાથી એ લોકોને હાથે દશ હજાર અંગ્રેજ ફોજનો કચ્ચરઘાણ વળી જશે એમા તો જરાયે સંદેહ નથી; માટે એવું થવા ન દેવું એ મારી ફરજ છે. મારે હાથે દેશભાઇઓનુ કલ્યાણ કરવાનો આવો સારો લાગ મારે ચૂકવો ન જોઇએ. ” એમ વિચારીને તેણે પોતાના સાથીઓને કહ્યું· “ ભાઇઓ ! મારી પત્ની તથા પુત્રને લઈને તમે ચાલતા થાઓ મે એક ભૂલ કરી છે; માટે પાછો જાઉ છું ” લેફ્ટેનન્ટ વિલોબી ઊચે શ્વાસે ઘોડો દોડાવતો દોડાવતો તોપખાના તરફ ગયો અને ત્યાં જઇને તોપખાનાને સળગાવી મૂક્યુ. જોતજોતામાંજ મોટા ધડાકા સાથે દિલ્હીનું તોપખાનુ એ અગ્રેજ વીરપુરુષના દેહ સાથે ઊડી ગયું.

૭૧–मलेक अयाझनो अतिथिसत्कार

ગુજરાતના સુલતાન મહમદ બેગડાના મુખ્ય ઉમરાવોમાં મલેક અયાઝ નામનો એક ગૃહસ્થ હતો. એ પૈસાથી ખરીદાયલો ગુલામ હતો, છતા રાજ્યકારોબાર ચલાવવાની લાયકાતને લીધે તેણે ઘણોજ પૈસો પેદા કર્યો હતો. એ ઘણા ઉદાર દિલનો અને અતિથિસત્કારમા બહુજ કાળજી રાખનારો હતો. એનો એવો હુકમ હતો કે, ભોજનને વખતે નોકરોએ ભૂંગળ વગાડવી, કે જેથી કરીને કોઇ પણ ભૂખ્યુ માણસ હોય અને ભોજનની ઇચ્છા રાખતું હોય, તે આવી સુફરા પર બેસે. સુફરા પર એક નાકેથી બીજા નાકા સુધી બધાને એકજ જાતનું ભોજન પીરસવામા આવતું હતું અને મલેક, સુફરાની જમણી તથા ડાબી બાજુ તરફ ભોજન વેળા નજર કરતો અને પીરસવામાં, પીરસનારા કોઇ જાતનો તફાવત બતાવતા, તો તે પીરસનારના બારજ વાગી જતા અને મલેક ઘણોજ ગુસ્સે થતો. દરેક જાતનુ સ્વાદિષ્ટ જમણ કાં તો ઇરાની લોકોનું કે કાં તો રોમના અથવા તો હિંદના લોકોનુ પીરસવામાં આવતુ અને ખરેજ તે ભોજન અમૃત જેવું સ્વાદિષ્ટ બનાવવામાં આવતું. જમણ પૂરુ થયા પછી દરેક મહેમાનના નોકરને પણ તેવીજ સભાળથી પીરસવામા આવતું અને તેમાથી ફારક થયા પછી પાનઅત્તર આપવામા આવતા હતાં. આ પ્રમાણે મલેક દરરોજ એકલો નહિ જમતાં સેંકડો અતિથિઓને સાથે લઇને ભોજન કરવા બેસતો હતો.

(મિરાત–ઇ–સિકંદરી)

७२–मद्रासना भोई लोकोनी इमानदारी

સર જોન માલ્કમ સાહેબે પાર્લામેન્ટમા સાક્ષી આપતી વખતે કહ્યુ હતું કે, " મદ્રાસમાં વીસ અથવા ત્રીસ હજાર ભોઈ પાલખી ઉપાડવાનુ કામ કરે છે. તેઓ અ ગ્રેજ લોકોની ચાકરી કરે છે અને લગભગ બધા કાળજીપૂર્વક કામ કરનારા તથા પ્રમાણિક છે " તેમણે કહ્યુ કે, "એ ત્રીસ વર્ષમા ભોઇઓમાથી એકના પણ ઉપર ચોરીનુ આળ આવ્યું હોય એવુ મને યાદ નથી અને તેમ છતા એમનો પગાર મહિને દિવસે ફક્ત છ રૂપિયાના શુમારે છે. એક સમયે એમનામાના એકની ઇમાનદારીની વાત મારા જાણવામાં આવી છે. મદ્રાસથી દોઢસો ગાઉ ઉપર પાલખીમા એક અગ્રેજ સેનાપતિ મરણ પામ્યો તે પાલખીમા તેની પાસે ત્રીસ હજાર રૂપિયા રોકડા હતા. એ સુશીલ ભોઇઓ પોતાના ઉપર શક ન આવે એટલા સારુ મીહું દઇને સાહેબના શબને સાચવીને દોઢસો ગાઉ દૂર મદ્રાસ શહેરમાં લાવ્યા અને શહેરના સૌથી મોટા અમલદાર પાસે જઇને એ મુડદુ તથા તેની સાથે મળી આવેલા રૂપિયાના તોડા તથા મહોરો સોપી દીધાં.

७३–एक सांई साहेबनी समदृष्टि

હુગલી જિલ્લાના પાડુયાનિવાસી માજી ડેપ્યુટી કલેક્ટર શ્રીયુત મહમદ–ઉલ–નબી સાહેબને આરામા નોકરી કરતી વખતે એક ફકીરના દર્શન થયા હતાં.એ ફકીર પગે ચાલીને અરબસ્તાન, મિસર, ઇરાન, તુર્કસ્તાન અને આખા ભારતવર્ષમા ભ્રમણ કરી આવ્યો હતો ડેપ્યુટી કલેક્ટર સાહેબે તેને પૂછ્યુ " સાંઇ સાહેબ ! આપે કયા તીર્થમાં સૌથી વધારે સંખ્યામા સાચા સાધુ જેયા છે ? " ફ-

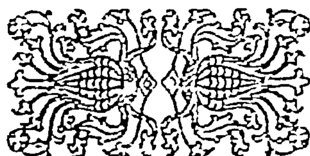
૭૧–मलेक अयाझनो अतिथिसत्कार

ગુજરાતના સુલતાન મહમદ બેગડાના મુખ્ય ઉમરાવોમાં મલેક અયાઝ નામનો એક ગૃહસ્થ હતો. એ પૈસાથી ખરીદાયલો ગુલામ હતો, છતાં રાજ્યકારોબાર ચલાવવાની લાયકાતને લીધે તેણે ઘણોજ પૈસો પેદા કર્યો હતો. એ ઘણા ઉદાર દિલનો અને અતિથિસત્કારમાં બહુજ કાળજી રાખનારો હતો. એનો એવો હુકમ હતો કે, ભોજનને વખતે નોકરોએ ભૂંગળ વગાડવી, કે જેથી કરીને કોઇ પણ ભૂખ્યુ માણસ હોય અને ભોજનની ઇચ્છા રાખતું હોય, તે આવી સુફરા પર બેસે. સુફરા પર એક નાકેથી બીજા નાકા સુધી બધાને એકજ જાતનું ભોજન પીરસવામા આવતું હતું અને મલેક, સુફરાની જમણી તથા ડાબી બાજુ તરફ ભોજન વેળા નજર કરતો અને પીરસવામાં, પીરસનારા કોઇ જાતનો તફાવત બતાવતા, તો તે પીરસનારના બારજ વાગી જતા અને મલેક ઘણોજ ગુસ્સે થતો. દરેક જાતનું સ્વાદિષ્ટ જમણ કાં તો ઇરાની લોકોનું કે કા તો રોમના અથવા તો હિંદના લોકોનું પીરસવામાં આવતુ અને ખરેજ તે ભોજન અમૃત જેવું સ્વાદિષ્ટ બનાવવામાં આવતું. જમણ પૂરુ થયા પછી દરેક મહેમાનના નોકરને પણ તેવીજ સંભાળથી પીરસવામા આવતું અને તેમાથી ફારક થયા પછી પાનઅત્તર આપવામા આવતા હતાં. આ પ્રમાણે મલેક દરરોજ એકલો નહિ જમતાં સેંકડો અતિથિઓને સાથે લઇને ભોજન કરવા બેસતો હતો.

(મિરાત–ઇ–સિકંદરી)

પણ ગાડીમાંથી ઉતાર્યો. આદરસત્કાર કરીને ભૂદેવ બાબુને પોતાની બેઠકમાં બેસાડીને પોતે સ્વહસ્તે પંખો નાખવા લાગ્યા. "આપ શા સારુ આટલી બધી તસ્દી લો છો ? પંખો ખેંચનારો બધાને સારુ પંખો ખેંચશે." એવું જ્યારે ભૂદેવ બાબુએ કહ્યું, ત્યારે રાજાએ પંખો ખેંચનારા નોકરને પંખો ખેંચવાનો હુકમ આપ્યો અને પોતાના હાથમાંનો પંખો નીચે મૂક્યો. ત્યાર પછી થોડી વારે ભૂદેવ બાબુને ભોજન કરવા બેસાડ્યા અને તેમની આજ્ઞા લીધા પછી રાજા પોતે ભોજન કરવા ગયા ભૂદેવ બાબુના ચિત્ત ઉપર રાજાની આગતાસ્વાગતાથી ઘણી ઊંડી અસર થઇ અને તેમણે નિસાસો નાખીને કહ્યું. "હાય ! અંગ્રેજી શિક્ષણ ! તું સૌથી ઊંચા વર્ગના અંગ્રેજોની સભ્યતા અમારા વિદ્યાર્થીઓને શીખવતું નથી અને બીજી તરફ 'એન ઇંગ્લિશમેન્સ હાઉસ ઇઝ હિઝ કેસલ' (અંગ્રેજનું ઘર તેનો કિલ્લો છે.) 'સેન્ડ ધી બેગર ટુ ધી વર્કહાઉસ' (ભિખારીને કારખાનામાં મોકલી આપો.) 'ધી માસ્ટર ટેઇકસ હીઝ સીટ એટ ધી હેડ ઓફ હિઝ ઓન ટેબલ.' (ખાણાના મેજ ઉપર ઘરધણી ઊંચે આસને બિરાજે છે.) વગેરે વિચારો શીખવીને હિંદુબાળકોના મગજમાં સભ્યતા અને રીતભાતની ખોટી ગંધ ભરી દે છે અને તેમને હિંદુઓનો અતિથિસત્કારનો આદર્શ કેટલો બધો ઊંચો છે, તે સમજવાને પણ અયોગ્ય બનાવે છે. મહારાજા સાહેબ અતિથિસત્કારના ભાવથી કલેકટરને પંખો નાખતા હતા, તે એમના ઉચ્ચ પ્રકારના આતિથ્યધર્મનું પાલન સૂચવે છે, ખુશામત કે હીનતાનું કાર્ય નથી "

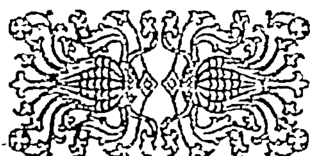
ફકીરે ઉત્તર આપ્યોઃ "હરદ્વારના કુંભમેળામા. એમ તો દરેક દેશમાં થોડાઘણા પ્રમાણમા સાચા સાધુઓ મળી આવે છે; એવું ન હોય તો લોકોનાં પાપના બોજાથી દુનિયા નાશ પામી જાય." ડેપ્યુટી કલેક્ટર સાહેબે આશ્ચર્ય પામીને પૂછ્યું: "આપ મુસલમાન ફકીર છો, છતા હિંદુઓનાં તીર્થસ્થાન હરદ્વારમાં કુંભના મેળા વખતે શું કામ ગયા હતા ?" ફકીરે ઉત્તર આપ્યોઃ "ભાઈ! જરા ઊંચે ચડીને જુઓ, તોજ બધું બરાબર દેખાશે." અર્થાત્ જેવી રીતે ઊંચા પર્વત ઉપર ચડીને નીચેની ભૂમિ તરફ જોવાથી ઘાસ અને ઝાડ બધું એકસરખું લીલુંછમ દેખાય છે, તેવી રીતે મનને ઉચ્ચ ભૂમિકા ઉપર લઇ ગયાથી અને ઉદાર બનાવ્યાથી નજીવા મતભેદો ઉપર આપણું લક્ષ જતું નથી. બધામાં જે મુખ્ય અને સામાન્ય ગુણ રહ્યા હોય છે, તે સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે. એ વખતે સારો માણસ ગમે તે સંપ્રદાયનો હોય; તોપણ તેને ઇશ્વરભકત અને સારો કહ્યા વગર આપણો છૂટકો થતો નથી." એ ફકીરે બીજા કોઇના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જણાવ્યું હતું કે, "સંન્યાસીઓ તથા ફકીરોમા જે સાચા સાધુ હોય, તેનું દઢ લક્ષ એક નિત્યવસ્તુ ઇશ્વર ઉપરજ રહે છે

૭૪–મયૂરભંજના રાજાની પરોણાગત

એક સમયે પૂજ્યપાદ ભૂદેવ મુખોપાધ્યાય મયૂરભંજ સસ્થાનમાં ગયા હતા. તેમણે રસ્તામા સાંભળ્યુ હતું કે, ત્યાનો રાજા ઘણો ખુશામતિયો છે પોતાને હાથે કલેકટર સાહેબને પંખો નાખે છે. હીનતા અને બાપદાદાના ગૌરવ ઉપર પાણી ફેરવવાને આથી કાંઇ વધારે હદ હોઈ શકે ? તેમણે મયૂરભંજમા જઇને જોયું, તો રાજાએ ઉઘાડે પગે હાથમાં પખા સાથે આવીનેતેમને પોતાને

પણ ગાડીમાંથી ઉતાર્યા. આદરસત્કાર કરીને ભૂદેવ બાબુને પોતાની બેઠકમા બેસાડીને પોતે સ્વહસ્તે પ ખો નાખવા લાગ્યા. "આપ શા સારુ આટલી બધી તસ્દી લો છો? પ ખો ખેંચનારો બધાને સારુ પ ખો ખેંચશે." એવું જ્યારે ભૂદેવ બાબુએ કહ્યું, ત્યારે રાજાએ પંખો ખેંચનારા નોકરને પંખો ખેંચવાનો હુકમ આપ્યો અને પોતાના હાથમાંનો પંખો નીચે મૂક્યો. ત્યાર પછી થોડી વારે ભૂદેવ બાબુને ભોજન કરવા બેસાડ્યા અને તેમની આજ્ઞા લીધા પછી રાજા પોતે ભોજન કરવા ગયા. ભૂદેવ બાબુના ચિત્ત ઉપર રાજાની આગતાસ્વાગતાથી ઘણી ઊંડી અસર થઇ અને તેમણે નિસાસો નાખીને કહ્યું "હાય! અગ્રેજી શિક્ષણ! તું સૌથી ઊચા વર્ગના અંગ્રેજોની સભ્યતા અમારા વિદ્યાર્થીઓને શીખવતુ નથી અને બીજી તરફ 'એન ઇગ્લિશમેન્સ હાઉસ ઇઝ હિઝ કેસલ' (અગ્રેજનું ઘર તેનો કિલ્લો છે.) 'સેન્ડ ધી બેગર ટુ ધી વર્કહાઉસ' (ભિખારીને કારખાનામા મોકલી આપો.) 'ધી માસ્ટર ટેઇકસ હીઝ સીટ એટ ધી હેડ ઓફ હિઝ ઓન ટેબલ.' (ખાણાના મેજ ઉપર ઘરધણી ઊચે આસને બિરાજે છે) વગેરે વિચારો શીખવીને હિંદુબાળકોનાં મગજમા સભ્યતા અને રીતભાતની ખોટી ગંધ ભરી દે છે અને તેમને હિંદુઓનો અતિથિસત્કારનો આદર્શ કેટલો બધો ઊંચો છે, તે સમજવાને પણ અયોગ્ય બનાવે છે. મહારાજા સાહેબ અતિથિસત્કારના ભાવથી કલેકટરને પંખો નાખતા હતા, તે એમના ઉચ્ચ પ્રકારના આતિથ્યધર્મનુ પાલન સૂચવે છે, ખુશામત કે હીનતાનુ કાર્ય નથી."

૭૫–एक लेफ्टेनन्ट गवर्नरने साचा फकीरनां दर्शन

વાયવ્યપ્રાંતમાં ગંજમોરાદાબાદ નામના એક ગામમાં મૌલાના ફજલૂલ રહેમાન નામના એક ફકીર વાસ કરતા હતા. એક ઝૂંપડીમાં ભાંગીતૂટી ખાટ ઉપર એ પડ્યા રહેતા. ગોદડાં કે બિછાનાની તેમને જરૂર નહોતી પડતી. સામે એક ચટાઇ પડી રહેતી, તેના ઉપર મળવા આવનારા માણસો બેસતા. શિષ્યો અને સેવકો આવીને તેમને ખવરાવી જતા. એક દિવસ સાંઇસાહેબ હાથનો તકિયો કરીને સૂઇ રહ્યા હતા, એવામાં એ પ્રાંતના માજી લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર સર એન્ટોની મેક્ડોનલ્ડ સાહેબ એક દુભાષિયાને લઇને ઝૂંપડીમાં પધાર્યા. મે૦ ગવર્નર સાહેબ પોતાની બગીને દૂર ઊભી રાખીને પગે ચાલીને આવ્યા હતા. સાહેબને જોઇને સાંઇ સાહેબ બોલી ઊઠ્યા· "કોન હૈ?" દુભાષિયો બોલ્યો· "પોતે લાટ સાહેબ છે." ફકીરે પહેલાંની માફકજ પડ્યે પડ્યે જવાબ આપ્યો: "બૈઠતા ક્યોં નહિ?" ત્યાર પછી લાટ સાહેબના મોં તરફ જોઇને તે સ્વાભાવિક મધુર સ્વરે બોલ્યા: "બૈઠ જાઓ બેટા!"

કોટ, પાટલૂન અને બૂટ સાથે ચટાઈ ઉપર બેસવું કોઇ અંગ્રેજને માટે સગવડભર્યું નથી, પરંતુ ફકીરને માન આપવા સારુ ટોપી ઉતારીને ગવર્નર સાહેબને કોઇ પણ પ્રકારે એ ચટાઇ ઉપર બેસવું પડ્યું. ફકીર પહેલાંની માફક પડી રહીને લાટ સાહેબના સુખ સામું જોઇને મહારાણી વિક્ટોરિયાને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યો· "જે રાજ્યની માલિક છે, તે દુનિયાના માલિકની પણ મહેરબાનીને પાત્ર છે અને બધા સાધુ તથા ફકીરોના પણ આશીર્વાદને પાત્ર છે. એનું મન ઘણું ઉદાર છે. તમે લોકો એના અમલદારો છો તે એવા ઉદાર નથી. જો તમે લોકો એના જેવું મન રાખીને પ્રજાનું

પાલન કરો, જેવી રીતે સડકોનો સારો બંદોબસ્ત રાખો છો, તેવી રીતે પ્રજાનુ ગુજરાન વધારે સારી રીતે ચાલે એનો પણ ઉપાય કરો અને એમને પોતપોતાનો ધર્મ પાળવામા વિશેષ ઉત્તેજન આપો તથા કાયદા બાંધતી વખતે અને ન્યાયાધીશની ખુરસી ઉપર બેસતી વખતે તમે લોકો હમેશાં સર્વ પ્રકારની કૂટનીતિ મનમાં-થી કાઢી નાખીને સરળતાથી ન્યાયપૂર્વક પોતાનુ કર્તવ્ય બજાવો; તો આ ફકીરને આ રાજ્યસબધમા કાઇ કહેવાનુ રહે નહિ. સાંભળ્યુ ? હવે જાઓ." ગવર્નર સાહેબ આટલો વખત ટોપી હાથમાં લઇને ફકીરના પવિત્ર શાંત મુખની કાતિ નિહાળી રહ્યા હતા. એ વાતચીત થઈ રહ્યા પછી એમણે ખૂબ નમીને સલામ કરી તથા ફકીરને કાઈક કહેવા જતા હતા, પણ ફકીરે બોલવાનો સમય આપ્યો નહિ અને કહ્યુ· "જાઓ બેટા! જાતા કયોં નહિ ?" ગવર્નર સાહેબ મૂગે મોએ હાથમા ટોપી લઇને ફકીરનો હુકમ માથે ચડાવીને ઝૂપડીની બહાર ગયા.

પેલી તરફ ગવર્નર સાહેબના પધારવાના સમાચાર સાભળીને એ ગામના પાચદસ મોટા માણસો ગાભરા થઈ જઇને અત્તર-ગુલાબ લઇને, સારાં કપડાં પહેરીને ઉતાવળા ઉતાવળા ઝૂંપડી તરફ આવી રહ્યા હતા. રસ્તામાં ગવર્નર સાહેબ એમને મળ્યા, એટલે એમણે જમીન સુધી નમીને કુર્નિશ કરી, પણ તેના જવાબમા ગવર્નર સાહેબે ટોપી ઉતારીને સલામ ન કરતા સહેજ માથું નમાવીને ચાલવા માંડયુ રસ્તામાં દુભાષિયાને કહેવા લાગ્યા· "હું અહીયા ફકીરને મળવા સારુ આવ્યો હતો. આજે મને સાચા ફકીરના દર્શન થયાં અહીયા રોફ મારીને આવેલા આ બધા ગૃહસ્થોને મળવા સારુ મારું આવવુ નહોતું થયુ આવી જાતના રાજાઓ અને નવાબો તો હમેશાં મારી આસપાસ વીંટાચલાજ રહે છે"

૭૬–हिंदुनो आतिथ्यधर्म

सर्वत्रोऽभ्यागतो गुरुः ।

મહેમાન એ ગુરુની પેઠે પૂજવા યોગ્ય છે, એ આપણાં શાસ્ત્રોનું વચન છે સ્વર્ગસ્થ ભૂદેવ મુખોપાધ્યાય મહાશયના પાડોશી સ્વર્ગસ્થ મૌલવી ફૈજુલ્લા સાહેબ એક દિવસ કાંઈ વાત કરવા સારુ ફરતા ફરતા હાથમા હુક્કો લઈને તેમને ઘેર આવી ચડયા. ઘરની અંદર ટેબલના ઉપર હુક્કો મૂકી દઇને મૌલવી સાહેબ ભૂદેવ બાબુ સાથે વાતચીત કરવા લાગ્યા. પછીથી બન્ને જણા ઘરની બહાર આંગણામાં આવી ઊભા. ત્યાં આગળ પણ ઊભા ઊભા વાર્તાલાપ થવા લાગ્યો. વાતચીત પૂરી થઇ, ત્યારે મૌલવી સાહેબને ઘરની અંદર હુક્કો લેવા જતા જોઇને ભૂદેવ બાબુએ પોતાના નવ વર્ષના પુત્રને આજ્ઞા કરી કે, “જા, તું જઇને હુક્કો લઈ આવ.” મૌલવી સાહેબ ત્યાં ઊભા રહ્યા, પણ બાળકના મનમાં વિચાર આવ્યો કે, મુસલમાનનો અજીઠો હુક્કો કેવી રીતે ઉપાડાય? ભૂદેવ બાબુ એની અમૂઝણ સમજી ગયા અને બાળકની તરફ એવી તીવ્ર દૃષ્ટિથી જોયું કે, એક ક્ષણમાત્રમાં હુક્કો મૌલવી સાહેબના હાથમાં આવી પહોંચ્યો. મૌલવી સાહેબના ચાલ્યા ગયા પછી ભૂદેવ બાબુ ઘરમાં ગયા અને ઉદાસ થયેલા પુત્રને હિંદુધર્મનો ખરો ઉપદેશ સમજાવવા લાગ્યા “આપણે ઘેર જે કોઇ આવે તેની ન્યાતજાત કે ધર્મનો વિચાર કરવો નહિ. સાક્ષાત્ વિષ્ણુ કે બ્રહ્મા પડે પધાર્યા છે, એમ સમજીને ગૃહસ્થે અતિથિનો સત્કાર કરવો જોઇએ. અતિથિસત્કારમા જરા પણ ત્રુટિ પડે, તો ખરો હિંદુધર્મ સચવાય નહિ અને તેથી આપણે બ્રાહ્મણ કે સદ્ગૃહસ્થ ગણાઇએ નહિ. એટલા માટે મુસલમાન અતિથિનો હુક્કો આણી

આપવા સારુ તેં એમના અજીઠા હુક્કાને સ્પર્શ કર્યો, તેમાં તને જરા પણ દોષ લાગશે નહિ. એને લીધે તું તારા શરીરને અપવિત્ર થયેલું ગણીશ નહિ. તારા મનમાં આ વાત આજને આજ ન ઊતરતી હોય, તો ભલે ગંગામાં જઈને સ્નાન કરી આવજે; પરંતુ મૌલવી સાહેબનો સંપૂર્ણ આદરસત્કાર ન કર્યો હોત, તો આપણને ન ભૂસાય તેવું ઘણુંજ મોટું પાપ લાગત."

વાચકોએ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે, ભૂદેવ બાબુ સુધારાવાળા નહોતા, પરંતુ હિંદુધર્મનું યથાર્થ પાલન કરનારા, ધર્મનિષ્ઠ અને પવિત્ર બ્રાહ્મણ હતા.

૭૭–સારા કામમાં ઉદ્યોગ–માતાનું શ્રાદ્ધ

બંગાળાના એક ગામડામાં એક ગરીબ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. એના ગામમાં પાણીની ઘણી તંગી હતી. માતાને દરરોજ ઘણે છેટેથી પાણી ભરી લાવતી જોઈને એ બ્રાહ્મણનો જીવ ઘણો દુભાતો હતો. થોડા દિવસ પછી એની મા મરી ગઈ, ત્યારે તેના શ્રાદ્ધને દિવસે એણે સંકલ્પ કર્યો કે, મારી માતાના નામથી એક તળાવડી ખોદાવીશ. ઘરમાં હાંલ્લા કુસ્તી કરતા હતાં, છતાં પણ હાથમાં પાવડો અને કોદાળી લઈને ઘરની આજુબાજુની જમીન ખોદવા માંડી એ કંગાળ બ્રાહ્મણને બધા ગાંડો ગણવા લાગ્યા એના મહાન ઉદ્યોગમાં ગામના કોઈ લોકે સહાયતા આપી નહિ. એવામાં એણે સાંભળ્યું કે, દીવાન ગંગા ગોવિંદસિંહ પોતાની માતાનું શ્રાદ્ધ ઊજવી રહ્યા છે અને બ્રાહ્મણોને મનમાન્યું દાન આપી રહ્યા છે એવા પ્રસંગે પોતાને પણ કાંઈ સારી દાનદક્ષિણા મળશે, એમ ધારીને એ બ્રાહ્મણ પણ ત્યાં પહોંચ્યો. ત્યાં જઈને જુએ છે તો દાનનું કામ સમાપ્ત થઈ ગયું છે. બીજા બધા બ્રાહ્મણો ગંગા ગો-

વિંદસિંહના લખલૂટ દાનની પ્રશંસા કરી રહ્યા છે. પોતે બારણા આગળ ઘણી વાર સુધી ઊભો રહ્યો, પણ જ્યારે જોયું કે દીવાનજીની મુલાકાત થવાનો સંભવ નથી, ત્યારે એ નિરાશ થયેલો બ્રાહ્મણ દૂર ઊભો ઊભો કહેવા લાગ્યોઃ

"મારી માનું શ્રાદ્ધ આના કરતા પણ મોટું હતું આજકાલ કરતાં ત્રણ વરસ થયાં તોપણ એ પૂરું થતુ નથી." તેના આ શબ્દો ધીમે ધીમે દીવાનજીના કાન સુધી પહોંચ્યા. તેમણે બ્રાહ્મણને બોલાવીને એ બાબત પૂછ્યું, ત્યારે બ્રાહ્મણે ઉત્તર આપ્યો કે, "સાહેબ! પોતાને સારુ હવેલીઓ, બાગબગીચા, હાથીઘોડા વગેરે સાહેબી કાયમ રાખીને બચાવેલા ધનમાથી લાખો રૂપિયા ખર્ચવા એ કાંઇ મોટી વાત નથી, પરંતુ પોતાને રહેવાનુ ઘર પણ તોડીનાખીને, કુંવારા રહીને, પૂરું પેટ પણ ભર્યા વગર, કાયાને કષ્ટ આપીને સ્વર્ગ પામેલી જનનીના સંતોષ સારુ ઘણાં વર્ષથી હું માતૃશ્રાદ્ધ કરી રહ્યો છું. એટલે આપે આજે આટલું બધું ધન લૂટાવ્યુ, તે મારે મનથી કાંઈ વિસાતમાં નથી." દીવાન ગંગા ગોવિંદસિંહે તેની વાતની પાકી તપાસ કરવાનો પોતાના નોકરોને હુકમ આપ્યો તથા તેને થોડા દિવસ પોતાને ત્યા રહેવાનું કહ્યું. તપાસ કરવાથી ખાતરી થઇ કે, બ્રાહ્મણ કહે છે તે વાત સાચી છે. ખરેખર, એ ત્રણ વર્ષથી પોતાને હાથે તળાવડી ખોદી રહ્યો છે. ત્યારે તેમને એને માટે ઘણી લાગણી ઊપજી અને પોતાને ખર્ચે એક મોટું તળાવ ખોદાવી આપી એ બ્રાહ્મણની માના નામથી અર્પણ કરી દીધુ. પોતાનો મનોરથ આ પ્રમાણે સિદ્ધ થવાથી બ્રાહ્મણના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ. એણે પોતાની જાતને સારુ તો દીવાનજી પાસેથી કાંઈ પણ લેવાની સાફ ના જ કહી.

૭૮–पोतानो दोष शोधवानी टेव

બિહારમા મખદૂમ શાહની કબર છે. તેઓ રાજગૃહમા પહાડ ઉપર એક ગુફામા તપસ્યા કરતા હતા. ત્યાથી બિહાર પાછા આવતી વખતે એક દિવસ તેઓ એક ખેતરમાં ઝાડોની છાયા નીચે વિસામો ખાવા સારુ બેઠા. ત્યા આગળ ચીભડાનુ એક ખેતર હતું. ખેતરના રખેવાળની નજર તેમના તરફ ગઇ. એ સમજ્યો કે, આ માણસ ચીભડાં ચોરીને ખાવા સારુ અહીયાં બેઠો છે. એણે કાંઈ વધારે પૂછપરછ કર્યા વગર એ ફકીરના માથામા લાઠી મારી ફકીરે રખેવાળને કાઇ પણ કહ્યુ નહિ ઊલટુ પોતાના મનને ઠપકો આપ્યો કે, " હે સરફા ! (એમનુ પૂરુ નામ સરફુદ્દીન હતુ .) કયો ચલે હો કુરાહ કે લાઠી ખાયા ? " અર્થાત્ હે સરફા ! તું કુમાર્ગે શા સારુ ગયો કે, માર ખાવા વારો આવ્યો ? સીધે રસ્તે ચાલ્યા જવુ હતુ કે જો કોઇ પડતર જમીનમા કે સૂકાં ઝાડઝાખરાં તળે બેસત, તો ખેડૂતની આવી ભૂલ થાત નહિ.

૭૯–एक उमरावनी रैयत माटे खरी दया

ગુજરાતના સુલતાન મહ્મદ બેગડાના ધાર્મિક ઉમરાવોમા મલેક દાવર–ઉલ–મુલ્ક મુખ્ય હતો તે ઊંચા ખાનદાન કુટુબનો હતો અને દુનિયાનાં સુખથી ભરપૂર હોવા છતા પણ ધર્મ તરફ તેના મનનુ વલણ મજબૂત હતુ . જ્યારે સુલતાનની મહેરબાનીથી તે મોટે હોદ્દે ચડયો તથા તેને દાવર–ઉલ–મુલ્કનો ખિતાબ બક્ષવામાં આવ્યો, ત્યારે તેના સિપાઇઓ તથા આશ્રિતો તેના ઘરની અદર જવાની ગલી સુધી ભેગા થતા હતા. તેણે પોતાના પાડોશીઓને કહ્યુ કે, " હું મારા પોતાના ઘરબાર વેચી નાખવા માગુ

છુ. તમારામાથી કોઈને વેચાતા રાખવાં હોય તો રાખો." આ સાભળી બધા આશ્ચર્ય પામીને કહેવા લાગ્યા: "સાહેબ! આપ આપના મકાનોની મરામત કરાવી શકો એટલી સપત્તિવાળા છો અને ધારો તેટલાં વધારે મકાનો ખરીદી શકો એમ છો; તો પછી આ મકાનો વેચી નાખવાની શી જરૂર છે?" પણ મલેકે તેમના કહ્યા ઉપર કાંઈ પણ ધ્યાન ન આપતા, તે મહોલ્લામાંથી બહાર નીકળી જઈ શહેર બહાર ઘર બંધાવ્યા. આમ કરવામાં તેમનો હેતુ શહેરની ગંદી હવામાથી બચી બહારના ખુલ્લા વાયુનું સેવન કરવાનો કે ગરીબ પાડોશીઓના કચકચાટથી બચવાનો નહોતો; પણ પોતાના બારણા આગળ ઘણા લોકો ભેગા થતા હતા અને હાથી, ઘોડા, ગાડીઓ વગેરેની આવજા થયા કરતી હતી તેથી પાડોશીઓને અડચણ પડતી હતી, તે અડચણ દૂર કરવા ખાતર પોતે ખુશીથી ગામ બહાર જઈ વસ્યા. (મિરાત-ઈ-સિકંદરી)

૮૦-मलेक दावर-उल-मुल्कनी गरीबो माटे लागणी

ઉપર જણાવેલા મલેકને સુલતાન મહમદ બેગડાએ ગુજરાતની સરહદ ઉપર અને મોરબીથી દશ કોશ દૂર ઝાલાવાડ પ્રાતની હદમાં આવેલા અમરૂનનો થાણુદાર બનાવીને મોકલ્યો. એવામાં એક દિવસ તેને ભૂજના હિંદુઓ સાથે લડાઈમાં ઊતરવું પડયું. લશ્કર સાથે કચ્છનું રણ પસાર કરીને એ ત્રીજે દિવસે વસ્તીવાળા ભાગમા પહોચ્યો અને એક ઝાડ નીચે થાક ખાવા સારુ બેઠો. કેટલીક વાર ત્યા નિરાંતે ઊંઘ્યા પછી તે જાગ્યો, ત્યારે સિપાઈઓને પોતાના ઘોડા જુવારના એક ખેતરમા ચરાવતા જોયા. તેમણે કહ્યું: "દોસ્તો! તમને પરમેશ્વરની બીક નથી કે; આમ પારકો માલ હસ્તગત કરો છો?" તેઓએ કહ્યુ: "સાહેબ! આજ ત્રણ

દિવસ થયાં માણસોએ તથા ઘોડાઓએ ખાવાની ચીજ જોઈ નથી. અમે તો ખુદાથી બીએ છીએ. પણ અમારા ઘોડામાં એટલી સમજણ ક્યાં છે ?"

મલેકે કહ્યું: " પરમેશ્વરની બીકને લીધે તમે સહનશીલતા તથા શાંતિ રાખી શકો છો, તો તમારા ઘોડાઓએ પણ તમારી માફક જ કરવુ જોઈએ." એમ કહી મલેકે પોતાના ઘોડાની લગામ છોડીને એક લીલા કુંજ જેવા ખેતરમાં તેને છૂટો મૂક્યો, પણ ઘોડો લગામ આગળથી જરા પણ ડગ્યો નહિ અને માથું નમાવીને ત્યાંનો ત્યાંજ ઊભો રહ્યો. (સિરાત–ઈ–સિકંદરી)

૮૧–મુક્તિ ક્યારે થશે ? મોક્ષનું મોટું સાધન

ભગવાન શંકરાચાર્યે દૃઢતાપૂર્વક કહ્યું છે કે.

मोक्षसाधनसामग्र्यां भक्तिरेव गरीयसी ।

અર્થાત્ મુક્તિનાં સાધનોમાં ભક્તિ એજ સૌથી મોટું સાધન છે.

દેવર્ષિ નારદ હરિગુણ ગાતાં ગાતાં બધે ફરતા હતા એવામાં એક દિવસ તેમણે સૂકાઈને હાડપિંજર જેવા થઈ ગયેલા એક તપસ્વીને આસોપાલવના વૃક્ષની નીચે જપ કરતાં દીઠો. તેનાથી થોડે છેટે એક ગાંડો બીજા એક ઝાડ નીચે પડ્યો હતો નારદને જોઈને એ તપસ્વીએ પૂછ્યું: "મહારાજ! આપ જે વખતે ભગવાનની પાસે પધારો. ત્યારે પૂછજો કે 'હજી મારે ક્યાં સુધી તપ કરવું પડશે ?'" એ સાંભળીને પેલો ગાંડો પણ બોલી ઊઠ્યો: "મહારાજ ! મારે માટે પણ એ વાત પૂછતા આવજો." નારદજીએ ભગવાનની પાસે જઈને એ બન્નેને માટે પૂછ્યું: ત્યારે ઉત્તર મળ્યો

કે, એ ગાંડાને દીક્ષા લીધા પછી થોડાકજ સાધનથી મુક્તિ મળશે અને એ તપસ્વી તો જે વૃક્ષની નીચે તપ કરી રહ્યો છે, તેનાં જેટલા પાંદડાં છે, તેટલાં વર્ષ સુધી તપ કરશે ત્યારેજ મુક્તિ પામશે. નારદે એ સાભળીને ઘણું વિસ્મય પ્રકટ કર્યું, ત્યારે ભગવાને કહ્યું કે, "તમે જાતેજ જઇને એ વાતની ખાતરી કરી જુઓ. એમને કહેજો કે, મેં એવું કહ્યું છે કે, સોયના નાકામાથી એક હાથીને પાર કાઢ્યા પછી હુ તમારી વાતનો ચુકાદો આપીશ." નારદે પેલા બેઉ જણાની પાસે જઇને એજ પ્રમાણે કહ્યું, એટલે તપસ્વી બોલી ઊઠ્યો: "ત્યારે તો એમજ કહોને કે, મારી મુક્તિ થવાનીજ નથી! એવું અસંભવિત કામ તે કોઈ દિવસ પાર પડી શકતું હશે?" આમ કહીને એ તપસ્વી જપતપ છોડી દઈને ઊઠીને ચાલતો થયો. પેલો ગાંડો તો નારદની વાત સાંભળીને નાચવા લાગ્યો કે, બસ મારું કામ તો થઇજ ચૂક્યું! તે બોલી ઊઠ્યો કે, "મહારાજ! જે અખિલ બ્રહ્માંડને આખના પલકારામા અણુ કરતા પણ નાનું કરી શકે તેવો છે, તેને સોયના નાકામાથી હાથી કાઢતા કેટલી વાર! એ તો ઠીક, પરંતુ આપે જરા રાહ કેમ ન જોઇ? ભગવાન સોયના નાકામાથી હાથીને પાર કાઢી રહે, ત્યાર પછી તમારે મારી વિનતિ કહેવી હતી ને?" નારદે જોયુ કે, આ ગાડો તો એની ભક્તિને લીધે હમણાથીજ મુક્તદશાને પામ્યો છે. તેમણે ઘણા આનંદથી એને ખોળામા બેસાડીને દીક્ષા અને સાધનાનો ઉપદેશ આપ્યો

જેને ભગવાનના મહિમાની ખબર નથી અને ગાઢી શ્રદ્ધાભક્તિ નથી, તેના કામો ખાલી વેઠ જેવા હોય છે.

૮૨–દૃઢ ભક્તિ અને વિશ્વાસ–મણિકર્ણિકાનું સ્નાન

પાર્વતીએ મહાદેવને પૂછ્યુ કે, "સ્વામીનાથ ! આજ કાશીમા ગ્રહણને દિવસે જે લાખો સ્ત્રીપુરુષો મણિકર્ણિકાના ઘાટ ઉપર સ્નાન કરી રહ્યાં છે, તે સર્વનો શું ઉદ્ધાર થશે ?" મહાદેવે ઉત્તર આપ્યો· "મનમા ભક્તિ અને વિશ્વાસ ન હોય ત્યાસુધી સ્નાન કર્યાથી કેવળ શરીરજ સાફ થાય છે, બીજુ કાંઇ ફળ મળતુ નથી. ચાલો, આપણે જોઇએ કે, એમાંના કેટલાનામાં ખરી ભક્તિ અને વિશ્વાસ છે" મહાદેવની સલાહ મુજબ સતી પાર્વતી બ્રાહ્મણપત્નીરૂપે ઘાટ આગળ જઇને બેઠા અને સદાશિવ એક શબનુ રૂપ ધરીને પાસેજ ભોંય ઉપર પડયા રહ્યા પાર્વતી કહેવા લાગ્યા "તમારામાથી જે કોઇ નિષ્પાપ હોય, તે કૃપા કરીને એક વાર મારા પતિના શબને સ્પર્શ કરો. દેવોની એવી આજ્ઞા છે કે, એવા મનુષ્યના સ્પર્શથી એ જીવતા થશે, પરંતુ નિષ્પાપ નહિ હોવા છતા જો કોઇ એમને સ્પર્શ કરશે, તો તેનુ મૃત્યુ થશે" શબને સ્પર્શ કરવાની કોઇની હિંમત ચાલી નહિ. એક ચાંડાળ સ્નાન કરીને આવી રહ્યો હતો પાર્વતીના કરુણ સ્વરથી તેનુ હૃદય પીગળી ગયુ તેણે કહ્યું: "મા ! હુ અતિ હીનજાતિનો અને ઘણો પાપી છુ, પણ હમણાજ મણિકર્ણિકામા સ્નાન કરીને આવીશ, એટલે દેવાધિદેવ મહાદેવના વરદાનથી અવસ્ય હું તરતજ નિષ્પાપ થઇ જઇશ ઊભા રહો, હુ એક ડૂબકી મારીને હમણા આવુ છું" ચાંડાળે સ્નાન કરી આવીને નિર્ભયપણે શબને સ્પર્શ કર્યો, એટલે બ્રાહ્મણવેષધારી શિવજી ઊભા થયા અને બોલ્યા "આટલા બધા લોકોમાથી ફક્ત આ એકજ જણે સાચું સ્નાન કર્યું છે"

८३–मद्रासी पॉईन्टमॅननी कर्तव्यपरायणता

એક દિવસ મદ્રાસ ઇલાકામા કોઇએક રેલવેનો પૅાઇન્ટમૅન પૅાઇન્ટ પકડીને ઊભો હતો. ગાડીઓને ઠેકાણાસર પાટા ઉપર ચ-ડાવવી એ એનું કામ છે.

જે ક્ષણે તે પોઇન્ટ આગળ ઊભો હતો, તે વખતે બે તરફથી બે ગાડીઓ જોસભેર સામસામી આવી રહી હતી જો એ ક્ષણે એ મા-ણુસ એક ક્ષણભરને માટે પણ પોતાની ફરજ બજાવવાનુ ચૂકી જાય, તો બન્ને ગાડીઓ અથડાઇ પડે, હજારો માણુસો મરી જાય કે ઘાયલ થાય અને ઘણોજ અનર્થ થઇ જાય. દૈવસંયોગ એવો બન્યો કે, એના હાથમા પૅાઇન્ટ હતું, તેજ સમયે એક કાળો નાગ આવીને એકદમ તેના પગને વીંટળાઇ ગયો. હવે એણે શું કરવું ? જો તે ગભરાઇ જઇને હાથમાનુ પૅાઇન્ટ છોડી દે છે, તો હજારો માણુસોના પ્રાણ જાય છે, જો નથી છોડતો અને સાપને છોડાવવાનો પ્રયત્ન નથી કરતો, તો પોતાનો પ્રાણ જાય છે. એક ક્ષણમાત્રમાં તેણે મનમા સંકલ્પ કર્યો કે, મને પોતાને આ કાળસર્પ ભલે કરડી ખાય, પણ હું પૅાઇન્ટ છોડી દઇને અનેક મનુષ્યોના મોતનુ કારણ નહિ થઇ પડુ. એ પોતાના કર્તવ્યમા દૃઢ રહ્યો અને જરા પણ ખસ્યો નહિ. જેની ઇચ્છા શુભ હોય છે, તેને ઇશ્વર અવશ્ય સહાય થાય છે. ગાડીના ભારે અવાજથી સાપ ભયભીત બની ગયો અને એકદમ તેનો પગ છોડીને ચાલ્યો ગયો

પાછળથી રેલવે કંપનીને આ વાતની ખબર પડતા એ પૅાઇન્ટ-મૅનને સારું ઇનામ આપ્યું.

આવું ઉત્તમ પ્રકારનુ કર્તવ્યજ્ઞાન, મનુષ્યને ઇશ્વર તરફથી મળેલી ખાસ બક્ષીસ છે ઇતર પ્રાણીઓમાં–પશુપક્ષીઓમા એ

કર્તવ્યજ્ઞાન નથી. જે મનુષ્યને પોતાના એ અધિકારનું ભાન નથી–જેનામાં કર્તવ્યપરાયણતાની બુદ્ધિ નથી, તેનામાં મનુષ્યો કરતાં પશુત્વ અધિક છે, એમજ કહેવું જોઇએ.

૮૪–હિંદુબાલિકાનું શિક્ષણ

બગાળાની પ્રાતઃસ્મરણીય મહારાણી શરતસુંદરીના પિતા ભૈરવનાથ ધનવાન પુરુષ હતા, પણ એમને પુત્રસ તાન નહિ હોવાથી પુત્રી શરતસુદરીનું લાલનપાલન ઘણા આદરપૂર્વક થયુ હતુ. પાચ વર્ષ અને સાત માસની વયે પૂઠિયાના રાજા યોગેન્દ્ર નારાયણસિંહ સાથે તેમનુ લગ્ન થયુ. શરતસુંદરીના માતા દ્રવમયી ઘણા સુશીલ અને ગુણવાન નારી હતા. છેક વૃદ્ધાવસ્થા સુધી એમણે પોતાની લાજમરજાદ છોડી નહોતી. માતાના લજ્જાળ અને નમ્ર સ્વભાવની અસર શરતસુદરી ઉપર પણ એવી પડી હતી કે, જે અવસ્થામા અન્ય બાલિકાઓ ઉઘાડી રમ્યા કરે છે, તે અવસ્થામાં હમેશાં કપડા પહેરીનેજ તે રહેતા હતા અને પોતાના દેશના રિવાજ પ્રમાણે કદી જનાનાની બહાર જતા નહોતા. માતાના શિક્ષણ અને ઉત્તેજનને લીધે બાલ્યાવસ્થાથીજ એ રમતગમતને બદલે પૂજાપાઠ કરવાનું શીખ્યા હતા. પાચ વર્ષની વયે એમણે માતપિતા આગળ જન્માષ્ટમી અને શિવરાત્રીનું વ્રત કરવાની રજા માગી હતી એ રજા નહિ મળ્યાથી એમને વિશેષ ક્ષોભ થયો હતો, પણ એ ક્ષોભને મનમા ને મનમાજ શમાવ્યો હતો, રીસ પ્રકટ કરી નહોતી. એટલી નાની વયમા પણ એ મનની ઇચ્છાને મનમા દબાવી દેતા શીખ્યાં હતા. પિતાની અતિથિશાળામા દરરોજ અતિથિઓને ભોજન કરાવવામા આવતું તે એ જોતા. ગામે ગામના અને દરેક વર્ગના દુઃખી લોકોને ભોજનથી તૃપ્ત થઇને જતા જો-

ઇને એમણે બાલ્યાવસ્થામાંજ એ સાર ગ્રહણ કર્યો હતો કે, દુઃખીઓનુ દુઃખ ટાળવું એજ માનવજીવનનું એક મુખ્ય કર્તવ્ય છે. વળી જીવનમા દુઃખી લોકો કેટકેટલા દુઃખ વેઠે છે, એ જોઇને પોતે પણ સહનશીલતાનો ગુણ શીખ્યા હતાં. એમનાં પિતામહી વિષ્ણુસહસ્ત્રનામનો જપ દરરોજ કરતાં, પૌત્રી શરતસુંદરી પણ સદા તેમની પાસે બેસીને એ પાઠ સાંભળતાં. એ પ્રમાણે ભગવાનના નામનો જપ તથા ભક્તિ સબંધે તેમને શિક્ષણ મળ્યું હતું.

૮૫–स्वामीनी साथे तादात्म्य

મહારાણી શરતસુંદરી એટલા મોટા દરજ્જાનાં સ્ત્રી હોવા છતા પણ હમેશાં પોતાના સ્વામી યોગેન્દ્ર નારાયણનું મન પારખવાનો યત્ન કરતા. તેમને કયે વખતે કયી વસ્તુ જોઇશે, શું કર્યાથી એ પ્રસન્ન થશે, એ વાતનો વિચાર કરીને એમને સારુ સર્વ વસ્તુ જાતે તૈયાર રાખતા. પત્ની પ્રત્યેક વિષયમા પોતાનુ મન સાચવે છે, એ વાત જાણ્યાથી રાજા યોગેન્દ્ર નારાયણને શરતસુંદરી ઉપર એટલો બધો વિશ્વાસ બેસી ગયો હતો કે, કલકત્તા જતી વખતે તેઓ પોતાના વિશ્વાસુ અમલદારને કહેતા ગયા હતા કે, “ રાણી જે કાંઈ કરવાનું કહે તે કરજો.” અમલદારે મશ્કરીમા પૂછ્યુંઃ “અને એ કદાચ પોતાના બાપને ઘેર જવાનું કહે તો ?” યોગેન્દ્ર નારાયણે કહ્યુ· “ કહે તો અવશ્ય જવા દેશો; પરંતુ મને પૂરી ખાતરી છે કે, અસાધારણ કામ આવી પડયા વગર એ કદી પણ ત્યા જવાનુ કહેશે નહિ.”

(બગાળાના મોટા રાજવંશીઓમા રાણીઓને પિયેરમા મોકલવાનો રિવાજ નથી હોતો)

૮૬–विनयनुं कारण

એક દિવસ કોઇ એક ખેડૂતે પોતાના ખેતરમા જઇને પુત્રને સમજાવ્યુ કે, "જો બેટા! જે છોડમા દાણા વધારે છે, તે બધા નીચે નમેલા છે, જે ઘઉ ટટાર ઊભા છે, તેમાં દાણા ઓછા છે અને ભૂસુ વધારે છે, માટે માણસે હમેશા વિનયી–નમેલા રહેવું એમાજ સૌજન્ય છે મુરબ્બીઓ આગળ નિયમનો અભાવ તથા પોતાનું પરાક્રમ દેખાડ્યાથી એજ સાબિત થાય છે કે, એનામા ખરેખર કાઇ પાણી નથી તથા હિતાહિતનું એને ભાન નથી."

૮૭–खुशामत प्रत्ये तिरस्कार–मीरजा मरछियाखान

ઘણાઓ ધારે છે કે, મુસલમાનયુગ ખુશામતનો યુગ હતો રાજદરબારમા ઊંચી પદવીએ પહોચવા સારુ ખુશામત કલ્પવૃક્ષ સમાન ગણાતી અને હાલ પણ એ વર્ગના માણસોમાં ગણાય છે, પરતુ એ યુગમા પણ સ્વતંત્ર સ્વભાવના વિદ્વાનો ઉત્પન્ન થયા છે. મીરજા મરછિયાખાન એવાજ નરોમાના એક હતા.

લગભગ અઢિસો વર્ષ પૂર્વે વિજાપુરના મુસલમાની રાજ્યમા એ રહેતા હતા અને ઇશ્વરભક્તિના કાવ્યો રચીને સમય નિર્ગમન કરતા હતા એમની કવિતા લોકોમા ઘેરે ઘેર અને રસ્તાઓમા ગવાતી એક દિવસ સુલતાન અલી આદિલશાહે તેમને બોલાવીને મોટું ઇનામ આપ્યુ તથા કહ્યુ કે, "મારી કીર્તિની એક કવિતા બનાવો" કવિએ કહ્યુ: "મારી રસના (જીભ) ને મે ઇશ્વરની સ્તુતિ કરવાને અર્પણ કરી દીધી છે રાજાની સ્તુતિ હુ કરી શકીશ નહિ" ધન્ય કવિરાજ! તમારી સ્વતંત્રતાને.

૮૮–માતૃભાષા પ્રતિ ભક્તિ

મહર્ષિ દેવેન્દ્રનાથ પક્કા સુધારાવાળા, ઘણા આગળ પડતા વિચારના તથા ફારસી અને અંગ્રેજી ભાષામા મહાવિદ્વાન હોવા છતાં પણ માતૃભાષા ઉપર અનન્ય ભક્તિ ધરાવતા હતા. ભારત-વાસીઓએ પરસ્પર વાર્તાલાપમાં અને પત્રવ્યવહારમાં પોતાની માતૃભાષાનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ, એવું એ માનતા હતા. એક વખતે એમના એક નિકટના સગાએ એમના ઉપર અંગ્રેજીમાં પત્ર લખ્યો હતો. એ પત્ર હાથમાં આવતાંવારજ એમણે વગર વાંચ્યે પાછો મોકલી દીધો અને એ રીતે માતૃભાષાની અવગણના પ્રત્યે પોતે તિરસ્કાર બતાવ્યો.

ખરેખર, આ વિષયમા આપણે કેટલા શિથિલ થઈ ગયા છીએ, તે વિચારવા જેવું છે. અંગ્રેજી ભણીને પિતાપુત્ર અંગ્રેજીમા પત્ર લખવામાં ગૌરવ માને છે. આ પ્રસંગે અમને એક વાત યાદ આવે છે, તેનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય ધારીએ છીએ.

એક વિદ્વાન ભારતવાસી યુવક અમેરિકામા વિદ્યાભ્યાસ કરતો હતો. જે કુટુંબમા એ વસતો હતો, તે કુટુંબના એક બાળકને એ જાણવાની ઉત્કંઠા ઉત્પન્ન થઈ કે, ભારતવર્ષની ભાષા કેવી હશે? એક દિવસ ભારતવર્ષની ટપાલ આવી અને એ ભારતવાસી સદ્‌ગૃહ-સ્થના હાથમા ટપાલવાળાએ પત્ર આપ્યો; એટલે પેલો છોકરો હોશભર્યો તેમની પાસે દોડ્યો અને કહેવા લાગ્યો· "સાહેબ! આપને કાંઈ વાંધો ન હોય, તો મને આપનો પત્ર જોવા દેશો? આ-પના દેશની ભાષા કેવી હોય છે તે મારે જોવું છે." પરતુ એ બાળકની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત થવાની નહોતી! અફસોસ! એ પત્ર લખનાર ભારતવાસીની કે પત્ર પ્રાપ્ત કરનાર ગૃહસ્થની માતૃભાષા-

મા નહોતો, પણ એ અમેરિકાનિવાસી બાળકની માતૃભાષામા હતો. બાળકે પત્ર પાછો આપી નિરાશા તથા કુતૂહલપૂર્વક પૂછ્યું: "શું તમારે માતૃભાષાજ નથી?" હાય! એ ભારતવાસી વિદ્વાન શું ઉત્તર આપે? એમને માતૃભાષા હતી. ગૌરવમયી, પ્રાચીન અને પ્રૌઢ ભાષા એમની હતી, પણ અંગ્રેજીના મોહમાં આજદિન-પર્યંત તેમણે અને તેમના મિત્રોએ તેની અવગણના કરી હતી!

૮૯–खलीफा उमर अने राज्यनुं धन

મહાત્મા ઉમરના વખતમા ઇરાન દેશ જીતવામા આવ્યો હતો. વિજયમા મળેલું બધું ધન ખલીફાની આગળ મૂકવામા આવ્યુ, એટલે ખલીફાએ તે બધા મુસલમાનોને વહેંચી આપ્યું.

વિજયી સેનાપતિએ એક કીમતી ગાલીચો ખલીફાને નમાજ પઢવા સારુ ખાસ ભેટ તરીકે મોકલ્યો હતો. બધાના આગ્રહને માન આપીને ખલીફાએ તે ગાલીચાને પોતાના ભાગ તરીકે રાખ્યો હતો અને રાત્રે તેના ઉપર બેસીને નમાજ પઢતો હતો.

પરંતુ ઊંટના વાળમાથી બનેલા કર્કશ કામળા ઉપર બેસીને નમાજ પઢવામા જેટલી શાંતિ મળે તેટલી શાંતિ આ મણિમુક્તા જડેલા ગાલીચા ઉપર બેસવામા તેમને મળી નહિ. ઊલટું પોતે વિલાસી અને ચોર છે, એ વિચારથી આત્મગ્લાનિ ઊપજતા ખલીફા ઉમરને એ રાત્રે ઊંઘ આવી નહિ એ આખી રાત એમણે ઓરડામા આંટા મારવામાં અને ભગવત્સ્મરણ કરવામા ગાળી. સવારે ઊઠીને એ કીમતી ગાલીચાના ટુકડે ટુકડા કરી નાખીને તેના મણિ તથા મોતી યહૂદી વેપારીઓને વેચીને જે પૈસા આવ્યા તે બધા મુસલમાનોમા સરખે ભાગે વહેંચી આપ્યા અને પોતાનો જે ભાગ આવ્યો, તે રાજ્યના ખજાનામા જમા કરાવવામા આવ્યો.

કરાવ્યા છે." કોઇએ કહ્યું: "ન્યાયાધીશે સામા પક્ષ તરફથી લાંચ લઇને અમને કેદની સજા કરી છે.' ફક્ત એકજ માણસે કહ્યું: "હું ભૂખથી ઘણો પીડાતો હતો; એટલે કંટાળીને ચોરી કરી. એ અપરાધને સારુ હું આ સજા ભોગવું છું." સૂબાએ પોતાના હાથમાંની લાકડી તેના ખભા ઉપર ઠોકીને કહ્યું: "આ બધા સદ્ગૃહસ્થોની વચમા તું એકલો ચોર કશા કામનો નથી; માટે હમણાં ને હમણા અહીથી ચાલ્યો જા." આ પ્રમાણે સત્યવાદી ચોરની કેદની સજા માફ કરીને સૂબાએ તેને છૂટો કર્યો.

९३–जापानी मजूरनी मातानो स्वदेशप्रेम

રશિયા અને જાપાનના યુદ્ધ વખતે જ્યારે જાપાની સૈન્યની પલટણ ઉપર પલટણ કોરિયામા જઈ રહી હતી, ત્યારે એક જાપાની મજૂરે એ સૈન્યની સાથે પોતાને પણ કોરિયા મોકલવાની વિનતિ કરી.

જાપાનનો કાયદો એવો હતો કે જે યુવક, ગરીબ અને વૃદ્ધ માબાપના ભરણપોષણનું સાધન હોય ને એકનો એક પુત્ર હોય, તેને બનતા સુધી યુદ્ધમા મોકલવો નહિ. આ મજૂરની બાબતમાં પણ તપાસ કરતા સૈન્યના કમાનને ખબર પડી કે, એની પાસે પૈસાનો સંગ્રહ નથી કે જમીનનો એક ચાસ પણ નથી. રોજ કમાય છે અને રોજ ખાય છે. વળી એની વૃદ્ધ માતાને એના સિવાય ગુજરાનનું બીજુ કાંઇ સાધન નથી. આજે એ યુદ્ધમા ચાલ્યો જાય, તો અન્નને ને દાતને વેર પડે. આવી સ્થિતિ હોવાથી એ અમલદારે તે મજૂરને પોતાની પલટણમા દાખલ કર્યો નહિ. પુત્રની ઇચ્છા જોઇને માતાએજ એને યુદ્ધમાં જવા સારુ મોકલ્યો હતો અને કહ્યું હતું કે, "બેટા! દેશને ખાતર પવિત્ર રણક્ષેત્રમાં તારા

પ્રાણ પણ જાય, તો કદાચ ઘેર રહીને ભૂખના માર્યા મારા પ્રાણ પણ ચાલ્યા જશે, પણ એમા હરકત જેવું શું છે?" પુત્ર જ્યારે ઉદાસ ચહેરે પાછો ફર્યો, ત્યારે માતાએ તેને બધી હકીકત પૂછી અને પછી કહ્યું: "ભાઇ! મારા આ તુચ્છ જીવનને ખાતર તું આપણા દેશ અને રાજાને ખાતર પ્રાણ આપી શકીશ નહિ, એ ઘણીજ ધિક્કારવાયોગ્ય વાત છે. હું તારા કર્તવ્ય અને યશના માર્ગમાં કંટકરૂપ બનવા નથી માગતી. તું મારો આશીર્વાદ લઇને યુદ્ધક્ષેત્રમા તારી ફરજ બજાવવા સારુ જા." એટલું કહીને તે વૃદ્ધ સ્ત્રીએ પોતાના પેટમા છરો ખોસી દઈને પ્રાણત્યાગ કર્યો. પુત્ર પણ માતાની અંત્યેષ્ટિક્રિયા કરીને યુદ્ધમા ગયો.

જે દેશના મજૂરવર્ગમા પણ સ્વદેશને સારુ આટલો બધો ઊંડો અને દૃઢ પ્રેમ છે, તે દેશને ધન્ય છે! આપણા દેશના પ્રાચીન ઇતિહાસમાં પણ આવાં અનેક ઉદાહરણ મળી આવે છે.

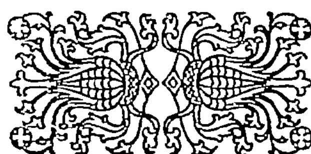
૧૪–दुराचारीना मनमां रहेती शंका

પોતાના પરિશ્રમ, ખત અને બુદ્ધિના પ્રતાપે ડિયોનિસ્યસ એક સાધારણ કારકુનમાથી વધીને સિરાકુજનો રાજા થવા પામ્યો હતો. બહારના શત્રુ કાર્થેજિયનોને હરાવીને તેણે પોતાના રાજ્યના વિસ્તાર તથા શોભામા વધારો કર્યો હતો. સિરાકુંજના સૈનિકો તેને ઘણોજ ચાહતા હતા, પરતુ બીજા ગ્રીક રહેવાસીઓ તેના રાજ્યના તદ્દન વિરોધીઓ હતા. સારી ન્યાયી વર્તણૂકથી પ્રજાને સતોષ આપવાનો રાજાનો ધર્મ હતો, પણ એ તેનુ યથાર્થ પાલન કરતો નહિ; ઊલટો હમેશા મનમા ધાસ્તી રાખતો કે, રખે 'કોઇ મને મારી નાખશે કે મારું રાજ્ય પડાવી લેવાનો પ્રયત્ન કરશે.' એવુ કહેવાય છે કે, તેણે પહાડની અદર રાજદ્રોહીઓને સારુ

એક કેદખાનું બંધાવ્યું હતું અને તેની નીચે એક એવી સુરંગ ખોદાવી હતી કે, કેદી લોકો જે વાતચીત કરે તે સહેલાઈથી છાનામાના સાભળી શકાય. ડેમોકિલસ નામના એક દરબારીએ એ રાજાના વૈભવની એક દિવસ પ્રશસા કરી, તેથી ખુશ થઈને તેણે તેને એક દિવસ પૂરી સત્તા સાથે રાજ્ય ભોગવવાનો અધિકાર આપ્યો હતો, પરતુ રાજાએ પોતાની ખરી અવસ્થા સમજાવવા ખાતર એક ધારવાળી તલવારને બારીક તંતુથી બાધીને મિત્ર ડેમોકિલસના માથા ઉપર લટકતી રાખી હતી એ સકેતથી એણે મિત્રને સૂચવ્યું હતું કે, આટલા વૈભવમા પણ મારે માથે પ્રાણ જવાની કેટલી બીક રહેલી છે!

પ્રાણભયને લીધે એ ડિયોનિસ્યસ રાજાએ પોતાના શયનાગારને મજબૂત કિલ્લા જેવું બનાવ્યું હતુ અને રાત્રે તેની ખાઈ ઉપરનો પુલ ખેચી લઈને એ કિલ્લાની અદર સૂતો હતો. એક દિવસ તેના હજામે અભિમાનમા આવી જઈને કહ્યું હતું કે, " હું દરરોજ રાજાના ગળા ઉપર અસ્તરો ફેરવું છુ. " ડિયોનિસ્યસને એ વાતની ખબર પડતા તેણે એ હજામને દેહાતદડની સજા ફરમાવી હતી અને ત્યાર પછીથી પોતાની છોકરીઓ પાસેજ હજામત કરાવવાનું રાખ્યુ હતું. પાછળથી એમના ઉપર શક જવાથી એમની પાસે પણ હજામત કરાવવાનુ તેણે છોડી દીધું હતુ.

દુરાત્માને પ્રાણ જવાની હમેશા ધાસ્તી રહે છે પ્રજાના ઉપર પ્રેમ રાખનાર અને પ્રજાના સુખમાજ સુખ માનનાર રાજા સદા એવા ભયથી મુક્ત રહે છે અને શાતિથી સુખશય્યામા પોઢી શકે છે.

૧૫–પિથિયસ અને ડેમનની આદર્શ મૈત્રી

પૃથ્વીમા બધાના ઉપર સદેહ રાખનાર અને પ્રાણભયથી હમેશા શકિત રહેનાર એ રાજા ડિયોનિસ્યસે એક વખત ડેમન નામના એક સારા ઘરના યુવકને સામાન્ય વાક માટે દેહાતદડની સજા કરી. ડેમને વિનતિ કરી કે, "મને એક વર્ષની મુદ્દત આપો, તો હું ગ્રીસ જઇને મારી માલમિલકતનો બદોબસ્ત કરી આવુ. અવધિ પૂરી થયા પછી તરતજ હુ સિરાકુજ પાછો આવીને આપની સજા ભોગવીશ." રાજા ડિયોનિસ્યસ તિરસ્કારપૂર્વક બોલી ઊઠ્યો: "અહીયા એવો કોઈ માણુસ છે કે, જે જામીન થઇને કહે કે, ડેમન મુદ્દતની અંદર પાછો નહિ આવે, તો એને બદલે હું ફાસીને લાકડે ચડીશ?" ડેમનનો બધુ પિથિયસ આગળ આવ્યો અને તેણે ખુશી સાથે તેનો જામીન થવાનુ સ્વીકાર્યુ. રાજા આથી ઘણોજ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો એ પોતે કોઈના પણ ઉપર વિશ્વાસ રાખતો નહોતો, એટલે એના સમજવામાજ ન આવ્યુ કે. આવી જોખમકારક અવસ્થામા પિથિયસને પોતાના બધુ ઉપર આવો અટલ વિશ્વાસ કેવી રીતે છે? ડેમનને જામીન ઉપર છોડી મૂકવામા આવ્યો, પણ તેને બદલે પિથિયસને નજરકેદ રાખવામા આવ્યો. એમ કરતા કરતા એક વર્ષ પૂરું થયુ અને ડેમન પાછો ફર્યો નહિ, ત્યારે તેનો મિત્ર મૃત્યુને માટે તૈયાર થઇને ચિત્તમા જરા પણ વિકાર આણ્યા વગર ફાસીની વાટ જોતો જોતો કહેવા લાગ્યો "આવા મિત્રને ખાતર મરતા મને જરા પણ દુ:ખ ઊપજતુ નથી. મારો એ દોસ્ત કા તો મરી ગયો હશે, કાં તો વટોળિયો નડવાથી એના વહાણને કિનારે પહોચવામા વિલબ થયો હશે" એનો દૃઢ વિશ્વાસ સાચો નીવડ્યો. પિથિયસને ફાસી દેવામા આવે તેની થોડીકજ અગાઉ

ડેમન વધભૂમિ આગળ આવી પહોંચ્યો. આ બન્ને મિત્રોનો પ્રેમ જોઇને ડિયોનિસ્યસે ડેમનની દેહાતદંડની સજા પણ માફ કરી અને એ બન્નેને વિનતિ કરી કે, "આજથી તમે મને પણ તમારો મિત્ર ગણજો."

પરંતુ ખરી વાત એ છે કે, પરસ્પર ગાઢ પ્રેમ, દૃઢ વિશ્વાસ તથા સ્વાર્થત્યાગની વૃત્તિ ન હોય તો ખરી મૈત્રી બંધાતી નથી.

પિથિયસ અને ડેમનની દોસ્તી હજુ પણ યુરોપમાં પ્રખ્યાત છે.

૧૬–લૉર્ડ સ્ટેઅરનો વિવેક

એક દિવસ ફ્રાન્સ દેશના રાજા પંદરમા લૂઈને મળવા સારુ ઇંગ્લેંડનો એલચી લૉર્ડ સ્ટેઅર આવતો હતો. એ વાતની ખબર મળતા એક હજૂરિયો બોલી ઊઠચો: "લૉર્ડ સ્ટેઅર વિવેકમા એક્કા છે." રાજા બોલ્યો: "એમની પરીક્ષા હમણાજ થઇ જશે." લૉર્ડ સ્ટેઅર આવીને રાજાને કાયદાપૂર્વક સલામ કરીને ઊભા રહ્યા. એજ વખતે રાજાને હવા ખાવા સારુ જવાને ગાડી આવીને ઊભી. રાજાએ લૉર્ડ સ્ટેઅરને ગાડીમા બેસવાનુ કહ્યું. લૉર્ડ સ્ટેઅર તરતજ રાજાને વિનયપૂર્વક સલામ કરીને રાજાના પહેલાંજ ગાડીમા બેસી ગયા રાજાએ કહ્યું: "મે આપના વિષે આગળથી જે સાભળ્યુ હતું તે સાચું હતું. આપનો વિવેક ખરેખર ઊચા પ્રકારનો છે. બીજો માણુસ હોત, તો "હજૂર, આપ પહેલા બિરાજો, આપ પહેલા બિરાજો, મારાથી પહેલા કેમ બેસાય?" વગેરે વાતો વિવેકને ખાતર કહીને મારું માથું પકવી નાખત અને એમ કરતા કરતા કેટલોએ વખત નકામો જાત.

મુરબ્બીઓની આજ્ઞા પાળવી એજ ખરો વિવેક છે.

૧૭–સ્વદેશના વણકરોના કાપડ પ્રત્યે અસાધારણ લાગણી

આટલા બધા વર્ષો સુધી સ્વદેશપ્રેમી અંગ્રેજ પ્રજાના સમાગમમાં રહ્યા પછી હાલમા આપણા લોકોમા સ્વદેશી કારીગરી ઉપર લાગણી ઉત્પન્ન થવા માડી છે. ઇ૦ સ૦ ૧૮૦૧માં ઇંગ્લેંડમાં મિસિસ ચેપમૅન નામની એક ધનાઢ્ય સ્ત્રી રહેતી હતી. એ વખતમાં પાસેના ગામડાના વણકરોના બનાવેલા ગરમ કાપડનુ વેચાણ લોકોમા બિલકુલ ઓછું થઇ જવાથી એમને ઘણીજ દિલગીરી થતી હતી. એ કારણને લીધે એ દયાળુ બાઇએ પોતાના ઘરમાથી બીજી જાતના અને બીજા દેશની બનાવટનાં કપડાંનો ઉપયોગ બંધ કરી દીધો, એટલુંજ નહિ પરતુ એક મોટા ખાણા અને નાચનો પ્રસંગ રચીને વિલાયતના પુષ્કળ ખાનદાન સ્ત્રીપુરુષોને આમંત્રણ મોકલ્યુ એ આમંત્રણપત્રિકામા લખ્યુ હતું કે, “ મારા દ્વાર આગળ નિમંત્રણનુ કાર્ડ બતાવવાને બદલે આ ગામના કોઈ એક વણકરના હાથની રસીદ દેખાડવી પડશે, કે જેમાં “ આ ગૃહસ્થ કે સન્નારીદ્વારા ઓછામા ઓછું દશ ગજ કાપડ મારે ત્યાંથી ખરીદાયું છે.” એમ લખેલુ હશે અને એ દેશી કાપડનો પોશાક પહેરીનેજ એ દિવસના ખાણા તથા નાચમા હાજર રહેવું પડશે ” સ્વદેશી વસ્તુઓ ઉપર પ્રેમ રાખનાર અને સારા કામમાં સાથે મળીને કામ કરવાની શક્તિ ધરાવનાર અંગ્રેજ સદ્‌ગૃહસ્થો અને સન્નારીઓએ મિસિસ ચેપમૅનના ઉદ્દેશ માટે આનંદ પ્રકટ કર્યો અને ઉત્સાહપૂર્વક તેના આમંત્રણને માન આપીને સ્વદેશી પોશાકમાં નાચ તથા ખાણામા હાજર થયા આ ઉપાયથી થોડા વખતમા ઘણી સહેલાઇથી એ ગામના ગરીબ વણકરોનું દુઃખ

દૂર થઇ ગયું.

" यथा स्त्री तनयो पोष्या स्वदेशे शिल्पिनस्तथा । " જેવી રીતે સ્ત્રી ને છોકરાંઓ પોષણ કરવાલાયક છે, તેવીજ રીતે સ્વદેશના કારીગરો પણ પોષણ પામવા યોગ્ય છે, એ વાત આપણામાંથી કેટલા જણા ધ્યાનમા લે છે? મિસિસ ચેપમેનની પેઠે આપણા દેશમાં કોઇએ એવુ આમંત્રણપત્ર મોકલ્યુ હોય તો એની કેટલી બધી નિંદા અને મશ્કરી થાય! ઘણા તો એવા આમત્રણથી પોતાનું અપમાન થયેલું ગણીને એને ઘેર જાયજ નહિ; પરંતુ સ્વદેશપ્રેમી અંગ્રેજોએ એ કાર્યને "સ્ત્રીઓદ્વારા થયેલા મહાન કાર્યો" ની યાદીમા દાખલ કર્યું છે.

૧૮-बादशाह मुजफरना पुत्रनी पितृभक्ति

ગુજરાતનો બાદશાહ મુજફ્ફરશાહ ઘણો ધર્મચુસ્ત, હોશિયાર અને જ્ઞાની પુરુષ હતો. એમ કહેવાય છે કે, એક રાત્રે તેનો પિતા સુલતાન મહમદ પવિત્ર અને વિદ્વાન માણસો સાથે બેઠો હતો અને અસલના વખતની કયામત તથા કથાઓ પર વાતચીત ચાલતી હતી. વાતના પ્રસગમાં એક હોશિયાર અને ડાહ્યા માણસે કહ્યું કે, "કયામતને દિવસે સૂર્ય ભાલા જેટલો નીચે ઊતરશે અને પાપી માણસોને બાળી નાખશે. એ દિવસે જે લોકોએ પવિત્ર કુરાન મોઢે કર્યું હશે, તેને તેની સાત પેઢીઓ સાથે પરવરદિગારની મહેરબાનીના છત્રનો છાંયો મળશે અને તેના આશીર્વાદથી સૂર્યનો તાપ તેમના ઉપર કાંઇ અસર કરી શકશે નહિ. સુલતાને એ સાભળીને એક લાબો શ્વાસ ખેચીને કહ્યુ· "મારા પુત્રોમાંથી એવો કોઇ વીરલો નર નથી, કે જેને લીધે પરમેશ્વર તરફથી હું આવી દયાની આશા રાખી શકું." સુલતાનનો પુત્ર મુજફ્ફર,

કે જે તે જલસામા હાજર હતો તેને, પિતાના શબ્દો સાભળ્યાથી ઘણી ઊંડી અસર થઇ. તે કેટલાક દિવસ પછી રજા લઇને પોતાની જાગીર વડોદરે ગયો અને કેવળ કુરાન વાચવામા તથા તેનું મનન કરવામા ગૂથાયો. ઘણુ વાંચવાથી તેની આખ ભારે થઇ આવી. તેના દરબારીઓએ કહ્યુ કે, "આ ઉજાગરા તથા પવિત્ર કુરાન વાચવામા ઘણો વખત રોકાયાથી થયુ છે. વળી આપણા ધર્મશાસ્ત્રમા પણ કહ્યુ છે કે, 'પરવરદિગાર પોતાના નોકરોની પાસે હદપાર બોજો ઉપડાવતા નથી.' માટે જો આપ ઉજાગરા ઓછા કરશો અને કુરાન થોડો વખત વાચશો, તો આખની લાલાશ ઓછી થશે" સુલતાને કહ્યુ "જો મારી આખ રાતના ઉજાગરા અને કુરાનના વાચનથી લાલ થઈ છે, તો તે ભલે થાય. તે લાલાશ મને આ દુનિયામા તથા બીજી દુનિયામા મદદ કરશે." આખરે એટલા બધા પ્રયાસથી તેણે એક વર્ષ અને થોડા મહિનામા આખું કુરાન મોઢે કર્યું અને પિતાની પાસે અમદાવાદ જઇને કહ્યુ "આપની મરજી હોય તો આખુ કુરાન હું મોઢે બોલી જાઉં" સુલતાને અતિશય પ્રસન્ન થઇને આખુ કુરાન કઠસ્થ કરવાનુ પુત્રને કારણ પૂછ્યુ, ત્યારે તેણે પેલા દિવસની મિજલસનુ સ્મરણ કરાવીને કહ્યુ કે, "એ દિવસે આપ એમ બોલ્યા હતા કે, મારા પુત્રોમાથી કોઇ એવો વીરલો નથી, કે જેને લીધે પરમેશ્વરની તરફથી હુ આવી દયાની આશા રાખી શકુ. આ ઉપરથી મે કુરાન મોઢે કરવાનો નિશ્ચય કર્યો અને એ કામમા ગૂથાયો. આથી આપની આશા સફળ થઈ છે"

સુલતાને તેને બગલમા લીધો અને આખ તથા માથા ઉપર ચુબન કર્યું તથા એના ઘણા વખાણ કર્યા.

૯૯–मुजफरशाहनो केफी वस्तु प्रत्ये तिरस्कार

ગુજરાતના સુલતાન મુજફ્ફરશાહ પાસે એક ઘોડા હતો. તે દોડવામાં તથા સારી ચાલને માટે મશહૂર હતો. સુલતાને તેને પોતાની સવારી માટે ખાસ રાખ્યો હતો. એક દિવસ ઘોડાના પેટમા દુખ્યુ અને ઘણી દવા કરવામા આવી; તોપણ કાઇ અસર થઇ નહિ. કોઈ હોશિયાર માણુસે કહ્યું કે, "જો તેના ગળામા ચોખ્ખો દારૂ રેડવામા આવશે, તો તરત આરામ થશે." આ પ્રમાણે કરવામા આવ્યુ અને તરત તેનુ દર્દ મટી ગયું. અશ્વપાલે સુલતાનને ખબર કરી કે, આજે ફલાણા ઘોડાના પેટમા દુખતું હતું, તે ઘણી દવાઓ કરવા છતાં પણ ન મટયુ અને ચોખ્ખા દારૂએ તેને તરતજ સાજો કર્યો.

સુલતાન આથી ઘણોજ શોકાતુર થયો. તેણે પોતાની આગળીઓ દાત વચ્ચે દબાવી અને ત્યાર પછી કોઇ પણ દિવસ તેણે એ ઘોડા ઉપર સવારી કરી નહિ. એ સુલતાનને માટે એવું કહેવાતું કે, એ પોતે શાહજાદો હતો ત્યારે, તથા તે ગાદીનશીન રહ્યો એ અરસામા પણ તેણે કોઇ પણ જાતનું કેફી પીણું પીધુ નથી.

१००–मुजफरशाहनी प्रजा माटे लागणी

એક વખત એ બાદશાહના સમયમા ગુજરાતમાં બરાબર વરસાદ પડયો નહિ. લોકો રડવાકકળવા લાગ્યા. સુલતાન મુજફ્ફરે પરમેશ્વરની પ્રાર્થના માટે પોતાના હાથ ઊંચા કર્યા અને કહ્યું: "અરે, પરવરદિગાર ! જો મારા પાપને માટે ગુજરાતના લોકોને તું આ પ્રમાણે સતાવતો હોય, તો મને પોતાને આ ફાની દુનિયામાં-

થી ઉઠાવી લે અને લોકોને દુષ્કાળના પંજામાથી બચાવ, કારણ કે ગરીબ મુજફ્ફર ગરીબ લોકોનો ભૂખમરો જોઈ શકતો નથી.” મુજફ્ફર ઘણો પવિત્ર તથા ધાર્મિક પુરુષ હતો, એટલે પરમેશ્વરે તેની પ્રાર્થના સ્વીકારી અને આકાશમાથી વરસાદ વરસ્યો, પણ સુલતાનની તબિયત એ દિવસથી બગડી અને તે માદો થયો તથા થોડા દિવસમાં આ સંસારમાંથી તેનો આત્મા કૂચ કરી ગયો.

૧૦૧–एक पतिव्रता मडमनुं वीरत्व

મધ્યપ્રદેશમા બિલાસપુર શહેરમા બેલ સાહેબ અને તેમનાં મડમ વાઘનો શિકાર કરવા સારુ નીકળ્યા હતા. એક વાઘને બેલ સાહેબે ગોળી મારી. ગોળી ખાલી ગઇ અને વાઘ એમના ઉપર કૂદી આવ્યો, એટલે મિસિસ બેલે તેને એક ગોળીથી ઘાયલ કર્યો. ગોળી વાગતાજ વાઘ નાસી ગયો સાથેના નોકરો તથા સોબતીઓએ ઘણી મના કર્યા છતાં પણ જોસમા આવેલા બેલ સાહેબ તે છંછેડાયલા વાઘની પાછળ ગયા સાહેબ થોડે દૂર ગયા, એટલે વાઘે એક ઝાડીમાંથી નીકળીને એમના ઉપર છલંગ મારી અને તેમને ભોયભેગા કરીને તેમનું પેટ ચીરીને આતરડા બહાર કાઢયા. ત્યાર પછી વાઘ તેમના ફૂલાને ચીરી નાખીને ત્યાં આગળ મો રાખીને લોહી પીવા લાગ્યો. વાઘે તથા શિકારીએ આ બનાવ બનતી વખતે ચીસ નહિ પાડેલી હોવાથી મિસિસ બેલ તથા તેમનાં સોબતીઓને દૂરથી આ દુર્ઘટનાની જરા પણ ખબર પડી નહિ. બેલ સાહેબે પોતાની સલાહ નહિ માન્યાથી તેમના બીજા સોબતીઓ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા હતા; પણ એમના પતિપરાયણા પત્ની પતિની શોધમા એમની પાછળ પાછળ ગયાં હતા. ધીમે ધીમે એ સ્થાન આગળ જઈ પહોચતા તેમણે આ રૂવા ખડાં કરે અને હૈયું ફાડી નાખે એવો ભયાનક દેખાવ નજરોનજર જોયો. બીજી કોઇ સ્રી હોત તો ગભ-

રાઇને રોકકળ કરત કે કા તો અસહ્ય દુઃખથી મૂચ્છિત થઇને પડી જાત, પણ મિસિસ બેલે ઘણીજ ધીરજ તથા સમયસૂચકતા વાપરી. એમણે પોતાના હાથમાની બંદૂક એ વાઘના તરફ ખરોબર તાકીને એક ગોળી છોડી, પણ એ બાર ખાલી ગયો. હવે બદૂકમાં બીજી ગોળી પણ રહી નહોતી. વાઘે એ વખત સુધી પણ એમના સ્વામીને છોડયા નહોતા. એ તો પહેલાની પેઠેજ લોહી પી રહ્યો હતો. મિસિસ બેલે હવે ખાલી બંદૂકના પ્રહારથી તથા લાતોથી વાઘને જોસભેર મારવા માંડ્યો અને માર એવો સખ્ત પડ્યો કે, વાઘ આખરે હારીને પલાયન કરી ગયો. પતિવ્રતા નારી મિસિસ બેલે એ વખતે પતિના આંતરડા સંભાળીને યથાસ્થાને પાછા ગોઠવી દઈને પેટ તથા બીજા ઘવાયલા ભાગ ઉપર પાટા બાંધી દીધા અને માતા જેમ બાળકને ઊંચકે તેમ સ્વામીને ઊંચકી, અઢાર માઇલનો લાંબો પંથ કાપી, પાસેના રેલવેસ્ટેશને પહોચીને ડૉકટરને તેડાવવા સારુ તાર કર્યો. પરંતુ અફસોસ! કે એટલા બધા પ્રયત્ન છતાં પણ એમના સ્વામીનો પ્રાણ બચ્યો નહિ.

ધન્ય છે એ સતીના પ્રેમ, સાહસ અને શક્તિને!

(આ બનાવ હમણાંજ અમે આ ગ્રંથ લખી રહ્યા છીએ તે અરસામા જૂન, ૧૯૧૨માં બન્યો છે.)

૧૦૨–સ્વાર્થ માટે પશ્ચાત્તાપ

સારિસક્તિ એક પ્રસિદ્ધ મુસલમાન સાધુ હતા. નિષ્કામ પરોપકારને માટે એ ઘણા પ્રસિદ્ધ છે. ઈ૦ સ૦ ૮૦૧માં તેમનું મૃત્યુ થયું હતું. એક વાર એવું બન્યું કે, બગદાદ શહેરમાં મોટી આગ લાગી અને ઘણાકનાં ઘર બળીને રાખ થઈ ગયાં. એક માણસે આવીને એમને ખબર આપી કે, "શહેરમા આવી મોટી

આગ લાગી, પણ તમારી દુકાન સલામત રહી ગઇ." એ સમાચાર સાંભળતાં તે બોલી ઊઠયાઃ "ખુદાની મહેરબાની!" એક ક્ષણુને માટે પણ તેમના મનમા પરમાર્થ કરતા સ્વાર્થનો વિચાર પ્રબળ થઇ ગયો. એ અપરાધને માટે તેમણે ત્રીસ વર્ષ સુધી લાગલાગટ પ્રભુ પાસે પશ્ચાત્તાપ કરીને ક્ષમાને માટે પ્રાર્થના કરી હતી.

૧૦૩—આદર્શ કર્તવ્યપાલન અને સ્વદેશભક્તિ

મેનલિયસ ટર્કોયાટ્સ રોમનો મુખ્ય કોન્સલ હતો. લેટિનોની સાથેના યુદ્ધ વખતે દ્વિતીય કોન્સલ ડિસિયસની સાથે મળીને સૈન્ય સાથે શત્રુની સામે થતી વખતે એણે હુકમ કાઢયો હતો કે, "મારી રજા વગર કોઇએ ટુકડી છોડી દઈને દ્વંદ્વયુદ્ધ કરવા તૈયાર થવું નહિ અને એમ કરનારને મારી આજ્ઞાનુ અપમાન કરનારો ગણીને દેહાતદંડની સજા કરવામાં આવશે. લેટિન લોકોના ચહેરો અને હથિયાર વગેરે રોમનોના જેવાંજ હતા અને સંખ્યામા પણ તેઓ વધારે હતા, એટલે બધાએ એકઠા મળીને એકસંપથી યુદ્ધ કરવાનું રોમનોને માટે અગત્યનું હતુ.

એ આજ્ઞાનો પ્રચાર થઈ ગયા પછી એક પ્રખ્યાત લેટિન યોદ્ધાએ કોન્સલ મેનલિયસના પુત્રને સંબોધીને તેને પોતાની સાથે દ્વંદ્વયુદ્ધ કરવાનું આમંત્રણ કર્યું, પરંતુ એ પોતાના લશ્કરનો સાથ છોડીને એક ડગલું પણ આગળ ખસ્યો નહિ, ત્યારે એણે બધા રોમન લોકોને બાયલા, હિચકારા કહીને ગાળો દીધી. પિતાની આજ્ઞા મુજબ દેહાતદંડ અવશ્ય થશે, એ જાણુવા છતા પણ પોતાની જાતિનું અપમાન સહન નહિ થયાથી કોન્સલપુત્ર લશ્કરનો સાથ છોડી દઇને એકલો લડવા સારુ તૈયાર થયો અને ભીષણ યુદ્ધ કરીને શત્રુનો સંહાર કરીને વિજયના ચિહ્ન તરીકે તેના હથિયાર

વગેરે સેનાપતિ અને પિતાની સમક્ષ મૂકયા. આખા રોમન સૈન્યમા આનંદથી જયજયકાર થઈ રહ્યો. મેનલિયસે અશ્રુપૂર્ણ નયને સૈનિકોના દેખતા કહ્યુ: "પુત્ર! તારા સાહસ તથા યુદ્ધમાં મેળવેલા વિજયથી હું તૃપ્ત થયો છું અને તેને માટે હું તને ઘટતું માન આપું છું, પરંતુ યુદ્ધના નિયમોને વફાદારીથી પાળવા એજ રોમન સૈનિકોનો એકમાત્ર આધાર અને રોમના રક્ષણનો એકજ ઉપાય છે. તેં સેનાપતિની આજ્ઞાની વિરુદ્ધ અમલ કરતી વખતે તેની રજા લેવાની વાટ જોઈ નહોતી. તને અને તારા જેવા કહ્યુ ન માનનારા બીજા સૈનિકોને સજા નહિ કર્યાથી, યુદ્ધના તંત્રનું મૂળ નાશ પામી જાય અને હું રોમને હમેશાને માટે હાનિ પહોંચાડવાનો અપરાધી થાઉં; એટલા માટે રોમના કલ્યાણને ખાતર મારા પ્રાણ કરતા પણ વહાલા મારા કુળના એકના એક સંતાન-તને દેહાતદંડની સજા મારે કરવી પડશે અને આશા છે કે, તુ મારી સાથે એકમત થઇશ. મારે માટે આના સિવાય બીજો કોઇ માર્ગ ખુલ્લો નથી." વહાલામાં વહાલા પુત્રના મસ્તક ઉપર વિજયચિહ્ન તરીકે મુગટ પહેરાવીને સત્યપ્રતિજ્ઞ, સ્વદેશભક્ત અને અપક્ષપાતી કૉન્સલે પુત્રનો શિરચ્છેદ કરવાની આજ્ઞા આપી. મહાવીરને છાજે એવી રીતે તેના સુયોગ્ય પુત્રે શાતિથી પિતાના ચરણમાં પ્રણામ કરીને દેશના કલ્યાણને ખાતર હસતે ચહેરે પ્રાણ ખોયો.

એ સમયે ઇટલીમાં બધા લોકોનો એવો વિશ્વાસ હતો કે, કોઇ દુઃસાધ્ય કામ આવી પડે ત્યારે જો રાજા કે મુખ્ય સરદાર દેવકૃપા મેળવવા સારુ પોતાનું જીવન અર્પણ કરે, તો એ કાર્ય અવશ્ય પાર પડે. મેનલિયસે બીજા કૉન્સલને કહી રાખ્યું હતુ કે, "આ યુદ્ધમા હું એવા પ્રકારનુ આત્મબલિદાન આપીને જન્મભૂમિના ઉપકારનો બદલો વાળીશ તથા પુત્રશોકની જ્વાળા હોલવીશ." યુદ્ધ શરૂ થયુ; એટલે મેનલિયસના સૈન્યે પ્રચંડ વેગથી શત્રુઓના

સૈન્ય ઉપર હુમલો કર્યો, જ્યા જ્યાં આપત્તિ દેખાઇ, ત્યા ત્યા તે મોખરે જઈને ઊભો રહ્યો અને જે સ્થાને એ પ્રાણુત્યાગ કરવાના ઇરાદાથી આગળ વધતો, તે સ્થાને એના સૈનિકો ઘણાજ ઉત્સાહ-પૂર્વક લડતા અને લેટિન લોકોને ધીમે ધીમે પાછા હઠવું પડતું; પરંતુ બીજી તરફ બીજા કૉન્સલના સૈન્યની હાર થઇ. એ વખતે ડિસિયસે અસ્ત્રનો ત્યાગ કરીને તથા શ્વેત વસ્ત્ર ધારણુ કરીને પુરો-હિતદ્વારા પોતાનો દેહ દેવને અર્પણુ કરાવીને પોતે ઘોડેસવાર થઈ વીજળીના વેગે શત્રુના સૈન્ય ઉપર તૂટી પડચો. લેટિન લોકોએ તેના ટુકડે ટુકડા કરી નાખ્યા. આ બનાવની ખબર પડચાથી દૈવકોપથી ભયભીત બનેલા લેટિન લોકો ઉપર રોમન લોકો પોતાનો વિજય અવશ્ય થશે, એવી ખાતરીથી ઘણા ઉત્સાહપૂર્વક તૂટી પડચા અને લેટિન લોકો હારીને-નાસવા લાગ્યા. આ વખતે મેનલિયસ વિધિ-પૂર્વક પોતાનો દેહ અર્પણુ કરવાને તૈયાર થઇ ગયો હતો. એ કર્ત-વ્યનિષ્ઠ અને સ્વદેશભક્ત મહાવીરે એ વખતે પુત્રશોકને અંતરમાં છુપાવીને, જન્મભૂમિનુ કાર્ય સૌથી સારી રીતે પાર પડે એટલા સારુ લશ્કરની બન્ને ટુકડીઓની સરદારી પોતાના હાથમા લીધી અને એવી કુશળતાથી યુદ્ધ ચલાવ્યું કે રોમનોને સંપૂર્ણ વિજય મળ્યો અને શત્રુઓના ઘણા ભાગનો વિનાશ થયાથી રોમ એકદમ લેટિનો-ના ભયથી મુક્ત થયુ

૧૦૪—મડમ લાવર્નનો સતીધર્મ

ફ્રાન્સ દેશમા મડમ લાવર્ન અસાધારણુ સુંદર સતી હતી. તેનો સ્વામી મુસેલાવર્ન ફ્રાન્સની પૂર્વસીમા ઉપર આવેલા લંગ વે નામના દુર્ગનો ગવર્નર હતો. લગ્ન કર્યા પછી આ દંપતીએ બે વર્ષ પૃથ્વી ઉપર સ્વર્ગસુખમા ગાળ્યા હતા. ત્યાર પછી ઈ૦ સ૦ ૧૭૯૩-

મા ફ્રાન્સમાં રાજ્યની ઊથલપાથલ થઇ અને પ્રજાસત્તાક રાજ્યની સ્થાપના થયા પછી પ્રશિયાના લોકોએ ફ્રાન્સ ઉપર ચડાઇ કરી; ત્યારે એ કિલ્લાનું રક્ષણ થવું અસંભવિત ગણીને કેટલાક સૈનિકોની સાથે દુર્ગરક્ષક મુસેલાવર્ન રાતોરાત શત્રુઓની સેના ન જાણે એવી રીતે પેરિસનગરમા જતો રહ્યો, પરંતુ દુર્ગ છોડીને ચાલ્યા જવાથી ત્યાની પ્રજાસત્તાક મંડળીના ક્રોધે ભરાયેલા સભાસદોની આજ્ઞાથી તેને પકડવામા આવ્યો, તથા તેના ઉપર કાયદેસર કામ ચલાવવામાં આવ્યું. મુસેલાવર્નની ઉંમર એ વખતે પચાસ વર્ષની હતી. તેની પત્નીનુ વય કેવળ વીસ વર્ષનુ હતું. કેદ પકડાયા પછી મુસેલાવર્નને ઘણો મંદવાડ આવ્યો. તેની પત્નીએ ન્યાયાધીશને કહ્યું કે, "જ્યાંસુધી મારા પતિ સાજા ન થાય, ત્યાસુધી આ મુકદ્દમો મુલતવી રાખો, પણ ન્યાયાધીશોએ તેની વાતને મશ્કરીમાં ઉડાવી દીધી અને તેની વિનતિ ઉપર કાંઇ પણ લક્ષ દીધુ નહિ. ઘણાઓએ એમ પણ કહ્યું કે, "તું જુવાન છે, વૃદ્ધ પતિને ફાસીની સજા થશે તો તને ફરીથી પરણવાનો લાગ મળશે." સાધારણ રક્ષાવિધાયકસમિતિ-(કમિટિ ઑફ જનરલ સેફટી નામની) મોટા મોટા પણ વિદ્વેષી મનુષ્યોની બનેલી એ ન્યાયાધીશોની મંડળી એ વખતમા કાંઇ પણ પુરાવા વગર અથવા તો સાધારણ પુરાવા ઉપર દરરોજ સેંકડો લોકોને દેહાતદંડની સજા કરતી હતી. મુસેલાવર્નને એક પાટલી ઉપર સુવાડીને કચેરીમા લાવવામા આવ્યો અને બેએક પ્રશ્નો પૂછીને ફાસીની સજા ફરમાવવામા આવી. એ વખતે મડમ લાવર્નેં મોટે સાદે "રાજાનો જય" "રાજાનો જય" એવી બૂમ પાડવા માડી. મડમ લાવર્ન પ્રજાસત્તાક રાજ્યની પક્ષપાતી હતી, પ્રજાસત્તાક રાજ્યને ખાતરજ તેનો સ્વામી લડ્યો હતો, પરંતુ પતિને અન્યાયપૂર્વક ફાસીની સજા મળેલી જોઇને એ સતીને માટે પોતાનુ મૃત્યુ ઇચ્છવા સિવાય બીજી કાંઇ અભિલાષા રહી નહિ.

મેડમ લાવર્નને એ વખતે પકડવામા આવી. તેણે કહ્યું "લોહીના તરસ્યા પ્રજાસત્તાક રાજ્યની પડતી માટે હુ મન, વચન અને કર્મથી પ્રાર્થના કરું છુ અને હવે હું રાજતંત્રની પક્ષપાતી છુ." એને ચેતાવવામાં આવી કે, "ખબરદાર! એવું બોલ્યાથી તને પણ દેહાતદંડ આપવામાં આવશે. મડમે કહ્યુ: "જે કરવુ હોય તે કરો. હવેથી હું રાતદિવસ રાજ્યપક્ષના પ્રપંચોમાંજ જોડાઈ રહીશ અને રાજ્યપક્ષનો જય નહિ દેખુ ત્યાંસુધી સ્થિર નહિ રહુ." ન્યાયાધીશોએ તેને પણ ફાંસીની સજા કરી. એ વખતે એ સતી તરતજ શાત સ્વભાવની થઇ ગઈ. તેના મુખ ઉપર આનદ અને શાતિની રેખા દેખાઇ. એકજ સાથે પતિપત્ની ફાસીને લાકડે ચડયાં અને પ્રિયતમા યુવાન પત્નીની સાથે વૃદ્ધ લાવર્ન અનંતધામમાં ચાલ્યો ગયો.

१०५–आगेवान उपर प्रेम

યહૂદીઓના ઈતિહાસમા ડેવિડનુ વૃત્તાંત ઘણુંજ ચિત્તાકર્ષક છે. એ કવિ, ગાયક, ભગવદ્ભક્ત, યોદ્ધો અને દૂરદર્શી રાજનૈતિક પુરુષ હતો. કદમાં એ ઠીંગણો હતો, પણ પરાક્રમમા સિંહ જેવો હતો. યહૂદીઓને ત્રાસ આપનાર બખ્તરધારી પ્રચડ શરીરવાળા ગોલિયાથને એણે દ્વદ્વયુદ્ધમા ગોફણ વડે કેટલાક પથરા ફેંકીને ઘાયલ કર્યાથી રાજા સલે પોતાની કન્યાનુ લગ્ન તેની સાથે કર્યું હતુ, પરંતુ ત્યાર પછી કેટલાક વખત બાદ ડેવિડ ઉપર એકાએક ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાથી રાજા સલે તેનો પ્રાણ લેવાનો યત્ન કર્યો. એ અવસ્થામા ડેવિડને એકાત પર્વતની ગુફામા આશ્રય લેવો પડયો. રાજાએ તેની ગેરહાજરીમા પોતાની કન્યાનુ પુનર્લગ્ન કરી દીધુ. એ દુ ખના દહાડામા કેટલાક તોફાની લૂટારાઓ સાથે ડેવિડનો પરિચય થયો. ડેવિડ જેવા કુશળ આગેવાનના સમાગમથી તેઓ

ઉત્તમ યોદ્ધા બન્યા. તેમણે હવે દુર્બળ અને દુઃખી લોકો ઉપર અત્યાચાર કરવાનું અને ચોરી તથા ધાડપાડવાનુ કામ છોડી દીધું અને ડેવિડના ઉપર અત્યંત શ્રદ્ધા રાખવા લાગ્યા. ગુફામાં સંતાઇ રહેલા ડેવિડે એક દિવસ પોતાના સાથીઓને વાતના પ્રસંગમા કહ્યું કે, "બેથલેહેમ નગરની બહાર જે કૂવો છે, તેના જેવું મીઠું અને સ્વાદિષ્ટ જળ મેં કદી પીધું નથી. આ ઉનાળામા જો તમે એ જળ પીવા પામો તો ખબર પડે કે, એ કેવું સ્વાદિષ્ટ છે." ભર-જંગલમા પર્વત ઉપર આવેલી એ ગુફા અને બેથલેહેમનગરની વચમા ફિલિસ્તાઇન શત્રુઓના એક મોટા સૈન્યે એ વખતે પડાવ નાખ્યો હતો અને રાજા સલના માણસો ચારે દિશામા ડેવિડને પકડવા સારુ ફરતા હતા. એ વખતે એ ગુપ્ત ગુફામાંથી બહાર નીકળવુ સલાહભરેલું નહોતું; પણ ડેવિડના ત્રણ સાથીઓએ નક્કી કર્યું કે, "જીવ જાય તો ભલે; પણ આપણા પૂજ્ય સરદાર સારુ એ કૂવાનું મીઠુ જળ જરૂર આણી આપવું." બીજા કોઇને કહ્યાકારવ્યા વગર તેઓ વગર વિલબે એ ગુફામાથી બહાર નીકળી પડયા. કેટલીક જગ્યાએ છાનામાના ઘૂસી જઈને, કેટલીક જગ્યાએ યુદ્ધ કરીને તથા બીજાં અનેક જાતના કષ્ટ સહન કરીને તેઓ એ કૂવા આગળ પહોચ્યા અને ત્યાંથી એક ઘડો પાણી ભરી લઈને પાછા ફર્યા. એમની ભક્તિ અને પ્રેમથી ગળગળા થઇને ડેવિડે તેમને હૃદયસરસા ચાપ્યા અને એ જળ ઇશ્વરનું નામ દઇને ભોંય ઉપર ઢોળી દઇને કહ્યું· "હું મારા વહાલા બધુઓનું રક્ત-પાન કરી શકીશ નહિ." આટલા બધા શૌર્ય અને સાહસપૂર્વક જે જળ આણવામા આવ્યું છે, તે ભગવાનને અર્પણ કરવા સિવાય બીજા કશા કામમાં આવી શકે નહિ."

આખરે ડેવિડ યહૂદી લોકોનો રાજા થવા પામ્યો હતો. એનાજ પુત્ર સુલેમાને જેરુસલેમનું પ્રખ્યાત મદિર બંધાવ્યું હતું. ઈશુખ્રિસ્ત પણ એજ ડેવિડના વંશમા ઉત્પન્ન થયા હતા.

१०६—एथेन्सना एक प्रजाप्रिय सभासदनो देशनिकाल

એથેન્સના પ્રજાસત્તાક રાજ્યમા એવો કાયદો હતો કે, કોઈ મનુષ્ય પ્રજામાં ખાસ પ્રકારે વિશેષ પ્રિય થઇ પડે, તો એથેન્સનો કોઇ પણ માણસ તેને દેશનિકાલ કરવાની અરજી આપી શકે. એ કાયદાનો ઉદ્દેશ એવો હતો કે, દેશમાં કોઇ પણ માણસની લાગવગ એટલી બધી વધવા ન પામે કે, તે કોઇ દિવસ પોતાની ઇચ્છા થતાં રાજ્યમાં બંડ મચાવીને પોતેજ રાજા થઇ જાય મહાત્મા એરિસ્ટાઇડિસ સ્વપ્નમા પણ તે રાજાની સત્તા ધરાવવાની લોલુપતા રાખતા નહોતા, પરંતુ એમના સર્વ પ્રકારના સદ્‌ગુણોએ તથા પ્રજા અને રાજસભાના લાભ સારુ એમણે વખતોવખત જે અમૂલ્ય ઉપદેશ અને સહાયતા આપી હતી, તેને લીધે બધા લોકો તેમને ઘણા ચાહતા હતા. એક દિવસ એક અભણ મજૂર એરિસ્ટાઇડિસને રસ્તામા મળ્યો તેણે કહ્યું· “સાહેબ! મને લખતાંવાંચતા આવડતું નથી; પરંતુ મે એરિસ્ટાઇડિસને દેશનિકાલ કરવાની અરજી આપવાના સોગન ખાધા છે, આપ મહેરબાની કરીને મને એક અરજી લખી આપો.” એરિસ્ટાઇડિસે જવાબ આપ્યો “ભાઈ! તું એરિસ્ટાઇડિસને ઓળખે છે? એણે તારું કાંઇ બગાડ્યુ છે?” મજૂરે ઉત્તર આપ્યોઃ “ના સાહેબ! મેં એમને કોઇ દિવસ દેખ્યા નથી. એમણે કોઇ દિવસ કોઈનું કાંઈ બગાડ્યું નથી, બલકે મજૂરોના ભલા સારુ તો એમણે એક ઘણો સારો કાયદો રચવામાં મદદ કરી છે, પણ હું જ્યાં જાઉં છું, ત્યાં એમનીજ સત્યનિષ્ઠા અને ન્યાયપરાયણતાનાં વખાણ સાંભળું છું, તેથી મારો જીવ બળી જાય છે એટલા માટે મેં પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે, પ્રજાસત્તાક રાજ્યના

હિતેચ્છુ તરીકે એક અરજી આપીને હું એને દેશનિકાલ કરવાની સૂચના કરીશ.” મહાત્મા એરિસ્ટાઇડિસે પોતેજ તેને અરજી લખી આપી અને તુરતજ તેઓ દેશમાં પ્રચલિત અદ્ભુત કાયદાનુસાર દેશનિકાલ થયા !

१०७–सेवाधर्म

ગઝનીનો સુલતાન મહમદ તેના આયાઝ નામના એક કદ્રૂપા અને ગરીબ નોકર ઉપર વિશેષ સ્નેહ રાખતો હતો. આયાઝમાં એવો કયો ગુણ છે, કે જેને લીધે સુલતાન તેના ઉપર આટલો બધો પ્રેમ રાખે છે ? એ વાત લોકોની સમજમા આવતી નહિ. સુલતાન એક યુદ્ધમા વિજય મેળવીને લૂંટના દ્રવ્યની સાથે ગઝની પાછો આવી રહ્યો હતો. એવામા મોતીઓથી ભરેલી એક પેટી ઊંટ ઉપરથી નીચે પડી ગઇ અને એના ચૂરેચૂરા થઇ જઇને એમાનાં કીમતી મોતી ચારે તરફ વેરાઇ ગયાં. સુલતાને પોતાના સાથીઓને કહ્યું કે, “તમે એ મોતીઓ વીણી લઇને પોતપોતાની પાસેજ રાખો.” આટલી આજ્ઞા મળતાવારજ મોતી વીણવાના લોભમા બધા સાથીઓ પાછળ રહી ગયા, પરંતુ સ્વામીભક્ત આયાઝ એકલો સુલતાનની સાથે રહ્યો. સુલતાને તેને એમ કરવાનુ કારણ પૂછ્યુ ત્યારે તેણે ઉત્તર આપ્યો કે, “ મારી સ્વામીભક્તિ સ્વામીની પોતાનીજ ખાતર છે. તેમની બક્ષિસને ખાતર નથી.”

ઊંચા પ્રકારના સાધુઓ જેવી રીતે ઇશ્વર ઉપર નિષ્કામ અહેતુકી ભક્તિ રાખે છે અને અષ્ટસિદ્ધિઓનો લોભ રાખતા નથી, તેવીજ રીતે આયાઝે પણ પોતાના માલિક તરફ સૌથી ઊંચા પ્રકારનો ભાવ દર્શાવ્યો હતો.

૧૦૮–રેગ્યુલસનાં સ્વદેશભક્તિ અને સત્યાચરણ

એક લડાઇમાં કાર્થેજિયનોએ રોમનોના એક સૈન્યને હરાવીને એના સેનાપતિ રેગ્યુલસને કેદ કર્યો; પરંતુ બીજાં નાનાં નાનાં યુદ્ધોમાં રોમનોનોજ જય થઇ રહ્યો હતો અને કાર્થેજિયનો નબળા પડતા ગયા હતા. એટલા માટે એમણે લાગ સાધીને સંધિની વિનતિ સાથે રોમમાં રાજદૂત મોકલ્યા અને તેમની સાથે રેગ્યુલસને પણ એવી શરતે મોકલ્યો કે, જો સંધિ નહિ થાય તો તારે પાછા આવવું પડશે. રોમમા રેગ્યુલસનો બાળકપુત્ર તથા પ્રિયતમા પત્ની તેને મળવા સારુ આવ્યા, ત્યારે તેણે આંખો નીચી ઢાળી નાખી. પોતાની અવસ્થા વિષે એ મહાપરાક્રમી યોદ્ધાનો એવો વિચાર હતો કે, સ્વતંત્ર રોમન કુટુંબની કુલીન સ્ત્રી આગળ શત્રુઓના હાથમા બંદીવાન થયેલો ગુલામ પોતાનું મો દેખાડવા યોગ્ય નથી. સેનેટની સભામાં જઇને તેણે કહ્યું કે, “ હું કાર્થેજિયનોનો દાસ છું. તેમના પ્રધાનની આજ્ઞાથી હુ તેમના દૂતની સાથે છુ અને સંધિની સૂચના કરવા સારુ આવ્યો છું ” કાર્થેજના દૂતોએ કહ્યું: “ આપ આપનો મત સ્વતંત્રપણે જણાવી શકો એમ છો. સુલેહમા બન્ને પક્ષનું કલ્યાણ છે.” એમણે વિચાર્યું કે, પોતાનો છુટકારો માણસમાત્રને પસંદ હોય છે અને સંધિ એ ખરેખર પ્રિય વસ્તુ છે, એટલે રેગ્યુલસ જેવો માણસ એની વિરુદ્ધ કદી નહિ બોલે, પરંતુ રેગ્યુલસે ગંભીરતાપૂર્વક કહ્યુ· “ આટલા બધા સૈનિકોના નાશ તથા આટલા બધા ધનના ખર્ચ પછી રોમનોને જે લાગ મળ્યો છે, તે છોડી દઇને સુલેહ કર્યાથી શત્રુઓ પાછા પ્રબળ થઇ જશે અને તેથી રોમને પાછુ ઘણું નુકસાન થશે. મારા જેવા થોડાક હજાર કેદીઓના છુટકારા ખાતર રોમના સ્થાયી લાભનો નાશ ન કરશો. અમારા જેવા કેદીઓને સેનેટે મરી ગયેલા

ગણવા જોઇએ. યુદ્ધને ચાલવા દો, એમાંજ રોમને વિશેષ લાભ છે." દેશભક્ત મહાત્મા રેગ્યુલસની સલાહ માનીને રોમનોએ કાર્થેજિયનો સાથે સંધિ કરી નહિ. રેગ્યુલસે ધાર્યું હોત તો પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરીને રોમમાંજ રહી જાત; પણ એમ ન કરતા તેણે કહ્યું: "સત્યનો ભંગ કરીને રોમના નામને કલંક લગાડવાનુ મને કહેશો નહિ. એવું થયાથી પણ શત્રુઓ રાજી થશે, એ વાત તમારે ભૂલી જવી ન જોઇએ." રોમનાં આબાલવૃદ્ધ સર્વેનાં શોકાશ્રુપૂર્ણ નયનોની ઉપેક્ષા કરીને મહાત્મા રેગ્યુલસ જન્મભૂમિને ખાતર પોતાનું બલિદાન આપવા સારુ કાર્થેજ પાછો ફર્યો. એમ કહેવાય છે કે, લોઢાના ખીલાવાળા એક પીપમાં એને પૂરીને બહુ નિર્દયતાપૂર્વક કાર્થેજિયનોએ તેનો વધ કર્યો, પરંતુ રોમનોને હાથે બધી લડાઇઓમાં પરાજિત થઇને આખરે હીન-ભાવે સંધિ કરવાની કાર્થેજને ફરજ પડી.

૧૦૯–રોમન સંત્રીનું અડગ આજ્ઞાપાલન

ઇટલી દેશમાં વિસુવિયસ પર્વતની તળેટીમાં રોમનોના તાબામા પોમ્પિયાઇ નામનુ નગર હતું. એ પર્વતની જ્વાળા કેટલાક વર્ષો સુધી બંધ રહ્યાથી એની ચારે તરફ શહેરો વસી ગયાં હતાં. ઈ. સ ૭૯ માં જે ભયંકર જ્વાળામુખી ફાટી નીકળ્યો, તેથી પોમ્પિયાઈ અને એક બીજું શહેર નાશ પામ્યું. ૧૭૦૦ વર્ષ સુધી એ શહેરો વીસ ફૂટ પથરા અને ભસ્મમાં ઢંકાઈ રહ્યા હતાં. ત્યાર પછી કોઇ કોઈ ઠેકાણે એ ઢગલાઓ ખોદતા પ્રાચીન શિલ્પકળાના નમૂનારૂપ સામગ્રી એમાંથી નીકળી આવવા માંડી.

નેપોલિયન બોનાપાર્ટે ઇટલી જીત્યા પછી રીતસર વૈજ્ઞાનિક રીત પ્રમાણે તેને ખોદાવવાનું કામ શરૂ કર્યું. ઈ. સ. ૧૮૬૧ સુધી

એ કામ ચાલ્યુ અને એ આખું પ્રાચીન શહેર ખોદી કાઢવામાં આવ્યું. એ ખોદકામથી પ્રાચીન રોમનોના રીતરિવાજ, સરસામાન, ઘરની બાંધણી વગેરે અનેક વિષયોનું જ્ઞાન આપણને પ્રાપ્ત થયુ. શહેર ઉપર ગરમ રાખ પડવા માડ્યાથી થોડા સમયમાજ અનેક સ્થાનો રાખથી ઢકાઇ ગયાં હતા અને પૂર્વે હતાં એની એજ અવસ્થામા દટાયલા રહ્યા. શહેર દટાઈ જતા પહેલા ઘણા નાગરિકો ગરમ રાખથી બચવાને માટે ઘરની અદરના ભાગમાં પેસી ગયેલા અને પાછળથી ત્યાજ મરી ગયેલા, તેના પ્રમાણો મળી આવ્યા. સડક ઉપર કે બીજા કોઇ ખુલ્લા સ્થાનમાં કોઈ પણ માણસનું હાડપિંજર મળી આવ્યુ નહિ. એ ઉપરથી સાબિત થાય છે કે, નાનામોટા માણસો પોતપોતાનો જીવ બચાવવા સારુ સુરક્ષિત ભાગમા સતાઇ ગયા હતા. કેવળ શહેરના એક દરવાજા આગળ બખ્તર પહેરીને ઊભા રહેલા એક સત્રીનું હાડપિંજર મળી આવ્યુ. એ ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે, એ મહાન પ્રલયના સમયમા પણ એ સંત્રી કર્તવ્યપરાયણતાને ખાતર આપત્તિની જરા પણ પરવા ન કરતા ત્યાજ અડગપણે ઊભો રહીને પહેરો ભરી રહ્યો હતો. એ પોતાના સ્થાનથી જરા પણ હઠ્યો નહિ અને ત્યાજ એણે પ્રાણત્યાગ કર્યો કર્તવ્ય બજાવવામાં મનુષ્ય કેટલો બધો દૃઢ હોઈ શકે છે, તેનું ભાન આ રોમન સંત્રીના ઉદાહરણથી થાય છે.

૧૧૦–चोथो हेन्री अने भिखारी

એક દિવસ ફ્રાન્સનો રાજા ચોથો હેન્રી પેરિસનગરના રસ્તામાં પોતાના અમલદારની સાથે જઇ રહ્યો હતો. એવામા એક ભિખારીએ ટોપી ઉતારીને નીચા વળીને તેને સલામ કરી. રાજાએ પણ ટોપી ઉતારીને તથા માથું ઝુકાવીને તેને સલામ કરી. એ સાદા

સ્વભાવને રાજા અમીર ઉમરાવો સાથે એ પ્રમાણે કરતો હતો, એ વાત તેના અમલદારોને જાણીતી હતી; પરંતુ ભિખારીની તરફ આટલી બધી દયા બતાવી, એ વાત એમને રુચી નહિ અને એમાં-ના એક બટકબોલા અમલદારે સાફ કહી પણ દીધુંઃ "હજૂર! એક ભિખારીને આ પ્રમાણે સલામ કરવી એ ઠીક નથી." રાજાએ હસીને કહ્યું "સભ્યતાની બાબતમાં મારા રાજ્યના સાધારણ ભિક્ષુક કરતા પણ હલકા ગણાવાની અભિલાષા મને નથી."

આપણા દેશમા તો ઋષિમુનિઓ કહી ગયા છે કે, "જો મોટા થવા માગતા હો તો નીચા નમો." ચાણકયે ઠીક કહ્યું છે કે, "વિદ્યા વિનયને આણે છે"

૧૧૧--स्वदेशभक्तिने खातर एक पिताए आपेलो पुत्रनो भोग

સ્પેનમા જ્યારે મૂર અથવા મુસલમાન લોકોનું જોર ઓછું થતું હતું, તેવામા સ્પેનના રાજા પાંચમા સાંકોરની સાથે તેના ભાઇ જુયાનને લડાઇ થઇ. જુયાને મૂર લોકોની પાસે જઇને તેમની સહાયતા માગી અને કહ્યું કે, "જો તમે પાચ હજાર મુ-સલમાનસેના આપો, તો હુ મજબૂત અને ન ઓળંગી શકાય એવો કિલ્લો મૂર લોકોને કબજે કરાવું." જુયાન આ લડાઇમાં ઊતર્યો તે પહેલાં ટોરિફાનો કિલ્લેદાર આલન્ઝો પેરેઝ ડિ ગજમે-નનો મોટો પુત્ર તેની પાસે નોકરી કરતો હતો. જુયાને એ યુવકને છોડયો નહોતો. એને લઈને ટોરિફાની સંમુખ જઇને તેણે ગજ-મેનને જણાવ્યુ કે, "જો તું કિલ્લો મને સ્વાધીન નહિ કરે, તો હું તારા પુત્રનું ગળું કાપી નાખીશ." આવી રીતને ભય બતા-

વીને જુયાને બીજો એક કિલ્લો જીત્યો હતો. એ દુર્ગના અધિપતિની વિધવા પત્નીએ પુત્રની પ્રાણરક્ષાને ખાતર દુર્ગ છોડી દીધો હતો; પરંતુ આ વખતે એનો એ દાવ ફાવ્યો નહિ. કિલ્લાના ઊંચા કોટની રાગ ઉપરથી આંખની કીકીસમા પ્રિયપુત્રને આંખભરીને જોઇ લઈને, ચક્ષુનાં આંસુ ખાળીને, મહાવીર ગજમેને અકંપિત અને તીવ્ર ઘૃણાસૂચક સ્વરે કહ્યું: "મારો પુત્ર દેશના શત્રુઓના હાથમાથી દેશનું રક્ષણ કરવા સારુજ જન્મ્યો છે. શત્રુના હાથમાં દેશ સોંપી દેવાને માટે અમારા વંશમાં કોઇએ જન્મ ધારણ કર્યો નથી. વિશ્વાસઘાતકતાદ્વારા એને તારા કબજામા લઇને તું કર્તવ્યપાલન કરવાને ખાતર એનો વધ પણ કરીશ, તો આ જગતમાં ઘોર લજ્જા અને પરલોકમા અનંત દુઃખ અને વેદના તને મળશે અને અક્ષય સન્માન તથા અપાર્થિવ સંપત્તિ મારા પુત્રને પ્રાપ્ત થશે. આવી સ્થિતિમા એનો જીવ બચાવવા ખાતર દુર્ગ તને સમર્પણ કરવાની વાત તો દૂર રહી, પણ તારી પાસે હથિયારની ખોટ હોય, તો આ છરા વતી તારા પક્ષને ઘૃણિત પાપમાં નિમગ્ન કર અને ઇશ્વરના કોપથી નાશ પામ" ગજમેન કમરમા ખોસેલો છરો કોટ ઉપરથી બહાર ફેંકી દઈને કિલ્લાની અંદર ચાલ્યો ગયો થોડી વાર પછી દુર્ગની બહારથી એક કારમી ચીસ સાભળવામા આવી, ક્રોધાન્વિત જુયાને બધાની સમક્ષ ગજમેનના પુત્રની હત્યા કરી નાખી હતી, એ બનાવની ગડબડ જ્યારે ગજમેનના સાભળવામા આવી, ત્યારે તેણે ફક્ત એટલુંજ કહ્યુ કે, "મને એવુ લાગ્યુ કે, શત્રુઓ કિલ્લામા ચડી આવ્યા છે" વીરપ્રકૃતિના મુસલમાનસૈનિકો આવા હિચકારા કામથી ઘણા ગુસ્સે થયા અને "આવો મજબૂત કિલ્લો આટલી ઓછી સંખ્યાના સૈનિકોદ્વારા જુયાન જેવા સરદારની સરદારી હેઠળ જીતી શકાવો અસભવિત છે." એટલુ કહીને ત્યાથી ચાલ્યા ગયા

૧૧૨–વૉશિંગ્ટન અને સમયપાલન

અમેરિકામા સયુક્ત રાજ્યના સ્થાપક મહાત્મા જ્યોર્જ વૉશિંગ્ટનના સેક્રેટરીને એમની પાસે નિયમિત સમયે જવામા એએક દિવસ થોડોક વિલંબ થયો અને એ વખતે મોડા થવાનુ કારણુ પૂછતા એણે જણાવ્યું હતું કે, “ સાહેબ ! મારું ઘડિયાળ ધીમું પડી ગયું છે; માટે વિલંબ થાય છે.” એક દિવસ તો વૉશિગ્ટન આ ઉત્તર સાંભળી રહ્યા, પણ બીજે દિવસે ઉત્તર આપ્યો કે, “ ભાઇ ! આ પ્રમાણે અહીંયા ચાલશે નહિ; કાં તો તમે નવું ઘડિયાળ વસાવો, નહિ તો મને નવો સેક્રેટરી શોધવા દો.”

૧૧૩–વિંકેલ રીડનો આત્મભોગ

સ્વીટ્ઝરલૅંડનું પ્રજાસત્તાક રાજ્ય પ્રબલ પ્રતાપી ફ્રાન્સ, જર્મની, ઑસ્ટ્રિયા અને ઇટલીના રાજયોની વચમાં પાચસો વર્ષ થયાં પોતાની સ્વતત્રતા સાચવી રહ્યું હતું. એના ભિન્નભિન્ન વિભાગોમા ભાષા, ધર્મ, આચાર અને પહેરવેશમાં ભેદભાવ હતો; પરંતુ બહારના દબાણુને લીધેજ સ્વીસ પ્રજા અંદરખાનેથી એકસપીથી રહેતી હતી.

સ્વીસ લોકોને પોતાની સ્વતત્રતાના રક્ષણુ સારુ એક વખત ઑસ્ટ્રિયાના ડ્યુકની સાથે સેમપેક નામના સ્થાનમાં યુદ્ધમાં ઉતરવું પડ્યું હતું. બખ્તર પહેરેલા અને હાથમાં ભાલા ધારણુ કરેલા ઑસ્ટ્રિયન સૈનિકો એવી દૃઢતાથી ઊભા હતા કે, એમની હાર કોઇ પણ દુશ્મનોથી તોડી શકાતી નહોતી. એ દેખાવ જોઇને જન્મભૂમિના રક્ષણુનો બીજો કોઇ ઉપાય નહિ સૂઝવાથી આર્નોલ્ડ વૉન વિંકેલ રીડ નામનો એક બળવાન દેશભક્ત સ્વીસ તીરના

વેગથી દોડીને હારબંધ ઊભેલા ઑસ્ટ્રિયન સૈનિકો ઉપર તૂટી પડ્યો અને બે જણાના ભાલા પોતાના બે હાથમાં પકડીને તથા ત્રીજાનો ભાલો પોતાની છાતીમાં ભોંકાવા દઇને, ભૂમિ ઉપર પડ્યો. આ યુક્તિથી ત્રણ ઑસ્ટ્રિયન સૈનિકો એક પળમાં પોતાના સ્થાનેથી ખસી ગયા અને એમની લાઇન ભાગી ગઇ. એમ થતાંજ એ સ્થળે થઇને હાથમાં હથિયાર લઇને સ્વીસ લોકોએ દુશ્મનોના સૈન્યમાં પ્રવેશ કર્યો અને વિંકેલ રીડની દેશભક્તિથી ઉત્સાહિત થઇને એવી બહાદુરીથી લડ્યા, કે તેમણે ઑસ્ટ્રિયન લોકોનો સંપૂર્ણ પરાજય કર્યો.

૧૧૪—ન્યૂટન અને વિનય

આપણા પ્રાચીન ગ્રંથકારો વાજબી રીતે કહી ગયા છે કે, વિદ્યાને લીધે વિનય ઉત્પન્ન થાય છે. અધૂરો ઘડોજ છલકાય છે, તેમ થોડુ ભણેલો મનુષ્ય એમ સમજે છે કે, આખા સંસારમાં મારા જેવો વિદ્વાન બીજો કોઇ છેજ નહિ; પરંતુ જે ખરો વિદ્વાન છે, જેણે જ્ઞાનસાગરનુ મંથન કર્યું છે, તે તો હમેશાં એમજ જાણે છે કે, હું કેવળ વિદ્યાર્થી છુ, હજુ બીજા કેટલાએ તત્ત્વો મારે માટે જાણવાનાં બાકી છે આ વિષયમાં મહાત્મા ન્યૂટનના જીવનચરિત્રમાં એક ઉત્તમ ઉદાહરણ મળી આવે છે. સૌ કોઇ જાણે છે કે, ન્યૂટન યુરોપના વૈજ્ઞાનિકોમા સૌથી શ્રેષ્ઠ હતો. ઘણાજ ઊંચા પ્રકારનું શિક્ષણ મેળવીને તેણે ગુરુત્વાકર્ષણ આદિ ઉત્તમ સિદ્ધાંતો શોધી કાઢ્યા હતા; પરંતુ જ્યારે એ કર્મવીર મહાત્માના જીવનનો અંત આવી રહ્યો હતો, ત્યારે તેણે જે અભિમાનશૂન્ય વચનો કહ્યાં હતા, તે યાદ રાખવાલાયક છે

"જગત મારાં કાર્યો સંબંધી શો અભિપ્રાય બાંધશે, તે હુ

જાણતો નથી; પરંતુ મને પોતાને તો એમજ લાગે છે કે, જ્ઞાન-સમુદ્રને કાઠે બેસીને મે' એક નાના બાળકની પેઠે કેવળ પથરાઓના ટુકડાજ વીણ્યા છે અને વિશાળ જ્ઞાનસાગર તો મારી આગળ હજી આખો ને આખો શોધખોળ કર્યા વગરનો પડ્યો છે."

११५–डॉक्टर 'हे' नी दृढ कर्तव्यनिष्ठा

ઇ. સ. ૧૮૫૭ ના બળવા વખતે જ્યારે કાશી નગરીમાંથી બધા યુરોપિયનો પલાયન કરી રહ્યા હતા, તે વખતે ત્યાંના લશ્કરી હૉસ્પિટલના ડૉક્ટર હે સાહેબે કહ્યું કે, "હું મારા દરદીઓને છોડીને બીજા અંગ્રેજો સાથે નાસી જનાર નથી." સિપાઇઓની જે ટુકડીઓએ બળવો કર્યો હતો, તેમાંના પણ કેટલાક માંદા થઇને એ હૉસ્પિટલમાં પડ્યા હતા, પણ ડૉક્ટર હેએ તેમનો, શત્રુ ગણીને ત્યાગ ન કરતાં, પૂર્ણ કાળજીપૂર્વક તેમની સેવાશુશ્રૂષા કરવામા જરા પણ કચાશ રાખી નહિ

ડૉક્ટર હે જેવા ઉદાર ચિત્તના કર્તવ્યપરાયણ મહાત્માઓ જે વખતે જે જાતિમાં અધિક હોય છે, તે વખતે તે જાતિ મહાન ગણાય છે ઘણા શોકની વાત એ છે કે, એ કૃતઘ્નીઓને હાથેજ ડૉક્ટર હે માર્યા ગયા. સ્ત્રીહત્યા, બાળહત્યા, સાધુહત્યા આદિ અનેક પાપોથી કલંકિત થવાને લીધેજ સિપાઇઓ એ બળવામાં વિજયી થઇ શક્યા નહિ જે પક્ષમાં જે વખતે અધિક ધર્મ હોય છે, તેજ પક્ષનો જય થાય છે

यतो धर्मस्ततो जयः ।

११६–जीवनचरित्रना अभ्यास तथा लेखनथी थता लाभ

પ્લુટાર્ક, પ્રાચીન સમયમાં એક મોટો વિદ્વાન અને સુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથકાર થઈ ગયો છે એણે જીવનચરિત્રોનું એક પુસ્તક લખ્યું છે. એ લખે છે કે, "શરૂઆતમાં તો બીજાઓના લાભને ખાતર મે સત્પુરુષોના જીવનચરિત્ર લખવાનુ કામ આરભ્યુ હતું, પણ થોડી મુદતમાં મને પોતાનેજ એ જીવનચરિત્રો પસદ પડવા માંડયાં અને મારા પોતાના હિતને ખાતરજ હુ તેમનું મનન તથા અધ્યયન કરવા લાગ્યો તથા તેમનાં ચરિત્રોને દર્પણની માફક મારી દૃષ્ટિસમક્ષ ધરી રાખીને મારા વર્તનને, તે દર્પણમાં પ્રતિબિંબની માફક દેખાતા તેમના ચરિત્રને અનુરૂપ બનાવવા પ્રયાસ કરવા લાગ્યો." ('સુખ અને શાતિ' નામે ગ્રંથમાથી)

આપણે પણ ધ્યાનપૂર્વક જીવનચરિત્રો વાંચીએ, તો આપણને પણ અવશ્ય એજ લાભ મળે. મહાન પુરુષના આચારવિચારને રાતદિવસ આપણી સમક્ષ રાખીને આપણે પણ તેમના જેવા થતા શીખી શકીએ, એટલા માટે બીજાં પુસ્તકો કરતાં જીવનચરિત્રના ગ્રંથોની ઉપયોગિતા વિશેષ છે. ગુજરાતના વાચકો તથા લેખકોનું ધ્યાન એ દિશામા વિશેષ જવાની આવશ્યકતા છે.

११७–एथेन्सना सिपाइनी आदर्श प्रतिज्ञाओ

પ્રાચીનકાળમા એથેન્સના દરેક સિપાઇને નીચે મુજબ પ્રતિજ્ઞાઓ લેવી પડતી —

"આ મારી પવિત્ર ઢાલને હું કદી કલંક લગાડીશ નહિ."

"મારા સાથીને રણભૂમિમા એકલો છોડીને હું પલાયન કરી જઇશ નહિ."

"આપણા દેશનાં દેવસ્થાન અને અન્ય મકાન એ બધાના સંરક્ષણાર્થે હું એકલો તેમજ બીજાની સહાયમા રહીને લડીશ."

"આપણો દેશ અત્યારે જે સ્થિતિએ છે, તેનાથી તે ઊતરે નહિ, પણ ચડતી કળાએ પહોચે, એવી હું મારી કૃતિ રાખીશ."

પોતપોતાના સમય અને સ્થિતિને અનુસરીને દેશસેવાની આવી પ્રતિજ્ઞાઓ દરેક માણસે લેવી જોઇએ.

('સુખ અને શાતિ'માંથી)

૧૧૮–પુસ્તકોનાં અવલોકન અને થિયોડર પાર્કર

થિયોડર પાર્કર એક વિદ્વાન, ધાર્મિક અને પરોપકારી પુરુષ હતો. એણે ઘણા પુસ્તકોનાં અવલોકન લખ્યાં હતાં, પરંતુ એ બાબતમા તે એટલો બધો સાવચેત રહેતો, કે અત્યંત મનનપૂર્વક પુસ્તક વાચીનેજ તે ઉપર વિવેચન કરતો. તે કહેતો કે, "વિવેચન કરનારાઓએ, અયોગ્ય વિવેચન ન થઇ જાય, તે વાતનો વિશેષ ભય રાખવો જોઇએ. પોતાના વખતના અમેરિકન સમાલોચકો સબંધે એ કહેતો કે, "સમાલોચના કરનાર માણસ ગમે તેટલો મૂર્ખ હોય, તોપણ તે સાહિત્ય, વિજ્ઞાન તથા શિલ્પવિષયનાં પુસ્તકો ઉપર અભિપ્રાય આપે છે! બકલે, ડારવીન અને મિલ જેવાના પુસ્તકો ઉપર પણ અમેરિકાના ઘણું કરીને બધાજ તત્રીઓ અભિપ્રાય આપવાને તૈયાર હોય છે! શાહી અને કલમ મળી કે બસ થયુ. જેમ પશુઓ જે પાણી પીએ છે, તેમાંજ લઘુશકા કરી તેને ખરાબ કરે છે, તેમ ઘણાક વિવેચકો તો તે પુસ્તકમાથીજ માહિતી મેળવીને તે પુસ્તકના લખનારને નિંદે છે."

આ વિષયમાં પાર્કરનું પોતાનું દૃષ્ટાંત ઘણુ જ ચમત્કારિક હતું. સુપ્રસિદ્ધ જર્મન વિદ્વાન સ્ટ્રાસે લખેલા ઈશુખ્રિસ્તના જીવનચરિત્ર પર વિવેચન કરવા પહેલા સોળસો પાનાનો એ આખો ગ્રંથ તેણે એકચિત્તથી વાંચ્યો, ત્યાર પછી એ પુસ્તકની વિરુદ્ધમાં જેટલાં પુસ્તકો તથા ચોપાનિયા પ્રગટ થયા હતાં, તે સઘળા પણ વાંચ્યાં અને વિદેશી ભાષાઓમા એની જે સમાલોચના થઈ હતી, તે સર્વ જાણી લીધા પછીજ તે ઉપર પોતે વિવેચન લખવાને પ્રવૃત્ત થયો હતો.

પ્રેસ્કટના રચેલા ઇતિહાસના પુસ્તકની સમાલોચના કરતાં પહેલાં પ્રેસ્કટે પોતાનું પુસ્તક રચવા માટે પોતે જે જે પુસ્તકો વાચ્યાં હતાં, તે સર્વ પુસ્તકો પાર્કરે વાચ્યાં ગ્રંથકારની પાસે હાથનાં લખેલાં કેટલાક પુસ્તકો હતા, તેટલાજ માત્ર તે વાચી શક્યો નહોતો.

આપણી ભાષાના, કેવળ પ્રસ્તાવના વાચીનેજ અવલોકન લખવા બેસી જનારા અવલોકનકારો પાર્કરના આ ઉદાહરણનું અનુકરણ કરશે તથા તેના ઉપદેશ ઉપર ધ્યાન આપશે, તો એમને પોતાને તેમજ સાહિત્યને ઘણો લાભ થશે.

૧૧૯–एरिस्टाइडिसनी अटल न्यायपरायणता

(૧)

એથેન્સ નગરમા સુવિખ્યાત ન્યાયાધીશ એરિસ્ટાઇડિસની કચેરીમા એક મુકદ્દમો ચાલતો હતો. સાક્ષીની જુબાની થઈ ગયા પછી એક પક્ષના વકીલે સહેજ ઇશારો કરીને સ્મરણ કરાવ્યું કે, “આ સાક્ષીએ એક વખત એરિસ્ટાઇડિસ પ્રત્યે ગેરવાજબી વર્તણુક ચલાવી હતી.” એરિસ્ટાઇડિસે હસીને કહ્યુ: “એ વાત અત્યારે સંભારવાની જરૂર નથી. હું અત્યારે તમારા અસીલના મુકદ્દમા-

ની તપાસ કરવા બેઠો છું. મારા પોતાના મુકદ્દમાનો વિચાર કરવા નથી બેઠો."

(૨)

એક દિવસ એમની કચેરીમા એક કવિનો મુકદ્દમો રજૂ થયો. કવિએ તેમને વિનતિ કરી કે, "આપ મારા ઉપર દયા આણીને થોડીઘણી ખેચતાણ કરીને પણ મારી તરફેણમા ફેંસલો આપો." એરિસ્ટાઇડિસે કહ્યું "ભાઈ! તું કહે છે તેમ ખેંચતાણ કરીને, ન્યાયનો અર્થ અમુક તરફ લઇ જઇને તારી તરફેણમા ફેંસલો આપવો એ કાઇ અઘરું કામ નથી; પરંતુ છંદમા સહેજસાજ ભૂલ રહી જવાથી પણ જેમ તારી આખી કવિતા દૂષિત થઇ જાય છે, તેમ ન્યાયના માર્ગમાથી સહેજ પણ ભ્રષ્ટ થયાથી હું ખરો ન્યાયાધીશ રહી શકું નહિ"

૧૨૦–जातदेखरेख अने ईराननना राजानो घोडो

દરેક ધંધામા તથા ઘરની વ્યવસ્થામા પણ પ્રત્યેક સ્રીપુરુષે નોકરને ભરોસે કામ ન છોડતા જાતદેખરેખ રાખવાની પણ આવશ્યકતા છે. એક વખત એવું બન્યુ, કે ઇરાનના એક રાજાનો સુંદર ઘોડો પુષ્કળ દાણા તથા ચારો મળવા છતા પણ હૃષ્ટપુષ્ટ થતો નહોતો. આખરે રાજાએ ઘોડાઓના અનુભવીને બોલાવીને એનુ ઔષધ પૂછ્યુ, તો તેણે ઉત્તર આપ્યો કે, "મહારાજાધિરાજ! એને બીજી કાઇ દવાની જરૂર નથી. એને માટે એના માલિકની નિગાહ એજ પૂરતી દવા છે."

१२१–पुस्तकोना वाचनथी मळतो आनंद

લેડી જેન ગ્રે એક વિદુષી અને સરળ સ્વભાવની, ઈશ્વરભક્ત સ્ત્રી હતી. મોસાળપક્ષથી વિલાયતના રાજકુટુબ જોડે તેને ગાઢો સબધ હતો. તેની માતામહી મેરી રાજા સાતમા હેન્રીની સૌથી નાની કન્યા હતી. રાજા છઠ્ઠા એડવર્ડના મૃત્યુ પછી રાજદ્વારી પુરુષોની ખટપટને લીધે પોતાની ઇચ્છા નહિ હોવા છતા પણ, એ થોડા સમય સુધી ઇંગ્લૅંડના રાજસિંહાસન ઉપર બિરાજી હતી. એ સન્નારીને સંસારના વૈભવ અને વિલાસ કરતા સારા પુસ્તકોના વાચનમા અત્યંત અધિક આનંદ આવતો હતો. એક દિવસ તેનો વિદ્વાન મિત્ર સુપ્રસિદ્ધ શિક્ષક એશચામ એને મળવા ગયો, ત્યારે એ બારીમા બેઠી બેઠી પ્લેટોએ લખેલો સોક્રેટિસના મૃત્યુનો વૃત્તાત વાચી રહી હતી. એના માતપિતા બગીચામા શિકાર રમવા ગયાં હતા શિકારી કૂતરાઓ દોડાદોડ અને ભસાભસ કરી રહ્યા હતા. તેની ગડબડ એ બારીમા પણ સંભળાતી હતી. એશચામે આશ્ચર્યચકિત થઇને પૂછ્યું: “ કુમારિ ! તમે શિકારનો આનંદ ભોગવવા જવાને બદલે અહીયા કેમ બેઠા છો ? ” લેડી જેન ગ્રેએ કહ્યુ. “ પ્લેટોમા મને જે અદ્‌ભુત આનદ પ્રાપ્ત થઈ રહ્યો છે, તેની સરખામણીમા ઉદ્યાનમા મૃગયા ખેલવા જવાનો આનદ મને કાંઈ વિસાતમા નથી લાગતો. ”

१२२–एक राजकन्यानो सतीधर्म

ડેન્માર્કના રાજા ચોથા ક્રિશ્ચિયાનની કન્યા ઇલિયાનોરક્રિશ્ચિયાના જ્યારે સાત વર્ષની હતી, ત્યારે કૌરફિઝ વિલફિલ્ડ નામના ડેન્માર્કના એક પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ સાથે તેનું સગપણ થયું હતું

પાછળથી તેની વય બાર વર્ષની થઇ, ત્યારે સેફ્રસનીના રાજકુમાર સાથે તેનું માગું આવ્યું અને રાજાની ઇચ્છા તેને એ ઠેકાણે પરણાવવાની થઈ, પરંતુ ઇલિયાનોરે એ માગું પાછું કાઢયું અને પિતાને સ્પષ્ટ જણાવ્યું કે, "જેની સાથે એક વાર મારો વિવાહ થયો છે, તેના સિવાય હું બીજા કોઇને વરવાની નથી." પંદર વર્ષની વયે વિલફિલ્ડની સાથે તેનું લગ્ન કરવામા આવ્યુ. ત્યાર પછી થોડાક વર્ષ બાદ રાજાનું મૃત્યુ થયા પછી વિલફિલ્ડના સ્વભાવે પ્રચંડ અને ક્રૂરરૂપ ધારણ કરવા માંડયુ. રાજદ્રોહના અપરાધ માટે કેટલીએ વાર તેને કેદખાનામાં મોકલવામા આવ્યો તથા દેશનિકાલ કરવામાં આવ્યો, પરંતુ એ બધી અવસ્થામાં રાજકુમારી ઇલિયાનોર પતિનું કષ્ટ ઓછું કરવાને સારુ સર્વત્ર એની સાથે ને સાથે રહી હતી. વખતોવખત એને અન્નવસ્ત્રનું કષ્ટ વેઠવું પડતુ, પરંતુ એવી દશામાએ પિયેર જઇને રાજવૈભવ ભોગવવાની અભિલાષા તેણે કરી નહિ. પતિના છેલ્લા–જિંદગી સુધીના કારાગૃહવાસમાં પણ એ તેની સંગિની હતી. ત્યાર પછી ત્રેવીસ વર્ષ બાદ એના સ્વામીનું મૃત્યુ થયાથી એ કારાગારમાંથી બહાર આવી અને થોડોક સમય સુધી જીવીને સ્વર્ગે સિધાવી.

१२३–एक रोमन सन्नारीनो सतीधर्म

રોમના બાદશાહ દુરાત્મા કલોડિયસે પિટ્સ નામના એક રોમન સદ્ગૃહસ્થને દેહાંતદંડની શિક્ષા ફરમાવી અને જણાવ્યુ કે, "એ સજા એણે પોતાના કુટુંબીઓની વચમા બેસીને પોતાને હાથેજ ભોગવવી પડશે, નહિ તો ઘણી ઘાતકી રીતે એનો પ્રાણ લેવામાં આવશે." પોતાનો પતિ આ નિષ્ઠુર આજ્ઞાનું પાલન કરવામાં આનાકાની કરશે અને તેથી કરીને રાજ્યના અમલદારો

અનેક પ્રકારના કષ્ટ દઈને રિબાવી રિબાવીને તેને મારી નાખશે, એ ભયથી પિટ્સની પત્નીએ પોતાની છાતીમા છરો ભોંકી દઈને રૂંધાયલા સ્વરે કહ્યું: "વહાલા! આમાં વિશેષ કષ્ટ નથી." પતિએ પણ રાજાની આજ્ઞાનુ પાલન કરીને પોતાનો દેહ પોતાનેજ હાથે પાડયો. પતિપત્નીની અંત્યેષ્ટિક્રિયા એકસાથેજ થઇ!

૧૨૪–વિશ્વાસુ દરવાન અને શાહ અબ્બાસ

ઈરાનના બાદશાહ અબ્બાસને એક દિવસ તેના એક માનીતા અમલદારને ઘેર જમવાનું આમંત્રણ મળ્યું હતું. એ દિવસે તેણે ભોજનસમયે પુષ્કળ દારૂ પીધો. તેના અમલદાર તથા બીજા સઘળા મહેમાનો પણ પુષ્કળ મદ્યપાન કરીને બેહોશ થઈ ગયા. એ અવસ્થામાં શાહ અબ્બાસ ફરતો ફરતો એ અમલદારના અંતઃપુરના દરવાજા આગળ જઇ પહોચ્યો દરવાન રસ્તો રોકી હાથ જોડીને એવી રીતે ઊભો રહ્યો કે, એને ખસેડયા વગર અંદર પ્રવેશ કરવાનુ અસંભવિત હતુ. શાહ અબ્બાસે કહ્યું "હઠી જા, નહિ તો તલવારથી તારુ માથું કાપી નાખીશ." દ્વારપાળે માથું નમાવી કહ્યું. "ગરીબનવાજ! એમજ કરો. આપ મારા તેમજ આખા દેશના રાજા છો કોઇ પણ અવસ્થામાં હું આપના ઉપર હાથ ઉગામી શકીશ નહિ અને જ્યાસુધી આ દેહમાં જીવ છે, ત્યાંસુધી મારા શેઠના અંત:પુરમા પરપુરુષને ઘૂસવા પણ દઇશ નહિ. આપ પુરુષોના રાજા છો, અંતઃપુરવાસી સ્ત્રીઓના માલિક નથી. એ લોકો અંત.પુરમાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર છે. એટલા માટે આપને સાફ સાફ જણાવી દઉ છું કે, મને મારી નાખીને ઘરની અંદર જવું એ પણ આપને માટે સહિસલામત નથી તેજસ્વિની ઈરાની મહિલાઓ પરપુરુષ ગણીને આપના ઉપર હથિયાર ઉગા-

મશે. એ વખતે તે વિચાર નહિ કરે કે, આ અમારા બાદશાહ છે." આ સાંભળીને શાહ અબ્બાસનો નશો ઊતરી ગયો અને એ ચૂપચાપ પોતાના મહેલ તરફ પાછો ફર્યો.

બીજે દિવસે એ ઘરના માલિક-બાદશાહના પ્રિય અમલદારને બધી વાતની ખબર પડતા, તે શાહ અબ્બાસની પાસે ગયો અને દ્વારપાળની બેઅદબી માટે માફી માગીને કહ્યુ: "હજૂર તો મારા ઘરમાં ગમે ત્યાં પધારી શકે છે. એ દરવાનની બેવકૂફી છે, હું આજથી એને કાઢી મૂકું છુ." શાહ અબ્બાસે ઉત્તર આપ્યો: "તમે પોતાની ઇચ્છાથી એને નોકરીમાંથી રજા આપી છે, એ જાણી હું કેટલો બધો પ્રસન્ન થયો છુ, તે હુ કહી શકતો નથી; કારણ કે એથી કરીને મારે તમારી પાસે માગણી કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો નહિ. એ દરવાનને આજથી મેં મારા અંગરક્ષક સૈનિકોનો સરદાર નીમ્યો છે. પૂજ્ય અને માતૃતુલ્ય તમારા ઘરની મહિલાઓ સાથે શરાબની ઘેલછામાં મેં જે અસભ્ય વર્તણૂક ચલાવી છે, તેને માટે એમને જણાવશો કે, હું એમની ક્ષમાને માટે વિનતિ કરું છુ."

૧૨૫-त्रीजा विलियमनी उदारता

ઇંગ્લેંડના રાજા ત્રીજા વિલિયમની વિરુદ્ધ અને સ્ટુઅર્ટવંશના પદભ્રષ્ટ રાજા બીજા જેમ્સના પક્ષમા રાજ્યમાં બળવો કરવા સારુ એક પ્રપંચ રચાયો હતો અને એમાં એક આબરૂદાર અને સોભાવાળા ગૃહસ્થ સામિલ હતા. એ બાબતના અનેક કાગળપત્રો રાજા વિલિયમના હાથમા આવ્યા અને રાજાએ તે ગૃહસ્થને પોતાના ખાનગી ઓરડામાં બોલાવીને એ કાગળિયાં તેના હાથમાં મૂકચાં. એ જોતા વારજ એ ગૃહસ્થના હોશકોશ ઊડી ગયા. એ સમજ્યો

કે, “ હવે મને કેદ કરીને આ કિલ્લામાં રાખવાનો હુકમ થશે અને થોડાક દિવસ પછી મારા ઉપર મુકદ્દમો ચલાવીને ફાસીની સજા દેવામાં આવશે.” પરંતુ રાજાએ તેવું કાંઇ કર્યું નહિ તેણે તો ધીરજપૂર્વક કહ્યું: “ જે લોકો પોતાના શેઠ ઉપર તેની દુર્દશામા પણ પ્રેમ રાખે છે અને બધી વિપત્તિઓને તુચ્છ ગણીને તથા બધી આશાઓનો ત્યાગ કરીને, કેવળ પ્રભુભક્તિના આવેશમાજ તેના કાર્યમાં નિયુક્ત રહે છે, તેઓ આ જગતમા પૂજનીય છે અને એમની મિત્રતા એ એક આ સ સારમા ઇચ્છવાયોગ્ય વસ્તુ છે.” એટલુ કહીને પોતાને હાથે દીવાની જ્યોત આગળ એ કાગળોને ધરીને એ સદ્ગૃહસ્થની વિરુદ્ધ રાજદ્રોહનો અપરાધ સાબિત કરનારા બધા પ્રમાણો એકદમ સળગાવી દીધાં. એ ગૃહસ્થ, રાજાના આ સૌજન્ય તથા ઉદારતાથી મુગ્ધ થઇને બોલી ઊઠ્યોઃ “ ભગવાને જ્યારે આપના જેવા ઉદાર અને મોટા મનના પુરુષને મારા શેઠના હરીફ બનાવ્યા છે, તો પછી એમજ સમજવું જોઇએ કે, ભગવાન પણ એમનું દુર્ભાગ્ય દૂર કરવાની ઇચ્છા નથી કરતો. મેં મારુ જીવન જૂના શેઠની સેવામા અર્પણ કર્યું હતું, તેનો અ ત આ પત્રો પકડાવાની સાથેજ આવી ગયો છે હવે હું જે જીવન ધારણ કરીશ, તે આપના તરફથી વગર માગ્યે મળેલા દાનસ્વરૂપ છે. આપે કૃપા કરી મને જે જીવતદાન આપ્યું છે, તેનો ઉપયોગ હવે આપની વિરુદ્ધ કરવાનો અધિકાર મને નથી અને આપના તાબાના દેશની સેવા કરવામાજ હવે તે જીવન ગાળીશ.”

૧૨૬—भारतना आदर्श शिक्षक केवा होय ?

આદર્શ બ્રાહ્મણપ ડિત રામનાથ તર્કસિદ્ધાતનો જ. મ ઇ૦ સ૦-ની ૧૮ મી સદીમાના છેવટના ભાગમાં થયો હતો. એમણે ન્યાય-

શાસ્ત્રમાં અસાધારણ વિદ્વત્તા પ્રાપ્ત કરી હતી. પોતે ઘણા ગરીબ હોવાથી પહેલાં લગ્ન કરવાની ના કહેતા હતા; પણ પાછળથી એમના જેવા સત્પાત્રને કન્યાદાન કરવાની ઇચ્છા અનેક બ્રાહ્મણોની થઇ હતી અને એક અધ્યાપકના આગ્રહથી એમને લગ્ન કરવું પડયું હતું. અધ્યાપકે આશીર્વાદ આપ્યો હતો કે, “રામનાથ! તને એક સાચી સહધર્મિણી મળશે અને તમારાં બન્નેનાં મન એકજ પ્રકારના રહેશે.” પરણ્યા પછી થોડા દિવસે રામનાથનો વિદ્યાભ્યાસ સમાપ્ત થયો.

એ વખતે નવદ્વીપમા એવો નિયમ હતો કે, દરેક વિદ્યાર્થી અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી નવદ્વીપના રાજા આગળ જતો, પોતાની વિદ્યાનો પરિચય આપતો અને ‘ટોલ’ (નિશાળ) સ્થાપવા સારુ રાજા પાસેથી મદદરૂપે થોડીઘણી ભૂમિ પ્રાપ્ત કરતો, રામનાથની અવસ્થા બિલકુલ સારી ન હોવા છતાં પણ એ નિર્લોભી બ્રાહ્મણ રાજાની સમીપ ગયો નહિ. તેમણે નવદ્વીપની પાસેના એક જંગલમા ઝૂંપડી બાંધીને શાસ્ત્રની આલોચના કરવા માંડી.

ભારતવર્ષની શિક્ષણપ્રણાલી અત્યંત ઉચ્ચ હતી. પૃથ્વીના કોઈ પણ દેશમાં કે કોઇ પણ જાતિમા એવા પ્રકારની શિક્ષણપદ્ધતિ પ્રચલિત નહોતી. એ પદ્ધતિ પ્રમાણે અધ્યાપકો વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી ફી લેતા નહિ, એટલુજ નહિ પણ એમના ખાવાપીવાનો બદોબસ્ત પોતાના તરફથી કરતા. રામનાથનું ગજુ એ ખર્ચ ઉપાડવા જેટલુ નહોતું, તેમજ એ બીજાની મદદ પણ લેતા નહોતા. બીજી તરફ અનેક વિદ્યાર્થીઓ તેમની આગળ વિદ્યાભ્યાસ સારુ આવવા લાગ્યા. રામનાથે એમને સ્પષ્ટ કહી દીધું કે, તમારા અન્નવસ્ત્રનો પ્રબંધ કરી શકું એવું મારું ગજું નથી. વિદ્યાર્થીઓએ કહ્યુ: “મહારાજ! અમે વિદ્યા ભણવા આવ્યા છીએ, ભોજન કે વસ્ત્રની ખાતર આવ્યા નથી, માટે આપે એ

ાન)જ અનર્થનું મૂળ અને વિદ્યાભ્યાસનો રિપુ છે, ધન મારા વંશજો ભોગવિલાસી અને મૂર્ખ નીવડશે. મારે ર્થંકારી અર્થનું પ્રયોજન નથી."

સમયે કલકત્તામાં મહારાજા નવકૃષ્ણના રાજભવનમા એક ક દિગ્વિજયનો સંકલ્પ કરીને જઈ પહોંચ્યો. એ પ્રસંગે ડેલમા એક મોટી સભા ભરાઈ. એ સભામા એ વખતના ાના મુખ્ય નૈયાયિક શિવનાથ વાચસ્પતિ અને જગન્નાથ યાનન વગેરે પંડિતો હાજર હતા; પણ એમાંનો કોઇ દિગ્વિ- પંડિતના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા સમર્થ થયો નહિ. છેવટે ાથે આવીને એના પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપીને નવદ્વીપની લાજ રાજા નવકૃષ્ણે રામનાથના પાંડિત્યથી સંતુષ્ટ થઇને તેમને પુ- ધન આપવા માડ્યું. પરંતુ રામનાથે તેને "કાકવિષ્ટા" કહીને ' પણ કર્યો નહિ અધ્યાપક બ્રાહ્મણની નિઃસ્પૃહતા એ કેવી છે તેનું આધુનિક ભારતવાસીઓને સ્મરણ કરાવવા સારુજ રામનાથ–દંપતીએ જન્મ ધારણ કર્યો હતો.

૭–વાયદાની કુટેવ ને રાજમોહન સરકારનો પુત્ર

'કત્તાની કારતારક કંપનીના ભાગીદાર નેહાટીનિવાસી તાર- ' ાર, રાજમોહન સરકારના પુત્ર થાય રાજમોહન નૌકા- ાણુંખરું કોઇ ગામ જતા અને એ ને એજ દિવસે ભાડું આપતા. પુત્રને કહી રાખ્યું ાલે તરતજ એને ભાડું ચુકાવી ણ નહિ હોવાથી તારકચંદ્રે પૈસા લઇ એ વા સારુ ાારે

ઠીમાં જઇ પહોચ્યા. એ સમયે રામનાથ, વિદ્યાર્થીઓને એટલા એકાગ્રચિત્તથી ભણાવી રહ્યા હતા કે, મહારાજાની પધરામણીની એમને જરા પણ ખબર ન પડી. તર્ક સમાપ્ત થયા પછી મહારાજાને જોયાથી યથાવિધિ સન્માનપૂર્વક એમની આગતાસ્વાગતા કરી. મહારાજાએ આસન ઉપર બિરાજીને કહ્યુઃ "મહારાજ! આપને કોઇ બાબતમા અનુપપત્તિ છે?" ત્યારે રામનાથે કહ્યું. "મહારાજ! ચાર ચિંતામણિ શાસ્ત્રની ઉપપત્તિ કરી છે, એમાં કાઇ મને અનુપપત્તિ જણાઇ નથી. કેમ છોકરાઓ! તમને કોઇ સ્થાને અનુપપત્તિ કે અસગતિ જણાઇ છે કે?" એ ઉત્તર સાંભળીને મહારાજા બોલ્યા. "મહાશય! હું આપને તર્કશાસ્ત્રની કોઇ વાત પૂછતો નથી હુ તો એ પૂછુ છું કે, ઘરસસાર ચલાવવામા આપને કોઇ જાતની તગી નડે છે?" પ્રત્યુત્તરમા રામનાથ બોલ્યાઃ "એ વાતની તો ઘરવાળીને ખબર" રાજા બ્રાહ્મણની રજા માગીને એમની ઝૂપડીમા ગયા અને પોતાનો પરિચય આપીને કહ્યુઃ "મા! આપના ઘરસંસારમા કાંઇ તગી હોય તો એનુ નિવારણ કરવા હુ અહીંયા આવ્યો છું, અત્યારે કયી વસ્તુની જરૂર છે, એ મને કહો, એટલે હુ હમણા મંગાવી આપુ." સાક્ષાત્ દેવીસ્વરૂપ બ્રાહ્મણીએ ધીમે સાદે ઉત્તર આપ્યોઃ "બેટા! અમારે તો કોઇ પણ વસ્તુનો અભાવ નથી, મારે પહેરવાને ચીથરુ છે; પાણીને માટે ઘડો છે. સૂવાને માટે ચટાઇ છે. વળી મારા હાથમાં ચૂડી પણ છે, તો પછી મારે શી વાતનો અભાવ હોઇ શકે?" મહારાજા શિવચદ્ર, રામનાથપત્નીના આ ઉત્તરથી આશ્ચર્ય પામીને બોલ્યા. "[illegible] સ્રીજાતિમા આદર્શરૂપ અને સતીઓના શિરોમ[illegible]

[illegible] ત્યાથી પાછા ફરીને રામનાથને પુષ્કળ [illegible] જણાવી, પણ રામનાથે કહ્યુ. મહારાજ!

અર્થ (ધન)જ અનર્થનું મૂળ અને વિદ્યાભ્યાસનો રિપુ છે, ધન મળ્યાથી મારા વંશજો ભોગવિલાસી અને મૂર્ખ નીવડશે મારે એ અનર્થકારી અર્થનું પ્રયોજન નથી."

એ સમયે કલકત્તામાં મહારાજા નવકૃષ્ણના રાજભવનમા એક નૈયાયિક દિગ્વિજયનો સંકલ્પ કરીને જઈ પહોંચ્યો. એ પ્રસંગે રાજમહેલમા એક મોટી સભા ભરાઈ. એ સભામા એ વખતના નવદ્વીપના મુખ્ય નૈયાયિક શિવનાથ વાચસ્પતિ અને જગન્નાથ તર્કપંચાનન વગેરે પંડિતો હાજર હતા; પણ એમાનો કોઇ દિગ્વિજયી પંડિતના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવા સમર્થ થયો નહિ. છેવટે રામનાથે આવીને એના પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપીને નવદ્વીપની લાજ રાખી રાજા નવકૃષ્ણે રામનાથના પાંડિત્યથી સંતુષ્ટ થઇને તેમને પુષ્કળ ધન આપવા માંડ્યુ. પરંતુ રામનાથે તેને "કાકવિષ્ટા" કહીને સ્પર્શ પણ કર્યો નહિ અધ્યાપક બ્રાહ્મણની નિઃસ્પૃહતા એ કેવી વસ્તુ છે તેનુ આધુનિક ભારતવાસીઓને સ્મરણ કરાવવા સારુજ જાણે રામનાથ–દંપતીએ જન્મ ધારણ કર્યો હતો

૧૨૭–वायदानी कुटेव ने राजमोहन सरकारनो पुत्र

કલકત્તાની કારતારક કંપનીના ભાગીદાર નૈહાટીનિવાસી તારકચંદ્ર સરકાર, રાજમોહન સરકારના પુત્ર થાય રાજમોહન નૌકામાં બેસીને ઘણુખરું કોઇ ગામ જતા અને એ ને એજ દિવસે નૈહાટી પાછા વળતાં પાચ આના ભાડુ આપતા. પુત્રને કહી રાખ્યું હતું કે, "ખલાસી ઘેર આવે એટલે તરતજ એને ભાડુ ચુકાવી આપવું" એક દિવસે ઘરમા પરચુરણ નહિ હોવાથી તારકચંદ્રે ખલાસીને બીજે દિવસે સવારે આવીને પૈસા લઇ જવા કહ્યુ. એ પ્રમાણે ખલાસી બીજે દિવસે ભાડું લેવા સારુ આવ્યો, ત્યારે

રાજમોહનને ખબર પડી કે, ગઇકાલે પુત્રે ભાડું ચુકાવ્યું નથી. તેમણે પુત્રને બોલાવીને કહ્યું: "ભાઇ! ખલાસી ગરીબ માણસ છે; એટલે તેં એને એના વાજબી ભાડાના પૈસા લેવા સારુ એનું કામ રોકીને અહીં સુધી ચાલીને આવવાની ફરજ પાડી; પણ એવી રીતે ધંધામા વખતસર કોઇની હૂંડીના નાણાં આપવામા વિલંબ કરશો તો નકરામણસીકરામણ ભરવું પડશે અને કદાચ દેવાળું પણ કાઢવાનો વારો આવશે; માટે જાઓ, આજે એને પાચને બદલે છ આના આપો."

આપણા દેશમાં કારણ વગર 'કાલે આવજો' 'હમણા નથી' 'જરા બેસો' એવું કહીને ગાડીવાળા, ધોબી, કાપડિયા વગેરેને જાણ્યેઅજાણ્યે અગવડ પહોચાડવામા આવે છે, એ અનુચિત છે.

૧૨૮–નોકરો પ્રત્યે શેઠની લાગણી

હુગલીના સુપ્રસિદ્ધ સરકારી વકીલ સ્વર્ગસ્થ શશિભૂષણ બદોપાધ્યાય એક દિવસ વૈશાખ માસના અતિશય પ્રખર તાપમાં બપોરના બે વાગે એક ભાડાની ગાડીમા, ચુંચુડામા તેમના વેવાઇને ઘેર પહોચ્યા. જે કામને સારુ એ ત્યા ગયા હતા, તે કામ એવું હતું કે, એમા એમની પોતાની હાજરીની જરા પણ જરૂર નહોતી. એકાદ ચાકરને ચિઠ્ઠી આપી દોડાવ્યો હોત, તોપણ કામ સરે એમ હતું. વેવાઇને ઘેર પહોચ્યા પછી એક માણસે એમને પૂછ્યું: "આટલાસરખા કામ સારુ આપ આટલી લૂમા અહીંયાં શા સારુ આવ્યા?" એના ઉત્તરમા એમણે કહ્યું: "પહેલા તો એવો વિચાર થયો કે, એકાદ નોકરચાકરને મોકલું, પણ પછી જોયું કે, પુષ્કળ તાપ પડી રહ્યો છે; એટલે કોઇ નોકરને મોકલતા મારો જીવ ચાલ્યો નહિ."

१२९–भंगीओना जमादारनुं डहापण

એક દિવસ એક મ્યુનિસિપાલિટીના ભંગીઓના જમાદારને મ્યુનિસિપલ કમિશ્નરે બોલાવીને કહ્યુઃ "અમુક ભંગીને નોકરીએ લગાડી દો. એ ઘણો મજબૂત અને કામમાં હોશિયાર છે." જમાદારે કહ્યું· "સાહેબ! કોઈ પણ મહોલ્લામા જગ્યા ખાલી નથી." ત્યારે કમિશ્નર સાહેબે કહ્યુંઃ "એકાદ જગ્યા ખાલી કરીને એને આપો." ભંગીના જમાદારે કહ્યું "સાહેબ! કોના પેટ ઉપર પગ મૂકું?" કમિશ્નર સાહેબ એ જવાબ સાભળીને ચુપ થઇ ગયા અને પાછળથી પોતાના એક મિત્ર આગળ બોલ્યા કે, "ભાઈ! જુઓ, ભગીઓના જમાદારે આજે મને શિખામણ આપી છે અને બતાવ્યું છે કે, એનુ મન મારા કરતા ઘણુ મોટું છે. મેં એક માણસનુ ભલું કરવાનો વિચાર કર્યો હતો, પણ એમ કરવા જતા બીજા કોઇનું ભૂંડું થશે તેનો વિચાર સરખો પણ મેં મનમા આણ્યો નહિ."

१३०–वाजबी आत्मगौरव

એક માણસે એક મહેતરાણીને કુતૂહલવશ થઇ પૂછ્યું કે, "તને જાજરુ સાફ કરતા સૂગ નથી આવતી?" મહેતરાણીએ જવાબ આપ્યો. "અમારા મોટેરાઓ એવું કહી ગયા છે કે, તમે બધાની માવતરો છો. છોકરાઓની 'છી' (મળ)મા સૂગ ચડાવીએ નહિ. ખૂબ કાળજીથી સફાઇપૂર્વક કામ કરવું."

વર્ણાશ્રમનો એજ સાચો ભાવ છે. ધોબી બધાના કપડા ધોઇને સમાજની પ્રતિષ્ઠા વધારે છે, એટલા માટે એને કેટલીક જગ્યાએ

રાજમોહનને ખબર પડી કે, ગઇકાલે પુત્રે ભાડું ચુકાવ્યું નથી. તેમણે પુત્રને બોલાવીને કહ્યું: "ભાઇ! ખલાસી ગરીબ માણુસ છે; એટલે તેં એને એના વાજબી ભાડાના પૈસા લેવા સારુ એનું કામ રોકીને અહીં સુધી ચાલીને આવવાની ફરજ પાડી; પણ એવી રીતે ધંધામાં વખતસર કોઇની હૂંડીનાં નાણાં આપવામા વિલંબ કરશો તો નકરામણુસીકરામણુ ભરવું પડશે અને કદાચ દેવાળું પણ કાઢવાનો વારો આવશે; માટે જાઓ, આજે એને પાચને બદલે છ આના આપો."

આપણા દેશમાં કારણુ વગર 'કાલે આવજો' 'હમણાં નથી' 'જરા બેસો' એવું કહીને ગાડીવાળા, ધોબી, કાપડિયા વગેરેને જાણ્યેઅજાણ્યે અગવડ પહોચાડવામા આવે છે, એ અનુચિત છે.

૧૨૮–નોકરો પ્રત્યે શેઠની લાગણી

હુગલીના સુપ્રસિદ્ધ સરકારી વકીલ સ્વર્ગસ્થ શશિભૂષણુ બંદોપાધ્યાય એક દિવસ વૈશાખ માસનો અતિશય પ્રખર તાપમાં બપોરના બે વાગે એક ભાડાની ગાડીમા, ચુંચુડામા તેમના વેવાઇને ઘેર પહોચ્યા. જે કામને સારુ એ ત્યા ગયા હતા, તે કામ એવું હતું કે, એમા એમની પોતાની હાજરીની જરા પણ જરૂર નહોતી. એકાદ ચાકરને ચિઠ્ઠી આપી દોડાવ્યો હોત; તોપણુ કામ સરે એમ હતું. વેવાઇને ઘેર પહોચ્યા પછી એક માણુસે એમને પૂછ્યું: "આટલાસરખા કામ સારુ આપ આટલી લૂમાં અહીંયાં શા સારુ આવ્યા?" એના ઉત્તરમા એમણે કહ્યું: "પહેલા તો એવો વિચાર થયો કે, એકાદ નોકરચાકરને મોકલુ, પણુ પછી જોયું કે, પુષ્કળ તાપ પડી રહ્યો છે; એટલે કોઇ નોકરને મોકલતાં મારો જીવ ચાલ્યો નહિ."

૧૨૯–ભંગીઓના જમાદારનું ડહાપણ

એક દિવસ એક મ્યુનિસિપાલિટીના ભંગીઓના જમાદારને મ્યુનિસિપલ કમિશ્નરે બોલાવીને કહ્યુઃ "અમુક ભંગીને નોકરીએ લગાડી દો. એ ઘણો મજબૂત અને કામમાં હોશિયાર છે." જમાદારે કહ્યું· "સાહેબ! કોઈ પણ મહોલ્લામા જગ્યા ખાલી નથી." ત્યારે કમિશ્નર સાહેબે કહ્યુંઃ "એકાદ જગ્યા ખાલી કરીને એને આપો." ભંગીના જમાદારે કહ્યું "સાહેબ! કોના પેટ ઉપર પગ મૂકું?" કમિશ્નર સાહેબ એ જવાબ સાભળીને ચુપ થઇ ગયા અને પાછળથી પોતાના એક મિત્ર આગળ બોલ્યા કે, "ભાઈ! જુઓ, ભંગીઓના જમાદારે આજે મને શિખામણ આપી છે અને બતાવ્યું છે કે, એનુ મન મારા કરતા ઘણુ મોટું છે. મેં એક માણસનું ભલું કરવાનો વિચાર કર્યો હતો, પણ એમ કરવા જતા બીજા કોઇનું ભૂંડું થશે તેનો વિચાર સરખો પણ મેં મનમા આણ્યો નહિ."

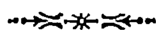
૧૩૦–વાજબી આત્મગૌરવ

એક માણસે એક મહેતરાણીને કુતૂહલવશ થઇ પૂછ્યું કે, "તને જાજરુ સાફ કરતા સૂગ નથી આવતી?" મહેતરાણીએ જવાબ આપ્યો "અમારા મોટેરાઓ એવું કહી ગયા છે કે, તમે બધાની માવતરો છો. છોકરાઓની 'છી' (મળ)મા સૂગ ચડાવીએ નહિ. ખૂબ કાળજીથી સફાઇપૂર્વક કામ કરવું"

વર્ણાશ્રમનો એજ સાચો ભાવ છે ધોબી બધાના કપડા ધોઇને સમાજની પ્રતિષ્ઠા વધારે છે; એટલા માટે એને કેટલીક જગ્યાએ

'સભાસાજન' કહે છે. હજામ હજામત કરીને શારીરિક સૌંદર્ય વધારે છે, માટે એને 'નરસુંદર' નામે ઓળખે છે. જનસમાજના પ્રયોજનનું કોઇ પણ કામ તુચ્છ નથી. સમાજમા કોઇ પણ વર્ણ હલકો નથી. બધા વર્ણો સમાજરૂપી વિશાળ એન્જિનની નાનીમોટી કળો છે, બધાએ પોતપોતાનું કાર્ય ઉત્તમરૂપે કરવાની બહુજ આવશ્યકતા છે. બધા સમાજરૂપી વિરાટ પુરુષના અંગ છે. હિંદુઓના ધર્મશાસ્ત્રોમાં શૂદ્રોને બ્રહ્માના પગ કહ્યા છે, તેથી તેઓને હીન માન્યા છે એવું સમજવાનું નથી. દેવતાના પગને તો ફૂલ તથા ચંદન ચડાવવામા આવે છે. સમાજનાં બધા અગ પ્રયોજનીય અને પૂજ્ય છે. જે કોઇ માણુસ બીજી ન્યાત કે વર્ણના મનુષ્યને હલકો ગણે છે, તે પોતેજ હલકો છે.

१३१–विश्वनाथफंड–पंडितोनुं सन्मान अने सहायता

ભૂદેવ મુખોપાધ્યાયના પિતા વિશ્વનાથ તર્કભૂષણુને પાઇકપાડાના રાજમહેલમાથી પચાસ રૂપિયાનું વર્ષાસન મળતું હતું. એમની ચતુષ્પાઠીમા જે સીધું આવતુ તથા બીજેથી જે દક્ષિણા મળતી, તેમાથી મહાપરાણે એમના સંસારનું ગુજરાન ચાલતું, પરંતુ પુત્રના અંગ્રેજી શિક્ષણને માટે એ પચાસ રૂપિયાનોજ તેમને આધાર હતો. બંગાળામા વર્તમાનપત્રો નીકળવા માડ્યા પછી એ રાજ્યમાથી એક અમલદારે આગળપાછળનો કાંઇ વિચાર કર્યા વગર, કાંઈ નવું કરી દેખાડવાની હોંશમાં જાહેર ખબર આપી કે, "જે જે બ્રાહ્મણુ પંડિતોને આ રાજ્યમાથી વર્ષાસન મળે છે, તેમણે શારદીયપૂજાની પછી બારશને દિવસેજ હાજર થઈને દક્ષિણા લઇ જવી. વર્ષની અંદર વચગાળે ગમે તે દિવસે લેવા આવ્યાથી અડ-

ચણ પડે છે.” આ જાહેર ખબરની વાત આવ્યા પછી તેજસ્વી વિશ્વનાથ તર્કભૂષણ કદાપિ એ વર્ષાસન લેવા સારુ ગયા નહિ. એમણે વિચાર કર્યો કે, જે માણસ સાધુ–બ્રાહ્મણના આગમનથી પોતાના ઘરને પવિત્ર થયેલું નથી માનતો અને ઊલટી અડચણ સમજે છે, તે ઘર ભલેને રાજમહેલ હોય, તોપણ ખરા સાધુબ્રાહ્મણને માટે પગ મૂકવા યોગ્ય સ્થાન નથી, એ ભક્તિમાન હિંદુનું ઘર નથી. એમણે પોતાનો આ વિચાર પાઇકપાડાના રાજવંશને કે બીજા કોઇને પણ જણાવ્યો નહિ, પરંતુ એ વર્ષાસનનો ત્યાગ કર્યાથી ઘરસંસારમાં તેમને બહુજ અગવડ પડી હતી.

આ બનાવે એમના પુત્ર ભૂદેવના મન ઉપર બહુ ઊંડી અસર કરી હતી. પાછલી વયમાં એમણે ઊંડી સ્વદેશહિતની ઇચ્છાથી પ્રેરાઇને સનાતનધર્મની રક્ષા સારુ ઉચ્ચ શિક્ષણ પામેલા, આદર્શ ચરિત્રવાળા ઊંચા વર્ગના બ્રાહ્મણપંડિતોને સહાયતા આપવા સારુ એક લાખ ને સાઠ હજારની સંપત્તિનું દાન કરીને પિતાના નામથી વિશ્વનાથફંડની સ્થાપના કરી હતી. એમનો દૃઢ વિશ્વાસ હતો કે, મારા પિતાના જેવા જ્ઞાની, સાધક અને આદર્શચરિત તેજસ્વી પંડિતો થોડાપણ દેશમાં હશે, તો દેશમાંથી હિંદુત્વ નાશ નહિ પામે. તેમણે એવા પંડિતોની સહાયતા અને સન્માન સારુ એમને વગર માગ્યે ઘેર બેઠે મનીઓર્ડરથી દર વર્ષે પચાસ રૂપિયા મળતા રહે એવી વ્યવસ્થા કરી હતી. એમને ઘેર કે ટ્રસ્ટફંડની ઑફિસમાં પંડિતોને આવવાની જરૂર નહોતી. પ્રથમ વર્ષમાં આપેલી વૃત્તિઓની જે ટીપ ‘એજ્યુકેશન ગેઝેટ’માં પ્રગટ કરવા સારુ કારકુન લઇ ગયો તેમાં લખ્યું હતું કે, “આ વર્ષમાં જે જે અધ્યાપક મહાશયોને વર્ષ સુધી ‘વિશ્વનાથવૃત્તિ’ આપવામાં આવી છે, તેમના નામ નીચે પ્રગટ કરવામાં આવે છે ” એ વાચીને ભૂદેવ બાબુએ કહ્યું: “આ શું લખ્યું છે? ‘આપવામાં આવી છે,’

એવુ શા સારુ લખ્યુ ? એવું લખો કે, 'જેઓએ કૃપા કરીને આ વર્ષે વિશ્વનાથવૃત્તિ સ્વીકારી છે,' सर्वं तु ब्राह्मणस्येदम् यत् किंचित् जगति गतम्। એ મનુનુ વચન છે, અર્થાત્ એમની વસ્તુ એ લે છે; તેમને આપી શકે એવું કોણ છે ?"

१३२–ब्राह्मणत्व शामां छे?–लोमश मुनिनी कथा

લોમશ મુનિના શરીર ઉપર મોટાં મોટા રૂંવાડા હતા. તેમણે ભગવાનની આરાધના કરીને વરદાન માગ્યું કે, "આ બધાં રૂવાડા મારા શરીર ઉપરથી ખરી જાય એવું કરો." દેવવાણી થઈ કે "હે ઋષિ ! તુ બ્રાહ્મણનું અજીઠું ખા, એટલે તારા રૂવાડા જતા રહેશે." મુનિએ અનેક બ્રાહ્મણોનુ અજીઠુ ખાધુ, પણ રૂંવાડા તો જતાં ન રહ્યા. તેમણે ફરીથી પ્રાર્થના કરી, ત્યારે દેવવાણી થઈ કે, "બ્રાહ્મણવંશમા જન્મેલાનું ઉચ્છિષ્ટ ખાધાથી કામ નહિ સરે, ગુણ-મા બ્રાહ્મણ હોય એવાનુ અજીઠું ભોજન કરવું જોઇએ. ચડાળના મહોલ્લામા એક પરમ ભક્ત હરિદાસ રહે છે, તેનુ અજીઠું તુ ભોજન કર." મુનિ, હરિદાસની પાસે ગયા અને અજીઠું ભોજન આપવાની પ્રાર્થના કરી. એ એવુ કરવાને સમત થયો નહિ, બલકે સપરિવાર તેમના ચરણમાં પડીને માફી માગવા લાગ્યો. આખરે લાચાર બની એ મુનિએ હરિદાસે ભોજન કરેલી થાળીમા-થી બચેલા અજીઠા ભોજનમાંથી થોડાક દાણા છાનામાના ઉપાડી લીધા અને તેનું ભોજન કર્યું તથા શરીર ઉપર લેપ કર્યો, એથી તેમના શરીર ઉપરનાં બધાં રૂવાડાં જતા રહ્યાં અને સુદર શરીર બન્યું. શાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે:

चाण्डालोऽपि द्विजश्रेष्ठो हरिभक्तिपरायणः।
हरिभक्तिविहीनश्च द्विजोऽपि चाण्डालोऽधमः॥

સર્પરૂપી નહુષના પ્રશ્નના ઉત્તરમા યુધિષ્ઠિર કહી ગયા છે કેઃ

यत्रे तत् लक्ष्यते सर्ण । वृत्तं स ब्राह्मणः स्मृत ।

જેનામા વૃત્ત અર્થાત્ સદાચરણ અને ચરિત્રની દૃઢતા છે, તેજ બ્રાહ્મણ છે.

૧૩૩–વગર જરૂરનું ખર્ચ એજ અપવ્યય છે

ભૂદેવ મુખોપાધ્યાયના ત્રીજા પુત્ર હાવરાના ડેપ્યુટી મૅજિસ્ટ્રેટ હતા. એ વખતે સુપ્રસિદ્ધ લેખક બંકિમચંદ્ર તથા ગૌરદાસ બસાક પણ ત્યાં ડેપ્યુટી મૅજિસ્ટ્રેટ હતા. કચેરી બંધ કરીને ત્રણે જણા એક એક ભાડાની ગાડી મગાવીને રવાના થયા. એ વખતે ભૂદેવ મુખોપાધ્યાયના પુત્રને કોઇ કાર્યપ્રસંગે રેવન્યુ બોર્ડમા જવું પડ્યુ ત્યા ઘણી વાર લાગ્યાથી વખતના હિસાબે વીસ રૂપિયા ગાડીભાડુ આપવુ પડ્યું. ભૂદેવ મુખોપાધ્યાય પોતે પણ સરકારી કેળવણી ખાતામા ઘણા મોટા અમલદાર હતા અને એમની વ્યવસ્થા એવી હતી કે, દરેક પુત્રે મહિનાની આખરે પોતાના ખર્ચનો હિસાબ પિતાની આગળ મોકલવો પડતો. એ હિસાબમા ગાડીભાડાના વીસ રૂપિયા જોઇને એમણે પુત્રને ખુલાસો પૂછ્યો, ત્યારે પુત્રે જણાવ્યુ કે, “ દરરોજ તો હું ચાલીને હાવરાનો પુલ ઓળંગીને જાઉ છુ અને ત્યાંથી ટ્રામમાં બેસીને કલકત્તા જાઉ છુ, પરતુ એક દિવસે બીજા બે ડેપ્યુટી મૅજિસ્ટ્રેટોને ગાડી મગાવતા જોઇને મારે પણ મંગાવવી પડી.” ભૂદેવ એ વખતે તો કાંઇ બોલ્યા નહિ, પણ બીજી વાર વ્યવસ્થાપકસભાની બેઠકમાથી પાછા ફર્યા પછી પિતાપુત્ર મળ્યા, ત્યારે ભૂદેવ બાબુએ પુત્રને કહ્યુ. “ આ ઉમરે હું પગે ચાલીને હાવરાના પુલ ઉપર થઇને ગયો છું અને ત્યાથી ટ્રામવેમા વ્યવસ્થાપકસભામાં જઇને ખર્ચ બચાવ્યુ છે,

વગરજરૂરનું ખર્ચ એ અપવ્યય છે. પોતાના શરીરને માટે ખર્ચ કરવામા સંયમ રાખવો એમા શરમાવાનું કારણ નથી; સારા માર્ગમાં ચાલતાં લોકલજ્જા કે નિંદાથી બીવાનુ કાંઇ કારણ નથી, બલકે સારા કાર્યમાંજ પૈસો ખર્ચાય તેને માટે પ્રયત્ન કરવો જોઇએ." ઇંગ્લેંડના પ્રધાનમંત્રી ગ્લૅડસ્ટનને કોઇએ પૂછ્યું હતું કે, "આપ સાહેબ રેલવેની ત્રીજા વર્ગની ગાડીમાં કેમ મુસાફરી કરો છો?" ત્યારે તેમણે ઉત્તર આપ્યો હતો કે, "ચોથા વર્ગની ગાડી નથી માટે." એને લીધે ધનવાન ઇંગ્લેંડને ઘણો લાભ થયો છે અને આપણે બીજાની દેખાદેખી કરવામાં ગરીબ થતા જઇએ છીએ. પગમાં સાદી ચાખડી અને અંગવસ્ત્ર ઓઢેલા પવિત્ર બ્રાહ્મણના પગમા ધનવાન શેઠનુ મસ્તક નમતું હતું, એ આ દેશનો આદર્શ હતો, અર્થાત્ આ દેશમાં વિદ્યા અને પવિત્ર ચરિત્રનોજ આદર હતો, ખોટા ઠાઠનો નહિ.

૧૩૪–एक बाळकनी सभ्यता अने आज्ञापालन

(૧)

ભૂદેવ મુખોપાધ્યાયનો પૌત્ર સોમદેવ ત્રણ વર્ષની ઉંમરે એકવાર દોડતો દોડતો એના દાદાની બેઠકમાં આવ્યો ત્યા આગળ એના દાદા અને પંડિત રામગતિ ન્યાયરત્ન સામસામી ખુરસીઓ ઉપર બેસીને વાતચીત કરી રહ્યા હતા. બે ખુરસીઓની વચમાં ખાસો માર્ગ હતો, પણ એ માર્ગમાથી ન જતા સોમદેવ દાદાની ખુરસીની પાછળ થઇને આગળ ગયો. ન્યાયરત્ન મહાશયે આશ્ચર્ય પામીને કહ્યુ. "બે જણાની વચ્ચે થઇને જવું એ અસભ્યતા છે, તે આ બાળક કેવી રીતે સમજ્યો અને આટલો દોડતો દોડતો આવતો હતો, ત્યાથી એકદમ ગતિ ફેરવીને પાછળ થઇને જતા એને કોણે શીખવ્યું?"

બાળકો નાની બાબતોમા પણ માબાપોની વર્તણુક જેવી જુએ છે, તેવી રીતે સ્વભાવથીજ વર્તતા શીખે છે અને તેથી સ્વાભાવિક રીતેજ તેમની સભ્યતા પણ તેઓમા આવી રહે છે. માટે દરેક બાબતમાં માબાપોએ પોતાનું વર્તન ઉત્તમ બનાવવુ એમાંજ સંતાનોનુ ઉત્તમ શિક્ષણ રહેલું છે.

(૨)

સાત વર્ષની વયે સોમદેવ તેનાં માતાપિતા અને બીજાં સગાઓની સાથે કલકત્તા જવા સારુ હુગલી સ્ટેશને ગયો હતો પિતાએ તેને પ્લેટફોર્મ ઉપર એક પાટલી ઉપર બેસાડીને કહ્યું "અહીંયા સ્થિર બેસી રહેજે, હુ બોલાવું નહિ ત્યાસુધી ઊઠતો નહિ." પિતા ટિકિટ કઢાવવામાં અને સામાન જોખાવવામા ગૂથાયા પછી ગાડી આવી, એટલે બધા ગાડીમાં બેસવા લાગ્યા. સોમદેવનું કોઈને ભાન રહ્યું નહિ. અંદર બેસતી વખતે બધાને યાદ આવ્યુ કે, સોમદેવ સગાથે નથી. પિતાએ પાછા ફરીને જોયુ, તો બાળક દૂર પ્લેટફોર્મ ઉપર એકલો પાટલી ઉપર બેસી રહ્યો છે તેનાં ઉજ્જ્વલ ઉત્કંઠિત ચક્ષુઓ પિતાની તરફ ભાળી રહેલા હતા. પિતાએ દોડીને બાળકને લાડમા ખોળામાં ઊચકી લીધો અને ત્યાં બેસી રહેવાનું કારણ પૂછતા ઉત્તર આપ્યો "તમે કહ્યું હતું, તેથી તમારા બોલાવવાની રાહ જોતો હુ પાટલી ઉપરથી ઊઠયો નહિ." પિતાના મનમાં વિચાર આવ્યોઃ "ત્યારે તો બંગાળીના ઘરમા પણ 'કેસાબિએન્કા જન્મી શકે."

૧૩૫–सोमदेवनी पितृभक्ति अने स्वदेशप्रीति

સોમદેવ જ્યારે સત્તર વર્ષની વયનો હતો, ત્યારે એમના ઘરના એક છોકરાના વિવાહની વાતચીત ઘણી આગળ વધી ગયેલી હોવા

છતાં પણ, છોકરી રંગે શામળી હોવાથી વિવાહ તોડવાની વાતચીત ચાલતી હતી. સોમદેવના પિતાએ કન્યાના પિતાને કહ્યું કે, "અમુક છોકરો તો એ કન્યાને પરણવાની ના કહે છે, માટે તમે અમારા ઘરમાથી બીજો કોઈ પસંદ કરો, તો એનાં લગ્ન તમારી છોકરી સાથે કરીએ." અસ્તુ! કેટલાક કારણથી એ સંબંધ બંધાયો નહિ, પણ એ સમયે કોઇએ એ બાબતમાં સોમદેવની સંમતિ પૂછતા તેણે કહ્યું હતું કે, "શ્રીરામચન્દ્રજીએ પિતાનું વચન નિભાવવા ખાતર ચૌદ વર્ષનો વનવાસ વેઠ્યો હતો, તો શું હુ પિતાનું વચન નિભાવવા ખાતર કાળી કન્યા સાથે લગ્ન નહિ કરી શકું? તે ઉપરાત વર્ણમાં સેજસાજ ભેદને લીધે આપણે જો સ્વદેશીઓની આટલી ઘૃણા કરીશું, તો પછી રંગમાં ઘણો મોટો ભેદ હોવાથી યુરોપિયનો આપણો વધારે તિરસ્કાર નહિ કરે?"

૧૩૬—परमहंस रामकृष्णनां मातानी निःस्पृहता

શ્રીમત્ પરમહંસ રામકૃષ્ણદેવનાં માતા પાછલી વયમાં ગંગાતીરે વાસ કરવાના ઉદ્દેશથી દક્ષિણેશ્વરમાં રાણી રાસમણિના કાલિઘાટ ઉપર જઇ વસ્યા હતા. પરમહંસદેવનાં પરમ ભક્ત રાણી રાસમણિના જમાઇ મથુર બાબુએ સંકલ્પ કર્યો હતો કે, પરમહંસદેવના જેટલાં સગાવહાલા છે, તેમના ગુજરાનનો કાઇક બંદોબસ્ત કરી આપવો પરમહંસદેવનાં માતાની આગળ એ બાબતમાં તેમણે પોતાની ઇચ્છા પ્રકટ કરી, ત્યારે તેમણે કહ્યું: "નારે બાપુ, મારે કાંઇ ન જોઇએ, હું તો પુષ્કળ સુખમા છું. રોજ સવારે ગંગાસ્નાન કરું છું અને માતાજીનો પ્રસાદ લઉં છું. મારે કોઇ વસ્તુની ખોટ નથી" ત્યાર પછી મથુરબાબુએ વારંવાર આગ્રહ કર્યો, ત્યારે તેમનુ માન રાખવા ખાતર કહ્યુ: "ઠીક, ત્યારે મને

એ પૈસાની તંબાકુ આણી આપ." આ વચન સાંભળીને મથુર-બાબુ બોલી ઊઠ્યાઃ "આવુ ન હોય તો આપના ઉદરમા પરમ-હંસદેવ જન્મે કેવી રીતે?"

૧૩૭–મહાપુરુષનાં મન કેવાં પરોપકારી હોય છે!

મહાત્મા ઉમર, મહાપુરુષ મહમદ સાહેબના ભક્ત,શિષ્ય અને મુસલમાન ઇતિહાસનું એક ઉજ્જ્વલ રત્ન હતા. એ મુસલમાન થયા તે અગાઉ અત્યંત સાહસિક અને પરાક્રમી યોદ્ધા તરીકે પ્રસિદ્ધ હતા. મહમદ સાહેબે એકેશ્વરવાદનો પ્રચાર મક્કામા કરવા માડ્યો, ત્યારે ત્યાં ઘણો મોટો ટંટો ઊભો થયો. એ સરલચિત્ત ઉમરના મનમાં એવુ આવ્યુ કે, "આટલા બધા વાદવિવાદ અને ટંટા-ફિસાદનું મૂળ જો પતી જાય, તો બધો મામલો શાંત થઈ જાય, માટે નવા ધર્મપ્રચારકને મારી નાખવો એ મારું કર્તવ્ય છે." આ વિચાર મનમાં આવતાંવારજ ઉમર હાથમા તલવાર લઇને મહાપુરુષ મહમદના ઘર તરફ ગયો બારણા આગળ કોઇને દીઠું નહિ. ખુલ્લા કમાડમાથી પ્રવેશ કરીને અંદર જઇને જુએ છે, તો મહાત્મા મહમદ ઉપાસના કરતા હતા જે પળે ઉમરે પ્રવેશ કર્યો તેજ ક્ષણે તેઓ ભગવાનની કાતરસ્વરે પ્રાર્થના કરી રહ્યા હતા કે, "હે પ્રભુ! ઉમરની મતિ બદલો અંદરખાનેથી એ સારો માણુસ છે. કેવળ સત્યનો પ્રકાશ તેના ઉપર પડ્યો નથી. હે કૃપાનિધાન! તમારા આ દાસાનુદાસની વિનયપૂર્વક એવી પ્રાર્થના છે કે, પર-લોકમા એની દુર્ગતિ ન કરશો. આપના પવિત્ર નામ માટે એના-માં ભક્તિ ઉત્પન્ન કરો"

હત્યા કરવા સારુ આવેલો ઉમર પોતાને માટે આવા પ્રકારની પ્રાર્થના થતી સાભળી શક્યો સરળ મનના ઉમરનું હૃદય તરતજ

પીગળી ગયું. એણે હથિયાર ફેંકી દઈને એ મહાપુરુષની આગળ ગળગળે સ્વરે પોતાને શિષ્ય બનાવવા સારુ પ્રાર્થના કરી અને મુસલમાનધર્મના પ્રચારમા એમનો મુખ્ય સહાયક બન્યો. તેમના જેવો સુપ્રસિદ્ધ માણસ એ પક્ષમાં ગયાથી મુસલમાનોનો પક્ષ પ્રબળ થયો અને શત્રુઓનો પક્ષ ઢીલો પડી ગયો. મહાપુરુષ મહમદ સાહેબનું મન અતિ ઉચ્ચભાવે ભગવાનના સંસ્પર્શમાં ન આવ્યું હોત, તો પ્રારંભમાં મુસલમાનો એટલી સહેલાઈથી તેમને વશ થાત નહિ તથા તેમને આટલી ઊંચી પદવી, આપત નહિ.

(કેટલાકનું એવું પણ કહેવું છે કે, પોતાની બહેનને ઘેર વિશ્રામ કરતી વખતે કુરાનનો પાઠ સાંભળ્યાથી ઉમરનું મન પ્રથમ પીગળ્યું હતું.)

૧૩૮–आदर्श हिंदुविधवा महाराणी शरदसुंदरी

પંદર વર્ષની સુકુમાર વયે સ્વામીનુ અકાળમૃત્યુ થયા પછી રાણી શરદસુંદરીએ મસ્તક મૂંડાવ્યું હતું અને તેલ ચોળવા કરવાનો ત્યાગ કર્યો હતો આ વ્રત તેમણે મૃત્યુપર્યંત પાળ્યું હતું.

વિધવા થયા પછી તેમણે ભૂમિ ઉપર સૂવાનું તથા વ્રતઉપવાસાદિદ્વારા ઘોર બ્રહ્મચર્યવ્રત આદરવાનું શરૂ કર્યું હતું પિતાની સલાહ તથા બીજી બાળવિધવાઓનો, કેશ રાખવા વગેરે બાબતમાં દાખલો હોવા છતા પણ તેમણે પોતાના કઠોર વ્રતમાં જરા પણ ન્યૂનતા આવવા દીધી નહિ. મૃત્યુદિનપર્યંત તે કામળા ઉપરજ સૂઈ રહ્યાં હતા. લગ્નપ્રસંગે પલ્લામાં મળેલી જાગીરની આવક તેઓ ગરીબોને ભોજન કરાવવામા તથા બીજાં દાનનાં કામોમાં ખર્ચતાં હતા

સોળ વર્ષની વયે મહારાણી શરદસુંદરીના હાથમાં સ્વામીની

બધી મિલકતનો કારભાર સોપવામાં આવ્યો હતો. ત્યાંના કલેકટરે તેમની સુખ્યાતિ વિષે જે રિપોર્ટ કર્યો હતો, તેના ઉપર આધાર રાખીને સરકારે એ કામ કર્યું હતું. રિપોર્ટ કરવા અગાઉ કલેકટર વૉલેસ સાહેબે પોતાની મડમને શરદસુદરીની મુલાકાતે મોકલવાની ઇચ્છા દર્શાવી હતી અને તેમના કામદારોએ પોતાની સંમતિ પણ દર્શાવી હતી, પરંતુ એ હિંદુવિધવાએ પરધર્મી રમણીના સંસર્ગમા આવવાનું નાપસદ કર્યું પાછળથી કલેકટર સાહેબની સુશીલ પત્નીએ જ્યારે કબૂલ કર્યું કે, "હુ શેકહેન્ડ વગેરેદ્વારા કોઇ પણ પ્રકારે આપને સ્પર્શ નહિ કરુ," ત્યારે શરદસુદરીએ મરજીવિરુદ્ધ પણ તેને પોતાના મહેલમાં મળવા આવવા દેવાનું સ્વીકાર્યું. મડમ, બાળવયના શરદસુંદરીનુ મૂંડેલુ માથું, જાડા વસ્ત્ર અને કામળીનુ આસન જોઇને ઘણીજ દિલગીર થઇ અને વાતચીતમા કહ્યું કે, "તમારા જેટલી વયમાં તો તમારા દેશમા પણ અનેક છોકરીઓ પરણ્યા વગરની હોય છે. વળી એમ પણ સાંભળ્યુ છે કે, તમારા શાસ્ત્રોમાયે બાળવિધવાના પુનર્લગ્નનું વિધાન છે. તમે તો ફરીથી લગ્ન કરો તો સારી વાત." શરદસુંદરીએ મડમનાં આ વચનો સાભળ્યા પછી તેની કોઇ પણ વાતનો ઉત્તર દીધો નહિ. ફક્ત માથુ નીચુ નમાવીને આંસુની ધારાજ વરસાવવા માડી મડમે જ્યારે જોયુ કે, આ તો ઊધું વેતરાયુ, ત્યારે એણે વારંવાર રાણી પાસે ક્ષમા માગીને વિદાય લીધી શરદસુંદરીને પુષ્કળ પસ્તાવો થયો કે, મેં વિધર્મી રમણીની મુલાકાત લેવાનો અપરાધ કર્યો, તેની સજા આ મળી કે, આવાં ન સાભળવાના વચન સાભળીને મારે આજ પાપમા પડવું પડયુ .એ પાપના પ્રયશ્ચિત્ત તરીકે તેમણે ત્રણ દિવસ સુધી પાણીનુ ટીપુ પણ ગ્રહણ કર્યું નહિ. રુદન અને જપદ્વારા અનિચ્છાથી થયેલા એ પાપનુ પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યું, ત્યારેજ તેમને કાઇક શાંતિ વળી

યૌવનનું લાવણ્ય નષ્ટ કરવા સારુ તથા ધાર્મિકવૃત્તિને પોષવા સારુ રાણી શરદસુંદરીએ વ્રતમાલાના પુસ્તકમાં આર્યોને કરવા યોગ્ય જેટલા વ્રત કહ્યાં છે, તેટલાં બધાં કર્યાં હતાં. વ્રતોને દિવસે બધી મિષ્ટાન્નસામગ્રી પોતાને હાથેજ રાધતાં હતા. વિધવા થયા પછી થોડા દિવસ બાદ તેમને કફજ્વરથી અત્યંત પીડા થઇ હતી અને તેને લીધે મુખમાં તૃષાને લીધે પુષ્કળ શોષ પડતો હતો. એ દિવસે એકાદશી હતી, શરદસુંદરી વેદનાને લીધે મૂર્ચ્છાવશ થઈ ગયા; પરંતુ પિતાની સલાહ હોવા છતાં પણ કોઇ પણ પ્રકારે જળસ્પર્શ કરવાને તૈયાર થયા નહિ. પિતાએ કહ્યુંઃ "બધું પાપ મારે માથે" પણ એમણે જરા પણ માન્યું નહિ. પિતા ભૈરવનાથ જાણતા હતા કે, ધર્મમુગ્ધ બાલિકાને પંડિતો ઉપર ઘણી ભક્તિ હતી; એટલે એમણે એ ગામના પંડિતો આગળ એ વિષયમા શાસ્ત્રની શી વ્યવસ્થા છે તે પૂછ્યું. ઘણાઓએ કહ્યું કે, "આવે પ્રસગે ગગાજળનું પાન કરવાની વ્યવસ્થા છે." બેએક પંડિતોએ એમાં વાંધો પણ લીધો. શરદસુંદરીએ એકાદશીને દિવસે ગંગાજળના પાનની વ્યવસ્થાનો પણ ઘણી ઘૃણા સાથે ત્યાગ કર્યો અને જેઓએ તે સલાહ આપી હતી, તેઓ સદાને માટે એમની દૃષ્ટિમા હલકા પડી ગયા. જેમણે નીડરપણે પોતાનો વાંધો દર્શાવ્યો હતો, તેમના ઉપર એમને ઘણી ભક્તિ ઉપજી હતી અને એમને સારા ઇનામ તથા દક્ષિણા આપ્યા હતા.

દરરોજ પ્રાતઃસધ્યાદિકર્મ સમાપ્ત કરીને એ કાગળો વાચવામા તથા જમીનદારીના વહીવટને લગતુ કામ કરવામા રોકાતા. પડદાની અંદર બેસીને દાસીઓદ્વારા અમલદારોને પોતાની આજ્ઞા જણાવતા, ત્યાર પછી અરજી આપનારાઓના દુઃખ જાતે સાંભળીને યોગ્ય વ્યવસ્થા કરતાં, દશઅગિયાર વાગે સ્નાન કરતાં, ત્યાર પછી વિષ્ણુસહસ્ર નામનો પાઠ, વ્રતને લગતા કાર્યો, ગૌસેવા, ગૌગ્રાસ,

દાન આદિ કાર્યોમાં ત્રણુ વાગી જતા, ત્યાર પછી બીજી વિધવાઓ સાથે એક પંક્તિએ બેસીને કેળના પાદડામાં હવિષ્યાન્ન ભોજન કરતાં. વિધવા થયા પછી દૂધપાક, માખણુ વગેરે પદાર્થોને તેમણે કદી સ્પર્શ કર્યો નહોતો. તેઓ તો અન્ન અને થોડુંક દૂધજ લેતાં હતા તેમની પાસે સર્વદા ચાળીસપચાસ અનાથ વિધવાઓ વાસ કરતી હતી, તેમને માટે સારા સારા ભોજનો બનતાં, પણુ પોતાનો આહાર તો પ્રાણુને ટકાવી રાખે એટલા પૂરતોજ હતો. રાત્રે એક મોટા ઓરડામાં એ વિધવાઓની સાથે શયન કરતા. બીજા બધાં પથારીઓમા સૂતા, પણુ પોતે પ્રથમાવસ્થામા ખાલી ભોય ઉપર અથવા તો એક કામળી પાથરીને સૂતા. પાછલી વયમાં બહુજ મંદવાડના સમયમા કામળીની ઉપર એક ચાદર બિછાવતાં હતાં. બધી વિધવાઓની માની પેઠે પૂજા કરીને ઘરમાં આશ્રય આપતા હતાં. વિધવા થયા પછી દેવપૂજાને સારુ પુષ્પમાળા અથવા પુષ્પના અલકાર તૈયાર કરવા ઉપરાંત બીજુ કોઈ ભરતગૂંથણુનું કામ તેમણે હાથમાં લીધુ નહોતું.

૧૩૧—मिस्टर एडम्सनुं समयपालन

અમેરિકાના સુપ્રસિદ્ધ રાજનૈતિક મિસ્ટર એડમ્સ, કોંગ્રેસમાં હમેશાં વખતસર જતા હતા. હોલની ઘડિયાળના ટકોરા થતા તેજ વખતે એ દેખા દેતા એક દિવસ કોંગ્રેસની ઘડિયાળમા અધિવેશનના મુકરર વખતે ટકોરા થયા, પણુ મિસ્ટર એડમ્સ જણુાયા નહિ બધા લોકો અધીરા થઇને એમને માટે રાહ જોવા લાગ્યા. થોડીકજ વારમા એડમ્સ સાહેબ આવ્યા અને પોતાની ઘડિયાળ બહાર કાઢીને એક અમલદારને બતાવી પોતાને આસને બિરાજ્યા. સભાની બેઠક પૂરી થયા પછી એ અમલદારને સભા આગળ નીચે-

નો ખુલાસો કરવો પડ્યો કે, "તપાસ કરતા જણાયું છે કે, કોંગ્રેસની ઘડિયાળ એક મિનિટ આગળ ગઇ છે." મિસ્ટર એડમ્સ ખરેખર વખતસરજ આવ્યા હતા. ઘડિયાળના કાંટા કરતાં પણ તેમના ઉપર સમયનો વધારે આધાર રાખી શકાય છે.

१४०–जुलमी सुलतान अने नीडर फकीर

કોઈએક પ્રબળ જુલમી સુલતાનની સાથે અચાનક એક ફકીરની મુલાકાત થઈ. ફકીરે કહ્યું: "ભાઈ! બધાં મનુષ્યોએ એવી રીતે જીવન ગાળવું જોઇએ અને સંસારના કામકાજ ચલાવવા જોઇએ, કે જેથી કદી પણ તેઓ ક્રૂર, સ્વાર્થી અને પાપાત્મા ગણાવાને યોગ્ય ન થાય." એ ઉપરથી અતિશય ગુસ્સે થઇને સુલતાને એ ફકીરને કાપી નાખવાનો હુકમ આપ્યો. એ વખતે ફકીરે કહ્યું કે, "હે પ્યારા! જરૂર હમણાંને હમણા કાપી નાખ. હિતકારી અને સત્ય વચન નિર્ભયપણે કહેવું એ તપસ્યાનુ એક અંગ છે. એટલા માટે આ ઉપદેશ તને આપીને મે મારા કર્તવ્યનું પાલન કર્યું છે જેની સાથે વાતચીત કરવામાં જીભનું પ્રયોજન નથી, જેની આગળ મનની વાત નિવેદન કરતા તથા શ્વાસોચ્છ્વાસ સાથે જેનું સ્મરણ કરતા અપાર આનંદ થાય છે, એવા ખુદાની આગળ મૌનપૂર્વક આત્મસમર્પણ કરવાનો પ્રસંગ આણનાર તારા આ હુકમનો અનાદર હું શા સારુ કરું?"

१४१–देशनी उन्नति—अमेरिकन इंडियन

એવુ કહેવાય છે કે, યુરોપિયનોએ જ્યારે અમેરિકામા પ્રવેશ કર્યો, ત્યારે તેઓ ત્યાના એક અસલી રહેવાસી-અમેરિકન ઇંડિ-

યન–મુખીને પકડી યુરોપ લઈ ગયા હતા. એ યુરોપનો સુધારો તથા સમૃદ્ધિ જોઇને રાતદિવસ ભગવાનની આગળ પ્રાર્થના કરતો હતો કે, "હે જગદીશ્વર! મારા દેશમાં પણ આવુંજ થજો." અને સ્વપ્નમા સર્વદા એને જવાબ મળતો કે, "એવુંજ થશે." ઘણા વર્ષો પછી તેને અમેરિકા પાછો લઈ જવામા આવ્યો ત્યા જઇને જુએ છે, તો અસખ્ય યુરોપિયનો તેના દેશમા જઈને વસ્યા છે; યુરોપની પેઠે ત્યા પણ બદરો, નગરો અને બાગબગીચા બન્યા છે, પરંતુ ત્યા એક પણ અસલી અમેરિકન ઇડિયનને તેણે દીઠો નહિ. તેઓને દૂર જંગલોમા કાઢી મૂકવામા આવ્યા હતા. આ દેખાવ જોઈને દિલગીર થઈને રુદન કરતે કરતે એ કેદી અમેરિકન ઇડિયન મુખી કહેવા લાગ્યો કે, "હાય ભગવાન! તેં આ શુ કર્યું? મારા સ્વજાતીય બધુઓ કેમ દેખાતા નથી? આપની આજ્ઞાથી જે મળવાનુ હતુ, તે તેઓને કેમ ન મળ્યુ? આપની આજ્ઞા મિથ્યા કેમ થઇ?" એજ રાત્રે તેને સ્વપ્નમા ઉત્તર મળ્યો કે, "તે એજ ઇચ્છા કરી હતી કે, મારા દેશની અવસ્થા યુરોપના જેવી થાય, તે દેશની અવસ્થા બરોબર યુરોપના જેવી થઇ ગઇ છે કે નહિ? ત્યાંના જેવા કફ, કોલર, બૂટ, મોજા, કોટ, પાટલૂન, હેટ–નેકટાઇ, ચોપકટલેટ વગેરે અહીયાં વપરાય છે. ત્યાંના જેવાજ બદરો, રસ્તા, કારખાના, મકાનો, ઘોડાગાડી અહીંયા છે એ બધુ યુરોપના જેવુજ છે તે કલ્પનાનાં ચક્ષુ વડે તારા દેશને જેવો જોવાની મારી પાસે પ્રાર્થના કરી હતી, તેવોજ મે તારા દેશને બનાવ્યો છે. 'ફક્ત દેશની ઉન્નતિ' માગ્યાથી 'દેશબધુઓ'ની ખરેખરી ઉન્નતિ મળતી નથી."

આપણે પણ કેવળ દેશની ઉન્નતિ માગવી ન જોઇએ એમ કર્યાથી કેવળ રસ્તા, ઘાટ, કારખાના, મકાનો તથા પહેરવેશ વગેરેમા આ દેશમા પણ અમેરિકાની માફક ઉન્નતિ દેખાશે.

અંતરાત્મા સિવાય બીજો કોઈ નહોતો.

એ વિવેકબુદ્ધિ પ્રત્યેક માણુસની સાથે રહે છે અને તેને ખરાખોટાનું ભાન કરાવી કુમાર્ગે જતા રોકે છે, માટે એને અનુસરીને ચાલવામાંજ લાભ છે.

૧૪૪-सत्याग्रही पादरी--बिशप विलियम

આજકાલના ધર્મોપદેશકો અને પુરોહિતો ઘણા ખુશામતિયા થઈ ગયા છે. આશ્રયદાતા યજમાનની હામાં હા ભરવાને અને તેમને ભોજ અને વિક્રમની ઉપમા આપવાને તેઓ સંકોચાતા નથી. પ્રાચીનકાળમા પુરોહિતો અતિ સ્પષ્ટવાદી હતા અને તેથીજ તેમનો આદર હતો. પુરોહિતો પૂર્વના જેવા તેજસ્વી અને સ્પષ્ટવાદી થાઓ અને યજમાનો તેમનુ માહાત્મ્ય સમજવાને યોગ્ય બનો!

ડેન્માર્કના રાજા કેન્યુટના વારસ રાજા સોયેન્ગુએ ખ્રિસ્તી ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો હતો, પરંતુ એનું મન બદલાયુ નહોતું. ખ્રિસ્તી પાદરીઓ જો તેના જુલમી આચરણોની જરા પણ વિરુદ્ધ જતા, તો એ તેમને સજા કરતો. એ પ્રમાણે એ પોતાના મતવાળાઓની સાથે આનંદ કરતો અને જેઓ ખ્રિસ્તી થયા હતા, છતા એના જેવા નહોતા તેમને દુઃખ દેતો હતો એક સમયે રાજાની આજ્ઞાથી એક ઉચ્ચકુળના ડેન સદ્ગૃહસ્થનો સામાન્ય મશ્કરી કરવાના અપરાધમાં શિરચ્છેદ કરવામા આવ્યો. ત્યાર પછી એક દિવસે રાજા રોસફિલ્ડ દેવળમા પ્રવેશ કરી રહ્યો હતો, એવામાં બિશપ વિલિયમ હાથમા એક લઠ લઇને બારણું રોકીને ઉભો રહ્યો અને બોલ્યો. “આ દેવળમાં ક્ષમાશીલ માણુસો અને પશ્ચાત્તાપ કરનારા પુરુષો સર્વશક્તિમાન અને પરમ દયાળુ ઈશ્વરનું ભજન કરવા સારુ આવી શકે છે, અહીંયા ઘાતકી, નરરક્તપિપાસુ અને

આલ્કિબિયાદિસે કહ્યું: " ના, એ તો ઘણી થોડી છે. આ નકશામા એ બતાવી શકાશે નહિ."

સૉક્રેટિસે પછી ઉપદેશરૂપે કહ્યુ. "જો ભાઇ! તારી આ કેટલી મોટી ભૂલ છે? આખી પૃથ્વીમાં જરા જેટલો ગ્રીસદેશ; એ ગ્રીસદેશમા મહાપરાણે જડે એવડુ તારું ગામ અને તેમાએ પત્તો ન લાગે એટલી થોડી તારી જમીન! એનેજ માટે તું આટલો બધો દંભ, આટલું બધું આત્મગૌરવ પ્રગટ કરતો હતો!"

સંસારમા પોતાનુ સાચુ સ્થાન ક્યા છે, તેનો વિચાર કરે તો મનુષ્યમાં મિથ્યાભિમાન ઉત્પન્ન થવા પામે નહિ.

૧૪૩–સૉક્રેટિસની દરરોજની ખરા અંતરની પ્રભુપ્રાર્થના

ગ્રીસના તત્ત્વવેત્તા સૉક્રેટિસની, ઇશ્વર આગળ નિત્યની પ્રાર્થના એ હતી કે, "હે પ્રભુ! તારી આગળ હાથ જોડીને ખરા અંતઃકરણથી મારી એટલીજ પ્રાર્થના છે કે, હુ માગું કે ન માગું, તોપણ તુ મને એવા પદાર્થો કદી પણ આપીશ નહિ કે જે મને સારા લાગવા છતા પણ મારુ અશુભ કરનારા અને મારી મતિને કુમાર્ગે લઇ જનારા હોય."

સૉક્રેટિસનો સદાનો સંગાથી

સૉક્રેટિસ કહેતો કે, "મારી બાલ્યાવસ્થાથીજ કોઇએક સદાત્મા મારો સગી બનીને મારી સાથે ને સાથે ફરતો હતો. એનું કામ એ હતું કે, મારે કયે વખતે શુ કામ કરવું, એ તે મને કહી દેતો નહોતો, પરંતુ કામ કરવા જતા કયુ કામ અનુચિત છે, એજ તે મને જણાવી દેતો"

આ સદાત્મા કોણ હતો? ઘણાઓનુ માનવું છે કે, સૉક્રેટિસનો એ સાથી સદાત્મા તેના આત્માની પ્રજ્ઞાશક્તિ–વિવેકબુદ્ધિ–

આપણે તો દેશબંધુઓની ધર્મોન્નતિને સારુ પ્રાર્થના કરવી જોઇએ. એમ કર્યાથી સ્વદેશીઓ નાના ઘરોમાં, જાડાં વસ્ત્ર પહેરીને, જાર-બાજરીનો રોટલો ખાઇને, સ્વસ્થ મન અને સ્વસ્થ દેહે સદ્દગૃહસ્થ બનીને આ યુગપ્રલયમાં પણ ભારતમાંથી વિલુપ્ત થશે નહિ. ધર્મ જ રક્ષા કરે છે. બાહ્યસભ્યતા તો વિલાસિતાની ખાસ મૂર્તિ છે. એનાથી આંતરિક ઉન્નતિ સધાઇને જાતીય જીવન દૃઢ બનતું નથી. યુરોપિયનોમાં સ્વજાતિપ્રેમ, જથો બાંધીને રહેવું, સમાજને ખાતર આત્મત્યાગ, કામ કરવામાં ઉદ્યમ અને સત્યપાલન એ ગુણો એટલા અધિક પ્રમાણમાં છે, કે એની અંદરખાનેની શક્તિને લીધે, બહારની ટાપટીપને લીધે એમનામાં અનેક દોષો દાખલ થયેલા હોવા છતાં પણ, તેઓ જીવનસંગ્રામમાં ટકી શક્યા છે.

૧૪૨–માણસનું મિથ્યાભિમાન અને સૉક્રેટિસ

ગ્રીસદેશમાં આટિકા નામના ગામમાં આલ્કિવિયાદિસ નામનો એક શ્રીમંત રહેતો હતો. પોતાની અઢળક દોલત, બાગબગીચા, હવેલીઓ તથા અન્ય વૈભવનું તેને ઘણું અભિમાન હતું. દંભના આવેશમાં આવી જઇને તે એક દિવસ સૉક્રેટિસની આગળ પોતાના વૈભવની પ્રશંસા કરવા લાગ્યો. ત્યારે સૉક્રેટિસે તેને ગ્રીસના નકશા આગળ લઈ જઇને કહ્યું: “ ભાઇ! આ નકશામાં તમારું આટિકા ગામ જરા બતાવો તો ”

નકશામાં વાસ્તવિક રીતે આટિકાનું સ્થાન ઘણું નાનું હતું, એટલે આલ્કિવિયાદિસને એ શોધી કાઢતાં ઘણી વાર લાગી.

સૉક્રેટિસે પૂછ્યું. “ આ ગામમાં તમારી જમીન કેટલી છે, તે બતાવી શકશો?”

આલ્કિબિયાદિસે કહ્યુઃ "ના, એ તો ઘણી થોડી છે. આ નકશામાં એ બતાવી શકાશે નહિ."

સૉક્રેટિસે પછી ઉપદેશરૂપે કહ્યુ "જો ભાઇ! તારી આ કેટલી મોટી ભૂલ છે? આખી પૃથ્વીમાં જરા જેટલો ગ્રીસદેશ; એ ગ્રીસદેશમા મહાપરાણે જડે એવડુ તારું ગામ અને તેમાએ પત્તો ન લાગે એટલી થોડી તારી જમીન! એનેજ માટે તું આટલો બધો દંભ, આટલું બધું આત્મગૌરવ પ્રગટ કરતો હતો!"

સંસારમા પોતાનું સાચું સ્થાન ક્યા છે, તેનો વિચાર કરે તો મનુષ્યમાં મિથ્યાભિમાન ઉત્પન્ન થવા પામે નહિ.

१४३–सॉक्रेटिसनी दररोजनी खरा अंतरनी प्रभुप्रार्थना

ગ્રીસના તત્ત્વવેત્તા સૉક્રેટિસની, ઈશ્વર આગળ નિત્યની પ્રાર્થના એ હતી કે, "હે પ્રભુ! તારી આગળ હાથ જોડીને ખરા અંતઃકરણથી મારી એટલીજ પ્રાર્થના છે કે, હું માગું કે ન માગુ, તોપણ તુ મને એવા પદાર્થો કદી પણ આપીશ નહિ કે જે મને સારા લાગવા છતા પણ મારુ અશુભ કરનારા અને મારી મતિને કુમાર્ગે લઇ જનારા હોય"

સૉક્રેટિસનો સદાનો સંગાથી

સૉક્રેટિસ કહેતો કે, "મારી બાલ્યાવસ્થાથીજ કોઇએક સદાત્મા મારો સગી બનીને મારી સાથે ને સાથે ફરતો હતો. એનુ કામ એ હતું કે, મારે કયે વખતે શુ કામ કરવું, એ તે મને કહી દેતો નહોતો, પરંતુ કામ કરવા જતાં કયુ કામ અનુચિત છે, એજ તે મને જણાવી દેતો"

આ સદાત્મા કોણ હતો? ઘણાઓનુ માનવુ છે કે, સૉક્રેટિસનો એ સાથી સદાત્મા તેના આત્માની પ્રજ્ઞાશક્તિ–વિવેકબુદ્ધિ–

અંતરાત્મા સિવાય બીજો કોઈ નહોતો.

એ વિવેકબુદ્ધિ પ્રત્યેક માણુસની સાથે રહે છે અને તેને ખરાખોટાનું ભાન કરાવી કુમાર્ગે જતા રોકે છે, માટે એને અનુસરીને ચાલવામાંજ લાભ છે.

૧૪૪–સત્યાગ્રહી પાદરી--બિશપ વિલિયમ

આજકાલના ધર્મોપદેશકો અને પુરોહિતો ઘણા ખુશામતિયા થઈ ગયા છે. આશ્રયદાતા યજમાનની હામાં હા ભરવાને અને તેમને ભોજ અને વિક્રમની ઉપમા આપવાને તેઓ સંકોચાતા નથી. પ્રાચીનકાળમા પુરોહિતો અતિ સ્પષ્ટવાદી હતા અને તેથીજ તેમનો આદર હતો. પુરોહિતો પૂર્વના જેવા તેજસ્વી અને સ્પષ્ટવાદી થાઓ અને યજમાનો તેમનુ માહાત્મ્ય સમજવાને યોગ્ય બનો!

ડેન્માર્કના રાજા કેન્યુટના વારસ રાજા સોયેન્ગુએ ખ્રિસ્તી ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો હતો, પરંતુ એનું મન બદલાયુ નહોતું. ખ્રિસ્તી પાદરીઓ જો તેના જુલમી આચરણોની જરા પણ વિરુદ્ધ જતા, તો એ તેમને સજા કરતો. એ પ્રમાણે એ પોતાના મતવાળાઓની સાથે આનંદ કરતો અને જેઓ ખ્રિસ્તી થયા હતા, છતા એના જેવા નહોતા તેમને દુઃખ દેતો હતો. એક સમયે રાજાની આજ્ઞાથી એક ઉચ્ચકુળના ડેન સદ્‌ગૃહસ્થનો સામાન્ય મશ્કરી કરવાના અપરાધમાં શિરચ્છેદ કરવામાં આવ્યો. ત્યાર પછી એક દિવસે રાજા રોસફિલ્ડ દેવળમા પ્રવેશ કરી રહ્યો હતો, એવામાં બિશપ વિલિયમ હાથમા એક લઠ લઇને બારણુ રોકીને ઊભો રહ્યો અને બોલ્યો· "આ દેવળમાં ક્ષમાશીલ માણસો અને પશ્ચાત્તાપ કરનારા પુરુષો સર્વશક્તિમાન અને પરમ દયાળુ ઈશ્વરનું ભજન કરવા સારુ આવી શકે છે, અહીંયા ઘાતકી, નરરક્તપિપાસુ અને

હત્યારા પુરુષને પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર નથી ” કોઇ દિવસ નહિ ધારેલું એવું રાજાનું આવુ અપમાન થતું જોઇને બધા હજૂરિયા તો ક્રોધથી રાતાપીળા થઇ જઇને હાથમાનુ શસ્ત્ર ઉગામવા લાગ્યા. રાજાએ પણ ઉશ્કેરાઈને પોતાની કેડે લટકી રહેલી તલવારની મૂઠ ઉપર હાથ મૂક્યો, પરંતુ પાદરી વિલિયમ પહેલાની પેઠેજ અટલ ભાવે માથું નીચુ નમાવીને ઊભો રહ્યો અને કહેવા લાગ્યો: “ આપની ઇચ્છા હોય તો આ માથું કાપી નાખીને દેવળમા પ્રવેશ કરો. હું જીવુ છુ ત્યાસુધી તમારા જેવા પાપી મનુષ્યના પ્રવેશથી આ મંદિરને અપવિત્ર નહિ થવા દઉ.” રાજાએ યુદ્ધક્ષેત્રમા ઉત્સાહથી મસ્ત બનેલા શસ્ત્રધારી યોદ્ધાઓનુ અડગ સાહસ ઘણી વાર નિહાળ્યું હતું, પોતે પણ યુદ્ધમા અનેક સંકટોથી ભરેલા સ્થાનમા જતા કદી સંકોચ આણ્યો નહોતો, પોતાની કોપદૃષ્ટિ આગળ અનેક વીરયોદ્ધાઓને પણ થર થર કંપતા દીઠા હતા, પરંતુ વગર હથિયારે આવી સંપૂર્ણ નીડરતા દર્શાવાયલી એણે કદી દીઠી કે સાંભળી નહોતી. ઉચ્ચ સિદ્ધાતને ખાતર આ પ્રમાણે અકંપિત ભાવે મૃત્યુને આલિંગન કરવા તત્પર થનારનું મહત્ત્વ તેનુ વીરહૃદય પારખી શક્યું એ તરત ત્યાંથી પોતાના રાજમહેલમા પાછો ફર્યો. ત્યા જઇને રાજવેશ અને હથિયારોનો ત્યાગ કરીને ઉઘાડે પગે, સાદો સાધુવેશ ધારીને, ઉઘાડે માથે દેવળમા પાછો ફર્યો અને શિર નમાવીને પાદરીની આગળ પોતાના અપરાધની ક્ષમા કરવાને પ્રાર્થના કરી પાદરી વિલિયમ તેને દેવળની અંદર પશ્ચાત્તાપ કરવા આવનારા પુરુષોને માટે નક્કી કરેલા સ્થાને લઇ ગયો અને પશ્ચાત્તાપ સારુ જપ કરવાનુ કહ્યું. ત્રણ દિવસ ઉપવાસ કરીને જપ કર્યા પછી પાદરી વિલિયમે રાજાને ક્ષમા આપી ને બીજા લોકોની સાથે બેસીને ઉપાસના કરવાનો અધિકાર આપ્યો હતો ત્યાર પછી રાજા અને પાદરી વચ્ચે એવી ગાઢ મિત્રતા બંધાઇ કે, એ

બન્ને એવી પ્રાર્થના કરતા હતા કે, "હે ઈશ્વર! અમને બન્નેને એક-સાથે મૃત્યુ આપજો." ઈશ્વરેચ્છાથી એવુંજ બન્યુ અને એ બન્નેને દેવળની પાસે એકજ સ્થળે સમાધિ દેવામાં આવી.

આ ઉચ્ચ પ્રકારનો સત્યાગ્રહ છે. મહાત્મા ગાંધી આપણા દેશમાં એ ઉચ્ચ આદર્શ શીખવી રહ્યા છે.

१४५–सन्मानकी पात्रता अने सर एश्ली इडन

સર એશ્લી ઇડન સાહેબ જ્યારે બંગાળાના લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર હતા, ત્યારે મેજિસ્ટ્રેટ વેસમેકેટ સાહેબે દિલગીરી સાથે પોતાના વાર્ષિક રિપોર્ટમા લખ્યુ હતું કે, "મુનસફો અને સદર આલાઓ મારા તરફ સન્માન દર્શાવવા ખાતર મારી પાસે આવતા નથી." ઉત્તરમા ઇડન સાહેબે સરકારી ઠરાવ પ્રકટ કર્યો હતો કે, "'સન્માન' એવી વસ્તુ નથી કે જે દાવો કરીને સરકારની મદદથી બીજા પાસેથી મેળવી શકાય. સન્માનને યોગ્ય પુરુષ તરફ આપો-આપજ સન્માન આકર્ષાઇ આવે છે."

१४६–भूदेव मुखोपाध्यायनो सदुपयोग सारु धनसंचय

ઈ. સ. ૧૮૭૧મા ભૂદેવ મુખોપાધ્યાયના ત્રીજા પુત્ર હુગલીની નિશાળમાં ભણતા હતા, ત્યારે એમના વર્ગના શિક્ષકે વાતવાતમા કહી દીધુ કે, "તમારું ઘર તો કંજૂસનું ઘર છે આટલો બધો પગાર મળે છે, છતા દુર્ગાપૂજાનો ઉત્સવ પણ કરતા નથી." આ વાત પુત્રે ઘેર જઇને પિતાને જણાવી અને પૂછ્યુ "આપણે ઘેર દુર્ગાપૂજાનો ઉત્સવ કેમ થતો નથી?" ભૂદેવ બાબુએ કહ્યુ· "આપણે ત્યાં ચંડીપાઠ, ઘટપૂજા અને થોડુંક બ્રાહ્મણભોજન એ

બધું થાય છે, પરંતુ પ્રતિમાને બહારથી વાજતેગાજતે આણવી, ગાયન તથા તમાશા કરાવવા એ બધુ આપણે ત્યા થતું નથી; એ બધી વાતો પૂજાના મુખ્ય અંગ પણ નથી ”

ત્રેવીસ વર્ષ પછી ખાસ કરીને સંસ્કૃતભાષાના શિક્ષણને સહાયતા આપવા સારુ દોઢ લાખ રૂપિયાનું દાન કરીને વિશ્વનાથ ટ્રસ્ટ ફંડના દસ્તાવેજમા સહી કરીને ભૂદેવ બાબુએ પોતાના એ પુત્રને કહ્યું “ખર્ચમાં ઘટાડો કર્યાથી અને દુર્ગાપૂજા જેવા તહેવારો પ્રસંગે ધામધૂમમા નાહકનો ખર્ચ ન કરીને એ પૈસા બચાવ્યા, તેથીજ આ સ્થાયી સત્કાર્યનો ભંડાર સ્થાપી શકાયો છે, એ વાત તમારે વંશપરંપરા યાદ રાખવી જોઇએ. ઓછી જરૂરના કામોમા શક્તિ અથવા ધનનો નિરર્થક ઉપયોગ કરી દીધાથી ખરેખરા જરૂરનાં કામો કરવાની શક્તિ બાકી રહેતી નથી.”

૧૪૭–સંત ઇબ્રાહિમ આદમનું અસ્તેયવ્રત

સાધુ ઇબ્રાહિમ આદમ દેશવિદેશમાં ફરતા ફરતા કોઇએક ધનવાનના બગીચામા જઇ પહોંચ્યા. તેમને સાધુ તરીકે ઓળખી ન શકચાથી બાગની રખેવાળી કરવાનું કામ માલિકે તેમને સોંપ્યુ. સાધુએ માળીનુ કામ કરવાનું કબૂલ કર્યું અને એ એકાંત સ્થાનમાં રહીને ઈશ્વરભજનમા કાળ વ્યતીત કરવા માડચો.

એક દિવસ બગીચાનો માલિક બેચાર મિત્રોને લઇને એ બગીચામા હવા ખાવા સારુ આવ્યો અને ત્યાં આંબા ઉપર પાકી કેરીઓ લટકી રહેલી જોઇને ઇબ્રાહિમને એમાંથી થોડીક પાકી કેરીઓ તોડી લાવવાની આજ્ઞા આપી. આજ્ઞાનુસાર સાધુ ઇબ્રાહિમ થોડીક કેરીઓ તોડી લાવ્યા, પણ એ બધી કેરીઓ ખાટી હતી. માલિકે ગુસ્સે થઈ જઇને કહ્યું “તુ આટલા દિવસ થયાં

આહારશુદ્ધિનું રહસ્ય લોકો ભૂલી ગયા છે તથા પોતાની ન્યાતનો માણસ ગમે તેવો રોગી, અશુદ્ધ કે પાપી હોય; તોપણ તેના હાથનું ખવાય અને પરન્યાતનો ગમે તેવો સ્વચ્છ, નીરોગી અને શુદ્ધ ચરિત્રનો હોય, તોપણ તેના હાથનું ન ખવાય એવા વિચારમાજ આહારશુદ્ધિ સમાઇ ગઇ છે.

१५०–लॉर्ड एल्डन अने सुपत्नीनो प्रभाव

લૉર્ડ એલ્ડન નામનો, વિલાયતના આગલા રાજાનો એક મોટો અમલદાર ચેન્સેલર તરીકે પોતાની નિમણુંક થયા પછી રાજાનાં દર્શન કરવા ગયો, ત્યારે રાજાએ પોતાની સરકારી મહોર તેને સોંપી. પછી એ રજા માગીને વિદાય થવા લાગ્યો, ત્યારે કહ્યું: "લેડી એલ્ડનને મારા તરફથી બોલાવજો." ચેન્સેલરે રાજાનો ઉપકાર માનીને કહ્યુ "મહારાજ! મારી પત્નીએ આપના તરફથી આટલું સન્માન પામવા યોગ્ય શું કર્યું છે, તે મારી સમજમા આવતું નથી." રાજાએ કહ્યુ: "તમે સમજતા નથી પણ હું તો જાણું છું કે, તમારાં પત્નીનો હું કેટલો ઋણી છું. હુ જાણું છું કે, એ ન હોત તો તમે ગામડાના પાદરીજ રહ્યા હોત. એમણેજ તમને મારા ચેન્સેલર બનાવ્યા છે."

યોગ્ય પત્ની, પતિને ઘરસંસારની ચિંતામાથી મુક્ત રાખીને તથા સત્કાર્યોમાં ઉત્સાહ આપીને તેને ઉન્નતિને માર્ગે આગળ વધવામા બહુજ મદદરૂપ થઇ પડે છે.

१५१–फ्लेक्समेनने पत्नीनी सहायता

યુરોપમાં જોસ્યુઆ રેનોલ્ડસ એક સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર અને કલાવિધાયક થઇ ગયો છે. એ જિંદગીપર્યંત કુંવારો રહ્યો હતો અને

કોઈ પણ વિદ્યામાં પ્રવિણતા મેળવનારે લગ્ન ન કરવું જોઈએ, એવો અભિપ્રાય ધરાવતો હતો. તેનો એક મિત્ર ફ્લેક્સમેન શિલ્પકાર લગ્ન કરીને થોડા દિવસમાં રેનોલ્ડ્સને મળવા ગયો. તેને મળતાં વારજ એ મહાન ચિત્રકારે કહ્યું: “ફ્લેક્સમેન! મેં સાંભળ્યું છે કે તમે લગ્ન કર્યું. એ વાત સાચી હોય તો સાહેબ! શિલ્પકાર તરીકે તમે હવે નીવડી ચૂક્યા!” કળાના વિષયમાં સત્તા સમાન ગણાતા એક આચાર્યને મુખેથી આવા ઉદ્ગાર સાંભળીને યુવાન ફ્લેક્સમેનની નિરાશાનો પાર રહ્યો નહિ. તેની મુખમુદ્રા મ્લાન થઈ ગઈ. તે ઘેર ગયો, પોતાની પત્નીની પાસે જઈ બેઠો અને તેનો કોમળ કર પોતાના હાથમાં લઈને કહેવા લાગ્યો: “બેન! શિલ્પકાર તરીકે હવે મારું સત્યાનાશ વળી ગયું!” બેને પ્રેમપૂર્વક કહ્યું· “વહાલા! શું થયું? શું બન્યું છે એ મને કહો. કોણે તમારું સત્યાનાશ વાળ્યું?” પતિએ કહ્યું: “મારું સત્યાનાશ દેવળમાં વળ્યું છે અને બેન નામની સ્ત્રીએ એ કર્યું છે.” પછી તેણે જોશુઆ રેનોલ્ડ્સ સાથેની મુલાકાતનો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. એને કહ્યું કે, “આચાર્યવર્ય રેનોલ્ડ્સનો અભિપ્રાય એવો છે કે, શ્રેષ્ઠતા સંપાદન કરવા ઇચ્છનાર વિદ્યાર્થીએ પોતાની સમસ્ત શક્તિનો ઉપયોગ પોતાની વિદ્યા અને કળાની પાછળજ કરવો જોઈએ. પથારીમાંથી ઊઠ્યા ત્યારથી તે શયન કરવા જતાસુધી તેણે એકાગ્રચિત્તે એજ કાર્યમાં લાગેલા રહેવું જોઈએ. વળી એક માણસ જ્યાસુધી રોમ અને ફ્લોરેન્સ આદિ નગરોમાં જાતે જઈને રાફેલ, માઇકેલ, એન્જેલો અને બીજા ચિત્રકારોની કૃતિઓનો અભ્યાસ ન કરે, ત્યાંસુધી તે સારો શિલ્પકાર કે ચિત્રકાર કદી બની શકતો નથી. મારી ઇચ્છા પણ એક મહાન શિલ્પકાર થવાની હતી.” પત્નીએ સ્વામીના હૃદયની ઊંડી નિરાશા પારખી તેની સાંત્વના માટે કહ્યું: “વહાલા! તમારી એ ઇચ્છા પાર પડશે. તમે અવશ્ય

એક મહાન શિલ્પકાર બનશો અને તેને સારુ રોમાદિ નગરોમા પ્રવાસ કરવો અવશ્ય હશે તો તે પણ કરશો." ફ્લેકસમેને પ્રશ્ન કર્યો· "પણ કેવી રીતે? પાસે પૂંજી તો છે નહિ!" સાહસિક પત્નીએ ઉત્તર આપ્યો· "કામ કરો અને કરકસરથી ચાલો. લોકો એમ કહે કે, એણે પોતાના સ્વામીને પાયમાલ કર્યો, તો એ હું કદી સાખી શકીશ નહિ. હું કરકસરથી આપણો ગૃહસંસાર ચલાવીશ અને જોગવાઇ થયે તમને રોમના પ્રવાસે મોકલી આપીશ." એ પછી પાંચ વર્ષ સુધી આ સ્નેહાળ દંપતીએ કરકસરથી ગૃહસ્થાશ્રમ ચલાવ્યો અને તેને પરિણામે ફ્લેકસમૅન રોમ જઇને પોતાની અભિલાષા સફળ કરી આવ્યો. એ પછી પત્નીની સહાયતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવવા માટે એણે પોતાના હાથે ચીતરેલાં સુંદર ચિત્રોનું એક પુસ્તક તેને ભેટ આપ્યું.

ફ્લેકસમૅનની પત્નીએ પોતાના વર્તનથી સાબિત કરી આપ્યું કે, યોગ્ય પત્ની પતિની મહત્ત્વાકાંક્ષા પાર પાડવામાં બાધક નથી નીવડતી, પણ ઊલટી સહાયતા કરી શકે છે.

१५२–एक मूर सैनिकनो नीडर जवाब

યુરોપના મહાયુદ્ધમાં આલ્જિરિયાના મૂરસિપાઇઓએ ઈ. સ. ૧૯૧૪ માં પુષ્કળ સાહસ દર્શાવ્યુ હતુ. આરગાનના એક યુદ્ધમાં શત્રુઓના ગોળીબારથી એમનામાના સોમાંથી નેવુ જણા માર્યા ગયા છતા પણ તેઓ પાછા હઠયા નહિ અને છેવટે જર્મનોના સગીનોના મારાથી એમની હાર તૂટી હતી એ પ્રસગનો ઉલ્લેખ કરીને આલ્જિરિયાના ફ્રેંચ ગવર્નરે એક રાજભક્ત અને ફ્રેંચ ભાષા જાણનાર મૂરસૈનિકને પૂછ્યુ કે, "જો જર્મનો કોઇ પ્રકારે આલ્જિરિયામાં પ્રવેશ કરે તો તમે શું કરો?" ગવર્નર સાહેબને એવી

આશા હતી કે, આ મૂર એવું કહેશે કે, આબાલવૃદ્ધ સર્વ મૂરસિપાઇઓની પેઠે ફ્રાન્સની સરસાઇના રક્ષણ સારુ લડીશું, પરંતુ મૂરસૈનિક ચુપ રહ્યો. ગવર્નર સમજ્યો કે, ફ્રાન્સના વિરોધીદળની કદાચ એને ખબર હશે, તેથી તેણે કહ્યું "જે કાંઇ સાચી વાત હોય તે મારી આગળ વગર સંકોચે કહી દે. હું કોઇને જણાવીશ નહિ.

મૂર બોલ્યો: "સાહેબ! જર્મનો આવશે ત્યારે અમે 'ભલે પધાર્યા' કહીને ટાઉનહૉલમાં માનપત્ર આપીશું.' ગવર્નર સાહેબે આશ્ચર્ય પામીને તે મૂરની સામે તાકીને જોયું. મૂર તેમનો ભાવ સમજી ગયો અને બોલ્યો "સાહેબ! શું તમે સાધારણ મૂર લોકો ઉપર વિશ્વાસ રાખીને તેમને હથિયાર આપ્યાં છે? વૉલટિયર સૈન્યમાં એમને દાખલ કર્યા છે? એમ છતાં પણ આ યુદ્ધમા આપે જોયુ કે, વિશ્વાસ રાખ્યાથી અને પદ્ધતિસર યુદ્ધવિદ્યાનુ શિક્ષણ આપ્યાથી મૂરસૈન્યે તમારું કેટલુ બધુ કામ કર્યું છે. આટલા વર્ષો સુધી આપે અમને માનપત્રો આપવા ઉપરાત બીજું શીખવ્યુ છે પણ શુ?"

૧૫૩–આભડછેટ વિષે એક યોગી અને ચંડાળ

એક યોગી કોઈ નદીકિનારે બેસીને ધ્યાન ધરી રહ્યો હતો, એવામા એક ચંડાળ ત્યાં આવીને કપડા ધોવા લાગ્યો. પાણીના છાંટા યોગીને ઉડવાથી તેની આંખ ઉઘડી ગઈ અને તેણે ચડાળને કપડાં ધોવાનું બધ કરવાનુ કહ્યુ ચડાળ પોતાના કાર્યમા એકાગ્રચિત્ત હતો; એટલે યોગીના વચન તેના સાંભળવામા આવ્યા નહિ યોગીએ ક્રોધાધ થઇને ચડાળને પ્રહાર કર્યો. ચંડાળે અજાણતાં થઇ ગયેલા અપરાધ માટે ક્ષમા માગી

ત્યાર પછી યોગીએ આભડછેટ કાઢી નાખવા સારુ સ્નાન કર્યું,

ત્યારે ચંડાળે પણ સ્નાન કર્યું. યોગીએ તેને પૂછ્યું "તેં શા સારુ સ્નાન કર્યું ? તું તો મારા સ્પર્શથી કાંઇ અભડાયો નહોતો." ચંડાળે કહ્યું "જે ઉગ્ર ક્રોધે એકદમ આપની અંદર પ્રવેશ કરી જઇને, આપના હાથે મને માર ખવરાવ્યો છે, તે ક્રોધ મારા જેવા ચંડાળજાતિના માણસ કરતા હજારગણો વધારે અપવિત્ર છે; માટે એના આવેશમાં આપ મને અડચા તે આભડછેટનું નિવારણ કરવા માટે હું નાહ્યો છું."

१५४–एक मजूर तरफनुं योग्य पल्लुं

વિલાયતમાં એક મજૂરને પુષ્કળ દારૂ પીવાની લત હતી. પછી એણે એક રમણી સાથે લગ્ન કર્યું. લગ્નને આગલે દિવસે તેણે એક કાગળ ઉપર ભવિષ્યમા કદી પણ દારૂ નહિ પીવાની પ્રતિજ્ઞા લખી અને એ પ્રતિજ્ઞાપત્રને સુંદર ફ્રેમમાં મઢાવીને લગ્નને દિવસે પલ્લામા પોતાની પત્નીને ભેટ આપ્યું.

આથી સારુ પલ્લું કયું હોઇ શકે ? આપણામાંના પણ અનેક લોકો લગ્નભેટમા પોતાના એકાદ દોષનો ત્યાગ કરવાનો સંકલ્પ પત્નીને ભેટ આપે, તો દાંપત્યજીવન અધિક સુખરૂપ બને

१५५–एक दयाळु पुरुषनुं असाधारण साहस

કોઇએક સમયમા ઇટલી દેશની આડિજ નામની નદીમા પુષ્કળ જોરમા પૂર આવ્યાથી વિયેના નગરના પુલની બે બાજુ તૂટી ગઇ. એ પુલની વચ્ચોવચ્ચ એક ઓરડીમાં ટોલ ઉઘરાવનાર કારકુન સહકુટુંબ રહેતો હતો પ્રત્યેક પળે એ પુલનો થોડો ભાગ નદીમાં પડતો જતો હતો અને થોડીકજ વારમા એ કારકુન સહ-

કુટુંબ નદીમાં પડીને ડૂબી જશે એવુ લાગતું હતું. કિનારે ઊભેલા માણસોમાથી એક દયાળુ પુરુષે કહ્યું· “ જે કોઈ આ લોકોને ઉગારશે, તેને હું પાંચસો રૂપિયા ઇનામ આપીશ. ” પણ કોઇ આગળ વધ્યું નહિ થોડી વાર પછી એક દરિદ્ર પુરુષ સાહસ ખેડીને એક નાની નૌકા લઇને એ વિપત્તિવાળા સ્થાનની નીચે ગયો અને પુલ ઉપરથી એક દોરડું લટકાવીને કારકુન અને તેના કુટુબીઓને નૌકામાં ઉતાર્યા. ઈશ્વરકૃપાએ આ પ્રમાણે બધા બચી ગયા. થોડીકજ વાર પછી એ સ્થળેથી ધડાક કરતો પુલ તૂટી પડ્યો. દયાળુ ધનવાન પુરુષ પોતે કહેલું ઇનામ એ બચાવનારને આપવા ગયો, ત્યારે એ દરિદ્ર મજૂરે ઇનામ લેવાની સ્પષ્ટ ના કહી અને જણાવ્યું કે, “ સાહેબ ! આપે જોયું ને કે, રૂપિયાના લોભે તો કોઇ એમને બચાવવા તૈયાર થયું નહિ અને હું જે ગયો હતો, તે કાંઇ રૂપિયાને ખાતર નહિ, પણ મારા મનના આવેગને લીધેજ ગયો હતો ”

१५६–इब्राहिम आदम अने हुंपदनो त्याग

બલ્ખ દેશનો રાજા ઇબ્રાહિમ આદમ જે પીર અથવા ગુરુનો સેવક હતો, તે પીરની પાસે દરરોજ અનેક અતિથિઓનો સમાગમ થતો. મંત્રગ્રહણની અભિલાષાથી આવનારા સેવકોને એ ગુરુ પ્રથમ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના કામ સોંપતા. રાજાને તેમણે અહંકાર-રહિત બનવાનો ઉપદેશ આપીને લાકડા એકઠા કરવાનું કામ સોપ્યુ હતુ . ઘણા વર્ષ એવી રીતે વીતી ગયા, છતાં પણ ગુરુએ ઇબ્રાહિમને મત્ર આપ્યો નહિ. એક દિવસ રાજા લાકડાં ચીરીને પરસેવાથી તર થઇને રસોડામાં ગયો, તો રસોડાના અધ્યક્ષે લાકડા ખરાબ હોવા માટે તેને ઠપકો દઇને એક તમાચો ચોડી દીધો. રાજાને

આથી ઘણું લાગી આવ્યું અને તે બોલ્યોઃ "હું આજ બલ્ખમાં હોત તો આવું કદાપિ બનત નહિ."

ગુરુને કાને ધીમે ધીમે આ વાત પહોચી. ત્યાર પછી થોડા દિવસ બાદ ઇબ્રાહિમે તે પીરને કહ્યુઃ "પ્રભો ! ઘણા દિવસ થઇ ગયા, તોપણ આપે મને જ્ઞાનોપદેશ આપ્યો નહિ." પીર સાહેબે કહ્યુંઃ "બેટા ! તુમારે બદનમેં અભી તક બલ્ખકી બૂ હૈ." અર્થાત્ બેટા ! તારા શરીરમા હજુ સુધી બલ્ખની ગંધ છે–તું બલ્ખનો રાજા છે, એ બાબતનું હજુ તને અભિમાન છે. એ વખતે ઇબ્રાહિમને પેલા રસોઇયાના તમાચાદ્વારા થયેલી પોતાની કઠિન પરીક્ષા યાદ આવી અને શરમથી તે નીચુ જોઇ રહ્યો.

આવી રીતે છત્રીસ વર્ષ સુધી પીરની પાસે રહીને એ ઇબ્રાહિમે બ્રહ્મવિદ્યા પ્રાપ્ત કરી હતી. એ લાંબા સમયમાં એણે વાસીદું વાળવાનું કામ પણ કર્યું હતું અને ભંગીની લાદથી પણ બચ્યો નહોતો. ગુરુએ જ્યારે જોયુ કે, એ સંપૂર્ણરીતે ઉપદેશ લેવાને ચોગ્ય બન્યો છે, ત્યારેજ તેનામા તેમણે જ્ઞાનરૂપી બીજ રોપ્યું હતું.

સંપાદકની નોંધઃ–અધિકાર ન હોય તેને અધિકારી બનતા સુધી અધ્યાત્મવિદ્યાનો ઉપદેશ ખરા ઉપદેશકો કરતાજ નથી. જો કરે તો માંદાને લાડુ અપવાથી રોગ ઊલટો વધે છે, તેમ અનધિકારી માણુસો ઊલટા બગડે છે. હિંદુસ્તાનમા આજકાલ સાધારણ માણુસો કરતા પણ મિથ્યાવેદાંતીઓ વધારે કનકકાન્તાપરાયણ થઇ પડ્યા છે અને 'આત્મા કો કયા લગતા હે' એવો બકવાદ કરે છે, તેનું કારણ સાધનચતુષ્ટયસંપન્ન અધિકારી બનવા પહેલાજ તેમના હાથમાં વેદાંતના અભેદવાદનું પૂછડું પકડાવી દેવામા આવ્યુ હોય છે, તેજ હોય છે. આવા માણુસો પાછા બીજા પણ અનેકોને તેવુ પૂછડું પકડાવી દઇને તેમને ઉભય ભ્રષ્ટ કરી મૂકે છે.

१५७–सॉक्रेटिसनी गृहकलहमां पण शांति

અમે આગળ એક સ્થળે જણાવી ગયા છીએ કે, મહાન ગ્રીક-તત્ત્વવેત્તા સૉક્રેટિસની પત્ની ઘણીજ કર્કશા હતી એક દિવસે પતિ સાથે લડતાં સૉક્રેટિસ ગુસ્સે ન થયો, ત્યારે તે સ્ત્રીએ ગુસ્સામા આવીને સૉક્રેટિસના ઉપર એઠા પાણીની ડોલ ઠાલવી દીધી ત્યારે સૉક્રેટિસે ઠંડે કલેજે કહ્યુ કે, " ગર્જના થયા પછી વરસાદ આવેજ." એક વખત એ પત્નીએ કેટલાક મિત્રોના દેખતાં સૉક્રેટિસને થપ્પડ લગાવી દીધી. એવી અસભ્ય સ્ત્રીને ચૌદમા રત્નનો સ્વાદ ચખાડવાને મિત્રોએ તેને ઘણો ઉશ્કેર્યો, પણ મહાત્મા સૉક્રેટિસે કહ્યુ કે, " હુ તમારી આગળ તમાશો કરવા નથી માગતો કે, તમે છેટે ઊભા ઊભા જોયા કરો અને કૂતરાઓને લડતાં જોઇને મહોલ્લાના છોકરાઓ જેમ તાળીઓ પાડે છે, તેમ તમે પણ તાળીઓ પાડો !" ધન્ય છે સૉક્રેટિસને !

१५८–मित भाषण—सॉक्रेटिस अने एक युवक

એક યુવક સૉક્રેટિસની પાસે ભાષણ આપવાની વિદ્યા શીખવા ગયો, પરંતુ સૉક્રેટિસની સાથે ઓળખાણ કરાવવામા આવી તેજ પ્રસંગે એણે લાંબી લાંબી વાતો કરવા માંડી સૉક્રેટિસે એને કહ્યુ " ભાઇ ! તારી પાસેથી હું બેવડી ફી લઇશ " યુવકે આશ્ચર્ય પામીને પૂછ્યુ " એમ શા માટે ?" સૉક્રેટિસે કહ્યું " એટલા માટે કે, મારે તને બેવડી વિદ્યા શીખવવી પડશે એક તો ચુપ રહેવાની અને બીજી ભાષણ આપવાની."

ખરેખર, અમસ્થું પણ વગર જરૂરનું બોલ બોલ કરવુ એ દૂષ-

ણુરૂપ છે, તો પછી વડીલ કે ગુરુજનો સમક્ષ લાંબાં લાંબાં ટાયલાં કરવાં એ તો મૂર્ખતાજ કહેવાય.

૧૫૯–ન બોલ્યામાં નવ ગુણ-એક સ્ત્રી અને તેની સખી

એક સ્ત્રી આગળ તેની એક પાડોશણે આવીને કહ્યું કે, "બહેન! મારા ધણીનો મિજાજ ઘણો ખરાબ છે. એને ગુસ્સે જોઇને મારો પણ પિત્તો ઉકળી જાય છે અને રોજ અમારે ત્યાં રાધ્યા ધાન પડયાં રહે છે." પેલી સ્ત્રીએ તેને કહ્યું: "અહો! એમાં તે શી મોટી વાત છે? મારી પાસે એક એવી સરસ દવા છે, કે જે વખતે એ તારી સાથે લડવા બેસે, તે વખતે તારે એ દવાનો ઘૂંટડો ભરીને મોંમા રાખી મૂકવો, એથી એ ચુપ રહી જશે." પાડોશણે બેત્રણ વાર એ શીશીમાની દવા પતિના ક્રોધ પ્રસંગે અજમાવી જોઈ અને તેમા એ સફળ થઇ. પછી એક દિવસ એ બહેનપણીની પાસે જઇને કહેવા લાગી: "બહેન! તમારી દવા તો ઘણીજ અસરકારક છે. એમાં શી શી ચીજો નાખી છે તે બતાવો, એટલે હું બનાવી રાખું." પેલી સ્ત્રીએ કહ્યું કે, "બહેન! એમાં ચોખ્ખા પાણી ઉપરાંત બીજું કાઇ નહોતું. એમા દવાનો ગુણ નહોતો, પણ મૌનનો હતો. મોંમાં પાણી હોવાથી તારાથી સામો જવાબ દઇ શકાયો નહિ અને તને શાંત જોયાથી એનો ક્રોધ પણ શમી ગયો." કહેવત છે કે, "ન બોલ્યામાં નવ ગુણ."

૧૬૦–નજીવી વસ્તુઓની કદર–મેન્ચેસ્ટરનો કારીગર

મેન્ચેસ્ટર નગરના કોઇએક કારીગરે પોતાના ધંધામાથી નિવૃત્ત થઇને કોઇએક ઊંચા કુળના ઉમરાવ (લૉર્ડ) પાસેથી તેની

વિશાળ હવેલી વેચાતી લીધી ખરીદતી વખતે એ શરત હતી કે, હવેલીમા જેટલું ફર્નિચર હતું, તે પણ ખરીદનારને મળશે. ખરીદનારે ઘરનો કબજો લીધો, ત્યારે એણે જોયું કે, એક નાનુંસરખું કબાટ એના મૂળસ્થાને નથી. તે વિષે એણે ઘરના જૂના માલિકને પૂછ્યું, ત્યારે તેણે જણાવ્યુ કે, " હું એ કબાટને બીજી જગ્યાએ લઈ ગયો છું. આટલી મોટી હવેલીમા આપ નાનાશા કબાટને માટે આટલી કાળજી કરશો એવું મેં ધાર્યું નહોતું." ઘરના નવા માલિકે કહ્યું " સાહેબ ! હું આખી જિંદગી સુધી જો નજીવી વસ્તુઓની એટલી બધી કાળજી ન રાખતો આવ્યો હોત, તો આ મિલકત ખરીદી શકવાને કદી પણ સમર્થ ન થયો હોત. આપ સાહેબે પણ જો નજીવી વસ્તુઓ ઉપર બારીક નજર રાખી હોત, તો આપને પણ આવી સારી હવેલી વેચવાની આવશ્યકતા પડત નહિ."

૧૬૧–નજીવી બાબતમાં બેપરવાઈથી મોટું નુકસાન

એક સિપાઇના ઘોડાની નાળનો એક ખીલો ઊખડી ગયો. ઘોડેસવાર થતી વખતે નજીવી બાબત ગણીને એણે એ નાળને બરોબર ઠોકાવવાની પરવા કરી નહિ. થોડી વાર પછી ઘોડો જોરથી દોડાવતાં નાળ નીકળી પડી. ત્યાર પછી થોડી વારે પથ્થરની ઠોકર લાગવાથી ઘોડો પડી ગયો અને એ સખ્ત ઘા લાગવાથી ઘોડાનું મૃત્યુ નીપજ્યું. સિપાઇ પગે ચાલીને જવા લાગ્યો રસ્તામા દુશ્મનોના સૈનિકોએ તેને એકલો દેખીને મારી નાખ્યો. સિપાઇએ જો પ્રારભમાજ બેપરવાઈ ન કરતા વખતસર ઘોડાની નાળમા એક નાનોસરખો ખીલો મરાવી દીધો હોત, તો કદાચ તેના ઉપર આ વિપત્તિ આવી પડત નહિ.

१६२–बाळको प्रत्ये सन्मान–प्रेसिडेन्ट गार्फिल्ड

અમેરિકાનો પ્રમુખ ગાર્ફિલ્ડ મોટી વયના પુરુષો કરતા નાનાં બાળકો પ્રત્યે ઘણું સન્માન દર્શાવતો હતો. ગમે તેવા ચીંથરેહાલ છોકરાને જોતાવારજ એ તેને સલામ કરતો. એનું કથન એવું હતું કે, એ બાળકના ચીથરેહાલ કોટની નીચે ભવિષ્યની કેટલીએ મોટી આશાઓ અને મહત્તાઓ છુપાઇ હશે!

ખરેખર, આજનો બાળક તે ભવિષ્યનો નાગરિક અને જનની જન્મભૂમિનો ઉદ્ધારક બનશે. એ વિચારથી માતપિતાએ, ગુરુએ તેમજ અન્ય સબધીઓએ તેના પ્રત્યે આદર દર્શાવવો જોઇએ.

१६३–योगेन्द्रनाथनो आत्मत्याग

કલકત્તાનિવાસી યોગેન્દ્રનાથ ચટ્ટોપાધ્યાય નવા સોલિસિટર હતા. એક દિવસ સરખી વયના કેટલાક મિત્રો સહિત એ ગંગા-સ્નાન કરવા ગયા હતા. એ વખતે નદી પૂરજોસમા વહી રહી હતી. બધા નદીમા તરવા પડ્યા. એમાનો એક જણ થોડે દૂર જઇને "ડૂબ્યો, ડૂબ્યો" કરીને ચીસ પાડવા લાગ્યો. પાણીમા ડૂબતા મનુષ્યને બચાવવા જવું એ ઘણું જોખમનું કામ છે. ભયભીત મનુષ્ય ગાડા માણસની પેઠે બચાવનારને પકડી લે છે અને તેઓ બન્ને ડૂબે છે એ ભયથી બીજા લોકો એ તરફ ગયા નહિ, પરંતુ યોગે-ન્દ્રનાથથી રહી શકાયુ નહિ. તેઓ એકલાજ તરતા તરતા એના તરફ ગયા અને તેને પકડીને ઉંચે લાવ્યા. એટલામા કિનારેથી એક મછવો મોકલવામાં આવ્યો હતો તે ત્યા પહોંચી ગયો. પેલો માણુસ તો બેબાકળો થઇને યોગેન્દ્રનાથના ખભા ઉપર ચડી કૂદકો મારીને નૌકામા જતો રહ્યો, પરતુ યોગેન્દ્રનાથે એના ભાર અને આઘાતથી નદીને તળિયે પહોંચી પ્રાણ ખોયો!

१६४–एक अंग्रेजनी भाई प्रत्ये लागणी

મિસ્ટર એ. ડબ્લ્યુ. ગેરેટ બગાળામા નિશાળોના ઇન્સ્પેકટર હતા એક દિવસ ઓફિસના હેડકલાર્કે તેમને વિનયપૂર્વક પૂછ્યુ· "સાહેબ! આપે હજુ સુધી લગ્ન કેમ નથી કર્યું?" સાહેબે ઉત્તર આપ્યો· "અમે બે ભાઈ છીએ, મોટા ભાઇને પાંચ છોકરા છે. વંશની મર્યાદાને છાજે એવું શિક્ષણ સંતાનોને આપવાયોગ્ય ધન મારા ભાઈ પાસે નથી. હુંજ તેમના શિક્ષણનુ ખર્ચ ઉપાડું છુ. હવે જો હું લગ્ન કરુ તો એ સહાયતા બધ કરવી પડે અથવા ઓછી કરવી પડે અને એમનું શિક્ષણ બગડે, જેથી અમારા કુળનુ ગૌરવ નાશ પામે."

१६५--ज्ञाननी अगाधता--ट्रिनिटी कोलेजना एक अध्यापक

ટ્રિનિટી કોલેજના એક વિદ્યાર્થીએ પોતાના અધ્યાપકની પાસે જઇને કહ્યુ· "સાહેબ! મારો વિદ્યાભ્યાસ પૂરો થઇ ગયો છે, માટે હવે હુ ઘેર જવાની ઇચ્છા રાખુ છું" અધ્યાપકે આ શબ્દો પ્રત્યે પોતાની જરાક વિરક્તિ દર્શાવીને કહ્યું "ઠીક છે! પણ મેં તો હજુ મારા શિક્ષણનો આરભજ કર્યો છે" એવીજ રીતે સ્કોટલેન્ડનિવાસી સુપ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર અને કવિ સર વોલ્ટર સ્કોટે કહ્યુ હતું કે, "આખી જિદગી સુધી મે મારા અજ્ઞાનને માટે પશ્ચાત્તાપ કર્યો છે."

ખરો વિદ્વાન તો જ્ઞાનની અગાધતા ઉપર લક્ષ્ય રાખી પોતાની ન્યૂનતા પૂર્ણ કરવા પ્રયત્ન કરે છે અને જે અધૂરો ઘડો હોય છે

૧૬૨–બાળકો પ્રત્યે સન્માન–પ્રેસિડેન્ટ ગાર્ફિલ્ડ

અમેરિકાનો પ્રમુખ ગાર્ફિલ્ડ મોટી વયના પુરુષો કરતા નાના બાળકો પ્રત્યે ઘણું સન્માન દર્શાવતો હતો. ગમે તેવા ચીંથરેહાલ છોકરાને જોતાવારજ એ તેને સલામ કરતો. એનું કથન એવું હતું કે, એ બાળકના ચીંથરેહાલ કોટની નીચે ભવિષ્યની કેટલીએ મોટી આશાઓ અને મહત્તાઓ છુપાઇ હશે!

ખરેખર, આજનો બાળક તે ભવિષ્યનો નાગરિક અને જનની જન્મભૂમિનો ઉદ્ધારક બનશે. એ વિચારથી માતપિતાએ, ગુરુએ તેમજ અન્ય સંબંધીઓએ તેના પ્રત્યે આદર દર્શાવવો જોઇએ.

૧૬૩–યોગેન્દ્રનાથનો આત્મત્યાગ

કલકત્તાનિવાસી યોગેન્દ્રનાથ ચટ્ટોપાધ્યાય નવા સોલિસિટર હતા. એક દિવસ સરખી વયના કેટલાક મિત્રો સહિત એ ગંગા-સ્નાન કરવા ગયા હતા. એ વખતે નદી પૂરજોસમા વહી રહી હતી. બધા નદીમા તરવા પડ્યા. એમાંનો એક જણ થોડે દૂર જઇને "ડૂબ્યો, ડૂબ્યો" કરીને ચીસ પાડવા લાગ્યો. પાણીમા ડૂબતા મનુષ્યને બચાવવા જવું એ ઘણું જોખમનું કામ છે. ભયભીત મનુષ્ય ગાડા માણસની પેઠે બચાવનારને પકડી લે છે અને તેઓ બન્ને ડૂબે છે એ ભયથી બીજા લોકો એ તરફ ગયા નહિ, પરંતુ યોગે-ન્દ્રનાથથી રહી શકાયુ નહિ. તેઓ એકલાજ તરતા તરતા એના તરફ ગયા અને તેને પકડીને ઊંચે લાવ્યા. એટલામા કિનારેથી એક મછવો મોકલવામા આવ્યો હતો તે ત્યાં પહોંચી ગયો. પેલો માણુસ તો બેબાકળો થઇને યોગેન્દ્રનાથના ખભા ઉપર ચડી કુદકો મારીને નોકામા જતો રહ્યો; પરતુ યોગેન્દ્રનાથે એના ભાર અને આઘાતથી નદીને તળિયે પહોંચી પ્રાણ ખોયો!

१६७–उत्तमतानुं कारण

એક દિવસ અકબર બાદશાહે શ્રેષ્ઠ ગવૈયા તાનસેનનાં ભજન-કીર્તનથી સંતુષ્ટ થઇને પૂછ્યું: " તમે આવું ગાયન ગાતાં ક્યાંથી શીખ્યા ? " તાનસેને જવાબ આપ્યો: " ઘણાં વર્ષો સુધી મેં ભારતવર્ષના ઉત્તમોત્તમ ગવૈયાઓ પાસેથી સંગીતશાસ્ત્રનું શિક્ષણ મેળવ્યુ, પણ છેવટે સ્વામી હરિદાસજીના ચરણકમળ આગળ ઘણા સમય સુધી બેઠો, ત્યારેજ સમજ્યો કે, ભાવસંગત ગીત કોને કહે છે ? " અકબર બાદશાહે તાનસેનને કહ્યું " તમારે તમારા ગુરુજીનુ ગાયન મને સંભળાવવું પડશે. એ આશ્રમમાંથી બહાર નીકળે છે કે નહિ ? ન નીકળતા હોય તો હુ જાતે એમના આશ્રમમાં જઇશ. " તાનસેન, બાદશાહને આશ્રમમાં લઇ ગયો અને ગુરુના ચરણમા દંડવત્ પ્રણામ કરીને બાદશાહને લઇને પાસે બેસી ગયો. પછી પોતાનાથી બની શકે એટલી ઉત્તમ રીતે એક ભજન છોડી દીધું. સ્વામી હરિદાસજી પણ ગણુ ગણુ કરતા એ ભજન ગાવા લાગી ગયા એ ભજન સાંભળીને બાદશાહ એકદમ મુગ્ધ થઈ ગયો. સ્વામીજીની પાસેથી પાછા આવીને તેણે ફરીથી એ ગાયન ગાઈ સભળાવવાની તાનસેનને આજ્ઞા કરી. તાનસેને એ ભજન સંભળાવ્યું, પણ બાદશાહને કાંઇ આનંદ ન આવ્યો અને તેણે કહ્યુ " તાનસેન ! આ ગાયન તે તારા ગુરુજીની માફક કેમ ન ગાયુ ? એમના જેવી મઝા આમાં કેમ ન આવી ? " તાનસેને ઉત્તર આપ્યો કે, " ગાયન ગાતી વખતે મારા મનમાં એ ભાવ રમી રહ્યો હતો કે, હું દિલ્હીશ્વરને ગાયન સંભળાવી રહ્યો છુ; પરતુ સ્વામીજીને તો ત્રિભુવનેશ્વર પરમાત્મા સિવાય બીજા કોઇનું ભાન એ વખતે નહોતુ. "

તેજ છલકાય છે.

આપણા દેશમા પણ કેટલાક ગ્રેજ્યુએટો ડિપ્લોમા પ્રાપ્ત કર્યા-થીજ જાણે પોતે વિદ્યાવાચસ્પતિ બની ગયા હોય એમ માને છે અને ભવિષ્યમાં પોતાનું જ્ઞાન વધારવાનો જરા પણ પ્રયાસ કરતા નથી.

१६६--प्रसंगनो सदुपयोग--बे मित्रो

એક દિવસ નિશાળમા સાથે ભણેલા સમાન વયના બે મિત્રો સાધારણ નોકરીમાં દાખલ થયા પછી દશ વર્ષે એકબીજાને મળ્યા. એમાના એકની દશા ઘણી દયાજનક હતી. કપડા ફાટેલાં હતા, કુટુબીઓને એક વખત પણ પેટ ભરીને ભોજન મળી શકતું નહોતુ, દેવાની જાળથી ચારે તરફ ફસાયલો હતો અને કયે વખતે લેણદાર કેદખાનામા મોકલશે તેની શંકા રહેતી હતી. બીજો મિત્ર પોતાના કુટુંબ સહિત આનદમાં દિવસ વ્યતીત કરતો હતો. કર-કસરથી એણે પાંચ પૈસા એકઠા પણ કર્યા હતા. મિત્રની દયા આ-ણીને તેણે એ દુર્દશાગ્રસ્ત પુરુષને થોડીક મદદ પણ આપી. એ વખતે આભાર માનીને પેલા દુર્દશાપ્રાપ્ત મિત્રે કહ્યુ: " ભાઈ! આપણે બન્નેએ સરખા પગારે નોકરી શરૂ કરી હતી, પરંતુ દસ વર્ષમા આટલો બધો ફેરફાર કેમ પડી ગયો, કે હું ભિક્ષુક બન્યો અને તુ દાતા?" પેલા ઉદ્યોગી મિત્રે ઉત્તર આપ્યો: "એ ભેદનું કારણ-ફક્ત એકજ શબ્દ છે તારી આગળ જ્યારે આગળ વધ-વાનો કોઇ શુભ પ્રસંગ આવ્યો છે, ત્યારે તે કહ્યુ છે કે, 'જાઓ' અને મારી આગળ જ્યારે એવો પ્રસગ આવ્યો છે, ત્યારે મેં કહ્યુ છે 'આવો.' મે મને મળેલા દરેક પ્રસગ અને અનુકૂળતાનો સારામા સારો ઉપયોગ કર્યો છે, તેને લીધેજ હુ સુખી છુ."

१७०–फेशन उपर अंकुश–बर्मानी स्त्रीओनो ठराव

આજકાલ આપણે ત્યાં જેમ સ્ત્રીઓમાં ફેશન હદથી વધારે પ્રચલિત થતી જાય છે અને તેને અંગે વગરજરૂરની ચીજોમા પુષ્કળ ખર્ચ થતુ જાય છે, તેમ એક વખતે બર્મામાં બન્યું હતું. પરણ્યા પછી સ્ત્રીના ખર્ચને પહોચી નહિ વળાય, એ બીકથી બર્માના અનેક યુવકો લગ્ન કરવા પ્રત્યે સખ્ત અણગમો બતાવતા હતા. ત્યાંની સમજુ સ્ત્રીઓ એ ઉપરથી પોતાની પ્રજાનું ભાવી અનિષ્ટ સમજી ગઇ અને તેમણે એક મોટી સભા ભરીને સુશીલ નારીઓએ ધારણ કરવા યોગ્ય વસ્ત્ર તથા અલંકારનું ધોરણ બહુજ વાજબી રીતે નક્કી કર્યું. વળી એવો પણ ઠરાવ કર્યો કે, અમુક વયે સ્ત્રીઓએ ફેશનનો ઠઠારો તદ્દન છોડી દેવો. પરિણામ એ આવ્યું કે, બ્રહ્મદેશના યુવકો મોટી સંખ્યામાં લગ્નનો સંસ્કાર કરાવવા તૈયાર થયા.

१७१–व्यवस्थानी आवश्यकता … फ्यानो एक युवक

ફિલાડેલ્ફિયાના એક ઘરમાં ત્રણ
તરુણ પુરુષ એમાંની એક યુવતીના પ્રેમમા
પોતાની પ્રિયતમાને મળવા ગયો, તે વખતે ત્રણે
અને એમાની એકે કહ્યું: “ મને નવાઇ લાગે છે
ક્યાં જતી રહી ? ” એ ઉપરથી યુવકે વિચાર
સોય જેવી ચીજ પણ ત્રણ જણી વચ્ચે
કઇ જગ્યાએ મૂકી છે તેનું ભાન નથી, તે
વ્યવસ્થા રાખી શકશે ? એણે એ દિવસથી એ

૧૬૮—ઉદ્યમ અને નેપોલિયન

નેપોલિયન બોનાપાર્ટ કહેતા કે, "'અસંભવ' શબ્દ તેના શબ્દકોષમાં નથી." જે વખતે તેના અમલદારોએ કહ્યું કે, "મહારાજ ! આવી મોટી તોપો લઇને આલ્પ્સ પર્વત ઉપર ચડી શકાશે નહિ." ત્યારે તેણે જણાવ્યું કે, "ત્યારે તો આલ્પ્સ પર્વત પણ રહેવા પામશે નહિ." તેણે, સૈનિકો આગળ વધતા ગયા તેમ તેમ અથાગ પરિશ્રમ કરીને પર્વતમાં રસ્તો કરીને ધીમે ધીમે તોપોને ઉપર ચડાવવા માંડી. મન અને શરીરનું સઘળું બળ તેણે એજ કાર્યમા લગાડ્યુ. એવો પણ વખત આવ્યો હતો કે, એની સાથે કામ કરતાં કરતાં થાકી જઇને એના ચારે સેક્રેટરીઓ એકે એકે વિસામો ખાવા ગયા, પણ બોનાપાર્ટે એક ક્ષણ પણ પોતાનું કામ છોડ્યું નહોતુ.

૧૬૯—પતિ એજ દૈવત છે—વિન્સબર્ગની સ્ત્રીઓ

વિન્સબર્ગ શહેર ઉપર શત્રુઓએ જ્યારે ઘેરો ઘાલ્યો, ત્યારે ત્યાંની સ્ત્રીઓએ ઘેરો ઘાલનારાઓને પ્રાર્થના કરી કે, "અમને અમારી અમૂલ્ય વસ્તુઓ સાથે લઇને બહાર નીકળી જવા દો" જીતનારા શત્રુએ ઉદારતાથી તેમની પ્રાર્થના સ્વીકારી. થોડા સમયમાં જુએ છે તો નગરની સ્રીઓ પોતાના પતિઓને ખભા ઉપર બેસાડીને શહેરના દરવાજા બહાર જોસભેર નીકળી રહી છે ખરેખર ! પત્નીને માટે સ્વામી કરતા વિશેષ કીમતી વસ્તુ બીજી કઈ હોય ?

१७०–फेशन उपर अंकुश–बर्मानी स्त्रीओनो ठराव

આજકાલ આપણે ત્યાં જેમ સ્ત્રીઓમાં ફેશન હદથી વધારે પ્રચલિત થતી જાય છે અને તેને અંગે વગરજરૂરની ચીજોમાં પુષ્કળ ખર્ચ થતું જાય છે, તેમ એક વખતે બર્મામાં બન્યું હતું. પરણ્યા પછી સ્ત્રીના ખર્ચને પહોચી નહિ વળાય, એ બીકથી બર્માના અનેક યુવકો લગ્ન કરવા પ્રત્યે સખ્ત અણગમો બતાવતા હતા. ત્યાંની સમજુ સ્ત્રીઓ એ ઉપરથી પોતાની પ્રજાનું ભાવી અનિષ્ટ સમજી ગઇ અને તેમણે એક મોટી સભા ભરીને સુશીલ નારીઓએ ધારણ કરવા યોગ્ય વસ્ત્ર તથા અલંકારનુ ધોરણ બહુજ વાજબી રીતે નક્કી કર્યું. વળી એવો પણ ઠરાવ કર્યો કે, અમુક વયે સ્ત્રીઓએ ફેશનનો ઠઠારો તદ્દન છોડી દેવો. પરિણામ એ આવ્યું કે, બ્રહ્મદેશના યુવકો મોટી સખ્યામાં લગ્નનો સંસ્કાર કરાવવા તૈયાર થયા.

१७१–व्यवस्थानी आवश्यकता–फिलाडेल्फियानो एक युवक

ફિલાડેલ્ફિયાના એક ઘરમાં ત્રણ બહેનો વસતી હતી. એક તરુણ પુરુષ એમાની એક યુવતીના પ્રેમમા પડયો એક દિવસ એ પોતાની પ્રિયતમાને મળવા ગયો, તે વખતે ત્રણે બહેનો ઘેર હતી અને એમાની એકે કહ્યું: “ મને નવાઇ લાગે છે કે, આપણી સોય કયા જતી રહી? ” એ ઉપરથી યુવકે વિચાર કર્યો કે, જે યુવતીની સોય જેવી ચીજ પણ ત્રણ જણી વચ્ચે સહિયારી છે અને તે પણ કઇ જગ્યાએ મૂકી છે તેનું ભાન નથી, તે મારે ઘેર આવીને શી વ્યવસ્થા રાખી શકશે? એણે એ દિવસથી એ યુવતી સાથે લગ્ન

કહ્યુ કે, " તમે ગાંડા થઇ જશો. આ પ્રયોગ કરવા સિવાય બીજી કોઇ પણ બાબતમા તમારુ ધ્યાનજ નથી. ઘડી બે ઘડી પણ બીજા કોઇ વિષય ઉપર તમે વાત કરી શકતા નથી." પ્રોફેસર હેન્રીએ ઉત્તર આપ્યો કે, " મારા વડવા પેનિનસુલર યુદ્ધમાં સૈનિક હતા. તેમણે મને ઉપદેશ આપ્યો છે કે, 'જે વખતે જે કામ હાથમાં લો તે વખતે તેના ઉપરજ બધુ ધ્યાન આપજો. જ્યારે કોઈ શત્રુના કિલ્લાની દીવાલ તોડીને રસ્તો કરવો હોય છે, ત્યારે અમે રાતદિવસ તોપના ગોળાનો વરસાદ એકજ સ્થાને વરસે એવી વ્યવસ્થા કરીએ છીએ, છૂટી છૂટી ગોળીઓ મારીએ તો કાર્ય સફળ થતું નથી."

१७५-एक सैनिकनी अमर यशनी शय्या

લાટુર આવર્ન ફ્રાન્સના ગ્રેનેડિયર સૈન્યમા નોકર હતો તેને ઘણી વાર ઊંચો હોદ્દો આપવાની માગણી થઇ હતી, પણ તેણે ગ્રેનેડિયર કેપ્ટન કરતા ઊંચા દરજ્જાની કદી પણ આશા રાખી નહોતી. એક વખત રજા લઇને એ પોતાના સ્નેહી તથા સબંધીઓને મળવા સારુ ગયો હતો, ત્યાથી એકલા પાછા ફરતાં રસ્તામા તેને ખબર મળી કે, ઑસ્ટ્રિયાના સૈનિકોની એક ટુકડી ઉતાવળે પગલે એક પહાડીમાર્ગે આવી રહી છે. એ પહાડીમાર્ગમાં એક સ્થળે એક નાનોસરખો કિલ્લો હતો. એ કિલ્લાની પાસે થઇને એક રસ્તો જતો હતો, આવર્ન દોડતો દોડતો સંધ્યાકાળે એ કિલ્લામા એવી આશાએ પહોંચ્યો કે, ' હુ ત્યા જઇને ત્યાંના રક્ષકોને સાવધાન કરી દઇશ તથા ફ્રાન્સની ફોજને ખબર આપવા સારુ એમનામાંના એક જણને મોકલીશ,' પણ ત્યા જઇને જુએ છે તો કિલ્લામાંના બધા રક્ષકો પલાયન કરી ગયા છે.

દુઃખ અને ઘૃણા સહિત આવર્ને એકલે હાથે દુર્ગની રક્ષા કર-

વાનો સંકલ્પ કર્યો. એ નાના કિલ્લામાં ત્રીસ સૈનિકો સાધારણ રીતે રહેતા હતા. એ લોકોએ અગિયારા ગણી જતી વખતે પોતપોતાની બંદૂકો પણ સાથે ઉપાડી લઇ જવાની તસ્દી લીધી નહોતી. આવર્ને થોડુંક ભોજન કરીને, કિલ્લાના દરવાજા બંધ કરીને, ત્રીસેક બંદૂકોને ભરીને કોટ ઉપર ચડી બેઠો. મધ્યરાત્રે અંધકારમાં યોદ્ધાઓનો પગરવ તેના સાંભળવામાં આવ્યો ઑસ્ટ્રિયાના સૈનિકો અચાનક દુર્ગ ઉપર હુમલો કરવાની ધારણાથી અત્યાર સુધી પહાડના ઓથે અંધારામાં છુપાઈ બેઠા હતા. બંદૂક મૂકવાના બાકામાથી એ લોકોને આવતા જોઇને આવર્ને ઝટપટ પાંચછ બંદૂક વડે ગોળીબાર કરવા શરૂ કર્યા. ચારપાંચ ઑસ્ટ્રિયન સૈનિકો ઘાયલ થયા. તેમણે જાણ્યું કે, કિલ્લાના રક્ષકો જાગૃત છે, માટે અહીંયા આપણું કાંઇ વળે એમ નથી. એમ ધારીને એમના સેનાપતિએ દુર્ગ ઉપર આક્રમણ કરવાનો સંકલ્પ છોડી દીધો. પ્રાતઃકાળે તેઓ એક તોપ ખેંચી લાવ્યા, પરંતુ પર્વતનો રસ્તો એવો વાંકો હતો કે બંદૂકના એ બાકાની સામે તોપને ગોઠવ્યા વગર છૂટકો નહોતો. આવર્ને ઉપરાઉપરી બંદૂકો ભરીને ગોળીબાર કરવા માંડયા એ વખતે બ્રિસલોડ બંદૂક અથવા ગોળીઓની વ્યવસ્થા નહોતી, એટલે ઑસ્ટ્રિયનો સમજી ગયા કે, ઘણી મોટી સંખ્યામા સૈનિકો દુર્ગનું રક્ષણ કરી રહ્યા છે. તોપનું મોં ફેરવીને બરાબર ગોઠવવાનો તથા એક પણ વાર તોપને છોડવાનો અવકાશ આવર્ને દુશ્મનોને દીધો નહિ. નાહક અનેક ઑસ્ટ્રિયન સિપાઈઓ તેને હાથે માર્યા ગયા આખરે સેનાપતિએ પાયદળ લશ્કરને દુર્ગ ઉપર ચડાઇ કરવાનો હુકમ આપ્યો ત્રણ વાર પ્રયત્ન કર્યો, પણ ત્રણ જણાથી વધારે માણસો એકીસાથે ઊભા રહે એટલો માર્ગ નહિ હોવાથી તેઓ દુર્ગને જીતી શક્યા નહિ. ઘણા ઑસ્ટ્રિયન સૈનિકો ઘાયલ થયા. આવર્નનો દારૂગોળો ખૂટી ગયો તેણે સમય

અને છેટાપણાનો હિસાબ ગણીને જોયું કે, નાસી ગયેલા દુર્ગરક્ષકો પાસેથી આટલી વારમા ફ્રાન્સના સૈન્યને ખબર પહોંચી ગઈ હશે અને તેઓ આ તરફ આવતા હશે, માટે આ પહાડીમાર્ગનો કબજો ઑસ્ટ્રિયનો હવે મેળવશે, તોપણ ફ્રાન્સને કાંઈ નુકસાન પહોચવાનુ નથી. સધ્યાકાળે ઑસ્ટ્રિયન સેનાપતિએ દુર્ગ સોપી દેવાની બૂમ પાડી, ત્યારે આવર્ને કહ્યું કે, "દુર્ગવાસીઓને ફ્રાન્સના વાવટા તથા હથિયાર સહિત પોતાની ફોજને જઈ મળવાની રજા આપો, તો હું તમને આવતી કાલે સવારે આ કિલ્લો સોપી દઈશ." બીજે દિવસે વાયદા પ્રમાણે એ પહાડીમાર્ગમાં દુર્ગની સામે ઑસ્ટ્રિયન-સૈન્ય આવીને ઊભુ રહ્યું. તેમની વચમા થઇને એકેએકે માણસો જાય એટલોજ જવાનો માર્ગ રાખેલો હતો. થોડી વારમાં કિલ્લાનો દરવાજો ઊઘડચો અને તેમાંથી કેવળ એકજ ફ્રેન્ચ યોદ્ધો પુષ્કળ બંદૂકોના ભારથી લદાયલો, હાથમા સ્વદેશનો વાવટો ફરકાવતો બહાર નીકળ્યો. એ સૈનિક તે આવર્નજ હતો. ઑસ્ટ્રિયાના સેનાપતિએ તેને પૂછ્યું: "બીજા સિપાઈઓ પાછળ આવે છે ને?" આવર્ને કહ્યુ: "હુંજ દુર્ગનો અધ્યક્ષ છુ, તથા હુંજ આખી સેના છુ, જેમા ગણો તેમાં હુંજ છું." આ સાંભળીને શત્રુઓના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે આવર્નને એક પ્રશંસાપત્ર લખી આપ્યું અને પોતાના સૈનિકોને કહ્યુ કે, "ધન્ય છે એ દેશને, કે જ્યાના લોકો દેશના ગૌરવને ખાતર આવું અદ્ભુત કાર્ય કરવાની હામ ભીડે છે. તમે પણ એમના જેવાજ થાઓ" ઑસ્ટ્રિયાના સેનાપતિએ બધી બંદૂકો એક મજૂરને માથે ચડાવી આવર્નની સાથે મોકલી આપી.

બાદશાહ નેપોલિયને આ બનાવનું વર્ણન સાંભળીને ઊંચો અધિકાર લેવાની ઇચ્છા નહિ ધરાવનારા આવર્નને "ફ્રાન્સ દેશનો સૌથી મોટો ગ્રેનેડિયર" એ ઉપાધિ આપી હતી અને ઈ૦ સ૦

૧૮૦૦માં આવર્નનુ મૃત્યુ રણક્ષેત્રમાં થયુ, ત્યારે હુકમ આપ્યો હતો કે, "ગ્રેનેડિયરોના પત્રમાંથી તેનું નામ છેકી નાખવામા ન આવે. દરરોજ રાત્રે એ ફોજના સિપાઇઓની હાજરી લેતી વખતે પ્રથમ આવર્નનું નામ પોકારતો અને એક સૈનિક નિયમિત રૂપે બોલતો કે, "તે રણક્ષેત્રમા અનંત યશની શય્યામા સૂતો છે." આ પ્રમાણે આવર્નના અસાધારણ સાહસનુ સ્મરણ જાગૃત રાખીને નેપોલિયને પોતાની ગ્રેનેડિયર સેનાને અતુલનીય પરાક્રમી બનાવી હતી

१७६—एक लोकनायक डोरनफोर्ड

સ્કૉટલૅંડના દરિયામાં એક દિવસ તોફાન આવ્યું. તોફાનના જોરથી એક નાનું વહાણ સમુદ્રતટની પાસેના પહાડ સાથે અથડાઇને તૂટી જવાની તૈયારીમા હતુ કિનારા ઉપર અનેક માછીમારો ઊભા હતા અને તેઓ બધા જાણુતા હતા કે, વહાણુમા બેઠેલા મુસાફરો જોતજોતામા ડૂબીને મરી જશે, પરંતુ આ તોફાની મોજાઓમા મછવો નાખીને મુસાફરોને બચાવવાનો પ્રયત્ન કરવાનુ સાહસ કોઇનાથી પણ થયુ નહિ

કર્નલ ડોરનફોર્ડ એ વખતે હવાફેર કરવા સારુ રજા લઇને એ ગામમા જઈ વસ્યા હતા. તેમણે અચાનક આ બનાવ જોયો. જોતાંવારજ બૂટ તથા કોટ અને ટોપી ઉતારી દઇને એક મછવો દરિયામાં ઝુકાવ્યો અને તેને હંકારવાનો યત્ન કરવા લાગ્યા પોતાને નૌકા ચલાવતા બરાબર આવડતુ નહોતું, એટલે જોરથી ચીસ પાડીને કહ્યુ "કોઇને આવવું હોય તો આવો, નહિ તો હું એકલોજ પેલી નૌકામાંના માણુસોને બચાવવાનો પ્રયત્ન કરીશ" એમનુ સાહસ જોઇને કિનારા ઉપર ઊભેલા નૌકાશાસ્ત્રમા પ્રવીણ માછીમારોને પણ શૂર ચડયું. તેઓ પણ મછવાઓ લઇને એમની

પાછળ ગયા અને સંકટમાં પડેલા મુસાફરોને બચાવી લાવ્યા. આ એક લોકનાયકની શક્તિથી ઘણાઓના પ્રાણ બચ્યા હતા.

१७७-उन्नतिनी कूंची-जॉन हंटर

જોન હંટર વિલાયતનો એક વિખ્યાત ડોકટર થઇ ગયો છે. શસ્ત્રવિદ્યામા એ ખાસ નિપુણ હતો. તેણે શારીરવિદ્યામા પણ ઘણી શોધો કરી છે. એક દિવસ કોઇએ એને પૂછ્યું. "કયા ઉપાયોથી તમે આટલી બધી ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરવાને સમર્થ થયા છો?" ડોકટર હંટરે ઉત્તર આપ્યો· "મારો નિયમ એવો છે કે, કોઇ પણ કાર્યનો આરંભ કરતાં પહેલાં હું પુષ્કળ વિચાર કરી જોઉં છું, કે આ કાર્ય કરવાનુ મારું ગજું છે કે નહિ? જો એ કાર્ય અસાધ્ય હોય તો હું એને માટે પ્રયત્ન કરતો નથી અને જો મારાથી બની શકે એવું હોય છે તો પૂરેપૂરો યત્ન કરીને એ કાર્ય પાર ઉતારું છું. કોઈ પણ કામ હાથમા લીધા પછી ગમે તેટલા વિઘ્નો નડે તોપણ હું એને છોડતો નથી. આ નિયમને લીધેજ હું આટલો બધો સફળ થયો છુ."

१७८-हेल विडियसनी सत्यनिष्ठा

રોમનગરની રાજસભામા હેલ વિડિયસ નામનો એક સત્યનિષ્ઠ અને ન્યાયપરાયણ સભાસદ હતો એક દિવસ રોમના બાદશાહ વેસ્પેસિયને અમાત્યસભાદ્વારા કોઈ એક અન્યાયી કાયદો પ્રચલિત કરવાના ઇરાદાથી હેલ વિડિયસને એ સભામા હાજરી આપતાં રોકયો અને એમ છતા પણ એ સભામા ગયા વગર રહેશે નહિ, એમ ધારીને બાદશાહે લખી મોકલ્યુ કે, "જો તમે એ સભામાં મારા પ્રસ્તાવનો વિરોધ કરશો, તો નિશ્ચય તમારો શિર-

ચ્છેદ થશે " હેલ વિડિયસ ખરેખરો સાહસી અને સત્યનિષ્ઠ પુરુષ હતો, એટલે તેણે રાજાને નમ્રતાપૂર્વક લખી મોકલ્યું કે, " મહારાજાધિરાજ ! મેં આપને કયે દિવસે કહ્યુ હતું કે, હુ અમર છુ ? દેવતાઓ પ્રત્યે અને સ્વદેશ પ્રત્યે કર્તવ્યપાલન કરવા જતા આપના પ્રસ્તાવનું ખંડન કરવાનો પ્રસંગ આવશે તો, આપ કદી પણ એવો વિચાર મનમા આણશો નહિ કે, હુ આપના ક્રોધના ભયથી એવું કરતા અચકાઈશ અને મારા એ સત્ય આચરણનો બદલો લેવા સારુ જો આપ મારો શિરચ્છેદ કરશો તો ભવિષ્યની પ્રજા આપણાં બન્નેના કાર્યનો ફેંસલો આપશે."

કેવું અપૂર્વ સાહસ ! કેવી અદ્ભુત ન્યાયપરાયણતા ! આપણા ધારાસભાના સભાસદો પણ આવાજ સ્વભાવના હોય, તો દેશનું દુઃખ જલદી ઓછું થઇ જાય.

१७९--एक विद्यार्थीनुं नियमितपणुं

કુયર નામનો એક વિદ્યાર્થી નિયમિતપણા માટે નિશાળમા ઘણો પ્રસિદ્ધ હતો. એક દિવસ નિશાળમાં પ્રાર્થના કરતી વખતે બધા વિદ્યાર્થીઓ એકઠા થયા, પણ કુયર ત્યાં નહોતો. મહેતાજીએ પ્રાર્થના તરત ન કરતા થોડી વાર તેની રાહ જોઈ, એટલામા તો એ વિદ્યાર્થી આવીને પોતાની જગ્યાએ બેસી ગયો એના મહેતાજીએ કહ્યુઃ " કુયર ! તને તારી જગ્યા ઉપર નહિ દેખ્યાથી હું એમ સમજ્યો હતો કે, ઘડિયાળ ઉતાવળું ચાલી રહ્યું છે." ખરેખર ! એ દિવસે નિશાળનું ઘડિયાળ થોડીક મિનિટ આગળજ ચાલી રહ્યું હતું.

१८०–दयावृत्ति–अमेरिकानो प्रमुख

અમેરિકાના પ્રજાસત્તાક રાજ્યના પ્રમુખ એક વખતે પોતાની રાજસભામા જઇ રહ્યા હતા, એવામાં એમણે રસ્તામાં એક સૂવરને કાદવમા દટાઇ ગયેલું દીઠું. એ સૂવર કીચડમાંથી બહાર નીકળવાને સારુ ઘણા ફાફા મારી રહ્યું હતું, પણ જેમ જેમ બહાર નીકળવાને કોશિશ કરતુ, તેમ તેમ તે કીચડમા વધારે ફસાતુ જતું હતું. તેની આ દયાજનક સ્થિતિ જોઇને પ્રેસિડેન્ટથી રહેવાયું નહિ. એ પોતાના રાજદરબારી પોશાક સહિતજ કીચડમા કૂદી પડયા અને સૂવરને બહાર ખેચી કાઢયું. ત્યાર પછી પોતે ખરડાયલે કપડેજ રાજસભામા ગયા. પોતાના પ્રમુખ–અમેરિકાના એક પ્રકારના બાદશાહની આવી સ્થિતિ જોઈને બીજા સભાસદોને ઘણુંજ આશ્ચર્ય લાગ્યુ. તેમણે પ્રમુખને એ બાબતનો ખુલાસો પૂછ્યો, ત્યારે તેમણે બધો વૃત્તાત માડીને કહી સંભળાવ્યો. સભાસદો ઘણા ખુશ થયા અને પ્રમુખની પુષ્કળ પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. કેટલાક તો કહેવા લાગ્યા કે, "અમારા રાજ્યના અધ્યક્ષ દુઃખી સૂવરના ઉપર પણ આટલી બધી દયા આણે છે, તો પછી એમના રાજ્યના અમલમાં રૈયતના સુખનું તો પૂછવાનુંજ શું હોય?" પ્રમુખે કહ્યું "તમે મારા જૂઠા વખાણ કરો છો. મેં સૂવરના ઉપર દયા નથી આણી, પરંતુ એને કીચડમા બહુ ખરાબ રીતે ફસાયલું જોઇને મને દુ:ખ ઊપજ્યું હતું. મારા એ દુઃખને મેં મટાડયું છે, એમા મેં સૂવરની સાથે ભલાઇ નથી કરી પણ મારા પંડની સાથે ભલાઇ કરી છે; કેમકે એને બહાર ખેંચી કાઢતાવારજ મારુ દુ:ખ જતુ રહ્યું છે"

પ્રાણીમાત્રના દુ:ખને પોતાનું ગણવુ એનુ નામજ મહાત્મા

પણું, ખરી સહાનુભૂતિ–સમવેદના–સમભાવ છે, એજ ખરો ધર્મ છે. એને પાળનારાને ધન્ય છે!

૧૮૧–ખરી સ્વદેશભક્તિ–સ્વતંત્રતાની ચા

અમેરિકા દેશને એક વખતે ઇંગ્લેંડ સાથે મોટો વિગ્રહ થયો હતો. એ વિગ્રહને અમેરિકાવાસીઓની સ્વતંત્રતાનું યુદ્ધ કહ્યું છે. એ યુદ્ધનું કારણ એવું હતું કે, અમેરિકા ઇંગ્લેંડને પૈસાની મદદ કરતું હતું અને વેરાઓ ભરતું હતું, પરંતુ દેશના વહીવટમાં તેનો જરાયે હાથ નહોતો. આ બાબત ઉપર તેમને ઇંગ્લેંડવાસીઓ સાથે મતભેદ ઊભો થયો. આ પ્રસંગે અમેરિકાની સ્ત્રીઓએ ત્યાંના પુરુષોને ઉત્સાહ તથા દરેક પ્રકારની મદદ આપવામાં પાછી પાની કરી નહોતી. તેમણે ઇંગ્લેંડમા બનેલો કોઇ પણ માલ પોતાના દેશમા આવવા દેવાનુ બંધ કર્યું. બધા ઉદ્યોગો પોતાના હાથમા લીધા. ચાનું તેમને ભારે વ્યસન હતુ અને તે વિલાયતથી ત્યાં જતી હતી, પરંતુ પોતાનો ટેક રાખવા અને સ્વદેશનુ ગૌરવ વધારવા તથા તેને સ્વતંત્ર કરવા ખાતર તેમણે ચાને બદલે ગમે તેવા પાદડાને ઉકાળીને પીવા માંડ્યા અને એનું નામ 'સ્વતંત્રતાની ચા' પાડ્યુ.

ધન્ય છે એ અમેરિકન સ્ત્રીઓના સ્વદેશપ્રેમ અને આત્મસંયમને! આપણા દેશમા તો દેશહિતને ખાતર હજી ભણેલીગણેલી સ્ત્રીઓને ખાદીના કપડાં પહેરવામાં પણ શરમ તથા બોજો લાગે છે. પરદેશમાં નાણા જવાથી દેશનું ભલે ગમે તેટલુ સત્યાનાશ વળે તેની તેમને પરવા નથી! આવા માણસોના પ્રતાપેજ આખરે બોલ્શેવિઝમ જાગે છે અને એવાં જેન્ટલમેનોના બધા વૈભવો ખૂંચવી લેવામા આવે છે.

૧૮૨–સત્યપરાયણ મનુષ્યનું બળ શામાં ?

યુરોપમા સ્ટિવન નામના એક ધાર્મિક પુરુષ થઈ ગયા છે. તે અતિ ઉદાર, નિર્ભય, ન્યાયપરાયણ અને સત્યનિષ્ઠ હતા તેમના મિત્રોએ એક વખત તેમને પૂછ્યુ: “ધર્મદ્રોહી પુરુષો તમારા ઉપર હુમલો કરે તો તમે શું કરો ?” તેમણે ઉત્તર આપ્યો: “હુ મજબૂત કિલ્લાની અંદર સુરક્ષિતપણે બેસી રહીશ.” આ વાત તેમના શત્રુઓના કાને કોઈક પ્રકારે પહોચી ગઇ. એક દિવસ તેમને એકલા જતા જોઇને શત્રુઓએ ખરેખાત તેમને ઘેરી લીધા અને પૂછ્યુ: “બતાવો, ગુરુજી ! હવે તમારો કિલ્લો ક્યા છે ?” તેમણે પોતાની છાતી ઉપર હાથ ઠોકીને કહ્યું: “આ મારો કિલ્લો, એના ઉપર કોઈ પણ માણસ કદીએ હુમલો કરી શકશે નહિ. તમે મારા ક્ષણભગુર શરીરને કાપી નાખી શકશો, પરતુ ઈશ્વરના પ્રભાવથી ઝળકી રહેલા આત્માને સ્પર્શ પણ કરી શકશો નહિ. તમારાં હથિયારો જોઇને હું જરા પણ બીતો નથી. મારા એ વિશ્વાસરૂપી અભેદ્ય દુર્ગમા જ્યાસુધી હું સુરક્ષિત છું, ત્યાંસુધી તમે મને શું કરી શકવાના છો ?” આવી નિર્ભયતા, તેજસ્વિતા અને ધાર્મિકતા જોઇને શત્રુઓ પણ વિસ્મયચકિત્ થઇને ચાલ્યા ગયા. આ મહાત્માનુ મૃત્યુ ઇ૦ સ૦ ૧૦૫૮મા થયુ.

સદ્ભાગ્ય અને ગૌરવની વાત છે કે, આપણા દેશમા પણ મહાત્મા ગાધીની આગેવાની નીચે અનેક બંધુઓ આવા ઉચ્ચ પ્રકારના સત્યાગ્રહનો ભાવ બતાવવા લાગ્યા છે

१८३–एक अंग्रेज कॅप्टननी कर्तव्यपरायणता

વિલાયતના સમુદ્રમા એક વખત એક આગબોટનું તળિયું ફાટી જવાથી આગબોટ ડૂબી જવાનો પ્રસગ આવ્યો એ પ્રસગે એ આગબોટના કૅપ્ટને સભ્યતાના નિયમ મુજબ પહેલા સ્ત્રીઓ અને બાળકોને અને પછીથી કેટલાક પુરુષ મુસાફરોને ખલાસીની સાથે મછવામાં બેસાડીને કિનારે મોકલવાની વ્યવસ્થા કરી. ત્યાર પછી બાકી રહેલા ખલાસીઓને જિદગી બચાવવાને એક એક પટો પહેરાવીને કહ્યું કે, " તમે આને આધારે તરીને કિનારે પહોચો કૅપ્ટન જાતે પણ એવો એક પટો પહેરીને આગબોટમાથી દરિયામા કૂદકો મારવાની તૈયારીમા હતો, એવામાં એકાએક તેની નજર આગબોટમાના એક છોકરા ઉપર પડી. તેણે વિસ્મય પામીને એ બાળકને પૂછ્યુ " તું કોણ છે? આટલી વાર સુધી મછવામા બેસીને કિનારે કેમ ન ગયો?" બાળકે કહ્યું· "મારું ગજું ભાડું આપવાનું નહોતું, એટલે હુ છાનોમાનો આગબોટમાં ચડી બેઠો હતો અને રખેને પકડાઈ જઈશ, એ બીકથી આટલી વાર સુધી એક ખૂણામાં લપાઈને બેઠો હતો " કૅપ્ટને મનમા વિચાર કર્યો: " અત્યારે મારી પાસે એકજ જિદગી બચાવવાનો પટો છે. આને બચાવવા જાઉ છુ, તો મારો જાન જાય છે. મારા છોકરા નાના છે, મારી ગેરહાજરીમાં એમની ઘણી દુર્દશા થવાનો સભવ છે, પરંતુ કૅપ્ટન તરીકે આ વહાણ ઉપરના દરેકે દરેક જીવને બનતા પ્રયત્ને બચાવવાની મારી ફરજ છે, માટે બૈરાછોકરાની ચિતા ઈશ્વરના હાથમા સોપીને કર્તવ્ય બજાવવુ એજ મારી ફરજ છે. કૅપ્ટને તરતજ પોતાની કમરેથી પટો ઉતારીને એ બાળકને પહેરાવ્યો અને તેને તરવા સારુ જળમાં ઉતાર્યો તે પછી એ

કર્તવ્યનિષ્ઠ કેપ્ટન આગબોટ સહિત થોડીકજ વારમાં જળમગ્ન થઇ ડૂબી મર્યો.

મોટી મોટી વાતો કરી પોતાને બડેખાં માનનારાઓથી નહિ પણ આવી અસામાન્ય કર્તવ્યનિષ્ઠાવાળાઓથીજ કોઇ પણ દેશ કે પ્રજાની ખરી ઉન્નતિ થાય છે

१८४--एक सैनिकनी निष्काम सेवा

માર્સ્ટન મૂરના યુદ્ધમાં સેનાધ્યક્ષ સિડ્નો ઘાયલ થઇને ધરણી ઉપર ઢળી પડ્યો, ત્યારે એક ઘોડેસવાર સિપાઇએ પાસે આવીને તેના ઉપર હુમલો કરનાર શત્રુઓને લડીને નસાડી મૂક્યા અને પોતાના સેનાધ્યક્ષને ઘોડા ઉપર બેસાડી પાછળના એક નિર્ભય સ્થાનમા લઇ ગયો. સિડ્નીએ અતિ પ્રસન્ન થઇ કૃતજ્ઞતાપૂર્વક એ સૈનિકને પૂછ્યુ: "તમારું નામ શું?" એ સાહસિક સૈનિકે નમ્રતાપૂર્વક જવાબ આપ્યો: "માફ કરો, સાહેબ! મેં ઇનામ કે બદલા સારુ આ કામ કર્યું નથી." નામ જણાવ્યા વગરજ એ પાછો ફર્યો. અનેક તપાસ કર્યા છતા પણ સિડ્નીને પોતાના ઉપર ઉપકાર કરનાર-પ્રાણદાતાનો-પત્તો મળી શક્યો નહિ

१८५-कर्तव्यनिमग्नता

ક્રિમિયાના યુદ્ધમાં જ્યારે રશિયા એકલે હાથે તુર્કસ્તાન, ઇંગ્લેંડ, ફ્રાન્સ અને સાર્ડિનિયાની સાથે યુદ્ધ કરી રહ્યું હતું, તે અરસામાં એક દિવસ ઘેરો ઘલાયલા સેબાસ્ટિનોપલના કિલ્લામાંથી રશિયાના બાદશાહ નિકોલસ પાસે એક અગત્યના સમાચાર મોકલવાની જરૂર પડી. રશિયાના સેનાપતિએ એક કુલિન રશિયન કેપ્ટનના હાથમાં મહોરવાળો એક પત્ર આપીને કહ્યું "આ પત્ર

બાદશાહને હાથોહાથ આપજો. રાતદિવસ કૂચ કરજો, જરા પણ થોભ્યા વગર ત્યાં પહોંચજો."

એ વખતે રસ્તામા દર દસ માઇલે ઘોડા બદલવાની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી હતી. જેટલી ઝડપથી ઘોડા દોડાવી શકાય, તેટલી ઝડપથી દોડાવીને એ અમલદાર એક ગાડીમાં બેસીને બાદશાહની પાસે જવા નીકળ્યો. ઘોડાના ટપ્પા બદલવાનો વખત આવે ત્યારે નછૂટકે બેએક મિનિટ એને ખોટી થવું પડતું, પણ ગાડીવાન જ્યાં કહેતો કે, "સાહેબ ! ગાડી તૈયાર છે," એટલે તરતજ હુકમ આપતો કે, "જલદી દોડાવ" આ પ્રમાણે કેટલાએ રાતદિવસ મુસાફરી કરીને એ અમલદાર સેન્ટપિટર્સબર્ગના મહેલમાં પહોંચ્યો અને બાદશાહના હાથમાં પત્ર આપ્યો. ત્યાર પછી થાકને લીધે એનું મગજ ઠેકાણે રહ્યું નહિ. બાદશાહના દેખતાજ એ એક ખુરસી ઉપર બેસી ગયો અને બેસતાંવારજ તેને મૂર્છા કે નિદ્રા આવી ગઇ. પત્ર વાંચી રહ્યા પછી બાદશાહે જોયું કે, અમલદાર તો ખુરસી ઉપર આંખ મીચીને પડ્યો છે. એને ઘણો ઢ ઢોળ્યો, બૂમો પાડી, પણ જાગ્યો નહિ. બીજા બધાએ ધાર્યું કે, એ મરી ગયો છે, પરંતુ બાદશાહે નાડી તપાસી જોઇ તથા છાતી ઉપર હાથ મૂકી જોયું તો જણાયું કે, એ મરી ગયો નથી, પણ ઘોર નિદ્રામા પડ્યો છે. ત્યાર પછી તેણે એ અમલદારના કાન આગળ મોં લઈ જઇને કહ્યું: "સાહેબ ! ગાડી તૈયાર છે." એ શબ્દ કાને પડતાંજ એ અમલદાર છાતી આગળના જે ગજવામા બાદશાહનો કાગળ પહેલાં મૂક્યો હતો, તે ગજવાને ખૂબ સભાળીને તથા દાબી જોઇને ટટાર બેઠો થયો અને કહેવા લાગ્યો· "ખૂબ જોરથી ગાડી હાકો" પરંતુ થોડી વારમા જુએ છે, તો સામે ગાડી પણ નથી અને કોચમેન પણ નથી અને રાજમહેલમા હસતે ચહેરે સામે ઊભેલા બાદશાહની સામે ખુરસી ઉપર પોતે બેઠો છે ત્યારે એ એકદમ શર-

માઇ જઇને ઊભો થયો. બાદશાહે એ કેપ્ટનને હાથ પકડીને ઘણા માનપૂર્વક કહ્યું: " જન્મભૂમિ અને બાદશાહના કામ માટે ખંત અને કર્તવ્યમાં દૃઢતા એ બે ગુણો રશિયાના અમલદારોના શરીરમા જ્યાસુધી આટલી બધી દૃઢતાપૂર્વક રહેશે, ત્યાંસુધી રશિયાનું ગૌરવ કદી પણ ઝાંખું પડશે નહિ."

૧૮૬-सर विलियम नेपियरनुं वचनपालन

એક દિવસ ઇતિહાસલેખક સર વિલિયમ નેપિયર પોતાના ઘરથી ઘણે દૂર ફરવા ગયા હતા. ત્યાં એમણે જોયુ કે, એક છોકરી રસ્તાની એક બાજુએ બેઠી બેઠી રોઇ રહી હતી રોવાનું કારણ પૂછતાં, છોકરીએ જવાબ આપ્યો: " મારા હાથમાથી માટીનો ઘડો પડી જઇને ભાગી ગયો છે, અમે ઘણાં ગરીબ છીએ, મા ગુસ્સે થઇને મને મારશે, આપને ઘડો સાધતા આવડે છે ? " સર વિલિયમે કહ્યુ: " ઘડો સાંધતાં તો આવડતું નથી, પણ નવો ઘડો ખરીદી આણવા જેટલા પૈસા હું તને આપી શકીશ." તેમણે ગજવામાં હાથ ઘાલ્યો તો એમાં પૈસાટકા કાઇ ન મળ્યા, એટલે તેમણે કહ્યુ· " આજ હુ સાથે પૈસા લાવવાનું ભૂલી ગયો છું. કાલે બરાબર આજ વખતે અહીંયા આવજે. હું તને પૈસા આપીશ. તારી માને આ વાત કહીશ એટલે એ તને મારશે નહિ." બીજે દિવસે સર વિલિયમ નેપિયરને એમના એક ખાસ મિત્રનો પત્ર મળ્યો કે, " હું લાંબા પ્રવાસે જાઉં છુ અને તમે પાસેના સ્ટેશને મને જરૂર મળજો " સર વિલિયમે પેલી છોકરીને જે વખત આપ્યો હતો, તેજ વખત સ્ટેશન ઉપર મિત્રને મળવા જવાનો હતો. એ મોટી વિટંબણામાં આવી પડ્યા. હવે શું કરવું ? બહુ વિચાર કર્યા પછી સર વિલિયમ એ બાલિકાને ઘડો આણવાના પૈસા આપવા

ગયા અને મિત્રની પાસે કાગળ સાથે નોકરને મોકલ્યો.

ઘણાઓ આવે પ્રસગે એ બિચારી છોકરીને ભૂલી જાત અથવા તો એની પાસે નોકરને મોકલીને મિત્રનું મન પોતે મનાવત; પણ સર વિલિયમે તો એવું વિચાર્યું કે, વખતસર હુ જાતેજ એ છોકરીની પાસે નહિ જાઉ, તો એના મનમા એવું આવશે કે, મેં મારુ વચન પાળ્યું નહિ.

૧૮૭–कपटीनो उद्धार–गदाधर भट्ट

પરમ ભક્ત ગદાધર ભટ્ટ બગાળાના એક પ્રખ્યાત પુરાણી હતા. એમની પાસે ભાગવતની કથા સાભળવા સારુ ઘણા લોકો આવતા. એમની કથાવાણી એવી અસરકારક હતી, કે કથા સાભળતા સાભળતા બધાની આખમાંથી આંસુ નીકળવા માડતા. એક ભક્તિહીન મહત પણ એક દિવસ કથામાં ગયો ભટ્ટજીએ એને પ્રેમપૂર્વક પોતાની પાસે બેસાડ્યો, પણ એનું મન એવું કઠણ હતુ, કે ભટ્ટજીની કથા સાભળીને બધા શ્રોતાઓની આખોમા પાણી આવી ગયા અને કેટલાક તો રોવા લાગ્યા, પણ એના નેત્રોમાં પાણીનું ટીપુંસરખું આવ્યુ નહિ. આખરે એણે પોતાના ખેસને છેડે બાંધેલા મરચાંનો ભૂકો આંખે લગાડીને પાણી કાઢ્યુ

એ વાત પાછળથી ભટ્ટજીને કાને પહોચી, ત્યારે તેમણે એ મહતની પ્રશસા કરીને કહ્યુ કે, “હુ એક દિવસ એને મળવા સારુ એના મઠમા જઇશ” એક દિવસ એ પ્રમાણે મહતની પાસે જઇને ભટ્ટજી કહેવા લાગ્યા “આપને ધન્ય છે! આપની ભગવાન ઉપર પ્રીતિ છે, ત્યારેજ આપ કથાશ્રવણ કરવા પધાર્યા હતા. પ્રેમાશ્રુ વરસાવવા જોઇએ એ પણ આપ જાણો છો. પૂર્વજન્મના કોઇ કર્મના ફળરૂપે પ્રેમાશ્રુ વરસતાં વાર લાગી, એટલે આપે ચક્ષુ

આટલે મોટે દરજ્જે ચડ્યા છતાં પણ એ બાલ્યાવસ્થામાં પોતાના ઉપર ઉપકાર કરનાર કારકુનને ભૂલ્યા નહોતા. વખતોવખત એમને તેઓ નાણાંની મદદ કરતા. એક વાર એમને બધાં તીર્થોની યાત્રા પોતાને ખર્ચે કરાવી હતી અને જ્યારે એમને મળતા, ત્યારે એમના પગ ઉપર માથું નમાવતા. એટલે સુધી કે મહારાજાના દરબારમાં પણ એ પ્રમાણે કરતા સંકોચાતા નહિ. ગૉડ્ફ્રે સાહેબની મડમને પણ એ દર મહિને વિલાયત રૂપિયા મોકલી આપતા અને એમના પુત્રોના વિદ્યાભ્યાસનું બધું ખર્ચ પણ પોતે ઉપાડી લીધું હતું.

૧૮૯–कृतज्ञीनी कदर–लुकमान हकीमनो शेठ

સુપ્રસિદ્ધ લુકમાન હકીમ બાલ્યાવસ્થામાં ગુલામ હતા. એક દિવસ તેમના શેઠે એક કાકડી ખાવા માડી તો એ કડવી ઝેર જેવી નીકળી, જેથી તેણે એ કાકડી લુકમાનને આપીને કહ્યું કે, "લે, આ તું ખા." શેઠે ધાર્યું હતું કે, આવી કડવી કાકડી લુકમાન કદી ખાશે નહિ, પરંતુ લુકમાન તો મોં જરા પણ કટાણું કર્યા વગર આખી ને આખી કાકડી ખાઇ ગયો. શેઠે પૂછ્યું. "આવી કડવી ઝેર જેવી કાકડી તેં ખાધી કેવી રીતે?" લુકમાને ઉત્તર આપ્યો: "આપે મારી સાથે આજ દિન સુધી જે વર્તણુંક ચલાવી છે તેથી મને કદી એમ નથી લાગ્યું, કે હું આપનો વેચાણ થયેલો ગુલામ છું. આપને હાથે મારા ઉપર અનેક ઉપકાર થયા છે, તો પછી આપની બક્ષેલી એક કડવી વસ્તુ મારાથી શા માટે આનંદપૂર્વક ખાઇ ન શકાય?"

શેઠ પણ સજ્જન પુરુષ હતો અને લુકમાનના ગુણોને લીધે પહેલેથીજ તેને ચાહતો હતો. આ ઉત્તરથી તેણે જોયું કે, આ ગુલામે

આડકતરી રીતે મને અગત્યનો ઉપદેશ આપ્યો છે. ભગવાનની અપાર કરુણાની વાત અને તેને હાથે વખતોવખત દુઃખ આવી પડે તો જરા પણ ચળ્યા વગર તેને સહન કરવાની જરૂર, એ લુકમાનના વચનથી આજે હું શીખ્યો. તેને ખાતરી થઇ કે, લુકમાન હવે ગુલામ તરીકે રહેવા લાયક નથી, પરંતુ જેણે આજની વર્તણુકથી પોતાના મનમાં પવિત્ર ભાવ દાખલ કર્યો છે, તે તો ગુરુના જેવો પૂજ્ય છે. તેણે તરતજ લુકમાનને ગુલામગીરીમાથી મુક્ત કર્યો.

૧૯૦–ક્રોધનું દમન–મહાત્મા હુસેન

મહાત્મા હુસેન હજરત મહમદના પ્રિય શિષ્ય અને જમાઈ મહાત્મા અલીના પુત્ર હતા. કોઇ અન્યાયી કામ થતું જોઇને તેમને એકદમ ખૂબ ગુસ્સો ચડી જતો; પરંતુ બ્રાહ્મણના ક્રોધની પેઠે એ સૈયદ સાહેબનો ક્રોધ પણ તરતજ શમી જતો હતો. રાતદિવસ મનમાં ઘૂટાયા કરે અને પેઢી દર પેઢી ચાલ્યા કરે એવા વેર કે ક્રોધ તેમનામાં નહોતા.

એક દિવસ કોઇ એક ગુલામ ગરમ પાણી લઈને જતો હતો તેની અસાવધાનતાથી એ ઊકળતુ પાણી હુસેનના પગ ઉપર ઢળ્યુ. હુસેને ગુસ્સે થઇને ચીસ પાડી, એટલે ગુલામ સમજ્યો કે સૈયદ સાહેબનો પગ દાઝ્યો છે. તરતજ તે પાણીનો ઘડો નીચે મૂકીને કુરાનની એક પંક્તિ બોલ્યો કે, "જે લોકો ક્રોધને દબાવે છે તેઓ સ્વર્ગમા જાય છે" હુસેનનો ક્રોધ એ વખતેજ શમી ગયો હતો. તેણે કહ્યુ. "હવે હુ ગુસ્સામા નથી." ગુલામે એ સૂત્રનો બાકીનો ભાગ કહી સભળાવ્યો "અને જેઓ માફી આપે છે, તેઓ પણ સ્વર્ગમા જાય છે." હુસેને કહ્યુઃ "મેં તને માફી બક્ષી છે." દાસે કુરાનની એ આયતનું છેલ્લુ ચરણ કહી સભળાવ્યું કે,

"ભગવાન પરોપકારી માણસોને ચાહે છે." મહાત્મા હુસેનનું મન સ્વભાવથીજ ઘણું નરમ હતું. ગુલામનાં મીઠાં અને હિતકારી વચનોથી તેમનો ક્રોધ સહેજમા શમી ગયો. તેમણે તેને પોતાનો હિતકારી મિત્ર ગણ્યો અને કહ્યું. "તું આજથી ગુલામ નથી."

१९१–मुक्ति अने जनसेवा-स्वामी विरजानंद अने विवेकानंद

વિલાયત અને અમેરિકામાં વેદાંતધર્મનો પ્રચાર કરી ભારતવર્ષમા પાછા આવ્યા પછી સ્વામી વિવેકાનંદે નિશ્ચય કર્યો કે, એમના મઠના સાધુઓએ દેશનાં જુદા જુદા સ્થાનોમાં ભ્રમણ કરીને શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસના ઉદાર સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કરવો જોઇએ. એ ઉદ્દેશથી એમણે સ્વામી વિરજાનંદને પૂર્વબંગાળાના ઢાકા નગરમા ઉપદેશ કરવા જવા કહ્યું. સ્વામી વિરજાનંદજી એકાંતસેવી અને નિવૃત્તિપરાયણ હતા. તેમને એવી જંજાળમા જવુ પસંદ પડ્યું નહિ, એટલે પહેલા તો એમણે વાત ઉડાવવા કહ્યુ "સ્વામીજી! હુ તે ઢાકા જઇને શો ઉપદેશ આપી શકીશ? હું કાંઈ નથી જાણતો" સ્વામી વિવેકાનંદે કહ્યુ: "તારે ત્યા જઇને એજ ઉપદેશ આપવો. એ તો એક મોટો ઉપદેશ છે." ઉપનિષદો પણ કહે છે કે, જે કોઇ એમ કહે છે કે, "મે બ્રહ્મને નથી જાણ્યો" તેણે તેને જાણ્યો છે, પરંતુ વિરજાનંદજીને એથી સંતોષ ન થયો અને સાફ કહી દીધુ કે, "સ્વામીજી! મને હજી થોડા વખત સુધી સાધના કરીને મુક્તિને માટે તૈયારી કરવા દો" આટલું સાંભળતાંજ મહાન ગુરુ વિવેકાનંદનો પિત્તો ઊકળી ગયો અને તેમણે જોરથી કહ્યું: "તમે અધિકારી થયા વિના પોતાનીજ મુક્તિ ખોળવા જશો, તો નરકમાં પડશો. સૌથી ઊંચામાં ઊંચું અર્થાત્ મુક્તિ-

પદ પામવું હોય તો બીજાઓની સેવા કરો. એજ મોટામા મોટી સાધના છે.” ત્યાર પછી જરા ઠંડા થઇને કહ્યુ “કામ કરો બચ્ચા, તનમનધનથી સેવા કરો. એજ મુખ્ય વસ્તુ છે. ફળની અભિલાષા ન રાખો. બીજાઓની સેવા કરતાં નરકમા જવું પડે તોયે શું? સ્વાર્થ સાધીને મેળવેલા રાજ્ય કરતા પણ એ નરક વધારે સારું છે.”

સ્વામી વિરજાનંદે ત્યાર પછી તેમની આજ્ઞા માથે ચડાવી ઉપદેશકનુ કાર્ય આરંભ્યુ

૧૯૨–દેશસેવા એજ ધર્મ છે–સ્વામી વિવેકાનંદ

એક દિવસ “હિતવાદી” પત્રના અધિપતિ અને “દેશની વાત” નામના સુપ્રસિદ્ધ બંગાળી ગ્રંથના લખનાર શ્રીયુત સખારામ ગણેશ દેઉસ્કર પોતાના બે મિત્રોને લઇને સ્વામી વિવેકાનંદજીના દર્શને ગયા હતા. સ્વામીજીને ખબર પડી કે, એમાના એક ગૃહસ્થ પંજાબવાસી છે અને એ સમયમા એ પ્રાંતમાં દુકાળ ચાલી રહ્યો હતો, એટલે સ્વામીજીએ તેમની સાથે પંજાબના લોકોની દુર્દશા તથા તેને મટાડવાને સારુ લેવાતા ઉપાયો વિષે પૂછ્યુ અને ત્યાર પછી લોકોને કેળવણી આપવા તથા તેમની નૈતિક અને સામાજિક ઉન્નતિ કરવા સંબંધી વાતચીત કરી. સ્વામીજી પાસે વિદાય માગતી વખતે પેલા પંજાબી ગૃહસ્થે ખેદપૂર્વક વિનય સાથે જણાવ્યુ કે, “મહારાજ! ધર્મના મોટા મોટા ઉપદેશો સાભળવાની આશામા અમે અહીંયા આપની સેવામાં આવ્યા હતા, પણ આપે તો દુર્ભાગ્યે સાધારણ વિષયો ઉપરજ વાતચીત કરી. આજનો અમારો દિવસ નકામો ગયો.” સ્વામીજીએ શાંત અને ગંભીર થઈ જઇને ઉત્તર આપ્યો: ‘ભાઈ! જ્યાંસુધી મારા દેશનું એક કૂતરું પણ ભૂખ્યું રહે, ત્યાંસુધી એને ખવરાવવું તથા એની સંભાળ

લેવી એ મારો ધર્મ છે અને એ સિવાયનું બધુંએ કાં તો અધર્મ છે કે જૂઠો ધર્મ છે" દર્શન કરવા આવનાર ત્રણે ગૃહસ્થો આ માર્મિક વચનો સાંભળીને સ્તબ્ધ થઈ ગયા અને દેઉસ્કર મહાશયના સસ્કારી હૃદય ઉપર તો આ શબ્દોથી સાચા સ્વદેશાભિમાનની ઊંડી છાપ બેસી ગઇ.

૧૯૩-માતાઓને શિક્ષણની જરૂર-નેપોલિયન અને મડમ કેમ્પેન

એક દિવસે ફ્રાન્સના બાદશાહ નેપોલિયને વિદુષી બાઇ મડમ કેમ્પેનની સાથે બાળકોના શિક્ષણ ઉપર વાતચીત કરતા પૂછ્યુ "શિક્ષણ આપવાની જૂની પદ્ધતિ નકામી છે. તમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે એ શિક્ષણપદ્ધતિમા શાની ખામી છે?" મડમ કેમ્પેને તરતજ જવાબ આપ્યો: "માતાઓની!" એ ઉત્તરે બાદશાહ નેપોલિયન ઉપર ઘણીજ અસર કરી. તેમણે કહ્યું કે, "બાઇસાહેબ! તમે ખરેખર એકજ શબ્દમાં મારા પ્રશ્નનો જવાબ આપ્યો છે. પોતાના છોકરાઓને બરોબર કેળવી શકે એવું શિક્ષણ માતાઓને આપવાની બહુજ જરૂર છે."

૧૯૪-ખિતાબ મળ્યાથી સજ્જનતા નથી મળી જતી

વિલાયતના રાજા પહેલા જેમ્સે પોતાના ભંડાર ભરવા સારુ રોકડાં નાણા લઇને લોકોને 'ઉમરાવની પદવી વેચવાનો ધંધો શરુ કર્યો હતો, પરંતુ એ પોતાના મનમા સાચેસાચુ જાણતો હતો કે, ઉમરાવ મારા બનાવ્યાથી બની શકતા નથી. સાચા ઉમરાવ બનવાને માટે અમીરી સ્વભાવ, સદ્ગુણ, વીરતા વગેરે ગુણો જોઇએ

છીએ એ સ્પષ્ટ કહ્યા કરતો કે, "હું કોઇ પણ માણસને લૉર્ડ-ઉમરાવ બનાવી શકું છુ, પણ હુ એને સજ્જન-સદ્દગૃહસ્થ બનાવી શકતો નથી"

સાચા સદ્દગૃહસ્થ-સજ્જનનું પદ ઉમરાવ કરતાં ઘણુ શ્રેષ્ઠ છે.

૧૯૫-महापुरुषनो विनोद-संत जॉन

ખ્રિસ્તીધર્મના એક મહાન સત જૉન એક દિવસ પોતાના ઘરના ઉમરા ઉપર બેસીને નાના બાળકના જેવા નિર્દોષ આનદથી એક પક્ષીને હાથમાં લઇને રમાડતા હતા એને છાતીસરસું દાબતા હતા અને એમા ઘણુ સુખ માણી રહ્યા હતા એક શિકારી ત્યાં થઇને જતો હતો. તેને આવા એક મહાપુરુષને પોતાનો અમૂલ્ય સમય આવી રમતમા ગાળતા જોઇને ઘણી નવાઇ લાગી અને તેણે સાધુપુરુષ જૉનને તેનુ કારણ પૂછ્યુ. તેના આશ્ચર્યનુ કારણ સમજી જઇને એ મહાપુરુષે શિકારીને કહ્યું "તમે તમારા ધનુષ્યને સદા ચડાવેલુજ કેમ નથી રાખતા?" શિકારીએ ઉત્તર આપ્યો કે, "એમ કર્યાથી તો એ ધનુષ્યનુ જોર ઓછું થઈ જાય." સાધુએ કહ્યુ "ઠીક કહો છો, મારા મનની પણ એજ દશા છે. હું એને આખો દિવસ મોટા કામમાંજ ગૂંથાયલુ રાખું અને નિર્દોષ વિનોદોદ્વારા એને થાક ખાવાનો પ્રસગ ન આપુ, તો એનું સામર્થ્ય પણ ઓછુ થઇ જાય."

મન, પૂર્ણ બળ તથા ચચળતા સહિત કામ કરે, એટલા માટે એને વચમા થોડો થોડો વખત આરામ આપવાની તથા વિનોદમા પરોવવાની આવશ્યકતા છે એમ કર્યાથીજ શરીરની આરોગ્યતા સચવાઈ રહે છે

૧૯૬–निद्रा केवी होवी जोइए–ड्यूक ऑफ वेलिंग्टन

ડયૂક ઓફ વેલિંગ્ટન વિલાયતનો એક પ્રતાપી સેનાધિપતિ હતો. ઊંઘ ઉપર એનો પુષ્કળ કાબૂ હતો. પથારીમા પડતાંવારજ એને એવી ઘસઘસાટ ઊંઘ આવતી, કે ઊઠવાનો સમય થતાં સુધી એમાં જરા પણ વિક્ષેપ પડતો નહિ. એક વાર પોતાના ઘરમા "કેમ્પ–બેડ" (છાવણીમાં વાપરવાના સાકડા પલંગ) ઉપર એને સૂતેલો જોઇને એની એક સન્નારીમિત્રે પૂછ્યું: "તમે આવા સાકડા પલંગ ઉપર કેવી રીતે સૂઇ શકો છો? એના ઉપર પાસું ફેરવવાની તો જગ્યા પણ નથી." વેલિંગ્ટને ઉત્તર આપ્યો કે, "જ્યારે પાસુ ફેરવવું પડે ત્યારે સમજી લેવુ કે, હવે ઊઠવાનો સમય થઇ ચૂક્યો."

આળસ મરડતાં, બગાસા ખાતા, પાસા ફેરવી ફેરવીને કલાકોના કલાક સુધી ઘોર્યાં કરવા કરતાં નેપોલિયન કે વેલિંગ્ટનના જેવી થોડા કલાકની શાંત, અસ્ખલિત નિદ્રા ચિત્તને અધિક શાંતિ આપનારી છે.

૧૯૭–रशियन प्रजानो जातीय त्याग

નેપોલિયન બોનાપાર્ટે (ઇ૦ સ૦ ૧૮૧૨) પસંદ કરેલા ચાર લાખ બહાદુર યોદ્ધાઓ સહિત રશિયા ઉપર ચઢાઇ કરી અને યુદ્ધમાં રશિયનોનો પરાજય કરીને, રશિયાની પ્રાચીન રાજધાની મોસ્કો ઉપર અધિકાર મેળવ્યો. સ્વદેશભક્ત રશિયનોએ કરોડો રૂપિયાની મિલ્કત સહિત એ સુંદર નગરને ભસ્મીભૂત કરી નાખ્યું અને ફ્રેંચ લોકોને અસહ્ય ઠંડીની મોસમમા આશ્રયહીન બનાવી દીધા. દુશ્મનોને હેરાન કરવાના ઉદ્દેશથી સેકડો વર્ષો થયા સંઘરી

રાખેલી છબીઓ, પૂતળાઓ, કોતરકામના નમૂના, પુસ્તકાલયો વગેરે તથા વૈભવની પુષ્કળ સામગ્રીવાળા રશિયાના સરદારોના મહેલોનો વિનાશ કરતા એમને જરા પણ સંકોચ થયો નહિ. રશિયન ખેડૂતોએ પણ શત્રુઓને આવતા જોઈને ગામમા એકઠું કરી રાખેલું અનાજ સળગાવી મૂકવા માંડ્યું અને ઘાસની ગંજીઓમા સળગતી મશાલો મૂકવા જતા ઘણી વાર એમને મરવાનો પણ વારો આવ્યો. ફ્રેંચલોકોને આ નગરમા ખાવાનું કે સૂવાનુ બિલકુલ મળ્યું નહિ. પરંતુ તેમને કેવળ ઉત્તરમેરુનો ઠંડો વાયુ, બરફની વૃષ્ટિ અને દૂરથી આવતા રશિયન સૈન્યના દર્શન થયા પચીસ હજાર સૈનિકો સાથે નેપોલિયન રશિયામાથી પાછો આવ્યો. યુદ્ધ વગર એના ચાર લાખ સૈનિકો માર્યા ગયા. યુદ્ધ સમાપ્ત થયા પછી બાદશાહ અલેક્ઝાન્ડરે તેની ગામડિયા, શહેરી અને સૈનિક પ્રજાને તેમના અસામાન્ય ત્યાગ અને કષ્ટ માટે ઇનામરૂપે ચાંદ આપ્યા. શ્રીભગવાનની કૃપાથી દેશનું રક્ષણ થયું, એમ દર્શાવવા સારુ એ ચાંદ ઉપર આ શબ્દો કોતરેલા હતા: "મારી મારફતે નહિ, કે અમારાદ્વારા નહિ, પણ આ વિજય તમારે નામે છે."

૧૯૮–ઠગાઈના પ્રચારથી હાનિ–એક આરબ અને ચોર

નાબેર નામના એક આરબ પાસે એક સરસ પાણીદાર ઘોડો હતો દાહેર નામના એક માણસે એ ઘોડો ખરીદ કરવા સારુ એના બદલામાં કેટલાંએ ઊંટ આપવા માંડ્યા, પણ નાબેરે કોઈ પણ પ્રકારે એ ઘોડો વેચવાની ના કહી દાહેરની દાઢ એ ઘોડા ઉપર ઘણી હતી તેણે મો ઉપર રંગ લગાડી તથા બીજા ઉપાયોથી ચહેરો બદલીને, શરીરે ચીંથરા ધારણ કરીને લંઘાતો લંઘાતો, ગામથી દૂર રસ્તા ઉપર એક કિનારે બેસીને ખાંસવા માંડ્યું નાબેર

ઘોડા ઉપર બેસીને એ રસ્તે થઇને જતો હતો, તેવામા આ દરિદ્ર વેશધારી ડાહેરને જોઇને એના મનમા ઘણી દયા ઊપજી. પાસેના ગામમાં એને પહોંચાડવા સારુ ઘોડા ઉપર બેસાડીને પોતે સાથે સાથે પગે ચાલવા લાગ્યો. ડાહેરે એકદમ ચાબુક મારી ઘોડાને બહુ દૂર દોડાવી મૂક્યો અને કહ્યું: "જો, તેં સીધી રીતે ઘોડો ન આપ્યો તો મેં આ પ્રમાણે લીધો." નાવેરે બૂમ પાડીને જવાબ દીધો: "ભાઇ! ભગવાનની ઇચ્છા પ્રમાણે તેં મારો ઘણો પ્રિય ઘોડો લઇ લીધો છે, તો તેનું કાળજીથી જતન કરજે. વળી એક બીજી વાત કહું છુ તે ધ્યાનમા રાખજે કે, કેવી છેતરપિંડી કરીને તેં આ ઘોડો મેળવ્યો છે એ કોઇની આગળ કહેતો નહિ; નહિ તો લોકો દુઃખી અને અપંગના ઉપર દયા આણવામા આનાકાની કરશે અને તેથી ઘણા ગરીબ લોકો નાહક દુઃખ પામશે."

નાવેરની આ વાત સાભળીને એ ચોરને અતિશય શરમ આવી. એણે પાછા ફરીને ઘોડો નાવેરને આપી દીધો અને ભવિષ્યમા એનો મિત્ર થઇને રહ્યો.

૧૯૧–જ્ઞાતિજનોને ક્ષમા–મહાત્મા મહમદસાહેબ

મદીનાથી સૈન્ય સહિત આવીને મહાત્મા મહમદસાહેબે મક્કા ઉપર અધિકાર મેળવ્યો, ત્યારે મક્કાવાસી કોરેશી લોકો ભયભીત થઇને એમની પાસે દયાની ભિક્ષા માગવા લાગ્યા. એમણેજ પયગંબરસાહેબને ઘણું કષ્ટ આપીને તથા ગાળો દઇને મક્કામાથી કાઢી મૂક્યા હતા પયગંબરસાહેબે તેમને પૂછ્યું: "હવે તમે મારી પાસેથી કયા પ્રકારની વર્તણૂકની આશા રાખો છો?" તેમણે કહ્યું: "અમારી ન્યાતના મહાપુરુષ તરફથી અમારી સાથે સારી વર્તણૂક ચલાવવામા આવશે એવો અમને વિશ્વાસ છે." મહાત્મા મહમદે બધાના અપરાધની ક્ષમા આપી.

૨૦૦–चार रत्नो–अफलातूननो उपदेश

મહાત્મા અફલાતુન (પ્લેટો) મૃત્યુ સમયે પોતાના પુત્રોને ચાર ઉપદેશ આપતા ગયા હતા. તેમાના બે ઉપદેશ ભૂલી જવા સબધી હતા અને બીજા બે સ્મરણમા રાખવા સંબધી હતા.

(૧) બીજાઓએ તમારી વિરુદ્ધ જે કાઈ કર્યું હોય અથવા કહ્યું હોય, તે વીસરી જાઓ. (ક્ષમા)

(૨) તમે પોતે કોઈના ઉપર કોઈ પણ જાતનો ઉપકાર કર્યો હોય, તો તે ભૂલી જાઓ (નિરહંકાર)

(૩) સર્વદા સ્મરણમા રાખજો કે, મરવુ અવશ્ય છે. (વૈરાગ્ય)

(૪) સર્વદા સ્મરણમા રાખજો કે, કોઈ પણ મનુષ્ય તમારુ ભલું કે ભૂડુ કરી શકતો નથી; ખરુ જોતા ત્રિભુવનનો કર્તા એજ એકમાત્ર બધું કરનારો છે. (શ્રીભગવાન ઉપર વિશ્વાસ)

૨૦૧–चोर उपर दया–गदाधर भट्ट

ગદાધર ભટ્ટના શિષ્યો અને સેવકો તેમના આશ્રમમા ખાવા-પીવાની પુષ્કળ સામગ્રી મોકલતા અને ઘણા લોકો તેમને ત્યા ભોજન કરતા એક રાત્રે ચોરે આવીને એમના ઘરમાથી ઘણો સામાન પોટલામા બાંધ્યો, પરતુ સામાનનો ભાર એટલો બધો હતો, કે તે એનાથી ઊપડતો નહોતો એટલામા ગદાધર ભટ્ટ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને ચુપચાપ પોટલુ ઊંચકવામા મદદ કરવા લાગ્યા. ચોર ભય પામીને માથા ઉપરનુ પોટલુ ફેકી દઈને પલાયન કરવા લાગ્યો, એટલે ગદાધર ભટ્ટ બોલ્યા "બેટા! બીતો નહિ, આ સામાન તુંજ લઈ જા અહીયાં પણ લોકોજ ખાવાના છે અને તારા ઘરમાં પણ માણસોજ ખાશે, અહીયા તો ઈશ્વર-

ઘોડા ઉપર બેસીને એ રસ્તે થઇને જતો હતો, તેવામા આ દરિદ્ર વેશધારી દાહેરને જોઇને એના મનમા ઘણી દયા ઉપજી. પાસેના ગામમાં એને પહોંચાડવા સારુ ઘોડા ઉપર બેસાડીને પોતે સાથે સાથે પગે ચાલવા લાગ્યો. દાહેરે એકદમ ચાબુક મારી ઘોડાને બહુ દૂર દોડાવી મૂકયો અને કહ્યું· "જો, તેં સીધી રીતે ઘોડો ન આપ્યો તો મેં આ પ્રમાણે લીધો." નાવેરે બૂમ પાડીને જવાબ દીધોઃ "ભાઇ! ભગવાનની ઇચ્છા પ્રમાણે તેં મારો ઘણો પ્રિય ઘોડો લઇ લીધો છે, તો તેનુ કાળજીથી જતન કરજે. વળી એક બીજી વાત કહું છુ તે ધ્યાનમા રાખજે કે, કેવી છેતરપિંડી કરીને તેં આ ઘોડો મેળવ્યો છે એ કોઇની આગળ કહેતો નહિ; નહિ તો લોકો દુ:ખી અને અપંગના ઉપર દયા આણવામા આનાકાની કરશે અને તેથી ઘણા ગરીબ લોકો નાહક દુઃખ પામશે."

નાવેરની આ વાત સાભળીને એ ચોરને અતિશય શરમ આવી. એણે પાછા ફરીને ઘોડો નાવેરને આપી દીધો અને ભવિષ્યમા એનો મિત્ર થઇને રહ્યો.

૧૯૧–જ્ઞાતિજનોને ક્ષમા–મહાત્મા મહમદસાહેબ

મદીનાથી સૈન્ય સહિત આવીને મહાત્મા મહમદસાહેબે મક્કા ઉપર અધિકાર મેળવ્યો, ત્યારે મક્કાવાસી કોરેશી લોકો ભયભીત થઇને એમની પાસે દયાની ભિક્ષા માગવા લાગ્યા. એમણેજ પયગંબરસાહેબને ઘણું કષ્ટ આપીને તથા ગાળો દઇને મક્કામાથી કાઢી મૂકયા હતા. પયગંબરસાહેબે તેમને પૂછ્યુંઃ "હવે તમે મારી પાસેથી કયા પ્રકારની વર્તણુકની આશા રાખો છો?" તેમણે કહ્યુંઃ "અમારી ન્યાતના મહાપુરુષ તરફથી અમારી સાથે સારી વર્તણૂક ચલાવવામા આવશે એવો અમને વિશ્વાસ છે." મહાત્મા મહમદે બધાના અપરાધની ક્ષમા આપી.

૨૦૦–चार रत्नो–अफलातूननो उपदेश

મહાત્મા અફલાતુન (પ્લેટો) મૃત્યુ સમયે પોતાના પુત્રોને ચાર ઉપદેશ આપતા ગયા હતા. તેમાના બે ઉપદેશ ભૂલી જવા સબધી હતા અને બીજા બે સ્મરણમા રાખવા સંબધી હતા.

(૧) બીજાઓએ તમારી વિરુદ્ધ જે કાઈ કર્યું હોય અથવા કહ્યું હોય, તે વીસરી જાઓ. (ક્ષમા)

(૨) તમે પોતે કોઈના ઉપર કોઈ પણ જાતનો ઉપકાર કર્યો હોય. તો તે ભૂલી જાઓ. (નિરહકાર)

(૩) સર્વદા સ્મરણમા રાખજો કે, મરવુ અવશ્ય છે. (વૈરાગ્ય)

(૪) સર્વદા સ્મરણમા રાખજો કે, કોઈ પણ મનુષ્ય તમારુ ભલું કે ભૂડુ કરી શકતો નથી, ખરુ જોતા ત્રિભુવનનો કર્તા એજ એકમાત્ર બધુ કરનારો છે. (શ્રીભગવાન ઉપર વિશ્વાસ)

૨૦૧–चोर उपर दया–गदाधर भट्ट

ગદાધર ભટ્ટના શિષ્યો અને સેવકો તેમના આશ્રમમા ખાવા-પીવાની પુષ્કળ સામગ્રી મોકલતા અને ઘણા લોકો તેમને ત્યાં ભોજન કરતા. એક રાત્રે ચોરે આવીને એમના ઘરમાથી ઘણો સામાન પોટલામા બાધ્યો, પરંતુ સામાનનો ભાર એટલો બધો હતો, કે તે એનાથી ઊપડતો નહોતો એટલામાં ગદાધર ભટ્ટ ત્યાં આવી પહોચ્યા અને ચુપચાપ પોટલું ઊચકવામા મદદ કરવા લાગ્યા. ચોર ભય પામીને માથા ઉપરનુ પોટલુ ફેકી દઈને પલા-યન કરવા લાગ્યો, એટલે ગદાધર ભટ્ટ બોલ્યા “ બેટા ! બીતો નહિ, આ સામાન તુજ લઈ જા અહીયા પણ લોકોજ ખાવા છે અને તારા ઘરમા પણ માણસોજ ખાશે, અહીયં તો ’

ઘોડા ઉપર બેસીને એ રસ્તે થઇને જતો હતો, તેવામા આ દરિદ્ર વેશધારી ડાહેરને જોઇને એના મનમા ઘણી દયા ઊપજી. પાસેના ગામમાં એને પહોંચાડવા સારુ ઘોડા ઉપર બેસાડીને પોતે સાથે સાથે પગે ચાલવા લાગ્યો. ડાહેરે એકદમ ચાબુક મારી ઘોડાને બહુ દૂર દોડાવી મૂક્યો અને કહ્યું: "જો, તેં સીધી રીતે ઘોડો ન આપ્યો તો મેં આ પ્રમાણે લીધો." નાવેરે બૂમ પાડીને જવાબ દીધો: "ભાઇ! ભગવાનની ઇચ્છા પ્રમાણે તેં મારો ઘણો પ્રિય ઘોડો લઇ લીધો છે, તો તેનું કાળજીથી જતન કરજે. વળી એક બીજી વાત કહું છુ તે ધ્યાનમા રાખજે કે, કેવી છેતરપિંડી કરીને તેં આ ઘોડો મેળવ્યો છે એ કોઇની આગળ કહેતો નહિ; નહિ તો લોકો દુઃખી અને અપંગના ઉપર દયા આણવામાં આનાકાની કરશે અને તેથી ઘણા ગરીબ લોકો નાહક દુ ખ પામશે."

નાવેરની આ વાત સાભળીને એ ચોરને અતિશય શરમ આવી. એણે પાછા ફરીને ઘોડો નાવેરને આપી દીધો અને ભવિષ્યમા એનો મિત્ર થઇને રહ્યો.

૧૯૯–જ્ઞાતિજનોને ક્ષમા–મહાત્મા મહમદસાહેબ

મદીનાથી સૈન્ય સહિત આવીને મહાત્મા મહમદસાહેબે મક્કા ઉપર અધિકાર મેળવ્યો, ત્યારે મક્કાવાસી કોરેશી લોકો ભયભીત થઇને એમની પાસે દયાની ભિક્ષા માગવા લાગ્યા. એમણેજ પયગંબરસાહેબને ઘણું કષ્ટ આપીને તથા ગાળો દઇને મક્કામાંથી કાઢી મૂક્યા હતા પયગંબરસાહેબે તેમને પૂછ્યું: "હવે તમે મારી પાસેથી કયા પ્રકારની વર્તણૂકની આશા રાખો છો?" તેમણે કહ્યું. "અમારી ન્યાતના મહાપુરુષ તરફથી અમારી સાથે સારી વર્તણૂક ચલાવવામા આવશે એવો અમને વિશ્વાસ છે." મહાત્મા મહમદે બધાના અપરાધની ક્ષમા આપી.

થાય. ખાલપો બોલ્યોઃ "બાબુ સાહેબ! બહુ સરસ અને મજબૂત ટાંકો મરાવવો હોય તો સાત પૈસાજ વાજબી મૂલ છે." બાબુએ કહ્યું "ત્રણ પૈસાજ આપીશ. સાંધવો હોય તો સાંધ." ખાલપો ગંભીર ભાવે બોલ્યોઃ "હાથમા આવેલુ કામ પાછું નહિ જવા દઉં અને કામ પણ ખરાબ નહિ કરું, કામ જોઇને સાત પૈસા આપવાની મરજી થાય તો આપજો, નહિ તો ત્રણ પૈસાજ આપજો. બાકીના ચાર પૈસા નહિ આપો તો આવતે જન્મે આપવા પડશે."

પૈસા ઓછા મળશે તોપણ આ કર્તવ્યપરાયણ ખાલપો કામ ખરાબ નહિજ કરે, એ વિચારથી બાબુજી છક થઇ ગયા અને એ ચમારને માટે એમના મનમાં શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઇ. ખરેખર! મોટા મનના લોકો બધીએ વર્ણમા પેદા થાય છે.

૨૦૪–एक न्यायी काजीनो फेंसलो

અરબસ્તાન દેશમા એક રાજા છૂપા વેશે પ્રજાની અવસ્થા જાણવા સારુ ફરતો હતો. તેના રાજ્યના કાજીની ન્યાય કરવાની બુદ્ધિની એણે ઘણી પ્રશંસા સાભળી હતી, પરંતુ એ કાજીનો મેળાપ એને કદી થયો નહોતો. એક દિવસ કાજીના ઇલાકામાંથી રાજા છૂપા વેશે ઘોડા ઉપર બેસીને જતો હતો, એવામાં એણે એક લગડા માણસને જોયો અને તેના અપગપણા ઉપર એને દયા ઊપજી રાજાએ કહ્યુ "તુ ઘોડા ઉપર બેસ. હુ સાથે સાથે ચાલીને તને સામેના ગામ સુધી પહોચાડી દઇશ." લગડો ઘણો આશીર્વાદ દઈને ઘોડા ઉપર ચડ્યો, પરતુ ગામમાં પહોંચ્યા પછી એની દાનત બદલાઇ ગઇ અને ઘોડા ઉપરથી ઊતરના તેનુ મન ચાલ્યુ નહિ. તેણે કહ્યુ "ઘોડો તો મારો છે, તારે શી લેવાદેવા છે? તારો ઘોડો હોત તો તું પગે ચાલીને આવત ખરો કે? કેવો

કૃપાએ ઘણી સામગ્રી છે, તને કોઇ દિવસ એવી સામગ્રી મળતી નથી. માટે ઝટપટ જા અને પોટલી ઉપાડીને ચાલ્યો જા. મેં આટલી સામગ્રી તને આપી દીધી " ભગવત્પ્રેમી ગદાધરના આ કરુણ સ્વરથી ચોરનુ હૃદય પીગળી ગયું. તે એમને પ્રણામ કરીને બોલ્યો· " આ તો હુ આપનો પ્રસાદ સમજીને લઇ જાઉં છું, પણ હવેથી કોઇ દિવસ ચોરી કરીશ નહિ; મહેનતમજૂરી કરીનેજ મારું અને કુટુંબનું ભરણપોષણ કરીશ "

૨૦૨–ન્યાયાધીશની દયા–ગુડઈવ

મિસ્ટર એ. ગુડઈવ સાહેબ બંગાળામાં વીરભૂમ જિલ્લાના ન્યાયાધીશ હતા, એ વખતે એક મુખતિયારને ખૂનના અપરાધમાં તેમને હાથે ફાસીની સજાનો હુકમ થયો, પરંતુ અપરાધીને ફાંસી દીધા પછી જ્યારે મિસ્ટર ગુડઈવને ખબર પડી કે, એના મોટા કુટુંબના ઉદરપોષણનો આધાર મરનાર ગુનેગારના ઉપરજ હતો, ત્યારે એમના હૃદયમા દયાનો સંચાર થયો અને એમણે એ કુટુંબને મદદ તરીકે દર મહિને પચીસ રૂપિયા ત્રણ વર્ષ સુધી આપ્યા. આ ગુડઈવ તે સુપ્રસિદ્ધ ડૉકટર ગુડઈવ ચકરબત્તીના પુત્ર થાય.

૨૦૩–ભાગલપુરના ખાલપાની કર્તવ્યનિષ્ઠા

ઈ સ. ૧૯૦૦મા એક દિવસે ભાગલપુર શહેરના એક રસ્તાની બાજુએ એક ખાલપો જોડા સાધવા સારુ બેઠો હતો. કોઇ એક બિહારી કાયસ્થ સદ્ગૃહસ્થે એને પોતાનો જોડો સાંધવા આપ્યો. ખાલપાએ જોડાનો ફાટેલો ભાગ બરોબર તપાસીને કહ્યું: " સાત પૈસા બેસશે. " કાયસ્થ બાબુ બોલ્યાઃ " હું કાંઈ આજે પહેલીજ વાર જોડા સંધાવતો નથી, આટલુ સંધામણુ તો ત્રણ પૈસામા

અને પૈસા નાખીને જોયુ, તો એમા ચામડાની એક પ્રકારની વાસ આવી તથા વાળ પણ તરતા જણાયા, પણ તેલનું એક ટીપુ પણ દેખાયું નહિ."

આજકાલ ન્યાયાધીશો તો કાજીની પેઠે ભાગ્યેજ આવી રીતે ન્યાય કરવાની તસ્દી લે છે, પણ હોશિયાર છૂપી પોલીસના અમલદારો ગુનાઓની તપાસ આવીજ રીતે કરે છે.

૨૦૫–જ્ઞાન અને અજ્ઞાન

શ્રીમદ્ રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવ સૌથી પહેલો ઉપદેશ દીનતાનો આપતા હતા. માસ્તર સાહેબને એક દિવસ એમણે પ્રશ્ન કર્યો: "તમારી સ્ત્રી ભણેલી છે કે અભણ?" વિદ્યાનો સાધારણ અર્થ ગ્રહણ કરવાની ટેવ પડી ગયેલી હોવાથી માસ્તર સાહેબે કહ્યુ: "અભણ" એ ઉપરથી પરમહંસદેવે જરાક ચીડાઇને કહ્યુ "એ અભણ છે અને તમે મોટા જ્ઞાની છો કેમ? વિશ્વવિદ્યાલયના પદવીધર યુવકો હિંદુધર્મનો મર્મ સમજતાજ નથી તેઓ જાણતા નથી કે, ભગવાનને ઓળખવા એજ સાચી વિદ્યા છે અને એને ન ઓળખવા એજ અવિદ્યા છે" માસ્તર સાહેબ એથી ખિસિયાણા પડી ગયા, એટલુંજ નહિ પણ આધુનિક વિદ્યાનુ અભિમાન ધરાવનારા બધા યુવકો એથી કરીને વિદ્યાનો ખરો અર્થ સમજ્યા

શ્રીમદ્ રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવના મનમા એક દિવસ વિચાર આવ્યો કે, સાધારણ ભંગીના કરતાં પણ હું નીચ છુ. ત્યારપછી એક ભંગી એ રસ્તે થઇને જઇ રહ્યો હતો, એના પગની રજ આગળ માથુ રગડવા લાગ્યા. બીજે એક દિવસે વિચાર આવ્યો કે, "ભંગીઓ તો જાજરુ વાળે છે, મારાથી તો એવુ કામ થઇ શકતું નથી. ભંગીના પગની રજમા માથું રગડવુ સહેલુ છે, પણ એના જેવું કામ મારાથી થશે કે?" એ વિચારથી પ્રેરાઇને જ્યા આગળ પોતે

ગાંડો માણુસ છે!" બન્ને જણા તકરાર કરતા કરતા કાજીની પાસે ગયા. કાજીએ કહ્યું કે, "કચેરીના તબેલામા ઘોડો બાધીને તમે ચાલ્યા જાઓ અને કાલે મુકદ્દમો ચાલશે તે વખતે હાજર થજો"

એટલામા વળી એક ચમાર અને એક ઘાંચી લડતા લડતા એક પૈસાની થેલી લઇને કાજીની પાસે આવ્યા. ચમારે કહ્યું કે, "હુ તેલ લેવા સારુ એની દુકાને ગયો હતો. તેલના ભાવ વિષે બોલાચાલી થવાથી ઘાચીએ મારી પૈસાની કોથળી પડાવી લીધી. મારે હજુ બીજો સોદો ખરીદવો બાકી છે. હું એને પકડીને આપ ની પાસે લાવ્યો છું. એ થેલી મને પાછી અપાવો." ઘાચીએ જુબાની આપી કે, "આ ચમારે એક રૂપિયો વટાવીને તેલ લેવાનું કહ્યું હતું, એટલે મેં પૈસાની કોથળી બહાર કાઢી હતી, દુષ્ટ ચમાર એને ઉપાડીને લઈ જવા ઇચ્છે છે. એ પહેલાં તેલના ભાવ સંબધી પણ અમારે બોલાચાલી થઈ હતી" આ પ્રસંગનો સાક્ષી કોઈપણ નહિ હોવાથી કાજીએ એમને પણ બીજે દિવસે આવવાનું કહ્યું.

બીજે દિવસે લગડો અને રાજા બન્ને કચેરીમા પહોચ્યા, એટલે કાજીએ એમનામાથી એક જણને તબેલામાંથી ઘોડો લાવવાનું અને બીજાને પાછો બાંધી આવવાનું કહ્યું. એટલું કર્યા પછી તરતજ કાજીએ લગડાને દશ નેતરની સોટીઓ મારવાનો હુકમ આપ્યો અને ઘોડો રાજાને સોપ્યો ઘાચી અને ચમાર આવ્યા એટલે તરતજ કાજીએ ઘાંચીને છ સોટી મારવાનો હુકમ કર્યો અને કોથળી ચમારને પાછી આપી.

રાજાએ પછી પોતાની ઓળખાણ આપીને કાજીને એની ન્યાય કરવાની પદ્ધતિ સમજાવવા કહ્યું. એટલે કાજી બોલ્યો "ઘોડો પોતાના ધણીને ઓળખે છે. ઘોડો આપનો હાથ અડકતાંજ ખુશ થયો હતો અને સહેલાઇથી આપની સાથે ચાલ્યો હતો. ચમારવાળા મુકદ્દમામાં એવું બન્યું કે, મે નિર્મળ પાણીમાં કોથળી

એવો એવો અભ્યાસ કર્યાથી મારું મગજ ઠંડું થઇ ગયું છે અને દુઃખથી તપી જતું નથી.”

૨૦૭–પ્રભુ પ્રત્યે ખરા હૃદયની પ્રાર્થના કેવી હોય ?

નાદિરશાહ ઘણા સખત મિજાજનો બાદશાહ હતો. એનો હુકમ કોઇ દિવસ પાછો ફરતો નહોતો. એક દિવસ એ પ્રાતઃકાળમા મસ્જિદમાં નમાજ પઢવા જતો હતો, તે સમયે તેણે જોયુ કે, એક ગરીબ ભિક્ષુક પરમેશ્વરને ગાળ દઇ રહ્યો હતો કે, “હે વિધાતા ! તું ભરતામા ભરે છે અને મારી વાત કોઇ દિવસ સાંભળતો નથી. મારું દળદર ફેડતા શું તને ચૂક આવે છે ?” નાદિરશાહે પહેરેગીરોને કહ્યું કે, “આને પકડો, હું પાછો આવીને એને ફાસીની સજા દઇશ.” તરતજ એ ધ્રૂજતાકાંપતા ભિક્ષુકને સિપાઇઓએ પકડી લીધો. નાદિરશાહે નમાજ પઢી આવ્યા પછી એ ભિક્ષુકને પાસે બોલાવ્યો અને તેના મો તરફ જોઇને કહ્યુ. “એને છોડી મૂકો.” ગરીબ બિચારા ફકીરના હોશકોશ હવે ઠેકાણે આવ્યા. નાદિરશાહે એને પૂછ્યુ· “તને શા સારુ છોડી મૂક્યો તે ખબર છે ?” ભિક્ષુકે કહ્યુ: “હજૂર ! મને એ બાબત કાંઇજ બબર નથી, આપનો હુકમ તો કોઇ દિવસ ટળતો નહોતો.” નાદિરશાહે કહ્યું: “મારા મસ્જિદમા ગયા પછી તે ઈશ્વરને અવાજ દીધો હતો કે ?” ફકીરે ઉત્તર આપ્યો· “હા, આજના જેટલી વ્યાકુળતાથી મે અગાઉ કદી પણ ખુદાને અવાજ નાખ્યો નથી.” નાદિરશાહે કહ્યુ. “જેવી રીતે બૂમ પાડવી જોઇએ, તેવીજ રીતે અવાજ નાખ્યો, તેથી તેણે આજ તારો અવાજ સાંભળ્યો છે” ત્યાર પછી નાદિરશાહે એ ફકીરને કેટલુંક ધન આપીને દુકાન મંડાવી આપી

દિશાએ જતા હતા, ત્યાં જઇને વિષ્ટાને પોતાના હાથમા લીધી; પરંતુ મનને એથી પણ સંતોષ વળ્યો નહિ તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે, પોતાની વિષ્ટા તો દરેક માણસ શૌચ જતી વખતે હાથમા લે છે, પણ બીજાની વિષ્ટા હાથમાં લે ત્યારે ખરા ! એ વિચાર થતાં-વારજ મંદિરના નોકરચાકરો જ્યાં આગળ મળત્યાગ કરતા હતા, ત્યા જઇને તેને સ્પર્શ કર્યો. આ વખતે એમનું મન પરીક્ષામાં પાર ઊતરવાથી શાત થયું. એ ખાલી વાતો કરીને બેસી રહેનારા નહોતા. દરેક વાતને કરી બતાવતા. જ્યા આગળ આપણે વાણી અને કાર્યની આવી એકતા જોઇએ છીએ, ત્યાંજ મહત્ત્વ અને વીરત્વ રહેલા છે.

२०६–आंखना उपयोगथी ठंडो मिजाज

ઇટલીના એક પાદરીને અનેક પ્રકારનો ત્રાસ વેઠવો પડયો હતો; પરંતુ તેનો મિજાજ કદી પણ તપી ગયેલો દેખાતો નહોતો. બીજાઓની ગાળો સાંભળવા છતાં પણ એનું મુખ હસતું રહેતું અને તેના તરફથી મીઠો જવાબ મળતો. કોઇએ તેને પૂછયું કે, “ આપનામાં આવી શક્તિ કયાંથી આવી છે ? ” તેણે ઉત્તર આપ્યો કે, “ હું મારા ચક્ષુનો ઉપયોગ કરીનેજ મારી જાતને ઠીક રાખવાનો પ્રયત્ન કરું છું ” ચક્ષુની સાથે એને શો સબંધ, એ પ્રશ્નકર્તાની સમજમાં નહિ આવ્યાથી એણે કહ્યું: “ ઉપર જોઇને વિચારું છું કે, હુ તો ત્યાં જવા માગું છું, તો પછી અહીંના કોઇ વ્યવહાર માટે મનને ખરાબ શા માટે કરુ ? નીચે નિહાળું છું તો જોઉં છું કે, ઊઠવા, બેસવા અને સૂવા માટે મારે પૃથ્વીનો કેટલો થોડો ભાગ જોઇએ છે, આસપાસ જોઉ છું તો વિચાર આવે છે કે, કેટલાએ લોકો મારા કરતાં પણ વધારે કષ્ટ વેઠી રહ્યા છે;

એવો એવો અભ્યાસ કર્યોથી મારું મગજ ઠંડું થઇ ગયું છે અને દુઃખથી તપી જતું નથી."

૨૦૭–પ્રભુ પ્રત્યે ખરા હૃદયની પ્રાર્થના કેવી હોય?

નાદિરશાહ ઘણા સખત મિજાજનો બાદશાહ હતો. એનો હુકમ કોઇ દિવસ પાછો ફરતો નહોતો. એક દિવસ એ પ્રાતઃકાળમા મસ્જિદમાં નમાજ પઢવા જતો હતો, તે સમયે તેણે જોયુ કે, એક ગરીબ ભિક્ષુક પરમેશ્વરને ગાળ દઇ રહ્યો હતો કે, "હે વિધાતા! તું ભરતામા ભરે છે અને મારી વાત કોઇ દિવસ સાંભળતો નથી મારું દળદર ફેડતા શું તને ચૂક આવે છે?" નાદિરશાહે પહેરેગીરોને કહ્યું કે, "આને પકડો, હુ પાછો આવીને એને ફાંસીની સજા દઇશ." તરતજ એ ધ્રૂજતાકાંપતા ભિક્ષુકને સિપાઇઓએ પકડી લીધો. નાદિરશાહે નમાજ પઢી આવ્યા પછી એ ભિક્ષુકને પાસે બોલાવ્યો અને તેના મો તરફ જોઇને કહ્યુ. "એને છોડી મૂકો." ગરીબ બિચારા ફકીરના હોશકોશ હવે ઠેકાણે આવ્યા. નાદિરશાહે એને પૂછ્યુ "તને શા સારુ છોડી મૂક્યો તે ખબર છે?" ભિક્ષુકે કહ્યુ: "હજૂર! મને એ બાબત કાઇજ ખબર નથી, આપનો હુકમ તો કોઇ દિવસ ટળતો નહોતો." નાદિરશાહે કહ્યું: "મારા મસ્જિદમા ગયા પછી તે ઈશ્વરને અવાજ દીધો હતો કે?" ફકીરે ઉત્તર આપ્યો· "હા, આજના જેટલી વ્યાકુળતાથી મે અગાઉ કદી પણ ખુદાને અવાજ નાખ્યો નથી." નાદિરશાહે કહ્યુ: "જેવી રીતે બૂમ પાડવી જોઇએ, તેવીજ રીતે અવાજ નાખ્યો, તેથી તેણે આજ તારો અવાજ સાભળ્યો છે." ત્યાર પછી નાદિરશાહે એ ફકીરને કેટલુંક ધન આપીને દુકાન મંડાવી આપી

૨૦૮—વિશ્વનાથ શાસ્ત્રીની સહનશીલતા અને ક્ષમા

બ્રાહ્મણપંડિતોએ બહુ સંયમી થવું જોઇએ. એમણે તો ક્રોધ, અભિમાન વગેરે દોષોને ખાસ કરીને દૂર રાખવા જોઇએ; પણ બ્રાહ્મણોના શાસ્ત્રાર્થોમા ખાસ કરીને આત્મસયમનો અભાવ જણાય છે. તેઓ સામા પક્ષનો વિજય થતો જોઇને ઘણી વાર ઘાટાઘાંટ કરી મૂકે છે અને કેટલીક વાર અવિવેકી વર્તણુક પણ ચલાવે છે. વિશ્વનાથ શાસ્ત્રી બંગાળામા એક વિદ્વાન પંડિત હતા. એક વખત એમને પંડિતો સાથે વાદવિવાદ થયો. સામો પક્ષ હારવા લાગ્યો, એટલે એ વિરોધી પક્ષમાંથી એક જણાએ શાસ્ત્રીજીના મોં ઉપર છીકણીની દાબડી ફેંકી. દેશમાન્ય શાસ્ત્રીજીએ તરતજ હસતે મોએ મો ઉપરથી છીકણી સાફ કરી નાખીને કહ્યુ: “ આ તો ઘડીભર પ્રસંગબહારની વાત થઇ ગઈ, હવે આપણે બન્નેએ એને સદાને માટે વિસારી નાખીને મૂળ વિષયનો વિચાર કરવામાં ધ્યાન આપવું જોઇએ.” શાસ્ત્રીજીની આવી સહનશીલતા અને ક્ષમાવૃત્તિ જોઇ વિરોધી પક્ષવાળાઓએ બહુજ શરમાઇ જઇને સર્વ પ્રકારે પોતાનો પરાજય સ્વીકાર્યો.

૨૦૯—કોલંબસની કુશળતા

અમેરિકા દેશને શોધી કાઢીને કોલંબસ જે વખતે સ્પેન દેશમા પાછો ફરતો હતો, તે વખતે પોર્ટુગાલની પાસેના સમુદ્રમાં એવું ભયંકર તોફાન થયું કે, એમનું નાનુ સરખું વહાણ બચવાની કાંઇ આશા રહી નહિ એ વખતે કોલંબસે અમેરિકાની શોધ સંબંધી હકીકત ઘણા કાગળોમાં લખીને પોતાની સહી સાથે એક એક

શીશીમા ભરી અને પછી એ શીશીઓને મહોર લગાડતી વખતે પોતાની સાથેના વહાણવટીઓને કહ્યુ · "ભાઇઓ ! વહાણ ડૂબી જાય અને આપણે દેશમાં પાછા ન જઈ શકીએ, તો આ બધી શીશીઓમાથી એકાદ તો જરૂર કિનારે પહોચશે અને આપણા પરિશ્રમને લીધે જે નવા દેશની શોધ થઇ છે, તેની ખબર પડવાથી લોકોને લાભ પહોચશે." પ્રભુની કૃપાથી ત્યાર પછી થોડી વારમાંજ વાવાઝોડું શામી ગયું અને વહાણ સહીસલામત સ્પેનને કિનારે પહોચ્યુ.

૨૧૦—સર ફિલિપ સિડ્નીનો સ્વાર્થત્યાગ

ઇગ્લેંડની રાણી ઇલિઝાબેથના અમલમાં એક અગ્રેજી ફોજ હોલેંડની લડાઇમા મોકલવામાં આવી જુટફેન શહેરની પાસે જે યુદ્ધ થયુ, તેમા પ્રખ્યાત લેખક અને યોદ્ધો સર ફિલિપ સિડની ઘાયલ થયો ઘાયલ થયેલા માણસને પુષ્કળ તરસ લાગે છે.સૈનિકોએ ઘણે છેટેથી મહાપ્રયત્ને થોડુક જળ એકઠુ કરીને આણ્યુ અને પોતાના માનીતા સરદાર આગળ રજૂ કર્યું સર સિડનીએ પાણી પીવા સારુ પ્યાલુ મો આગળ ધર્યું તે વખતે તેણે દીઠુ કે, એક બીજો ઘાયલ થયેલો સૈનિક આતુરનજરે પાણીના એ પ્યાલા તરફ તાકીને જોઇ રહ્યો છે અત્યત તરસ લાગેલી હોવા છતાં પણ પાણીનું એક ટીપુ સરખુ યે ન પીતા તેણે એ આખુ પ્યાલુ પેલા સૈનિકને આપી દીધું અને કહ્યું. "ભાઇ ! મારા કરતા તને પાણીની જરૂર વધારે છે"

બાલ્યકાળથી સર ફિલિપ સિડ્નીએ સ્વાર્થત્યાગની ટેવ પાડેલી હોવાથીજ તેનાથી આવુ કામ બની શક્યુ. આ બનાવથી તેની સુજનતા અને મહત્ત્વ સદાને માટે યાદ રાખવા લાયક બન્યાં છે.

૨૧૧–राजधर्म अने हजरत उम्र फारुक

હજરત મહમદ પયગંબર સાહેબ પછીજ મહાત્માઓએ ઇસ્લામધર્મની અમૂલ્ય સેવા બજાવી છે. તેમા સૈયદ હજરત ઉમ્ર ફારુકનુ નામ આગળ પડતું છે.

આ મહાન મુસલમાન ખલીફા ઘણા ધાર્મિક પ્રકૃતિના અને પ્રજાવત્સલ હતા. તેઓ રાતદિવસ પ્રજાના હિતની ચિંતાજ કર્યા કરતા. રાત્રે પણ રાજ્યનું અને જાતિનુજ કામ કરવામા મશગૂલ રહેતા, પરંતુ વચમાં આરામ લેવા સારુ અથવા પોતાના ખાનગી કામ સારુ બહાર જતા, ત્યારે તેલનો દીવો હોલવી નાખતા. એમ કરવાનુ કારણ પૂછતાં તેઓ જણાવતા કે, "પ્રજાના પૈસા એમના હિતમાજ વાપરવા જોઇએ, નકામા ન જવા દેવા જોઇએ." દેશના પૈસાથી આવેલુ તેલ પણ નકામુ ન બાળી મૂકવુ જોઇએ. રાજધર્મની કેવી તીવ્ર લાગણી!

૨૧૨–बाबु संसारचंद्रनी नीडरता

જયપુરના હાલના મહારાજા માધોસિંહનું મૂળનામ કાયમસિંહ હતું. ગાદીએ આવતા પહેલાં તેઓ એક સાધારણ જાગીરદારના પુત્ર હતા. એ વખતે બાબુ સંસારચંદ્ર જે પાછળથી એમના રાજ્યમા સૌથી મોટા પદ ઉપર પહોચવાને ભાગ્યશાળી થયા હતા, તે એમના શિક્ષક હતા અને સરદારપુત્ર કાયમસિંહને અભ્યાસ ન આવડે ત્યારે ખૂબ મારતા રાજા થયા પછી એક વખત એ પુરાણી વાતને સંભારીને મહારાજા માધોસિંહે સંસારચંદ્રની તથા બીજા નોકરોની રૂબરૂ એમના ભાઇ પૂર્ણચંદ્રને કહ્યુ: "તમારા આ મોટા ભાઇ કાંઈ શાણા માણુસ નથી એ નિશાળમાં મારા માસ્તર હતા,

ત્યારે મને મારવાને માટે કહેતા કે, 'કાયમસિંહ ! હાથ ધર' પણ હુ કાંઇ એવો કાચો હતો કે, એમ ને એમ હાથ ધરું ! હુ ટેબલની ચારે તરફ દોડતો, પણ એ પકડીને મને મારતા. એક વાર તો મને એવુ થયુ હતું કે, હાથમાં આવે તો મારીને સીધા કરી નાખું હવે એના એ મારી સમક્ષ હાથ જોડીને ઊભા રહે છે. હવે હું એમને કહુ કે, હાથ ધરો, તો ? બાપ રે ! મને ખૂબ માર માર્યો છે." સંસારચંદ્ર બાબુએ હસીને કહ્યું: "મહારાજ ! મને જો એ વખતે ખબર હોત, કે આપ જયપુરના મહારાજા થનાર છો, તો એથી પણ વધારે માર મારીને ભણાવત." સંસારબાબુની જગાએ બીજો કોઇ ખુશામતી હોત, તો કહેત કે, "હજૂર ! આપ મહારાજા થનાર છો એવી ખબર હોત, તો હું કદી હાથ ન ઉગામત, મને માફ કરો" પરંતુ સંસારચંદ્રે એવી ખુશામત ન કરતા ઘણા માણસોની સમક્ષ સ્પષ્ટ ઉત્તર આપ્યો, એ એમની મહત્તા હતી. એને લીધેજ એ ભવિષ્યમાં રાજાનો પ્રેમ અને કીર્તિ સંપાદન કરી શકયા

રાજગાદી ઉપર બિરાજતાવાર સૌથી પ્રથમ પોતાના બાલ્યાવસ્થાના ગુરુના વધનુ કૃત્ય કરનાર સિરાજઉદ્દૌલ્લા જેવાના નિંદાપાત્ર ઉદાહરણથી ભારતનો ઇતિહાસ કલંકિત થયેલો છે, ત્યારે હાલના અધોગતિના સમયમાં પણ આદર્શ શિક્ષકની યોગ્ય કદર કરનારા માધોસિંહજી જેવા મહારાજાઓ છે, એ જાણી સંતોષ થાય છે.

૨૧૩–त्यागी कोण ?–एक संन्यासीनुं वचन

સારી સમૃદ્ધિવાળો એક શિક્ષિત પુરુષ કામિની, કાંચન અને સંસારના ઝઘડાઓમા રાતદિવસ ગૂથાયલો રહેતો હતો. ઇશ્વરની

કૃપાથી એક દિવસ એને એવા સાધુ સાથે મુલાકાત થઇ કે, જેણે વસ્ત્રસુધ્ધાંનો ત્યાગ કર્યો હતો. એ તેજસ્વી પરમહંસના દર્શનથી એને ઘણો આનંદ થયો અને એનામાં વૈરાગ્યનો ઉદય થઇ આવવાથી સાધુને કહ્યુંઃ "મહારાજ! ધન્ય છે આપના ત્યાગને!"

સંન્યાસીએ મીઠા સ્વરે ઉત્તર આપ્યોઃ "બેટા! અજ્ઞાની લોકો મને ત્યાગી ભલે કહે, પણ તું તો મને કહી શકેજ નહિ. મેં અમૂલ્ય, સદાને માટે રહે એવું ધન પ્રાપ્ત કરવાની લાલસામા આ નજીવા નાશવંત દ્રવ્યનો ત્યાગ કર્યો છે, પણ તેં તો એ અમૂલ્ય ધનની ખબર હોવા છતા પણ એને મેળવવાનો જરાયે લોભ રાખ્યો નથી, માટે તુંજ ખરો ત્યાગી છે."

૨૧૪–ભૂલ સ્વીકારવામાં રહેલું મહત્ત્વ

અમેરિકા દેશમા એક વાર કોઇ એક ઠેકાણે પ્રતિનિધિની ચૂંટણી થઇ રહી હતી. મહાત્મા જ્યોર્જ વોશિંગ્ટન જે એ વખતે અંગ્રેજીરાજ્યના તાબામા કોઇ એક ફોજના સેનાપતિ હતા, તે ત્યા આગળ હાજર હતા. વાતચીતમા મિજાજ ખસી જવાથી પેઇન નામના એક મનુષ્યને એમણે બેએક અપશબ્દો કહ્યા. મિ૦ પેઇને લાકડી મારીને એમને ત્યાંના ત્યાંજ ભોંયભેગા કર્યા. કેટલાક સૈનિકો ત્યા હાજર હતા, તેઓ પોતાના કર્નલની આવી દુર્દશા અને અપમાન થતું જોઇને પેઇન સાહેબની તરફ ગુસ્સો કરીને દોડચા, પરંતુ મહાત્મા વોશિંગ્ટને વિનયપૂર્વક એમને દૃઢ આજ્ઞા આપીને ત્યાથી ચાલ્યા જવાનું કહ્યુ

બીજે દિવસે વોશિંગ્ટને મિસ્ટર પેઇનને પત્ર લખ્યો કે, "મહેરબાની કરીને એક વાર ફલાણી હોટલમા મને મુલાકાત આપશો, તો હું ઉપકૃત થઇશ." એ વખતમા એકબીજા સાથે મલ્લયુદ્ધ કરીને તકરારનો ફડચો કરવાનો રિવાજ હતો. મિસ્ટર પેઇને ધાર્યું

કે, આ વખતે પણ એવાજ યુદ્ધ માટે કર્નલે મને બોલાવ્યો છે; કારણ કે મેં ગઇ કાલે એનાં હાડકા ખૂબ ખોખરાં કર્યાં હતાં, પરંતુ બીજે દિવસે હોટલમાં જઇને જુએ છે, તો ટેબલના ઉપર પિસ્તોલ-બિસ્તોલ કાઇજ નથી. વૉશિંગ્ટન એને જોતાવારજ ઊભો થયો અને મો મલકાવીને બોલ્યોઃ "કાલે મેં જે અપશબ્દો ઉચ્ચાર્યા હતા, તેને માટે હું ઘણો શરમીદો થયો છું અને આપે પણ તેનો પૂરેપૂરો બદલો વાળ્યો છે! હવે જો આપ તેને પૂરતો ગણુતા હો, તો (હાથ મેળવવા–શેકહેન્ડ કરવા–સારુ હાથ આગળ ધરીને) ચાલો આપણે એકબીજાના મિત્ર થઈ જઇએ" આવા સુજનતા-ભર્યા વ્યવહારથી કયા મનુષ્યના મનમા ક્રોધ કાયમ રહી શકે? મિ૦ પેઇને આનદપૂર્વક એમની સાથે શેકહેન્ડ કરીને ધન્ય-વાદ આપવા માંડ્યો તથા એ દિવસથી આખી જિંદગી સુધી એ વૉશિંગ્ટનના ભક્તોમાંનો એક થઇને રહ્યો

૨૧૫–લોકમાન્ય તિલકની નિઃસ્વાર્થ દેશભક્તિ

લોકમાન્ય તિલકના એક સ્નેહીએ વાતચીતમા એક દિવસ તેમને પૂછ્યુ કે, "બળવતરાવ! જ્યારે સ્વરાજ્ય મળશે ત્યારે એ સ્વદેશી સરકારમા તમે કયો હોદ્દો પસદ કરશો? વડા પ્રધાન થશો કે પરરાષ્ટ્ર મત્રી?" તેમણે જે જવાબ આપ્યો, તે સાભ-ળવા જેવો છે. "ના રે ભાઇ! સ્વરાજ્ય મળશે એટલે હું તો મારે સ્વદેશી કૉલેજમા ગણિતનો અધ્યાપક બનીને બેસી જઇશ તમારી રાજખટપટ મારે નથી જોઇતી મારે તો હજુ 'ડિફ્રેન્શિયલ કેલ્કયુલસ' ઉપર પુસ્તક લખવુ છે દેશ ઉપર સકટ આવી પડ્યુ છે અને તમે કોઈ દેશનુ કામ હાથમા નથી લેતા, તેથી મારે તે ન છૂટકે કરવુ પડે છે"

૨૧૬–आसफ उद्दौलानुं दान

લખનૌના નવાબ આસફ઼ ઉદ્દૌલા પુણ્યદાન માટે ઘણા પ્રખ્યાત હતા. એક દિવસ તેમણે એક ફ઼કીરને રાજમાર્ગ ઉપર નીચે પ્રમાણે સાદ પાડતો સાંભળ્યોઃ "જિસકો ન દે ખુદાતાલા, ઉસકો દે આસફ઼ ઉદ્દૌલા!" નવાબે ફ઼કીરને બીજે દિવસે અમુક વખતે પોતાના મહેલમા આવવાનું કહ્યું. ફ઼કીર એ પ્રમાણે ત્યાં ગયો એટલે નવાબે તેને એક તડબૂચ આપ્યું. ફ઼કીર ઉદાસ થયો કે, 'બાદશાહની આગળ આવ્યો, તો એણે એક તડબૂચજ આપ્યું.' ખિન્નતાપૂર્વક એણે એ તડબૂચ બે પૈસામાં વેચીને એના ચણા લઇને ખાધા. જે માણસે તડબૂચ વેચાતું લીધું હતું, તેણે ઘેર જઇને કાપ્યું, તો એમા નવાબે યુક્તિપૂર્વક ગોઠવી રાખેલા હીરામોતી આદિ રત્નોના દાગીના નીકળ્યા! થોડા દિવસ પછી એ ફ઼કીરનો ફ઼રીથી મેળાપ થયો, ત્યારે નવાબે પૂછ્યું કે, "સાંઇસાહેબ! એ તડબૂચ કેવું હતુ?" જવાબ મળ્યો કે, "એ તડબૂચ તો બે પૈસામાં વેચી નાખ્યું હતું." નવાબે કહ્યું: "એમાં તો હીરામોતીના દાગીના હતા." એ સાંભળીને ફ઼કીરે ઊંડો નિસાસો નાખ્યો, એટલે નવાબે કહ્યું "હવેથી લોકોને ખોટી સલાહ ન આપતા, પણ સાચી વાતજ જણાવજો કે, 'જિસકો ન દે ખુદાતાલા, ઉસકો ન દે સકે આસફ઼ ઉદ્દૌલા!"

૨૧૭–प्राण साटे आश्रितोनी रक्षा

ઈ. સ. ૧૮૪૨મા બર્કન હેડ નામનું અંગ્રેજી વહાણ આફ્રિકાના ઉપસાગરમાં થઇને જતી વખતે તેનું તળિયું એક ખડક સાથે અથડાઈ પડવાથી ફ઼સાઇ પડ્યું. એ વહાણમા સાડાચારસો કરતા વધારે પુરુષ અને દોઢસો કરતાં વધારે સ્ત્રીઓ અને બાળકો

હતાં. વહાણના કેપ્ટને જોયું કે, આ વહાણનો નાશ તો અવશ્ય થવાનોજ છે. તેમણે તરતજ એ વહાણમાંના કેટલાક સૈનિકોને હુકમ આપ્યો કે, "તમે સશસ્ત્ર થઈને વહાણના સૌથી ઉપલા માળ ઉપર હારબંધ ઊભા રહો અને સાંકળો વડે સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને મછવામા ઉતારીને કિનારે પહોંચાડવાનો બંદોબસ્ત કરો." આગબોટમાના સ્ત્રીપુરુષ અને બાળકોને ધીમે ધીમે કિનારે પહોચાડવામાં આવ્યાં પછી આગબોટ ધીમે ધીમે તળિયે બેસવા લાગી. હવે એક પણ મછવો બાકી રહ્યો નહોતો, કે જેમા બેસીને ખલાસીઓ પોતાનો જીવ બચાવી શકે તેઓ પોતાના કેપ્ટન સહિત ચૂપચાપ શાંતિપૂર્વક ઊભા રહ્યા અને થોડીક વારમા આગબોટની સાથે સમુદ્રના જળમા સમાઈ ગયા

૨૧૮–સુખદુઃખ વેઠવાનો અભ્યાસ-રાજા ને ભરવાડ

પૂર્વકાળમા ભારતવર્ષમા કોઇ એક રાજા હમેશા માંદો રહેતો હતો. એક દિવસ પાલખીમા બેસીને ફરવા જતી વખતે એણે જોયું કે, એક ભરવાડ ભરઉનાળાના તાપમા ગીતડાં લલકારતો લલકારતો ઢોર ચરાવી રહ્યો છે. બીજે એક વખતે વરસાદમા જોયુ, તો મુસળધાર વરસાદમાં પણ એ ઢોર ચરાવી રહ્યો છે. રાજાએ તેને બોલાવીને પૂછ્યુ "તને આટલા કષ્ટમા પણ આટલો બધો આનંદ કેવી રીતે આવે છે?" ભરવાડે ઉત્તર આપ્યો· "મહારાજ! ટેવ પડી જવાથી ટાઢ, તડકો કે વરસાદમા મને કાંઈ પણ વસમું લાગતું નથી. નિયમસર ખોરાક ખાધાથી મારા શરીરમા કોઈ જાતનો રોગ પણ થતો નથી અને હુ કોઈ પણ જાતની ફિકર પણ કરતો નથી." રાજાએ તેના ઉપર બહુજ પ્રસન્ન થઈને તેને થોડા દિવસ પોતાના મહેલમા રાખ્યો. ભરવાડના સુખનો તો પારજ રહ્યો નહિ ભાતભાતના પકવાન્ન ખાધાથી એની નિયમિત

ખોરાકની ટેવ છૂટી ગઇ. (સાત્વિક ખોરાકનો મુખ્ય ગુણજ એ છે કે, ભૂખ લાગ્યા વગર વિશેષ ખવાતોજ નથી, તેથી હદથી વધારે ખવાતુ નથી.) સૂવાને માટે ભારે ભારે તળાઇઓ તથા પહેરવાને બારીક વસ્ત્ર મળવા લાગ્યાં, એટલે ટાઢ તથા તાપ સહન કરવાની શક્તિ પણ ગઇ અને આ સુખ કેટલા દિવસ સુધી ટકશે? છોકરા-છૈયાંનુ શું થશે? વગેરે અનેક જાતની ચિંતાઓ ઉત્પન્ન થવા લાગી. આથી કરીને એ માંદો પડયો. હવે એ ભરવાડને લાગ્યું કે, ઝૂંપડીમા સૂવું અને ખુલ્લી હવામા ઢોરો ચારવાં એ આના કરતા ઘણુ સારુ કામ હતુ. રાજાની પાસે રજા માગીને એ પાછો પોતાને ઘેર ગયો. રાજા પણ હવે પોતાનુ શરીર રોગી રહેતું હતું તેનું ખરું કારણ સમજી ગયો.

२१९–नेल्सननी वचपणथी दृढ कर्तव्यबुद्धि

જે વખતે હોરેશિયો નેલ્સનની ઉંમર નવ વર્ષની હતી, તે વખતે એ નિશાળની રજાઓમા વિદ્યાર્થીભવન (બોર્ડિંગ હાઉસ) છોડીને પોતાને ગામ જઇ પિતાની પાસે પરમ આનંદમા રહેવા લાગ્યો. રજા પૂરી થવા આવી ત્યારે વરસાદ અને બરફ પડવાથી થોડા દિવસ સુધી નિશાળે જવાનુ બની શકે તેમ નહોતું, એટલે બાળક ઘણોજ ખુશ થયો આકાશ સાફ થઇ ગયુ, ત્યારે પિતાએ હોરેશિયો અને તેના મોટાભાઇ વિલિયમને બે ટટ્ટુ ઉપર બેસાડીને કહ્યું· "રસ્તો ખરાબ છે; પરંતુ બની શકે ત્યાંસુધી રસ્તો પાર કરીને નિશાળે પહોંચજો. સાધારણ અડચણને ખાતર પાછા વળશો નહિ" રસ્તો ખરેખર બહુજ ખરાબ હતો, એવી દશામા એ બાળકો ઘેર પાછા ગયા હોત, તો એમનો વાક કઢાય એમ નહોતુ. મોટા વિલિયમે તો રસ્તામાથી ઘણી વાર પાછા ફરવાનો વિચાર કર્યો હતો;

પરંતુ હોરેશિયોએ એને કહ્યું હતું કે, "મોટાભાઇ ! યાદ રાખજો કે, પિતાજીએ આપણી દૃઢતા ઉપર વિશ્વાસ રાખીનેજ આપણને કહ્યું હતું કે, સાધારણ અડચણોની પરવા ન કરતા, બની શકે ત્યા સુધી નિશાળે જજો તમેજ કહો કે, જે દિવસે નિશાળમા રજા પડી તે દિવસે રસ્તો આવોજ ખરાબ હોત; તોપણ આપણે પાછા ઘેર જાત કે નહિ?"

બાલ્યાવસ્થાથીજ આ પ્રમાણે કર્તવ્યનુ પાલન કરવાનો સ્વભાવ હોવાથી હોરેશિયો નેલ્સને ટ્રફાલ્ગરના યુદ્ધમા વિજય મેળવવાને દિવસે જે ઝડો ચડાવ્યો હતો તેમા લખ્યુ હતું કે, "ઇગ્લેંડ આશા રાખે છે કે, એનો દરેક પુત્ર પોતાનુ કર્તવ્યપાલન કરશે" એ દિવસે પ્રત્યેક અગ્રેજ નાવિક-સૈનિકે ખરેખરી રીતે પોતાની ફરજ બજાવી અને પોતાની માતૃભૂમિ ઇગ્લેંડને તેના હાલના ગૌરવથી વિભૂષિત કરી

૨૨૦—धनमां सुख नथी—धनपति एस्टर

અમેરિકાના કરોડપતિ (ખર્વનિખર્વપતિ કહેવું વધારે વાજબી છે) જોન જેકબ એસ્ટરને એક માણસે કહ્યુ: "આપ આટલા બધા ધનવાન છો, તેથી આપ અવશ્ય સુખી છો!" એસ્ટરે ઉત્તર આપ્યો· "હુ સુખી! હુ સુખી! તમને બે વખત ખાવાનું અને કપડા આપુ તો તમે મારી આ મોટી મિલકતના વહીવટદારનુ કામ કરવા રાજી થશો? હું તો એથી વધારે કાઇજ પામતો નથી"

૨૨૧—काजी अबु युसफनुं धर्मज्ञान अने विनय

મુસલમાનોની ઉન્નતિના ઉજ્જવલ યુગમા અબુ યુસફ બગદાદના કાજી હતા. એ વખતના ન્યાયાધીશો ખરેખરા ઇન્સાફ

કરવાને પોતે ઈશ્વર આગળ જવાબદાર છે એવું સમજતા. "વાદીનો મુકદ્દમો જૂઠો હોય એમ તો જરૂર જણાય છે, પરંતુ સાક્ષીપુરાવા એણે ખરેખર રજૂ કર્યા છે, એટલે ફાઇલને આધારે એને ડિક્રી આપવામા આવે છે." એવો એક્કિકરાઇનો ન્યાય તેમનો નહોતો થતો. હાલ પણ મેજિસ્ટ્રેટને ફોજદારી મુકદ્દમામાં તો પોતાની મરજીથી સાક્ષી બોલાવવાની સત્તા થોડીઘણી છે, પરંતુ દીવાનીમા એ પણ નથી!

કોઈ એક સમયે વારસાને લગતા એક મુકદ્દમામાં પુષ્કળ પરિશ્રમપૂર્વક તપાસ કર્યા છતાં પણ કાજી સાહેબ સંતોષકારક રીતે અભિપ્રાય બાંધી ન શકયા ત્યારે એમણે કહ્યુ: "હું આ મુકદ્દમાનો ફેસલો આપી શકતો નથી, એને ખલીફાની પાસે લઈ જાઓ. ભગવાન કરુણા કરીને એમને આ મુકદ્દમાનો ફેંસલો કરવાની શક્તિ આપો"

કાજીની વાત સાભળીને કચેરીમા ઊભેલો એક માણસ બોલી ઊઠયો: "ખલીફા આપના અજ્ઞાનને માટેજ આટલો બધો પગાર આપને આપે છે કે?" કાજીસાહેબે સ્મિતપૂર્વક જવાબ આપ્યો "ભાઇ! મને જે થોડુંઘણું આવડે છે, એને માટે ખલીફા મને પુષ્કળ પગાર આપે છે એ વાત ખરી, પણ મને જે જે નથી આવડતું, એને માટે પણ એમને પગાર આપવો પડતો હોત, તો એમના રાજ્યનો અખૂટ ખજાનો પણ એક દિવસમા ખાલી થઈ જાત"

૨૨૨-लोकमान्य तिलकनी स्वदेशभक्ति

મુબઇમાં એક વખત વિદ્વાનોની સભા મળી હતી. અનેક વિદ્વાનો ત્યા એકઠા થયા હતા. ત્યા તિલક મહારાજે 'ખાલ્ડિયન સંસ્કૃતિ' ઉપર તેમજ 'હિદ અને ઈરાનના સુધારા વચ્ચે કેટલું મળતાપણુ છે' એ વિષે એક વિદ્વત્તાપૂર્ણ અને અપૂર્વ કલ્પનાભર્યું વિવેચન કર્યું. સભા બરખાસ્ત થયા પછી, તે સભાના તે

દિવસના પારસી પ્રમુખે કહ્યું' "મિસ્ટર તિલક! તમે તમારી બુદ્ધિનો દુરુપયોગ કરો છો. આટલી અગાધ બુદ્ધિની બક્ષિસ છે, તો પછી તમે ઇતિહાસ-સંશોધનનુ કામ કરશો તો સમસ્ત દુનિયામાં તમારી કીર્તિ ફેલાશે તે છોડી આ રાજપ્રકરણના કીચડમા શુ પડ્યા છો?" તિલકે જવાબ વાળ્યોઃ (એમના અવાજમા સહેજ ફેર પડયો હતો) "હિદ કાંઈ વંધ્યા નથી, સ્વરાજ્ય મળશે એટલે મારા જેવા હજારો પડિતો પાકશે આજે તો દેશની વહારે ધાવાની જરૂર છે. દરેક જણે બુદ્ધિ, શક્તિ અને પોતાનું સર્વસ્વ આજે તો સ્વરાજ્ય પાછળજ આપી છૂટવું જોઇએ."

२२३–गुजरातना एक सुलताननो पुत्रने उपदेश

ગુજરાતના બાદશાહ સુલતાન મુજફ્ફરશાહને તેના પૌત્ર અહમદશાહે કેદ કરીને ઝેર આપ્યુ, તે વખતે એ પુત્રવત્સલ બાદશાહે આપેલી શિખામણ રાજાઓને બોધ લેવા લાયક છે.

(૧) જે માણસોએ તને આ કામ કરવા (દાદાને ઝેર આપવા ઉશ્કેર્યો છે, તેની દોસ્તી રાખતો નહિ, પરંતુ તેને મારી નાખજે, કારણ કે દગાખોરનુ લોહી હલાલ છે (ખરી વાત છે કે દગો કોઇનો સગો નથી.)

(૨) દારૂ પીવાનો શોખ જરા પણ રાખીશ નહિ. બાદશાહોને એ છંદથી દૂર રહેવાની જરૂર છે. દારૂના પ્યાલામા જરા પણ નજર નાખતો નહિ, કારણ કે તે દુઃખના દરિયાનુ તોફાન છે.

(૩) તુ રૂપાવત દરવેશ થજે, એકલા પોતીકા સુખને ન જોતો!

(૪) જો તું તારુ પોતાનુ સુખ ચાહીને બેસી રહીશ, તો તું તારા પોતાના મુલકમા પણ સુખચેનથી રહી શકીશ નહિ.

(૫) અકિંચન દરવેશોની ફિકર રાખ, કારણ કે રાજા રૈયતને લીધેજ તાજદાર થાય છે.

(૬) રૈયત મૂળ છે અને સુલતાન વૃક્ષ છે. અરે પુત્ર ! મૂળથી-જ વૃક્ષ મજબૂત થાય છે.

(૭) જ્યાસુધી બને ત્યાસુધી પ્રજાને સતાવીશ નહિ અને જો એમ કરીશ, તો એ તારુ પોતાનુંજ મૂળ છેદી નાખશે."

२२४–दीवान सावनमलनो निष्पक्षपात न्याय

પંજાબના રાજા રણજિતસિંહના અમલમા મુલતાનનો સૂબો દીવાન સાવનમલ ઘણો પ્રખ્યાત થઇ ગયો છે એની કારકીર્દિમા મુલતાનની પ્રજા ઘણી સુખી હતી. ન્યાય કરતી વખતે એ પોતાના સગાસબધીની જરા પણ શરમ રાખતો નહિ. એક વખત એવું બન્યુ કે, એના મોટા દીકરા રામદાસે એક ખેડૂતના ખેતરમા પોતાનો ઘોડો બાધ્યો. એ ઘોડાએ એ ખેતરની પેદાશનો નાશ કરી નાખ્યો. એ બાબતની ફરિયાદ ખેડૂતે દીવાન સાવનમલની આગળ કર્યાથી એણે પોતાના પુત્રને કેદની સજા કરી હતી. આવા નિષ્પક્ષપાતી ન્યાયાધીશો આજ પણ થોડા દીઠામાં આવે છે.

२२५–गुणनी कदर–महाराजा रणजितसिंह

મહારાજા રણજિતસિહના સમયમાં ખુશાલસિહ નામનો એક યુવક તેમનો અંગરક્ષક હતો એ જાતનો બ્રાહ્મણ હતો અને પરદેશથી આવીને સોળસત્તર વર્ષની વયે લાહોરમાં પાચ રૂપિયાના પગારે એક પલટણમાં નોકર રહ્યો હતો ધીરે ધીરે મહેલના નોકરોમા એ દાખલ થયો અને મહારાજાની પ્રીતિથી અગરક્ષકને હોદ્દે ચડ્યો. એક દિવસ રણજિતસિંહ નગરચર્યા જોવા સારુ વેશ બદલીને બહાર ગયા હતા. રાત બહુ વીતી ગયા પછી

એ પાછા ફર્યા. જમાદાર ખુશાલસિંહ એ સમયે પહેરા ઉપર હતો. એણે પોતાના સ્વામી–મહારાજા રણજિતસિંહને ઓળખ્યા નહિ અને આખી રાત પહેરામા બેસાડી મૂક્યા વહાણું વાતા જોયુ તો જે માણસને આખી રાત બેસાડી મૂક્યો હતો, તે બીજો કોઈજ નહિ, પણ મહારાજા રણજિતસિંહજ હતા. હવે તો એ ગભરાયો અને શરમિંદો થયો, પણ રણજિતસિંહ એના ઉપર જરા પણ ચિડાયા નહિ. ઊલટા એની કર્તવ્યપરાયણતાથી ઘણા પ્રસન્ન થયા અને એને દરવાનના અને પછી અંગરક્ષકના પદ ઉપર નીમ્યો તથા મોટી જાગીર બક્ષિસ કરી. એ ઉપરાંત એનો માન-મરતબો પણ ઘણો વધારી આપ્યો.

૨૨૬–ધર્મોપદેશ–પુનરુક્તિની આવશ્યકતા

કોઈ એક પ્રસિદ્ધ ઉપદેશક પોતાના ભાષણોમા નાના પ્રકારની વિચિત્ર વાર્તાનો સમાવેશ કરીને લોકોના ચિત્તનુ આકર્ષણ કરતો હતો, પણ છેવટમા એકની એકજ વાત સંયમી, કર્તવ્યપરાયણ, પ્રેમાળ અને ઈશ્વરભક્ત થવાનો ઉપદેશ આપતો અને એ એકજ વાક્યથી લોકોને ધાર્મિક થવાને ઉત્તેજિત કરતો એક માણસે તેના ધાર્મિક વ્યાખ્યાનો ઘણી જગાએ સાભળ્યા હતા એક દિવસે તેણે પંડિતજીને કહ્યુ "વ્યાખ્યાનમા છેવટે એકની એકજ વાતની પુનરુક્તિ હોય છે" ઉપદેશકે હસીને કહ્યુ· "ભાઈ! એ સનાતન અને તદ્દન પ્રાચીન ઉપદેશને એક વાર સાભળી લઈનેજ જેઓ એ પ્રમાણે ચાલવાનુ આરંભ કરતા હોય અને પછી ધીમે ધીમે ઊંડો ઈશ્વરપ્રેમ અને ભક્તિનો મધુરો રસ પ્રાપ્ત કરતા હોય તેમને માટે વારેઘડીએ મારો ઉપદેશ સાભળવાનું પ્રયોજન નહિ રહે"

२२७–काम करवामां चोकसाईनो गुण

કોઇ એક રાજા તેના બીજા પ્રધાનોને જે પગાર આપતો, તેના કરતા ચારગણો પગાર મુખ્ય પ્રધાનને આપતો. એ જોઇને બીજા પ્રધાનો દાઝે બળતા અને મનમા વિચારતા કે, 'અમે જે પ્રમાણે કામ કરીએ છીએ, તે પ્રમાણે એ પણ કામ કરે છે, છતા એનો પગાર અને માનમરતબો વધારે શા માટે હોવો જોઇએ? એનું એવું તે શું કામ છે કે, જે અમારાથી ન થઇ શકે?' એક દિવસ રાજાની પાસે જઈને તેમણે પોતાના મનનો ઊભરો ખાલી કર્યો. રાજાએ કહ્યુ. "ઘણુ સારું, હુ આજથી મુખ્યપ્રધાનને રજા આપું છું, તમે બધા એનુ કામ ચલાવજો."

રાજસભાનું કાર્ય ચાલવા માંડ્યું. સંધ્યાકાળની થોડી વાર પૂર્વે રાજમાર્ગ ઉપરથી નગારા તથા વાજિંત્રોનો અવાજ આવ્યાથી રાજાએ તે તરફ ધ્યાન દોડાવીને એક મંત્રીને પૂછ્યું: "આ શેનો અવાજ છે?" મંત્રીએ એક જમાદારને કહ્યું કે, "જોઈ આવ તો આ શેનો અવાજ આવે છે?" જમાદાર બહાર જઇને તરતજ પાછો આવ્યો અને વૃત્તાંત જણાવ્યો. મંત્રીએ રાજાને કહ્યું: "વર પરણવા જાય છે, તેના વાજાં વાગે છે." રાજાએ પૂછ્યું: "કઈ જાતનો વર પરણવા જાય છે?" મંત્રીએ જમાદારને પૂછ્યું. એ જવાબ આપી શક્યો નહિ, એટલે મંત્રી જાતે ઝટપટ ઊઠીને બહાર ગયો અને થોડી વારમાં આવીને કહ્યું: "હજૂર! ક્ષત્રિયનો વર છે." રાજાએ પૂછ્યું: "વર ક્યાનો છે?" મંત્રી પાછો ઝટ દોડીને પૂછી આવ્યો અને બોલ્યો. "ફલાણા ગામનો." રાજાએ પછી પેલા મુખ્ય મંત્રીને બોલાવી મંગાવ્યો અને તેને પણ પૂછ્યું કે, "આ શાનો અવાજ આવે છે?" મંત્રી બહાર ગયો અને થોડી વારમાં હાથમા એક કાગળ લઇને પાછો આવ્યો અને રાજાના

પૂછેલા પ્રશ્નોના સંતોષકારક જવાબ આપવા ઉપરાંત કયા ગામનો વર છે, કન્યા કયા ગામની છે, જાનમાં કોણ કોણ જાય છે, તલવાર, બંદૂક, પાલખી, ઘોડા વગેરે સરંજામ કેટલો છે, મશાલો કેટલી છે, રીતભાત શી ઠરાવી છે, લગ્નમાં કાંઈ લડાઈટંટો થવાનો સંભવ તો નથી ને! એ ગામમાં વિભાગો છે કે કેમ, પૂર્વે આ ગામમાંથી એ ગામમાં વર પરણવા ગયો છે કે નહિ, વરની ઉંમર કેટલી છે, ચહેરો કેવો છે, કેટલું ભણ્યો છે વગેરે બીજી પણ બધી ખબર આપી.

પછી રાજાએ બીજા મંત્રીઓ તરફ સ્મિત કરીને કહ્યું. "જ્યારે હું કોઇ સિપાઇને કોઈ વાત પૂછું છું, ત્યારે સવાલના એકજ જવાબની આશા રાખું છું; પણ જ્યારે કોઇ બુદ્ધિમાન ઊંચા અમલદારને એજ વિષે સવાલ કરું છું, ત્યારે તો જરૂર એવું માનું છું કે, એણે પૂરેપૂરી ચોક્કસ માહિતી મેળવીને જવાબ આપ્યો હોવો જોઇએ."

૨૨૮—મહાત્મા જાફર સાદીકની અંદરની સાદાઈ

જાફર સાદીક હજરત પયગંબર સાહેબના દૌહિત્ર થતા હતા અને બહુ પવિત્ર તપસ્વી પુરુષ હતા. એક દિવસ તેમણે ઊંચી જાતનું કપડું ધારણ કર્યું હતું, તે જોઇને કોઇએ કહ્યું. "આપ તો પયગંબર સાહેબના વંશજ છો. આવું કીમતી કપડું પહેરવું એ આપને છાજતું નથી." સાદીક તેનો હાથ પકડીને પોતાની બાયની અંદરની બાજુએ લઇ ગયા, એટલે તેને જણાયું કે, એ કીમતી વસ્ત્ર નીચે જાડી ખાદીનું એક એવું ખરબચડું વસ્ત્ર હતું, કે જે હાથને પણ ખૂંચતું હતું, તેમણે કહ્યું "મારું આ ઉપલું વસ્ત્ર તો લોકોને માટે છે અને ખુદાને માટે તો અંદરનું બીજું વસ્ત્રજ છે."

૨૨૭–काम करवामां चोकसाईनो गुण

કોઇ એક રાજા તેના બીજા પ્રધાનોને જે પગાર આપતો, તેના કરતા ચારગણો પગાર મુખ્ય પ્રધાનને આપતો. એ જોઇને બીજા પ્રધાનો દાઝે બળતા અને મનમા વિચારતા કે, 'અમે જે પ્રમાણે કામ કરીએ છીએ, તે પ્રમાણે એ પણ કામ કરે છે, છતા એનો પગાર અને માનમરતબો વધારે શા માટે હોવો જોઈએ? એનું એવું તે શું કામ છે કે, જે અમારાથી ન થઇ શકે?' એક દિવસ રાજાની પાસે જઈને તેમણે પોતાના મનનો ઊભરો ખાલી કર્યો. રાજાએ કહ્યુ. "ઘણું સારું, હુ આજથી મુખ્ય પ્રધાનને રજા આપું છું, તમે બધા એનુ કામ ચલાવજો."

રાજસભાનું કાર્ય ચાલવા માંડ્યુ. સંધ્યાકાળની થોડી વાર પૂર્વે રાજમાર્ગ ઉપરથી નગારા તથા વાજિંત્રોનો અવાજ આવ્યાથી રાજાએ તે તરફ ધ્યાન દોડાવીને એક મંત્રીને પૂછ્યું: "આ શેનો અવાજ છે?" મંત્રીએ એક જમાદારને કહ્યુ કે, "જોઈ આવ તો આ શેનો અવાજ આવે છે?" જમાદાર બહાર જઇને તરતજ પાછો આવ્યો અને વૃત્તાંત જણાવ્યો. મંત્રીએ રાજાને કહ્યુ: "વર પરણવા જાય છે, તેના વાજાં વાગે છે" રાજાએ પૂછ્યું: "કઈ જાતનો વર પરણવા જાય છે?" મંત્રીએ જમાદારને પૂછ્યું. એ જવાબ આપી શક્યો નહિ; એટલે મંત્રી જાતે ઝટપટ ઊઠીને બહાર ગયો અને થોડી વારમાં આવીને કહ્યું: "હજૂર! ક્ષત્રિયનો વર છે." રાજાએ પૂછ્યું: "વર ક્યાનો છે?" મંત્રી પાછો ઝટ દોડીને પૂછી આવ્યો અને બોલ્યો· "ફલાણા ગામનો." રાજાએ પછી પેલા મુખ્ય મંત્રીને બોલાવી મંગાવ્યો અને તેને પણ પૂછ્યું કે, "આ શાનો અવાજ આવે છે?" મંત્રી બહાર ગયો અને થોડી વારમાં હાથમા એક કાગળ લઇને પાછો આવ્યો અને રાજાના

પૂછેલા પ્રશ્નોનો સંતોષકારક જવાબ આપવા ઉપરાત કયા ગામનો વર છે, કન્યા કયા ગામની છે, જાનમા કોણ કોણ જાય છે, તલવાર, બંદૂક, પાલખી, ઘોડા વગેરે સરંજામ કેટલો છે, મશાલો કેટલી છે, રીતભાત શી ઠરાવી છે, લગ્નમા કાંઈ લઠાઈટંટો થવાનો સંભવ તો નથી ને ! એ ગામમા વિભાગો છે કે કેમ, પૂર્વે આ ગામમાથી એ ગામમાં વર પરણુવા ગયો છે કે નહિ, વરની ઉંમર કેટલી છે, ચહેરો કેવો છે, કેટલું ભણ્યો છે વગેરે બીજી પણ બધી ખબર આપી.

પછી રાજાએ બીજા મંત્રીઓ તરફ સ્મિત કરીને કહ્યુ : "જ્યારે હું કોઇ સિપાઇને કોઈ વાત પૂછું છું, ત્યારે સવાલના એકજ જવાબની આશા રાખું છુ, પણ જ્યારે કોઇ બુદ્ધિમાન ઊંચા અમલદારને એજ વિષે સવાલ કરું છુ, ત્યારે તો જરૂર એવું માનુ છું કે, એણે પૂરેપૂરી ચોક્કસ માહિતી મેળવીને જવાબ આપ્યો હોવો જોઇએ."

૨૨૮–મહાત્મા જાફર સાદીકની અંદરની સાદાઈ

જાફર સાદીક હજરત પયગબર સાહેબના દૌહિત્ર થતા હતા અને બહુ પવિત્ર તપસ્વી પુરુષ હતા. એક દિવસ તેમણે ઊંચી જાતનું કપડું ધારણ કર્યું હતુ, તે જોઇને કોઇએ કહ્યુ: "આપ તો પયગંબર સાહેબના વંશજ છો. આવુ કીમતી કપડું પહેરવું એ આપને છાજતું નથી." સાદીક તેનો હાથ પકડીને પોતાની બાયની અંદરની બાજુએ લઇ ગયા, એટલે તેને જણાયું કે, એ કીમતી વસ્ત્ર નીચે જાડી ખાદીનું એક એવું ખરબચડું વસ્ત્ર હતું, કે જે હાથને પણ ખૂચતુ હતું, તેમણે કહ્યું "મારુ આ ઉપલું વસ્ત્ર તો લોકોને માટે છે અને ખુદાને માટે તો અદરનું બીજું વસ્ત્રજ છે."

२२९–ईश्वरना गौरवनुं अभिमान–महात्मा जाफर सादीक

એક વખત કોઇએ જાફર સાદીકને પૂછ્યુ: "આપ આપના ખાનદાનના ચિરાગ છો–કુળદીપક છો, એટલા માટે અભિમાની લાગો છો." એમણે કહ્યુ: "ભાઈ! હું અભિમાની નથી; પરંતુ મારામા એક જાતનુ ગૌરવ છે ખરું. જ્યારે હું મારી જાતના અભિમાનનો ત્યાગ કરી દઉં છું, ત્યારે મારા અંતઃકરણમા ઈશ્વરનુ ગૌરવ આવીને ઊભુ રહે છે. માણસથી પોતાના ગૌરવનું અભિમાન તો નજ કરાય, પણ પ્રભુના ગૌરવનું અભિમાન તો કરી શકાય ખરું."

२३०–कृतज्ञ धनवान श्रेष्ठ के सहनशील ऋषि?

એક દિવસ તપસ્વી સાદીકને કોઇએ પૂછ્યું કે, "સહનશીલ ઋષિ શ્રેષ્ઠ કે કૃતજ્ઞ ધનવાન શ્રેષ્ઠ?" સાદીકે જવાબ આપ્યો "સહનશીલ ઋષિ શ્રેષ્ઠ છે, કેમકે ધનવાન મનુષ્યનુ હૃદય ખજાનામા પુરાયલુ રહે છે અને ઋષિનુ ચિત્ત સદા ઈશ્વરમા પુરાયલુ રહે છે."

२३१–निराधारनी सेवानुं माहात्म्य–राणी इलिझाबेथ

હંગરી દેશની રાણી ઇલિઝાબેથ ઘણી પવિત્ર અને ધાર્મિક વૃત્તિની સ્ત્રી હતી. ગરીબ અને માંદા તરફ એ અગાધ માયા રાખતી હતી એક વાર તે એક પતવાળા બાળકને પોતાના મહે-

લમાં લઈ આવી અને તેને સુવાડવા બીજું કોઇ સ્થળ ન હોવાથી પોતાનાજ પલંગમાં સુવાડયું તેનો પતિ એ વાત સાંભળતાજ કાંઇક ગુસ્સા સાથે ત્યા આવ્યો અને તે બાળક કેવું ગંદું છે, તે જોવા તેણે તેને ઓઢાડેલુ વસ્ત્ર ઉપાડયું. તેણે શું જોયુ ? તેણે તે પતિયા બાળકને બદલે ઇસુખ્રિસ્તનુ બાળસ્વરૂપ જોયું અને પછી ગભરાઇને પણ આનદપૂર્વક ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

મહાત્મા ઈસુખ્રિસ્તે કહ્યુ છે કે, "નિરાધાર અને હલકામાં હલકા માણસની જે સેવા કરે છે, તે મારીજ સેવા કરે છે."

२३२–एक सुतारनी अंगमहेनतमां श्रद्धा

થોડાંક વર્ષ પર મિલાન શહેરના રહેવાસી એક સુતારને અમેરિકામા તેના ધનવાન ભાઇના મૃત્યુથી દોઢ કરોડ રૂપિયાનો વારસો મળ્યો ત્યારે એ ખબર ફેલાતાવાર એ સુતારને ત્યા દરરોજ પુષ્કળ કાગળો અને સેંકડો મુલાકાત લેનારા આવવા લાગ્યા. કોઇ કહે કે, મોટર વસાવો, કોઈ કહે મારો સુદર મહેલ આપના નિવાસ માટે ખરીદો, કોઇ કહે અમારી બેંકમા આપનું ખાતુ ઉઘાડો, પણ એ ઓગણચાલીસ વર્ષના ભાગ્યશાળી સુતારે કહ્યુ કે, "ભાઇઓ ! મારે તો નદનવન જેવા મહેલો અને બાગબગીચા કે મોટરોના વૈભવ ન જોઇએ મને તો મારી આ નાનીશી દુકાનજ મુબારક રહો હું તો ત્યાજ બેસીને પહેલાની પેઠે હજુ પણ વાસલા વડેજ મારું ભાગ્ય ઘડીશ "

૨૩૩–आदर्श हिंदु–न्यायाधीश रामशास्त्री

ભારતવર્ષમાં મરાઠાઓના ઉદયકાળમા જે મહાત્માઓનો જન્મ થયો હતો, તે બધામા રામશાસ્ત્રી પહેલી શ્રેણીમા આવે એવા હતા. એમણે હાલના બ્રાહ્મણોને માટે નિઃસ્પૃહતા, નીડરતા અને અડગ ન્યાયપરાયણતાનો દાખલો બેસાડ્યો છે. ભારતવર્ષમાં જેમ જેમ આગેવાનોમા એવા ઉચ્ચ ભાવો ઊંડું મૂળ નાખતા જશે, તેમ તેમ સાધારણ લોકો પણ પોતાનું ચરિત્ર તેવા પ્રકારનું ઘડવાનો પ્રયાસ કરશે. જનસમાજમા મોટી સંખ્યામાં એવા ઉચ્ચ કોટીના લોકો હોય અને તેઓ દેશસેવામા જોડાય, ત્યારેજ દેશની ખરી ઉન્નતિ થાય છે

અઢારમી સદીમા મહારાષ્ટ્ર દેશમા કલ્યાણ જિલ્લામાં માહુલી ગામમાં રામશાસ્ત્રીનો જન્મ થયો હતો.

બાળપણમાં માતાપિતાનુ મૃત્યુ થયાથી રામશાસ્ત્રી તેર વર્ષ સુધી મોટા કાકાને ત્યાંજ ઊછર્યા હતા. ત્યાર પછી ઘર છોડીને સતારા જિલ્લામાં એક ધનવાન શેઠિયાને ત્યાં કામકાજ કરવા લાગ્યા. તે કાંઇ પણ ભણ્યાગણ્યા નહોતા. બાલ્યાવસ્થામા તરવાનો તથા કુસ્તી તેમજ કસરતનો એમને ઘણો શોખ હતો અને એમાજ એમનું બાલ્યજીવન વ્યતીત થયુ હતુ. બાળકની સરળતા તથા વિશ્વાસપાત્રતા જોઇને શેઠ ઘણો ખુશ થયો કેટલાક વર્ષ એ શેઠને ત્યા રહ્યા પછી એક દિવસ એવું બન્યુ કે, રામ, શેઠની રસોઇ સારુ પાણી ભરીને આવ્યા, તે વખતે શેઠ મોતી ખરીદી રહ્યા હતા. મોતીના તેજથી બાળકના ચક્ષુ આકર્ષાયાં. ઘડો ખભા ઉપર પકડી રાખીને યુવક ત્યાં ઊભો ઊભો ટગર ટગર જોવા લાગ્યો. શેઠે એ જોઇને પૂછ્યું· "આ પ્રમાણે ઊભો શા સારુ રહ્યો છે?

શો વિચાર કરે છે?" સરળ બ્રાહ્મણ યુવકે ઉત્તર આપ્યો· "મોતી પહેરવાનુ મન થયું છે." શેઠે હસીને કહ્યુ· "બહુ મોટા મોટા પડિતો અને રાજામહારાજાઓ તથા મહાવીર સેનાપતિઓ હોય તેજ મોતી ધારણ કરી શકે છે."

બ્રાહ્મણ યુવકને ઘણી શરમ આવી. એના મનમા વિચાર આવ્યો કે, "હુ પણ ધારુ તો ભણીગણીને મોટો પડિત બની શકું." તેમણે સરળતાપૂર્વક શેઠને કહ્યુઃ "શેઠસાહેબ! મને કાશી મોકલી આપો, તો હું પણ ભણી આવું"

રામની સરળતાથી શેઠ પ્રસન્ન થયા હતા બ્રાહ્મણકુમારને ભણવાની ઇચ્છા થઇ છે, એ જાણીને શેઠે તેમની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાનુ કબૂલ કર્યું. એ સમયમા સતારાથી કાશી જવું, એ કાઇ રમત વાત નહોતી, પરંતુ એ વખતે મોટા મોટા શેઠિયાની ઠેકાણે ઠેકાણે પેઢીઓ હતી અને તેઓનો પોતાનોજ ટપાલના ટપ્પાઓનો બદો બસ્ત હતો; એટલે શેઠની મદદથી રામ કાશી પહોચ્યા. વલ્લભ ભટ્ટ પારાગુ કે એ વખતે કાશીધામમા મોટી પાઠશાળા ચલાવતા હતા. હજારો વિદ્યાર્થીઓ ત્યાજ રહીને ભણતા તેમના ભોજનની વ્યવસ્થા પણ ત્યાજ હતી જયપુરના સુવિખ્યાત મહારાજ સવાઈ જયસિંહ એ પાઠશાળાના ખર્ચ સારુ એક લાખ રૂપિયાનુ વર્ષાસન આપતા. વલ્લભ ભટ્ટની આગળ જઇને સોળ વર્ષનો રામ ગળગળો થઇને ઊભો રહ્યો અને વિદ્યા ભણાવવા સારુ વિનવવા લાગ્યો. એનો ચહેરો જોઇને ભટ્ટજી પ્રસન્ન થયા અને પૂછ્યુઃ "શુ શું ભણીને આવ્યા છો?" સરળચિત્ત રામે જવાબ આપ્યો "કાઇ ભણ્યો નથી, મને કાઇ આવડતુ નથી!" ત્યા બેઠેલા સેકડો વિદ્યાર્થીઓ આ ઉત્તર સાંભળીને ખડખડાટ હસી પડ્યા

વલ્લભ ભટ્ટના જમાઇએ પણ મોટી વયે ભણવા માંડ્યુ હતુ, એટલે એની સાથે રામને દોસ્તી બધાઈ વલ્લભ ભટ્ટે બન્નેના

શિક્ષણનો બંદોબસ્ત કરી દીધો દઢ શરીરવાળા, સદાચારી, સત્યવાદી, સરળ હૃદયના અને વિદ્યા ભણવામાં પુષ્કળ ખંત ધરાવનારા રામે બહુ ઝડપથી જ્ઞાન મેળવવા માંડ્યું. સનાતનધર્મની નિષ્કામતા, પવિત્રતા, ઉદારતા આદિ ગુણો સંપૂર્ણરૂપે એમનામાં આવી ગયા શાસ્ત્રનુ જ્ઞાન થયાથી સાંસારિક સુખ ભોગવવાની–હીરામાણેક ને મોતી પહેરવાની લાલસા પણ એમને રહી નહિ. અગાધ પાંડિત્ય અને અસામાન્ય કર્તવ્યનિષ્ઠાને રામ રાતદિવસ પોતાના હૃદયમા ધારણ કરવા લાગ્યા. ઘણાં વર્ષ પછી નિરક્ષર રામ સર્વ શાસ્ત્રમા પારંગત, પરમ પવિત્ર રામશાસ્ત્રી બનીને કાશીધામથી પાછા ઘેર આવ્યા.

એમની વિદ્વત્તા, ધર્મશીલતા, તેજસ્વિતા અને સરળતાની સુવાસ એમના દૂરના ગામડામાથી પૂનામાં પેશ્વાના મહેલ સુધી પહોચી. બાલાજી બાજીરાવે મોટા માન સહિત એમને બોલાવીને સભાપંડિત અને ધર્માધિકારીની પદવી આપી. પૂનામાં અડધા ભારતવર્ષના અધીશ્વર પેશ્વાની હાઇકોર્ટના એ મુખ્ય ન્યાયાધીશ બન્યા એમ કહીએ તો ચાલે. એમની નીડરતા, સરળતા અને ન્યાયપરાયણતાને માટે પેશ્વા સુધ્ધા એમને માન આપતા. તેમણે ધર્મથી ડરીને ચાલનારા એવા કેટલાક સારા પંડિતોને ચૂંટી ચૂંટીને પોતાની નોકરીમા રાખ્યા હતા માધવરાવે પેશ્વા બન્યા પછી રામશાસ્ત્રીની સહાયતાથી આખા રાજ્યમાં ન્યાયનો સારો બંદોબસ્ત કર્યો હતો.

માધવરાવ પેશ્વા દઢ મનના રાજા નહોતા. એ તરંગી માણસ હતા. થોડાક દિવસ પછી યોગસાધન તરફ એમનુ ચિત્ત ગયુ અને કેટલાક સંન્યાસીઓને એકઠા કરીને યોગસાધનમાજ વખત ગાળવા લાગ્યા. એક દિવસ રામશાસ્ત્રી સરકારી કામને અંગે પેશ્વાની પાસે મુકરર કરેલા વખતે ગયા. ત્યા જઇને જુએ છે તો પેશ્વા ધ્યાનમગ્ન હતા. રામશાસ્ત્રી પેશ્વાના નોકરોને કહેતા ગયા કે, “ હું આવ્યો

હતો એની મહારાજને ખબર કરજો” પેશ્વા ધ્યાનમાથી ઊઠયા પછી એ સમાચાર એમને આપવામા આવ્યા. થોડી વાર પછી રામશાસ્ત્રી પાછા આવ્યા અને જણાવ્યું કે, “મહારાજ! મારી ઇચ્છા કાશીમાં વાસ કરવાની છે.” એ વખતમા હિંદુરાજ્યોમા ‘નોકરી છોડી દઉ છું,’ ‘હવેથી તમારુ કામ નહિ કરું,’ ‘લો આ મારું રાજીનામુ’ એવું કહેવાને બદલે તીર્થવાસની ઇચ્છાજ પ્રકટ કરવાનો રિવાજ હતો. પોતાને મળવા આવીને શાસ્ત્રીજીને પાછા જવું પડયુ, તેને માટે પેશ્વાએ દિલગીરી જાહેર કરી, પણ સાથે સાથે દલીલ કરી કે, “હું બ્રાહ્મણોના કર્તવ્યનુંજ પ્રતિપાલન કરી રહ્યો હતો, એને માટે તો આપે વખાણ કરવાં જોઇતા હતા, તેને બદલે નોકરી છોડીને ચાલ્યા જવાનો વિચાર રાખો છો, એ ઠીક નથી. રામશાસ્ત્રીએ ઉત્તર આપ્યો· “યોગાભ્યાસ એ બ્રાહ્મણનુ કર્તવ્ય છે, એ હુ પણ માનું છું, પરતુ રાતદહાડો એજ કર્તવ્ય કરવું હોય, તો મારી સાથે કાશી ચાલો, આપણે બન્ને જણા રાજકાજ છોડી દઇને એજ કાર્યમા લિપ્ત રહીએ, પરતુ બ્રાહ્મણ જ્યારે સ્વધર્મ છોડીને ક્ષત્રિયનુ કામ–રાજ્યપાલન હાથમા લે, તો એની ફરજ છે કે, એ કાર્યનું ક્ષત્રિયના કરતાં પણ વધારે સારી રીતે પાલન કરે, એમ ન કરે તો બ્રાહ્મણધર્મનો ત્યાગ કરવાના દોષનુ કદાપિ પણ પ્રાયશ્ચિત્ત થઈ શકે નહિ જો રાજ્યનો ત્યાગ આપને નથીજ કરવો, તો પછી આપની પ્રજાનુ સુખ અને સગવડપૂર્વક પાલન કરવુ, એના કરતાં વધારે મોટુ કાર્ય આપને માટે બીજુ કોઇ પણ નથી કર્તવ્યપાલન એજ ધર્મ છે”

પેશ્વા માધવરાવે શાસ્ત્રીજીનો ઉપદેશ માથે ચડાવીને યોગાભ્યાસની ધૂન છોડી દીધી કર્તવ્યની કેવી સુદર વ્યાખ્યા રામશાસ્ત્રીએ કરી! આપણે બધા પોતપોતાને સોપાયલુ કામ બહુજ ચીવટથી અને એકાગ્રતાથી કરીએ તો દેશની દશા ઝટ સુધરી જાય,

પૂનામા પરમ શ્રદ્ધાળુ હિંદુ બ્રાહ્મણરાજા–પેશ્વાના રાજ્યમાં દર વર્ષે શ્રાવણ મહિનામાં આખા ભારતવર્ષના સર્વશ્રેષ્ઠ પંડિતોની એક મોટી સભા ભરાતી હતી. એ મહાસભામા હાજરી આપવા માટે ફી ભરીને ડેલિગેટની ટિકિટ લેવી પડતી નહોતી અને ઘરનું ખીચડુ પણ ખાવું પડતું નહોતુ; તેમજ મુસાફરીખર્ચ પણ વેઠવું પડતું નહોતું. પેશ્વા એ સમયે ઓછામાં ઓછા પાચ લાખ રૂપિયા બ્રાહ્મણોને દક્ષિણામા વહેચતા. એક વર્ષે ઓગણીસ લાખ રૂપિયા વહેચવામા આવ્યા હતા. કાશી, મિથિલા, કાશ્મીર, તાંજોર વગેરે સ્થળેથી પંડિતો એકઠા થતા. પંડિત દીઠ વીસ રૂપિયાથી માડીને સો રૂપિયા સુધી દક્ષિણા અપાતી. એ વીસ રૂપિયાની કિંમત એ વખતમા કેટલી હતી, એનું અનુમાન એટલા ઉપરથી આવી શકશે, કે એ સમયમાં રૂપિયે મણ ચોખા (બંગાળી તોલથી) મળતા હતા. સાધારણ સ્થાનિક બ્રાહ્મણોને બે રૂપિયા દક્ષિણા મળતી. પંડિતોની યોગ્યતાનો નિર્ણય કરવાનું કામ રામશાસ્ત્રીને સોપવામાં આવ્યું હતું. એક દિવસ નાનાફડનવિસ રૂપિયાની કોથળી લઈને બેઠા હતા, પડખે રામશાસ્ત્રી હતા દક્ષિણા વહેચાઈ રહી છે, એવામા રામશાસ્ત્રીના મોટાભાઈ આવ્યા. એમને જોઇને નાનાફડનવિસે વીસ રૂપિયા ગણીને રામશાસ્ત્રીના હાથમાં આપ્યા, પરંતુ રામશાસ્ત્રીના ભાઈ લગભગ નિરક્ષર હતા. રામશાસ્ત્રીએ બે રૂપિયા રાખીને બાકીના અઢાર રૂપિયા નાનાફડનવિસના હાથમા પાછા આપ્યા અને ધીમેથી કહ્યુ: "એ મારા મોટાભાઇ છે ઘર આગળ એમના ચરણની હું પૂજા કરુ છું; પરંતુ અહીયા તો હુ બ્રાહ્મણોની યોગ્યતાનો ફેંસલો કરવા બેઠો છું. મારા મોટાભાઇ છે એટલા સારુ એમને જેટલું મળવુ ઘટે છે, તેથી એક પાઈ પણ વધારે આપવા દઈશ નહિ."

૨૩૪–હિંદનો આદર્શ બ્રાહ્મણ–અસંગ્રહી અને સત્યભાષી રામશાસ્ત્રી

રામશાસ્ત્રી ઘણાજ સાદા અને નિઃસ્પૃહી માણસ હતા. તેઓ ઘરમા એક દિવસ ચાલે એટલુ જ સીધું રાખતા અને એથી વધારે જે કાંઇ આવે તે દાન કરી દેતા. એમને જાગીર આપવાને પેશ્વાએ ઘણોએ પ્રયત્ન કર્યો, પણ એમણે ના ને નાજ કહી, એટલે એમના પુત્ર ગોપાળરાવને બત્રીસ સો રૂપિયાની વાર્ષિક આવકવાળી જાગીર આપવા માડી રામશાસ્ત્રીનો પુત્ર ગોપાળ ભણ્યોગણ્યો નહોતો. રામશાસ્ત્રીએ કહ્યું: 'એને આવડું મોટુ ઇનામ આપશો નહિ. મજૂરી કરીને નિર્વાહ કરવાજ ગોપાળ લાયક છે. મારે ખાતર રાજ્યના ધનનો આવો દુરુપયોગ કર્યાથી મારો પણ પરલોક બગડે.' રામશાસ્ત્રીના જીવતાં તો પેશ્વાએ એમનુ કહ્યું માન્યુ, પણ પાછળથી એ નિઃસ્પૃહી વિદ્વાન અમલદારની કદર કરવા એમના છોકરા ગોપાળને શાસ્ત્રીની ઉપાધિ અને બત્રીસ સો રૂપિયાની જાગીર આપીને પોતાની કૃતજ્ઞતા અને ગુણજ્ઞતા સાબિત કરી.

૨૩૫–રામશાસ્ત્રીની સ્વામીભક્તિ

બાલાજી બાજીરાવનુ લાડકું નામ 'નાના સાહેબ' હતું એ વખતે ભારતવર્ષમા 'બાબુ સાહેબ' નહોતા અને હાલની પેઠે સાહેબ તથા રાવ બહાદુરોનો પણ વરસાદ વરસતો નહોતો, એટલે મહારાષ્ટ્રમા એ વખતે પેશ્વાઓના નામની સાથેજ સાહેબ શબ્દ લગાડાતો. ત્યાર પછી ધીમે ધીમે બધા મોટા માણસોને માટે એ સાહેબ શબ્દ વપરાવા માડ્યો અને હવે તો બધા દક્ષિણીઓ રાવ-સાહેબ કહેવાય છે પરતુ રામશાસ્ત્રી, પેશ્વાના કુટુંબીઓ સિવાય

બીજા કોઇને માટે ‘સાહેબ’ શબ્દ વાપરતા નહિ. દીવાન નાના-ફડનવિસનું જે વખતે રાજદરબારમાં અતિશય ચલણ હતું, તે વખતે એક દિવસ તેમણે રામશાસ્ત્રીને બોલાવવા સારુ પાલખી મોકલી. ભોઇઓએ કહ્યું કે, “નાના સાહેબે આપને માટે પાલખી મોકલી છે.” રામશાસ્ત્રીએ પાલખી પાછી મોકલીને કહાવ્યું કે, “નાના સાહેબ (બાલાજી બાજીરાવ પેશ્વા) તો ક્યારનાએ સ્વર્ગવાસી થઇ ગયા છે. બીજા કોઈ ‘નાના સાહેબ’ને હું ઓળખતો નથી.”

શુદ્ધ પણ લોકવિરુદ્ધ અભિપ્રાય આપવામાં સાહસ

સરદાર પરશુરામ ભાઉ પટવર્ધન પેશ્વા માધવરાવના મુખ્ય સેનાપતિ હતા તેમની આઠ વર્ષની કન્યા પરણ્યા પછી ચોથે દહાડે વિધવા થઇ. શોકાતુર બ્રાહ્મણસરદાર–કન્યાના પિતાએ રામશાસ્ત્રીને પૂછ્યું: “છોકરીએ શું હવે સ્વામીના દેહની સાથે સતી થવું, કે પુનર્લગ્ન કરવું? શાસ્ત્ર શું કહે છે?” શાસ્ત્રીએ ઉત્તર આપ્યો: ‘શાસ્ત્ર પ્રમાણે તો આવા સંયોગોમાં એને પુનર્લગ્ન કરવાની રજા છે.’ એ ઉપરથી પેશ્વાના રાજમહેલમા પંડિતોની મોટી સભા ભરવામા આવી દેશસ્થ, કોંકણસ્થ અને કાશીના પંડિતોના અભિપ્રાયો નાનાફડનવિસે પૂછી જોયા એ બધાએ પણ એજ નિર્ણય આપ્યો કે, રામશાસ્ત્રીએ આપેલી વ્યવસ્થા શાસ્ત્રને અનુસરતી છે. સરદાર પરશુરામ ભાઉએ ન્યાતજાતની બીકથી કન્યાને ફરીથી પરણાવવાની હિંમત તો કરીજ નહિ, પરંતુ એ સમયમાં શાસ્ત્રસંમત હોવા છતા પણ લોકવિરુદ્ધ સંમતિ આપવી એ મોટા સાહસનુ કામ હતુ. રામશાસ્ત્રીએ લોકનિંદાની જરા પણ પરવા ન કરતા ઉપર પ્રમાણે શાસ્ત્રની સાચી મર્યાદા જણાવી દીધી.

૨૩૬–રામશાસ્ત્રીનું સ્પષ્ટવક્તૃત્વ

પાચમા પેશ્વા નારાયણરાવ એક કાવતરાના ભોગ થઇને મરણ પામ્યા રઘુનાથરાવ અને તેની પત્ની આનંદીબાઈ એ કાવતરાનાં મૂળ હતા, એવો સંદેહ ઉપજવાથી રઘુનાથરાવે પેશ્વાની ગાદી પચાવી પાડી ત્યારે રામશાસ્ત્રી પહેલા તો એની રાજસભામાં ગયા નહિ વધારે તપાસ કરતા જ્યારે ખબર પડી કે, રઘુનાથ વાસ્તવમા એ હત્યાકાડમાં શામિલ હતો ત્યારે રામશાસ્ત્રી રાજસભામા ગયા અને પેશ્વા રઘુનાથરાવને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહ્યુ કે, “તમે તમારા ભત્રીજા અને રાજા નારાયણરાવના વધમા શામિલ છો, એટલે તમે રાજહત્યા અને બ્રહ્મહત્યાના પાપી છો.”

આગલા પેશ્વા નારાયણરાવે તેના પિત્રાઈ રઘુનાથરાવને વિદ્રોહી ધારીને રાજમહેલમાજ નજરકેદ રાખ્યો હતો. રઘુનાથરાવે એ ઉપરથી ગુસ્સે થઇને પેશ્વાને પકડી લાવવા સારુ પોતાના એ વિશ્વાસુ નોકરોને એક પરવાનો લખી આપ્યો હતો. પેશ્વાના આસન ઉપર બેઠેલા, પહેલાંના પેશ્વાની હત્યા કરાવનાર, શસ્ત્રધારી, ક્રૂર નોકરોથી રક્ષાયલા રઘુનાથરાવને, જ્યારે ભરીસભામાં નિ:સંકોચપણે બ્રહ્મહત્યા અને સ્વામીહત્યાનો આરોપ મૂકીને રામશાસ્ત્રીએ ધમકાવ્યા, ત્યારે એને કબૂલ કરવું પડ્યુ કે, ‘એ પરવાનામાં મે સહી કરી હતી અને હવે તમે મને એનુ પ્રાયશ્ચિત્ત આપો.’ એ મૂળ પરવાનો એ વખતે રામશાસ્ત્રીના હાથમાં હતો, એટલે એ અપરાધનો સ્વીકાર કર્યા વગર ચાલે એમ પણ નહોતું. એમ કહેવાય છે કે, એ પરવાનામા ‘પકડજો’ ને બદલે ‘મારજો’ શબ્દ રઘુનાથરાવની પત્ની આનંદીબાઇએ પોતાને હાથે લખ્યો હતો ગમે તેમ હો, પણ પેશ્વાના સૈન્ય અને નોકરોમા અસંતોષ અને વિદ્રોહ ઉત્પન્ન કરી બ્રાહ્મણરાજાની હત્યા કરવાનો દોષ રઘુનાથ-

રાવને માથેજ ખરેખર આવ્યો હતો. એ પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત, સત્ય પરાયણ અને નીડર ધર્માધિકારી રામશાસ્ત્રીએ દૃઢતાપૂર્વક બતાવ્યું હતું. તેમણે સ્પષ્ટપણે કહ્યું હતુ કે, "તુષાનલ આગ સળગાવીને તેમાં જીવતા બળી મરવું એજ તમારે માટે એક પ્રાયશ્ચિત્ત છે. જીવતાં સુધી બીજી કોઈ પણ રીતે તમે આ પાપ કદી ધોઇ શકશો નહિ અને એમ નહિ કરો, ત્યાંસુધી તમારુ અને તમારા રાજ્યનું કલ્યાણ થવાનું નથી. તમે જ્યાંસુધી એ દંડ નહિ ભોગવો ત્યાંસુધી હું આ રાજ્યમા કોઇ કામ નહિ કરું, બલકે તમે જીવશો ત્યાંસુધી પૂના તરફ જોઈશ પણ નહિ "

મરાઠાઓનો ઇતિહાસ લખનાર ગ્રાટ ડફ સાહેબ સાચુ લખી ગયા છે કે, " રામશાસ્ત્રી પોતાના જીવનના ઉદાહરણથી પોતાના દેશવાસીઓનું ઘણું કલ્યાણ કરતા ગયા છે. એમના બધા ફેંસલા વાજબી અને આજે પણ માન્ય રાખવા યોગ્ય છે. એમાંના એક પણ ફેંસલામા ભૂલ દીઠામા આવી નથી તેમનામા ઉદ્યમ, વાજબી ન્યાય આપવાની કાળજી અને નિર્ભયતા એ ગુણો અતુલનીય હતા. આવા મોટા કાવતરામા પેશ્વાના હાથનો લખેલો મૂળ પરવાનો પોતાના હાથમા લેવો, એટલા ઉપરથીજ એ વૃદ્ધ શાસ્ત્રીના ઉદ્યમ અને ક્ષમા સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે. પાકે પાયે વાતનો પત્તો લગાડ્યા પછીજ એ પેશ્વાની કચેરીમા છેલ્લી વાર ગયા હતા. ગમે તેવો મોટો અને વગવસીલાવાળો માણસ હોય, પણ જો તેણે અપરાધ કર્યો હોય તો એ સદા નિઃસ્વાર્થ, લોભશૂન્ય અને દૃઢચરિત્ર ન્યાયશાસ્ત્રીથી ડરતો રહેતો તે બહુ થોડું ખર્ચ કરનારા હતા અને એક દિવસ કરતાં વધારે વખત ચાલે એટલુ અનાજ ઘરમાં રાખતા નહોતા, એટલે એમને લાચ આપીને કે ભલામણ કરાવીને કર્તવ્યમાર્ગમાથી જરા પણ ચળાવવાનો કોઇ પ્રયત્ન કરે તો તે નિષ્ફળજ નીવડતો."

૨૩૭–જુલિયસ સીઝરની નિર્ભયતા

જુલિયસ સીઝરની વિરુદ્ધ લોકો કાવતરા રચી રહ્યા હતા, એ જોઈને તેમના ભક્ત તથા મિત્રોએ તેમને ચેતવણી આપી કે, "આપે હથિયાર અને અંગરક્ષક સિપાઈઓ સાથે રાખ્યા વગર બહાર ફરવા નીકળવું નહિ." એના જવાબમાં એ પ્રતાપી રાજાએ ઉત્તર આપ્યો કે, "જે પુરુષ મૃત્યુથી ડરે છે, તેને દરેક પળે મૃત્યુની વેદના ભોગવવી પડે છે, પણ હું મૃત્યુથી ડરતો નથી એટલે મારે એકજ વાર એ વેદના ભોગવવી પડશે."

૨૩૮–ખલીફા ઉમરની સાદાઈ અને નિરભિમાન

મહાત્મા ઉમર સેંકડો થીગડાવાળો જામો પહેરીને તથા ફાટેલા જોડા પગમાં ધારણ કરીને અને ફાટેલુ ફાળિયું માથે બાંધીને રહેતા કોઈ કોઈ વખત એવા વેશમાજ માથે ઘડો મૂકીને વિધવાઓને સારુ પાણી ભરી લાવતા અને થાક લાગે ત્યારે મસ્જિદની પાસે ભોય ઉપરજ સૂઈ જતા

એ ઘણી વાર મદીનાથી મક્કા આવ-જા કરતા હતા, પરંતુ રસ્તામા કોઈ દિવસ તબૂ ઊભો કરવાની ભાંજગડ કરતા નહિ. તેમનુ રોજનુ ખર્ચ બે દરહામ અર્થાત્ દસ આના હતું

એક દિવસ કેટલાક આબરૂદાર આરબો તેમને મળવા સારુ આવ્યા. તેમણે જોયુ કે, ખલીફા એક ફાટેલુ વસ્ત્ર પહેરીને એક ઊંટની પાછળ દોડાદોડ કરી રહ્યા છે એ આરબોને જોઈને ખલીફા બોલી ઊઠ્યા: "એક સરકારી ઊંટ નાસી જાય છે, ચાલો આપણે બધા દોડીને તેને પકડીએ" એ સાભળીને એમાંના એક જણે કહ્યુ "આપ શા સારુ તસ્દી લો છો? કોઈ નોકરને ઊંટ પકડી

આણુવાની આજ્ઞા આપો." મહાત્મા ઉમરે કહ્યું "મારા કરતા વળી હલકા દરજ્જાનો બીજો કયો નોકર મળવાનો હતો?"

એક દિવસ મસ્જિદમાં કુરાન પઢતી વખતે એમણે કહ્યું: "બધા સાભળો! એક વખત હુ એટલો બધો ગરીબ હતો, કે લોકોની મજૂરી કરીને તેના બદલામા જે ખજૂર મળતું તે વડે પેટ ભરતો. આજે આ ઊંચી પાયરીએ ચઢ્યા પછી પણ તમને એ વાત કહેવામાં મારો ઉદ્દેશ એજ છે કે, આજ મારા મનમા જરા અહંકાર ઉત્પન્ન થયો હતો, તેને શમાવવાની મને જરૂર જણાઇ."

૨૩૯–પવિત્રતાનો ઉપાય–ઈશ્વરને હાજરાહજૂર જાણો

એક સાધક કહી ગયા છે કે, "કામ કરતી વખતે મનમાં સમજી રાખવું કે, તમે જે કરો છો તે ઈશ્વર પંડે જુએ છે, વાત કરતી વખતે સ્મરણમા રાખજો કે, જે કાંઇ તમે બોલી રહ્યા છો તે ઈશ્વર પોતે સાભળે છે અને મૌનાવસ્થામા પણ યાદ રાખો કે, મન વડે તમે જે કાંઈ વિચારી રહ્યા છો તે સુધ્ધા ઈશ્વર જાણે છે."

૨૪૦–ન્યાયપરાયણ ન્યાયાધીશ ગેસ્કિન

ઇંગ્લેંડનો રાજા પાચમો હેન્રી યુવરાજપદ ઉપર હતો, તે વખતે એના એક નોકરને કોઇ ગુનાને સારુ અદાલતમા રજૂ કરવામા આવ્યો, યુવરાજ હેન્રીએ પોતાના નોકરને મુકદ્દમામાંથી બચાવી લેવાની તજવીજ કરી, પણ મુખ્ય ન્યાયાધીશ ગેસ્કિન આગળ તેનુ કાઇ ચાલ્યુ નહિ અને તેણે તે ગુનેગારને સજા કરી યુવરાજ ગુસ્સે થઇને પોતાની પદવીનું પણ ભાન ભૂલી જઇને કચેરીમા ગયો અને પોતાના નોકરને છોડી મૂકવાની ન્યાયાધીશને આજ્ઞા આપી

મુખ્ય ન્યાયાધીશે યુવરાજને નમ્રતાપૂર્વક કાયદાની મર્યાદા સમજાવી અને શિખામણ આપી કે, "આપ જો નોકરને છોડાવવા માગતા હો, તો એને ક્ષમા કરવા સારુ બાદશાહ ચોથા હેન્રીને પ્રાર્થના કરો."

પરંતુ એ શિખામણ યુવરાજને ગળે ઊતરી નહિ અને સજા પામેલા અપરાધીને બળપૂર્વક અદાલતમાંથી છોડાવી લઇ જવાનો યત્ન કર્યો. એ વખતે ન્યાયાધીશ ગેસ્કિને યુવરાજને અદાલતમાંથી એકદમ બહાર નીકળી જવાનો દૃઢતાપૂર્વક હુકમ આપ્યો.

યુવરાજ અતિશય ક્રોધાવેશમા આવી જઇને ન્યાયાધીશની ખુરશી તરફ ધસ્યો એ વખતે બધાએ ધાર્યું કે, એ ન્યાયાધીશને મારવા સારુ જાય છે, પરંતુ બે ડગલા ગયા પછી આગળ વધવાને યુવરાજની હિંમત ચાલી નહિ. ન્યાયાધીશનું ગંભીર અને તેજસ્વી મુખ જોઇને એ અટકી પડ્યો ગેસ્કિને એ વખતે યુવરાજને કહ્યું "હું આ ન્યાયાસન ઉપર બેસીને રાજ્યના રાજાનુ સન્માન સાચવી રહ્યો છું. અદાલતનો માનમરતબો સાચવીને ભવિષ્યમા જેમના ઉપર આપ રાજ્ય કરવાના છો, તે રૈયતને કાયદાનુ પાલન કેવી રીતે કરવું, તેનો આપે આદર્શ શીખવવો જોઇએ. જે ઉદ્ધતાઇ અને અપમાનની વર્તણૂક આજે આપે અદાલત પ્રત્યે ચલાવી તે માટે હું આપને કેદમા જવાની આજ્ઞા આપુ છું"

યુવરાજની બુદ્ધિ હવે ઠેકાણે આવી, હવે એને પોતાના કાર્ય માટે પશ્ચાત્તાપ થયો અને જરાએ આનાકાની વગર એ જેલમા ગયો. એના પિતા ચોથા હેન્રીને જ્યારે એ વાતની ખબર પડી, ત્યારે તેણે ઘણા આનંદમા આવી જઇને કહ્યુ· "કાયદાની મર્યાદા આ પ્રમાણે સાચવી શકે એવો સમર્થ ન્યાયાધીશ જે રાજ્યમા છે, તે રાજ્ય નિશ્ચય સુખી છે અને કાયદાનું ઉલ્લંઘન કરવા છતાં પણ જે રાજાનો પુત્ર નીચુ માથુ કરીને તેની સજા ભોગવે છે, તે રાજા પણ સુખી છે."

ઘાસના ભારા લાદીને જઈ રહ્યો હતો. તેણે સાદા વેશમા ફરતા એ રાજાને પણ વેઠે પકડીને તેના માથા ઉપર ઘાસનો ભારો મૂક્યો. રાજાધિરાજ પણ આગળ ગધેડું અને પાછળ પોતે ઘાસનો ભારો ઊચકીને ચાલવા લાગ્યા. તંબુ આગળ પહોંચતાંવારજ સિપાઈઓએ તેમને ઓળખ્યા અને તેઓ તો આ દેખાવથી સ્તબ્ધજ થઇ ગયા ઘાસવાળો પણ ખરી વાત સમજી ગયો અને કાંઇ રસ્તો નહિ જડવાથી રાજાના પગમા આળોટીને કરગરવા લાગ્યો. મહાત્મા સુલેમાન ફારસીએ તેને કહ્યું: "ભાઇ! તારો કાંઈ વાંક નથી, હુ ત્રણ લાભ મેળવવા સારુ પોતાની મરજીથી આવા વેશમા બહાર નીકળ્યો હતો. (૧) ગર્વત્યાગ, (૨) જુઠી લોકલાજનો ત્યાગ અને (૩) દરેક રૈયતનાં સુખદુઃખનો સાક્ષાત્ અનુભવ. એટલા માટેજ તારો ભાર લાદીને હું અહીં સુધી આવ્યો છું. આજથી હું મારા બધા સિપાઇઓ અને અમલદારોને હુકમ આપું છું કે, હવેથી કોઇએ કોઇની પાસે વેઠ કરાવવી નહિ અને પોતે મહેનત કરીનેજ પેટ તથા કુટુંબનું પાલનપોષણ કરવું."

૨૪૫–ગુપ્તદાન અને બિશપ ટેલર

આજકાલ જાહેરખબરનો યુગ છે. દાનની બાબતમા પણ લોકો આપે છે તો થોડુ, પણ ઢોલ પિટાવે છે ઝાઝા. હાલ તો એકાદ કૂવો ખોદાવે, અનાથાશ્રમમા એકાદ ઓરડી બધાવી આપે અથવા તો એકાદ પરબડી કે હવાડો બંધાવે, તોપણ આરસપહાણની તખ્તી લગાડાવવા અને એમા પોતાના પુણ્યની કથા કોતરાવવાની ફૅશન થઇ પડી છે, પરતુ પહેલાના વખતમા લાખો રૂપિયાના ખર્ચે બધાવેલા તળાવ અને દેવમંદિરો આપણા દેશમા ઠેકાણે ઠેકાણે જોવામા આવે છે, છતા પણ તેના બધાવનારનુ નામ

કાયમ રાખવાને માટે કોઈ લેખ ત્યા કોતરેલો હોતો નથી. એ બધા સત્કાર્યોનું ફળ શ્રીભગવાનને અર્પણ થતું અને ચિત્રગુપ્તજીના ચોપડામાજ નોધાતું. મહાપુરુષોનો એવોજ ઉપદેશ હોય છે કે, 'તમારો જમણો હાથ જે કાંઇ દાન આપે તેની ખબર ડાબા હાથને પણ પડવા ન દેશો.'

એક દિવસ એક પાદરી એક સભામા ભાષણ આપી રહ્યા પછી ધર્મપ્રચારને સારુ ઉઘરાણું કરી રહ્યા હતા. એક જણે પ્રસ્તાવ રજૂ કર્યો કે, "આ ટીપમા નાણા ભરનાર બધા સ્ત્રીપુરુષોના નામ વર્તમાનપત્રોમા છાપવા, કે જેથી ગરીબ લોકો પણ દાન કરી રહ્યા છે, એ જોઇને બીજાઓને પણ આપવાનુ મન થાય." પાદરી ટેલરે કહ્યુ. "નામ છપાવવાની જરૂર નથી" સૂચના રજૂ કરનારે જણાવ્યુ.–"ખુદ ઇસુખ્રિસ્તે એક ગરીબ વિધવાની કોડીના દાનને સૌથી મોટુ દાન ગણીને તેનો પ્રચાર કર્યો હતો એટલા માટે દાનની ખબર લોકોમા ફેલાવવી એ ગેરવાજબી નથી" ઘણા લોકોએ એ દલીલને ટેકો આપ્યો એટલે પાદરી ટેલરે ઊભા થઇને પૂછ્યું. "એ વિધવાનું નામ શું હતુ તે બતાવો જોઇએ? ઇસુખ્રિસ્તે શુ એ વિધવાનું નામ દઇને એના દાનની કથાનો પ્રચાર કર્યો હતો કે? નામની કોઇને ખબર હોય તો બતાવે ને!"

૨૪૬–सेनापति वॉशिंग्टन अने अभिमानी कॉरपोरल

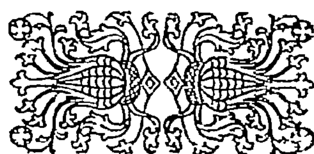
અમેરિકામા સ્વતંત્રતાના યુદ્ધસમયે એક કૉરપોરલ કેટલાક સૈનિકોનો સરદાર બનીને એક સ્થાને કિલ્લેબંધી કરી રહ્યો હતો એક મોટો મોભ ઊંચકવાને સારુ તેના સિપાઇઓ યત્ન કરી રહ્યા હતા, પણ એ ઘણો ભારે હોવાથી ઉચકાતો નહોતો.

એક સારા કપડાં પહેરેલો સજ્જન ત્યા થઇને ઘોડા ઉપર

બેસીને જતો હતો, તેણે જોયું કે, કૉરપોરલ હુકમ તો કર્યા કરે છે પણ પોતે હાથ લગાડતો નથી. તેણે કહ્યું: "ભાઇ! એ બોજ ઘણો ભારે છે, એમનાથી એ ઉંચકાતો નથી તો તમે શા માટે હાથ નથી લગાડતા!" કૉરપોરલે વિસ્મય ચકિત થઇને અભિમાનપૂર્વક કહ્યું: "સાહેબ! હું કૉરપોરલ છુ!" આવનાર ઘોડેસવાર સજ્જને કહ્યું: "માફ કરજો, સાહેબ!" એમ કહી તેણે એ કૉરપોરલને ટોપી ઉતારીને સલામ કરી અને ઘોડા ઉપરથી ઊતર્યો. પાછળથી કોટ ઉતારીને ખમીસની બાય ચઢાવીને બોજ ઊંચકવામા સૈનિકોની સાથે શામિલ થયો. એનુ આખું શરીર પ્રસ્સેવાથી રેબઝેબ થઈ ગયું પરંતુ એની ખંત જોઇને સૈનિકો પણ એટલા બધા ઉત્સાહિત થયા કે તેમણે બધાએ મળીને એ બોજ ઉપર ચડાવ્યો. એ વખતે પેલા આવનાર ગૃહસ્થે કહ્યું "કૉરપોરલ સાહેબ! આવું અઘરું કામ આવી પડે ત્યારે આપના મુખ્ય સેનાપતિને કહેવરાવી દેજો એટલે એ 'ફરીથી' આવીને આપનુ કામ કરી જશે."

કૉરપોરલને તો હવે એટલી બધી શરમ આવી કે ધરતી માર્ગ આપે તો સમાઈ જાય, પરંતુ બીજા સૈનિકોએ જ્યારે જાણ્યુ કે, તેમની સાથે હમણા કામ કરનારા સદ્ગૃહસ્થ મુખ્ય સેનાપતિ જ્યોર્જ વૉશિંગ્ટન છે, ત્યારે તેઓ તેમના મનની મોટાઈ તથા સૈનિકો પ્રત્યેની લાગણીથી મુગ્ધ થઇ જઇને તેનો જયનાદ કરવા લાગ્યા.

એવા સરદારની તાબેદારીમાજ નોકરો દરેક જાતનું કામ પૂર્ણ ઉદ્યમ તથા ખંતપૂર્વક કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને અસંભવિતને પણ સંભવિત કરી બતાવે છે.

૨૪૭–પારકી ચર્ચા કરવાનું કામ નવરાઓનું છે

સુપ્રસિદ્ધ ગ્રીક તત્ત્વવેત્તા પ્લેટો (અફલાતુન) જ્યારે સિરાકુંજ ગયો હતો, ત્યારે ત્યાંના સ્વેચ્છાચારી રાજા ડિઓનિયસે કહ્યું હતું કે, "આપ ગ્રીસ જઇને 'એકેડેમી' સભામા, મારામા કયા કયા દોષો છે તેની ચર્ચા કરશો ને?" પ્લેટોએ ઉત્તર આપ્યો· "મને ખાતરી છે કે, એકેડેમીમા જરૂરી કામની એટલી બધી ઓછપ નહિ પડે કે જેથી આપના વિષે ચર્ચા કરવાની જરૂર પડે."

૨૪૮–રશિયાનો બાદશાહ અને અભિમાની મેજર

એક સમયે રશિયાનો બાદશાહ પહેલો એલેકઝાન્ડર ગુપ્તવેશે એકલો પશ્ચિમ રશિયામાં ભ્રમણ કરી રહ્યો હતો. એક નાના શહેરમા ગાડીઓના વિસામા આગળ ડાકનો ઘોડો બદલવા સારુ જતી વખતે એને એ શહેરની અ દર જઇને ચિકિત્સા જોવાની ઇચ્છા થઈ. તેણે રસ્તામાં જોયુ કે, એક રશિયન અમલદાર લશ્કરી પોશાક પહેરીને ચાર રસ્તાઓને નાકે એક મકાનનો થાંભલો પકડીને છાતી કાઢીને ઊભો છે તથા પગ પહોળા કરીને ચીરૂટ પી રહ્યો છે. બાદશાહે તેને પૂછ્યું "ભાઈ! કાલૌગા જવાનો રસ્તો કયો?" આવો સાધારણ કપડા પહેરેલો એક માણસ પોતાના જેવા મેજરને રસ્તો પૂછવાનુ સાહસ કરે છે એ જોઇને મેજર સાહેબનો મિજાજ ખસી ગયો. તેણે ટૂંકામાજ પતાવ્યું 'જમણી બાજુ' અધિકારના ગર્વથી છકી ગયેલા મેજરની ઊભા રહેવાની ઢબ અને બોલવાનો ઢગ જોઇને બાદશાહ મનમા હસ્યો અને બોલ્યો. "સાહેબ! માફ કરો તો એક વાત આપને પૂછું" મેજરે વિરક્તિસહિત ઉત્તર આપ્યો "શું?"

બાદશાહ: “ લશ્કરમાં આપ હાલ કયા પદ ઉપર છો ? ” મેજરે ચીરૂટનો ધુમાડો પ્રશ્નકર્તાના મુખ ઉપર જોરથી છોડયો અને છાતી ફુલાવીને બોલ્યો: “ અટકળ કરો ”

બાદશાહ: “ લેફ્ટેનંટ ? ”

મેજર: “ એથી ઊંચું. ”

બાદશાહ: “ કેપ્ટન ? ”

મેજર: “ એથી પણ ઉપર. ”

બાદશાહ “ મેજર ? ”

મેજર: “ હવે ઠીક કહ્યુ. ” ચીરૂટનો ધુમાડો હવે ખૂબ જોરથી બહાર નીકળવા માડયો. બાદશાહે હવે નમ્રતાપૂર્વક મેજરને સલામ કરી. મેજરે તેને કહ્યું: “ હવે મારો વારો છે. તમે કોણ છો ? ” બાદશાહે કહ્યુ “ આપ અટકળ કરીને બતાવો. ” મેજરે કહ્યું: “ ગામડાનો વૉલન્ટિયર ? ”

બાદશાહ: “ એથી ઊચે. ”

મેજર. “ કોરપોરલ ? ”

બાદશાહ: “ એથી પણ ઊચો. ”

મેજર. “ લેફ્ટેનન્ટ ? ”

બાદશાહ: “ એથી પણ આગળ. ”

મેજર· “ કેપ્ટન ? ”

બાદશાહ: “ એથી પણ ઉપર ”

મેજર: “ મેજર ? ”

બાદશાહ “ એથી પણ ઉપર. ”

મેજર· “ કર્નલ ? ”

બાદશાહ: “ એથી પણ ઊચો ”

મેજર હવે મોમાથી ચીરૂટ કાઢીને સીધો ઊભો અને નમ્રતાપૂર્વક બોલ્યો. “ ત્યારે આપ જનરલ સાહેબ છો ? ” જવાબ

મળ્યો. “ના, એથી પણ ઉપર ” મેજરે હવે ટોપી હાથમાં લઇને લશ્કરી સલામ કરીને પૂછ્યું “ આપ શું નામદાર ફિલ્ડમાર્શલ છો ?” મેજરના ધ્રૂજતા હાથમાંથી ચીરૂટ હવે નીચે પડી ગઇ. એ વખતે પ્રશ્નકર્તાના ધૈર્ય અને શાત સ્વરથી મેજરનું બધું અભિમાન જતું રહ્યું હતુ અને તેના મનમા ભય ઉત્પન્ન થયો હતો

“ હજુ એક વાર અટકળ કરી જુઓ. ” હસતે મુખે બાદશાહે જ્યારે એ શબ્દો કહ્યા, ત્યારે તો મેજરનુ આખું શરીર કપવા લાગ્યુ. તે ધીમે ધીમે અચકાતે અચકાતે બોલ્યો· “ ત્યારે શું આપ નામદાર ખુદાવત બાદશાહ પોતેજ છો ? ”

ઉત્તર મળ્યોઃ “ હા, હવે સાચું કહ્યુ ” મેજર ઘૂંટણિયે પડીને હાથ જોડીને બોલ્યો “ રાજાધિરાજ ! માફ કરો, માફ કરો ” હવે એના મનમાં ખ:તરી થઈ કે, મને જરૂર સાઇબીરિયામાં દેશનિકાલની સજા મળશે.

બાદશાહે મધુર સ્વરે અને ઠડે કલેજે કહ્યું· “ એમાં માફ કરવાની શી વાત છે ? મે રસ્તો પૂછ્યો હતો, તમે તરતજ બતાવ્યોઃ તેથી એ માટે તમને ધન્યવાદ આપુ છુ ” બાદશાહ પછી ગાડીઓના મથક આગળ ગયો અને ગાડીમાં બેસીને રવાના થયો

ઉપલા બનાવથી તે મેજરને જીવનપર્યંત શિખામણ મળી. એ પછી સ્વભાવદોષને લીધે જ્યારે પણ તેને પોતાથી નીચા કે બરોબરીના અમલદારો આગળ દભ કરવાની ઇચ્છા થતી, ત્યારે તેના માનસિક ચક્ષુ આગળ એ સામાન્ય વેશધારી, મધુરભાષી અને સૌજન્યપૂર્ણ, રશિયાના બાદશાહની મૂર્તિ ખડી થતી અને શેખીની વાતો કરતાં રોકતી

२४९–परनिंदा कोण करे? बाह्य उपासना करनार फारसी लेखक

કોઇ એક ફારસી લેખક મોડી રાતે ઊઠીને ચુપચાપ કુરાન પઢતો હતો. એક દિવસ એના પિતાએ એ જોઇને સંતોષ પ્રકટ કર્યો એટલે પુત્રે ખુશીથી ફુલાઈ જઇને કહ્યું: " આપના બીજા છોકરાઓ ધર્મની બાબતમાં એટલી કાળજીવાળા નથી; તેઓ તો અત્યારે નિદ્રામા ઘોરે છે." પિતાએ ઉત્તર આપ્યોઃ " બેટા ! રાતે ઊઠીને આ પ્રમાણે પોતાની શેખી અને પારકી નિંદા કરવા કરતા ગાઢ નિદ્રામા પડયા રહેવું એ કેટલુ બધું વધારે સારું છે, તે હુ કહી શકતો નથી."

२५०–एक आरबनुं परहितार्थे जीवन

પ્રાચીનકાળમા અરબસ્તાનમા ભિન્ન ભિન્ન તાયફાવાળાઓ માહોમાહે વારેઘડીએ લઢી મરતા. એક ટોળીવાળા બીજી ટોળીવાળાનાં ઊંટ, ઘેટા વગેરે ચોરી કે લૂંટી જવાને સદા તૈયાર રહેતા. મુસલમાન થયા પછી અરબસ્તાનમાથી એવાં તોફાનો બહુ ઓછા થઇ ગયા છે, પરંતુ હજુ પણ બદુ અર્થાત્ અરબસ્તાનના રણમા વસતી જાતિઓમા લૂટફાટ ખૂબ ચાલે છે

પૂર્વકાળમા એક નાની ટુકડીમા આજાર નામનો એક બહુ બળવાન આરબ હતો. આજારની દશ વર્ષની ઉમર હતી તે વખતેજ તેણે વાઘને મારીને તેનું માથું માતાની આગળ મૂકયું હતું. યૌવન અને પ્રૌઢાવસ્થામા તો તેણે પોતાના પરાક્રમથી પોતાની ટુકડીના દુશ્મનો જોડે યુદ્ધ કરીને તેમને બધાને હરાવ્યા હતા

એની પાસે યુદ્ધમા જીતીને આણેલા અનેક પશુઓ એકઠા થયા હતા, એટલે એની ટુકડીના માણસોને ખાવાપીવાની અડચણ પડતી નહિ. આ કારણથી ઘણા લોકો એની સાથે જોડાયા હતા.

એક દિવસ યુદ્ધમા આજારને એક ઝેરીલું તીર વાગ્યુ. શત્રુઓ એ યુદ્ધમા હાર્યા હતા, પરંતુ એમની સંખ્યા મોટી હોવાથી તેઓ ફરીથી ચઢાઇ કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા. આજાર સમજી ગયો કે, હવે મારુ મોત પાસે આવી પહોંચ્યું છે. તેણે પોતાની ટોળીવાળાઓને પોતાના મિત્ર આબસની ટોળીમાં દાખલ થઈ જવાની સલાહ આપી અને ઊંટ ઉપર એક ડોળીમા બેસીને પોતે તેમની સાથે મુસાફરી કરવા લાગ્યો, પરંતુ જ્યારે તેણે જોયું કે, રસ્તામા શત્રુઓ તેના ઉપર પાછો હુમલો કરવા તૈયાર છે, ત્યારે માનસિક બળથી શરીરના અસહ્ય દુ:ખને દબાવી રાખીને તથા પોતાનું બખ્તર પહેરી લઇને એ ઊંટ ઉપરથી ઊતરીને ઘોડા ઉપર સવાર થયો. તેને પોતાની ટોળીની વચમા ઘોડેસવાર થયેલો જોઇ-ને શત્રુઓના હાંજા ગગડી ગયા અને તેના ઉપર આક્રમણ કરવાની તેમની હિંમત ચાલી નહિ. આજારની ટુકડી નિર્વિઘ્ને એક ખીણ-મા દાખલ થઇ એટલે એ પોતે તે ખીણના નાકા આગળ આવ્યો અને બધાને સહિસલામત ત્યાથી નીકળી જવા દીધા તથા એ બધાનું રક્ષણ કરવા સારુ પોતે તેમની પાછળ રહ્યો. એની પત્ની અને સાથીઓ બધાં સહીસલામત નીકળી ગયા પછી પણ એ અશ્વ અને યોદ્ધો બંને પથ્થરની મૂર્તિની પેઠે એ સ્થળે એકલા આખી રાત રહ્યા હમણાજ આજાર ઘોડા ઉપરથી ઊતરીને પોતા-ની સાથે લડશે એ બીકથી કોઈ શત્રુની એના ઉપર હાથ ઉગામ વાની કે એના સાથીઓની પૂંઠ પકડવાની હિંમત ચાલી નહિ, અને એમ ને એમ પ્રાત:કાળ થયો. હવે એને તદ્દન એકલો જોઇને એના શત્રુઓમાથી ત્રીસ જણા એના ઉપર હુમલો કરવા ગયા

એમના આક્રમણથી ઘોડો ચમક્યો અને ઘોડા ઉપરથી હાથમા ભાલો ધારણ કરેલો સૈનિક આબાર ધરણી ઉપર ઢળી પડ્યો. શત્રુ-ઓએ પાસે જઇને જોયુ તો જણાયું કે, જમીનમા ભાલો ભોંકીને આબારે સ્વામીભક્ત ઘોડા ઉપર પોતાની ટોળીના હિતની ખાતર ઘણા વખત પહેલાજ પ્રાણત્યાગ કર્યો હતો અને પછી એનુ બધું શરીર એજ સ્થિતિમાં અકડાઇ ગયું હતું. મરણની અસહ્ય વેદના છતા પણ એ મહાવીર નીચે સૂતો નહિ; કેમકે પોતાને લઢવાને સારુ તૈયાર ન જોઇને શત્રુઓ પોતાના સાથીઓની પૂઠ પકડીને તેમને હેરાન કરે એવી તેને શંકા હતી. ઊંચા પ્રકારના સાધુઓ જેવી રીતે નિશ્ચલભાવે યોગાસનમા બિરાજીનેજ દેહત્યાગ કરે છે તેમ આ મહાવીર આરબે પણ પારકાઓની સલામતીને ખાતર નિશ્ચલભાવેજ ઘોડા ઉપર બેઠે બેઠે પ્રાણત્યાગ કર્યો હતો.

ધર્મશાસ્ત્રોમા ઠીકજ કહ્યું છે કે, "આ લોકમાં બે પ્રકારના પુરુષો સૂર્યમંડળદ્વારા શુકલ ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. એક તો ધર્મ-યુદ્ધમા સામે મોઢે પ્રાણ આપનાર વીરપુરુષ અને બીજો યોગીપુરુષ."

૨૫૧–हातिमताईनो परोपकार

પ્રાચીનકાળમા આખી દુનિયાનુ ભલું ઇચ્છનારો હાતિમતાઈ નામનો ઇરાનનો એક બાદશાહ હતો. અરબસ્તાનના રાજાએ તેના ઉપર ચઢાઇ કરી ત્યારે 'નાહક મારી ખાતર લાખો જીવની હત્યા થશે અને લોહીની નદીઓ વહેશે' એમ સમજીને હાતિમતાઈ રાજધાનીનો ત્યાગ કરીને-વનમાં ચાલ્યો ગયો, પરંતુ અરબસ્તા-નનો રાજા સમજ્યો કે, આ બધો ઢોંગ છે. થોડા વખત પછી એ મજબૂત સૈન્યસહિત મારા ઉપર પાછો હુમલો કરશે, એટલા સારુ એનો કાંટો મમૂળગો કાઢી નાખવાના હેતુથી એણે ઢંઢેરો પિટાવ્યો

કે, "હાતિમતાઇનુ જે કોઈ માથું કાપી લાવશે તેને મોટું ઇનામ આપવામા આવશે" હાતિમતાઇ જે વનમા આશ્રય લઇને રહ્યો હતો, ત્યાં આગળ એક કઠિયારો પોતાની સ્ત્રીને લઇને લાકડા કાપવા ગયો હતો. હાતિમતાઈ આડમાથી તેમની વાત સાંભળી શકતો હતો, પણ પેલા લોકો એને જોઇ શકે એમ નહોતું બપોરે લાકડાં કાપવાની મહેનતથી પરસેવાના રેલા ચાલી રહ્યા હતા એ વખતે કઠિયારો કંટાળીને બોલ્યો "આ વસમી મહેનત હવે તો થતી નથી." સ્ત્રીએ કહ્યુ "આપણે જો હાતિમતાઇને પકડી શકીએ તો રાજા તરફથી મોટુ ઇનામ મળે અને આપણું દળદર ફીટી જાય" પરમ દયાળુ હાતિમતાઈ એમના દુ ખની વાત સાભળીને હવે ગુપ્ત રહી શક્યો નહિ તેણે બહાર આવીને કહ્યું "હુ હાતિ-મતાઈ છુ. મને પકડીને રાજાની પાસે લઇ જાઓ." વૃદ્ધ કઠિયારો બોલ્યો "મારાથી એવું કામ થાય નહિ આપ ચાલ્યા જાઓ." હાતિમતાઇએ કહ્યુ "મારા નસીબમા પકડાવાનું જ લખ્યુ હશે તો હુ કોઈ ઘાતકી માણસને હાથે પકડાઇશ અને તે મને મારતો મારતો રાજદરબારમા લઇ જશે, એ કરતા તું ભલો માણસ અને ગરીબ છે માટે તુંજ મને લઇને ચાલ" એટલામા ત્યા એક બીજો માણસ આવી પહોચ્યો તેણે બન્નેની વાતચીત ઉપરથી જાણી લીધું કે, આ માણસ હાતિમતાઇ છે એ તરતજ હાતિમતાઈ-ને બાંધીને ચાલતો થયો એમની સાથે સાથે પેલો કઠિયારો પણ ગયો. પેલા માણસે બાદશાહની રૂબરૂ જઇને કહ્યુ: "જહાપનાહ! મને ઇનામ આપો આ હાતિમતાઇને હુ હુ પકડી લાવ્યો છુ" હાતિમતાઇએ કહ્યુ "બાદશાહ! એણે મને પકડ્યો નથી. આ વૃદ્ધ કઠિયારાની ગરીબાઇ ઉપર દયા આણીને હું પોતેજ એને હાથે પકડાયો હતો, માટે આપ એનેજ ઇનામ આપો." હાતિમતાઈના મહત્ત્વથી વિસ્મય પામી તથા તેના

તેમના તાબામા રહેવું છોડી દીધું અને સ્વતંત્ર થઇ ગયા

ચિતોડની સ્થિતિ પાછી જરા સારી થઈ એટલે ત્યાંના રાણાએ બૂદીના હાડારાવને કહેવડાવ્યુ કે, “ અમારા તાબામા તમે ચિતોડમા રહ્યા કરો.” હાડારાજાએ જવાબ આપ્યો કે, “બૂંદીનું રાજ્ય મને કાંઇ બક્ષિસમાં મળ્યુ નથી. મારા બાપદાદાએ તલવારના જોરથી એ મેળવ્યું છે. હું કોઇને તાબે નથી, પણ આપ મોટા છો, કહેશો તો હોળી કે દશેરામાં આવી જઇશ. એથી વધારે આપ મારી પાસે આશા નહિ રાખી શકો.”

ચિતોડના રાણાને આ જવાબ બહુ કડવો લાગ્યો. એણે બૂંદી ઉપર ચઢાઈ કરી. બૂદીથી થોડે છેટે નિમોરિયા નામનુ ગામ છે. લાવલશ્કર લઇને રાણાએ ત્યા આગળ પડાવ નાખ્યો. જાસૂસોએ જઇને એ ચઢાઈની ખબર બૂદીના રાજાને પહેલેથીજ પહોંચાડી દીધી. એ પસદ કરેલા પાચસો સિપાઇઓને સાથે લઇને બૂદીથી નીકળી પડ્યો, અને ચુપચાપ રાતોરાત રાણાજીની છાવણી ઉપર છાપો માર્યો. રાણાજીની ફોજ લઢવાને તૈયાર નહોતી, એટલે બૂદીરાજના સિપાઇઓએ રાણાના હજારો યોદ્ધાઓને કાપી નાખ્યા. જે બચી ગયા તે જીવ લઇને નાઠા, રાણાજી પણ મહામહેનતે ચિતોડ પાછા ગયા. હાડારાજની જીત થઈ. જીતના વાજિત્ર વગાડતા એ બૂંદીમા દાખલ થયા અને ઉત્સવ કરવા લાગ્યા.

એ હારથી ચિતોડના મહારાણાને ઘણીજ શરમ આવી. આ અપમાન એમને ઘણુ વસમુ લાગ્યું. “મારી આવડી મોટી ફોજને બૂદીના પાંચસો હાડાઓએ મારી નાખી! મારે તો ડૂબી મરવા વારો આવ્યો. હવે જ્યાં સુધી હુ બૂંદીનો કિલ્લો જીતીશ નહિ, ત્યાસુધી ખાવુ પીવું બિલકુલ છોડી દઇશ.” એવી અઘરી પ્રતિજ્ઞા લઇને એ લશ્કર એકઠુ કરવા લાગ્યા. ચિતોડથી બૂદી બત્રીસ ગાઉ દૂર હતું. ફોજ એકઠી કરવાને વખત જોઇએ. બત્રીસ ગાઉ

પહોચતાં પણ વખત લાગે. વળી એ કાંઈ જેવુ તેવું કામ નહોતું કે, બૂંદી પહોંચતાવારજ કિલ્લો કબજામાં આવી જાય. પહાડ ખસે પણ હાડા ન ખસે, એવા વીર સૈનિકો સાથે પાનુ પડયુ હતુ. દેહમા પ્રાણુ હોય ત્યાસુધી તો એ કિલ્લો છોડે એવી આશાજ મિથ્યા હતી. વળી હારજીત કોની થાય એની પણ ખબર નહોતી. અન્નજળ વગર રાણાજી એટલા બધા દિવસ જીવતા કેવી રીતે રહી શકશે, એ વિચારથી રાણાજીના મિત્રો તથા સગાંસંબંધીઓ મોટા ગભરાટમા પડચા એમણે રાણાજીને ઘણુએ સમજાવ્યુ કે, "આપની પ્રતિજ્ઞા ઘણી કપરી છે, આપ એ સખત પ્રતિજ્ઞા છોડી દો. પણ રાણાએ કોઈનુ ન માન્યુ એમનો ઉત્તર તો એજ હતો કે, "પ્રતિજ્ઞા કર્યા પછી ક્ષત્રિય શું કદી એને તોડે છે?"

હવે શુ કરવું? વિચાર કરીને રાણાના મંત્રીઓએ એક રસ્તો શોધી કાઢયો. એમણે રાણાજીને પ્રાર્થના કરી· "ઠીક, અમે ચિતોડમાંજ બૂંદીનો એક નકલી કિલ્લો બાંધી આપીએ છીએ. આપ લાવલશ્કર લઇને એના ઉપર ચઢાઈ કરો અને એને તોડીને પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરો અને પછી અન્નજળ ગ્રહણ કરો"

હાડાજાતિના રજપૂતોની એક ટુકડી ચિતોડના લશ્કરમા નોકરી કરતી હતી. એ રાણાજીના આશ્રિત હતા. એમના એ સૈનિકો હતા અને કુભા ભૈરસી નામનો એક હાડો એમનો સરદાર હતો એ શિકાર ખેલવા ગયો હતો. જંગલમાં એક હરણને મારીને એને પીઠ પર નાખીને એ ચિતોડ પાછો ફરી રહ્યો હતો રસ્તામાં એણે નકલી કિલ્લો બનતો જોયો અને એ જોઇને ઘણો અચબો થયો કારીગરને પૂછ્યું "આ શુ બનાવી રહ્યા છો?"

કારીગર "બૂંદીનો નકલી કિલ્લો બની રહ્યો છે."

કુભો: "કેમ? આ તમાશાની વળી શી જરૂર પડી?"

કારીગર "રાણાજીએ પ્રતિજ્ઞા લીધી છે કે બૂંદીનો કિલ્લો તો-

ડીશ ત્યારેજ પાણી પીશ અને ભોજન કરીશ."

કુંભો: "શુ આ છોકરાઓની રમત! આ માટીનું ઘર-બૂંદીનો કિલ્લો બની શકે?"

કારીગર: "ના, આ તો પ્રતિજ્ઞાપાલનદ્વારા પ્રાણ બચાવવાની યુક્તિજ છે, ખરો કિલ્લો પણ લાગ આવ્યે તોડાશે

કુંભો: "હવે સમજ્યો. યુક્તિ તો ઘણી સારી શોધી કાઢી."

ક્રોધથી અંદર ને અંદર બળી મરતા કુભા બૈરસીએ ઘેર જઇને પોતાની ટુકડીના હાડા રજપૂતોને થોડા વખતમા થનારા આ તમાશાના સમાચાર કહ્યા. એ સાંભળીને એમનું લોહી પણ ઊકળી ગયુ. "અમારી માતૃભૂમિ બૂંદીનું આવું અપમાન! અમારા શરીરમા પ્રાણ છે ત્યાંસુધી તો એ નકલી કિલ્લાને પણ અમે જીતવા નહિ દઇએ અમે રાણાજીની નોકરી બસૂસ સ્વીકારી છે, અમે જરૂર એમના સિપાઇઓ છીએ, પણ તેથી શુ અમે પોતાના વતનનું અપમાન અમારી આખે જોઇશું? નહિ, કદાપિ નહિ. અમે નકલી કિલ્લાનું પણ રક્ષણ કરીશું અને મરી ગયા પછીજ રાણાજી અને તેમની ફોજને એની અદર દાખલ થવા દઈશું" એવુ વિચારી હથિયાર સજીને લઢવા તૈયાર થયા અને નકલી કિલ્લાની અંદર દાખલ થયા.

ઠરાવેલે સમયે રાણાજી પોતાની નાનીશી ટુકડી લઇને એ નકલી કિલ્લા તરફ આગળ વધ્યા એમણે સિપાઇઓને કહી રાખ્યું હતુ કે, "તમે કિલ્લાની તરફથી બંદૂકોના ખાલી અવાજ કરજો, અમે કિલ્લા ઉપર હુમલો કરીને એને જીતી લઇશું." પણ રાણાજી કિલ્લાની પાસે પહોચ્યા એજ વખતે એ નકલી કિલ્લાની અદરથી સણસણાટ કરતી ખરી ગોળીઓ વરસવા લાગી એ જોઇને રાણાજી તો છક્જ થઇ ગયા. સિપાઇઓને હુકમ આપ્યો કે, "જુઓ, આ શુ છે?" એક આદમીએ તપાસ કરી તો જણાયુ કે કુંભો એ કિલ્લાના મુખ્ય દરવાજા આગળ હથિયારસહિત આંટા મારી રહ્યો

છે. એણે દરવાજા આગળ પોતાની પાઘડી મૂકી અને પેલા આવનાર માણસને કહ્યું: "જા, રાણાજીને કહે કે હું ખરા અંતઃકરણથી આપને આવકાર આપવાને તૈયાર છું. મારી પાઘડી અહીં મૂકી છે; એના ઉપર પગ મૂકીને ચાલ્યા આવો અને પછી નકલી કિલ્લો તોડો. આપને આવકાર આપવા બૂંદીનો હાડાજાતિનો આ તુચ્છ સેવક કુંભો હાજર છે." ટૂંકમાં એ કે કુંભાએ રાણાજીની ફોજને લડ્યા વગર અંદર જવા દીધી નહિ. એ અને એના થોડા સાથી વીર હાડાઓ ત્યાંજ યુદ્ધ કરતાં કરતાં મરણ પામ્યા. એ બધાની લાશો ભોંય પર પડ્યા પછીજ રાણાજી એ નકલી કિલ્લાની અંદર દાખલ થઇ શક્યા.

રાણાજીએ આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરીને ભોજન તો કર્યું, પણ કુંભા અને તેની સાથેના હાડા રજપૂતોની વીરતા, એમનો માતૃભૂમિપ્રત્યેનો પ્રેમ અને પોતાની જાતની આબરૂ માટે પ્રાણત્યાગ કરવો એ બધા ઉપરથી રાણાજી એટલા બધા ડરી ગયા કે એમણે બૂંદીના ખરા કિલ્લાને લેવાનું ફરીથી સાહસ ન કર્યું. કુંભો અને તેના જેવા થોડાક સાધારણ દરજ્જાના વીર અને સ્વદેશભક્ત સિપાઇઓનોજ પ્રતાપ છે કે આજે પણ બૂંદી રાણાજીના વંશજોના તાબામા નથી.

અહા! કુંભા! તારી માતૃભૂમિપ્રત્યેની ભક્તિને ધન્ય છે! તારા જેવા વીર અને આત્માભિમાની રજપૂતો ન હોત તો રજપૂતાનામાં આજે આટલા દેશીરાજ્યો દીઠામાં ન આવત. રમતગમતમાં પણ જે પોતાના દેશ, પોતાની જાતિ અને પોતાની માતૃભૂમિનું અપમાન નથી સાંખી શકતો અને એના માનનું રક્ષણ જીવસાટે પણ કરવા તૈયાર થાય છે, તેજ દેશનો ખરો સ્વામી થવાનો અધિકારી પણ બની શકે છે.*

---

* 'બાલસખા' માંના પં. મહાવીરપ્રસાદજી દ્વિવેદીના એક લેખ ઉપરથી.

२५५–एक वेपारीनी पितृभक्ति

એક સમયે જેરુસલેમના યહુદીમંદિરના મુખ્ય પાદરીના રત્નજડિત ચાદમાંથી એક પન્નાનું નંગ ઊખડીને ખોવાઇ ગયું, એટલે એની જગ્યાએ જડાવવા સારુ એવાજ એક બીજા નંગની જરૂર પડી. કોઈ ખાસ તહેવારને દિવસે વડા પાદરીએ એ રત્નજડિત ચાંદ ધારણ કરીને દેવળમાં પ્રાર્થના કરવી એવો નિયમ હોવાથી એ તહેવારના દિવસ પહેલા એવુંજ નંગ ખરીદી લાવીને, ચાંદમાં જડાવવાનો પોતાના નોકરને હુકમ આપ્યો. એ નોકરે ઘણી જગ્યાએ તપાસ કરી પણ ખોવાયેલા નંગના માપનું નગ ક્યાય પણ મળ્યુ નહિ છેવટે ખબર મળી કે આસ્કાલનના એક ઝવેરી પાસે એવું નંગ છે, પણ કિમત ઝાઝી માગતો હોવાથી એ નંગ અત્યારસુધી વેચાયુ નથી દેવળનો નોકર સાંજે એ ઝવેરીને ઘેર ગયો અને મોંમાગ્યુ મૂલ્ય આપીને એ નંગ ખરીદવાની ઇચ્છા બતાવી; એટલે ઝવેરી ઉપલે માળ ગયો. એ રત્ન એક દાબડીમા એના પિતાના માથાના ઓશીકા નીચે હતું. એના પિતાનું એ દિવસે શરીર બગડેલું હતું ઝવેરીએ જોયુ કે, પિતા હમણાં સૂતા છે. તે ધીમે ધીમે પાછો આવ્યો અને ગ્રાહકને કહ્યું: "આજે મારાથી એ નંગ કાઢી અપાશે નહિ, કાલે આવજો." મંદિરનો નોકર સમજ્યો કે, વધારે પૈસા પડાવવાના આ ઢગ છે. એણે બમણા પૈસા આપવાનું જણાવ્યુ. ઝવેરી પાછો ઉપર ગયો અને ધીમે ધીમે ઓશીકાની તળે હાથ ઘાલ્યો. એથી એના પિતાની ઊંઘ સહેજ ઊડવા માંડી, એટલે ઝવેરીએ તરત પોતાનો હાથ પાછો ખેંચી લીધો. એણે વિચાર્યું કે, અત્યારે હું ડબ્બી ખેચી લઈશ તો જરૂર પિતાજીની નિદ્રાનો ભગ થશે. નીચે ઊતરીને તેણે ઘરાકને જણાવ્યું કે, "પૈસાની

ખાતર હું ઊંઘી ગયેલા બીમાર પિતાની નિદ્રાનો ભંગ નહિ કરુ, માટે આજની રાત તો તમને પન્નાનુ નંગ મળવાનો કાંઇપણ સંભવ નથી” મંદિરના નોકરે આવીને એ વાત વડા પાદરીને કહી, એટલે પાદરીએ કહ્યુ –“ચાંદની ખાલી પડેલી જગ્યામાં એ ઝવેરીની પિતૃભક્તિ બધાં નાશવંત રત્નો કરતાં વધારે ચળકાટ આપશે ”

૨૫૬–नेल्सननो पुरुषार्थमां विश्वास

અંગ્રેજો સ્વભાવથીજ નસીબ ઉપર વિશ્વાસ ન રાખતા, પુરુષાર્થમા વધારે માનનારા, ઉદ્યમી અને નીડર હોય છે. નાઇલ નદીના યુદ્ધની થોડા વખત પહેલા અંગ્રેજ નૌકાસેનાધ્યક્ષ નેલ્સનને એના એક કેપ્ટને ફ્રાન્સનાં મોટા મોટા વહાણો બતાવીને કહ્યુ હતું કે, “આટલા બધા પ્રબળ શત્રુને આજે આપણે હરાવીશુ તો આખી પૃથ્વીમા આપણને કેટલો બધો યશ મળશે?” નેલ્સને ઉત્તર આપ્યો “એમા વળી તેર મણના ‘તો’ ની શી જરૂર છે? આપણે જરૂર જીતીશું.” છેવટે એ યુદ્ધમા ફ્રાન્સના વહાણોનો જંગી કાફલો અંગ્રેજોને હાથે સંપૂર્ણરૂપે નાશ પામ્યો.

૨૫૭–रामतनु लाहिडीनी गुरुभक्ति

શ્રીયુત રામતનુ લાહિડી બંગાળાના એક પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન અને સુધારક હતા હિંદુઓના કેટલાક જૂના રિવાજો ઉપરથી શ્રદ્ધા ઊઠી જવાથી એમણે બ્રાહ્મોધર્મ ગ્રહણ કર્યો હતો, પરંતુ હિંદુઓના સદાચારનુ પાલન કરવામા એ બહુજ દૃઢ હતા. પોતે ઉત્તરપાડામા શિક્ષકની નોકરી કરતા હતા એક દિવસ કોઇએ એમના ગુરુ કૃષ્ણમોહન બંદોપાધ્યાયનો કાગળ આપ્યો એ પત્ર જોતાવારજ એમણે તેને પ્રથમ તો માથા ઉપર મૂકયો અને ભક્તિ-

પૂર્વક બોલી ઊઠ્યાઃ "મારા ગુરુનો પત્ર!" ત્યાર પછી પત્ર વાચવા માડ્યો ઓગણીસમી સદીના સુધારકની આ ગુરુભક્તિ હાલના ઘણા વિદ્યાર્થીઓને ધડો લેવા જેવી છે.

૨૫૮-गवर्नर चांगनुं प्रजापालन

ગવર્નર ચાગ આદર્શ રાજપુરુષ તરીકે ચીન દેશમા પ્રત્યેક સ્ત્રીપુરુષના ચિત્તમા આજ પણ બિરાજે છે. એમ કહેવાય છે કે, કાર્યનો ભાર પોતાને માથે લીધા પછી તરતજ તેમણે પોતાના તાબાના બધા મુખ્ય અમલદારોને બોલાવીને આજ્ઞા આપી કે, "તમારે બધી જાતના જુલમ દૂર કરવાનો પ્રત્યન કરવો." એક સૂબાએ પોતાના ઇલાકામા જઇને છૂપી પોલીસને હુકમ આપ્યો કે, "કોઈ માણસ ગવર્નર સાહેબને અરજી આપે તો તરત મને ખબર આપવી" એ હુકમથી એ ઇલાકામા છુપી પોલીસની સત્તા વધી પડી, પણ અત્યાચાર જરાએ શમ્યો નહિ.

એક દિવસ ગવર્નર ચાગ સાદા વેશમા ઘોડેસવાર થઇને એ સૂબાના જિલ્લામા ગયો અને તેને ઘેર જઇને કહ્યુ· "હું અહી યા આવ્યો છું તેની ખબર કોઇને પડવી ન જોઇએ, ચાલો આપણે બન્ને જણા નગરચર્ચા જોવા નીકળીએ અને પ્રજાના દુઃખ તપાસીએ." સૂબો પણ લાચારીએ વેશ બદલીને ગવર્નરની સાથે ગયો. એક હોટેલમા દાખલ થઇને ચા પીતે પીતે ગવર્નરે હોટેલના એક રસોઇયાને પૂછ્યુ "અમે દૂરદેશના રહેવાસી છીએ આ ગામમા અમારું થોડુ લેણું છે એ વસૂલ કરીને ઝટ પાછા જવાનો વિચાર છે. અહીનો સૂબો ઇન્સાફ કરવામા કેવો છે?" રસોઇયો આમતેમ ચારે તરફ જોઇને ધીમેથી બોલ્યો. "લેણદારને જેટલી છૂટ મૂકવી પડે તેટલી મૂકીને જે કાંઈ રૂપિયે ચારઆઠ આના પણ

મળે તે લઇને છાનામાના ચાલ્યા જાઓ. કચેરીમા ફરિયાદ કરવા જશો તો સૂબો તમને કેટલાએ ધક્કા ખવરાવશે અને સામા પક્ષ પાસેથી અડધોઅડધ લાંચ લઇને દાવો રદ કરશે.” સૂબો ક્રોધથી કપવા લાગ્યો પણ ગવર્નર પાસે હોવાથી કાંઈ પણ બોલ્યો નહિ અને બદનામીનો ઘૂટડો ગળી ગયો. હોટેલની બહાર આવીને ગવર્નરે ઘણા લોકોને સૂબાની બાબત પૂછ્યું તો બધાએ એનાં વખાણ કર્યા, કેમકે કેટલાકે તો અજવાળામાં સૂબાને ઓળખી કાઢયો અને બધાએ જાહેર રસ્તા ઉપર સૂબાની નિંદા કરવાનુ વાજબી ન ગણીને એની પ્રશસાજ કરી. ગવર્નર ચાંગ સતોષ પ્રકટ કરીને ઘોડા ઉપર બેસીને પોતાની રાજધાનીમા રવાના થયો. સૂબાએ એકાદ દિવસ રહી જવાનો આગ્રહ કર્યો પણ તેણે માન્યુ નહિ. એકાદ માઇલ આગળ જઇને ગવર્નર ચાગ બીજે રસ્તે થઇને પાછો એજ હોટેલમા ગયો અને વસ્ત્ર બદલીને રાતવાસો ત્યાંજ રહેવાની ગોઠવણ કરી. થોડા સમયસાંજ સૂબાના માણસો આવીને હોટેલના માલિકને તથા તેના નોકરચાકરોને બાંધીને પકડી ગયા એમના ભેગો ગુપ્ત વેષધારી ગવર્નર ચાગ પણ પકડાયો અને સર્વેને સૂબાની રૂબરૂ હાજર કરવામા આવ્યા. બધાઓને સૂબાની સમક્ષ ઘૂટણિયે પડીને બેસાડવામાં આવ્યા, એટલે સૂબાએ દરેકને દડ અને મારની વ્યવસ્થા કરી ચાગનુ મુખ ટોપીથી ઘણુંખરું ઢકાયલુ હતુ એટલે સૂબાએ લાત મારીને ટોપી ખસેડી નાખી, પણ એજ વખતે ચાંગને ઓળખી જવાથી ભયનો માર્યો તે સ્તબ્ધજ થઇ ગયો. ગવર્નર ચાગે એજ વખતે સૂબાને નોકરીમાંથી કાઢી મૂકીને એની જગ્યાએ બીજા સારા માણસને નીમ્યો અને પછીથી ખુલ્લી કચેરીમા સાક્ષીપુરાવા લઇને એ સૂબાને એના ઘણા અપરાધોની સજા કરી

२५९–दोस्त के दुश्मन?–सोबत तेवी असर

કોઇ એક સારા કુટુંબનો એક યુવક એક ફોજદારી મુકદ્દમામા સપડાયાથી ન્યાયાધીશને કહેવા લાગ્યો. "હજૂર! મે જે કર્યું છે તે દોસ્તદારોની શિખવણીથી કર્યું છે અને એને માટે મને ખરા અંતઃકરણથી પસ્તાવો થાય છે." ન્યાયાધીશે કહ્યુઃ "જે લોકોએ તને આવું ખરાબ કામ કરવાની શિખામણ આપી છે તેઓને તારે દોસ્તદાર કહેવા જોઇએ કે શત્રુ?"

ગ્રીક તત્ત્વવેત્તા પાઇથેગોરાસની પાસે કોઇ વિદ્યાર્થી ભણવા સારુ આવતો ત્યારે એ એના સોબતીઓની ચાલચલગતની પૂરેપૂરી તપાસ કર્યા પછીજ એને વિદ્યાર્થી તરીકે દાખલ કરતો

માણસનો જેવો સ્વભાવ હોય છે તેવાજ મિત્રોથી એને સંતોષ થાય છે. માણસ કેવા પુસ્તકો વાંચે છે, કેવા ગીતો ગાય છે અને કેવા નાટકો જુએ છે તે ઉપરથી પણ એના સ્વભાવનુ ઘણુંખરું અનુમાન થઇ શકે છે.

રામાયણ, મહાભારત વગેરે સારા ગ્રંથો રાતદિવસ વાચ્યાથી સત્સંગની ગરજ સરે છે.

२६०–आबरू पदवीमां छे के माणसाईमां?

દિગ્વિજયી એલેક્ઝાંડરે (સિકંદરે) પોતાના એક સેનાપતિ ઉપર વગરકારણે નારાજ થઇને તેને સૂબેદારના હોદ્દા ઉપરથી ઉતારી પાડ્યો. થોડા દિવસ પછી તેને બોલાવી મંગાવ્યો તો જણાયુ કે, હોદ્દો ઉતારવાથી એના ચિત્તની પ્રફુલ્લતામા જરા પણ ફેર પડ્યો નથી એને પૂછ્યુ કે, "તને હુ ઘણો ખુશ મિજાજમાં જોઉ છુ, આ નવુ કામ તને કેવુ લાગે છે?"

સૂબેદારે ઉત્તર આપ્યો: ' ઘણું સારુ લાગે છે આખી ફોજના સૂબેદારો હવે મને પુષ્કળ માન આપે છે, સુખદુ:ખમા મારી સલાહ પૂછે છે. સાધારણ સિપાઇઓ પહેલા મારી પાસે આવતા સંકોચાતા, તેમને મન પણ હુ હવે તેમનો પોતાનો માણસ થઈ પડયો છુ. ઘણા માણસો ચહાય એજ આ સસારમા મોટુ સુખ અને લહાવો છે."

એલેક્ઝાંડરે પૂછ્યુ: "નીચી પાયરીએ ઉતારવાથી તને મનમા ઓછુ નથી આવતું?" જવાબ મળ્યો "આબરૂ પદવીમા છે કે માણસાઇમા? જે માણસ પોતાને સોપેલુ કામ સારી રીતે કરે છે અને બીજાને સહાય કરવા સદા તત્પર રહે છે, તેનેજ લોકો 'ભલો માણસ' કહે છે અને એ બે શબ્દોમાજ પૃથ્વીની મોટામા મોટી આબરૂ અને પદવી રહેલી છે. પ્રાંતનો સૂબો પણ છાનોમાનો લાચ લેતો હોય છે અને એ વાતની ખબર લોકોને પડી જાય છે ત્યારે એમના હૃદયમા એની ઇજ્જત એક પ્રમાણિક અને આબરૂદાર સિપાઇ કરતાં ઘણીજ ઓછી થઈ જાય છે."

૨૬૧–मारवाडी शेठ सूरजमल अने बदरिकाश्रमनो रस्तो

મારવાડી શેઠ સૂરજમલ સહકુટુબ હરદ્વાર તીર્થની યાત્રા કરવા નીકળ્યા હતા ગગામા સ્નાન કરી રહ્યા હતા એવામાં એક સાધુએ હસીને કહ્યુ "ગોથા મારકે પાપ કાટને આયા હૈ?" અર્થાત્ પાણીમા ડૂબકી મારીનેજ પાપ ધોવા સારુ આવ્યો છે કે કાંઇ પરોપકાર પણ કરવો છે? શેઠજી મહારાજના મનનો ભાવ સમજી ગયા તેથી શરમાઇને નમ્રતાપૂર્વક બોલ્યા: "મહારાજ!

પરોપકારનું કયું કામ કરું તે આપ ફરમાવો. લાખ રૂપિયા ખર્ચવાને હું તૈયાર છુ." સાધુએ કહ્યું "હરદ્વારથી કેદારનાથ સુધી સડક બનાવીને સાધુસંતના ભોજનનો સ્થાયી બંદોબસ્ત કર્યાથી-તારા જેવા મોટા શેઠની યાત્રાનુ સાર્થક થશે. ગરીબ માણસ તો ડૂબકી મારીને ચાલ્યો જાય તોપણ ચાલે." ભક્તિમાન શેઠજી એ સાધુનુ વચન માથે ચઢાવીને કલકત્તા ગયા, પછી એક કમિટી નીમીને લાખો રૂપિયા ખર્ચીને સડક બધાવવાની તથા અન્નક્ષેત્ર સ્થાપવાની વ્યવસ્થા કરી દીધી.

૨૬૨—एक शाहजादानी नीडरता अने आज्ञापालन

રશિયાના બાદશાહનો પુત્ર ગ્રાન્ડ ડ્યૂક ઍલેકિસસ કોઇ એક લડાઈના વહાણનું કામ શીખવા સારુ નાવિકોના અમલદાર તરીકે નિમાયો હતો. એ રશિયાનું વહાણ ડેન્માર્કની ખાડીમાં એક ખડક સાથે અથડાઇને ભાગી ગયું, ત્યારે વહાણના કૅપ્ટને એને હુકમ આપ્યો કે, "તમે પોતાનો પ્રાણ બચાવવા સારુ સૌથી પહેલી જે જોલિબોટ (હલકો મછવો) નીચે ઉતારવામા આવે તેમા જાઓ" ગ્રાન્ડ ડ્યૂક એલેકિસસે જવાબ આપ્યો: "સૌથી પહેલો મારો પ્રાણ બચાવીને પલાયન કરવા સારુ મારા પિતાએ મને મોકલ્યો નથી. હું તો પહેલા ઉતારૂઓને ઉતારીશ અને સૌથી છેલ્લોજ મારો જીવ બચાવવાનો પ્રયત્ન કરીશ." એણે એજ પ્રમાણે કર્યું, પરતુ સૌથી છેલ્લા મછવામાં ડ્યૂક જ્યારે ઉતરીને કિનારે પહોચ્યો ત્યારે કૅપ્ટને પોતાનો હુકમ નહિ માનવાના અપરાધ સારુ તેને કેદમા રાખવાનો હુકમ આપ્યો ગ્રાન્ડ ડ્યૂકે એ હુકમ સામે કાંઈ પણ વાંધો લીધો નહિ બાદશાહને એ ખબર મળી ત્યારે તેમણે આગબોટના કૅપ્ટનને લખી મોકલ્યું કે, "આપની આજ્ઞા

ન માનવા સારૂ આપે એલેકિસસને કરેલી સજાને હુ બાદશાહ તરીકે ઘણીજ વાજબી ગણુ છું; પરતુ મારા પુત્રે સૌથી પહેલો પોતાનો જીવ બચાવવા ખાતર પલાયન કર્યું નહિ, એ માટે પિતા તરીકે હુ એને ખરા અંતઃકરણપૂર્વક આશીર્વાદ આપુ છુ.

૨૬૩—બાળક હેવલોકનું વીરત્વ

સર હેન્રી હેવલોકે ઈ૦ સ૦ ૧૮૫૭ ના સિપાઈઓના બળવા વખતે ઘણી બહાદુરી દાખવી હતી. એ હેવલોક જ્યારે બાલ્યાવસ્થામાં નિશાળે ભણતો હતો, ત્યારે એક દિવસ તેનુ લાલ કપાળ અને સૂજેલું મો જોઇને માસ્તરે પૂછ્યું હતું કે, "કંઈ મારામારી કરીને આવ્યો છે કે?" બાળક હેવલોકે ઉત્તર આપ્યો: "મહેરબાની કરીને મને પૂછશો નહિ. હું આપને એનુ કારણ જણાવી શકીશ નહિ." શિક્ષકે જાણવા સારુ આગ્રહ કર્યો. પાંચસાત નેતરની સોટી ખેંચી કાઢી, પરતુ બાળકે પોતાની હકીકત કોઇ પ્રકારે જણાવી નહિ

નિશાળના એક નાના છોકરાને, હેવલોક કરતા ઉંમરમાં મોટા બે છોકરાઓ સતાવી રહ્યા હતા. હેવલોકે દુર્બળનો પક્ષ લઇને બે જણાઓ સાથે ખૂબ લડાઇ કરી અને આખરે પેલા નાના છોકરાને તેઓના જુલમમાથી બચાવ્યો. એ લડાઈમા એને પણ વાગ્યું હતુ; પરતુ પોતાની બહાદુરી જણાવવી તથા બીજાની ચાડી ખાવી એ બને કામ હલકાં ગણીને, મોટા મનનો બાળક હેવલોક બે તોફાની છોકરાનો તેમજ શિક્ષકનો માર ખાઇને પણ ચુપ રહ્યો.

પરોપકારનું કયુ કામ કરું તે આપ ફરમાવો. લાખ રૂપિયા ખર્ચવાને હું તૈયાર છુ." સાધુએ કહ્યું: "હરદ્વારથી કેદારનાથ સુધી સડક બનાવીને સાધુસંતના ભોજનનો સ્થાયી બંદોબસ્ત કર્યાથી તારા જેવા મોટા શેઠની યાત્રાનું સાર્થક થશે. ગરીબ માણસ તો ડૂબકી મારીને ચાલ્યો જાય તોપણ ચાલે." ભક્તિમાન શેઠજી એ સાધુનુ વચન માથે ચઢાવીને કલકત્તા ગયા, પછી એક કમિટી નીમીને લાખો રૂપિયા ખર્ચીને સડક બધાવવાની તથા અન્નક્ષેત્ર સ્થાપવાની વ્યવસ્થા કરી દીધી.

૨૬૨–एक शाहजादानी नीडरता अने आज्ञापालन

રશિયાના બાદશાહનો પુત્ર ગ્રાન્ડ ડયૂક એલેકિસસ કોઈ એક લડાઈના વહાણનું કામ શીખવા સારુ નાવિકોના અમલદાર તરીકે નિમાયો હતો. એ રશિયાનું વહાણ ડેન્માર્કની ખાડીમા એક ખડક સાથે અથડાઈને ભાગી ગયું, ત્યારે વહાણના કેપ્ટને એને હુકમ આપ્યો કે, "તમે પોતાનો પ્રાણ બચાવવા સારુ સૌથી પહેલી જે જૉલિબોટ (હલકો મછવો) નીચે ઉતારવામા આવે તેમાં જાઓ." ગ્રાન્ડ ડયૂક એલેકિસસે જવાબ આપ્યો: "સૌથી પહેલો મારો પ્રાણ બચાવીને પલાયન કરવા સારુ મારા પિતાએ મને મોકલ્યો નથી. હું તો પહેલાં ઉતારૂઓને ઉતારીશ અને સૌથી છેલ્લોજ મારો જીવ બચાવવાનો પ્રયત્ન કરીશ" એણે એજ પ્રમાણે કર્યું, પરંતુ સૌથી છેલ્લા મછવામાં ડયૂક જ્યારે ઊતરીને કિનારે પહોચ્યો ત્યારે કેપ્ટને પોતાનો હુકમ નહિ માનવાના અપરાધ સારુ તેને કેદમા રાખવાનો હુકમ આપ્યો. ગ્રાન્ડ ડયૂકે એ હુકમ સામે કાંઈ પણ વાધો લીધો નહિ બાદશાહને એ ખબર મળી ત્યારે તેમણે આગબોટના કેપ્ટનને લખી મોકલ્યું કે, "આપની આજ્ઞા

ન માનવા સારૂ આપે એલેકિસસને કરેલી સજાને હું બાદશાહ તરીકે ઘણીજ વાજબી ગણુ છુ; પરતુ મારા પુત્રે સૌથી પહેલો પોતાનો જીવ બચાવવા ખાતર પલાયન કર્યું નહિ, એ માટે પિતા તરીકે હું એને ખરા અંત.કરણપૂર્વક આશીર્વાદ આપું છુ

૨૬૩–બાળક હેવલોકનું વીરત્વ

સર હેન્રી હેવલોકે ઈ૦ સ૦ ૧૮૫૭ ના સિપાઈઓના બળવા વખતે ઘણી બહાદુરી દાખવી હતી. એ હેવલોક જ્યારે બાલ્યાવસ્થામાં નિશાળે ભણતો હતો, ત્યારે એક દિવસ તેનુ લાલ કપાળ અને સૂજેલું મો જોઇને માસ્તરે પૂછ્યું હતું કે, "કંઈ મારામારી કરીને આવ્યો છે કે?" બાળક હેવલોકે ઉત્તર આપ્યો· "મહેરબાની કરીને મને પૂછશો નહિ. હું આપને એનુ કારણ જણાવી શકીશ નહિ." શિક્ષકે જાણવા સારુ આગ્રહ કર્યો. પાંચસાત નેતરની સોટી ખેચી કાઢી, પરતુ બાળકે પોતાની હકીકત કોઇ પ્રકારે જણાવી નહિ

નિશાળના એક નાના છોકરાને, હેવલોક કરતા ઉંમરમાં મોટા બે છોકરાઓ સતાવી રહ્યા હતા. હેવલોકે દુર્બળનો પક્ષ લઇને બે જણાઓ સાથે ખૂબ લડાઇ કરી અને આખરે પેલા નાના છોકરાને તેઓના જુલમમાથી બચાવ્યો. એ લડાઈમા એને પણ વાગ્યું હતુ; પરંતુ પોતાની બહાદુરી જણાવવી તથા બીજાની ચાડી ખાવી એ બને કામ હલકાં ગણીને, મોટા મનનો બાળક હેવલોક બે તોફાની છોકરાનો તેમજ શિક્ષકનો માર ખાઇને પણ ચુપ રહ્યો.

૨૬૪–વૈષ્ણવનો વિનય

કોઇ એક સમયે એક વૈષ્ણવ પગે ચાલતો ચાલતો યાત્રા કરવા શ્રીવૃંદાવન ધામમા જઈ રહ્યો હતો. એક દિવસ સંધ્યાકાળે તેણે રસ્તામાં એક વટેમાર્ગુને પૂછ્યું: "ભાઇ! આટલામા કોઇ વૈષ્ણવનું ઘર છે? હુ વૈષ્ણવ છું અને કોઇ વૈષ્ણવને ઘેર ઊતરવા ધારું છુ." વટેમાર્ગુએ ઉત્તર આપ્યો "સામેના ગામમાં બધા ઘર વૈષ્ણવોનાંજ છે. આપ જેના ઘરમા પગ મૂકશો તે પોતાને ધન્ય સમજશે અને આપની સેવા કરશે. પરોણાગતને સારુ એ ગામ વિશેષ પ્રસિદ્ધ છે."

વૈષ્ણવે એ ગામમા જઇને એક ગૃહસ્થને કહ્યુ: "ભાઇ! હું વૈષ્ણવ છું. કોઇ વૈષ્ણવના ઘરમા રાતવાસો કરવા ધારું છું. સાભળ્યુ છે કે આ ગામમા બધા વૈષ્ણવ છે, તેથીજ આપની પાસે આવ્યો છું." ઘરધણી બોલ્યો: "મહારાજ! હું તો નરાધમ છુ. મારા સિવાય આ ગામમા બધાજ વૈષ્ણવ છે પરતુ આપ કૃપા કરીને મારા અતિથિ થશો તો હું પોતાને ધન્યભાગ્ય માનીશ કૃપા કરશો ને?" પરંતુ પેલો મુસાફર તો ત્યા ન ઊતરતાં વૈષ્ણવની તપાસમાં એકે એકે ગામના બીજા ઘરોમા ગયો, પણ દરેક ઘેરથી એકજ પ્રકારનો ઉત્તર મળ્યો. બધાએ પરોણાગત કરવા સારુ આગ્રહ તો કર્યો, પણ કોઇએ પોતાને વૈષ્ણવ તરીકે ઓળખાવ્યો નહિ. બધાએ એમજ કહ્યુ કે, "મારા સિવાય બધા આ ગામમા વૈષ્ણવો છે." ગામવાળાઓના આ આચરણથી પેલા નામધારી વૈષ્ણવની અંતર્દૃષ્ટિ ઊઘડી તથા અત્યારસુધી તેને વૈષ્ણવ હોવાનું જે અભિમાન હતુ તે દૂર થઇ ગયું અને તણખલા કરતા પણ હલકો 'તૃણાદપિ લઘુ' પોતાને ગણીને તે એ ગામના એક ઘરમા રાતવાસો રહીને કૃતાર્થ થયો.

આપણા ભક્તકવિ નરસિંહ મહેતા ઠીકજ ગાઇ ગયા છે કે:

વૈષ્ણવ જન તો તેને કહીએ, જે પીડ પરાઇ જાણે રે,
પરદુ:ખે ઉપકાર કરે ને, મન અભિમાન ન આણે રે
સકળ લોકમા સહુને વંદે, નિંદા ન કરે કોની રે,
વાચ, કાછ, મન નિશ્ચલ રાખે, ધન્ય ધન્ય જનની તેની રે
સમદૃષ્ટિ અને તૃષ્ણા ત્યાગી, પરસ્ત્રી જેને માત રે,
જિહ્વાથકી અસત્ય ન બોલે, પરધન નવ ઝાલે હાથ રે.
મોહમાયા વ્યાપે નહિ તેને, દૃઢ વૈરાગ્ય જેના મનમા રે;
રામનામશું તાળી રે લાગી, સકળ તીરથ તેના તનમા રે
વણલોભી ને કપટરહિત છે, કામક્રોધને નિવાર્યા રે,
ભણે નરસૈયો તેનું દર્શન કરતા, કુળ ઇકોતેર તાર્યાં રે
વૈષ્ણવ જન તો તેને કહીએ, જે પીડ પરાઇ જાણે રે,

સાચા વૈષ્ણવમાં કેટલી બધી લાયકાત હોવી જોઈએ તે વાતની ઉપલા ગામના લોકોને સમજણ હોવાથી, તેમજ પોતાનામા જે કાંઇ લાયકાત હોય તેનુ અભિમાન પણ વૈષ્ણવે ન રાખવુ ઘટે, તેથી કરીનેજ એ ગામનો દરેક માણસ વૈષ્ણવપણુ ધરાવવા છતા પણ પોતાનું નિરભિમાન દર્શાવવા માટે પોતે વૈષ્ણવ નથી એમ કહેતો હતો

૨૬૫—એક રાજવૈદનો, કૂતરાને બોલતો કરવાનો ઉપાય

એક સ્વેચ્છાચારી મૂર્ખ રાજાએ એક દિવસ રાજસભામા બેસીને ગભીરપણે કહ્યું કે, "મારો પાળેલો કૂતરો બોલી શકતો નથી. એનું મૂળ કારણ એ છે કે, એની જીભમા કોઇ રોગ છે રાજવૈદે એ રોગ મટાડવો જોઇએ ચૌદ દિવસની અદર જો એ

કૂતરાને બોલતો નહિ કરી આપે તો રાજવૈદ્યને ફાસીની સજા દેવામાં આવશે ” વૈદ્યે હાથ જોડીને કહ્યું: “ મહારાજ ! વંશપરંપરાનો ચાલતો આવેલો રોગ ચૌદ દિવસમા મટી જાય એ અસંભવિત છે. ચૌદ વર્ષની અવધિ, મને મારી દવા અજમાવવા સારુ આપવી જોઇએ. ” રાજાએ ચૌદ વર્ષની મુદત મંજૂર કરી, એટલે રાજવૈદ્યે દરરોજ સવારે કૂતરાના માથામા તુલસીપત્રનો રસ ચોપડીને તેને દેવમંદિરના બારણા આગળ બાધવાનું શરુ કર્યું અને પોતે સ્નાન-સંધ્યાદિ કરીને પવિત્ર થઇને દરરોજ આઠ કલાક ત્યાં આગળ બેસીને ‘ સીતારામ ’ ‘ સીતારામ ’નો જપ કરવા માંડયો. વૈદ્યના એક મિત્રે કહ્યુ· “ આ પ્રમાણે વખત વિતાડવાથી શો લાભ ? કુતરું બોલતાં તો કદી શીખવાનુ નથી. ” વૈદ્યે કહ્યું. “ ભાઇ ! ચૌદ વર્ષ સુધી આ પ્રમાણે સાચા મનથી હૃદયમા શ્રીરામચંદ્રની મનોરમ મૂર્તિ ધારણ કરીને એમના નામનો જપ કર્યા પછી ફાસીની સજા પણ થશે તો મને ભય નહિ લાગે અને એ ચૌદ વર્ષમા દૈવસંયોગથીજ મારુ, કૂતરાનું કે રાજાનું મૃત્યુ થશે તો બધો મામલો પતી જશે. આ કૂતરુ મરી ગયાથી રાજા બીજો કૂતરો આપશે તો વળી પાછી ચૌદ વર્ષની મુદત માગી લઇશ, એટલે એક હિસાબે રાજાએ મારું કલ્યાણજ કર્યું છે આ દુઃખમાથી મને રામનામ જરૂર તારશે ”

२६६-एक अमेरिकन इंडियननी विवेकबुद्धि

અમેરિકાના મૂળ નિવાસી પણ ઇંડિયન અથવા રેડ ઇંડિયન નામથી ઓળખાય છે એક સમયે એક શાંત સ્વભાવના અમેરિકન ઇંડિયને કોઇ એક યુરોપિયન પાસેથી તંબાકુ માગી યુરોપિયને પોતાના ગજવામાથી એક મૂઠી ભરીને તંબાકુ આપી. બીજે

દિવસે એ ઇંડિયન પેલા યુરોપિયનને ઘેર ગયો અને કહ્યું: "આપે આપેલી તંબાકુમા એક બેઆની નીકળી છે તે પાછી આપવા આવ્યો છુ." યુરોપિયને કહ્યુ "તંબાકુની સાથેજ એ પણ આવી ગઇ છે તો હવે એ તારીજ થઇ ચૂકી" ઇંડિયને કહ્યું: 'જુઓ, મારા અતઃકરણમા એક સારો માણસ અને એક ખરાબ માણસ એમ બે જણા વસે છે. તમે અત્યારે કહી રહ્યા છો એવીજ શિખામણ અંદરનો ખરાબ માણસ મને દઈ રહ્યો હતો; પરંતુ અંદરનો ભલો માણસ કહી રહ્યો હતો કે, 'બેઆની તેં માગી નહોતી અને આપનારે જાણીજોઇને તને આપી નથી તો પછી એ તારી કેવી રીતે થઇ ગઈ?' મે ઊઘી જવાનો ઘણોએ પ્રયત્ન કર્યો, પરતુ એ બે જણા આખી રાત મારા હૃદયની અદર તર્કવિતર્ક કરતા રહ્યા, તેથી મને નિદ્રા આવીજ નહિ. છેવટે ભલા માણસની સલાહ માનીને તમને બે આની પાછી આપી અને એમનો ટટો શમાવવા સારુ અહીં આવ્યો છું"

२६७–एक अंग्रेज बाळकनो विश्वास

લિવરપુલ શહેરમા એક વાર વરસાદની બહુ તાણ પડવાથી નગરવાસીઓ ઈશ્વરની પાસે પ્રાર્થના કરવા સારુ એક સ્થળે એકઠા થયા હતા એક નાનો બાળક એવામા ત્યા આગળ હાથમાં છત્રી લઇને આવ્યો. તેને જોઇને બધા હસી પડચા અને બોલ્યા: "એક છાટા જળને સારુ અમે મરી જઈએ છીએ અને તને વરસાદની એટલી શી બીક લાગી કે છત્રી લઇને આવ્યો છે?" બાળકે ગભીરપણે જવાબ આપ્યો "મેં સાભળ્યુ હતુ કે આજ વરસાદને સારુ દયામય ભગવાનની પ્રાર્થના કરવા તમે બધા એકઠા થવાના છો, એટલા માટેજ હુ છત્રી લઇને આવ્યો છુ, પરંતુ અહીંયાં

આવીને જોઉં છું કે તમારામાંથી એકે માણુસ છત્રી લઇને આવ્યો નથી, ત્યારે શું તમે બધા મનમા એવી ખાતરીથી આવ્યા હતા કે, પ્રાર્થનાથી કાંઇપણ વળવાનું નથી ?”

२६८–सत्य ए सर्वोपरी छे–वकीलोना धर्म

એક વખત એક ખાણુાના ભાષણમા લૉર્ડ બ્રાઉધામે 'વકીલોના ધર્મ' સબધી બોલતા કહ્યું કે, “વકીલે પોતાના અસીલના લાભ આગળ બીજી કશી વાતનો વિચાર ન કરવો જોઇએ ” વિલાયતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ લૉર્ડ કોકબર્ન ત્યા બેઠેલા હતા. તેમને એમ લાગ્યું કે, આવા મોટા માણુસના મુખમાથી આવાં વચનો નીકળ્યાથી વકીલો પોતાના આદર્શસંબધી ભૂલભરેલા વિચાર લઇ જશે, તેથી તેમણે ઊભા થઇને એ સિદ્ધાતનું ખંડન કર્યું અને જણાવ્યું કે, “વકીલના હાથમાં જે શસ્ત્ર છે તેનો ઉપયોગ તેણે એક વીર યોદ્ધાની પેઠે કરવો જોઇએ અને નહિ કે ખૂનીની પેઠે. પોતાના અસીલના હિતનુ તેણે જરૂર રક્ષણ કરવુ જોઇએ, પરતુ ક્યારે ? એ હિત ન્યાયપુરઃસર હોય તોજ, અન્યાયી હક્કનુ રક્ષણ કરવા એ બધાયલો નથી. સત્ય અને ન્યાયના સનાતન સિદ્ધાતો સાથે પોતાના અસીલના હિતનો મેળ કેવી રીતે ખવરાવવો એ દરેક પ્રવીણ વકીલે જાણવું જોઇએ ”

२६९–एक खेडूतनुं गामना भला माटे आत्मबलिदान

જાપાનમા એક વખત અનાજનો દુકાળ પડ્યો. એ વખતે ત્યાના એક ગામડામા એક ગરીબ ખેડૂતની પાસે ચોખાનો એક આખો કોથળો હતો. એના સિવાય આખા ગામમા બીજા કોઇની

પાસે ચોખાનો એટલો જથો નહોતો એણે ધાર્યું હોત તો એ પોતે એ કોથળામાંથી ચોખા વાપરીને ઘણા દિવસ સુધી પોતાનો નિર્વાહ ચલાવી શકત, પણ એણે વિચાર કર્યો કે, "આ ચોખા હું વાપરી નાખીશ તો ગામમા આવતી ફસલ વખતે વાવેતર કરવા સારુ બિલકુલ ચોખા નહિ મળે" એટલા માટે એણે છતે અન્ને અન્નવગર ભૂખે મરીને દેહત્યાગ કરવાનુ પસદ કર્યું. થોડા દિવસો પછી એ ઉઘાડ્યા વિનાના કોથળા ઉપર માથુ ટેકવીને પડેલો તેનો મૃતદેહ લોકોના દીઠામાં આવ્યો, ત્યારે એના દેશબધુઓને ખબર પડી કે આ ગરીબ–અભણ ખેડૂતે પોતાના ગ્રામબંધુઓની ખાતર કેવો મોટો ત્યાગ કર્યો છે!

૨૭૦–એક સાધ્વીનું પરહિત માટે આત્મબલિદાન

થોડાક વર્ષો પર ફ્રાન્સના કિનારાથી થોડેક દૂર 'ઇજિપ્ત' નામની મોટી આગબોટ અનેક મુસાફરોસહિત ડૂબી ગઇ એ આગબોટમા સિસ્ટર રોડા નામની એક અગ્રેજ સાધ્વી સફર કરી રહી હતી મુસાફરોને બચાવવા સારુ નાની હોડીઓ સમુદ્રમાં ઉતારવામાં આવી, પણ બધા મુસાફરોનો સમાવેશ થાય એટલી હોડીઓ નહોતી, એટલે કેટલાકને તો સ્ટીમરની સાથે ડૂબવાનું નક્કીજ હતુ. જ્યારે સિસ્ટર રોડાને કહેવામા આવ્યુ કે, "તમે એ નાની હોડીમા બેસી જાઓ," ત્યારે તેમણે કહ્યુ કે, "બધા સમાય તેટલી એમા જગ્યા નથી, માટે હુ તો અહીજ રહીશ. એમ કહી તે ઘૂટણિયે પડીને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા અને પછી થોડીકજ વારમા આગબોટની સાથે તેમણે પણ જળસમાધિ લીધી" કેવુ ઉત્તમ મૃત્યુ! ('શ્રીબોધ')

२७१–एक प्रिन्टरनुं बीजाने माटे आत्मबलिदान

એજ આગબોટમાં એક છાપનારો પણ ઘણા ઉચ્ચ સંસ્કારવાળો પુરુષ હતો. તેને તરતા નહોતું આવડતું, એટલે તેને તરી શકાય એવો પટો મળ્યો હતો, પરંતુ એક બાઇને આવો પટો નહિ મળેલો જોતાવારજ તેણે પોતાનો પટો તે બાઇને આપી દીધો અને પોતે જળસમાધિ સ્વીકારી! ધન્ય છે આવાં પરોપકારી સજ્જનોને! તેમના દૃષ્ટાંતોથીજ આપણને આ દુનિયામાં મનુષ્યમા રહેલા દેવસ્વભાવના દર્શન થાય છે. ('સ્ત્રીબોધ')

२७२–मि० फॉक्स अने विश्वासनुं आकर्षण

એક દિવસ વિલાયતના પ્રસિદ્ધ વક્તા અને પાર્લામેન્ટના સભાસદ મિસ્ટર ફોક્સ, એક પત્ર લખીને તેના ઉપર રૂપિયા ગણીને ઢગલી કરી રહ્યા હતા એવામા એક દુકાનદારે બિલ અને પહોચના કાગળિયા સહિત આવીને તેમની પાસે પોતાના લેણાના રૂપિયા માગ્યા અને કહ્યુઃ "એ રૂપિયાની હમણાજ મારે જરૂર છે. મારે એક શાહુકારને આપવા છે." મિસ્ટર ફોક્સે દૃઢતાપૂર્વક ઉત્તર આપ્યોઃ "ત્રણ ચાર દિવસ પછી આપીશ. આ રૂપિયા શેરિડનને મોકલવા છે; કેમકે એની પાસેથી મેં ખાલી મુખના વચનો ઉપર એ રૂપિયા લીધા હતા મારું અકસ્માત્ મૃત્યુ થાય તો એ બિચારા પાસે પુરાવામા એક ચિઠ્ઠી સુધ્ધા નથી." શેરિડન ફોક્સનો ઇષ્ટ મિત્ર હતો. દુકાનદાર ફોક્સના મનનો ઉચ્ચ ભાવ સમજી ગયો અને તેની સાથે જરા પણ વાદવિવાદમા ન ઊતરતા બોલ્યોઃ "લો, હુ પણ આપના હાથની પહોચોના આ ટુકડે ટુકડા કરી

નાખું છું, મારી પાસે પણ દાવો કરવાને કાંઇ પુરાવો હવે રહ્યો નથી." એમ કહીને તે દુકાનદારે ફોકસના હાથની ચિઠ્ઠીઓ તથા રસીદો ફાડી નાખી, એટલે એના સૌજન્ય તથા વિશ્વાસથી ફોક્સે અત્યંત મોહિત બની જઇને કહ્યું: "ત્યારે તમેજ આ રૂપિયા લેતા જાઓ, કેમકે પૂરેપૂરા વિશ્વાસ ઉપરાંત વધારામાં તમારુ લેણુ શેરિડનના લેણા કરતા જૂનુ છે અને વળી અત્યારે તમારે પૈસાની જરૂર પણ છે. શેરિડનને આ વાતની ખબર હું આપીશ."

ભક્તિ, વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધાથી ભગવાન સુધ્ધાં વશ થાય છે, તો પછી સામા માણસો મનમા સ્પષ્ટપણે વશ થાય તેમા નવાઇ શી ?

૨૭૩–પ્રાર્થના સાથે પ્રયત્ન પણ જોઈએ

કોઈ એક નિશાળમાં એક વિદ્યાર્થી, દરરોજ મહેતાજીના સવાલના જવાબ બરોબર દઇ શકતો એક દિવસ બીજા વિદ્યાર્થીએ તેને પૂછ્યુ "ભાઇ ! તુ દરરોજ આવું સરસ લેસન કેવી રીતે તૈયાર કરી લાવે છે ?" પેલા બાળકે કહ્યુ "હું દરરોજ સવારના પહોરમા ઊઠીને જગન્માતા સરસ્વતી દેવીને પ્રણામ કરીને મનમા ને મનમા પ્રાર્થના કરુ છું કે, આજનો મારો પાઠ મને બરોબર યાદ રહે " બીજે દિવસે બીજા બાળકને કાંઇ પણ લેસન આવડ્યુ નહિ એટલે તેણે ક્રોધપૂર્વક પોતાના સાથીને કહ્યુ: "તેં મને ઠગ્યોને ? મેં આજે ઘણીજ ભક્તિપૂર્વક સરસ્વતીદેવીને પ્રણામ કર્યા હતા અને પાઠ આવડવા સારુ પ્રાર્થના પણ કરી હતી, પણ આજ તો પાઠ બીજા દિવસો કરતા પણ ખરાબ થયો અને એક પણ સવાલનો સાચો જવાબ મારાથી દઇ શકાયો નહિ " પેલા બાળકે ઉત્તર આપ્યો "ભાઈ ! મેં સાભળ્યુ છે અને અનુભવ્યુ પણ છે કે, જગન્માતાનું ભક્તિપૂર્વક સ્મરણ કરીને તથા પવિત્ર

બનીને તેમને પ્રણામ કરીને સ્થિર મનથી ભણવા બેસીએ છીએ તો પાઠ સહેલાઇથી સમજમા ઊતરે છે અને યાદ પણ જલદી રહે છે. તે તો આજ એક વાર પણ પાઠ વાંચ્યો નહોતો. ભણ્યા વિનાજ વિદ્યા આવડશે એમ તેં ધાર્યું હતું!"

૨૭૪-બંકિમબાબુની એક ભૂલનો સુધારો

ભૂદેવબાબુ બંગાળામા નિશાળોના ઇન્સ્પેક્ટર હતા. એ ઘણા મળતાવડા સ્વભાવના હતા. કોઇ શહેરમા નિશાળ તપાસવા જાય ત્યારે ત્યાના કમિશ્નર, કલેકટર, ન્યાયાધીશ વગેરે અંગ્રેજ અમલદારોને મળતા તેવીજ રીતે બંગાળી અને બિહારી જમીનદાર, દીવાની અને ફોજદારી કચેરીઓના અમલદાર, વકીલ, કેળવણી ખાતાના ડેપ્યુટીઓ વગેરે દેશી અધિકારીઓને ઘેર જઇ તેમની પણ મુલાકાત લેતા એ કહેતા કે, " ભારતવર્ષમા નોકરીના પગારના પ્રમાણમા કોઇને ઊંચો કે નીચો ગણવાનો નથી આ દેશમા તો ધનનુ ગૌરવ, વિદ્યા અને કુળના ગૌરવ કરતાં નીચા દરજ્જાનું ગણાય છે."

એ વિષયમા એક સાચી બનેલી હકીકત ઉતારવી અપ્રાસંગિક નહિ ગણાય. ભૂદેવબાબુ બહરામપુરમાં હતા ત્યારે દરરોજ સાંજે પંડિત રામગતિ ન્યાયરત્ન, સુપ્રસિદ્ધ બંગાળી સાક્ષર બંકિમચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય અને બીજા કેટલાક વિદ્વાનો એમને ઘેર એકઠા થતા અને અનેક વિષયોની તથા ખાસ કરીને સંસ્કૃત સાહિત્યની ચર્ચા કરતા.

બંકિમબાબુ એ વખતે ત્યા આગળ ડેપ્યુટી કલેકટર હતા ત્યાના કલેકટરની કચેરીનો એક કારકુન પણ એ બેઠકમા દરરોજ આવતો અને બધાની સાથે આનંદપૂર્વક વાતચીત તથા ચર્ચામાં

ભાગ લેતો. એક દિવસ બંકિમબાબુ ત્યાં બેઠા હતા એવામાં પેલો કારકુન આવ્યો અને બધાની સાથે બેઠો, એટલે બંકિમબાબુ એકદમ ત્યાંથી ઊઠીને ચાલતા થયા. બે એક દિવસ પછી વળી પાછું એવું બન્યું કે એજ કારકુન ત્યાં બેઠેલો હતો અને બંકિમબાબુ ત્યાં જઈ પહોંચ્યા, પણ એને જોતાવારજ ત્યાં આગળ બેઠા નહિ અને 'એક કામ યાદ આવ્યું' એવું બહાનું કાઢીને ચાલ્યા ગયા. આ બાબત ઉપર કોઈનું ખાસ લક્ષ્ય ગયું નહિ. બીજે દિવસે ભૂદેવબાબુને બંકિમચંદ્રે કહ્યું. "તમે કારકુનોની સાથે શા સારુ બેઠક રાખો છો?" એના જવાબમાં ભૂદેવબાબુએ ઘણુએ સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે, "નોકરીનો માનમરતબો ફક્ત કચેરીમાં અથવા સરકારી કામ કરતા હોઈએ તે વખત સુધીજ છે, ચોવીસ કલાક કોઈ નોકરી કરતું નથી. યુરોપિયન કમિશ્નર જેવા પણ નાના દરજ્જાના યુરોપિયન અમલદારની સાથે કલબમાં રમે છે અને હસે છે. આ કારકુન બ્રાહ્મણ છે અને ખાનદાન છે" પણ એ બધી શિખામણ બંકિમબાબુને ગળે ઊતરી નહિ "નાના દરજ્જાના અંગ્રેજ અમલદારો પણ કાંઈ કારકુનના દરજ્જાના હોતા નથી" એવું કહીને મો ચઢાવીને તેઓ બીજી વાતચીતમાં ઊતર્યા. સાત-આઠ દિવસ સુધી એ વિષય ઉપર ફરીથી કાંઈ પણ વાતચીત થઈ નહિ બંકિમબાબુ બધાના આવતા પહેલાં આવીને થોડી વાર બેસીને ચાલ્યા જવા લાગ્યા.

"કન્યાઓના વિવાહ કરવાનું કામ ઘણું વસમું થઈ પડ્યું છે. કુળ છે ત્યાં વિદ્યા નથી, કુળ અને વિદ્યા બન્ને છે ત્યાં ખાવાના સાસા છે." એ પ્રમાણે એક દિવસ ભૂદેવબાબુ વાતચીત કરી રહ્યા હતા, ત્યારે બંકિમબાબુએ કહ્યું: "હું પણ એક કન્યાના વિવાહ માટે મોટા વિચારમાં પડ્યો છું." એ વખતે ત્યાં બીજું કોઈ નહોતું. ભૂદેવે કહ્યું: "તમારા કરતાં પણ સહેજ ચઢે એવા ઘરમાં

એક વર છે. છોકરો હાલમાંજ બી. એ. પ્રથમ વર્ગ (ફર્સ્ટકલાસ)માં પાસ થયો છે છોકરાને એના માતામહ તરફથી હજારો રૂપિયાની પ્રૉમિસરીનોટો વારસામા મળી છે. બાપ સાધારણ કારકુનનો ધંધો કરે છે, પણ કહે છે કે, 'છોકરાની મિલકતમાથી હું શા સારુ ગુજરાન ચલાવું ?' નોટોનુ વ્યાજ સુધ્ધા એ પોતાના ઉપયોગમા લેતો નથી. એ સજ્જનને તમે ઓળખો છો ? અહીંયા કલેકટરની કચેરીમા કારકુન છે, મારો સગોત્રી છે, તમારે ખપે એવો છે "

બંકિમબાબુએ આગ્રહપૂર્વક પૂછ્યું "એ કોણ છે ? જેનો છોકરો આવો ભણેલોગણેલો છે, જેના વિચાર આવા ઊંચા છે અને કુળ પણ ઉત્તમ છે એ સજ્જન કોણ છે ?" ભૂદેવબાબુ જવાબમા હસી પડયા એટલે બંકિમબાબુ જેવા ચતુર પુરુષને બધુ સમજી જતાં વાર ન લાગી. થોડી વાર શાંત રહીને બોલ્યાઃ "એ દિવસના આપણા વાદવિવાદનું આજે છેવટનું નિરાકરણ થયું. આપ જેવા સુરબ્બીની પાસે આવીને પણ સારુ શિક્ષણ નહિ મેળવું તો પછી બીજે કયા મેળવીશ ?" બંકિમબાબુ ત્યારપછી જોરથી હસીને સરળભાવે બોલી ઊઠ્યાઃ "ખરેખર, હુ વિચારી રહ્યો હતો કે રજા લઇને કલકત્તા જઇશ અને ત્યા વર ખોળીને વિવાહ કરીશ, પણ અહીંયાજ યોગ્ય વર મળી આવ્યો. જયા અવસ્થામા ભેદ હોવા છતા કન્યાદાનની વાત પણ નીકળી શકે છે, ત્યા ઑફિસની બહાર કારકુન અને અમલદાર એવો ભેદ માનવાનું કયા રહ્યુ ? આ બાબતમા હુ મોટી ભૂલમા પડયો હતો."

૨૭૫–ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર અને પ્રેમનું સન્માન

એક દિવસ પંડિત ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર મહાશય રસ્તામા થઇને જઈ રહ્યા હતા. એવામાં એક મોદીના બોલાવ્યાથી તેઓ

એની દુકાને ગયા અને એક ચટાઇ ઉપર બેસીને તેની સાથે વાર્તાલાપ કરવા લાગ્યા. એવામા એમના પ્રત્યે પૂજ્યભાવ ધરાવનાર એક ધનવાન શેઠ બે ઘોડાની બગીમા બેસીને ત્યા થઇને નીકળ્યો વિદ્યાસાગર મહાશયને જોઇને શેઠને ઇચ્છા તો થઈ કે ઉતરીને એમને પ્રણામ કરુ, પરતુ મોદીખાનામા જઇને એવું કરવાની હિમત ચાલી નહિ એમ કર્યું હોત તો બધા મારા માણસો એને વખાણત, પણ એના મનમાં તો એમ આવ્યુ કે, "લોકો શું કહેશે?" એના મનથી "લોકો" એટલે અગ્રેજી ભણેલા ઉછાછળા સ્વભાવના કેટલાક પોતાના સાથીઓજ હતા, એટલે એણે કોચમેનને ગાડી રોકવાનુ કહ્યુ અને બીજીજ ક્ષણે હુકમ આપ્યો કે, "નહિ, ગાડી આગળ ચલાવો."

સ્પષ્ટવક્તા વિદ્યાસાગર મહાશયની સાથે એ ગૃહસ્થનો ફરીથી મેળાપ થયો, ત્યારે એમણે હસીને કહ્યુ "કેમ શેઠ! એ દિવસે મોટી અમૂઝણમાં ફસાયા હતા? ગાડીમાથી ઉતરીને મારી પાસે આવવાનુ મન તો થયુ હતુ, પણ મોદીની દુકાનની શરમના માર્યા ન ઉતરાયુ?" શેઠે કહ્યુ· "હાજી, આપ એમ ગમે ત્યાં બેસતા ફરો છો તેથી મને શરમ આવે છે" વિદ્યાસાગર મહાશયે ઉત્તર આપ્યો· "મારા કોઇ પણ કાર્યથી બીજાને શરમ આવે એ ઘણા દુ:ખની વાત છે મારી સાથેનો સબંધ છોડી દીધાથીજ એમનું એ સકટ પાર થશે. જે લોકોએ ખરા પ્રેમના માહાત્મ્યનુ જ્ઞાન ખોયુ છે, તેવાઓની ખાતર હુ મારા કોઇ મિત્રને છોડી શકીશ નહિ"

२७६–एक काजीनो प्रेम उपरथी सत्यनो फेंसलो

એક ધનવાન શેઠિયાનો એકનો એક છોકરો પરદેશમા વેપાર કરવા સારુ ગયો હતો. ત્યાં ગયા પછી ઘણા લાબા સમય સુધી

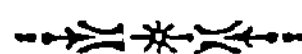
તેના તરફના કાંઈ પણ સમાચાર મળ્યા નહિ. શેઠ મરતી વખતે પોતાની બધી માલમિલકત કાજીને સોંપતા ગયા. થોડા વખત પછી એક યુવકે આવીને સ્વર્ગવાસી શેઠના પુત્ર તરીકે એ મિલકત ઉપર પોતાનો દાવો જણાવ્યો. ત્યાર પછી થોડા વખતમા બીજા પણ બે જણાએ આવીને એવોજ દાવો કર્યો. કાજીએ કહ્યું: "મરનાર શેઠજીનો પુત્ર ઘણો સારો તીરદાજ હતો એવું સાભળ્યું છે, માટે ચાલો, પહેલા એનીજ પરીક્ષા લઇ જોઇએ" તેણે મૃત વેપારીની એક છબી તૈયાર કરાવીને ફરિયાદીને કહ્યું "તમારી નિશાન તાકવાની શક્તિનો પરિચય આપો અને આ છબીની છાતીને તીરથી વીંધી નાખો." દૂરથી એક યુવકે છાતીની પાસે અને બીજાએ છબીની છાતીમાં ઠીક નિશાન માર્યું. ત્રીજાએ કહ્યું. "પિતાજીની છબીની છાતી તરફ નિશાન તાકતા મારું મન દુઃખી થઇ જાય છે અને મારો હાથ ચાલતો નથી ભલે મારી પરીક્ષા લેવી હોય તો એના કરતાં પણ નાની બીજી કોઈ છબી લાવીને એથી પણ વધારે છેટે મૂકો અને પછી મારું નિશાન જુઓ." એમ કરવામા આવ્યુ એટલે એ યુવક પરીક્ષામાં સૌથી પહેલે નંબરે આવ્યો. કાજીએ એનેજ મરનાર શેઠનો વારસ ઠરાવીને બધી મિલકત એને સોંપી દીધી.

૨૭૭–પ્રિન્સ બસિરુદ્દીનનો અમીરી સ્વભાવ

ટિપુ સુલતાનનો વંશજ પ્રિન્સ બસિરુદ્દીન બગાળાના ચુંચુડા નગરમાં વાસ કરતા હતા. એક દિવસે એ બહાર ઓટલા ઉપર ગાલીચો બિછાવીને બેઠા હતા, પાસે ટકોરા વાગે એવુ સોનાનું ઘડિયાળ અને અછોડો પડયા હતા. એવામા ત્યાના રહેવાસી કેટલાક મોગલો એમને મળવા આવ્યા, તેમાનો એક કામળી ઓઢેલો કદાવર મોગલ વાતચીતને બહાને ઘણીવાર સુધી ત્યાં બેસી રહ્યો પ્રિન્સ કાંઇક કારણસર થોડી વારને માટે ઘરની અંદર ગયા,

પછી પાછા આવીને જુએ છે તો પેલો મોગલ ત્યાંજ બેઠેલો છે. થોડીક વારમા એણે સલામ કરીને વિદાય માગી, એટલામા એની કામળીની અ દરથી રિપીટર ઘડિયાળે ટન્ કરીને અડધા કલાક-નો ટકોરો વગાડયો પ્રિન્સે જોયુ કે પોતાનુ ઘડિયાળ ઠેકાણાસર નથી. એ તરતજ ઊઠીને ઘરના અ'દરના ભાગમા ગયા તેમનો પુત્ર પ્રિન્સ અમિરુદ્દીન એ સમયે અ દરથી બહાર જઇ રહ્યો હતો, તેણે જોયુ કે, મોગલ પોતાની કામળીની અ દરથી ઘડિયાળ કાઢીને પાછુ એને ઠેકાણાસર મૂકી રહ્યો છે જુવાન પ્રિન્સનો પિત્તો ઊકળી ગયો. એ ઝડપથી મોગલને પકડવા જતો હતો, એટલામાં પિતાને ધીમે રહીને આખના ઇશારાથી પોતાને બોલાવતા જોયા પુત્ર તેમની પાસે ગયો, એટલે પ્રિન્સ બસિરુદ્દીને ધીમે સ્વરે કહ્યુ' "એની કામળીમાથી ઘડિયાળે ટન્ અવાજ કર્યો એ વખતે મે' એના મુખ સામુ જોયુ, ત્યારે એનુ લોહી એકદમ ઊડી ગયુ હતું એથીજ હું ત્યાંથી ઊઠીને આવતો રહ્યો. અહા! બિચારો શરમનો માર્યો મરી રહ્યો છે! ખબરદાર! હવે એને કાઇ કહેશો નહિ"

૨૭૮—રાજાઓ માટે શત્રુઓથી વચવાનો ઉત્તમ ઉપાય

શેખ સાદી એક દિવસ દમાસ્કસ નગરમા એક સાધુની કબર ઉપર બેઠા હતા, એટલામા અરબસ્તાનનો એક જુલમી બાદશાહ એ કબરની પૂજા કરવા આવ્યો નમાજ પઢચા પછી બાદશાહે શેખ સાદીને કહ્યુ· "આજકાલ હુ એક પ્રબળ શત્રુને હાથે ઘણો ત્રાસ પામી રહ્યો છું, આપ મારે માટે પ્રાર્થના કરો." શેખ સાદી-એ કહ્યુ કે, "શત્રુના પ'જામાથી બચવાનો સૌથી સારો ઉપાય એ છે કે આપની દીન પ્રજા ઉપર દયા રાખો"

२७९–कोईने पीडवा करतां तो सूई रहेवुं एज सारुं छे

એક જુલમી બાદશાહે કોઈ એક સાધુને પૂછ્યું કે, “મારે માટે કઈ ઉપાસના ઉત્તમ છે?” સાધુએ ઉત્તર આપ્યો કે, “તમારે સારુ સૂઈ રહેવુ એજ સૌથી ઉત્તમ ઉપાસના છે, કેમકે એટલી વાર તમે બીજા લોકોને સતાવતા અટકશો.”

२८०–क्षमा विषे हारून रशीदनी शिखामण

એક દિવસ ખલીફા હારૂન રશીદનો એક શાહજાદો બહુજ ગુસ્સાના આવેશમા પિતાની પાસે જઈને કહેવા લાગ્યો: “મને અમુક સિપાઈના છોકરાએ ગાળો ભાંડી.” બાદશાહે મંત્રીઓને બોલાવીને પૂછ્યું કે, “એને શું કરવું જોઈએ?” કોઈએ કહ્યું: “એ નાલાયક છોકરાને કેદ કરો.” કોઈએ કહ્યુ: “એને જાનથી મારી નાખો.” પરંતુ બધાનું સાભળી રહ્યા પછી એ મહાન બાદશાહે પોતાના શાહજાદાને કહ્યું કે, “બેટા! સૌથી સારું તો એ છે કે, એને ક્ષમા કર અને જો એટલા ઉદાર થવાની શક્તિ તારામા ન હોય તો તું પણ એને ગાળ ભાડી લે!”

२८१–भलाई केवी रीते करवी–हजरत मुसानो उपदेश

કારૂનના બહુ વૈભવશાળી બાદશાહને હજરત મુસાએ ઉપદેશ આપ્યો હતો કે, “બીજાઓની સાથે તું એવીજ ગુપ્તપણે અને મૂગે-મોઢે ભલાઈ કરજે, કે જેવી પરમાત્માએ તારી સાથે કરી છે.”

ઉત્તમ ઉદારતા એજ છે કે જેમા વાહવાહનો મેલ ન હોય, ત્યારેજ એનુ ઉમદા ફળ મળે છે. એવા ખરા ઉપકારના ફળની ડાળીઓ આકાશની પણ પાર પહોચી જાય છે

૨૮૨–અજાણ્યા માણસનો સંગાથ ન કરવો

એક દિવસ શેખ સાદીએ મુસાફરીમા કોઇ અજાણ્યા વટેમાર્ગુંને પોતાની સગાથે લઇ લીધો. રસ્તામા એક કિલ્લાની નીચે બધાંએ મુકામ કર્યો. પેલા મુસાફરે અડધી રાતે શેખ સાદીનો લોટો લઇને કહ્યુ કે, “હું લઘુશકા કરવા જાઉં છુ.” એમ કહીને એ તો અગિયારા ગણી ગયો. એટલાથી પત્યુ હોત તો કાંઈ ઝાઝી વાત નહોતી, પણ ત્યાંથી એ કિલ્લામા જઇને ઝવેરાત અને દાગીના ચોરીને નાસી ગયો. સવારે લોટાની નિશાની ઉપરથી કિલ્લાના અમલદારોએ શેખ સાદી અને એમના સાથીઓને પકડયા અને ઘણી શોધ પછી જ્યારે ખરો ગુનેગાર પકડાયો ત્યારેજ એમને છોડી દીધા. ત્યારથી એ મુસાફરોએ શિખામણ લીધી કે, હવેથી અજાણ્યા માણસનો સગાથ ન કરવો

૨૮૩–અસંતોપ ટાળવાનો ઉપાય

એક વાર શેખસાદી એવી ગરીબ દશામા આવી પડયા હતા કે, એમના પગમાં જોડા પણ નહોતા અને રસ્તે ચાલતા ઘણુ દુઃખ થતુ હતું. નવા જોડા પહેરવા જેટલા પૈસા એમની પાસે હતા નહિ. મનમાં ઘણી અમૂઝણ થતી હતી. એવામાં તેઓ કૂફાની મસ્જિદમા ગયા. ત્યાં મસ્જિદના દ્વાર આગળ એક એવા માણસને બેઠેલો જોયો કે, જેને બિલકુલ પગજ નહોતા. એની એ અપંગ

દશા જોતાવારજ સાદીની આખ ઊઘડી ગઈ અને મસ્જિદમાથી પાછા આવીને ઇશ્વરને ધન્યવાદ આપ્યો કે, "હે ખુદા! તારો કેટલો બધો ઉપકાર કે તેં મારા બે પગ તો સલામત રાખ્યા છે!"

દુઃખની દશામા પોતાના કરતાં અધિક દુઃખીઓની સ્થિતિનો વિચાર કર્યાથી ચિંતાનો ભાર ઓછો થઇ જાય છે

૨૮૪-विद्वान अने सदाचारी गुरुनुं सन्मान

શેખ સાદી સુંદર પુરુષ નહોતા. તેમના માથામા તાલ પડી ગઇ હતી. એક દિવસ એ મેલા કપડા પહેરીને રસ્તામા થઇને જતા હતા એવામા એ દેશનો સુલતાન એના બે સરદારો સહિત ઘોડા ઉપર બેસીને સામો મળ્યો સાદી સાહેબને જોતાંવારજ બે સરદારો તરતજ ઘોડા ઉપરથી ઊતરી પડીને એમને પગે લાગ્યા અને કુશળતાના સમાચાર પૂછ્યા સુલતાન જરા વિચારમાં પડ્યો કે, "આ લોકોએ આ માણુસને મારા કરતા પણુ આટલું બધું વધારે માન શા સારુ આપ્યુ ?" સરદારો વાતચીત કરી રહ્યા પછી પાછા પોતાની પાસે આવ્યા, એટલે તેણે તેમને કારણુ પૂછ્યું. યુવકોએ કહ્યુ "એ અમારા દેશના બધા કેળવાયલા યુવકોના પિતાસ્વરૂપ છે અમારામા જે કાંઈ સારુ જુઓ છો, તે એમના ઉપદેશ અને સમાગમનુ પરિણામ છે" તેજસ્વિતા, સ્વામીભક્તિ, સત્યવાદિતા વગેરે ગુણોને લીધે એ યુવકો સુલતાનને ઘણા પ્રિય થઇ પડ્યા હતા. એ દિવસે પોતાનીજ રૂબરૂ ગુરુપ્રત્યે પોતાના કરતાં પણુ વધારે માન દર્શાવતા જોઇને, ઉદાર ચિત્તના સુલતાને એ યુવકો ઉપર પ્રસન્ન થઇને એમને માટે પહેલાં કરતા પણુ વધારે સારો વિચાર બાંધ્યો

૨૮૫–તૃષ્ણાનો ઉપાય–સંતોષ કે કબરની માટી !

શેખ સાદીને 'કેશ' નામના ટાપુમાં એક વેપારી મળ્યો. તેની પાસે સામાનથી ભરેલાં ૧૫૦ ઊંટ અને ૪૦ નોકરો હતા. એણે સાદીને પોતાના અતિથિ બનાવ્યા. તે આખી રાત પોતાની કરમ-કથા સંભળાવતો રહ્યો કે, "મારો આટલો માલ તુર્કસ્તાનમા પડયો છે, આટલો હિંદુસ્તાનમા, આટલી જમીન અમુક ગામમાં છે અને આટલાં મકાનો ફલાણા શહેરમાં છે" વળી તે કોઇ વખત કહેતો કે, "મને મિસર દેશમા જવાનો શોખ છે, પણ ત્યાં હવાપાણી ખરાબ છે. જનાબ શેખ સાહેબ ! મારો વિચાર હજુ એક સફર કરવાનો છે, એ ઇચ્છા પાર પડયા પછી એકાંતવાસ કરીશ" સાદીએ પૂછ્યુ · 'એ કઇ સફર છે?' વેપારી બોલ્યો "ઇરાનનો ગંધક ચીન દેશમાં લઈ જવો છે, કેમકે ત્યાં એના સારા પૈસા ઊપજે છે એમ સાભળ્યું છે. એ પછી ચીનનો માલ તુર્કસ્તાન લઈ જવા ધારુ છું ત્યાંથી તુર્કસ્તાનનુ 'દેબા' નામનુ કીમતી રેશમી કાપડ હિંદુસ્તાન જઈ વેચવુ છે અને હિંદુસ્તાનનુ પોલાદ 'હલબ' દેશમા અને 'હલબ'ના આયના યમન દેશમાં વેચવા છે, તેમજ યમનની ચાદરો લઇને ઇરાન પાછા ફરવાનો અભિલાષ છે. ત્યાર પછી નિરાતે દેશમા એક દુકાન કરીશ અને સફર કરવી છોડી દઈશ. આગળ ઉપર ખુદા માલિક છે"

એની એ તૃષ્ણાની વાતથી શેખ સાદી કંટાળી ગયા અને બોલ્યા· "આપે સાભળ્યુ હશે કે ગોર દેશનો એક મોટો સોદાગર ઘોડા ઉપરથી પડી જઇને મરવા લાગ્યો ત્યારે તેણે એક ઊંડો શ્વાસ લઇને કહ્યું: "તૃષ્ણાવાન મનુષ્યની આ બે આંખોને કાં તો સંતોષજ ભરી શકે છે અથવા તો કબરની માટી !"

२८६–नौशेरवांनी न्यायपरायणता

એક વાર ઇરાનનો ન્યાયશીલ બાદશાહ નૌશેરવા જંગલમાં શિકાર રમવા સારુ ગયો. ત્યા ભોજન બનાવવા માટે મીઠાની જરૂર પડી. નોકરને કહ્યું કે, "જા, પાસેના ગામમાથી મીઠું લઈ આવ; પણ યાદ રાખજે કે પૈસા આપ્યા વગર ન આણીશ, નહિ તો ગામ ઉજ્જડ થઇ જશે." નોકરે કહ્યું "હજૂર! જરાક મીઠું આણવાથી ગામ ઉજ્જડ થઈ જશે?" નૌશેરવાંએ ઉત્તર આપ્યો: "રાજા જો પ્રજાના બાગમાથી એક સફરજંદ પણ ખાય તો પછી તેના નોકરો એ વૃક્ષનું મૂળ સુધ્ધા ઉખેડીને ખાઈ જાય છે." મિત્રને એટલો બળવાન ન બનવા દેવો કે એ શત્રુ બનીને હાનિ પહોંચાડી શકે

२८७–प्रभुना भक्तोने बादशाह क्यारे याद आवे?

કોઇ એક બાદશાહે એક ઈશ્વરભક્તને પૂછ્યું કે, "તમે કદી પણ મને યાદ કરો છો?" ભક્તે કહ્યું· "હા, જ્યારે ઈશ્વરને ભૂલી જાઉં છું, ત્યારે આપ યાદ આવી જાઓ છો"

२८८–विद्या वधे के धन वधे?

મિસર દેશમાં એક ધનવાન મનુષ્યને બે પુત્ર હતા. એક વિદ્યા ભણ્યો અને બીજાએ ધન એકઠું કર્યું પરિણામે એક પંડિત બન્યો અને બીજો મિસરનો મુખ્ય ખજાનચી નિમાયો. એ ખજાનચીએ પોતાના વિદ્વાન ભાઇને કહ્યુ "જુઓ, હુ રાજ્યની મોટી અમલ-

દારીએ પહોચ્યો અને તમે તો હતા એવા ને એવાજ રહી ગયા.” એ ભાઇએ ઉત્તર આપ્યો “ઇશ્વરે એમા મારા ઉપર વિશેષ કૃપા કરી છે. કેમકે મને એણે જે વિદ્યારૂપી ધન આપ્યુ છે, તે કદી ખૂટે તેવું નથી અને તે જેમ બીજાઓને અપાય તેમ વધ્યા કરે છે, તેથી એ ધનને દેવતાઓ પણ ઝંખે છે અને તમને મિસરની એવી ગાદીના ખજાનચી બનાવ્યા છે, કે જે ગાદી એક વખતે ફિરાઉન બાદશાહની હતી ” (મિસરના એ અભિમાની બાદશાહ ફિરાઉનને હજરત મૂસા પેગબરે નાઇલ નદીમા ડુબાડી દીધો હતો.)

૨૮૯–साचा साधु अने एक वादशाहनुं दान

એક બાદશાહે પોતાના ઉપર આવી પડેલી એક આફતને વખતે બાધા રાખી હતી કે, “આ આફત જતી રહેશે તો હું અમુક ધન સાધુસતોને દાન કરીશ ” એની એ ઇચ્છા પૂરી થઈ ગઈ. આપત્તિ નિર્વિઘ્ને ટળી ગઈ એટલે એણે રૂપિયાની એક કોથળી સાધુઓમા વહેચવા સારુ નોકરને આપી. નોકર ઘણો ચતુર હતો. સાજે તેણે કોથળી એવીને એવીજ પાછી સોપીને કહ્યુ “ કૃપાનિધાન ! મે ઘણીએ તપાસ કરી પણ આ કોથળીમાના રૂપિયા લેનાર કોઈ સાધુફકીર જડ્યો નહિ ” બાદશાહે કહ્યુ “ તુ પણ વિચિત્ર માણસ છે એકલા આ શહેરમાજ ચારસો કરતા વધારે સાધુફકીર વસે છે.” નોકરે વિનયપૂર્વક કહ્યુ “હજૂર ! જે સત છે તેઓ દ્રવ્યને અડકયા નહિ અને જે ધનના ઇચ્છુક છે તેમને મેં દ્રવ્ય આપ્યુ નહિ.”

૨૯૦–બીજાને રાજી કરવા કરેલી ભક્તિ પ્રભુને મંજૂર નથી

એક ફકીર કોઇ એક રાજાનો મહેમાન થયો. ભોજનનો સમય થયો ત્યારે એણે ઘણુંજ થોડું ભોજન કર્યું, પરંતુ નમાજનો વખત આવ્યો ત્યારે બહુ લાંબી નમાજ પઢી કે જેથી રાજાના મનમા શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય, પછી ત્યાથી વિદાય થઇને એ ઘેર ગયો ત્યારે ભૂખ બહુ લાગી હતી, તેથી વ્યાકુળ થઇને એણે જતાવારજ ભોજન માગ્યુ. એના પુત્રે કહ્યુ· "પિતાજી! રાજાએ આપને ભોજન પણ ન કરાવ્યું?" ફકીરે કહ્યુ· "ભોજન તો મેં કર્યું પણ જાણીજોઇનેજ થોડું ખાધું કે જેથી રાજાને મારી સાધુતા ઉપર વિશ્વાસ બેસે" પુત્રે કહ્યુ· "તો હવે ફરી ભોજન પણ કરો અને નમાજ પણ પઢો, કેમકે ત્યાંના ઉપલકિયા ભોજનથી આપનું પેટ નથી ભરાયું, તે પ્રમાણે ત્યાંની બાદશાહને રાજી કરવા માટે પઢેલી નમાજ પણ નક્કી ખુદાએ કબૂલ નહિ કરી હોય."

૨૯૧–આહાર કેટલો કરવો?

ઇરાનના બાદશાહ બહમન રોજે એક દિવસ અરબસ્તાનના એક હકીમને પૂછ્યું કે, "દરરોજ ભોજન કેટલુ કરવું જોઇએ?" હકીમે ઉત્તર આપ્યો· "૨૬ તોલા." બાદશાહે પૂછ્યુ: "એટલાથી શુ થાય?" ત્યારે ઉત્તર મળ્યો કે, "એટલા આહારથી તમે જીવતા રહી શકો એમ છો એ ઉપરાત જેટલું ખાઓ છો તેટલો નકામો ભાર તમે પોતાના ઉપર લાદી રહ્યા છો."

ખરેખર હોજરી કુદરતી રીતે પચાવી શકે તે ઉપરાત માત્ર

સ્વાદને ખાતર ખાધેલું અન્ન પેટને અને ચરબીને વધારે છે પણ વીર્ય, આનંદ તથા આયુષ્યનો તો તે ઘટાડોજ કરે છે. બેઠેલ ધંધાવાળા તેમજ મગજનુ કામ કરનારા માણસોને તો આ નિયમ આબાદજ લાગુ પડે છે શરીરની મહેનત કરનારાઓ ભલે એથી ત્રણ ગણુ ખાય અને તેમાં ઘીદૂધ ન હોય, તોપણ અંદર જઠરાગ્નિ તેજ હોવાથી તે એવુ તો સરસ પચી જાય છે કે જેથી તેમના વીર્ય, આરોગ્ય, આનંદ અને આયુષ્યમાં વધારો થાય છે.

૨૯૨-दान लेवुं क्यारे वाजवी छे ?

એક મહાત્માને કોઇએ પૂછ્યુ "દાન ગ્રહણ કરવુ એ આપ વાજબી ગણો છો કે ગેરવાજબી ?" મહાત્માએ ઉત્તર આપ્યો કે, " એ દાનથી જો કોઇ સત્કાર્ય પાર પડતુ હોય તો તો વાજબી છે બાકી કેવળ સ્વાર્થ માટે, ધન એકઠું કરવા ખાતર કે વેપારરોજગાર કરવા સારુ દાન લેવુ એ ઘણુજ ગેરવાજબી અને પાપનુ કામ છે "

૨૯૩-जातमहेनतनुं महत्त्व-एक कठियारो अने बादशाह

અરબસ્તાનમા હાતિમતાઇ મહાન બાદશાહ થઇ ગયો છે. ઉદારતામાં એને અરબદેશનો હરિશ્ચંદ્ર કહી શકાય એમ છે એક દિવસ લોકોએ એને પૂછ્યુ કે, "આપે કોઇ આપના કરતા વધારે યોગ્ય મનુષ્યને જોયો કે સાંભળ્યો છે ?" બાદશાહે કહ્યું "હા, એક દિવસ મે લોકોને એક મોટી ઉજાણી આપી હતી સંયોગ-વશાત્ એજ દિવસે મારે જંગલ તરફ જવું પડ્યુ. ત્યા એક કઠિ-

ચારાને માથા ઉપર કાઠીનો બોજો લાદીને આવતાં મેં દીઠો. મેં એને પૂછ્યું: "ભાઇ! આજ હાતિમ બાદશાહને ઘેર ઉજાણી છે અને આખા દેશના લોકો એના મહેમાન છે, તો તું પણ શા સારુ આજ એની ઉજાણીમા માલમલીદા ઉડાવવા નથી જતો?" કઠિયારાએ ઉત્તર આપ્યો: "જે પોતાની મહેનતથી-ખરા પરસેવાની કમાણીથી રોટલા ખાઇ શકતો હોય, તે હાતિમના દરબારમાં જઇને હાથ શા માટે ધરે?"

२९४–विश्वासभंग न करवो–हसन वजीर अने महमद गझनवी

હસન નામના એક વજીર ઉપર બાદશાહ મહમદ ગઝનવીને ઘણોજ વિશ્વાસ હતો. એક દિવસે વજીરને બીજા અમલદારોએ પૂછ્યું કે, "અમુક વિષયમાં બાદશાહે આપને શું કહ્યું?" હસને કહ્યું: "તમને જે કહ્યું છે તેજ મને પણ કહ્યુ." અમલદારોએ કહ્યું: "જે વાત તમારી સાથે થાય છે તે વાત અમારી સાથે નથી થતી. બાદશાહ અમને એ વાત જણાવતાજ નથી." વજીરે ઉત્તર આપ્યો: "જ્યારે બાદશાહ મારા ઉપર વિશ્વાસ રાખીને કોઇ ભેદભરેલી વાત મને જણાવે છે, તો પછી તેજ વાત તમે મને શા સારુ પુછો છો?"

२९५–बादशाह उमरनी प्रजावत्सलता

બાદશાહ ઉમરની પાસે એક ઘણીજ કીમતી વીંટી હતી. મોટા મોટા ઝવેરીઓ પણ એ વીંટીને જોઇને આશ્ચર્ય પામી જતા. એનુ નગ રાત્રે તારાની પેઠે ચળકતું હતું દૈવસ યોગથી એક વખત

એ દેશમાં દુકાળ પડ્યો બાદશાહે પોતાની એ કીમતી વીંટી વેચીને એક અઠવાડિયા સુધી ભૂખી પ્રજાનુ ઉદરપોષણ કર્યું. વીંટી વેચતા પહેલાં બાદશાહના ઘણા શુભેચ્છકોએ એને સમજાવ્યો કે, "તમે આવી અપૂર્વ વીટી વેચશો નહિ, ફરીને આવું નગ મળનાર નથી, પરંતુ ઉમરે એમની સલાહ માની નહિ અને કહ્યુ "જે રાજાની પ્રજા આટલું દુખ વેઠી રહી હોય તેની આગળીમા આ વીંટી શોભા દેતી નથી. મારી પ્રજા અનાજના એક એક દાણા માટે તરફડિયાં મારતી હોય એવી દશામાં રત્નજડિત આભૂષણો પહેરવાં એ કેવી રીતે વાજબી કહેવાય?"

આપણા દેશના મહારાજાઓ અને શેઠિયાઓ આના ઉપરથી દાખલો લેશે કે?

૨૯૬–યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવાનો સાદો–સીધો ઉપાય

કોઈએ હજરત ઇમામ મુર્શિદ બિન ગઝાલીને પૂછ્યું કે, "આપનામા આટલી બધી યોગ્યતા કયાથી આવી?" જવાબ મળ્યો કે, "મારામા યોગ્યતા એવી રીતે આવી કે, જે બાબત મને આવડતી નહોતી તે બીજાઓને પૂછી પૂછીને શીખવામાં મને શરમ નહોતી આવતી"

દરેક માણસ આ સહેલી યુક્તિથી યોગ્યતાની સીધી સડક ઉપર ઇચ્છે તેટલો આગળ વધી શકે તેમ છે.

૨૯૭–દમાસ્કસનો એક પારકે દુઃખે દુઃખી શેઠ

દમાસ્કસ નગરમા એક વરસ વરસાદ બિલકુલ નહિ પડવાથી ભયંકર દુકાળ પડ્યો, નદીનાળા સુકાઈ ગયા. પાણીનું તો નામ નહોતુ. પાણી દીઠામા આવતુ તો તે ગરીબો અને અનાથોની

આખોમાંજ જણાતુ. એવા સમયમા એક ધનવાન શેઠે ગરીબોને ખૂબ મદદ કરવા માડી હતી

એક વાર એ શેઠને ઉદાસ થઇને, સુકાયલા શરીરે અને લેવાઈ ગયેલા મુખે બેઠેલો જોઇને એના મિત્રે પૂછ્યું: "ભાઇ! તમારી આવી દશા કેમ છે? તમારા ઘરમા શી વાતની ખોટ છે કે તમારે દુ:ખી થવુ પડે?" એટલુ સાભળતાંવારજ પાછાં એના નેત્રોમા આંસુ ભરાઈ આવ્યા અને એ બોલી ઊઠ્યો: "ભાઈ! મારી આ દશા મારા પોતાના દુ:ખને લીધે નથી થઇ, પણ આપણાં દુ:ખી ભાઇબહેનોનાં દુ:ખથી થઇ છે. તેમને ભૂખથી ટળવળતા જોઇને મારું હૃદય ફાટી જાય છે." ખરેખર, જે મનુષ્ય બીજાંઓને દુ:ખથી પીડાતાં જોઇને પોતે દુ:ખી ન થાય તે પશુ કરતાં પણ નીચ છે.

૨૯૮–एक बंगाळी उपदेशकनी दु:खीओप्रत्ये दया

નગેન્દ્રનાથ ચટ્ટોપાધ્યાય બગાળાના એક સાચા દેશસેવક અને બ્રાહ્મોધર્મના ઉપદેશક હતા. 'રાજા રામમોહનરાયનું જીવનચરિત્ર' અને 'ધર્મજિજ્ઞાસા' નામના ઉત્તમ ગ્રંથો એમણે બગાળીભાષામા લખ્યા છે એમનુ જીવન પણ ઘણુ પવિત્ર અને સારૂં હતુ બ્રાહ્મોધર્મનો પ્રચાર કરવા ખાતર એમણે બહુ ગરીબાઈમા જીવન ગાળ્યુ હતુ કેટલીક વાર તો આખા કુટુબને ભૂખ્યા રહેવાનો વારો આવતો એકવાર તો એમના ઘરમા બધાને બે દિવસના ફાકા થયા હતા એવી અવસ્થામા કોઇના લગ્નમાં એમને આચાર્યનુ કામ કરવાનો પ્રસગ આવ્યો. લગ્ન થઈ રહ્યા પછી ઘરધણીએ એમને વિદાય કરવા સારુ ભાડાની ગાડી મગાવવા માડી. એટલે એમણે કહ્યું કે, "ગાડી ન મંગાવતાં ગાડીભાડાના પૈસાજ મને આપો." નગેન્દ્રનાથનો વિચાર એવો હતો કે, એ પૈસામાથી

દાણોપાણી લઇ જઇને ઘરના માણસોને અન્ન ભેગાં કરીશ, પણ એટલામા રસ્તામા એક માદા ગરીબનો દયામણો સાદ સાભળ્યાથી એમનું કોમળ હૃદય પીગળી ગયુ અને પોતાને મળેલા પૈસા એ ગરીબને આપી દીધા, એટલુંજ નહિ પણ એ ટાઢે મરે છે, એમ જાણીને પોતાના શરીર ઉપર ઓઢેલું ધોતિયુ પણ તેને ઓઢાડી દીધુ. આ કલિયુગમાં પણ મનુષ્યોમા દેવતાઓ વસે છે કે નહિ તે જાણવું હોય, મનુષ્યોનો બંધુપ્રેમ કેવા પ્રકારનો ઉચ્ચ હોઇ શકે એ જાણવુ હોય, તો નગેન્દ્રનાથ ચટ્ટોપાધ્યાય જેવાઓના ચરિત્રમાથી જણાઈ આવે છે. નગેન્દ્રનાથ બ્રાહ્મણ હોવા છતા પણ બ્રાહ્મણધર્મનો સ્વીકાર કરીને ન્યાતજાતના ભેદને માનતા નહોતા, પણ એમના જીવનના આવા પ્રસંગો ઉપરથી આપણી ખાતરી થાય છે કે એમની નસેનસમા પ્રાચીન કાળના સંયમી, સાદા અને પરોપકારી ઋષિઓનુ લોહીજ વહેતું હતું

૨૯૯—સત્સંગ અને કુસંગનું પરિણામ

બાબર બાદશાહ પાછલી વયમા ઘણો દારૂ પીતો હતો અને એ કુટેવ છોડવાને ઘણા પ્રયત્ન કર્યા છતા ઘણા વર્ષો સુધી સફળ થયો નહોતો. છેવટે મૃત્યુના થોડા સમયપૂર્વે ખાસ માનસિક બળના પ્રતાપે એ સુરાપાનના મહાદોષમાંથી મુક્ત થયો હતો. એ કુટેવ એને કેવી રીતે પડી એનો ઇતિહાસ બાદશાહે પોતે વર્ણવ્યો છે, તે ઉપરથી આપણને ઘણો બોધ મળી શકે એમ છે. હેરીનગરનો બાદશાહી દરબાર એ વખતમા ઘણો સમૃદ્ધ અને વિશેષ પ્રખ્યાત હતો. સુધરેલા શોખ, સાહિત્ય, કવિતા, સંગીત, નૃત્ય, કળા, ચિત્રવિદ્યા વગેરે અનેક લલિત કાર્યો માટે આખા ઇરાન દેશમા હેરીનું નામ પ્રખ્યાત હતુ. એ નગરના સાહિત્ય, સંગીત અને કળાની

જેવી રીતે એ વખતના બીજા દેશવાસીઓ નકલ કરતા, તેવીજ રીતે ત્યાંની રીતભાત, સભ્યતા, અદબ, કાયદા વગેરેનું પણ લોકો અનુકરણ કરતા હતા. બાબર બાદશાહ પોતાના જીવનચરિત્રમા લખે છે કે, " હેરીના દરબારમાં જતા પહેલાં મેં કદીપણ મદ્યને સ્પર્શ કર્યો નહોતો. મારા પિતાજી ઓમર શેખ મદ્ય પીનારા હતા અને એમની દુર્દશા મે સારી પેઠે જોઈ હતી. (બાબરના પિતા કબૂતર ઉરાડતા ઉરાડતા પર્વત ઉપરથી પડીને મરી ગયા હતા. તે દારૂના નશામાજ પડ્યા હતા, એમ અનેક ઇતિહાસવેત્તાઓનું માનવું છે.) મારી બાલ્યાવસ્થામા તેઓ પોતે ઘણીવાર મને પ્યાલી ભરીને દારૂ પીવા આપતા, પરંતુ મેં કદી પણ એને સ્પર્શ કર્યો નથી. એમના મૃત્યુ પછી સારા નસીબે મને મૌલાના કાજીના જેવા દેખરેખ રાખનારા અને કાસિમ બેગ જેવા સાચા મિત્ર મળ્યા હતા. એ લોકો પોતે જેવા ધાર્મિક, નીતિવાન અને સારી ચાલચલગતના હતા, તેવાજ મને પણ દુર્ગુણોથી સદા દૂર રાખતા. એમની કાળજીભરી દેખરેખથીજ હું આટલા કાળસુધી પાપના પ્રલોભનથી દૂર રહ્યો હતો, પરંતુ હાય! મૌલાના કાજીનું સ્મરણ અને કાસિમ બેગની મિત્રતા, કોઇ પણ પાપની જાળમાથી મારુ આખરસુધી રક્ષણ કરી શક્યા નહિ હેરીના દરબારમા જોવામા આવ્યું કે આખી મિજલસમા દારૂનો ફુવારો છૂટી રહ્યો છે, નૃત્ય, ગીત અને રાતના આમોદપ્રમોદમા મુખ્ય સામગ્રી શિરાઝનો દારૂ હતી બધા સભાસદો આવેશમા આવી જઇને પ્યાલા ભરી ભરીને એ ઝેર-મદિરા-નું પાન કરતા હતા અને રાતને ભયાનક બનાવી રહ્યા હતા. એ દરબારમાં જઇને સુરાપાન ન કરવું એ સુધરેલી રીતભાતવિરુદ્ધ ગણાતું હતું. હુ જે દિવસે પહેલવહેલો એ દરબારમાં ગયો, એ દિવસે રાત્રે ભોજન કર્યા પછી મિજલસમા દારૂનો પ્રવાહ વહી રહ્યો હતો. સરભરામા મુખ્ય વસ્તુ દારૂજ હતી. હું મુખ્ય અતિથિ હોવાથી મારે સારુ

સુવર્ણના એક મોટા વાસણમા ઘણું કીમતી મદ્ય આણવામા આવ્યુ અને મુજફરે પોતે ઊઠીને પોતાના મુબારક હાથવડે સુરાપાત્ર મને આપવાની સુજનતા બતાવી રખે એમાં અસભ્યતા ગણાય, એમ જાણીને મે દારૂની એ પ્યાલીનો અસ્વીકાર તો ન કર્યો, પણ ઘણા દિવસના સંકલ્પના બળવડે એ પી જતા પણ જીવ ન ચાલ્યો. મેં યુક્તિપૂર્વક કહ્યું કે, પહેલા એક વાર આપણા બધાના મુરબ્બી વાદી અજજમાને મને દારૂ આપ્યો હતો, પણ મેં એ પીધો નહોતો, એટલે આજ આપનો આપેલો શરાબ પીધાથી એમનું અપમાન કર્યું ગણાય માટે હું પહેલા એમનુ માન રાખીશ અને પછી આપની સાથે મોજમજા કરીશ. એમ કહીને મે પહેલો દિવસ તો કાઢી નાખ્યો, પણ કુસંગનો દોષ એવો છે કે, એમાં જીવનની બધી સાધનાઓ અને સંકલ્પો પાણીના પ્રવાહમા નાખેલા તણખલાની પેઠે તણાઇ ગયાં અને હું જિંદગીભરને માટે એ રાક્ષસી-શરાબ—નો ગુલામ થઇ ગયો. હેરીમા આવતાં પહેલાં શરાબનો સ્વાદ કેવો છે તે પણ હુ જાણતો નહોતો અને દારુ પીનારાઓને ઘણોજ ધિક્કારતો હતો મારા દરબારમા કોઈ સુરાપાન કરી શકતું નહિ. એ બાબતમા મારો સખ્ત હુકમ હતો જે લોકો દારૂ પીનારા હતા તેઓ પણ ઘરનાં કમાડ બંધ કરીને છાનામાનાજ પીતા અને રખે કોઇ જાણી જાય એ બીકથી બીજાઓના દેખતા કે જાહેરમા દારૂ પીતા નહિ. રાજ્યમા અમલદારો જો નીતિવાન અને સચ્ચરિત્ર હોય છે, તો અત્યંત ખરાબ ચાલના માણસોને પણ સાવધાન અને સંયમી રહેવુ પડે છે, પરંતુ આગેવાનો અને અમલદારોજ જો પાપના પ્રવાહમા વહ્યા જતા હોય તો નોકરો અને રાજદરબારના સભાસદો સારાખોટાનો વિચાર ન કરતા, એમને પગલે પગલે ચાલે છે. હુ જેટલા દિવસ સારો હતો, તેટલા દિવસ મારા દરબારમા કોઇ પણ જાતનું પાપ પ્રવેશ કરવા પામ્યુ નહોતુ, પરંતુ

જ્યારથી મારું સ્ખલન શરૂ થયું, ત્યારથી હું મારા દરબારની પવિત્રતા જાળવી શક્યો નહિ ”

આ પ્રમાણે બાબરે ખુલ્લા દિલથી પોતાની ભૂલનો એકરાર કર્યો છે. એક વખત કુસંગમાં પડીને દારૂના પંજામા ફસાયા પછી એનુ જીવન ઘણુ દુઃખી થઈ ગયું હતું અને એના વંશના અનેક બાદશાહોમા પણ એ દુર્વ્યસને ઘર કર્યું હતું.

બાબર પોતે મદ્યની અસરથી મુક્ત હતો ત્યાસુધી એણે પ્રજાને એ વિષયથી બચાવવાને કેવા ઉપાયો લીધા હતા તે ધ્યાનમા રાખવા યોગ્ય છે અને તેની સાથે હાલમા સરકારી આવક વધારવા ખાતર અનેક ઠેકાણે દુકાનો ઉઘડાવનાર આબકારી નીતિ સરખાવવા જેવી છે

૨૦૦–शेठनो नोकर पर प्रेम

તારાકાન્તરાય કૃષ્ણનગરના રાજદરબારમા નોકરી કરતા હતા અને કેટલોક વખત સુધી એ રાજમહેલનાજ એક ભાગમા વસતા હતા. એક દિવસ શિયાળાની ઋતુમા મોડી રાતે પોતે સૂવા સારુ ગયા, ત્યારે જોયુ કે એમનો એક જૂનો વિશ્વાસુ નોકર એમનીજ પથારીમા પાગત આગળ સૂઇ ગયો છે એ પોતે ચુપચાપ ભોય ઉપર ચટાઇ પાથરીને સૂઇ ગયા અને એક ચાદર ઓઢીને આખી રાત કાઢી.

એ વખતના રાજાઓ કાઇ પણ નવા સમાચાર સાભળીને ઘણુા ખુશી થતા પરોઢિયે બહુ વહેલી રાજાને કોઇએ એ વાતની ખબર આપી, એટલે રાજા તરતજ રાય મહાશય તારાકાન્તજીના ઓરડા તરફ ગયા રાજાજીના પધારવાથી એમની ઊંઘ ઊડી ગઇ અને સફાળા ઊઠીને રાજાજીની સામા ગયા તથા નોકર પણ બેબાકળો

થઇને પથારીમાથી ઊઠીને નાસવા લાગ્યો. રાજાએ કારણ પૂછ્યુ, ત્યારે તારાકાંતે જણાવ્યુ કે, "બિછાનુ બિછાવતી વખતે તબિયત સહેજ નરમ હોવાથી એ બિચારો સૂઈ ગયો છે એમ મને લાગ્યુ અને જગાડવાથી એની તબિયત વધારે બગડશે એમ ધારીને મે એને જગાડચો નહિ મને એથી કાંઇ અડચણ પડી નથી."

એ વખતના ગૃહસ્થો વિલાસી નહોતા, નોકરચાકરો અને આશ્રિતોને સતાનની પેઠે પાળતા અને તેમના સુખદુ ખમા ભાગ લેતા. એને લીધેજ શેઠ પ્રત્યે નોકરોની લાગણી પણ હાલના કરતા વધારે હતી

૨૦૧–ભારતવાસીઓપ્રત્યે દ્વેષ

ઈ. સ ૧૮૫૭ મા બળવો થયો હતો એ બળવાની વાતો, હિદુસ્તાની સિપાઈઓએ અગ્રેજ સ્ત્રીપુરુષોને કેવા કેવાં દુ ખ દીધા હતા તેની કહાણીઓ વિલાયતનાં અંગ્રેજ બાળકોને ભણાવવામા આવે છે એનુ પરિણામ એ આવે છે કે, નાનપણથીજ અગ્રેજ બાળકોના ચિત્તમા એવા વિચાર ઠસી જાય છે કે, હિદુસ્તાની લોકો ઘાતકી અને ગોરાઓનો દ્વેષ કરનારા છે ભાઇ પરમાનદ નામના એક નામીચા પંજાબી વિદ્વાન અને દેશભક્ત એક વાર વિલાયત ગયા હતા લડનમા જે ઘરમા એ રહેતા હતા, તે ઘરમાં એક છોકરી હતી છોકરી નિશાળે ભણતી હતી. એક દિવસ એ ઘેર આવીને ભાઇ પરમાનંદજીને કહેવા લાગી: "આજથી હુ તમારી સાથે નહિ બોલુ." ભાઇ પરમાનદે પૂછ્યુ "કેમ?" છોકરીએ ઉત્તર આપ્યો· "તમે અમારી વિરુદ્ધ બળવો કર્યો હતો" ભાઇસાહેબે ઉત્તર આપ્યો· "મારો તો એ વખતે જન્મ પણ નહોતો." છોકરીએ કહ્યું "તમે નહિ હો, પણ તમારા લોકોએ

મળવા આવનાર સાથે વાતચીત પૂરી કરી. એ મળવા આવનાર સદ્‌ગૃહસ્થ જોઈ શકચા કે પટાવાળો જે કાગળ આપી ગયો હતો, તેમાં એક કાળો અક્ષર પણ લખ્યો ન હતો. પારસિંગનીનો ઉકળેલો પિત્તો એ કોરો કાગળ જોતાંવારજ કેવી રીતે શાંત થઈ ગયો એ જાણવાની જિજ્ઞાસા થવાથી એણે પાછા ફરતી વખતે પટાવાળાને એકાંતમા બોલાવીને એનો ભેદ પૂછ્યો. એ પોતે પણ એક વખતે રાજમંત્રી હતો અને એ પટાવાળો તેની પાસે પણ નોકર રહી ચૂકચો હતો, એટલે બહુ શરમાવ્યાથી પટાવાળાએ કહ્યુઃ " હજૂર! આપ તો મારા મુરબ્બી છો તેથી એ ભેદ આપને જણાવુ છું; પણ બધાને એ વાત કહી દેશો નહિ. મારા હાલના સાહેબ જાણે છે કે પોતાનો સ્વભાવ આકરો છે અને ગુસ્સો આવ્યા પછી એ મોટે સાદે બોલવા મંડી જાય છે એટલા માટે એમણે મને કહી રાખ્યુ છે કે, હુ જયારે જોરથી બોલવા માડુ ત્યારે તારે સરકારી કામનો કાગળ આપવા આવ્યો છે એવો ડોળ ઘાલીને આવવું અને એક કવર આપી જવું એથી મને મારો મિજાજ ઠંડો કરવાનુ સાભરી આવશે

૩૦૪–રાંકા અને બાંકાની નિષ્કામભક્તિ

રાકા અને તેની પત્ની બાકા જંગલમાંથી લાકડા ચીરી લાવીને જે ઉપજે તેમાથી પોતાનું ગુજરાન ચલાવતા. એક દિવસે નારદે ભગવાનને કહ્યું· " આ બિચારાંનુ દુઃખ દૂર કરી દો." ભક્તવત્સલે કહ્યું· " એમને કાઇ આપવાનો ઉપાય નથી " નારદે કહ્યુંઃ " ઉપાય કેમ નથી ?" ભગવાને એ ઉપરથી એ પતિપત્નીના જવાના રસ્તામા મહોરની એક કોથળી મૂકી દીધી. પતિ આગળ હતો. એણે જોયુ કે રખે આ મહોરોની કોથળી જોઇને પત્નીને લોભ થાય, એ ભયથી એણે એના ઉપર ધૂળ ઢાકી દીધી. બાકાએ

તો બળવો કર્યો હતો ને?" વિલાયતમાં શાંત પણ સચોટ રીતે ભારતવાસીઓ પ્રત્યે કેવી રીતે અણગમો ઉત્પન્ન કરાવાય છે તેનો આ નમૂનો છે.

૩૦૨–ખરી પ્રાર્થના સદા તાજી છે

બંગાળામાં ભક્તકવિ નરોત્તમદાસ થઇ ગયા છે. એમની પ્રાર્થનાઓ ઘણી હૃદયગ્રાહી છે. એક દિવસ એ સંબંધી વાતચીત નીકળતાં કોઇ એક ભક્તે બ્રાહ્મોસમાજના આચાર્ય કેશવચંદ્રસેનને પૂછ્યું કે "નરોત્તમદાસની પ્રાર્થના હજારો વાર વાચી છે, છતા એ જૂની ન લાગતાં સદા તાજી ને તાજીજ કેમ લાગે છે?" કેશવચંદ્રે ઉત્તર આપ્યો: "એ પ્રાર્થના ભગવાને સાભળી હતી, માટેજ તે પુરાણી નથી થઇ ગઈ." વાત ખરી છે. ભક્તોની ખરા હૃદયની અનુભવસિદ્ધ વાણી સદા તાજીજ રહે છે. આપણા નરસિંહ, અખો વગેરે ભક્તકવિઓની વાણી વાંચવામાં હજુ પણ કેટલો બધો આનંદ આવે છે! જે સત્ય છે તે નિત્ય છે; તેનો નાશ કદાપિ નથી.

૩૦૩–મિજાજ ઠંડો રાખવાની એક પ્રધાનની કાળજી

'ડયૂક-ડી-પારસિગની' નામનો એક પુરુષ ફ્રાન્સના બાદશાહ ત્રીજા નેપોલિયનનો પ્રધાન હતો. એક દિવસ કોઇ એક આબરૂદાર સદ્‌ગૃહસ્થ તેમને મળવા આવ્યા. તેમની સાથે કોઇ વિષય ઉપર જોરથી વાદવિવાદ ચાલવા માંડ્યો. પારસિગનીનો મિજાજ ખસવા લાગ્યો અને તે જોરથી હાથ પછાડી પછાડીને બોલવા લાગ્યો. એટલામા પટાવાળાએ આવીને તેના હાથમાં એક કાગળ મૂક્યો. પારસિગનીએ કવર ઉઘાડીને કાગળ જોઇને પાછો ટેબલ ઉપર મૂકી દીધો અને પછી શાતચિત્તે તથા વધારે સભ્યતાથી

મળવા આવનાર સાથે વાતચીત પૂરી કરી. એ મળવા આવનાર સદ્‌ગૃહસ્થ જોઈ શક્યા કે પટાવાળો જે કાગળ આપી ગયો હતો, તેમાં એક કાળો અક્ષર પણ લખ્યો ન હતો. પારસિંગનીનો ઉંચ ભેલો પિત્તો એ કોરો કાગળ જોતાંવારજ કેવી રીતે શાંત થઇ ગયો એ જાણવાની જિજ્ઞાસા થવાથી એણે પાછા ફરતી વખતે પટાવાળાને એકાંતમાં બોલાવીને એનો ભેદ પૂછ્યો એ પોતે પણ એક વખતે રાજમંત્રી હતો અને એ પટાવાળો તેની પાસે પણ નોકર રહી ચૂક્યો હતો, એટલે બહુ શરમાવ્યાથી પટાવાળાએ કહ્યું "હજૂર! આપ તો મારા મુરબ્બી છો તેથી એ ભેદ આપને જણાવું છુ; પણ બધાને એ વાત કહી દેશો નહિ મારા હાલના સાહેબ જાણે છે કે પોતાનો સ્વભાવ આકરો છે અને ગુસ્સો આવ્યા પછી એ મોટે સાદે બોલવા મંડી જાય છે એટલા માટે એમણે મને કહી રાખ્યું છે કે, હુ જ્યારે જોરથી બોલવા માડુ ત્યારે તારે સરકારી કામનો કાગળ આપવા આવ્યો છે એવો ડોળ ઘાલીને આવવું અને એક કવર આપી જવું એથી મને મારો મિજાજ ઠંડો કરવાનુ સાભરી આવશે

૩૦૪–रांका अने वांकानी निष्कामभक्ति

રાંકા અને તેની પત્ની બાકા જંગલમાંથી લાકડા ચીરી લાવીને જે ઉપજે તેમાથી પોતાનુ ગુજરાન ચલાવતા. એક દિવસે નારદે ભગવાનને કહ્યું "આ બિચારાંનું દુઃખ દૂર કરી દો." ભક્તવત્સલે કહ્યું: "એમને કાઇ આપવાનો ઉપાય નથી." નારદે કહ્યું: "ઉપાય કેમ નથી?" ભગવાને એ ઉપરથી એ પતિપત્નીના જવાના રસ્તામા મહોરની એક કોથળી મૂકી દીધી. પતિ આગળ હતો. એણે જોયુ કે રખે આ મહોરોની કોથળી જોઇને પત્નીને લોભ થાય, એ ભયથી એણે એના ઉપર ધૂળ ઢાકી દીધી. બાકાએ

એ દીઠું અને પતિને પૂછ્યું –" ધૂળ શા સારુ નાખી ? ધૂળપર ધૂળ નાખવાની શી જરૂર હતી ? ધૂળમાં અને સોનામા તમને હજી ભેદભાવ જણાય છે ?" રાકાએ પત્નીને ઘણો ધન્યવાદ આપ્યો અને કહ્યું કે, " તું ખરેખરી જ્ઞાની છે."

એ જોઇને નારદે ભગવાનને કહ્યું: "ત્યારે તમે એમને સારુ લાકડા એકઠા કરી રાખો કે જેથી એમને ઝાઝી મહેનત ન કરવી પડે" ભગવાને કહ્યું " એથી પણ કાંઇ વળવાનું નથી." પછી નારદે પોતેજ એ જગ્યાએ લાકડા એકઠાં કરી રાખ્યાં. પતિપત્નીએ જાણ્યુ કે આ લાકડાં કોઈ મહેનત કરીને અહી મૂકતુ ગયું છે, તેથી એમણે તો તેને હાથસરખોએ લગાડ્યો નહિ, એટલુજં નહિ પણ પાસે પાસે પડેલા દીઠાં તેને પણ કોઇના એકઠાં કરેલા ધારીને એ દિવસે ઉપાડ્યા નહિ અને તેથી એ દિવસે તો ઊલટી એમને વધારે મહેનત થઈ. નારદે આ પ્રમાણે થએલુ જોઇને ભગવાનને કહ્યુ કે: " આપ એમને દર્શન દઇને કાંઈ માગવાનુ કહો " ભગવાને એમ પણ કર્યું, પરંતુ એ દંપતીએ જણાવ્યુ કે, " અમે તો આપનાંજ ભક્ત છીએ આપ અને આપની ભક્તિ–એના કરતાં બીજી કઇ વસ્તુ ચઢિયાતી છે કે અમે તેની ઇચ્છા કરીએ ?"

૩૦૫–મધુસૂદન પાલની કાળજી

હાવરા મ્યુનિસિપાલિટિની હદમા બાટેરા નામના એક ગામમાં સાઠ–સિત્તેર વર્ષપૂર્વે મધુસૂદન પાલ નામના એક પુરુષે આવીને વાસ કર્યો. તેઓ બાલ્યાવસ્થામા કલકત્તામા બડાબજારમાં લોખંડની એક દુકાનમા ઉમેદવારી કરતા હતા. પાછળથી સન્માર્ગે ચાલીને, મહેનત, ઉદ્યમ અને કરકસરથી ત્રીસચાળીસ વર્ષમા તો એ બડાબજારમા લોખંડના મોટા વેપારી થઈ પડ્યા. એમના વંશજોએ

શિવકૃષ્ણ કંપનીનું લોખંડનું સુપ્રસિદ્ધ કારખાનું વેચાતુ લીધું.

મધુસૂદન પાલ બહુ કરકસરવાળા હોવા છતા સારા કામમા ખર્ચ કરતાં સંકોચાતા નહિ. એમણે પોતાના ગામમા નિશાળ તથા ધર્માદા દવાખાનુ ઉઘાડ્યુ હતુ એક દિવસ ત્યાની બંગાળી નિશાળના સેક્રેટરી માસિક ફાળો ઉઘરાવવા મધુસૂદનને ઘેર ગયા, તો એ વખતે પાલ મહાશય પોતાને હાથે ખેતરમાથી વેંગણ તોડી રહ્યા હતા, સાથે એક નોકર હતો સેક્રેટરીએ કહ્યુ "આ નોકરજ આ કામ તો કરી શકશે, આપ શા માટે તસ્દી લો છો?" મધુસૂદને કહ્યું "સાહેબ! આપને શી ખબર છે? એ નવો માણસ છે. એ નાના નાના વેગણ પણ તોડી નાખશે હું જોઇ તપાસીને એવાજ વેંગણ તોડું છું કે જે પૂરેપૂરા તૈયાર થયા હોય અને જે વધારે મોટા થનારા ન હોય ઘણીએ વાર મે અનુભવ્યું છે કે, જે કામમા પડે કાળજી ન રાખીએ તે કામ ખરાબ થાય છે, જે કામ જાતે ઊભા રહીને નોકરોને ન બતાવીએ તે કામમા બગાડ થાય છે અને ખોટુ નુકસાન થવા દઇએ તો લક્ષ્મી માતા અસંતુષ્ટ થાય" ત્યાર પછી એમણે તરતજ માસિક ફાળાના રૂપિયા આપી દીધા. નિશાળના ફંડમા એ સૌથી વધારે ફાળો આપતા અને તે પણ નિયમસર આપતા.

ખરેખર કાળજી વિનાના માણસોથી લક્ષ્મી નારાજજ થાય છે અને લક્ષ્મીને બદલે પ્રભુની પ્રીતિ માટે નિષ્કામ કર્મ કરનાર જો પોતાનુ કામ કાળજીથી ન બજાવે તો પ્રભુ નારાજ થાય છે

૩૦૬–કૃષ્ણદાસ પાલની પિતૃભક્તિ

કૃષ્ણદાસ પાલ એ બંગાળાના એક મહાન દેશભક્ત હતા, અંગ્રેજી ભાષામા તથા વર્તમાનપત્ર ચલાવવામા એ ઘણાજ કુશળ હતા 'હિંદુ પેટ્રિયોટ' નામના પત્રના એ માલિક અને અધિપતિ

હતા. એ પત્રદ્વારા તેઓ ભારતવાસીઓના હક્ક માટે ચળવળ ચલાવતા. એ ઉપરાત તેઓ, 'બ્રિટિશ ઇંડિયન એસોસિયેશન'ના સેક્રેટરી પણ હતા. એમને આવક પણ સારી હતી તથા દેશી અને અંગ્રેજ સદ્‌ગૃહસ્થોમાં એમની પ્રતિષ્ઠા પણ ઘણી હતી.

તેઓ જાતના ઘાંચી હતા અને ગરીબ નિરક્ષર માબાપના સંતાન હતા. જે વખતે પોતે એક આગેવાન વર્તમાનપત્રના અધિપતિ અને વિખ્યાત સભાના સેક્રેટરીનું ગૌરવભર્યું પદ શોભાવતા હતા, તે વખતે તેમના પિતાજી જીવતા હતા. તેઓ પોતે મહાન વિદ્વાન, દેશપૂજ્ય તથા સમાજના આગેવાન હોવા છતાં પણ પોતાના નિરક્ષર પિતાપ્રત્યે એમની શ્રદ્ધા અને ભક્તિ પારવિનાનાં હતા.

એક દિવસ એવું બન્યુ કે કૃષ્ણદાસ પોતાની હવેલીના દીવાનખાનામા બેસીને 'હિંદુ પેટ્રિયોટ'નાં પ્રૂફ સુધારી રહ્યા હતા. એમના વૃદ્ધ પિતા એક સાધારણ મેલુ પંચિયુ પહેરીને, ઉઘાડે પગે, ઉઘાડે શરીરે બહારના આગણામાથી ઘાસ તોડી રહ્યા હતા. એટલામાં કૃષ્ણદાસને મળવા સારુ કોઇ એક મોટા દરજ્જાનો અંગ્રેજ અમલદાર ઘોડા ઉપર બેસીને તેમને ઘેર આવ્યો. સાહેબે ઘોડા ઉપરથી ઊતરતાંવાર જોયુ કે, ચાકર જેવો જણાતો એક ડોસો ઘાસ કાપી રહ્યો છે. તેણે તેને નોકર સમજીને હાથમા ઘોડાની લગામ આપીને કહ્યું 'પકડો.'

કૃષ્ણદાસની નજર એ તરફ પડતાંવારજ એ ઝટપટ બહાર નીકળી આવ્યા અને કહ્યું "સાહેબ! એમને ચાકર સમજતા નહિ. એ મારા પરમપૂજ્ય ભક્તિપાત્ર પિતાજી છે. લાવો આપના ઘોડાની લગામ હું પકડું."

એ શબ્દ સાંભળતાજ સાહેબ તો છોભીલો પડી ગયો અને કૃષ્ણદાસની આશ્ચર્યકારક પિતૃભક્તિ જોઇને તેમને સેંકડો ધન્યવાદ આપવા લાગ્યો.

૩૦૭–હિંદના એક મોટા રાજાની સાદાઇ

હિંદુસ્તાનમા સૌથી મોટું દેશી રાજ્ય હૈદરાબાદનું છે. તેના હાલના રાજકર્તા ઘણાજ સાદા છે. સાદા પોશાકમા રહેવું એમને ઘણુંજ પસંદ છે. એમના સ્વર્ગસ્થ પિતાજીમાં પણ એ ગુણ હતો.

એમના એક ખુશામતિયા દરબારીએ એક વાર એમને સૂચવ્યું પણ હતું કે, "હજૂર, ખુદાવંદ! આપ આવી મોટી રિયાસતના માલિક છો. ખુદાની કૃપાથી હજૂરને ત્યા શી વાતની કમી છે? હજૂરે તો કીમતી પોશાક ધારણ કરવો જોઇએ." એના ઉત્તરમા નિરભિમાની નિઝામે જણાવ્યુ હતુ કે, "હું શુ હજરત મહમદ સાહેબ કરતા પણ વધારે મોટો છું? એ તો મારા કરતાં ઘણાજ મહાન હતા, છતા પણ પોતે ઘણોજ સાદો, ગરીબ માણસના જેવો પોશાક ધારણ કરતા હતા."

કેટલી સાદાઈ! કેવી અહંકારશૂન્યતા! જે ભારતવર્ષમા જનક જેવા હાથે ખેતી કરનારા રાજાઓ અને ટોપીઓ સીવીને અથવા તો કુરાને શરીફની નકલો લખીને પોતાનો નિર્વાહ કરનારા બાદશાહ થઈ ગયા છે, તે પુણ્યભૂમિના રાજાઓને મુખે તો આવાજ વચનો શોભે! આપણા ઘણા ફેશનેબલ શેઠિયાઓ અને વકીલ–બેરિસ્ટરો એમના ઉપરથી ધડો લઇ શકશે.

૩૦૮–ધ્રુવજીને સકામ ભક્તિમાંથી મળેલી સાચી ભક્તિ

ભક્તિ બે જાતની હોય છે. એક સ્વાર્થ વગરની અને બીજી અમુક સ્વાર્થ પાર પાડવા ખાતર કરેલી. પહેલા પ્રકારની ભક્તિ

ઊંચા પ્રકારની છે અને સ્વાર્થમય ભક્તિ ગૌણ છે; પરંતુ ઘણી વખત સ્વાર્થ માટે ભક્તિ કરવા જતા પણ નિઃસ્વાર્થ ભક્તિનો ભાવ ઉદય પામે છે. રાજકુમાર ધ્રુવનું દૃષ્ટાત એ બાબતમાં જાણવા યોગ્ય છે. સાવકી માતાનાં મેણાંથી દુઃખ પામીને એણે રાજ્ય-પ્રાપ્તિની ખાતરજ જ ગલમા જઈને ઈશ્વરની ભક્તિ શરૂ કરી હતી. "સાચા હૃદયથી ભક્તિ કરનારની લૌકિક મનોકામના પણ પ્રભુ પૂર્ણ કરે છે." એવા વિશ્વાસથી ધ્રુવે ભક્તિનો આરંભ કર્યો હતો. ઘણા સમયના પ્રયત્ન પછી જ્યારે ભગવાન પ્રસન્ન થયા અને વર-દાન માગવાનુ કહ્યું, તે સમયે ધ્રુવનું હૃદય પ્રભુપ્રેમમાં એટલુ બધું લીન થઈ ગયુ કે, એને પોતાને આશ્ચર્ય થયુ. રાજપાટ પામવાની ઇચ્છા તો એની ક્યાય જતી રહી હતી. જ્યારે ભગવાને એને ફરી થી ચેતાવીને વરદાન માગવાનુ કહ્યુ, ત્યારે એણે કહ્યું કે, "હે ભગવન્! એ વાત સાચી છે કે મે રાજયની પ્રાપ્તિને સારુજ ભક્તિ કરવા માંડી હતી, પરંતુ મોટા મોટા મુનિઓને પણ અપ્રાપ્ય એવાં આપના દર્શન કર્યા પછી હવે હુ એ વરદાનની ઇચ્છા નથી રાખતો. ભગવન્! મારા બધા મનોરથ પાર પડી ગયા છે. કાચનો ટુકડો ખોળવા નીકળતા મને રત્ન મળી ગયું છે." ભક્તિનો કેવો સુંદર પરિપાક!

૩૦૯–સેંટ્રલ હિંદુ કોલેજના સ્વયંસેવકોનો ઉત્સાહ

ઈ૦ સ૦ ૧૯૧૬ ના ફેબ્રુઆરીમા કાશીના હિ દુ વિશ્વવિદ્યા-લયનો પાયો નાખવાની ક્રિયા વાઇસરોય લોર્ડ હાર્ડિંજને હાથે ઘણી ધામધૂમ સાથે થઇ હતી. અનેક રાજામહારાજાઓ હીરા, મોતી અને માણેકના કીમતી દાગીનાઓ તથા જરીના ઝગમગતા પોશાકો પહેરીને ત્યાં આવ્યા હતા વિદ્વાનો પણ ઘણા એકઠા

થયા હતા અને તમાશો જોનારા પણ પારવગરના હતા. એ વખતે વ્યવસ્થા રાખવા તથા શોભામા વધારો કરવા સારુ પચાસ ગોરા સોલ્જરો અને એટલાજ દેશી સિપાઇઓ બંદૂક લઈને એ દિવસે ખરા બપોરે તાપમાં ઊભા હતા સેંટ્રલ હિંદુ કૉલેજના પણ એટલાજ વિદ્યાર્થીઓ વૉલન્ટિયર થઈને ખાલી હાથે વાસ્તુના પથ્થરની આસપાસ સખ્ત તાપમા ઊભા હતા થોડીવારમાં કપ્તાન તરફથી હુકમ મળ્યોઃ–"સ્ટેન્ડ એટ ઈઝ–સુખથી ઊભા રહો," પણ ત્યા સુખ કયા? તાપથી તો બળી જવાતું હતું. જોતજોતામા એકે એકે પાંચ ગોરાઓ અને ચાર દેશી સિપાઈઓ ગરમી સહન ન થઈ શકયાથી ચક્કર ખાઈને પડયા અને તેમને ઊંચકીને લઈ જવામાં આવ્યા. એ લોકો જ્યા ઊભા હતા તેની પાછળ છાયા હોવાથી એ લોકોને તો ત્યા સરકાવી દેવામા આવ્યા, પરંતુ કૉલેજના સ્વયંસેવકોને તો સરકવાનો પણ માર્ગ નહોતો. તેઓ છેલ્લી ઘડી સુધી નિશ્ચલભાવે ઊકળતા તાપમાજ ઊભા રહ્યા એમનામાનો ફક્ત એકજ વિદ્યાર્થી ઢળી પડવાથી તેને આઘે લઈ ગયા હતા.

આમ થવાનુ કારણ શુ હતું? ભારતવર્ષના પ્રખર સૂર્યદેવે બન્ને વર્ગના સેવકો ઉપર જુદી જુદી જાતની અસર કેમ કરી તેનો વિચાર કરવા જેવો છે. પેલા ગોરા અને દેશી સિપાઇઓ તો ભાડૂતી હતા. તેમના દિલમા હિંદુ વિશ્વવિદ્યાલય માટે કાંઈ પણ ઉત્સાહ કે ઉમંગ નહોતો, પરંતુ કાશીની સેંટ્રલ હિંદુ કૉલેજના વિદ્યાર્થીઓ તો જાણતા હતા કે, અમારી આ કૉલેજ હિંદુ વિશ્વવિદ્યાલયનુ બીજ છે. અમારી કૉલેજમાથી આજે વિશ્વવિદ્યાલય થઈ રહ્યુ છે હિંદુધર્મનુ માહાત્મ્ય વધારવા સારુ આ વિદ્યાપીઠની સ્થાપના છે યજ્ઞ સમાપ્ત થયો, સંસ્કૃત શ્લોકોવડે સરસ્વતીની સ્તુતિ થઈ અને વેદમંત્રોનો ઉચ્ચાર થયો. વાઇસરૉય વગેરેના ભાષણ થયાં તે તેમણે સાંભળ્યા અને 'હિપ હિપ હુરરે'ના અવાજની

સાથે 'સનાતન ધર્મ કી જય'ના પોકાર સાંભળીને તેઓ તૃપ્ત થયા. એમનામાના ઘણા વિદ્યાર્થીઓ સારા ખાનદાન હતા. એવા ઊંચા કુટુંબના વિદ્યાર્થીઓમાંથીજ બીજા દેશોમા અમલદારો ચૂંટાય છે અને આપણા દેશમા પણ નિમાય છે. એ બધા કારણોને લીધે દેશસેવાના ઉચ્ચ ભાવથી પ્રેરાયલા એ યુવકોમા પૂર્ણ ઉત્સાહ હતો. એ ઉત્સાહને લીધે તાપની જ્વાળા એમને અસર કરી શકી નહિ. બીજી તરફ પેલા સિપાઇઓ તો ભાડૂતીજ હતા, એટલે એમના ઉપર આ સુંદર અનુષ્ઠાનની કાઇજ અસર થઈ નહિ.

३१०—शांतिप्रियनुं रक्षण—सेक्सनीनो पादरी

એક સમયે સૅક્સનીના ડ્યૂકની સાથે એક પાદરીને સત્તાની બાબતમાં ઝઘડો ઊભો થયો. પાદરીનો અધિકાર પણ ઘણો મોટો હતો અને તેની પાસે પુષ્કળ માણસો હતા. ડયૂકે પોતાના સૈન્યને એકઠું કરવા માડયુ અને વિરુદ્ધ પક્ષનો પાદરી શી તૈયારી કરે છે તેની તપાસ કરવા સારુ એક બાતમીદારને મોકલ્યો. બાતમીદારે તપાસ કરીને રાજાને ખબર આપી કે, "પાદરી તો વ્રતપાલન, ધર્મના વ્યાખ્યાન, રોગીઓની સેવા, ગરીબોની સહાયતા વગેરે સત્કર્મો કરવામાજ ગૂંથાયલો છે. યુદ્ધને સારુ એ તો કાઇજ તૈયારી કરતો નથી. બધાને એ સમજાવી રહ્યો છે કે, "હું સરહદ ઉપર જઈને ખાતરી કરી આવ્યો છુ કે, મારા માણસોએ ડયૂકની જમીનને પચાવી પાડી નથી અને આ ઝઘડો ડયૂકનીજ ખોટી હઠને લીધેજ ઊભો થયો છે, માટે યુદ્ધનો ભાર ભગવાન ઉપરજ છોડી દઈને હુ તો નિશ્ચિંત બન્યો છુ" એ ખબર સાભળ્યાથી ડયૂકના મનનો ભાવ બદલાઇ ગયો, તેણે યુદ્ધની તૈયારીઓ કરવી છોડી દીધી અને બોલી ઊઠ્યો કે "સારા માણસો અને ભગવાનની સાથે યુદ્ધ કરવું એ સેતાન સિવાય બીજા કોઇને પાલવે નહિ."

૩૧૧–પ્રભુને પ્રેમજ પ્રિય છે–નિષાદરાજ ગુહ

નિષાદ લોકોનો રાજા ગુહ રામચંદ્રજીનો પરમ ભક્ત હતો. બહુ ભણ્યોગણ્યો નહિ હોવાથી દિલમા ગમે તેવો ખોટો વિચાર હોય, તોપણ મોએ મીઠા મીઠા માનના બોલ બોલવાની સુધરેલી ઢબ એનામાં નહોતી આવી. વળી એને તો રામચંદ્રજી બહુજ પ્યારા હતા, એટલે એ લાડમા કોઈ કોઇ વખત એમને 'તુ' કહીને બોલાવતો હતો એની એ અસભ્ય વર્તણુકથી એક વાર લક્ષ્મણને ઘણો ગુસ્સો ઊપજ્યો અને એ એને મારવા ઊઠ્યો. એ સમયે રામચ દ્રજીએ તેને વારીને કહ્યું "લક્ષ્મણ! તું કોને મારવાને તૈયાર થયો છે? શુદ્ધ અને ગાઢ પ્રેમને લીધેજ એ મને તુંકારાથી બોલાવે છે, એટલા માટે તુ એનો વાક ન કાઢીશ. એની એ વર્તણુકથી તો એના ઉપર મારો પ્રેમ ઊલટો વધી પડ્યો છે. પ્રેમને લીધે ચંડાળ પણ મને પોતાનો બનાવી શકે છે, પણ પ્રેમવગરનો બ્રાહ્મણ પણ મારે કાંઈ કામનો નથી મારા ઉપર જેની ભક્તિ નથી તેનુ લાવેલું અમૃત પણ મને ઝેર જેવું લાગે છે અને જેનો મારા ઉપર અનન્ય પ્રેમ છે, જે મને હૃદયથી ચાહે છે, તેનું લાવેલુ વિષ પણ મને માન્ય છે."

૩૧૨–વૃદ્ધાવસ્થાની ભક્તિ કેવી કહેવાય ?

ઘણા લોકોને જ્યારે ઈશ્વરભક્તિ કરવાનું કહેવામા આવે છે ત્યારે તેઓ કહે છે કે, 'બાલ્યાવસ્થા જ્ઞાન મેળવવા સારુ છે, યુવાવસ્થા ધન કમાવા અને મોજશોખ કરવા સારુ છે, માટે ઘરડા થઇશું ત્યારે ભક્તિ કરીશું.' એ વિચાર કેવો છે એ બાબત બાબુ અશ્વિનીકુમાર દત્તને એમના એક મિત્ર સાથે વાતચીત થઇ રહી

સાથે 'સનાતન ધર્મ કી જય'ના પોકાર સાંભળીને તેઓ તૃપ્ત થયા. એમનામાંના ઘણા વિદ્યાર્થીઓ સારા ખાનદાન હતા. એવા ઊંચા કુટુંબના વિદ્યાર્થીઓમાંથીજ બીજા દેશોમાં અમલદારો ચૂંટાય છે અને આપણા દેશમાં પણ નિમાય છે. એ બધાં કારણોને લીધે દેશસેવાના ઉચ્ચ ભાવથી પ્રેરાયલા એ યુવકોમા પૂર્ણ ઉત્સાહ હતો. એ ઉત્સાહને લીધે તાપની જ્વાળા એમને અસર કરી શકી નહિ. બીજી તરફ પેલા સિપાઇઓ તો ભાડૂતીજ હતા, એટલે એમના ઉપર આ સુંદર અનુષ્ઠાનની કાંઇજ અસર થઇ નહિ.

३१०—शांतिप्रियनुं रक्षण—सेक्सनीनो पादरी

એક સમયે સેક્સનીના ડ્યૂકની સાથે એક પાદરીને સત્તાની બાબતમા ઝઘડો ઊભો થયો. પાદરીનો અધિકાર પણ ઘણો મોટો હતો અને તેની પાસે પુષ્કળ માણસો હતા. ડ્યૂકે પોતાના સૈન્યને એકઠું કરવા માડ્યુ અને વિરુદ્ધ પક્ષનો પાદરી શી તૈયારી કરે છે તેની તપાસ કરવા સારુ એક બાતમીદારને મોકલ્યો. બાતમીદારે તપાસ કરીને રાજાને ખબર આપી કે, "પાદરી તો વ્રતપાલન, ધર્મના વ્યાખ્યાન, રોગીઓની સેવા, ગરીબોની સહાયતા વગેરે સત્કર્મો કરવામાજ ગૂંથાયલો છે યુદ્ધને સારુ એ તો કાઇજ તૈયારી કરતો નથી. બધાને એ સમજાવી રહ્યો છે કે, "હું સરહદ ઉપર જઇને ખાતરી કરી આવ્યો છું કે, મારા માણસોએ ડ્યૂકની જમીનને પચાવી પાડી નથી અને આ ઝઘડો ડ્યૂકનીજ ખોટી હઠને લીધેજ ઊભો થયો છે, માટે યુદ્ધનો ભાર ભગવાન ઉપરજ છોડી દઇને હું તો નિશ્ચિંત બન્યો છુ" એ ખબર સાભળ્યાથી ડ્યૂકના મનનો ભાવ બદલાઇ ગયો, તેણે યુદ્ધની તૈયારીઓ કરવી છોડી દીધી અને બોલી ઊઠ્યો કે: "સારા માણસો અને ભગવાનની સાથે યુદ્ધ કરવું એ સેતાન સિવાય બીજા કોઇને પાલવે નહિ."

३१७–स्वामी दयानंद सरस्वती अने कामविकारथी बचवानो उपाय

સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીને કોઇએ પૂછ્યુ· “ મહારાજ ! આપને પણ કામવિકાર કદી સતાવે છે ?” સ્વામીજીએ ઉત્તર આપ્યો “ હુ હમેશા કોઇને કોઇ કાર્યમા નિમગ્ન રહું છું, એટલે મને કામવિકાર કેવી રીતે સતાવી શકે ? ”

३१८–कामविकार अने एक वंगाळी वैज्ञानिक

વિજ્ઞાન અથવા તત્ત્વજ્ઞાનના ગૂઢ અભ્યાસમા મનને લિપ્ત રાખ્યાથી પણ કામને મહેલાઇથી જીતી શકાય છે. એક મહાન વનસ્પતિશાસ્ત્રીએ શ્રીયુત અક્ષયકુમાર દત્તને એક વાર કહ્યુ હતું કે, “ મને અત્યાર સુધી સ્ત્રી સબંધી વિચાર કરવાની ફુરસદજ નથી મળી ” ક્યાથી મળે ? એમને પોતાનુ કાર્ય બહુજ એકાગ્ર ચિત્તથી કરવાની ટેવ હતી. બગાળાના એક લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર એમની પાસે ભણવા જતા હતા. ઘણી વખત એવુ બનતુ કે, જ્યારે ગવર્નર સાહેબ એમને ત્યા પહોચતા ત્યારે એ ધ્યાનમાં એટલા તલ્લીન જણાતા કે, જ્યા સુધી એમનુ શરીર પકડીને ઢંઢોળે નહિ, ત્યાં સુધી એમને ખબરજ પડતી નહિ કે ગવર્નર આવ્યા છે એવા મનુષ્યના હૃદયમા કામવિકાર કેવી રીતે પ્રવેશ કરી શકે ?

३१९–अहंकार अने ईश्वर एक साथे नथी रही शकता

એક મુસલમાન ભક્ત કહેતા હતા કે, “ જ્યારે ઈશ્વર મારા

મૂળ છે. ધનનો ઉપયોગ કેવળ સારા માર્ગમાંજ કરનારા ઘણા થોડા હોય છે. બાકી દારૂ, વ્યભિચાર, મુકદ્દમાબાજી વગેરે તો સાધારણ રીતે ધનવાનોના શોખ થઇ પડે છે. ધનવૈભવ પામ્યા છતાં જે લોકો પ્રભુભક્તિ અને સદાચારમાં લીન રહે છે તેમને ધન્ય છે. જાતકમાળામાં કહ્યું છે કે, "લક્ષ્મી એક નિર્માલ્ય વસ્તુ છે. જો તે બીજાઓનાં કલ્યાણને માટે ખર્ચવામા આવે તોજ તેની કિંમત છે."

૩૧૬–પુંડરીકની વૈભવ વચ્ચે ભક્તિ

પુંડરીક કરીને એક શ્રીચૈતન્યદેવનો પરમ ભક્ત હતો. એક વખત મુકુંદ નામનો શ્રીચૈતન્યનો બીજો ભક્ત ગદાધર ભક્તની સાથે પુંડરીકને મળવા સારુ ગયો. ગદાધરે ઘરમાં પેસતાવારજ જોયું કે પુંડરીક મોજશોખમાં જીવન ગાળી રહ્યો છે. ઊજળી દૂધ જેવી ચાદર પાથરેલી અને એક હાથ ઊંચી એવી ગાદી ઉપર તે પડ્યો છે અને તેનું દીવાનખાનું સુગંધી પદાર્થોથી મહેકી રહ્યું છે. એ ઉપરાંત ત્યાં આગળ જાતજાતની વિલાસસામગ્રીઓ પણ પડી હતી. ગદાધર એ બધી ઊલટી વાતો જોઇને વિસ્મયમાં પડી ગયો: કેમકે એ વખતે પુંડરીકની ગણતરી સારા ભક્તોમાં થતી હતી. ગદાધરના મનમા એને માટે ઊલટોજ ભાવ ઉત્પન્ન થઈ રહ્યો હતો. મુકુંદે એના હૃદયનો ભાવ સમજી જઇને તરતજ ઈશ્વરના નામનું ઉચ્ચારણ શરૂ કરી દીધું. પ્રભુનામના ઉચ્ચાર કાને પડતાંજ પુંડરીક સમાધિમાં લીન થઇ ગયા અને ગાદી ઉપરથી નીચે ઊતરી આવ્યા. ગદાધર તો એ બધું જોઇને છકજ થઇ ગયો અને જતી વખતે એણે પુંડરીકની

થયું અને તેમણે મહર્ષિને પૂછ્યું:-"આ પુસ્તકો આપના ટેબલ ઉપર કેવી રીતે આવ્યા?" મહર્ષિએ ઉત્તર આપ્યો: "જ્યારે હુ નીચેના પ્રદેશમા ફરતો હતો ત્યારે ઠેકાણે ઠેકાણે આવતી ટેકરીઓ અને જમીનનું ઊંચાનીચાપણું મને જણાઇ આવતું હતુ, પણ હવે હું જરા ઊંચે ચઢી ગયો છુ, એટલે નીચેનો પ્રદેશ મને સપાટ મેદાન જેવોજ દેખાય છે અને એકજ માલિકની બક્ષિસ જેવો દેખાય છે." આધ્યાત્મિક જીવનમા ઊંચી અવસ્થા પ્રાપ્ત થયા પછી, એમનુ હૃદય એટલું વિશાળ થઇ ગયું હતુ કે, બધા પ્રકારના મતમતાતરો એમાં ડૂબી ગયા હતા.

૩૧૫-ધન એ સર્વ દોષોનું મૂળ છે-કલિ અને પરીક્ષિત

પરીક્ષિત રાજા ઘણા ન્યાયી અને પવિત્ર હતા. એમના રાજ્યમાં કલિને કઇ પણ રહેવાનું ઠેકાણુ ન જડયું, ત્યારે તેણે રાજાની સમીપ જઇને પ્રાર્થના કરી કે, "મહારાજ! મને કઇ સ્થાન તો બતાવો!" રાજાએ કહ્યું. "મારા રાજ્યમાં તારે રહેવાયોગ્ય કોઇજ સ્થાન નથી." કલિએ ફરીથી કરગરીને વિનતિ કરી, ત્યારે રાજાએ દયા લાવીને કહ્યું કે: "જા, જુગારખાનું, દારૂનું પીઠુ, વેશ્યાનું ઘર અને પલંગનો પાયો એ ચાર સ્થાન તારે રહેવા માટે છે" કલિએ વિચાર કર્યો કે, એ ચારે જગ્યાએ એકજ વખતમાં રહેવું તો બહુ અઘરું છે. એમ વિચારીને એણે રાજાને પ્રાર્થના કરી કે, "મને એવું સ્થાન બતાવો કે, જ્યાં એ ચારે પદાર્થ મળી આવે." રાજાએ એ સાભળીને તેને એક સોનાનો ગોળો બતાવીને કહ્યુ કે, "આ વસ્તુમા એ ચારે વાના રહેલા છે, બલ્કે એમા વેર નામનો એક વિશેષ ગુણ પણ રહેલો છે."

વાત ખરી છે. ધન અનેક દુર્ગુણોનુ અને કજિયા-કંકાસનું

હતી. એ મિત્રે જણાવ્યું હતું કે, "વૃદ્ધાવસ્થામાં ભક્તિ શરૂ કરવી એ તો સેતાનનું અજીઠું ભોજન ઈશ્વરને ધરવા બરોબર છે"

૩૧૩–પાપમાંથી છૂટવાનો ઉપાય

સુબુદ્ધિરાય નામના એક ભક્તે શ્રી ચૈતન્યદેવને એક વાર પૂછ્યું કે, "મહારાજ! પાપમાથી છૂટવાનો ઉપાય શો છે?" ચૈતન્ય પ્રભુએ ઉત્તર આપ્યો કે "એકજ વાર પ્રભુનું નામ લીધાથી બધાં પાપ બળી જાય છે અને બીજી વાર ભગવાનનુ નામ લેવાથી શ્રીકૃષ્ણ પોતાને શરણ થઇ જાય છે" પરંતુ આ એકજ વાર પ્રભુનું જે નામ લેવામાં આવે તે સાચા દિલથી હોવું જોઇએ. 'મુખમા રામ અને બગલમાં છુરી' એવી બગલાભક્તિવડે તો હજારો માળા જપ્યાનું પણ કાંઇ ફળ નથી.

૩૧૪–દેવેન્દ્રનાથ ઠાકુરની સર્વ ધર્મમાં સમદૃષ્ટિ

જેમના પવિત્ર હૃદયમાં જ્ઞાનરૂપી સૂર્ય પ્રકાશી રહ્યો હોય છે, તેવા માણસોને વાદવિવાદ કરવો ગમતો નથી. એ તો હમેશા બધાની તરફ સમદૃષ્ટિ રાખે છે. જે મનુષ્ય પર્વતના ઊંચામાં ઊંચા શિખર ઉપર ઊભો છે, તેને તો નીચેનાં બધાં ઝાડ સરખાજ જણાય છે, બધા ખેતરો એકસરખી સપાટી ઉપર જણાય છે. એક દિવસ બ્રાહ્મોસમાજના પ્રસિદ્ધ ઉપદેશક પ્રતાપચંદ્ર મજુમદાર વગેરે મહર્ષિ દેવેન્દ્રનાથ ઠાકુરને મળવા સારુ ગયા. એમના ટેબલ ઉપર એમણે ખ્રિસ્તીધર્મના પણ કેટલાક ગ્રંથ જોયા. પ્રતાપચંદ્ર મજુમદારને ખબર હતી કે, મહર્ષિને ખ્રિસ્તીધર્મ ઉપર તિરસ્કાર છે, એટલે એમના ઘરમા એ ધર્મના પુસ્તકો જોઇને એમને ઘણુંજ આશ્ચર્ય

થયું અને તેમણે મહર્ષિને પૂછ્યું:-"આ પુસ્તકો આપના ટેબલ ઉપર કેવી રીતે આવ્યા?" મહર્ષિએ ઉત્તર આપ્યો. "જ્યારે હું નીચેના પ્રદેશમા ફરતો હતો ત્યારે ઠેકાણે ઠેકાણે આવતી ટેકરીઓ અને જમીનનુ ઊંચાનીચાપણું મને જણાઇ આવતું હતું, પણ હવે હું જરા ઊંચે ચઢી ગયો છુ, એટલે નીચેનો પ્રદેશ મને સપાટ મેદાન જેવોજ દેખાય છે અને એકજ માલિકની બક્ષિસ જેવો દેખાય છે." આધ્યાત્મિક જીવનમા ઊંચી અવસ્થા પ્રાપ્ત થયા પછી, એમનુ હૃદય એટલું વિશાળ થઇ ગયું હતુ કે, બધા પ્રકારના મતમતાતરો એમાં ડૂબી ગયા હતા

૩૧૫-ધન એ સર્વ દોષોનું મૂળ છે-કલિ અને પરીક્ષિત

પરીક્ષિત રાજા ઘણા ન્યાયી અને પવિત્ર હતા. એમના રાજ્યમાં કલિને કઇ પણ રહેવાનુ ઠેકાણુ ન જડયુ, ત્યારે તેણે રાજાની સમીપ જઇને પ્રાર્થના કરી કે, "મહારાજ! મને કઇ સ્થાન તો બતાવો!" રાજાએ કહ્યું. "મારા રાજ્યમાં તારે રહેવાયોગ્ય કોઇજ સ્થાન નથી." કલિએ ફરીથી કરગરીને વિનતિ કરી, ત્યારે રાજાએ દયા લાવીને કહ્યુ કે: "જા, જુગારખાનું, દારૂનું પીઠુ, વેશ્યાનું ઘર અને પલંગનો પાયો એ ચાર સ્થાન તારે રહેવા માટે છે." કલિએ વિચાર કર્યો કે, એ ચારે જગ્યાએ એકજ વખતમાં રહેવુ તો બહુ અઘરું છે. એમ વિચારીને એણે રાજાને પ્રાર્થના કરી કે, "મને એવુ સ્થાન બતાવો કે, જ્યાં એ ચારે પદાર્થ મળી આવે." રાજાએ એ સાંભળીને તેને એક સોનાનો ગોળો બતાવીને કહ્યુ કે, "આ વસ્તુમા એ ચારે વાના રહેલા છે, બલ્કે એમા વેર નામનો એક વિશેષ ગુણ પણ રહેલો છે."

વાત ખરી છે, ધન અનેક દુર્ગુણોનુ અને કજિયા-કંકાસનું

મૂળ છે. ધનનો ઉપયોગ કેવળ સારા માર્ગમાંજ કરનારા ઘણા થોડા હોય છે. બાકી દારૂ, વ્યભિચાર, મુકદ્દમાબાજી વગેરે તો સાધારણ રીતે ધનવાનોના શોખ થઇ પડે છે. ધનવૈભવ પામ્યા છતા જે લોકો પ્રભુભક્તિ અને સદાચારમા લીન રહે છે તેમને ધન્ય છે. જાતકમાળામાં કહ્યું છે કે, "લક્ષ્મી એક નિર્માલ્ય વસ્તુ છે જો તે બીજાઓનાં કલ્યાણને માટે ખર્ચવામા આવે તોજ તેની કિંમત છે."

૩૧૬–પુંડરીકની વૈભવ વચ્ચે ભક્તિ

પુંડરીક કરીને એક શ્રીચૈતન્યદેવનો પરમ ભક્ત હતો. એક વખત મુકુંદ નામનો શ્રીચૈતન્યનો બીજો ભક્ત ગદાધર ભક્તની સાથે પુંડરીકને મળવા સારુ ગયો. ગદાધરે ઘરમાં પેસતાંવારજ જોયુ કે પુંડરીક મોજશોખમાં જીવન ગાળી રહ્યો છે. ઉજળી દૂધ જેવી ચાદર પાથરેલી અને એક હાથ ઊંચી એવી ગાદી ઉપર તે પડચો છે અને તેનું દીવાનખાનું સુગંધી પદાર્થોથી મહેકી રહ્યું છે. એ ઉપરાંત ત્યાં આગળ જાતજાતની વિલાસસામગ્રીઓ પણ પડી હતી ગદાધર એ બધી ઊલટી વાતો જોઇને વિસ્મયમાં પડી ગયો, કેમકે એ વખતે પુંડરીકની ગણતરી સારા ભક્તોમાં થતી હતી. ગદાધરના મનમા એને માટે ઊલટોજ ભાવ ઉત્પન્ન થઈ રહ્યો હતો. મુકુંદે એના હૃદયનો ભાવ સમજી જઇને તરતજ ઈશ્વરના નામનુ ઉચ્ચારણ શરૂ કરી દીધુ. પ્રભુનામના ઉચ્ચાર કાને પડતાજ પુંડરીક સમાધિમાં લીન થઇ ગયા અને ગાદી ઉપરથી નીચે ઊતરી આવ્યા. ગદાધર તો એ બધું જોઇને છકજ થઇ ગયો અને જતી વખતે એણે પુંડરીકની માફી માગી.

૩૧૭–સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી અને કામવિકારથી બચવાનો ઉપાય

સ્વામી દયાનદ સરસ્વતીને કોઇએ પૂછ્યુ· "મહારાજ ! આપને પણ કામવિકાર કદી સતાવે છે?" સ્વામીજીએ ઉત્તર આપ્યોઃ "હું હમેશા કોઇને કોઇ કાર્યમા નિમગ્ન રહુ છું, એટલે મને કામવિકાર કેવી રીતે સતાવી શકે?"

૩૧૮–કામવિકાર અને એક બંગાળી વૈજ્ઞાનિક

વિજ્ઞાન અથવા તત્ત્વજ્ઞાનના ગૂઢ અભ્યાસમા મનને લિપ્ત રાખ્યાથી પણ કામને સહેલાઇથી જીતી શકાય છે. એક મહાન વનસ્પતિશાસ્ત્રીએ શ્રીયુત અક્ષયકુમાર દત્તને એક વાર કહ્યુ હતુ કે, "મને અત્યાર સુધી સ્ત્રી સબંધી વિચાર કરવાની ફુરસદજ નથી મળી." ક્યાથી મળે? એમને પોતાનું કાર્ય બહુજ એકાગ્ર ચિત્તથી કરવાની ટેવ હતી. બગાળાના એક લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર એમની પાસે ભણવા જતા હતા. ઘણી વખત એવું બનતુ કે, જ્યારે ગવર્નર સાહેબ એમને ત્યા પહોચતા ત્યારે એ ધ્યાનમાં એટલા તલ્લીન જણાતા કે, જ્યા સુધી એમનુ શરીર પકડીને ઢંઢોળે નહિ, ત્યાં સુધી એમને ખબરજ પડતી નહિ કે ગવર્નર આવ્યા છે એવા મનુષ્યના હૃદયમા કામવિકાર કેવી રીતે પ્રવેશ કરી શકે?

૩૧૯–અહંકાર અને ઈશ્વર એક સાથે નથી રહી શકતા

એક મુસલમાન ભક્ત કહેતા હતા કે, "જ્યારે ઈશ્વર મારા

હૃદયમા પધારે છે, ત્યારે મારો અહંકાર ચાલ્યો જાય છે અને જ્યારે અહંકારનો પ્રવેશ થાય છે, ત્યારે ઈશ્વર બહાર નીકળી જાય છે. એ પ્રમાણે બત્રીસ વર્ષથી બરોબર જોતો આવ્યો છું. જેમ જેમ હુ ઈશ્વરને જોરથી પોકારુ છું, તેમ તેમ એ મને વધારે જોરથી ઉત્તર આપે છે કે, "અમારા બન્નેને માટે એકજ સ્થળે સ્થાન નથી. અમારા બન્નેમાથી એક જણે તો બહાર નીકળી જવુ જ પડશે, કા તો અહંકાર નહિ કે કાં તો હુ નહિ."

३२०—कोण श्रेष्ठ ? कूतरो के माणस ?

એક સમયે એક માણુસે એક કૂતરાની તરફ ઇશારો કરીને પરમ ભક્ત હુસેનને પૂછ્યુ: "તમારા બન્નેમાંથી શ્રેષ્ઠ કોણુ ?" હુસેને જવાબ આપ્યો: "જ્યા સુધી હુ મારા જીવનને પુણ્યનાં કામોમા ગાળી રહ્યો હોઉ છું, ત્યા સુધી તો હું કૂતરાના કરતાં ઉચોજ હોઉં છું, પરંતુ જ્યારે પાપમય જીવન ગાળવામા હોઉં ત્યારે તો એ કૂતરો મારા જેવા સો હુસેન કરતા પણુ ચઢિયાતો છે."

३२१—स्वर्गस्थ जगन्नाथ तर्कपंचानन

ત્રિવેણી ગામમાં રુદ્રદેવ તર્કવાગીશની બીજી પત્ની અંબિકાદેવીના ગર્ભમા બ ગાળી સંવત ૧૧૦૧માં પંડિત જગન્નાથ તર્કપંચાનનનો જન્મ થયો હતો. ચોસઠ વર્ષની વયે રુદ્રદેવે ફરીથી લગ્ન કર્યું હતું. ત્યારપછી કેટલેક વર્ષે જગન્નાથનો જન્મ થયો હતો. એ જગન્નાથે એકસો તેર વર્ષની વયે દેહત્યાગ કર્યો હતો. સો વર્ષ પૂર્વે પણુ આપણા દેશના લોકો કેટલા દીર્ઘાયુષી અને બળવાન હતા ! અજ્ઞાન, નિર્ધનતા, વ્યાધિ, બાળલગ્ન વગેરેને લીધે હાલના લોકો નાની ઉંમરમાંજ મૃત્યુશરણુ થાય છે તેમ એ લોકો થતા નહિ.

ઘડપણનો પુત્ર હોવાથી જગન્નાથ ઘણા લાડમા ઊછર્યા હતા. ભણવાગણવામાં એમનુ ચિત્ત બિલકુલ ચોંટતું નહિ. એક દિવસ રુદ્રદેવ તેને મારવા ગયા, ત્યારે બાળક બોલી ઊઠયો કે, 'પાઠ થઈ ગયો છે.' રુદ્રદેવે પરીક્ષા કરીને જોયું તો બાળક વ્યાકરણના સૂત્ર ખરોબર કડકડાટ બોલી ગયો. કોઇ વખત પુસ્તકમાં એકવાર નજર કરી હશે એટલામાજ બધો પાઠ એને મોઢે થઇ ગયો હતો.

ચોવીસ વર્ષની ઉમરે આ જગન્નાથના પિતાનુ મૃત્યુ થયુ. એ વખતે જગન્નાથે અભ્યાસ સમાપ્ત કરીને પોતે પાઠશાળા ઉઘાડી હતી. દિવસે દિવસે એ પાઠશાળામા વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા વધવા માડી અને પાઠશાળાનો યશ પણ ફેલાવા માડયો. જગન્નાથની સ્મરણશક્તિ અને વિદ્વત્તાની વાત વર્ધમાનના રાજાને કાને પણ પહોંચી અને તેમને મોટા માન સાથે આમત્રણ આપીને રાજદરબારમા બોલાવ્યા તથા એકદમ પ્રશ્ન કર્યો કે. "ભટ્ટાચાર્ય મહાશય ! આપ રસ્તામાં બે તરફ ઝાડ, ઘર, દુકાન, મદિર વગેરે શું શુ જોતા આવ્યા ?" જગન્નાથે ક્રમપૂર્વક બધુ વર્ણન કરવા માડયું અને મહારાજા બધી હકીકત પોતાને હાથે લખી લેવા લાગ્યા. ત્યારપછી એ વિષયની તપાસ કરવામાં આવી તો બધું વૃત્તાંત ખરુ પડયુ. મહારાજા વિસ્મય પામ્યા અને જગન્નાથને એક ગામ જાગીરમા આપ્યું તથા એક ૩૦૦ વીઘાની પુષ્કરિણી દાન કરી.

મુર્શિદાબાદના નવાબના દીવાન રાયનદ કુમાર તેમના ગુણ ઉપર મુગ્ધ હતા. તેમણે પંડિતજીનો પરિચય નવાબ સાથે કરાવી આપ્યો એટલે નવાબ સાહેબની સહાયતાથી એમની હવેલી પણ બધાઇ નવદ્વીપના રાજા કૃષ્ણચદ્ર કોઇ કારણથી જગન્નાથને દાભિક ધારતા હતા અને તેમનાપ્રત્યે નાખુશ હતા. એક વખત એમણે એક મોટો યજ્ઞ કર્યો અને બધા મુખ્ય પડિતોને બોલાવ્યા, પણ જગન્નાથને આમત્રણ ન મોકલ્યું. જગન્નાથ વગર નિમંત્રણે ત્યાં

પહોંચ્યા અને યજ્ઞસભામાં જઈને શાસ્ત્રની ચર્ચા કરીને બધાને એવા આશ્ચર્યચકિત કરી નાખ્યા કે રાજાને પણ શરમાવું પડ્યું.

અંગ્રેજોએ આ દેશમાં આવીને દીવાની અમલ હાથમાં લીધો તે વખતે હિંદુઓના કાયદાનો સંગ્રહ કરવાનું કામ જગન્નાથનેજ સોંપવામા આવ્યું હતું. એમણે સ્મૃતિશાસ્ત્રનું મંથન કરીને "વિવાદ ભંગાર્ણવ સેતુ" નામનું પુસ્તક રચ્યું. અંગ્રેજો તેમને પુષ્કળ માન આપતા. ક્લાઇવ, હેસ્ટિંગ્સ, કૉલબ્રૂક્સ, જોન્સ વગેરે મોટા અધિકારીઓ વખતોવખત એમને ઘેર જતા. ૧૭૭૨ માં સુપ્રિમ કોર્ટની સ્થાપના થઈ ત્યારે સરકારે પ્રધાનપંડિતની જગ્યા એમને આપવા માંડી હતી, પણ એમણે એ જગ્યા ઉપર પોતાના જ્યેષ્ઠ પૌત્ર ઘનશ્યામને મોકલી આપ્યો હતો અને પોતે એ કામ કરવાની ના પાડી હતી.

એમ કહેવાય છે કે, ત્રિવેણીના ઘાટ ઉપર એક વખતે બે યુરોપિયન સોલ્જરો મારામારી કરતા હતા, એમાંથી બન્ને લોહીલુહાણ પણ થયા. લશ્કરના મોટા અમલદાર આગળ તેની તપાસ ચાલી. સોલ્જરો પાસે સાક્ષી માગતાં એમણે જણાવ્યુ કે, એ વખતે ઘાટ ઉપર કોઇ નહોતું; ફક્ત એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ ઘાટ ઉપર બેસીને એમની મારામારી જોઇ રહ્યો હતો. તપાસ કરતાં ખબર પડી કે એ વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ તો જગન્નાથજ હતા. એમને બોલાવ્યા અને દુભાષિયાની મારફતે સવાલ કર્યો કે તમે જે કાંઇ જોયું હોય તે જણાવો. તેમણે, બંને સિપાઇઓએ શુ શુ કર્યું હતું તેનું ચોક્કસ વર્ણન આપ્યુ, એટલુંજ નહિ પણ તેઓ શું શું બોલ્યા હતા તે પણ શુદ્ધ ઉચ્ચારણપૂર્વક બોલી ગયા, જો કે અંગ્રેજી ભાષા તેમને બિલકુલ આવડતી નહોતી.

તેઓ કરકસરિયા હતા દક્ષિણા એમને બહુ મોટી મળતી. મૃત્યુકાળે પૌત્રને એક લાખ રૂપિયા તથા દૌહિત્રોને આપવા અને

શ્રાદ્ધમાં ખર્ચવા સારુ છત્રીસ હજાર રૂપિયા મૂકી ગયા હતા.

અનેક સંસ્કૃત પુસ્તકો ઉપર તેમણે ટીકા રચી છે. આ પ્રમાણે જૂના પંડિતોમા વિદ્વત્તા અને સાદાઇ એક સાથે દીઠામાં આવતા.

૩૨૨–ભોગો ભોગવ્યાથી વાસનાઓ તૃપ્ત થતી નથી પણ વધે છે

પૂર્વકાળમા યયાતિ નામનો એક રાજા થઇ ગયો છે. જ્યારે એ વૃદ્ધ અને શિથિલ થયો, ત્યારે પણ એના મનમાંથી કામવાસના ગઈ નહિ. સર્વ કોઇની પેઠે એને પણ વિષયો ભોગવવાથીજ કામવાસના શાંત થશે એમ લાગતું હતું. આથી તેણે વિષયભોગો ભોગવવાનું સામર્થ્ય મેળવવા સારુ ભગવાનની પ્રાર્થના કરી કે, "હે પ્રભુ! મને ફરીથી જુવાની દે." એના પુત્ર પુરુને પિતાની અભિલાષાની ખબર પડી અને તેણે પોતાની યુવાવસ્થા પિતાને આપી દીધી તથા તેમની વૃદ્ધાવસ્થા પોતે લીધી. યયાતિ રાજાએ તે પછી એ પ્રમાણે નવયુવાન બનીને સંસારના અનેક પ્રકારના ભોગ ભોગવવા માંડયા. ભોગવિલાસમાં તેણે અનેક વર્ષ ગુજારી નાખ્યાં તોપણ પરિણામ એજ આવ્યું કે, એની લાલસાઓ ઓછી થઇ નહિ. એટલે એને ખાતરી થઇ ગઇ કે કામનાઓ કાઇ ભોગ ભોગવ્યાથી તૃપ્ત થતી નથી. આખરે લાંબા કાળ પછી એણે પુત્રને બોલાવીને કહ્યું "પ્રિય પુત્ર! તારી યુવાવસ્થા લઇને મેં પુષ્કળ ભોગ ભોગવ્યા, પણ આશાઓ અને અભિલાષોની તૃપ્તિ ભોગ ભોગવ્યાથી કદી થતી નથી ઊલટું જેમ અગ્નિમા ઘી હોમ્યાથી આગ વધારે જોરથી સળગે છે, તેમ ભોગ ભોગવ્યાથી કામતૃષ્ણા વધારે વધે છે. ગમે તો આખી દુનિયાનાં ધન, ધાન્ય, પશુ, પક્ષી અને સુંદર યુવતીઓ ભેગાં કરવામા આવે તો તે પણ માણસની

વાસનાઓ તૃપ્ત કરવાને સમર્થ થતા નથી. એટલા માટે મનને સર્વ સુખોના અમાપ સાગરરૂપ શ્રહરિના ચરણોમા વાળીને સર્વ વિષય-વાસનાઓનો ત્યાગ કરવો એજ લાભદાયક છે. ખરો સુખી એજ છે કે, જેણે વાસનાઓ ઉપર વિજય મેળવ્યો છે એક પ્રાણઘાતક રોગની પેઠે વાસના વિકારી પુરુષના મનમાથી કદી ખસતી નથી અને વૃદ્ધાવસ્થાની નિર્બળતામા પણ એ તો જેવી ને તેવી સળગ-તીજ રહે છે, એટલા માટે હવે હું એ બધાનો ત્યાગ કરીને, ઈશ્વ-રમા ચિત્ત પરોવીને, નિર્દ્વંદ્વ, સુખ અને દુઃખને સરખી નજરે જાતો, ઉદાસીન અને નિર્મળ ચિત્તથી આ સસારરૂપી બગીચામા વિચરીશ. હુ હવે આ દુનિયાના કોઇપણ પદાર્થને મારો પોતાનો નહિ ગણું અને સ્તુતિનિદા તથા સુખદુ.ખને સરખાંજ સમજીશ!"

३२३–भरणपोषणनी चिंता न कर्या करवी

માણુસે ભરણુપોષણુને માટે ઉદ્યોગ કરવો એ તો વાજબી છે, પણ રાતદિવસ ચિતા તો નજ કરવી ઘટે. એ સંબંધમાં ઈસુખ્રિસ્તે પોતાના શિષ્યોને ઉપદેશ આપ્યો છે કેઃ "તમે પોતાના જીવનમા હું શુ ખાઈશ, શુ પીશ, શુ પહેરીશ વગેરે બાબતોની ચિંતા ન કરો જીવન અને કપડા કરતા પણ શરીર શુ વધારે કીમતી નથી?"

"વાયુમા ઊડતાં પક્ષીઓને જુઓ એ નથી વાવવા જતા, નથી ફસલ કાપતાં કે નથી અનાજના ભંડાર ભરી રાખતા, તોપણ પરમ પિતા પરમાત્મા એમનું પાલન કરે છે, તો પછી તમે તો એ પક્ષીઓ કરતા ઘણા ચઢિયાતા છો, ઈશ્વર તમારુ ભરણ પોષણ કેમ નહિ કરે?"

૩૨૪–સુખી રહેવાનો ઉપાય? ઈશ્વરપ્રત્યે વિશ્વાસ

શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસ સદૈવ પોતાના શિષ્યોને કહેતા કે, " બાબુ ! સંસારના કામકાજને માટે તો તમે વિશ્વાસુ માણસને મુખત્યાર-નામુ આપી દઇ નચિંત બનો છો; તો પછી ઇશ્વરને પોતાનેજ સદાને માટે એવુ મુખત્યારનામુ લખી આપીને સંસારમાં સુખ-ચેનથી કેમ નથી રહેતા?"

૩૨૫–તૈલંગ સ્વામી અને બાળકોનો સહવાસ

શ્રી તૈલંગ સ્વામી એક મહાત્મા હતા એ બાળકોને બહુજ ચાહતા અને એમની સાથે જાતજાતની રમતો રમતા એમની પાસે એક નાનીસરખી ગાડી હતી. કદી એમા પોતે બેસતા અને બાળકો ખેચતા અને કદી બાળકો બેસતાં અને પોતે ખેચતા. યોગી લોકો એવી રીતે નિર્દોષ બાળકોના સહવાસમા આવીને એમના જેવા નિર્દોષ બનતા ચાલે છે વિલાયતના મુખ્ય પ્રધાન મિસ્ટર ગ્લેડ્સ્ટન પણ એવીજ રીતે બાળકો સાથે રમીને નિર્દોષ આનંદ મેળવતા હતા. તંત્રશાસ્ત્રમા કહ્યુ છે કે, બાળકની પેઠે સરળ સ્વભાવના અને બધી જાતની ચિંતાઓથી વિરક્ત રહેવું એજ સાચો યોગ છે. ઇસુખ્રિસ્તે પણ કહ્યુ છે કે, "નાના નાનાં બાળકોને મારી પાસે આવવા દો, કેમકે તેઓ સ્વર્ગના અધિકારી છે "

જીવન્મુક્તોને પણ જીવન્મુક્તિનો વિલક્ષણ આનંદ વધુ ભોગ-વવા માટે ચાર વસ્તુઓના જેવા બનવાનુ ભગવતી શ્રુતિ કહે છે, તેમાં સર્વથી પ્રથમ બાળકનુ નામ આવે છે.–

बालवत्, जडवत्, उन्मत्तवत्, पिशाचवत् समाचरेत् ।

૩૨૬–અભિમાનનો નાશ

એક સમયે એક મુસલમાન ભક્તે વાએઝિદ નામના એક ફકીરની પાસે જઇને પૂછ્યું કે, "બત્રીસ વર્ષ સુધી મેં રોજા અને ઉજાગરા કરીને ખુદાની બંદગી કરી છે તોપણ મને ઇશ્વરનું જ્ઞાન કેમ નથી થતું ?" એ સાંભળીને વાએઝિદે કહ્યું કે, "તું એ પ્રમાણે ત્રણસો વર્ષ સુધી કરીશ તોપણ છે એવો ને એવોજ રહીશ."

તેણે પૂછ્યું: "એમ શા માટે ?"

વાએઝિદ: "કેમકે તેં તારું જીવન એક પડદાની પાછળ સંતાડી રાખ્યું છે."

ભક્ત: "તો હવે મારે શુ કરવુ જોઇએ ?"

વાએઝિદ: "જા, તારું માથું તદ્દન મૂડાવી નાખ, શરીરને શણગારનારી બધી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરી દે અને ફક્ત એક કામળી રાખી લઇને, જે મહોલ્લામાં લોકો તને બહુ સારી પેઠે ઓળખતા હોય ત્યા જા અને થોડાંક રમકડાં પણ સાથે લેતો જા. નાના બાળકો પણ તારી મશ્કરી કરે અને તને મારવા આવે, તોપણ તું કાંઇ બોલતો નહિ, બલ્કે એમને રમકડાં આપતો જજે. આ પ્રમાણે ધક્કા ખાતો ખાતો આખા શહેરમા ફરજે અને જે જગ્યાએ તારું સૌથી વધારે અપમાન થાય ત્યાજ વાસો કરજે. આમ કરવાથી અવશ્ય તારું ભલું થશે." ખરેખર! અભિમાન એ પ્રભુની આડો જબરો પડદો છે. એને તોડવાનો આથી સારો બીજો કોઇ ઉપાય નથી.

૩૨૭–કુમાર સિદ્ધાર્થની દયા

કપિલવસ્તુના રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ બાલ્યાવસ્થાથીજ ઘણા દયાળુ હતા. એક દિવસ એ રાજાના બગીચામાં કાંઇ વિચાર કરી

રહ્યા હતા, એવામાં ઊડતા હંસ પક્ષીઓના ટોળા તરફ એમના કાકાના પુત્ર દેવદત્તે તીર ફેંક્યું. એ તીરથી એક હંસની પાંખ-માંથી લોહી વહેવા લાગ્યું અને તે નીચે પડ્યું. સિદ્ધાર્થની દૃષ્ટિ તે તરફ જતાંજ તેમણે તે પક્ષીને ઊંચકી લીધું અને પોતાના ખોળા-માં પ્રેમપૂર્વક બેસાડ્યુ. પ્રથમ તો તેને પંપાળીને તેની ધાસ્તી ઓછી કરી, પછી તેને પોતાના પ્રેમથી ધડકતા હૃદય સાથે ચાંપ્યુ અને પછી ધીમે રહીને પેલું તીર ખેંચી કાઢીને ઘા ઉપર બગી-ચામાંના ઠંડાં પાંદડા બાંધ્યા.

એટલામા દેવદત્તના નોકરે આવીને કહ્યુ. "મારા સ્વામીએ એક પક્ષીને તીરથી મારીને નીચે પાડ્યું છે એ પક્ષી આપના કબજામા છે તો કૃપા કરી મને સોંપી દેશો ?"

- સિદ્ધાર્થે કહ્યું. "હું તેમ કરી શકીશ નહિ. જો તે પક્ષી મરી ગયુ હોત તો કદાચ મારનારનો હક્ક તેના ઉપર પહોચત, પણ તે તો હજી જીવતું છે, માત્ર તેની પાંખોનેજ ઇજા થઇ છે."

એટલામાં દેવદત્ત પણ ત્યા આવ્યો અને તેણે પણ એ પક્ષી ઉપર દાવો કર્યો, પરંતુ સિદ્ધાર્થે જણાવ્યું કે એ પક્ષી તમારુ નજ કહેવાય. આખરે એ તકરાર રાજસભામા ગઈ કોઇએ દેવદત્તનો પક્ષ લીધો તો કોઇએ સિદ્ધાર્થનો હક્ક સાબિત કર્યો. છેવટે એક વૃદ્ધ ઋષિએ સભામા પધારીને ફેસલો આપ્યો કે, "જો જિંદગી-ની કાંઈ પણ કિંમત હોય તો જેણે મારવાનો પ્રયત્ન કર્યો તેના કરતા બચાવવાનો પ્રયત્ન કરનારનો તે જીવતા પ્રાણી ઉપર વધારે હક્ક ગણાવો જોઇએ" એ વૃદ્ધ પુરુષનુ કહેવુ બધાને વાજબી લાગ્યુ અને પક્ષી સિદ્ધાર્થને સોંપી દેવામાં આવ્યું એ દયાળુ રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ ભવિષ્યમાં બુદ્ધદેવ થયા

૩૨૮–બુદ્ધદેવની પશુઓપ્રત્યે દયા

રાજકુમાર સિદ્ધાર્થ રાજપાટનો ત્યાગ કરીને પરમ સત્યની શોધમા જગલમાં જઇ રહ્યા હતા, એવામાં એક દિવસ એમણે એક ભરવાડને કેટલાક ઘેટાં અને બકરાને હાકી જતો જોયો. એમાંના એક ઘેટાનુ બચ્ચુ પગમા ઇજા થવાથી ઘણું પીડાતુ હતું. શ્રમણ સિદ્ધાર્થને તેના ઊપર દયા ઊપજી અને તેને ઊચકીને પોતાના ખભા ઉપર મૂકતા મૂકતાં બોલ્યાઃ “હે નિરાધાર પશુ! તું શાત થા! જ્યાં ભરવાડ બધા ઘેટાને લઇ જશે, ત્યાં હું પણ તને ઊંચકીને આવીશ.”

તપાસ કરતા ખબર પડી કે, રાજા બિબિસાર એક મોટો યજ્ઞ કરવાના છે અને તેમાં હોમવા સારુ ભરવાડ પાંચ કોડી ઘેટા અને પાંચ કોડી બકરાને લઈ જાય છે. મહાયોગી સિદ્ધાર્થ પણ તે ઘેટાને ખભા ઉપર લઇને તપેલી રેતીમાં અને સખત તાપમા તે ભરવાડો સાથે શાતિથી તેમની પાછળ પાછળ ગયા

રાજા બિંબિસાર એ વખતે યજ્ઞ કરવા બેઠા હતા. એક બાજુએ પશુઓના ટોળાં ગોઠવાયલા હતાં, જેમાથી એક ડાઘવાળો બકરાનું મુખ મુજ નામના ઘાસથી સીવી લેવામાં આવ્યું હતું. એકાએક એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ ઊભો થયો અને તે નિર્દોષ બકરાના ગળાની સમીપમા છરો લઇને મ ત્રોચ્ચાર કરવા લાગ્યો. એટલામા શાકય-મુનિ–સિદ્ધાર્થ એ બકરા પાસે જઈ પહોચ્યા. તેમણે તેના બ ધ છોડ્યા અને પેલા બ્રાહ્મણને કહેવા લાગ્યાઃ “ઓ પરમાત્માના અંશ! ખુશીથી તારો આ છરો મારી આ ખુલ્લી છાતી કે ગર-દનપર વાપર! પ્રભુના દરબારમાં તો હું અને આ બકરો એક સરખાજ છીએ.”

બ્રાહ્મણ તો સ્તબ્ધજ બની ગયો! તેનો ઉગામેલો હાથ એવીજ સ્થિતિમા સ્થિર રહ્યો. તેમની ભવ્ય મુખમુદ્રા જોઇને સભામાંથી

કોઇ કાંઇ ચૂં કે ચા કરી શક્યુંજ નહિ પછી તેમણે રાજા તરફ જોઇને મોટે સાદે ઉપદેશ આપ્યો: "હે રાજન્! હે બ્રાહ્મણો! શું તમે જાણતા નથી કે, આ જીવનની કિંમત આકવા કોઇજ સમર્થ નથી? એ એક એવી ચીજ છે કે, જે છીનવવાની શક્તિ હરકોઇ ધરાવે છે, પણ જે બક્ષવાની શક્તિ ચક્રવર્તી રાજામા પણ નથી. આ દુનિયામાં જેઓ જીવે છે તેઓ દયાથીજ જીવે છે અને દયા-માટેજ જીવે છે. દયાળુ પરમાત્માની દયા સિવાય એક ક્ષણ પણ જીવવું અશક્ય છે, એ વિચારની જેઓ કદર કરી શકતા હોય તેઓ એજ પરમાત્માની પ્રજાને રિબાવવાની હિંમત કરી શકેજ નહિ, કારણ કે આ દુનિયામાથી દયાનું તત્ત્વ જતા દુનિયા વસવા જેવીજ રહેતી નથી."

આ ઉપરાત પ્રેમ અને દયાધર્મનુ રહસ્ય ઘણી સારી રીતે સમ-જાવીને શાક્યમુનિ પેલા બકરાને પોતાના ખભા ઉપર ઊંચકીને ચાલવા લાગ્યા. રાજાના ઉપર એમના ઉપદેશની એટલી બધી અસર થઇ હતી કે, તેમણે ઊઠીને તેમને સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા અને રસ્તો રોક્યો,તથા પોતાના કર્મો માટે માફી માગી. પછી એજ બુદ્ધ ભગવાનના ઉપદેશથી રાજાએ આખા દેશમા એવો કાયદો કર્યો કે, કોઇએ પ્રાણીઓનો વધ કરવો નહિ. એ આજ્ઞા તેમણે નીચેના શબ્દોમા શિલા ઉપર કોતરાવીને પ્રકટ કરી —

"મગધ દેશના રાજા બિંબિસારની એવી ઇચ્છા છે કે, અત્યા-રસુધી યજ્ઞનિમિત્તે પશુવધ કરવામા આવતો હતો અને ખોરાકનિ-મિત્તે પશુઓને કતલ કરવામા આવતા હતા, પણ હવે દિવસે દિવસે જ્ઞાન વધતું જાય છે, સર્વ જીવો સરખા છે અને દયા કર-નારનેજ દયા મળે છે; માટે આ સિદ્ધાંતોને લીધે હવેથી કોઇએ યજ્ઞનિમિત્તે પશુનો વધ કરવો નહિ, તેમજ ભોજનનિમિત્તે પણ પશુ કે પક્ષીનો સંહાર કરવો નહિ."

૩૨૯—एक अंग्रेज छोकरानुं धर्मपालन

એક વખતે બે અગ્રેજ છોકરાઓની વચ્ચે લડાઈ થઇ હતી. છેવટે તેઓ ગુસ્સે થઇને એકબીજાથી છૂટા પડી ગયા. થોડાક કલાક પછી સાંજ પડી. સૂર્યને આથમતો જોઇને એક છોકરો બીજાને ઘેર ગયો અને એનુ બારણું ખખડાવવા લાગ્યો. અંદરથી બીજા છોકરાએ આવીને બારણુ ઉઘાડ્યુ, એટલે પહેલા છોકરાએ બીજાનો હાથ પકડીને કહ્યું: "દોસ્ત! સૂર્યાસ્ત થવા આવ્યો છે, હવે કેટલી વારસુધી આમ રિસાયલો રહીશ?" એટલું સાંભળતાંવારજ બંનેએ એકબીજા સાથે શેકહેન્ડ કરી અને એકબીજાના કુશળસમાચાર પૂછવા લાગ્યા. આનુ કારણ એ હતુ કે એમના ધર્મગ્રંથ બાઈબલમાં કહ્યું છે કે: "તમારી ક્રોધાવસ્થામાં કદી સૂર્યને આથમવા દેશો નહિ."

૩૩૦—क्रोधनी शांति माटेनो प्लेटोनो नियम

ગ્રીસના મહાન તત્ત્વવેત્તા પ્લૅટોને જ્યારે ક્રોધ આવતો, ત્યારે એ શાંત થઇને બેસી રહેતો હતો એને કોઇ અપરાધીને સજા કરવાની હોય તો તે ક્રોધ શાત થયા પછીજ કરતો. એક સમયે એ એવીજ રીતે શાત થઇને બેઠો હતો, એટલામા એક મિત્રે આવીને એને પૂછ્યું "કેમ, મિત્ર! બેઠા બેઠા શું કરો છો?"

પ્લૅટો· "હું અત્યારે એક ક્રોધી મનુષ્યને (પોતાની જાતને) શિક્ષા આપી રહ્યો છું."

ક્રોધના આવેશમાં હદ્દ ઉપરાત સજા અપાઇ જવાનો સંભવ છે, માટે ક્રોધ શમી જતાં સુધી સજા કરનારે રોકાઇ જવાની જરૂર છે.

૩૩૧–રામતનુ લાહિડીની સંકટમાં શાંતિ

બંગાળામા શ્રીયુત રામતનુ લાહિડી નામના એક વિદ્વાન સુધારક થઈ ગયા છે. એમના જીવનમા સાદાઈ અને સચ્ચાઇના ગુણો ખાસ વખાણવા લાયક હતા. એમનુ આતરજીવન પણ બાહ્ય-જીવનના જેટલુંજ શુદ્ધ હતું. એમનો સૌથી મોટો છોકરો એમ. એ.ની છેલ્લી પરીક્ષાને માટે ભણતો હતો. એ ઘણો બુદ્ધિમાન અને મહેનતુ હતો તથા દર વર્ષે પરીક્ષામા ઇનામ અને સ્કૉલરશિપ મેળવતો હતો. નિર્દય કાળે એકાએક એ યુવકને હરી લીધો. એ દિવસે રામતનુબાબુના કેટલાક મિત્રાએ એમને ઘેર એકઠા થવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. એક મિત્ર સંધ્યાકાળ થતાંજ ત્યા પહોચ્યો. એને આ શોકજનક બનાવની જરાયે ખબર નહોતી પડી, એટલે જે જગ્યાએ બધા એકઠા થવાના હતા, ત્યાં આગળ એ જવા લાગ્યો. એ જોઇ રામતનુએ તેને પૂછ્યુ: “તમે કયા જાઓ છો?” પેલા મિત્રે કહ્યું. “પેલા ઓરડામા વર્તમાનપત્ર લેવા સારુ જાઉં છુ.” રામતનુએ શાંતચિત્તે કહ્યુ “ત્યાં ન જશો, ત્યા છોકરાનું શબ પડ્યુ છે.” આટલુ સાભળતાં પેલા મિત્રના તો હોશકોશ ઊડી ગયા અને એ પાછો ફરી પોતાની જગ્યાએ આવીને બેઠો.

એ પછી જાણે કાઇ બન્યુજ ન હોય એમ રામતનુ એની પાસે શાંતિપૂર્વક જઇને બેઠા અને બોલ્યા “ચાલો, આજે આપણે આપણી સભા દીવાનખાનામા કરીશું.”

દુઃખના સમયમા પણ કેટલી નિશ્ચલતા! ખરી પ્રભુભક્તિ-વિના માણસમાં આટલુ ધૈર્ય રહી શકે? આ તો ઘોર કળિયુગની હાલનાજ જમાનાની વાત છે, તો પછી સતયુગમાં જનક જેવા રાજા વિદેહીપદ પામ્યા હોય તેમા શું આશ્ચર્ય છે?

ઉપલા બનાવ પછી થોડે દિવસે રામતનુ બાબુનો બીજો છોકરો પણ મરી ગયો. એમના મિત્રોએ પૂછ્યુ. "શું આપને આ પુત્રોના મરણથી શોક નથી થતો?" એમણે ઉત્તર આપ્યોઃ "ઈશ્વરે આપેલી વસ્તુ ઉપર મારો શો અધિકાર છે?" ત્યાર પછી એમની એક છોકરી ભાગલપુરમા મરી ગઈ. એ વખતે એના શોકમા એમની સ્ત્રી રડવા લાગી, ત્યારે એને ધીરજ આપીને તેઓ સમજાવવા લાગ્યા કે, તું રડે છે શા સારુ? કલ્પના કર કે, અત્યારે પણ આપણી પુત્રી ભાગલપુરમાંજ છે; પણ એમ કર્યાથી તુ એને મળવાની ઇચ્છા કરીશ; પરતુ જરા વાટ જોવાનુ રાખજે, કેમકે વહેલેમોડે (દેહ પડતાં) તું એને જરૂર મળી શકીશ અને ફરી કદી વિયોગ નહિ થાય." ધન્ય છે રામતનુ બાબુને! સાચી ઈશ્વરભક્તિ સિવાય આવી શાતિ આવી શકેજ નહિ.

૨૩૨-एक युवकनी सत्य उपर दृढता

એક બંગાળી યુવક સરકારી નોકરીનો ઉમેદવાર હતો. એને ખબર હતી કે, પચીસ વર્ષ પછી સરકારી નોકરીમાં દાખલ કરતા નથી. એની ઉંમર ફક્ત એકજ વર્ષ મોટી હતી, છતાં પણ જ્યારે પૂછવામા આવ્યુ, ત્યારે એણે સાચેસાચું કહી દીધુ કે, "મારી ઉમર છવ્વીસ વર્ષની છે." આ સત્ય કથનને માટે એના મિત્રોએ એને ગાડો ને દોઢડાહ્યો ગણી કાઢ્યો, પણ એણે એમની જરાએ પરવા ન કરી. જે લોકો દુનિયા કરતા ઈશ્વરથી વધારે ડરે છે તેમને લોકો ગાંડાજ કહે છે, પરતુ સમજુ પુરુષો સસારમા સારુ દેખાશે કે ખોટુ તેનો વિચાર ન કરતા ઈશ્વરને શું ગમશે, તેનોજ વિચાર કરીને વર્તે છે.

૩૩૩–પ્રભુભક્તિનો ઉપાય–સત્સંગ

નારદ મુનિ તેમના પૂર્વજન્મમાં દાસીપુત્ર હતા. એમના શેઠે એમને સાધુઓની સેવા કરવાના કામ ઉપર નીમ્યા હતા. સાધુઓના સમાગમની એમના ઉપર શી અસર થઈ તે એમણે વ્યાસદેવને નીચેના શબ્દોમા જણાવ્યુ છે –

"હું એ સાધુઓની રજાથી એમનુ અજીઠું ભોજન ખાતો હતો કે જેથી મારાં બધા પાપ નાશ પામી જાય એ પ્રકારે મારુ હૃદય પવિત્ર થયા પછી મને પ્રભુભક્તિની ઇચ્છા થઈ. એમની કૃપાથી મને શ્રીકૃષ્ણના ગુણગાન સાભળવાનું સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું અને તેથી હૃદયમા પ્રભુ પ્રત્યે ભક્તિભાવ ઉત્પન્ન થયો. એ પ્રમાણે શરદ્, ગ્રીષ્મ અને વર્ષા–બધી ઋતુઓમા અને સવારસાંજ હમેશાં હુ મહાત્માઓના મુખેથી હરિનુ ભજનકીર્તન સાભળતો રહ્યો, જેથી મારા ચિત્તમાં ભક્તિ ઉત્પન્ન થઈ ગઇ."

૩૩૪–સાધુદર્શનનો પ્રભાવ–શ્રીહરિદાસ અને વેશ્યા

શ્રીચૈતન્યના શિષ્ય શ્રીહરિદાસ જગલમા જઈને હરિભક્તિ કરી રહ્યા હતા. એમની ભક્તિમાં ભંગ પડાવવા માટે 'રામચન્દ્રખા'-એ એક વેશ્યાને નોકરીએ રાખી. એ વેશ્યા દરરોજ સાંજે હરિદાસની ઝૂપડી આગળ જઈને બેસતી અને મનમા વિચારતી કે, જે સમયે હરિદાસ પૂજા અને ભજન કરીને ઊઠશે તે વખતે એમના ધર્મને હું ડગાવી દઇશ, પણ હરિદાસ આખી રાત ભજનમાજ ગાળતા હતા અને એ સ્ત્રીને હારીને પાછું જવું પડતું હતું એ પ્રમાણે બે રાત વીતી ગઈ અને ત્રીજી રાતે તો પ્રાતઃકાળ થવા પૂર્વેજ એ સ્ત્રી પૂરેપૂરી હારી ગઇ. એ હરિદાસનાં ચરણોમા પડી ગઈ

અને પોતાનાં અસંખ્ય પાપોમાંથી છુટકારો પામવાને માટે પ્રાર્થના કરવા લાગી. એ પ્રાતઃકાળે એમની ભક્તિની અને એમના મહિમાની અસર એ વેશ્યાના ચરિત્ર ઉપર એટલી બધી પડી કે, એક વખત જે જનસમાજમાં ઘણીજ ઘૃણાની નજરથી જોવામાં આવતી હતી, તે હવે સત્સંગની અસરથી પરમ વૈષ્ણવ ભક્ત બની ગઇ, એટલુંજ નહિ પણ એનું નામ પણ પવિત્ર સાધુઓની સાથે ગણાવા લાગ્યું અને મોટા મોટા વૈષ્ણવો દૂર દેશાવરથી એના દર્શન કરવાને આવવા લાગ્યા.

૩૩૫–ધર્મના ઋણ માટે ચીનાઓની કાળજી

હાલમા (૧૯૨૩)મા રા. રા. વલ્લભભાઈ મહાસભાને માટે ફાળો ઉઘરાવવા સારુ રંગુન ગયા હતા ત્યા તેઓ એક ચીનાને ત્યા ગયા અને તેને હિંદુસ્તાનની સ્થિતિ, રચનાત્મક કાર્યનું રહસ્ય તથા રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનું મહત્ત્વ સમજાવ્યુ, એટલે તરતજ એ ચીના ગૃહસ્થ નાણાં આપવાને પ્રેરાયા. વલ્લભભાઇએ તેમને ટીપમાં નામ લખાવવાનું કહ્યું તે, ટીપ હાથમાં ન લેતા લાગલાજ તેઓ ઘરમા ગયા અને એક હજારનો ચેક લાવીને વલ્લભભાઈ આગળ ધર્યો. ત્યાથી આગળ ચાલીને તેઓ બીજા ચીનાને ત્યાં ગયા, ત્રીજાને ત્યા ગયા. સર્વત્ર એકનો એક અનુભવ. આખરે છેલ્લા ચીના ગૃહસ્થને વલ્લભભાઈએ પૂછ્યું કે, “તમે પહેલેથી લખવાની કેમ ના પાડો છો ? બધાજ ચીનાઓ આમ કેમ કરે છે ?” તેણે તરતજ કહ્યું· “ અમારે ત્યા ધર્મનું ઋણ એક ઘડી પણ રાખવાની મનાઈ છે ટીપમા નામ લખુ અને ઘરમા પૈસા ન હોય તો જેટલા દહાડા પૈસા આપતા લાગે તેટલા દહાડાનું ઋણુજ રહે. એ ઋણ આકરામા આકરું છે ” વલ્લભભાઇ ચકિત થઇ ગયા. આપણા દેશમા તો ટીપમાં ભરી આપ્યા પછી સ્વયસેવકોને પોતાને ઘેર ધક્કા

ખવડાવનાર દાન દેનારાઓ પારવિનાના છે અને મોટા મોટા આંકડા ભરી કોડી નહિ આપનારા પણ પડચા છે. ધર્મને માટે આટલી લાગણી, ધર્મઋણને માટે આટલી ઊંડી ભાવના શીખીને એવા માણસો ભાવિ નરકમાંથી પોતાનો ઉદ્ધાર કરે તો ઠીક; નહિ તો પછી કોમળ કાયા ઉપર નરકયાતના ખમાશે ? અને શું અનેક અનર્થથી રૂપિયો કમાઇને બેચાર પૈસા ધર્મદાન કરી દેવાથી પણ પ્રભુ છેતરાઇ જશે ? એ સર્વજ્ઞને તુચ્છ માનવા જેટલો પણ હિસાબ ગણતાં નહિ આવડતો હોય ?

३३६—वॉशिंग्टननी कर्तव्य वजाव्या पछी प्रभुपरायणता

વૉશિંગ્ટને સ્વદેશને ખાતર યુદ્ધ કર્યું હતુ. તેમના ગુણ અને શક્તિથી મુગ્ધ થઇ જઇને અમેરિકાનિવાસીઓએ તેમને પોતાના મુખ્ય સેનાપતિ અને સંયુક્ત રાજ્યના પ્રથમ પ્રમુખ નીમ્યા હતા. અમેરિકાના પ્રજાસત્તાક રાજ્યની વ્યવસ્થા નક્કી કર્યા પછી થોડાક જ વખતમાં તેમણે રાજીનામું આપ્યુ અને સાધારણ સદ્‌ગૃહસ્થની પેઠે પોતે એક બંગલો તથા બગીચો બંધાવીને અને થોડીક જમીન લઇને સુખ અને શાતિમા પરમેશ્વરનુ ભજન કરવામાં જીવન ગાળવા માડ્યું પૃથ્વીમા કોઇના ઉપર એમને વ્યક્તિગત દ્વેષ નહોતો આજ પૃથ્વીમાં એવો કોણ છે, કે જે તેમનુ સ્મરણ થતાં શ્રદ્ધા પ્રગટ કરતો ન હોય ? એ સદાચારી, વિશાળ હૃદયવાળા, સન્માર્ગે ચાલનારા, સ્વદેશભક્ત, સ્વાર્થશૂન્ય અને ઇશ્વર ઉપર વિશ્વાસ રાખનારા શ્રેષ્ઠ પુરુષ હતા. એમનુ જીવન બીજાઓને માટે ઉદાહરણરૂપ હતું. જેમની સાથે તેમણે યુદ્ધ કર્યું હતુ, તે અગ્રેજો આજ તેમના મુખ્ય ભક્ત છે

અને પોતાનાં અસંખ્ય પાપોમાંથી છુટકારો પામવાને માટે પ્રાર્થના કરવા લાગી. એ પ્રાત:કાળે એમની ભક્તિની અને એમના મહિમાની અસર એ વેશ્યાના ચરિત્ર ઉપર એટલી બધી પડી કે, એક વખત જે જનસમાજમાં ઘણીજ ઘૃણાની નજરથી જોવામાં આવતી હતી, તે હવે સત્સંગની અસરથી પરમ વૈષ્ણવ ભક્ત બની ગઇ, એટલુંજ નહિ પણ એનું નામ પણ પવિત્ર સાધુઓની સાથે ગણાવા લાગ્યું અને મોટા મોટા વૈષ્ણવો દૂર દેશાવરથી એનાં દર્શન કરવાને આવવા લાગ્યા.

३३५–धर्मना ऋण माटे चीनाओनी काळजी

હાલમા (૧૯૨૩)મા રા. રા. વલ્લભભાઈ મહાસભાને માટે ફાળો ઉઘરાવવા સારુ રંગુન ગયા હતા ત્યાં તેઓ એક ચીનાને ત્યાં ગયા અને તેને હિંદુસ્તાનની સ્થિતિ, રચનાત્મક કાર્યનું રહસ્ય તથા રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનું મહત્ત્વ સમજાવ્યુ, એટલે તરતજ એ ચીના ગૃહસ્થ નાણાં આપવાને પ્રેરાયા. વલ્લભભાઇએ તેમને ટીપમાં નામ લખાવવાનું કહ્યું. તે, ટીપ હાથમા ન લેતા લાગલાજ તેઓ ઘરમા ગયા અને એક હજારનો ચેક લાવીને વલ્લભભાઈ આગળ ધર્યો. ત્યાંથી આગળ ચાલીને તેઓ બીજા ચીનાને ત્યાં ગયા, ત્રીજાને ત્યા ગયા. સર્વત્ર એકનો એક અનુભવ. આખરે છેલ્લા ચીના ગૃહસ્થને વલ્લભભાઈએ પૂછ્યુ કે, "તમે પહેલેથી લખવાની કેમ ના પાડો છો ? બધાજ ચીનાઓ આમ કેમ કરે છે ?" તેણે તરતજ કહ્યું. " અમારે ત્યા ધર્મનું ઋણ એક ઘડી પણ રાખવાની મનાઇ છે. ટીપમા નામ લખું અને ઘરમા પૈસા ન હોય તો જેટલા દહાડા પૈસા આપતા લાગે તેટલા દહાડાનું ઋણજ રહે. એ ઋણ આકરામાં આકરું છે " વલ્લભભાઇ ચકિત થઇ ગયા. આપણા દેશમા તો ટીપમા ભરી આપ્યા પછી સ્વયસેવકોને પોતાને ઘેર ધક્કા

પણ મારી વિદ્યા કાંઈ બાળક નથી. હજુ તો મને પાચમું વર્ષ પણ પૂરુ થયું નથી, પરતુ હું ત્રણે લોકનું વર્ણન કરી શકુ છુ ”

એ શ્લોક સાંભળીને રાજા ઘણો પ્રસન્ન થયો અને તેણે બીજા કોઇનું રચેલું પદ સભળાવવા આજ્ઞા આપી. તે ઉપરથી બાળક શંકર મિશ્ર વેદનું सहस्र शीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । એ સુપ્રસિદ્ધ પદ લઇને તેના પૂર્વાર્ધ તરીકે પોતે એક સુદર પદ રચીને રાજાની સ્તુતિ કરી. રાજાએ ઘણા પ્રસન્ન થઇને પોતાના ખજાનાની પેટી તેની આગળ ઉઘાડી મૂકીને કહ્યું “ બેટા ! આમાથી તારાથી લેવાય એટલું સોનુ લઈ જા.” શકર મિશ્ર બન્ને હાથમા સોનામહોરો ભરીને રાજાની રજા લઇને હર્ષભેર ઘર ભણી ચાલ્યા. એમના ઘેર પહોંચતા પહેલાંજ એ શુભ સમાચાર એમને ઘેર પહોચી ગયા હતા બાળક શકર મિશ્રે મનમા ધાર્યું હશે કે, આ સોનામહોરો જોઇને માતાના હર્ષનો પાર નહિ રહે અને એ મને બહુ પ્રેમથી વધાવી લેશે, પણ ઘેર પહોચ્યા પછી એમને ઊલટોજ અનુભવ થયો એમની માતાએ પુત્રને ખોબો ભરીને સોનુ લઇને આવતો જોયો, એટલે એ તરતજ બહારના ઉમરા ઉપર આવીને બોલી. “ ખબરદાર ! બહારજ ઊભો રહેજે, અદર આવીશ નહિ. સુવર્ણને ઘરમા આણીશ નહિ ”

પુત્રને આ પ્રમાણે કહીને એ પોતાની સુવાવડમા સારવાર કરનાર દાઈની પાસે ગઇ અને કહ્યુ. “ આજ મારા પુત્રે પ્રથમ કમાણી કરી છે. મેં તને આપેલા વચન પ્રમાણે એ બધુ ધન સ્વીકારીને મને કૃતાર્થ કર. ” વાત એ હતી કે, શંકર મિશ્રના જન્મ વખતે એમના માતપિતાની સ્થિતિ એટલી બધી ગરીબ હતી કે, દાઇને સુવાવડના બદલામા આપવા જેટલા પૈસા પણ તેમની પાસે નહોતા, એ [illegible] ની માતાએ દાઇને વાયદો કર્યો હતો કે, “ આ બાળક જે ક [illegible] કમાણી કરશે, એ હું તને આપી દઇશ. ”

૩૩૭–શંકર મિશ્રની માતાનું પ્રતિજ્ઞાપાલન

વિક્રમના સોળમા સૈકાના અંતમાં મિથિલા દેશમા શંકર મિશ્ર નામના એક વિદ્વાન કવિ થઇ ગયા છે. સંસ્કૃતભાષામાં એમણે ઘણી પ્રાસાદિક કવિતાઓ લખી છે એમના પિતાજી પણ સાત્ત્વિકવૃત્તિના અને વિદ્યાના વ્યસની, પરંતુ નિર્ધન અવસ્થાવાળા બ્રાહ્મણ હતા.

શકર મિશ્રની બુદ્ધિ નાનપણથીજ બહુ તીવ્ર હતી. એક વખત એવું બન્યુ કે, એ દેશના રાજાની સવારી એ ગામ આગળ થઇને જઇ રહી હતી. રાત પડી જવાથી રાજાએ ગામની ભાગોળે મુકામ કર્યો. રાજાના દર્શન કરવાની ઇચ્છા ભારતવર્ષમાં સર્વને હોય છે અને તેમાયે બાળકોના કુતૂહલનું તો પૂછવુ જ શું? રાજા પોતાના ગામ આગળ પધાર્યા છે, એવા સમાચાર મળતાંવારજ ગામના બાળકોનાં ટોળે ટોળાં ઉમંગભેર ત્યા જઈ પહોચ્યાં. શંકર મિશ્ર પણ કૌતુકવશ ત્યા ગયા હતા. એમની ઉંમર એ વખતે કેવળ પાંચ વર્ષની હતી. એમનુ રૂપ પણ આકર્ષક હતું. રાજાની દૃષ્ટિ બાળકોના ટોળામાંથી એમની ઉપર પડી અને એમણે સંસ્કૃતભાષા (જે એ વખતે પ્રચલિત હતી)માં પ્રેમપૂર્વક એ બાળકને પૂછ્યું: ' વત્સ ! કેમ, એકાદ કવિતા સંભળાવી શકીશ કે?" બાળકે ઉત્તર આપ્યો કે, "રાજન્ ! મારી પોતાની રચેલી સંભળાવું કે પારકાની રચેલી?" રાજાએ કહ્યું "તને કવિતા રચતા પણ આવડે છે?" એટલુ સાંભળતાંવારજ બાળકે તરત ઉત્તર આપ્યો·

"बालोऽहं जगदानंद न मे बाला सरस्वती।
अपूर्णे पंचमे वर्षे वर्णयामि जगत्त्रयम्॥

અર્થાત્ હે જગતને આનંદ આપનાર નરેશ ! હું બાળક છું;

પણ મારી વિદ્યા કાંઈ બાળક નથી હજુ તો મને પાચમુ વર્ષ પણ પૂરુ થયું નથી, પરંતુ હુ ત્રણે લોકનુ વર્ણન કરી શકું છુ ”

એ શ્લોક સાભળીને રાજા ઘણો પ્રસન્ન થયો અને તેણે બીજા કોઈનુ રચેલું પદ સભળાવવા આજ્ઞા આપી. તે ઉપરથી બાળક શંકર મિશ્ર વેદનુ सहस्र शीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । એ સુપ્રસિદ્ધ પદ લઇને તેના પૂર્વાર્ધ તરીકે પોતે એક સુંદર પદ રચીને રાજાની સ્તુતિ કરી. રાજાએ ઘણા પ્રસન્ન થઇને પોતાના ખજાનાની પેટી તેની આગળ ઉઘાડી મૂકીને કહ્યું “ બેટા ! આમાથી તારાથી લેવાય એટલું સોનું લઈ જા.” શંકર મિશ્ર બન્ને હાથમા સોનામહોરો ભરીને રાજાની રજા લઇને હર્ષભેર ઘર ભણી ચાલ્યા. એમના ઘેર પહોંચતા પહેલાંજ એ શુભ સમાચાર એમને ઘેર પહોચી ગયા હતા બાળક શંકર મિશ્રે મનમા ધાર્યું હશે કે, આ સોનામહોરો જોઇને માતાના હર્ષનો પાર નહિ રહે અને એ મને બહુ પ્રેમથી વધાવી લેશે, પણ ઘેર પહોચ્યા પછી એમને ઉલટોજ અનુભવ થયો એમની માતાએ પુત્રને ખોબો ભરીને સોનુ લઇને આવતો જોયો, એટલે એ તરતજ બહારના ઉમરા ઉપર આવીને બોલી: “ ખબરદાર ! બહારજ ઊભો રહેજે, અંદર આવીશ નહિ. સુવર્ણને ઘરમા આણીશ નહિ. ”

પુત્રને આ પ્રમાણે કહીને એ પોતાની સુવાવડમા સારવાર કરનાર દાઈની પાસે ગઇ અને કહ્યુ. “ આજ મારા પુત્રે પ્રથમ કમાણી કરી છે. મે તને આપેલા વચન પ્રમાણે એ બધું ધન સ્વીકારીને મને કૃતાર્થ કર. ” વાત એ હતી કે, શંકર મિશ્રના જન્મ વખતે એમના માતપિતાની સ્થિતિ એટલી બધી ગરીબ હતી કે, દાઇને સુવાવડના બદલામા આપવા જેટલા પૈસા પણ તેમની પાસે નહોતા, એથી એમની માતાએ દાઇને વાયદો કર્યો હતો કે, “ આ બાળક જે કાંઇ પહેલી કમાણી કરશે, એ હું તને આપી દઇશ. ”

દાઇ તો એ પ્રતિજ્ઞા ક્યારનીએ ભૂલી ગઇ હતી. તેને સ્વપ્નમા પણ ખ્યાલ નહોતો કે, એક સાધારણ સેવાના બદલામાં આટલું બધું ધન આપનાર કોઇ મળશે. એણે એટલું બધું ધન લેવાને ઘણીજ આનાકાની કરી, પણ ગરીબ બ્રાહ્મણી પોતાની પ્રતિજ્ઞામા દૃઢ રહી, એટલે દાઇએ લાચારીથી એ સુવર્ણનો સ્વીકાર કર્યો. દાઇ પણ સત્પાત્ર હતી. એણે એ ધનનો ઉપયોગ પોતાના સુખ ખાતર ન કરતાં એક તળાવ ખોદાવવામાં કર્યો. એ તળાવ હજુ પણ દરભંગામા શ્રીસિદ્ધેશ્વરીદેવીના મંદિરની ઉત્તર દિશામાં છે અને 'દાઇનું તળાવ' કહેવાય છે. ધન્ય છે! શંકર મિશ્રની નિર્ધન માતાના પ્રતિજ્ઞાપાલનને !

૨૩૮–साहित्यसभाने उपदेश

"બંગીય સાહિત્ય પરિષદ" નામની કલકત્તાની પ્રસિદ્ધ સાહિત્યસભાની સ્થાપના વખતે યુરોપના પ્રસિદ્ધ આર્યભાષાવિશારદ પંડિત મેકસમૂલરને કાંઇક ઉપદેશ મોકલી આપવાની આગ્રહપૂર્વક પ્રાર્થના કરવામા આવી હતી એ પત્રના ઉત્તરમા મેકસમૂલરે એ નવી સંસ્થાને જે ઉપદેશ આપ્યો હતો તેનો સાર નીચે મુજબ છે.–

"બંગાળાના દરેક ગામ અને દરેક નદી તથા ખાળ અને વહેળિયાનાં નામોનો સંગ્રહ કરીને એ નામોની ઉત્પત્તિનો નિર્ણય કરવાનો પ્રયત્ન કરવો, એ પરિષદનું એક કર્તવ્ય ગણાવું જોઇએ.

"આ કાર્ય દેખીતુ ઘણું નાનું છે અને એને નાનું ગણીને કોઇ સાહિત્યસભાએ તેના ઉપર ધ્યાન આપ્યુ નથી, પરંતુ ભારતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ રચવાને એ અમૂલ્ય સામગ્રી છે. રોમના રાજ્યનો ઇતિહાસ લખનાર કોઇ ન નીકળ્યો હોત; તોપણ હાલના ઇંગ્લેં-

ડનાં ગામોના અને શહેરોનાં નામની તપાસ કર્યાથીજ એ બાબત સાબિત થઇ શકત કે, અહીયા કોઇ દિવસ રોમન લોકોનુ સામ્રાજ્ય રહી ચૂકયું છે.

૩૩૯–संत मारूफनी साधुता

૧–પારકા દોષ ન જોવા

મારૂફ નામના એક પ્રસિદ્ધ મુસલમાન સાધુ બગદાદ શહેરમા થઈ ગયા છે એ ઘણા જ્ઞાની તથા ઇશ્વરભક્ત હતા. એક વખતે એમની ઝૂંપડીમાં એક અભ્યાગત આવીને નમાજ પઢવા લાગ્યો. કાબાની મસ્જિદ કઇ તરફ છે, તેનું ભાન નહિ હોવાથી તે બિચારો બીજી દિશા ભણી મોં રાખીને નમાજ પઢતો હતો. પાછળથી એને પોતાની ભૂલ જણાઇ, ત્યારે એ ઘણો શરમાયો અને મારૂફને કહ્યુ: “આપે મારી ભૂલ કેમ બતાવી નહિ?” મારૂફે કહ્યું: “અમે તો ફકીર છીએ. ફકીરને પારકા દોષની ચર્ચા કરવાની શી જરૂર?” પછી તેમણે એ અભ્યાગત પ્રત્યે એટલો બધો આદરસત્કાર બતાવ્યો કે, જેથી એના મનમા જરા પણ ઓછું આવવા ન પામે

૨–ત્યાગ અને અનાસક્તિ

સાધુ મારૂફ જ્યારે મરવા પડયા, ત્યારે એમના એક ભકતે પૂછ્યું· “મારે માટે શી આજ્ઞા છે?” મારૂફે કહ્યુ· “જ્યારે મારુ મૃત્યુ થાય, ત્યારે તુ મારા અંગ ઉપરના વસ્ત્ર કોઇ ગરીબને આપી દેજે અને હું જેવી રીતે નવસ્ત્રો માતાના ગર્ભમાથી આવ્યો હતો તેવીજ રીતે નવસ્ત્રો આ દુનિયામાંથી ચાલ્યો જાઉં, એવી મારી ઇચ્છા છે ”

૩–આહાર

એક દિવસ મારૂફ કાંઇ સ્વાદિષ્ટ ભોજન કરી રહ્યા હતા. કોઇએ

પૂછ્યું: "આ શું ખાઓ છો?" એમણે કહ્યું. "હું તો અભ્યાગત છું. મને જે કાંઈ આવી મળે છે, તે ખુદાનો આભાર માનીને જેવું હોય તેવું ખાઇ લઉં છું."

૩૪૦-સાધુ સરૃરિની સાધુતા

એકવચન

બગદાદ શહેરના એ સાધુ પહેલા વેપારધંધો કરતા હતા; પણ એમણે એવો સંકલ્પ કર્યો હતો કે, ખરીદી અને વેચાણમાં દશ રૂપિયે અડધા રૂપિયા કરતા વધારે નફો ખાવો નહિ. એક વખત એમણે સાઠ રૂપિયાની બદામ ખરીદી. પાછળથી બદામનો ભાવ વધી ગયો. દલાલે આવીને કહ્યુ: "આપની બદામ વેચો." તેમણે પૂછ્યું: "શા ભાવે વેચીશું?" દલાલ બોલ્યો. "નેવુ રૂપિયા અપાવીશ." સાધુ સરૃરિએ કહ્યું: "મે તો સંકલ્પ કર્યો છે કે, દશ મુદ્રાના માલ ઉપર અડધી મુદ્રા નફો ખાઇશ." દલાલે કહ્યું: "હુ બજારભાવથી ઓછે ભાવે વેચીને, દેખીતો ખોટનો સોદો નહિ કરાવી શકું." પવિત્ર મનના વેપારીએ કહ્યુ: "તો હું પણ નફાને ખાતર મારા સંકલ્પનો ભંગ કરીશ નહિ."

એ સરૃરિ પાછળથી મહાન સાધુ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા. જીવનના પ્રારંભમા એ ભોંય ઉપર પડેલા ફળ વીણીને વેચવાનો ધંધો કરતા એવાં ફળને અરબી ભાષામા 'સક્ત' કહે છે; એ ઉપરથી સાધુ સરૃરિ 'સકતી'ના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા છે.

જીવોને સુખી કરવાની ભાવના

કોઇએ એમને પૂછ્યુ: "સાઈ સાહેબ! આપ દરરોજ આઇનામાં મુખ શા સારુ જુઓ છો?" સાધુએ ઉત્તર આપ્યો: "પાપની શ્યામતાને લીધે મુખ કઇ મલિન તો નથી થયુ? એ

શંકાથી હું દરરોજ દર્પણમા મુખ જોઉં છું. મારી ઇચ્છા છે કે, બધા જીવોના શોક-દુઃખ મારામાં પ્રવેશ કરે અને તેઓ શોક અને દુઃખથી મુક્ત થાય.”

ધૈર્યની પરીક્ષા

એજ મુસલમાન સાધુ એક વાર ધર્મોપદેશ આપી રહ્યા હતા અને ધીરજનો પ્રસગ ચાલી રહ્યો હતો, એવામાં એક વીછીએ તેમને કેટલીયે વાર ડંખ માર્યો, પણ સાધુ કાંઈ બોલ્યા નહિ જે લોકોએ એ બનાવ જોયો હતો, તેમણે પૂછ્યુ: “મહારાજ! આપે એ ઝેરી જીવને દૂર કેમ ન ફેંકી દીધો?” સરૂરિએ ઉત્તર આપ્યો. “શરમ આવી, કેમકે એ વખતે હુ ધીરજનો ઉપદેશ આપી રહ્યો હતો ને!”

પ્રભુને ધન્યવાદ આપવા માટે પશ્ચાત્તાપ

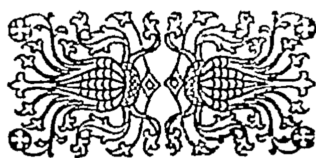
સાધુ સરૂરિ કહેતા કે, “એક વખત પ્રભુને આપેલા ધન્યવાદની કસૂરમા હુ ત્રીસ વર્ષ થયા માફી માગી રહ્યો છું.” એક જણે પૂછ્યું: “એ શી રીતે?” સાધુએ કહ્યું: “એક દિવસ બગદાદ શહેરના બજારમાં આગ લાગી. એક માણસે આવીને મને ખબર આપી કે, ‘આખું બજાર સળગી ગયુ પણ આપની દુકાન સહિસલામત છે. મે એ વખતે ખુદાનો ઉપકાર માન્યો અને એ કૃપા માટે એ વખતે એને ધન્યવાદ આપ્યો, પણ પાછળથી મને એ માટે ઘણીજ શરમ આવી અને પશ્ચાત્તાપ થયો કે, મારા બીજા ભાઈઓની સંપત્તિ બળી ગઈ, તેને માટે મેં જરાએ શોક ન કર્યો અને પોતાની મિલકત સહિસલામત રહી તેને માટે પ્રભુને ધન્યવાદ આપ્યો!”

३४१—एक जरथोस्ती वेपारीनो दुःखमां संतोष

પ્રાચીનકાળમા નેશાપુર શહેરમા બહેરામ નામનો એક જરથોસ્તી વેપારી રહેતો હતો. દેશવિદેશમાં એનો ઘણો માલ વેચાવા જતો. એક વખત લૂંટારાઓએ રસ્તામા એનો ઘણો મૂલ્યવાન માલ લૂટી લીધો. એ વાતની ખબર પડતાં એના ઓળખાણુપિછાણુવાળા તથા પડોશી ખબર પૂછવા અને દિલાસો આપવા સારુ ગયા. બહેરામે એમનો ઘણો આદરસત્કાર કર્યો. એ વખત દુકાળનો હતો, એટલે એને એવો પણ વિચાર આવ્યો કે, દુકાળથી પીડાઈને આ લોકો મારી પાસે આવ્યા હશે, પણ મળવા આવનારામાના આગેવાન મહર્ષિ અહમદે કહ્યુ " અમે ભોજન કરવા નથી આવ્યા. અમે તો ખબર પૂછવા આવ્યા છીએ. શું ખરેખર આપનો માલ લૂટાઇ ગયો ? " બહેરામે કહ્યું " હા, થયુ છે તો એમજ, પણ એમા મારે દિલગીર કે નિરાશ થવા જેવું કાઇ નથી. ઊલટુ ત્રણ કારણુસર મારે ઈશ્વરનો ઉપકાર માનવો ઘટે છે. (૧) બીજાઓ મારુ લઇ ગયા છે, મે કોઇનુ લીધુ નથી, (૨) લૂટારાઓએ અડધું ધન લૂંટયુ છે અને અડધી મિલકત હજુ મારા કબજામા છે, (૩) મારુ ધર્મરૂપી ધન તો પૂરેપૂરુ મારી પાસે છેજ, ફક્ત સાસારિક ધનજ લૂંટાયું છે."

મળવા આવનાર સાધુને ઘણો આનંદ થયો અને પોતાના સાથીદારોને કહ્યું " જુઓ, આના શબ્દોમાથી ધર્મપ્રેમની કેવી સુગંધ બહેકી રહી છે !"

૩૪૨–શિષ્ય ક્યારે બનાય? વાંદરાના બગદાદી પીર

'માહઆલમ' કરીને દિલ્હીના બાદશાહ શાહઆલમનો એક દૌહિત્ર હતો. ઈ સ. ૧૮૫૭ના બળવામાં અંગ્રેજ સરકારના કોપને લીધે એને નાસવું પડયું હતું. અનેક કષ્ટ ભોગવીને એણે આખરે એક બગદાદી ફકીરનું શરણ લીધું. આપત્તિમાંજ પ્રભુ સાંભરે છે અને અશરણનો શરણ પણ પ્રભુ છે. સાધુસંતોનો સહવાસ એવા સમયમાં ઘણું આશ્વાસન આપે છે. માહઆલમે જે બગદાદી પીર-સાહેબનો આશ્રય લીધો હતો, તે મુંબઇની પાસે વાંદરામાં રહેતા હતા. માહઆલમે ત્યાં આગળ એમની પાસે રહીને કુરાન તથા અન્ય ધાર્મિક ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યો અને નિમાજ તથા રોજાનું પણ સારું જ્ઞાન મેળવ્યું.

માહઆલમની ચિંતાઓ જ્યારે ઓછી થઇ ગઇ અને ધર્મ-શાસ્ત્રમાં તે પ્રવીણ થયો, ત્યારે તેણે એક દિવસ શાહસાહેબને પ્રાર્થના કરી કે, "મને આપનો મુરીદ (શિષ્ય) બનાવો" શાહસાહેબે કહ્યું· "તું તો મુરીદ જેવોજ છે" માહઆલમે નિવેદન કર્યું. "પૂજ્ય-વર! આપ કૃપા કરી મને વિધિપૂર્વક મુરીદ બનાવો" એ સાંભ-ળીને શાહસાહેબે આંખોમાં આંસુ આણીને કહ્યું "મુરીદ બનવું એ ઘણું વસમું છે ખાંડાની ધાર ઉપર ચાલવા જેવું છે." લોકોએ એ વાતને મશ્કરી સમાન ગણી લીધી છે અને જો કે તેઓ વિધિ-પૂર્વક મુરીદ બને છે ખરા, પરંતુ જાણતા નથી કે, શિષ્યોના કર્ત-વ્યકર્મ શા છે આજ સુધી દુનિયામાં તેં જેટલી ઠોકરો ખાધી છે, તેના કરતાં હજારગણી કઠોર કસોટીમાં કસાવું પડે છે. એ માર્ગ ઘણો વિકટ છે. ફકીરીના માર્ગમાં હજારો ઠોકરો છે"

"આજકાલના લોકો સાંસારિક ઇચ્છાઓ પાર પાડવા સારુ શિષ્ય થાય છે, પણ મુરીદ તો એનું નામ છે કે, બધી ઇચ્છાઓ

તથા વાસનાઓનો નાશ કરીને પીરનો છેડો પકડે. જો પોતાની મેળે ઇચ્છાઓનો નાશ કરવામાં અસમર્થ નીવડે, તો પીરને કહે કે, ‘પહેલાં મારી સાંસારિક વાસનાઓનો નાશ કરો’ મિયાં સાહેબ! ફકીરી પણ એક પ્રકારનું રાજ્ય છે. જેવી રીતે બાદશાહને દેશના પ્રબંધને સારુ યોગ્ય અમલદારોની જરૂર પડે છે, તેવીજ રીતે ફકીરો પણ હૃદયરૂપી રાજ્યનુ શાસન બુદ્ધિમાન મનુષ્યોને સોપે છે. બહાદુરશાહનો પરાજય અંગ્રેજોને હાથે એટલા સારુ થયો કે, એમની પાસે કામ કરી શકે એવા યોગ્ય માણસો નહોતા; નહિ તો આખા દેશની લાગણી જ્યારે એમના તરફ હતી, ત્યારે મુઠ્ઠી-ભર અંગ્રેજો શુ કરી શકવાના હતા? પરંતુ અંગ્રેજોની યોગ્યતા તથા રાજપ્રબંધની કુશળતાએ તેમને વિજય અપાવ્યો અને બાદ-શાહ હારી ગયા. ફકીરીની પણ એવીજ દશા છે. વાસનારૂપી દુશ્મન રાતદિવસ મનુષ્યની ધર્મરૂપી સંપત્તિ લૂટવાને સારુ તૈયાર રહે છે ફકીર ચિત્તાવરોધદ્વારા એ દુશ્મનોને હરાવીને પોતાને વશ કરી લે છે. ફકીરોમાંથી જ્યારે ચિત્તાવરોધનો ગુણ લુપ્ત થઈ જશે, ત્યારે વાસનાઓ સુગમતાથી ધર્મરૂપી મુગટ અને સિંહાસન ઉપર પોતાનો અધિકાર જમાવશે. આજકાલના સાધુ-ફકીરો પોતાના માર્ગથી વિચલિત થઇ ગયા છે, એટલે એમના અનુયાયીઓની દશા પણ વિચિત્રજ થઈ ગઈ છે. તારું કર્તવ્ય છે કે, પહેલાં ગુરુ શિષ્યોના કર્તવ્યકર્મ શા છે તે બરોબર સમજી લે, ત્યાર પછી શિષ્ય બનવાનો વિચાર કરજે.”

૩૪૩–एक बंगाळी वेपारीनुं वचनपालन

પબના જિલ્લાના રાઉતોડા ગામમા રાજકિશોર ચૌધરી ના-મના એક જમીનદાર હતા. ઘણી જગ્યાએ એમનો વેપાર ચાલતો

હતો. એક વખતે તંબાકુનો ભાવ ઘણો સસ્તો હતો. જયગંજ દુકાનના મુનીમ પંચાનન સેનગુપ્તે એ વખતે ત્રણ વહાણ ભરેલી તંબાકુનો સોદો કરીને શેઠને ખબર આપી. શેઠે ગુસ્સે થઇને પત્ર લખ્યો. "તંબાકુનું આજકાલ વેચાણ બિલકુલ નથી, એ જાણ્યા છતાં તમે આંખ મીચીને ખરીદ કરો છો; તો નફાનુકસાનના જવાબદાર તમે છો." મુનીમો હમેશાં જાણતા હોય છે કે, શેઠ લોકો તો એવો ઠપકો આપ્યાજ કરે છે અને નફો થાય ત્યારે ખુશીથી તિજોરીમા મૂકીને શાબાશી આપે છે એવું વિચારીને પચાનન બાબુએ તબાકુ ખરીદ કરી. થોડા દિવસ પછી તંબાકુનો ભાવ ચઢી ગયો અને હજારો રૂપિયાનો ફાયદો થયો. ચૌધરી બાબુએ નફાના એ બધા રૂપિયા પોતાના મુનીમ પંચાનનને આપ્યા. મુનીમે કહ્યું. "શેઠ સાહેબ! એ તો આપનીજ પૂંજીથી આપનેજ સારુ માલ લીધો હતો અને નફાના હકદાર આપજ છો." પણ શેઠે એ વાત ઉપર ધ્યાન આપ્યું નહિ અને એકજ જવાબ આપ્યો કે, "નફો તમારો એવુ કહી ચૂક્યો છુ, એટલે એજ વખતથી લાભ તમારો થઈ ચૂક્યો નુકસાનના તમે જવાબદાર છો એવું લખ્યુ હતુ ખરુ, પણ નુકસાન આવ્યું હોત તો તમે ઘણા વર્ષથી વિશ્વાસપાત્ર બનીને નોકરી કરો છો, એ ધ્યાનમા લઇને નુકસાન માફ કરવાનો અધિકાર મને હતો હુ નફાના રૂપિયા લઇ વચનભ્રષ્ટ નહિ થાઉ."

૩૪૪–एक ब्राह्मणनुं सत्याचरण

એક ગરીબ બ્રાહ્મણને એક પુત્ર હતો. એણે કોઇ ઓળખીતાની દુકાને એ છોકરાને કામ શીખવા સારુ મૂક્યો હતો. એક દિવસ ઘરાક એ દુકાનેથી કાપડ ખરીદીને પૈસા ચૂકવતો હતો, એ

તથા વાસનાઓનો નાશ કરીને પીરનો છેડો પકડે. જો પોતાની મેળે ઇચ્છાઓનો નાશ કરવામા અસમર્થ નીવડે, તો પીરને કહે કે, 'પહેલા મારી સાંસારિક વાસનાઓનો નાશ કરો.' મિયાં સાહેબ! ફકીરી પણ એક પ્રકારનું રાજ્ય છે. જેવી રીતે બાદશાહને દેશના પ્રબંધને સારુ યોગ્ય અમલદારોની જરૂર પડે છે, તેવીજ રીતે ફકીરો પણ હૃદયરૂપી રાજ્યનું શાસન બુદ્ધિમાન મનુષ્યોને સોંપે છે. બહાદુરશાહનો પરાજય અંગ્રેજોને હાથે એટલા સારુ થયો કે, એમની પાસે કામ કરી શકે એવા યોગ્ય માણસો નહોતા; નહિ તો આખા દેશની લાગણી જ્યારે એમના તરફ હતી, ત્યારે મુઠ્ઠી-ભર અંગ્રેજો શુ કરી શકવાના હતા? પરંતુ અંગ્રેજોની યોગ્યતા તથા રાજપ્રબંધની કુશળતાએ તેમને વિજય અપાવ્યો અને બાદ-શાહ હારી ગયા. ફકીરીની પણ એવીજ દશા છે. વાસનારૂપી દુશ્મન રાતદિવસ મનુષ્યની ધર્મરૂપી સંપત્તિ લૂંટવાને સારુ તૈયાર રહે છે ફકીર ચિત્તાવરોધદ્વારા એ દુશ્મનોને હરાવીને પોતાને વશ કરી લે છે ફકીરોમાથી જ્યારે ચિત્તાવરોધનો ગુણ લુપ્ત થઈ જશે, ત્યારે વાસનાઓ સુગમતાથી ધર્મરૂપી મુગટ અને સિંહાસન ઉપર પોતાનો અધિકાર જમાવશે આજકાલના સાધુ-ફકીરો પોતાના માર્ગથી વિચલિત થઇ ગયા છે, એટલે એમના અનુયાયીઓની દશા પણ વિચિત્રજ થઈ ગઈ છે. તારું કર્તવ્ય છે કે, પહેલા ગુરુ શિષ્યોના કર્તવ્યકર્મ શા છે તે બરોબર સમજી લે, ત્યાર પછી શિષ્ય બનવાનો વિચાર કરજે ”

૩૪૩—એક બંગાળી વેપારીનું વચનપાલન

પબના જિલ્લાના રાઉતોડા ગામમા રાજકિશોર ચૌધરી ના-મના એક જમીનદાર હતા. ઘણી જગ્યાએ એમનો વેપાર ચાલતો

તેને બાળક ઉપર દયા આવી અને તે તેની મદદે ગયો. બાળકે પત્ર હાથમા આપ્યો અને નાખવાને વિનતિ કરી. પેલા સજ્જને જિજ્ઞાસા ખાતર સરનામુ જોયુ તો ત્યા લખ્યું હતું:

" પરમ પૂજનીય ભક્તિભાજન
પરમ પિતા પરમેશ્વરના શ્રીચરણકમળમાં પહોંચે "
મુ. સ્વર્ગધામ.

પત્રના સરનામાથી એ ગૃહસ્થનુ કૌતુક વધ્યુ અને તેણે એ મોટા અક્ષરે લખેલો પત્ર વાચવા માંડ્યો. એમા લખ્યું હતું: " પરમ પિતા પરમેશ્વર ! મે સાંભળ્યુ છે કે, તમે અમારા પરમ મિત્ર છો. તમારી પાસે જે માગીએ તે મળે છે. અમે ઘણાં ગરીબ છીએ, તેમા વળી મારી માને તાવ આવ્યો છે. તમે દયા કરીને થોડા પૈસા મોકલાવી આપો, તો અમને આજ ખાવાનુ મળે."

એ સજ્જન, બાળકનો સરળ વિશ્વાસ જોઇને રડવા લાગ્યા એમણે તરતજ ગજવામાથી થોડાક રૂપિયા કાઢીને બાળકના હાથમા મૂક્યા અને કહ્યુ: " હુ ઈશ્વરના નોકરનો નોકર છું, હમણાં આ રૂપિયા એમના તરફથી લઇ જા. તારા પત્રને હું પોતેજ એમના દરબારમા પહોચાડીશ અને ત્યાથી જે હુકમ મળશે તે પાછળથી તારા જાણ્યામા આવશે." સદ્ગૃહસ્થે એ બાળકનુ સરનામું પૂછી લીધું અને ભક્તમંડળીમા જઇને એ બાળકનો પત્ર વાચી સંભળાવ્યો. એ પત્ર સાભળતા ઘણા ભક્તોની આખમાં આંસુ આવ્યા. તેમણે પોતાની પાસે જે કાંઇ હતુ તે બાળકની સહાયતા સારુ આપ્યુ અને કહ્યુ કે, " હે ઈશ્વર ! અમને પણ તારી કૃપા ઉપર એ બાળકના જેટલોજ વિશ્વાસ કાયમ રહે એવું કરજે !"

એ પછી બાળકના ભણવાગણવાનો તથા ઉદરપોષણનો બંદોબસ્ત ભક્તજનોની સહાયતાથી સ્થાયીરૂપે થવા લાગ્યો.

વખતે પેલા છોકરાએ કહ્યું: "સાહેબ! કાપડ બરોબર તપાસી જોજો." ઘરાકે કાપડને ફરીથી તપાસ્યું, તો એમા એક જગ્યાએ નુકસાની હતી. એણે એ લીધું નહિ. કાપડિયો પેલા બ્રાહ્મણકુમાર ઉપર ઘણો ગુસ્સે થયો અને તેના પિતાને કહ્યું: "આ પ્રમાણે સાચું બોલે તો અમારો ધંધો ન ચાલે. હુ હવે એને મારી દુકાને બેસાડીશ નહિ." બ્રાહ્મણે હસીને કહ્યું: "ભાઇ! મારો પુત્ર સત્યની મર્યાદાનું રક્ષણ કરી શકયો છે, એ તો પ્રભુની મોટી કૃપા છે. જેણે એને એ પાપમાથી બચાવ્યો છે, તે પ્રભુ અન્નના કષ્ટથી પણ બચાવશેજ."

૩૪૫-एक बाळकनो सरळ विश्वास

એક ભણેલીગણેલી પતિવ્રતા સ્ત્રી, તેનો પતિ અચાનક મરી જવાથી એક નાના બાળક સહિત ઘણા દુઃખ અને દારિદ્રયમાં પોતાનો નિર્વાહ ચલાવી રહી હતી. સરસામાન વેચીને જે કાંઇ આવ્યુ તેમાંથી તથા સીવણભરતકામમાથી કાઇંક ઉપાર્જન કરીને તેણે બે વર્ષ મહાકષ્ટમા ગાળ્યાં. એ પોતેજ પુત્રને વિદ્યા અને ધર્મનુ શિક્ષણ આપતી અને દરરોજ તેને સમજાવતી કે, "પરમ પિતા પરમેશ્વરજ આપણા એકમાત્ર બંધુ છે, એ દીનાનાથ સિવાય બીજા કોઈની આગળ આપણુ દુઃખ રડવું એ નકામું છે" એ બાળકની ઉંમર છ વર્ષની થઇ, ત્યારે એક દિવસ એવો પ્રસંગ આવ્યો કે, વિધવા માતા એવી માંદી પડી, કે બન્ને જણાંને ભૂખ્યા રહેવા વારો આવ્યો ભૂખને લીધે બાળકને ઘણુ દુઃખ થઈ રહ્યુ હતું, પણ કોણ ખવરાવે? આખરે બાળક એક પત્ર લખીને ટપાલની પેટીમા નાખવા ગયો. પેટી જરા ઊંચી હતી અને નાના બાળકનો હાથ ત્યાસુધી પહોચતો નહોતો, એક સજ્જન પુરુષ ત્યા થઈને જતો હતો,

રાજી થયો અને ઊંટની જગ્યાએ સહલ તપસ્વીને જોડીને ગાડી ચલાવવા લાગ્યો. સાંજે એક ત્રાંબાનો સિક્કો તેમના હાથમાં મૂક્યો. સાધુએ એ પૈસામાંથી રોટી અને માછલી આણ્યાં અને તેમને સંમુખ રાખીને કહેવા લાગ્યા: 'હે મન! યાદ રાખજે કે, કોરી રોટલી ગળે નહિ ઉતારે અને માછલી સાથે રોટલી ખાવાની ઇચ્છા રાખીશ, તો રોજ તારે સવારથી સાંજ સુધી ઢોરની પેઠે ગાડીમાં જોડાવું પડશે.'

૩૪૭-પ્રાર્થના ક્યારે ફળે?

એક દિવસ બાદશાહ ઉમર લયસ ગંભીર રોગથી પીડાવા લાગ્યો. ઘણા હકીમોએ દવાદારૂ કર્યા, પણ જરાએ ફાયદો જણાયો નહિ. લોકો કહેવા લાગ્યા કે, "રોગ અસાધ્ય છે. હકીમોએ તો હાથ છોડાવ્યા છે, તો એવે વખતે સાધુપુરુષોને બોલાવીને એમની પાસે પ્રાર્થના કરાવવી જોઇએ. એનાથી શુભ પરિણામ આવવા સંભવ છે. સહલ મહાન પવિત્ર ઓલિયા છે. પરમેશ્વર કરશે તો એમની દુવાથી જરૂર બાદશાહને આરામ થશે." બાદશાહે તરતજ ઓલિયા સહલને બોલાવવા નોકરો મોકલ્યા રાજાની આજ્ઞા માથે ચઢાવીને સહલ ત્યાં ગયા રાજા તેમને માન આપવા સારુ ઊભો થયો તપસ્વીએ માંદા રાજાની સામે બેસીને કહ્યું: "જે માણસે મનના ખરાબ વિચારો કાઢી નાખ્યા હોય, જેણે પરમેશ્વરનો આશ્રય લીધો હોય તેના સંબંધમાંજ કરેલી પ્રાર્થના સફળ થાય છે, માટે તમારા ચિત્તમાં ફેરફાર કરવાની અને પ્રાયશ્ચિત્તની બંનેની જરૂર છે તમારા કેદખાનામાં જેટલા નિર્દોષ કેદીઓ અન્યાયપૂર્વક સજા ભોગવી રહ્યા છે, તે બધાને છોડી મૂકવાની જરૂર છે." બાદશાહે સહલની આજ્ઞા માથે ચઢાવી અને નિર્દોષ

૩૪૬–મનની ઇચ્છા પૂરવાનો સાધુ સહલે કાઢેલો રસ્તો

સહલ તસ્તરી નામના એક મુસલમાન સાધુ થઈ ગયા છે. એક વખત એમને સંસાર ઉપર એવો વૈરાગ્ય આવ્યો કે, પોતાની પાસે સોનારૂપાના દાગીના, તાંબાપિત્તળનાં વાસણ, કપડાલત્તાં જે કાંઇ વસ્તુ હતી, તે બધી દાન કરવા કાઢી. દરેક પદાર્થની એક એક ચિઠ્ઠી બનાવી અને પુષ્કળ લોકોને એકઠા કરીને એમના ઉપર હવામા એ ચિઠ્ઠીઓ ઉડાડી. જેની પાસે ચિઠ્ઠી આવી તેને એમાં લખેલી વસ્તુનુ દાન કર્યું. આ પ્રમાણે આખી સંપત્તિ એમણે વહેંચી દીધી. પોતાની પાસે ફૂટી બદામ પણ રાખી નહિ ત્યાર પછી પોતે યાત્રા કરવા નીકળ્યા, એ વખતે એમણે મનને ચેતવણી આપી કે, ‘મનડા! હવે તું તદ્દન ગરીબ બન્યુ છે. પાસે કાંઇ નથી, માટે હવેથી કોઇ વસ્તુની ઇચ્છા કરતું નહિ અભિલાષા રાખીશ તો તારું કાંઈ વળશે પણ નહિ’ એ વખતે તો મને એનું કહ્યું માન્યું કે, ‘કાંઇ નહિ માગું,’ પણ મનની ચંચળતા કેટલા વખત સુધી રોકાઈ શકે! સાધુજી કુફા નગરમાં પહોંચ્યા; એટલે મને કહ્યું કે, ‘આજ તો રોટીની સાથે માછલી આપો તો ઠીક પડે. બસ, એથી વધારે કોઈ વાતની ઇચ્છા નહિ કરું અને આપને તકલીફ નહિ દઉં.’ એવામાં સહલે કુફામાં એક જગ્યાએ ઊંટને ગાડી ખેંચતાં જોયું. તેણે ગાડીવાનને પૂછ્યું “આ ઊંટને ભાડે આપો તો દરરોજ શું ભાડું આવે?” તેણે ઉત્તર આપ્યો ‘બે દરહમ’ (દરહમ એ ત્રાંબાનો સિક્કો હતો) સાધુએ કહ્યુ “તું ઊંટને છોડીને એની જગ્યાએ મને જોડ સાંજે નમાજના વખત સુધી મને જોડજે અને મજૂરીના બદલામા એક દરહમ મને આપજે.” ગાડીવાન

રાજી થયો અને ઊંટની જગ્યાએ સહલ તપસ્વીને જોડીને ગાડી ચલાવવા લાગ્યો. સાંજે એક ત્રાંબાનો સિક્કો તેમના હાથમાં મૂક્યો. સાધુએ એ પૈસામાંથી રોટી અને માછલી આણ્યા અને તેમને સમુખ રાખીને કહેવા લાગ્યાઃ 'હે મન! યાદ રાખજે કે, કોરી રોટલી ગળે નહિ ઉતારે અને માછલી સાથે રોટલી ખાવાની ઇચ્છા રાખીશ, તો રોજ તારે સવારથી સાંજ સુધી ઢોરની પેઠે ગાડીમાં જોડાવું પડશે'

૩૪૭–પ્રાર્થના ક્યારે ફળે?

એક દિવસ બાદશાહ ઉમર લયસ ગંભીર રોગથી પીડાવા લાગ્યો. ઘણા હકીમોએ દવાદારૂ કર્યા, પણ જરાએ ફાયદો જણાયો નહિ. લોકો કહેવા લાગ્યા કે, "રોગ અસાધ્ય છે હકીમોએ તો હાથ છોડાવ્યા છે, તો એવે વખતે સાધુપુરુષોને બોલાવીને એમની પાસે પ્રાર્થના કરાવવી જોઇએ. એનાથી શુભ પરિણામ આવવા સંભવ છે. સહલ મહાન પવિત્ર ઓલિયા છે. પરમેશ્વર કરશે તો એમની દુવાથી જરૂર બાદશાહને આરામ થશે." બાદશાહે તરતજ ઓલિયા સહલને બોલાવવા નોકરો મોકલ્યા. રાજાની આજ્ઞા માથે ચઢાવીને સહલ ત્યાં ગયા રાજા તેમને માન આપવા સારુ ઊભો થયો. તપસ્વીએ માંદા રાજાની સામે બેસીને કહ્યું: "જે માણસે મનના ખરાબ વિચારો કાઢી નાખ્યા હોય, જેણે પરમેશ્વરનો આશ્રય લીધો હોય તેના સંબંધમાજ કરેલી પ્રાર્થના સફળ થાય છે, માટે તમારા ચિત્તમાં ફેરફાર કરવાની અને પ્રાયશ્ચિત્તની બંનેની જરૂર છે તમારા કેદખાનામાં જેટલા નિર્દોષ કેદીઓ અન્યાયપૂર્વક સજા ભોગવી રહ્યા છે, તે બધાને છોડી મૂકવાની જરૂર છે" બાદશાહે સહલની આજ્ઞા માથે ચઢાવી અને નિર્દો

કેદીઓને છોડી મૂકયા, એટલે સહલે પ્રાર્થના કરી: "હે પ્રભો! આપે પાપનું ફળ આ બાદશાહને બતાવ્યુ. હવે મારી સાધનાનું ગૌરવ એને બતાવો. હમણાં એના અંતરને તમે જેવું પુણ્યનું વસ્ત્ર પહેરાવ્યું, તેવીજ રીતે એના દેહને પણ આરોગ્યરૂપી વસ્ત્ર પહેરાવો." સહલ ખરો તપસ્વી હતો. સંસારની બધી મોહમાયા તજી દઇને, સદ્ગુરુનુ શરણ લઇને, ઘણા વર્ષ સુધી એણે હઠયોગીઓના જેવી કઠણ તપશ્ચર્યા કરી હતી. એવા સાધુની પ્રાર્થના પરમાત્મા સાભળે એમાં આશ્ચર્યજ શું! કહેવાય છે કે, એ પ્રાર્થના કર્યા પછી બાદશાહની તબિયત સુધરવા લાગી અને થોડા દિવસમાં એ તદ્દન સાજો થઇ ગયો સહલને એણે પુષ્કળ ધન આપવા માડયું, પણ એ તો એક પાઇ પણ લીધા વગર ત્યાંથી બીજે ગામ ચાલ્યા ગયા.

૩૪૮–પૈસાદારનાં છોકરાં કેમ બગડે છે?

પટનાના નવાબી ખાનદાનના એક યુવકે એક વખત વાતચીતમાં કહ્યું હતુ કે, "હુ ખરાબ થઈ ગયો હતો તેનું કારણ મારા માતપિતાનાં લાડ હતા. સોળસત્તર વર્ષનો થયો ત્યારથી તેઓ મને ગજવાખર્ચ સારુ ત્રણસો રૂપિયા માસિક આપતાં અને હુ એને કેવે માર્ગે વાપરુ છુ, એ સંબધી તેઓ કદી પણ પૂછતા કે ખબર રાખતા નહિ"

વિલાયતના રાજકુટુબમા એ બાબત ઉપર વિશેષ કાળજી રખાય છે બાદશાહ પાચમા જ્યોર્જના વડા શાહજાદાને પંદર વર્ષની વય સુધી ઘણી નજીવી રકમ ગજવાખર્ચ તરીકે મળતી અને તેનો પણ હિસાબ આપવો પડતો

३४९–प्रिन्स ऑफ वेल्स अने उपरीनी आज्ञानुं पालन

કેટલાક વર્ષ ઉપર પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ–બાદશાહના જ્યેષ્ઠ કુમાર–એમણે પોતાના પિતા પાંચમા જ્યોર્જ બાદશાહને પત્ર લખ્યો હતો કે, "કૉલેજના અધ્યક્ષ સાંજે એક ગાર્ડનપાર્ટીમા જવાની રજા આપતા નથી. આપ એમને લખીને મને રજા અપાવો." ઉત્તરમા પિતાએ લખ્યુ· "પ્રિય પુત્ર! અધ્યક્ષના હુકમને કેવી રીતે આનંદપૂર્વક માથે ચઢાવવો એ વાત બધા છોકરાઓને પોતાના દાખલાથી શીખવવા સારુજ તને સાધારણ નિશાળમાં મોકલવામાં આવ્યો છે અને એ પ્રમાણે દેશપ્રત્યે રાજવંશનું એ કર્તવ્ય તારા હાથમા સોંપાયુ છે"

વિલાયતના રાજકુમાર સાધારણ કૉલેજમા જવામા હીણપત નથી સમજતા, બલકે તેમના માબાપો પોતાના કુંવરોને સાધારણ નિશાળોમા કેળવવામાજ રાજા અને પ્રજા બન્નેનું કલ્યાણ સમજે છે, પણ એના એજ રાજકર્તાઓ દેશી રાજાઓના કુવરોના શિક્ષણનો જુદો બંદોબસ્ત કરવા સારુ ગરીબ રૈયતને ખર્ચે મોટી મોટી રાજકુમાર કૉલેજો સ્થાપે છે અને નિભાવે છે! કેટલુ બધુ આશ્ચર્ય!!

३५०–बेन्जामिन फ्रेंक्लीन अने समयनुं मूल्य

બેન્જામિન ફ્રેંકલીન પહેલા ચોપડીઓ વેચવાની દુકાન કરતા હતા દુકાનની સાથે એક નાનુ સરખુ છાપખાનુ પણ રાખ્યુ હતુ. એક દિવસ કોઇ એક સદ્ગૃહસ્થ એમની દુકાને ચોપડી ખરીદવા આવ્યો અને અનેક પુસ્તકોને ફેંદવા તથા તેની કિંમત પૂછવા

લાગ્યો. દુકાન ઉપર એક જુવાન ગુમાસ્તો ઊભો હતો અને ફ્રેં-કલીન છાપખાનામા બેઠા હતા. ઘરાકે એક પુસ્તકનું મૂલ્ય પૂછ્યું. ગુમાસ્તાએ કહ્યું: "એક ડોલર." ઘરાકે કહ્યું "દુકાનના ધણીને બોલાવી લાવ." બોલાવતાવારજ ફ્રેંકલીન હાજર થયા અને ઘરાકને વિનયપૂર્વક સલામ કરી. ઘરાકે એ પુસ્તકનું મૂલ્ય પૂછ્યું. ફ્રેંકલીને કહ્યું: "સવા ડોલર." ઘરાકે કહ્યું "આપના ગુમાસ્તાએ તો એક ડોલર મૂલ્ય કહ્યુ હતુ." ફ્રેંકલીને કહ્યું "હા, એ વખતે એ મૂલ્યે ચોપડી વેચવામાજ લાભ હતો." ઘરાકે કહ્યુ "હવે વાજબી વાત કહી દો, કેટલી કિંમતે આ પુસ્તક આપશો?" ફ્રેંકલીને હસ્તે ચહેરે, છતા વિનયપૂર્વક ઉત્તર દીધો: "હવે એનું મૂલ્ય દોઢ ડોલર છે" ઘરાકને હવે સમજ પડી, કે આટલો બધો વખત મેં નકામો ગુમાવ્યો તે બદલજ ફ્રેંકલીન કિંમત વધારી રહ્યા છે. પછી તે શરમાઇ જઇને દોઢ ડોલર આપીને પુસ્તક લઇને ઘેર ગયો.

બીજાના સમયનુ પણ મૂલ્ય છે, એ વાત ઘણા લોકો તદ્દન વિસરી જાય છે.

૩૫૧–હજરત મહમદ સાહેબનું ઈમાન અને સાહસ

મહાત્મા મહમદ પયગબર સાહેબ મદીના ચાલ્યા ગયા પછી મદીનાવાસીઓના ટોળેટોળા તેમનો ધર્મ સ્વી[illegible]ાં હતા એ વખતે એમના પ્રત્યે દ્વેષ રાખનારા એમના શ[illegible]ી લોકો મોટા જથ્થામા એમના ઉપર આક્રમણ કર[illegible]ા ગયા હતા. એમાના એક જણે એક દિવસ મહ[illegible]ાંત-સ્થાનમાં હથિયાર વગર જતા જોયા અને [illegible]ાર ઉગામીને કહ્યું "અ[illegible]ારું રક્ષણ છે?" મહમદ સાહેબે [illegible]ાથ ઊંચ

લ્લાહ !" તેમના મુખ ઉપર ઈશ્વર ઉપરના વિશ્વાસની એવી જ્યોતિ ઝળકી ઊઠી તથા એમના સ્વરમા એવી ગભીરતા જણાઇ કે, પેલા શત્રુના હાથ ઢીલા પડી ગયા અને તેની તલવાર નીચે પડી ગઇ. મહાત્માએ તલવાર ઉપાડી લીધી અને પૂછ્યુ· "અત્યારે તને બચાવનાર કોણ છે ?" ભયભીત થયેલા શત્રુએ કહ્યુ "કોઇજ નહિ." મહાત્માએ કહ્યુ : "ના, અત્યારે પણ એજ અલ્લાહ તારું રક્ષણ કરે છે. તને વધ કરવાની મારી ઇચ્છા થાત, પણ તેણે તેમ કરવા દીધું નથી." એ પુરુષ આ બનાવથી બહુજ વિસ્મય પામ્યો અને મહમદ સાહેબનો શિષ્ય બન્યો.

૩૫૨–એક અમેરિકન યુવકનો સંયમ અને સ્વાવલંબન

અમેરિકામા એક યુવક એક શેઠિયાની પાસે પોતાના શિક્ષક ઉપર મદદની ભલામણનો પત્ર માગવા સારુ ગયો "છોકરો સારો છે, એની મા એને ભણાવી શકતી નથી, માટે થોડીક સહાયતા મળ્યાથી ભણી શકશે" એવી મતલબની ભલામણની એને જરૂર હતી. પેલા શેઠે પૂછ્યું· "તમે ચા કે બિસ્કિટ ખાઓ છો ? ચીરૂટ પીઓ છો ?" યુવકે કહ્યુ "હાજી, એ વસ્તુઓનો થોડાઘણો ઉપયોગ કરુ છુ" શેઠે કહ્યુ : "એ બધ કરીને એક વર્ષ પછી મારી પાસે આવજો." યુવકે ઘેર જઇને માતાને એ બધી વાત કહી અને બન્ને જણાએ વિચાર કરીને પહેલાં કરતા કરકસર અને ત્રેવ-ડથી ઘર ચલાવવા માંડયુ તથા મોજશોખની વસ્તુ તદ્દન છોડી દીધી. એમ કર્યાથી તેમનુ મન દૃઢ થયુ અને કામ કરવાની શક્તિ તેમજ એકાગ્રતા પણ વધ્યા પછી મોટી નિશાળમા ભણવાની ઇચ્છા છોડી દઇને ઘર આગળજ તેણે અભ્યાસ કરવા માડયો તથા એક નાની દુકાનમા ટૂકા પગારે નોકરી પણ લીધી એક વર્ષ પછી તેણે

જોયું કે, ઘરસંસાર ચલાવવામા હવે પહેલાના જેવી અગવડ નડતી નથી અને પોતાનો ચાલુ અભ્યાસ પણ પહેલાં કરતાં વધારે સારો ચાલે છે. આ પ્રમાણે નકામી જરૂરિયાતો ઓછી કર્યાથી ખર્ચ પૂરું નહિ પડવાની ફરિયાદ ઓછી થાય છે.

એ પછી યુવકે પેલા શેઠની પાસે જઇને ઉપકાર માન્યો અને કહ્યું કે, "એ દિવસે આપે આપેલા ઉપદેશ પ્રમાણે ચાલ્યાથી મારે હવે પૈસાની જરૂર રહી નથી." શેઠે ખુલાસો પૂછ્યો, ત્યારે યુવકે જણાવ્યું કે, "આપના ઉપદેશથી હું સમજી ગયો કે, મોજશોખ કે વિલાસની વસ્તુમાં એક પાઈ પણ ખર્ચાતી હોય ત્યાસુધી બીજાની મદદ માગવા જંવુ એ ગેરવાજબી છે. એ બધુ છોડી દેવું જોઇએ અને હવાઇ કિલ્લા બાધવાનો ત્યાગ કરીને, વ્યવહારુ બુદ્ધિથી કામ લેવું જોઈએ તથા જે નાનુસરખું પણ કામ મળી આવે તે સંતોષપૂર્વક એકાગ્રચિત્તે કરવું જોઇએ. એમ કર્યાથી કોઇ પણ વાતની તંગી જણાતી નથી."

પોતાના ઉપદેશનો ખરો મર્મ યુવક સમજી ગયો, તે જાણીને એ શેઠને ઘણો આનંદ થયો અને પોતાના કારખાનાના મેનેજર ઉપર એક પત્ર લખી આપ્યો. કૃતજ્ઞ યુવક એ કારખાનામા દાખલ થયો અને ચડતે ચડતે એના મેનેજરના પદ ઉપર પહોચ્યો.

३५३–इब्राहिम लिंकनकी सहानुभूति

અમેરિકાના પ્રજાસત્તાક રાજ્યના પ્રમુખ ઇબ્રાહિમ લિંકન જ્યારે એક નાનીસરખી દુકાનમાં નોકરી કરતા હતા અને બીજા કોઇ પાસેથી પુસ્તક માગી લાવી રાત્રે અભ્યાસ કરતા હતા, તે વખતે તેમણે એક દિવસે એબટેંટ નામના એક પુરુષને દારુણ ટાઢમા ધ્રૂજતો અને લાકડાં કાપતો જોયો એને તદ્દન થાકી ગયેલો

જોઇને દયાળુ અને સબળ શરીરના ઇબ્રાહિમને દયા ઊપજી. તેમણે એના હાથમાંથી કુહાડી લઇ લીધી અને તેના લાકડાં પોતાને હાથે કાપી આપ્યાં. એમની મહેનતને લીધે એ ગરીબ મજૂરને બે દિવસની મજૂરી જેટલા પૈસા મળ્યા અને કૃતજ્ઞહૃદયે તેણે યુવક લિંકનને આશીર્વાદ આપ્યો.

૩૫૪–एक जापानी स्त्रीनी देशभक्ति

રશિયા અને જાપાન વચ્ચે યુદ્ધ ચાલી રહ્યું હતું. એ અરસામાં વહાનસાન નામની એક જાપાની યુવતીની સાથે લગ્ન કરીને એક રશિયાનિવાસી જાપાનના યોકોહામા નગરમા રહેતો હતો રશિયન પોતાની સ્ત્રીથી કોઈ વાત ગુપ્ત રાખતો નહોતો. કેવળ એક નાનીસરખી પેટી એનાથી સંતાડીને રાખતો હતો એ પેટી, પત્ની કોઈ પણ રીતે જોઈ જવા ન પામે એ બાબત એ ખાસ કાળજી રાખતો હતો. સ્ત્રીને શક પડ્યો કે, મારો પતિ રશિયાનો ગુપ્તચર છે અને જાપાન દેશના ભેદ જાણીને એ પેટીમા એકઠા કરતો જાય છે. પ્રિય પતિના પ્રેમ કરતાં સ્વદેશપ્રત્યેનો પ્રેમ એ રમણીના હૃદયમાં વધારે જોરથી ઊછળવા લાગ્યો. આખરે એક દિવસ એણે પતિને દારૂ પિવરાવીને બેભાન કર્યો અને એ પેટીમાના બધા કાગળ પત્ર લઇને પોલીસની પાસે ગઈ. નશો ઊતરી જતાં પતિએ પેટીની તપાસ કરી તો ન જડી. એ સમજી ગયો કે, મારી સ્ત્રીને મારો ભેદ જણાઇ ગયો છે. તરતજ એ ત્યાંથી નાસી ગયો અને સદાને માટે જાપાનનો ત્યાગ કર્યો

સ્વદેશપ્રેમની પ્રબળ ભાવનાથી પ્રેરાઇને એ સ્ત્રીએ પોતાના સાંસારિક સુખને પણ તિલાંજલિ આપી.

૩૫૫–एक फ्रेंच युवकनो स्वातंत्र्यप्रेम

જે સમયે અમેરિકાએ સ્વતંત્રતાનો ઢંઢેરો બહાર પાડીને ઇંગ્લેં-ડની સાથે યુદ્ધ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો, એ સમયે ફ્રાન્સ દેશમાં માર્કિવસ લાફાયત નામનો ઓગણીસ વર્ષનો ફ્રેંચ યુવક રહેતો હતો. એના હૃદયમા સ્વતંત્રતા માટે પુષ્કળ પ્રેમ હતો કોઈ પણ જાતિ પરાધીનતાની બેડીમા સદાને માટે પડી રહે એ એને રુચતું નહિ; એટલે આ યુદ્ધના સમાચાર સાંભળતાવારજ એણે અમેરિકાના પક્ષમાં યુદ્ધ કરવા જવાનો દૃઢ સંકલ્પ કર્યો. તેણે કાઉન્ટ ડી બ્રેલીની સલાહ લીધી તેમણે કહ્યુ: " મેં તારા પિતાને મિ ડેનના યુદ્ધમાં અને કાકાને ઇટલીના યુદ્ધમા હર્ષપૂર્વક પ્રાણત્યાગ કરતા મારી આખે જોયા છે. એમના વંશનો આધાર હવે એક તારા ઉપર છે, એટલે એ વંશ-ના મૂળનો ઉચ્છેદ કરવાની સલાહ કદાપિ નહિ આપું." પણ યુવક લાફાયતને ગળે એ સલાહ ઊતરી નહિ. એણે પોતાનો સંકલ્પ ઢીલો પડવા દીધો નહિ. એ અરસામા અમેરિકાવાળાના ઘોર પરા-જયના સમાચાર મળ્યા. બીજેજ દિવસે એ લોકોએ ન્યુયોર્ક ત્યાગ કર્યાના ખબર મળ્યા, પણ યુવક એ ખબરોથી ગભરાયો નહિ. તેના હૃદયમાનો વિશ્વપ્રેમ વધારે જોરથી વહેવા લાગ્યો. અમેરિ-કામાં રહેનારા ફ્રાન્સના એલચીઓએ પણ એને યુદ્ધમાં જતા રોકયો કે, "ભલા આદમી ! તારે શુ લાગેવળગે છે કે નાહકનો જીવ જોખમમા નાખે છે?" ફ્રાન્સના રાજાએ પણ એને પાછા ફરવાનુ કહ્યુ, પણ એ કોઇ પણ ઉપાયથી લડાઇમાં જતા અટકયો નહિ. અનેક પ્રકારની વિપત્તિઓને સહન કરીને એ અમેરિકા પહોચ્યો અને રણમાં જોડાઇને અનેક સંગ્રામોમા પોતાની વીરતા, ધીરતા તેમજ વિશાળ અને ઉદાર હૃદયનો પરિચય આપ્યો.

ફ્રાન્સની રાજ્યક્રાંતિમાં શામિલ થઇને એણે જે યશ પ્રાપ્ત કર્યો હતો, તેના કરતાં હજારગણો યશ પણ અમેરિકા જેવા પારકા દેશની સ્વતંત્રતા ખાતર યુદ્ધ કરવા જવાથી એણે પ્રાપ્ત કર્યો

૨૫૬–રાજા ચંદ્રાપીડ અને ગરીબ પ્રજાનું રક્ષણ

કાશ્મીરમા ચદ્રાપીડ નામનો એક રાજા થઈ ગયો એ ઘણો સદ્ગુણી, ધાર્મિક અને ન્યાયપરાયણ હતો. કાશ્મીરના ઇતિહાસ રાજતરગિણીમા લખ્યુ છે કે, " એ રાજા સત્યયુગના રાજાઓ સમાન હતો "

એ રાજા એક અગ્રહાર–મઠ બનાવવા માગતો હતો. એને માટે એક સ્થાન પસદ કરવામા આવ્યુ. એ સ્થાનની પાસેજ એક ચમારની ઝપડી હતી રાજાના અમલદારોએ ચમારને ઘણોએ સમજાવ્યો કે, "મોમાગ્યુ મૂલ્ય લઇ લે અને આ ઝૂંપડી અમને આપી દે," પણ ચમારે માન્યુ નહિ અમલદારોએ ચમારની વિરુદ્ધ રાજાને લખાણ કર્યું. એ ચમાર ઉપર ઇચ્છાવિરુદ્ધ ઝૂંપડી વેચવાનું દબાણ કરવા માટે રાજાએ પોતાના અમલદારોને ઘણો ઠપકો આપ્યો આખરે ચમારે કહ્યુ કે, ' મહારાજ જાતે આવીને માગે તો હુ ઝૂપડુ આપુ રાજા ચદ્રાપીડ પોતે ચમારને ઘેર પધાર્યા અને એની પાસે ઝૂપડીની માગણી કરી તથા પૂરતી કિમત આપી

હાલની પેઠે પૂર્વકાળના સારા રાજાઓ કાયદાને બહાને ગરીબ પ્રજાના અધિકાર ઉપર ત્રાપ મારતા નહોતા

३५७–कर्तव्यनिष्ठाथी हलकुं काम करनार पण पूजवायोग्य छे

બારિસાલમા ગોપાળ મહેતર નામનો એક ભંગી રહેતો હતો. એ એટલો બધો કર્તવ્યનિષ્ઠ હતો કે, ત્યાના ઘણા લોકો એને આદરની દૃષ્ટિથી જોતા. બંગાળાના પ્રખ્યાત સાધુ શ્રીવિજયકૃષ્ણ ગોસ્વામી જ્યારે બહારગામ જતા, ત્યારે જતી વખતે મહેતરાણીને બોલાવતા અને તેને ઇનામ આપીને પ્રણામ કરીને કહેતા: "મા! જનેતાની પેઠે અમારા મળમૂત્ર સાફ કરીને તું અમારા ઉપર ઉપકાર કરે છે, એ ઉપકારનો બદલો વાળવો મારા હાથમા નથી, અમે સદા તારા ઋણી છીએ અને જન્મારા સુધી રહીશું." કેવો ઉદાર ભાવ! ઊંડો વિચાર કરી જોવાથી ખબર પડશે કે, સ્વામીજીનુ કથન બિલકુલ સાચુ છે. માતાઓએ બાલ્યાવસ્થામાં જે સેવા અમારી કરી છે, તેવાજ પ્રકારની એક સેવા જુવાની અને વૃદ્ધાવસ્થામા ભંગીઓ અને ભંગડીઓ કરે છે, અમને ગંદકીથી દૂર રાખે છે અને અમારું આરોગ્ય વધારવામાં મદદ કરે છે. એ ભંગીને પણ જો એ વાત માલૂમ પડે કે, ઈશ્વરે એને એવુ મહાન કાર્ય કરવાને સંસારમા મોકલ્યો છે કે, જેથી દેશની તંદુરસ્તીમાં વધારો થાય તો એ પણ પોતાના કામને કદી હલકુ ન ગણે.

બીજી વર્ણોએ પણ એના કામની ઉપયોગિતા સમજી એને પૂરતો બદલો આપવો જોઇએ તથા સ્વચ્છતા અને નીતિના નિયમોનો બોધ આપી જનસમાજનુ ઉપયોગી અંગ થતાં શીખવવું જોઇએ, તેનો તિરસ્કાર કરવો એ કદી વાજબી નથી

३५८—एक खिस्ती साधुनी खरी तपस्या

વિખ્યાત ખ્રિસ્તી સાધુ એન્ટોનીએ ઘણા વર્ષો સુધી તપસ્યા કર્યાને પરિણામે દેવવાણી સાભળી કે, "અલેકઝાન્ડ્રિયા નગરમા એક ચમાર રહે છે. એ ભક્તોમાં શ્રેષ્ઠ છે." એ દેવવાણી સાભળતાજ એ ઊભો થયો અને એ ચમારના દર્શન કરવા સારુ નીકળી પડ્યો. એમણે એની પાસે જઈને જોયુ તો એ રાતદિવસ ભગવાનમા ચિત્ત પરોવીને પોતાનો ધધો કરી રહ્યો છે અને પોતાને બધાનો દાસ તથા બધાથી હીન સમજે છે એને કોઇ પ્રકારની અઘરી તપશ્ચર્યા કરવાની જરૂર નથી જણાતી એણે ભગવાનને પોતાનુ' સર્વસ્વ માની લીધુ છે, એટલાથીજ એની વાસનાઓના બધન છિન્નભિન્ન થઈ ગયાં છે અને એને લીધેજ એણે આવો ઉચ્ચ અધિકાર ભક્તમડળીમાં પ્રાપ્ત કર્યો છે

આપણા દેશમા પણ રોહિદાસ વગેરે સાધુઓ નીચ ગણાતી જાતિમા થઈ ગયા છે અને પ્રભુભક્તિને લીધે પૂજ્ય બન્યા છે

३५९—एडमिरल टोगोनुं निरभिमानित्व

શાસ્ત્રમા કહ્યું છે કે:—

अभिमानं सुरापानं गौरवं रौरवस्तथा ।
प्रतिष्ठा शूकरीविष्ठा त्रीणि त्यक्त्वा सुखी भवेत् ॥

અભિમાન કરવુ' એ મદિરા પીવા બરોબર છે, ગૌરવની ઇચ્છા કરવી એ રૌરવ નરકમા જવા બરોબર છે અને પ્રતિષ્ઠાની પરવા કરવી એ સૂવરના મળને સંગ્રહવા જેવુ છે. એ ત્રણેના ત્યાગથી સુખ થાય છે. સારાશ એ કે માણસે ગમે તેવો મોટો અધિકાર

મળ્યા છતાં અભિમાન ન કરવું, ફુલાઇ ન જવુ અને કર્તવ્યપરાયણતાથી નિષ્કામભાવે પોતાનું કાર્ય કર્યા કરવું જોઇએ.

જાપાનના નૌકાસેનાપતિ ટોગોમહાશયે એ ભાવને પોતાના હૃદયમા પૂરેપૂરો ઠસાવ્યો હતો એક દિવસ એ બજારમાં ગયા. ત્યા એમણે જોયું કે, એક ચિત્ર વેચનાર એમની છબી વેચી રહ્યો છે. એ એની પાસે ગયા અને દુકાનદારને ઘણો ઠપકો દીધો કે, "મારા જેવા તુચ્છ મનુષ્યની છબી તુ શા માટે વેચે છે ?" એટલુ કહીને એમણે એની પાસેથી બધી છબીઓ યોગ્ય મૂલ્ય આપીને લઇ લીધી. એમના મનથી પ્રતિષ્ઠા સૂવરની વિષ્ટા બરોબર હતી.

૩૬૦–दारा शिकोहनी उदारता

શાહજહા બાદશાહનો વડો શાહજાદો ઘણો વિદ્વાન, ઉદાર મનવાળો અને પ્રજાવત્સલ હતો. સંસ્કૃત ભાષાનો એણે અભ્યાસ કરીને ઉપનિષદનો ફારસીમા અનુવાદ કર્યો હતો. એના પિતાની પણ એના ઉપર અધિક કૃપા હતી ઔરંગઝેબના ગુણ અને રુચિ એથી ભિન્ન પ્રકારના હોવાથી એ બન્નેને બનતું નહિ.ઔરંગઝેબ એને કાફર ગણતો અને એના પ્રત્યે બહુજ દ્વેષ રાખતો. આખરે રાજ્યતંત્ર ઔરંગઝેબના હાથમા આવ્યુ ત્યારે એણે દારાને તથા એના પુત્રને પકડી મંગાવ્યા અને ઇસ્લામના સિદ્ધાંતની વિરુદ્ધ હિંદુધર્મને સહાયતા પહોચાડવાનો આરોપ ઘડી કાઢી, ન્યાયનો દેખાવ રચીને તેમને ફાંસીની સજા કરી હતી.

એ ઢોંગ કરતા પહેલાં જે દિલ્હીમા એણે શાહજાદાનું માનવંત પદ ભોગવ્યુ હતું, જે દિલ્હીમા પોતાના સખાવતી સ્વભાવને લીધે દરેક દરિદ્રનો એ માનીતો થયો હતો, તેજ નગરના રસ્તાઓમા હોદ્દા વગરના હાથી ઉપર બેસાડીને એને ફેરવવામા આવ્યો હતો. સુશીલ દારા નીચું જોઇને હાથી ઉપર ચાલ્યો જતો હતો, તથા

કાળચક્ર મનુષ્યની સ્થિતિ એકદમ કેવી બદલી દે છે તેનો વિચાર કરી રહ્યો હતો. એવામાં એક ફકીર કે જેને દારાએ પહેલાં ઘણી વાર કીમતી દાન આપ્યાં હતા, તે બોલી ઊઠચો: "દારા! તેં મને પૂર્વે ઘણા દાન આપ્યા છે, તારા જેવા દાનશીલ બહુ થોડાજ હશે, પણ આજ તારી આ દશા છે કે તું કાંઇ પણ આપવા યોગ્ય નથી" દારાને કાને આ શબ્દો પડચા દાન કરવામાં, ગરીબોનુ દુઃખ ફેડવામાંજ જેણે આખુ જીવન ગાળ્યું હતું, તે છેલ્લે વખતે પણ પોતાનો સિદ્ધાંત કેવી રીતે છોડે? એણે તરતજ પોતાના ખભા ઉપરનો દુપટ્ટો ઉતારીને ફકીરના ઉપર ફેંકી દીધો અને જીવનની છેલ્લી ઘડીએ પણ પોતાના સખાવતી સ્વભાવની સાક્ષી આપી ધન્ય દારા!

૩૬૧–સાચા ઈશ્વરભક્તોની સર્વત્ર પરમાત્મદૃષ્ટિ

દારા જે જ્ઞાની અને ઉદારચરિત સાધુઓના સમાગમમા આવ્યો હતો, તેમાના એક સર્મદશાહ હતા એ સૂફીસ પ્રદાયના હતા. ઈરાનમાં યહૂદી કુટુબમાં એમનો જન્મ થયો હતો અને પાછળથી ઇસ્લામધર્મનો અંગીકાર કરીને મહમદ સઈદ નામ ધારણ કર્યું હતું એ ઘણા વિદ્વાન, તત્ત્વદર્શી અને ભક્ત હતા ભક્તિના આવેશમા એમણે ઘણી સુદર કવિતાઓ લખી છે. ઈરાન છોડીને એ ભારતવર્ષમા સિંધના ઠઠ્ઠા નગરમાં આવી વસ્યા હતા. ત્યાથી હૈદરાબાદ દક્ષિણમા થઇને દિલ્હી પહોંચ્યા હતા. ફકીરી લીધા પછી એ નગ્નાવસ્થામા રહેલા, એમના ઉપર શાહજહાની પણ ઘણી કૃપા હતી અને દારા તો એમનો ભક્ત બન્યો હતો તથા વારવાર ઉપદેશ સાભળવા પણ જતો. એમના ઉપદેશમાં કોઇ પણ ધર્મ પ્રત્યે દ્વેષ નહોતો. "જ્યા જ્યા નજર મારી ઠરે યાદી ભરી ત્યા આપની" એવી એમની સ્થિતિ હતી પોતાના એક શિષ્ય અભયચંદને

એમણે એક ગીત ગાતાં શીખવ્યું હતુ. તેનો ભાવાર્થ એવો છે કે, "હું કુરકનનો શિષ્ય છુ કે જેઓ ઉપદેશક અને સાધુ હતા."

"હું યહૂદીઓનો રબ્બી છુ, મૂર્તિપૂજક પણ છુ અને મુસ્લિમ પણ છું." વળી એ કહે છે કે

"કાબાની મસ્જિદમાં અને હિંદુઓનાં મંદિરોમા લોકો એના (પ્રભુના)જ પથ્થર અને એનાજ લાકડાનું રક્ષણ કરે છે."

"એક સ્થળે એજ પ્રભુ કાળા પથ્થરનું રૂપ ધારણ કરે છે, જે કાબામાં પૂજાય છે અને બીજે સ્થળે એ હિંદુઓની મૂર્તિનું રૂપ ધારણ કરે છે."

દારાપ્રત્યેનો એનો પક્ષપાત તથા હિંદુ ધર્મપ્રત્યેની સહાનુભૂતિ વગેરેને લીધે ઔરંગઝેબ તેના ઉપર બહુ દાઝ રાખતો હતો, તેથી રાજ્યની લગામ પોતાના હાથમા આવ્યા પછી એણે મુલ્લાઓને હાથે એ પવિત્ર સાધુનો ન્યાય કરાવ્યો. તેમણે ફેંસલો આપ્યો કે, "એ ફકીર નાગો ફરે છે, એ ધર્મ વિરુદ્ધ છે, માટે તેને શૂળીએ ચઢાવવો જોઇએ"

સર્મદશાહ સૂફીધર્મના ગીત, જે ગીતો એમને એ વખતે આપોઆપ સ્ફુરી આવ્યા તે આનંદપૂર્વક ગાતાં ગાતાં શૂળી ઉપર ચઢયા. શૂળીના લાકડા ઉપર માથુ મૂકતી વખતે એ વિચારવા લાગ્યા કે, આજનો દિવસ કેવો ધન્ય છે! જે દેહ આત્માને એના પ્રિયતમનો મેળાપ કરવામાં વિઘ્નરૂપ હતો, તે આજે શૂળીકૃપાથી છૂટી જશે. અ તસમયે તેમણે નીચેનુ ગીત ગાયુ:

"મારા મિત્ર! આજ તુ શૂળીરૂપે આવ્યો છે. તુ ગમે તે રૂપે આવે, તોપણુ હુ તને (ખુદાને) ઓળખું છુ."

કેવુ શાંત મૃત્યુ! આવા ખરા ઈશ્વરભક્તો દરેક ધર્મમાં દીઠામાં આવે છે.

૩૬૨–एक यहूदी बाईनी पुत्रशोकमां शांति

પ્રાચીન સમયમા બિરવરિયા નામની એક અતિ સચ્ચરિત્રા અને ઉચ્ચ વિચારની યહૂદી સ્ત્રી થઇ ગઇ છે. એ રબ્બી મીરની પત્ની હતી. એનો પતિ પણ ઘણો વિદ્વાન અને જ્ઞાની હતો. પરમાત્માએ એને બે સુદર અને હોશિયાર પુત્રો આપ્યા હતા. દૈવ-સયોગે એક દિવસ એ બને છોકરાઓ એક ઊડા કૂવામા પડીને મરી ગયા માતાને એથી ઘણોજ શોક થયો, પરંતુ પતિના હૃદય ઉપર એથી કેવી અસર થશે એની એને ચિંતા થઈ અને એ લાશોને એણે એક અંધારી જગ્યામાં સંતાડી મૂકી. પતિ એ વખતે બહાર ગયો હતો. કામથી પરવારીને પતિ ઘેર આવ્યો અને બાળકોના સમાચાર પૂછ્યા. પત્નીએ બીજી વાત કાઢીને એ વખતે તો એ વિષયને ઉડાવી દીધો અને થોડી વાર પછી પૂછ્યુ· "હે વિદ્વાન સ્વામિ! કેટલાક વખત પહેલા એક માણસ મને એની થાપણ અનામત તરીકે સોપી ગયો હતો, તે હવે એનો ખજાનો પાછો માગે છે; હુ આપી દઉ?" પતિએ ઉત્તર આપ્યો. "હમણા ને હમણાજ આપી દો." એ ઉપરથી એ વિદુષી સ્ત્રી પોતાના પતિને જ્યા એના સુદર બાળકોની લાશો પડેલી હતી, ત્યાં લઇ ગઇ. તે જોતાજ પતિનુ બધુ ધર્મજ્ઞાન એ વખતે જતું રહ્યું. સંસારમા પુત્રવિરહ સમાન શોક નથી. મીર રબ્બીનુ હૃદય એ દૃશ્ય જોઇને કાબૂમા રહ્યુ નહિ અને એ ચીસ પાડી ઊઠ્યો. એ વખતે પત્નીએ કહ્યુઃ "આ એજ થાપણ છે કે, જે ખુદાતાલાએ આપણુને અનામત તરીકે સોપી હતી હવે એણે પોતાની થાપણ પાછી લીધી છે મીર રબ્બીના હૃદય ઉપર વિદુષી અને તત્ત્વજ્ઞાની પત્નીના ઉપદેશની અસર થઈ, એને આશ્વાસન મળ્યું અને એણે બહુજ ધીરજ તથા શાંતિપૂર્વક કહ્યું "પરમેશ્વરે આપ્યા હતા અને પરમેશ્વરેજ લઇ લીધા. પ્રભુનુ નામ મુબારક રહો!!"

૩૬૩—બધા દોષ ઢાંકે એવા બે ગુણ

રાજા કુમારપાળે એક દિવસ પોતાના મંત્રીઓને પૂછ્યું કે, "સિદ્ધરાજ મારા જેવાજ હતા કે વધારે ગુણવાન?" મંત્રીએ ઉત્તર આપ્યો: "મહારાજ! સિદ્ધરાજમાં અઠ્ઠાણું ગુણ હતા, પણ પરસ્ત્રી લંપટતા અને યુદ્ધમા કાયરતા એ બે દોષ હતા; જ્યારે આપના માં બીજા અઠ્ઠાણું દોષ છતા સંગ્રામમા બહાદુરી અને પરસ્ત્રીને સગી બહેન ગણવાના જે ગુણો છે તેને લીધે બધા દોષ ઢંકાઈ ગયા છે. સિદ્ધરાજ કરતા આપની કીર્તિ બહુ ફેલાશે"

૩૬૪—લાખોનું દાન કરનાર ધનવાન કરતાં સર્વસ્વનું દાન કરનાર ગરીબ વધારે મોટો છે

ઉદયન મંત્રીના પુત્ર બાહડે પિતાની અધૂરી રહેલી ઇચ્છા પૂરી કરવા સારુ જૈનોના શત્રુંજય તીર્થનો પુનરુદ્ધાર કરાવ્યો હતો. તીર્થોદ્ધારનો આરંભ થયો, તે વખતે એ પુણ્યકાર્યમા પોતાનું ધન કામે લગાડવાના વિચારથી અનેક લોકો આસપાસથી ત્યા જઈ પહોંચ્યા અને હાથ જોડીને મંત્રીને કહેવા લાગ્યા: "મંત્રી મહારાજ! આપ ધર્માત્મા અને પુણ્યવાન છો. આપ એકલે હાથે તીર્થનો ઉદ્ધાર કરવાને સમર્થ છો, પણ અમારી પ્રાર્થના છે કે, અમને પણ એ પુણ્યના કાર્યમા શામિલ કરીને એ ધર્મલાભના ભાગીદાર બનાવો." એટલું કહીને શાહુકારોએ પોતાના ગજા પ્રમાણે રૂપિયા આપ્યા મંત્રીએ એ બધાના નામ ટીપમા દાખલ કરાવ્યા. એક ગરીબ શ્રાવક જેનું નામ 'ભીમ' હતું, તેની પાસે કેવળ સાત દમડી હતી. તેણે એ રજૂ કરીને કહ્યું: "મંત્રી મહારાજ! હું ગરીબ છું, પણ પુણ્યકાર્યમા ભાગ લેવા માગુ છું. મારી પાસે આ નજીવી

રકમ છે એજ મારુ સર્વસ્વ છે, એને સ્વીકારીને મને ઉપકૃત કરો." મંત્રીએ ખુશી થઇને એનુ દાન સ્વીકાર્યું, એટલુંજ નહિ પણ એનુ નામ સૌથી ઉપર લખ્યુ. એ જોઇને ઘણા લોકોએ મો મરડ્યુ, ત્યારે મંત્રીએ સમજાવ્યુ કે, "જુઓ, તમારી પાસે જેટલું ધન હતુ તેટલામાથી કોઇએ દશમા ભાગનુ, કોઇએ વીસમા ભાગનું અને કોઇએ ચાળીસમા ભાગનુ ધર્મકાર્યમા આપ્યુ છે, પણ આ બિચારા ભીમજીએ તો પોતાની પાસે જે કાંઈ હતુ તે બધુ ધર્મના કામમા આપી દીધુ છે, એટલા સારુ એ મારા અને તમારા બન્નેના કરતા ભાગ્યશાળી છે ને એની શ્રદ્ધા વધારે વખાણવાયોગ્ય છે" મંત્રીનાં એ વચન સાંભળીને બધા પ્રસન્ન થયા અને ભીમજી શ્રાવકના વખાણ કરવા લાગ્યા.

ભીમજીના સર્વસ્વત્યાગનો બદલો પણ પરમાત્માએ આપ્યો. એક દિવસ ગાય બાધવા સારુ ખીલો ઠોકવાને એ જમીન ખોદતો હતો, ત્યાથી ચાર હજાર સોનામહોરોવાળો એક ચરુ એને જડ્યો. એણે એ ચાર હજાર સોનામહોર પણ ધર્મના કાર્યમા વાપરવાનો વિચાર કર્યો અને પત્નીની સલાહ પૂછી પત્ની પણ ધર્મપરાયણ હતી એણે પણ ખુશીથી ધર્મકાર્યમા એ ધન ખર્ચવાની સલાહ આપી ભીમજી એ ધન લઇને મંત્રી પાસે ગયો અને તીર્થોદ્ધારમા એ રકમ ખર્ચવાને કહ્યુ. મંત્રીએ કહ્યુ "ભાઇ! આ દ્રવ્ય તમે તમારા ખર્ચને સારુ રાખો" ભીમજીએ કહ્યુ "ના, ભાઈસાહેબ! આ પારકું ધન છે, મારાથી રખાય નહિ" એટલામા તીર્થના અધિષ્ઠાતા કપર્દિ યક્ષે પ્રત્યક્ષ દર્શન દઇને કહ્યુ "હે ભીમ! તેં ધર્મમાં શ્રદ્ધા રાખી માટે તારી ધર્મબુદ્ધિથી પ્રસન્ન થઇને મે આ ધન તને આપ્યુ છે તુ ખુશીથી એનો ઉપભોગ કર." ભીમ ખુશી થતો ઘેર ગયો ધર્મકાર્યમાં ઉત્સાહ બતાવ્યાથી પરમાત્માએ એનુ દળદર મટાડી દીધુ

૩૬૫—ક્રાર્ક પદ્મલોચનની સહાનુભૂતિ

પદ્મલોચન બંગાળામાં બાલી ગામના રહેવાસી હતા. અંગ્રેજી સારું ભણેલા હતા. એ બોર્ડ ઑફ રેવન્યુ ઑફિસમાં નોકરી કરતા હતા. ઉપરી સાહેબો એમને ઘણું ચાહતા હતા અને ઑફિસમાં એમની વિશેષ ખ્યાતિ હતી. ઘણાઓ તેમને ‘લાટ પદ્મલોચન’ કહીને બોલાવતા.

એક વખતે સાહેબે એમના કામથી પ્રસન્ન થઇને પચાસ રૂપિયા પગાર વધારવાની ઇચ્છા જણાવી; પણ પદ્મલોચને કહ્યું: “ મને તો જે પગાર મળે છે એટલામાજ મારો નિર્વાહ સારી રીતે ચાલે છે. આપ મારો પગાર ન વધારતા મારા હાથ નીચેના ટૂંકા પગારના કારકુનોનો થોડો થોડો પગાર વધારી આપો.” સાહેબ એમના એ સ્વાર્થત્યાગથી ઘણા પ્રસન્ન થયા અને તેમની સૂચનાનો અમલ કર્યો.

૩૬૬—હજરત મહમદ સાહેબની સહાનુભૂતિ

એક દિવસ મહાત્મા મહમદે જોયુ કે, એક દાસી લોટની પોટલી માથે મૂકીને રોતી રોતી જઇ રહી છે. તે મહાપુરુષે કારણ પૂછ્યું તો જણાયું કે, એ કોઇ યહૂદીની દાસી હતી. પોટલું ભારે હોવાથી ઘેર પહોચતા વાર થશે અને શેઠ મારશે, એ ભયથી તે રડી રહી હતી. મહાત્માને દયા આવી. તેનો બોજો પોતાને માથે મૂક્યો અને તેના શેઠની પાસે જઇને ભલામણ કરી આવ્યા યહૂદી, મહાત્મા મહમદના મહત્ત્વથી મુગ્ધ થઈ ગયો અને તેમનો શિષ્ય બન્યો.

૩૬૭–બાળકની સહાનુભૂતિમાં નિર્ભયતા

ક્રિમિયા અને રશિયાની વચ્ચે યુદ્ધ ચાલી રહ્યું હતુ તે વખતે, ટૉમસ ફ્રિપ નામનો એક બાળક ગ્રેનેડિયા દળના બેંડમાં બંસી વગાડનારો હતો. જે વખતે ઇનકારમેનનુ ભીષણ યુદ્ધ ચાલી રહ્યુ હતું, તે વખતે ફ્રિપે પાસેના એક ઘાયલ થયેલા સૈનિકને તરસથી તરફડિયા મારતી સ્થિતિમા એવુ કહેતા સાભળ્યો કે, "અત્યારે મને કોઈ એક પ્યાલો ચા કરી આપે તો કેવું સારું!" બાળકના કરુણ હૃદયમા એ સૈનિકની છેવટની ઇચ્છા પૂર્ણ કરવાની વ્યાકુળતા ઉત્પન્ન થઇ સૈનિકોની ઝોળીમા ચા, પાણીની શીશી, કીટલી વગેરે હોય છે. એ વખતે ધનન્ ધનન્ કરતી ગોળીઓનો લાગલાગટ વરસાદ વરસી રહ્યો હતો, છતાં બાળકે પ્રાણની જરા પણ ચિંતા ન કરતા એ ગોળીઓના વરસાદમા પણ, આસપાસથી લાકડાના ટુકડા એકઠા કર્યા અને દેવતા પાડીને ચા બનાવી. એવામાં એક ગોળી તેની ટોપી ઉપર થઇને ચાલી ગઇ. બીજી ગોળી તેના કોટની બાયમાથી આરપાર ચાલી ગઇ. એક વાર તેના ખભાને નાનો ઘા પણ લાગ્યો, પરંતુ બાળક, એ કશા ઉપર ધ્યાન ન આપતા દયાળુ હૃદયથી એ સૈનિકને ગરમાગરમ ચા પિવરાવીને તેની તૃષ્ણા તૃપ્ત કરવા લાગ્યો. આસપાસ અનેક ઘાયલ સૈનિકો પડેલા હતા. તેઓએ આ બાળકની આટલી બધી સહાનુભૂતિ જોઇને, મૃત્યુસમયે એને ચુબન કરીને અ ત કરણપૂર્વક આશીર્વાદ આપ્યા.

૩૬૮–ધર્મ કયાં કામોમાં છે?

એક વખતે ગુજરાતના રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહે શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યને પૂછ્યુ કે, "કયા કયા કર્મ કર્યાથી ધર્મ પ્રાપ્ત થાય

છે?" વિદ્વાન આચાર્યજીએ તરતજ કહ્યુ:

"पात्रे दानं गुरुषु विनयः सर्वसत्त्वानुकंपा ।
न्याय्या वृत्ति परहितविधावादरः सर्वकालम् ।।
कार्यो न श्रीमदपरिचयः संगतिः सत्सु सम्यग् ।
राजन् सेव्यो विशदमतिना सैष सामान्यधर्मः ।।

"અર્થાત્ પાત્ર જોઇને દાન કરવું, ગુરુજનોપ્રત્યે વિનય દર્શાવવો, પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે દયા રાખવી, ન્યાયી વૃત્તિ રાખવી, હમેશાં પારકાના કલ્યાણનાજ ઉપાય શોધવા, લક્ષ્મીનું અભિમાન ન કરવુ અને સત્પુરુષોની રાતદિવસ સગત રાખવી. હે રાજા! શુદ્ધ બુદ્ધિવાળાએ સેવવાયોગ્ય આજ સાધારણ ધર્મ છે."

૩૬૧-साधु हुस्न बसरीनी खूबीओ

પાપનો પશ્ચાત્તાપ

હુસ્ન બસરી અરબસ્તાનના એક પ્રસિદ્ધ સાધુ હતા. એમની માતા હજરત પયગબર સાહેબની પત્ની આયેષાની એક દાસી હતી. આયેષાની એ બાળક ઉપર ઘણી કૃપા હતી અને એની માતા કામે લાગી હોય ત્યારે પોતે ખોળામાં લઇને સ્તનપાન કરાવતા. પોતે નિઃસંતાન હોવા છતા સ્નેહવશ બેચાર ટીપા દૂધનાં એમના સ્તનમાંથી નીકળતા હુસ્ન મોટા થયા પછી બહુ જ્ઞાની અને ધર્માત્મા તપસ્વી થયા હતા, છતાં પણ બાલ્યાવસ્થામા પોતાને હાથે થયેલા એક પાપનુ સ્મરણ એમને બહુ થયા કરતુ હતું એ સ્મરણ તાજુ રાખવા સારુ જયારે પોતે નવું અંગવસ્ત્ર ધારણ કરતા, ત્યારે એના ઉપર એ પાપ લખી રાખતા અને એ વખતે એવું રુદન કરતા કે એકદમ બેભાન થઈ જતા.

હૃદયનું મૃત્યુ કયું?

હુસ્ન બસરીને એક દિવસ મલેક દિનારે પૂછ્યુ: "મારે માટે દુર્દશા કઇ?" તેમણે જવાબ આપ્યો. "હૃદયનું મૃત્યુ" જિજ્ઞાસુએ પૂછ્યુ: "હૃદયનું મૃત્યુ કેવી રીતે થાય?" સાધુએ ઉત્તર આપ્યો: "સંસારમાં આસક્તિ રાખ્યાથી."

૩૭૦–મહાત્મા હુસ્નની સાધુતા

એક વખત કોઇએ મહાત્મા હુસ્નને પૂછ્યું: "તમે કેવી સ્થિતિમાં છો?" તેમણે ઉત્તર આપ્યો "ભરદરિયામાં તૂટી ગયેલા વહાણના એક લાકડાને આધારે તરતા માણસની દશા કેવી હોય, કહો જોઇએ?" પેલાએ કહ્યુ: "ઘણી કઠણ અવસ્થા." મહાત્માએ કહ્યુ: "મારી દશા પણ એવીજ છે"

એ મહાત્મા પ્રભુપ્રાર્થના એવી કરતા કે, "હે ઈશ્વર! તે મને સંપત્તિ આપી છે. પણ હું કૃતજ્ઞ થયો નથી, વિપત્તિ આપી છે પણ ધીરજ ધારણ કરી નથી કૃતજ્ઞ થયો નથી છતા પણ તેં મારી પાસેથી સંપત્તિ પાછી છીનવી લીધી નથી, ધૈર્ય ધારણ નથી કર્યું છતા પણ તે આફતને ટકાવી રાખી નથી ઈશ્વર! તારી પાસેથી કૃપા સિવાય બીજા શાની આશા રખાય?"

એક દિવસ હુસ્નને કોઇએ પૂછ્યુ "કહો જોઇએ, તમારો કોઈ સુખનો દહાડો હતો?" એમણે જવાબ આપ્યો–"હા, એક દિવસ હુ અગાશીમા ફરી રહ્યો હતો. ત્યા રહ્યે રહ્યે મે એવુ સાંભળ્યું કે "તારા હૃદયના એકાદ ખૂણામા પણ જો મારા વિના બીજી બાબતને માટે પ્રેમ હશે તો તને ક્ષમા નહિ મળે"

૩૭૧–વિદ્યાસાગરનાં માતાનું સહાનુભૂતિમાં સુખ

એક વખત એક ગરીબ સ્ત્રી શિયાળાની ઋતુમાં સાજને વખતે ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગરનાં માતુશ્રીની પાસે પહોચી અને એક ફાટેલા ચીથરાથી ઢાંકેલા પોતાના બાળકને બતાવીને એક જૂના લૂગડાની માગણી કરી. દયાસાગર વિદ્યાસાગરના માતાએ તરતજ પોતાને ઓઢવાનો કામળો એને આપ્યો અને કહ્યુ: "જૂના ફાટેલા લૂગડાથી આ કુમળા બાળકની ટાઢ નહિ જાય અને કુમળા ફૂલને કરમાતા વાર ન લાગે." ગરીબ સ્ત્રી આશીર્વાદ દઈને ચાલી ગઈ. વિદ્યાસાગરની જનનીએ કામળો આપી દીધાની વાત કોઈને જણાવી નહિ અને આખી રાત રસોડામા ઉનામણાની પાસે બેસીને કાઢી. બીજે દિવસે બધાને એ વાતની ખબર પડી ગઇ અને તેમને ઓઢવાને માટે નવું વસ્ત્ર આવી ગયું.

૩૭૨–સંપૂર્ણ અનાસક્તિનો ઉપદેશ

સાધુ જવનિદ બગદાદી એ પ્રસિદ્ધ મુસલમાન તપસ્વી હતા. એક યુવક તેમના સમાગમમાં આવ્યો અને પોતાની બધી સંપત્તિ એણે વહેંચી મારી. પોતાની પાસે હજાર મુદ્રા હતી, તે જવનિદને આપવાની ઇચ્છા જણાવી; પણ લોકોએ કહ્યુ કે, "એ પૂરા ત્યાગી છે, ધનનો સ્વીકાર નહિ કરે." એ સાભળીને યુવક દજલા નદીને કિનારે ગયો અને મુદ્રાની કોથળી પોતાની પાસે રાખી એમાથી એકે એકે મુદ્રા પાણીમા ફેંકવા લાગ્યો. આખરે જ્યારે હજારે મુદ્રા પાણીમાં ફેંકી દેવાઇ ત્યારે તે ખાલી હાથે ગુરુની પાસે આવ્યો અને પોતાના ત્યાગનો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. સાધુએ તેને જોઈને કહ્યું: "જે સ્થળે એકજ વાર પગ મૂકવો જોઈએ, ત્યાં તેં

હજાર વાર પગ મૂક્યો–અર્થાત્ હજારે મુદ્રા એકીવખતે નાખી દેવાત, છતાં તે એકે એકે નાખી . એ કાર્ય ઉત્તમ નથી. તારી ધનાસક્તિ હજુ બરાબર મટી નથી. મારાથી તારું કાંઇ કામ નહિ સરે. ધર્મસાધના કરવામાં પણ તુ એજ પ્રમાણે હિસાબ ગણ્યા કરવાનો અને તેથી પોતાના અ તિમ ધ્યેયને નહિ પહોંચી શકે, માટે ચાલ્યો જા, બજારમા જા અને કોઇ શરાફની દુકાને બેસીને રૂપિયા ગણ્યા કરજે."

३७३–ईश्वर जेना पर कृपा करे तेने दुःख मोकले छे

સાધુ જવનિદની પાસે એક સમયે એક પુરુષે જઇને કહ્યું: "હુ અન્નવસ્ત્રાદિથી બહુ દુ:ખી છું, કૃપા કરીને મને આશીર્વાદ આપો." જવનિદે તેને આશ્વાસન આપીને કહ્યુ કે, "જાઓ, ચિ તા ન કરો ઇશ્વિર જેના ઉપર કૃપા કરે છે, તેનેજ એ અન્નવસ્ત્રનું દુ:ખ મોકલે છે, માટે પ્રભુની નિ દા ન કરશો."

३७४–प्रभुनुं काम पहेलुं करो–एक हजामनी सेवा

એક દિવસ મક્કા નગરમાં એક હજામ કોઇ ગૃહસ્થની હજામત કરી રહ્યો હતો, એવામા સાધુ જવનિદ ત્યા જઇ પહોચ્યા અને કહ્યુ "ખુદાને ખાતર મારી પણ હજામત કરી આપીશ?" હજામે કહ્યું· "હા, ઘણી ખુશીથી." ખુદાનું નામ સાંભળીને તેનાં નયનોમાં અશ્રુ આવ્યાં હતા. એણે પોતાના સદ્ગૃહસ્થ ઘરાકને કહ્યુ· "હમણાં આપના વાળ કાપવાનુ કામ સમાપ્ત નહિ કરી શકું, આપ થોડી વાર ઊઠી જાઓ. હમણા તો આ માણુસે ખુદાને ખાતર પોતાની હજામત કરવાનુ કહ્યુ છે; માટે એનું કામ પહેલું કરવું પડશે." એમ કહીને એણે જવનિદને પ્રેમથી

બેસાડયા અને તેમના માથાને ચુંબન કરીને હજામત કરી ત્યાર પછી થોડાક કાગળમા ચાદી વગેરેના ટુકડા બાધીને તે સાધુના હાથમાં મૂકયા અને કહ્યું: “ આને તમારા કામમા વાપરજો.” આ સાધુએ તે દાન ગ્રહણ કરીને સંકલ્પ કર્યો કે, “ હવે સૌથી પહેલું જે દાન મળશે તે હું આ હજામને એના દાનના બદલામા આપીશ.” ઈશ્વરનું કરવું એવું થયુ કે, થોડા દિવસ પછી બસરાના એક ધનવાને એક કોથળી રૂપિયાની ભરીને તે સાધુને દાન કરી. સાધુ એ કોથળી લઇને હજામની પાસે ગયા અને જણાવ્યુ કે, “તેં મારી હજામત કરી હતી, તે દિવસે મેં સંકલ્પ કર્યો હતો કે, સૌથી પહેલું જે દાન મળશે તે તને અર્પણ કરીશ.” હજામે એ સાભળીને કહ્યું: “આપને ઈશ્વરની પણ શરમ નથી આવતી ? મહારાજ ! આપે મને ખુદાને ખાતર હજામત કરવાની પ્રાર્થના કરી હતી. હવે એના બદલામા મને દાન આપવા આવ્યા છો ? આપે એવો કોઇ માણસ જોયો છે, કે જે ખુદાને ખાતર કામ કરે અને તેના બદલામાં મહેનતાણુ લે ?” કેવો ઉચ્ચભાવ !

સાધુ એ વચન સાંભળીને છોભીલા પડી ગયા. પોતાના શિષ્યોને એ વારંવાર કહેતા કે, “ નિષ્કામ ઈશ્વરભક્તિ હું એ હજામ પાસેથી શીખ્યો છુ.”

૩૭૫–दयादाननां काम नोकरो उपर न राखो

એક મોગલસૈનિક આર્થિક સંકડામણમાં આવી પડવાથી તેણે દિલ્હીના બાદશાહ બાબર પાસે જઇને મદદ માગી બાદશાહે એક અમલદારને તેને માટે ઘટતી વ્યવસ્થા કરવાનુ કહ્યુ. સૈનિક મોગલાઈ વ્યવસ્થા જાણતો હતો એને શંકા હતી કે, બાદશાહે તો હુકમ આપ્યો, પણ અમલદારને હાથે આપણો દહાડો વળે એમ

નથી તેણે હાથ જોડીને બાદશાહને કહ્યું: "જહાપનાહ ! જે પાણિ-પતના યુદ્ધમા આપને હિંદુસ્તાનનુ રાજ્ય મળ્યુ, તે યુદ્ધમાં હુ મારા પ્રતિનિધિની મારફતે લડયો નહોતો. મે પંડેજ ઘોડા ઉપર સવાર થઇને તથા ભાલો હાથમાં લઇને વેગપૂર્વક શત્રુઓ ઉપર હુમલા કર્યા હતા અને મારા પોતાનાજ ખભા ઉપર શત્રુના બધા-એ ઘા સહન કર્યા હતા." સરળ હૃદયનો બાદશાહ એનો ભાવાર્થ સમજી ગયો અને એના ઉદરપોષણની વ્યવસ્થા પોતા-નાજ હાથમાં લીધી.

३७६–एक राजपुत्रनुं सौंदर्यनुं अभिमान

એક રાજપુત્ર ઘણો ખૂબસૂરત હતો. બધાને મુખેથી પોતાના સૌંદર્યની પ્રશંસા સાંભળી સાંભળીને તેના મનમા એવી ખાતરી થઇ ગઇ હતી કે, મારા જેવો સુંદર યુવક બીજો કોઈ નથી

એક દિવસ એ રાજપુત્ર હરણનો શિકાર ખેલવા ગયો હતો. વનમા રખડતા રખડતા તેણે જોયુ કે, એક સંન્યાસી એક મુડ-દાના માથાને વારેઘડીએ ઉથલાવી ઉથલાવીને જોઇ રહ્યો છે. રાજપુત્રે તેની મશ્કરી કરીને પૂછ્યુ: "મહારાજ ! શુ તપાસી રહ્યા છો ?"

સંન્યાસીએ રાજપુત્રની તરફ સ્થિર દૃષ્ટિ રાખીને કહ્યુ· "આ માથું રાજાનુ છે કે ભિખારીનુ અને તે સુંદર પુરુષનુ છે કે કદ્રૂપાનુ, તે નક્કી કરવા સારુ આ મુડદું તપાસી રહ્યો છુ, પણ કાંઇ સમજાતું નથી"

આવું સાંભળીને તે રાજપુત્રનો અહંકાર મટી ગયો

૩૭૭–ભાઈઓનો સ્નેહ

નવદ્વીપના સુપ્રસિદ્ધ નૈયાચિક શ્રીરામ શિરોમણિના ભાઇ રઘુમણિ વિદ્યારત્ન એક ઉત્તમ સ્માર્ત પંડિત હતા. બન્ને ભાઇઓ જેવા સારા વિદ્વાન હતા, તેવાજ ભલા પણ હતા. સભાઓમા મળતી દક્ષિણા વગેરેની તેમને પુષ્કળ આવક હતી. શ્રીરામ શિરોમણિને ત્રણ પુત્રો હતા. રઘુમણિને એક પુત્ર હતો. એક દિવસ શ્રીરામે રઘુમણિને કહ્યુંઃ “ભાઈ! આપણે હવે જુવારું માંડવું જોઇએ.” રઘુમણિએ કહ્યુંઃ “ભાઈ! એ શુ બોલ્યા? બીજાઓને ઘેર તો એ પ્રમાણે થાય છે, પણ આપણે પંડિત તરીકે પ્રસિદ્ધ છીએ. આપણે ઘેર પણ જુદા રહેવાનો વખત આવે તો લોકો શું કહેશે?” શ્રીરામે કહ્યુ· “આપણે બને જુદા પડીએ એમ હું નથી કહેતો, પણ છોકરાઓના ભાગ વહેચી દેવા એ વાજબી લાગે છે; કેમકે ભવિષ્યમા એ લોકોમા સંપ રહે કે નહિ, તે કહી શકાય એમ નથી.”

રઘુમણિએ કહ્યુ “મોટાભાઈ! આપે જે દલીલ કરી તેની આગળ મારું કાઇ ચાલે એમ નથી. તમે છોકરાઓને ભાગ વહેચી આપો.”

શ્રીરામ શિરોમણિએ બધી મિલકતના દાયભાગ પ્રમાણે હિસ્સા કરી એક યાદી તૈયાર કરીને નાના ભાઇને જોવા સારુ આપી. રઘુમણિએ યાદી જોઇ દિલગીર થઇને કહ્યુઃ “મોટાભાઈ! આ શું? તમે અને હુ જુદા પડતા હોત તો આ પ્રમાણે બે સરખા ભાગ કર્યે ચાલત, પણ આપણે તો જુદા પડતા નથી. વહેંચણી તો થઈ રહી છે છોકરાઓને ખાતર” શ્રીરામે કહ્યુંઃ “ત્યારે તમેજ વહેચણી કરી આપો.” રઘુમણિએ બધી મિલકતના ચાર સરખા ભાગ કરીને ત્રણ ભત્રીજાઓને ત્રણ ભાગ અને પોતાના પુત્રને એક ભાગ આપ્યો.

૩૭૮–સ્ત્રીકેળવણીમાં રેંટિયાની આવશ્યકતા

ઇગ્લેંડના રાજા પહેલા જેમ્સની પાસે કોઇ એક સદ્દગૃહસ્થ પોતાની પુત્રીની કેળવણીના ઘણા વખાણ કરીને કહેવા લાગ્યો કે, "એને લેટિન, ગ્રીક અને હિબ્રૂ ભાષા સારી રીતે લખતાવાચતા આવડે છે." રાજાએ ઉત્તર આપ્યો. "એ બધી ભાષાઓનું શિક્ષણ આપ્યુ એ વાત તો ખરી, પણ એને કાંતતા આવડે છે કે નહિ?"

સ્ત્રીઓને સામાન્ય જ્ઞાનની જરૂર છે, પણ રેટિયો ચલાવવા જેવા ગૃહઉદ્યોગનુ પ્રયોજન વિલાયતમા પણ આજથી ઘણા વર્ષો પૂર્વે પ્રતીત થયુ હતુ.

૩૭૯–અંગ્રેજોનો સ્વદેશી ઉદ્યોગ પ્રત્યે પ્રેમ

સિલોનના ગવર્નર સર વેસ્ટ રિઝવેએ એક વાર જર્મન આગબોટમાં વિલાયતથી કોલબોની યાત્રા કરી હતી. (૧૯૧૦મા) એ ખબર બહાર પડતા મિસ્ટર વાન કિલન નામના પાર્લામેટના એક સભાસદે સસ્થાનોના પ્રધાનને પાર્લામેંટ (મહાસભા)મા ખુલ્લી રીતે પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો કે, "કોલબો થઇને જે અગ્રેજી કંપનીની આગબોટો આવ-જા કરે છે, તેમા વિલાયતની મુસાફરી કરવાને ગવર્નર સાહેબને ફરજ પાડવામા આવશે કે?" ઉત્તરમા સંસ્થાનોના પ્રધાને જણાવ્યુ કે, "એ વિષયમાં સરકાર તરફથી કોઇ જાતના દબાણની જરૂર જણાતી નથી, પણ એક અગ્રેજ સ્ટીમરે ગવર્નરસાહેબના એક પ્રિય કૂતરાને સાથે લઈ જવાને ના પાડી હતી, તેથીજ એમને પરદેશી આગબોટમાં સફર કરવી પડી હતી "

૩૮૦–વિદેશીના વાપર માટે વડા પ્રધાને માગેલી ક્ષમા

આગલા દૃષ્ટાંતમા જણાવેલા પ્રસંગને મળતોજ પ્રસંગ ઇંગ્લૅંડના વડાપ્રધાન મિસ્ટર એસ્કવીથની બાબતમાં પણ બન્યો હતો. તેમની પત્નીએ એક પ્રસંગે કાપડ વગેરે ઘણી વિદેશી વસ્તુઓની ખરીદી કરી હતી એ વખતે વિલાયતના સમાજમા ખળભળાટ મચી રહ્યો હતો અને વિલાયતના એ વડાપ્રધાનને સ્વજનો આગળ પત્નીની એ વર્તણુક માટે ખુલાસો કરીને માફી માગવી પડી હતી. (ઇ. સ. ૧૯૧૦)

જે અંગ્રેજો ભારતવાસીઓના સ્વદેશીવ્રતને જોઇને આખો ચઢાવે છે, તેજ પોતાના દેશમા સ્વદેશી વસ્તુના ઉપયોગના કટ્ટર હિમાયતી હોય છે.

૩૮૧–ડેન્માર્કનિવાસીઓનો સ્વજાતિપ્રેમ

શ્રીરામપુર શહેર પહેલાં ડેન્માર્કનિવાસી લોકોના તાબામાં હતું. ડેન્માર્કે જ્યારે એ શહેર અંગ્રેજોને વેચ્યુ, ત્યારે બધા સમૃદ્ધિશાળી ડેન્માર્કવાસીઓ ઘરબાર વેચીને સ્વદેશ ચાલ્યા ગયા; પણ ગરીબ માણસો એવી રીતે સ્વદેશ પાછા ફરવાને અશક્ત હતા. તેમને તો હિંદુસ્તાનમાંજ રહેવુ પડ્યું. એમના કલ્યાણને સારુ સમૃદ્ધિશાળી ડેન્માર્કવાસીઓએ પોતાની કેટલીક મિલકત અંગ્રેજસરકારને સોપી અને કહ્યુ કે, “જ્યારે અમારો કોઈ ડેન્માર્કનિવાસી નાણાંની તંગીને લીધે દુઃખી દશામાં આવી પડે, ત્યારે આ રકમના વ્યાજમાંથી એમને મદદ આપવી” આજ દિન સુધી હુગલીના કલેકટરની કચેરીમાથી શ્રીરામપુરના ગરીબ ફિરંગીઓને એ ફંડમાંથી સહાયતા આપવામાં આવે છે

૩૮૨–ईश्वरचंद्र विद्यासागर अने स्वावलंबन

એક દિવસ કર્માઠાર રેલવે સ્ટેશન ઉપર એક બંગાળી ડૉકટર નાનીસરખી બૅગ હાથમા લઈને ટ્રેનમાથી ઊતરીને 'મજૂર, મજૂર' બૂમ પાડી રહ્યા હતા. એવામા સાધારણ કપડા પહેરેલા એક મનુષ્યે ડૉકટર સાહેબની પાસે આવીને તેમના હાથમાંની બૅગ ઉપાડી લીધી અને બહાર તેમની ગાડીમાં મૂકી આપી ડૉકટર સાહેબે બે પૈસા મજૂરીના આપવા માડ્યા, એટલે પેલા માણસે હસીને કહ્યુ: “ જરાસરખી બૅગને ખાતર આપ મૂઝાઈ રહ્યા હતા, તેમાં મે આપને થોડી મદદ કરી, એમા મજૂરી શાની લેવાની ? મારુ નામ ઈશ્વરચન્દ્ર વિદ્યાસાગર છે.” પેલા ડૉકટર બાબુ તો શરમના માર્યા મરણતોલ થઇ ગયા અને વિદ્યાસાગર મહાશયને પગે પડીને કહેવા લાગ્યા: “પરોપકાર આપના જીવનનું વ્રત છે, આપ દયાના સાગર છો. મને જે શિખામણની જરૂર હતી, તે આજ મળી ચૂકી છે. હવે હુ પોતાને હાથે કામ કરતા કદી શરમાઈશ નહિ.”

૩૮૩–संत हबीबनी ईश्वरभक्तिमां एकनिष्ठा

અરબસ્તાનમા હબીબ નામના એક પવિત્ર સાધુ થઈ ગયા છે. એ રાતદિવસ ઈશ્વરભક્તિ અને તત્ત્વચિંતનમાજ નિમગ્ન રહેતા એક દાસી એમના ઘરમા ત્રીસ વર્ષથી નોકરી કરી રહી હતી, પણ પ્રભુભક્ત હબીબે એક દિવસ પણ તેનુ મુખ દીઠુ ન હતુ. એક દિવસ એ દાસી એમની આગળ આવી, ત્યારે એમણે કહ્યુ “ હે બાઈ! મારી દાસીને બોલાવી લાવ.” દાસીએ કહ્યુ· “ હુ જ આપની દાસી છુ ” હબીબે કહ્યુ કે, “ આ ત્રીસ વર્ષમા ઈશ્વર સિવાય બીજા કોઈના તરફ ઝાખવાનુ મારાથી બન્યુ નથી, એટલે

મેં તને પણ ઘરમાં હોવા છતા ત્રીસ વર્ષ સુધી જોઇ નથી, તેથીજ આજે ઓળખી ન શકયો.”

કેવી નિષ્ઠાવાળી ઈશ્વરભક્તિ!

૩૮૪–શુદ્ધ બોલવા કરતાં શુદ્ધ સંકલ્પ શ્રેષ્ઠ છે

સાધુ હબીબને અરબી ભાષા બરોબર આવડતી નહોતી. એક દિવસ સંધ્યાકાળે સાધુ હુસ્ન તેમને ઘેર ગયા. હબીબ એ વખતે ઊભા થઇને નમાજ પઢી રહ્યા હતા. ‘અલ્હમ્દ’ની જગ્યાએ ‘અલ્-હમદ’ એમ તે બોલી રહ્યા હતા હુસ્ને વિચાર કર્યો કે, હબીબને શુદ્ધ ઉચ્ચારપૂર્વક નમાજ પઢતાં આવડતું નથી, માટે એમની સાથે નમાજ પઢવી એ વાજબી નથી. એવુ વિચારીને એ એકલા એકાતમા જઇને ઉપાસના કરવા લાગ્યા. પછી એ વિષે એક વાર એમણે ઈશ્વરને પૂછ્યું કે, “પ્રભુ! આપને શાનાથી સંતોષ થાય છે?” ઈશ્વરે કહ્યું “તે મારો સતોષ પ્રાપ્ત કર્યો હતો, પણ એ સાચવી શકયો નહિ” હુસ્ને પૂછ્યું: “કેવી રીતે?” પરમેશ્વરે કહ્યું “હબીબનું અનુકરણ કરીને નમાજ પઢવાથી તારુ વિશેષ કલ્યાણ થાત. ‘અલ્હમદ’ શબ્દોના ઠીક ઉચ્ચાર ઉપર તેં ધ્યાન આપ્યું, પણ તેના હૃદયના શુદ્ધ ભાવનો વિચાર ન કર્યો. જીભના શુદ્ધ ઉચ્ચારણ અને હૃદયનો શુદ્ધ ભાવ, એ બેમાં મોટો ભેદ છે. શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરતા શુદ્ધ સંકલ્પ વધારે શ્રેષ્ઠ છે”

૩૮૫–હિંદુની રાજભક્તિ

બાદશાહ ઔરંગઝેબ એક સમયે વિક્રમસિંહ નામના એક રજપૂત સરદારની વીરતા અને વિશ્વાસપાત્રતાથી મુગ્ધ થઇ ગયો અને એ સરદારને કહેવા લાગ્યો કે, “તમારા જેવા વીરપુરુષે હિંદ

ન રહેવું જોઇએ. તમે મુસલમાન થઇ જાઓ તો તમને એક પ્રદેશના સૂબા બનાવી દઉં.” રજપૂત વીરે વિનયપૂર્વક ઉત્તર આપ્યો: “ શહેનશાહ! મારી રાજભક્તિ હિંદુધર્મમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી છે. હિંદુધર્મનો ત્યાગ કર્યાથી મારો જે વિશ્વાસ છે કે, ‘ આપના શરીરમાં અષ્ટદિક્પાલ વાસ કરી રહ્યા છે ’ તે નષ્ટ થશે. પછી તો આપ કેવા માણસ છો, આપનાં આચરણ કેવા છે–એ બધી બાબતોનોજ વિચાર મારા મનમા આવવા માંડશે. વળી આપ વિચાર કરી જુઓ કે, જો હુ ઊંચી પદવીની લાલચમાં આવી જઇને મારા ઇષ્ટદેવતાની સેવાનો ત્યાગ કરવા તૈયાર થાઉં, તો હુ એથી પણ થોડી લાલચને ખાતર દુનિયાના માલિક–આપની વિરુદ્ધ આચરણ કરવા તૈયાર થઇશ કે નહિ ? ”

૩૮૯–सर वॉल्टर रेलेनी क्षमा

એક દિવસ એક હઠીલા યુવકે એક બહાદુરીનું બીડું ઝડપીને રાણી ઇલિઝાબેથના ઘણા આદરપાત્ર મહાવીર સર વૉલ્ટર રેલેને દ્વંદ્વયુદ્ધ કરવાનું કહેણ મોકલ્યુ એ સમયમા ઇંગ્લેંડના સારા માણસો હમેશાં તલવાર બાંધીને ફરતા અને દ્વંદ્વયુદ્ધનો અસ્વીકાર કરવો, એ એમને માટે બહુજ કાયરતાનુ લક્ષણ ગણાતુ. સર વૉલ્ટર રેલેએ મલ્લયુદ્ધ કરવાની ના કહી; એટલે પેલા અસભ્ય યુવકે ‘ હિચકારા ’ કહીને તેના મુખ ઉપર થૂંકી દીધું તલવાર વાપરવામા સિદ્ધહસ્ત રેલેએ આ પ્રમાણે અપમાનિત થયા છતા પણ ધીરજથી કહ્યું: “ હું મો ઉપર રૂમાલ ફેરવીને જેટલી સહેલાઇથી તારું થૂંક લૂછી નાખી શકુ છું, તેટલીજ સહેલાઇથી જો તારી છાતીમાના તલવારના ઘાને લૂછી નાખવાનો અને વગરકારણે નરહત્યા કરવાના પાપમાંથી મારુ રક્ષણ કરવાનો કોઇ ઉપાય હોત, તો હુ હમણાજ તારી સાથે તલવાર લઇને લડવા તૈયાર થઇ જાત.”

३८७–एक ब्राह्मण पंडितनी समयसूचकता

શ્રીયુત કેદારનાથ ચક્રવર્તી વનગ્રામની અંગ્રેજી નિશાળમાં મુખ્ય પંડિત હતા. નદિયાની સંસ્કૃત શાળામા એમણે શિક્ષણ મેળવ્યું હતુ તેમનું વય પાત્રીસ વર્ષનુ હતું. રાતના આઠ વાગે નિશાળના બૉર્ડિંગ હાઉસમાં એ બેઠા હતા. ત્યાથી ગામને છેડે રહેનારા એક ગોવાળના ઘરમાથી ચીસનો અવાજ સાભળીને એ તરતજ ગોવાળના ઘર તરફ ગયા. જુએ છે તો એક ચિત્તાએ ગોવાળના વાછરડાને પકડયુ છે. પડિતે તરતજ એક મજબૂત વાસ હાથમા લઇને બે હાથે એવા જોરથી ચિત્તાને માર્યો, કે વાસ તો તૂટી ગયો, પણ સાથે સાથે ચિત્તો પણ પલાયન કરી ગયો. પંડિતજી બહુ દૂરથી મદદ કરવા સારુ પહોચ્યા હતા, પણ પાડોશના કાયર લોકોથી હાથપગ ન હલાવાયા. તેમણે તો બુમરાણ કરીનેજ સતોષ માન્યો હતો.

३८८–कविता खुशामत सारु नथी

દક્ષિણ દેશમાં થિયાગરાજ નામના એક પ્રસિદ્ધ ગવૈયા થઇ ગયા છે. એ પરમ શુદ્ધ અને સાધુવૃત્તિના પુરુષ હતા. તેઓ કવિતા પણ રચી જાણતા હતા. એક દિવસ તજાવરના રાજા સરબોજીએ એક નોકરદ્વારા સગીતશાસ્ત્રીને સંદેશો કહાવ્યો કે, “ આપ રાજા સાહેબની પ્રશંસામા એકએક સરસ ગીત રચી આપો રાજા સાહેબ આપને એના બદલામાં સરપાવ તરીકે જમીન અને પુષ્કળ સુવર્ણ દાન કરશે ” સગીતશાસ્ત્રીએ કહ્યુઃ “ ભાઈ! ધન જેવી મૂલ્યવાન વસ્તુ, તારા રાજાસાહેબ એકએક ગીત જેવી તુચ્છ વસ્તુ માટે શા સારુ ફેંકી દેવા તૈયાર થાય છે? વળી મારે મારી સગીતવિદ્યાનો

ઉપયોગ રાજાઓની ખુશામત કરવામાં શા સારુ કરવો જોઇએ ? રાજાઓમાના ઘણાખરા અજ્ઞાની, પ્રમાદી, દુર્વ્યસની, દુરાચારી અને મનુષ્યસમાજને દુઃખ દેનારા હોય છે." રાજાના સેવકે વારંવાર આગ્રહ કર્યો અને સોનાની થેલીઓની લાલચ બતાવી. એ ઉપરથી સંગીતશાસ્ત્રીએ અપ્રસન્ન થઇને કહ્યું: "પૂળો મૂકો એ સોનામા ! જે સુવર્ણ મનુષ્યને જૂઠી ખુશામત કરવાને લલચાવે અને શોક તથા ગ્લાનિને રસ્તે ચઢાવે. એવી સુવર્ણની થેલીઓને ધિક્કાર છે ! મને સોનાનીજ કદર હોત તો મેં મારા ઇષ્ટદેવ રામચદ્ર ભગવાનની સુવર્ણની મૂર્તિને ક્યારનીએ ગળાવી નાખીને લહેર કરી હોત, પણ ના, મારી આંખો એ મૂર્તિના સુવર્ણને નથી નીરખતી, એ તો એની અદર વિરાજમાન પ્રભુની ઝાખી કરે છે " ત્યાર પછી એમણે કલ્યાણ રાગમા એક સરસ ગીત ગાયુ. તેનો ભાવાર્થ એવો હતો કે, "અધિક આનદ શાનાથી પ્રાપ્ત થાય છે ? ધનથી કે રામચંદ્રજીની પવિત્ર પૂજા કર્યાથી ? હે આત્મન્ ! મને સાચી વાત કહી દે કે, વધારે મીઠુ શુ છે ? દૂધ, દહીં અને માખણ કે શ્રીરામના ભજન અને ધ્યાનનો અમૃતરસ ? આરોગ્ય શાથી વધે છે ? શાતિ અને દૃઢતાની ગગામા ગોથું લગાવ્યાથી કે નીચતા અને અધમતાના કીચડમાં ફસાયાથી ? વધારે સારુ શું છે ? ક્રોધી મનુષ્યની પ્રશસા કે ભગવાનની સ્તુતિમા ગાયેલું ભજન ?" રાજાનો નોકર વધારે કશુ જ બોલ્યા વગર ચાલ્યો ગયો.

૩૮૧–રાજગાદીનું અભિમાન શું ?

પરમ પવિત્ર સાધુ અબુ અલિ શકીકે બાદશાહ હારૂન રશીદને પૂછ્યુ કે, "આપ કોઇ દિવસ રેતીના રણમાં ગયા હો અને ત્યા આપને પુષ્કળ તરસ લાગે અને તૃષાતુર થઇને આપ તરફ

ડિયાં મારી રહ્યા હો, કંઠ સુકાઇ ગયો હોય, એવે વખતે કોઇ આપને ઠંડુ પાણી આપે તો આપ એને કેટલું મૂલ્ય આપો?" બાદશાહે કહ્યું: "જે માગે તે આપુ." શકીકે કહ્યું: "એ માણસ અડધું રાજ્ય લીધા વગર પાણી આપવાની ના પાડે તો અડધું રાજ્ય એને આપો?" હારૂન રશીદે કહ્યું· "હા આપું." મહાત્માએ કહ્યું: "એ જળ પીધાથી આપને કોઇ એવો રોગ થઇ આવે કે, જેથી આપનો જીવ જોખમમાં આવી પડે અને એવે સમયે કોઇ વૈદ આવીને કહે કે, 'દવાના બદલામાં બાકીનુ અડધું રાજ્ય આપો તો દવા કરુ,' તો પછી તેને બાકીનુ અડધું રાજ્ય આપો ખરા?" બાદશાહે કહ્યુ: "પ્રાણ બચતો હોય તો અડધું રાજ્ય શી વિશાતમાં? એ પણ આપું." એ સાભળીને સાધુએ શિખામણ આપી કે, "પ્યાલા પાણીના બદલામા જે રાજ્ય આપી દેવાનો વારો આવે એવા રાજયનું તે વળી અભિમાન શુ કરવું?" એ ઉપદેશ સાભળીને વિદ્વાન રાજા હારૂન રશીદની આખમા આંસુ આવી ગયા.

૩૯૦–अबु हाफिज खोरासानीनो अतिथिसत्कार

સાધુ અબુ હાફિજ એક સમયે શબ્બીશેખ નામના એક ધાર્મિક પુરુષને ત્યાં ચાર માસ સુધી મહેમાન રહ્યા હતા. શબ્બી શેખે રોજ નવા નવાં પકવાન્ન ખવરાવીને એમની પરોણાગત કરી. વિદાય થતી વખતે અબુ હાફિજે કહ્યુ. "શબ્બિ! તમે એકવાર નેશાપુર આવજો. અતિથિસત્કાર કેવી રીતે કરવો જોઇએ એ હુ તમને શીખવીશ" શબ્બી જરાક ઉદાસ થયા અને પૂછવા લાગ્યા· "મારાથી કાઇ ગેરવાજબી કૃત્ય થયુ છે?" અબુ હાફિજે જવાબ આપ્યો "ગેરવાજબી બીજું શુ હોય? તમે બહુ તસ્દી લીધી છે એટલી બધી તસ્દી લેવી એ વાજબી નથી અતિથિસત્કાર એવી રીતે કરવો

જોઈએ કે, એના આવ્યાથી આપણને કોઇ રીતનો ભાર ન લાગે. મહેમાનની પરોણાગત કરવા પાછળ વધુ ખર્ચ કરવાથી તે આપણને વસમું પડી જાય છે અને તેની હાજરી ભારરૂપ લાગે છે. એ ક્યારે વિદાય થાય એવી ઇચ્છા રહે છે અને એની વિદાય આનંદનું કારણ થઇ પડે છે. અતિથિની બાબતમા એવી અવસ્થા થઇ પડે તો ગૃહસ્થાઇ ન કહેવાય ”

ત્યાર પછી એક દિવસ શબ્બી નેશાપુર ગયા અને અબુ હાફ્જને ઘેર મહેમાન થયા. એ દિવસે એકતાલીસ અતિથિ એમને ઘેર આવેલા હતા અબુ હાફિજે એકતાલીસ દીવા સળગાવ્યા હતા. શબ્બીએ આશ્ચર્ય પામીને પૂછ્યું “જનાબ! આપે આજે આટલી બધી તકલીફ કેમ ઉઠાવી? એકતાલીસ દીવા શા સારુ પ્રગટાવ્યા છે?” અબુએ ઉત્તર આપ્યો “શબ્બિ! એ તકલીફ મે તમારે ખાતર ઉઠાવી નથી મહેમાન ઇશ્વરના મોકલ્યા આવે છે, ઇશ્વરનુ એ પ્રિય દાન છે એકતાલીસ મહેમાન મારે ઘેર મોકલવા માટે ખુદાનો ઉપકાર માનવા ખાતર એકતાલીસ દીપક મેં સળગાવ્યા છે.”

૩૯૧–લાંબું આયુષ્ય ભોગવવાના ઉપાય

ગ્રીસ દેશના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન પ્લુટાર્ક દીર્ઘાયુષ્ય ભોગવીને મરણ પામ્યા હતા. માણુસ લાંબુ આયુષ્ય કેવી રીતે ભોગવે અને તંદુરસ્તી સાચવી રાખે એ સબધમા એમણે નીચેનો અભિપ્રાય પ્રકટ કર્યો છે હાલના સમયમાં પણ એ ઉપાય ધ્યાનમાં લેવા જેવા છે.

“તમારા મગજને ઠંડુ રાખો અને પગને ગરમ રાખો. દરેક રોગને માટે ઔષધ ખાવા કરતા, વધારે સારો ઉપાય એ છે કે, એક દિવસ ઉપવાસ કરી નાખો પોતાની શારીરિક ઉન્નતિ ઉપર ધ્યાન આપો, પરતુ માનસિક ઉન્નતિને પણ વીસરી ન જાઓ.”

૩૯૨–અપૂર્વ આત્મત્યાગ અને વીરતા

સુરત શહેરમા ઇ. સ. ૧૮૮૩મા તાપી નદીમા મોટી રેલ આવી હતી. તેમાં કેટલાંક ગામ અને સુરતનાં પરાં આખાં તણાયાં હતા દાદાભાઇ પાડિયા નામના એક પરોપકારી પારસી યુવકથી પોતાની આખ આગળ માનવબંધુઓનો નાશ થતો જોઇ શકાયો નહિ. તરવામા એ કુશળ હતો. આવા સખ્ત પૂરમાથી પણ બચાવી શકાય તેટલાં માણસોને બચાવવાનો તેણે સંકલ્પ કર્યો. તોફાને ચઢેલી તાપીમા ઝંપલાવવું એ મૃત્યુના મુખમા કૂદવા સમાન હતું. પણ એ સાહસી યુવકે પોતાના જીવનનો જરા પણ મોહ રાખ્યા વગર નદીમાં તરીને એક પછી એક એમ એકસો ને છ મનુષ્યોને બચાવ્યા. થાક ખાવાની એને ફુરસદ નહોતી. રાતદિવસ એણે પ્રભુનાં એ સંતાનોને બચાવવામાંજ ગાળ્યા. આ બનાવ ઉપર ધ્યાન ખેચતાં સાક્ષરશ્રી બળવતરાય ઠાકોર વાજબી રીતે કહે છે કે, “આ પરાક્રમ સદાકાળને માટે નોંધી રાખવા જેવું અસાધારણ કહેવાય. આપણે શાળોપયોગી ચોપડીઓમા સેંટ બર્નાર્ડ અને ન્યુફાઉન્ડલેંડના કૂતરાઓની સેવાઓ નોધીએ છીએ અને માણસે પોતાની જાતને જોખમમાં નાખીને કરેલી મોટી સેવાઓના અહીંના દાખલા આપણને જડતા નથી, એટલે તે પણ યુરોપીય નોંધોમાંથી ઉછીના લઇએ છીએ તથા સામાન્ય રીતે માનીએ છીએ કે, આપણે ત્યા એવી વીરતા, એવું પૌરુષ, એવી સમયસૂચકતા અને એવું સાહસ પાકતાજ નથી, પરંતુ આ આપણો આપણા લોકો માટેનો હીણો મત વાસ્તવિક નથી મોટી રેલની કારમી તાણમાંથી એકસો ને છ મુડદા જેવી કાયાઓને કાઠે આણનાર માણસની આપણે શી કદર કરી? તેને એક ઘડિયાળ રૂપિયા વીસનુ ઇનામ આપવામા આવ્યુ અને ‘રેલફંડ’માંથી રૂપિયા સોની ભેટ મળી. આવી સેવાનો આર્થિક

બદલો હોયજ નહિ. એ ત્રાજવે એનું મૂલ્ય થાયજ નહિ. પ્રાચીન ગ્રીસમા આવો મર્દ માણસ થયો હોત, તો તેની સંગેમરમરની પ્રતિમા સરજાઇ હોત. આપણે તો એની છબી સાચવી રાખવાની અક્કલ કે ગુણજ્ઞતા વાપરી નથી. નિઃસંશય જે પ્રજાઓમા ઇતિહાસનાં સાધનો નથી ઉપજતાં, નથી જળવાતા, નથી ચર્ચાતાં, તે તે પ્રજાઓના અતિશય સ્વાર્થી અને અકૃતજ્ઞ સ્વભાવનુજ એ પરિણામ છે."

૩૯૩–ऊंघ लाववानो उपाय–प्रभुना उपकारोनुं चिंतन

ડિલડ નામનો એક વિદ્વાન કહે છે કે, "જ્યારે મને ઊંઘ નથી આવતી, ત્યારે ઈશ્વરે મારા ઉપર વરસાવેલા આશીર્વાદોને હુ એક પછી એક યાદ કરીને ગણવા મડી પડું છુ, તે એટલા બધા યાદ આવે છે કે, પૂરા ગણી રહુ તે પહેલાજ હુ ઊંઘી જાઉ છુ."

૩૯૪–महेनतना कामकाजमां गौरव

સ્વામી રામતીર્થ અમેરિકામાં નિવાસ કરતા હતા, ત્યારે એક ધનવાન સ્ત્રીએ એક દિવસ તેમને પોતાને ઘેર પધારવાનુ નિમંત્રણ મોકલ્યુ. તે સ્ત્રી પુષ્કળ ધનની અધિકારિણી હતી. તેણે પોતાના દેશની ઉન્નતિને ખાતર પિસ્તાળીસ લાખ રૂપિયાનુ દાન કર્યું હતું. રામતીર્થજી ત્યા પહોચ્યા ત્યારે એ શ્રીમંત બાઇ જોડા સાફ કરવા માટે રાહ જોઇને ઊભી હતી સ્વામીજીએ આશ્ચર્યથી પૂછ્યુ: "આટલા બધા નોકરો હાજર છતા આ કામ તમે પોતાને હાથે શા સારુ કરવા ઇચ્છો છો?" તેણે જવાબ આપ્યો "આ પ્રકારનુ શારીરિક કામ કરવામા તો અમે અમારુ ગૌરવજ માનીએ છીએ" એમ કહી તેણે એ કામ પોતાને હાથેજ કર્યું.

૩૯૫-निरभिमान मदनमोहन मालविया

એક સમયે સ્વામી રામતીર્થ પ્રયાગ નગરથી થોડેક દૂર ગંગા-કિનારે રામબાગમાં વસતા હતા. એક દિવસ ત્યાંથી નીકળી સ્વામી રામતીર્થ, સ્વામી અખંડાનંદજી સાથે ગંગાસ્નાન કરવા સારુ ગયા. બંને સ્વામીઓ કૌપીનભેર હતા. પંડિત મદનમોહન માલવિયાજી પણ ગંગાકિનારે સાથે ગયા હતા. સ્નાનથી પરવારી સ્વામી રામતીર્થનું બદલવાનું કૌપીન લઇ અખંડાનંદજી કિનારે ઊભા હતા. ગંગામાથી બહાર નીકળતા કૌપીન આપ્યુ, પરંતુ એમના પગે ચીકણો કાદવ ચોંટેલો હતો, જે લૂછવા માટે કશું સાધન તે વખતે હાજર નહોતું એથી તેવે પગેજ તેઓ ઉપાન પહેરવા જતા હતા. એવામા માલવિયાજીએ તેમના ચરણ પાસે દોડી જઇ પોતાના ગળામાંના દુપટ્ટા વડે ચરણ સાફ કરવા માંડ્યા. ભારતના પ્રસિદ્ધ નેતા, વાઇસરૉયની સભાના પ્રતિષ્ઠિત સભાસદ, મહાપુરુષ માલવિયા પોતાના પદ-ગૌરવનો જરા પણ વિચાર ન આણતા સરળતા અને નિરભિમાનપૂર્વક એક સંન્યાસીના ચરણ પોતાના કીમતી દુપટ્ટા વડે લૂછી રહ્યા હતા. કેવું સુંદર દૃશ્ય !

भाग पहेलो समाप्त